GESCHIEDENIS van de HERVORMING IN DE ZESTIENDE EEUW

EERSTE DEEL

DOOR

J. H. MERLE D'AUBIGNÉ

'Ik noem bijkomstig de staat van de dingen van dit vergankelijk en ras voorbijsnellend leven.
Ik noem hoofdzaak het geestelijk bestuur, waarin de Voorzienigheid Gods heerlijk doorstraalt.

Uit het Frans vertaald, vermeerderd met enige aantekeningen van

J. J. le Roy, predikant te Oude Tonge.

Gedrukt bij W. Bruining

Te Rotterdam bij Van van de Meer & Verbrugge,
1837

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2011

VOORREDE VAN DE VERTALER

Is het voor de oprechte, waarlijk Hervormde Christen een alleszins treurig verschijnsel van onze dagen, dat de waarheid, zoals zij in Christus persoon door de Hervormers in helder daglicht is gesteld, opnieuw door bijgeloof en ongeloof wordt ontluisterd en verdonkerd; de gedachte nochtans aan de voornoemde zorgen van de Heere voor de Gemeente die Hij gekocht heeft met Zijn bloed; de belofte van de eeuwig Getrouwe: "dat de poorten der hel haar niet zullen overweldigen," bemoedigen hem en versterken zijn hoop. Het strekt hem tot troost voor zijn ziel, uit de boezem van de Hervormde Christenheid mannen vol van Godsvrucht en geloof te zien optreden, om het Goddelijke Werk van de Hervorming te verdedigen en voor de miskende waarheid moedig te strijden. Die strijd tussen het licht en de duisternis, die onderlinge wrijving tussen de waarheid en de leugen, die Godsdienstige opwekking welke alom ontstaat, doen hem iets goeds voor de zaak, van Chistus verwachten. Gods vinger is in dat alles zichtbaar; en deze stem van de Allerhoogste dringt met onweerstaanbare kracht tot in het binnenste van de ziel: "Gij, o mens Gods! blijf in hetgeen gij geleerd hebt. Jaag na gerechtigheid, Godzaligheid, geloof, liefde, lijdzaamheid, zachtmoedigheid. Strijd de goede strijd des geloofs. Grijp naar het eeuwige leven."

Gode zij dank! de Hervorming, die in de 16e eeuw de Kerk van gedaante deed veranderen, en waardoor de waarheid in haar oorspronkelijke zuiverheid hersteld werd, was steeds, onder al de aanvallen van buiten en de ontrouw van binnen, een voorwerp van innig belangstelling bij vele gelovige zielen, en staat ook nog te midden van de verguizing en verloochening bij vele weldenkenden in hoge achting. Onderscheiden mannen van uitstekende roem hebben aan de beschrijving van dat gezegende werk hun krachten beproefd, en hun talent ten toon gespreid. Op vaderlandse grond zowel als op vreemde bodem, werden van tijd tot tijd in dat opzicht heerlijke voorbrengselen geteeld. Welk een voorraad van schriften heeft de Kerkhervorming tevoorschijn gebracht! Maar hoe groot die voorraad ook zijn mag, hoogst welkom is voor de gelovige Christen het werk van de voortreffelijke Merle d'Aubigné: *Histoire de la Réformation du seizième siècle*, hetwelk te Parijs en Genève in het licht verschijnt; een werk geheel enig in zijn soort. Op een sierlijke en welsprekende, maar tevens eenvoudige en onpartijdige wijze, stelt de waardige schrijver de zaken voor zoals zij gebeurd zijn, en doet hij de personen kennen zoals zij werkelijk waren. Maar tevens ademt zijn werk een geest, zo zeldzaam in de meeste werken van die aard. Hij beschouwt de gezegende Kerkhervorming als een werk van God, maakt daarbij opmerkzaam op het aanbiddelijk bestuur van de Regeerder van de wereld, en voert alzo, bij de beschouwing van de lotgevallen en bedrijven van mensen, het oog opwaarts ten hemel.

Het is ons oogmerk niet, in enige zwakke trekken de roem van onze schrijver te vermelden; hij is ver boven onze lof verheven. Aan de vruchten wordt de boom gekend. Wie denkt niet met een dankbaar hart aan de edele pogingen, door die brave, in gemeenschap met andere voortreffelijke mannen, die de openbaarmaking van de miskende waarheid in het werk gesteld en reeds aanvankelijk met het beste gevolg bekroond? Wie denkt niet met aandoening aan de Theologische school van Genève, waarbij de Heer Merle de post van leraar en hoogleraar bekleedt? Dank zij de Vader der lichten! door die kweekschool van Godsvrucht en geloof wordt het licht weer op de kandelaar geplaatst. In dat Genève, waaraan Nederland zoveel verschuldigd is, waar eenmaal de bijkans verloren waarheid weer in de haar oorspronkelijke luister werd tevoorschijn gebracht, maar waar men in onze dagen, helaas! het werk van de

Hervorming door verguizing van die waarheid maar al te zeer heeft verloochend, daar, in datzelfde Genève ziet men de zon der gerechtigheid en waarheid thans weer heerlijk uit de kimmen tevoorschijn komen, en haar liefelijke stralen zich ginds en herwaarts verspreiden.
Zou dit verschijnsel niet onze aandacht trekken? Moeten de ijverige pogingen van waarlijk Godvruchtige mannen in dat de Nederlander nog zo dierbare Genève niet onze innige belangstelling opwekken? Zouden wij daarover de zegen van de Allerhoogste niet afsmeken? Ja, de Hervormde Christen in Nederland, die in waarheid de leer van de vaderen is toegedaan, die het bederf van de Kerk ook in het vaderland met een treurige blik beschouwt, verheugt zich dat door het genadig Godsbestuur allerwegen de ogen voor een beter licht worden geopend. Hem kan de arbeid van die voor de waarheid zo werkzame mannen als een Merle d'Aubigné niet onverschillig zijn: daarvan houd ik mij overtuigd. En het is deze overtuiging, welke mij heeft doen besluiten om het genoemde werk van die hoogleraar in onze taal over te brengen, en alzo aan de uitnodiging van de heren uitgevers deze bladen te voldoen. Zo wenste ik nuttig te zijn, nuttig vooral voor de in waarheid Hervormde Christen in ons Vaderland, wie het niet vergund is dit voortreffelijk werk in het oorspronkelijke te lezen. Ik heb mij bij de vertaling op getrouwheid en een goede Nederduitse stijl bevlijtigd; maar desniettegenstaande van het onvolkomene van mijn arbeid overtuigd, verzoek ik de inschikkelijke lezer voor de ingeslopen gebreken en onnauwkeurigheden verschoning.

O, mochten veler ogen ook in ons vaderland door Gods genade voor de waarheid worden geopend! Mochten aan de ene kant velen overtuigd worden, dat de verzameling van Christenen, die aan de onfeilbare Godsspraken van Rome gelooft, er ver af is van de kenmerken van een alleenzaligmakende Kerk te bezitten! Maar mocht men ook aan de andere kant meer en meer inzien, hoever de Hervormde Christelijke Kerk van haar oorspronkelijk karakter is ontaard, in hoe velerlei opzichten deze een loutering behoeft! Mocht een ieder, die zich aangordt tot de strijd, door Gods Geest verlicht en bestuurd, in geloof, hoop en liefde het heil van de vaderlandse Kerk betrachten! Daaraan moge ook dit geschrift van de waardige Merle D'Aubigné dienstbaar zijn, en alzo strekken om de eer van God en de Zaligmaker van de wereld ook in ons vaderland te bevorderen. De Vader van onze Heere Jezus Christus gebiede daarover Zijn zegen, en neme de waardige schrijver en de school, waarbij hij een eervolle plaats bekleedt in Zijn almachtige bescherming! Op God, van Wie alle hulp komen moet, zijn de ogen van alle weldenkenden gevestigd. Hen versterkt een vast geloofsver-trouwen op de onfeilbare belofte van hun Heere en God, dat Hij Zijn Gemeente niet zal verlaten. Wat ook gebeure, welke aanvallen men ook tegen de Kerk van Christus richt, Hij Die het beloofd heeft, die het ook doen kan, zal in het midden van haar zijn, en haar voor wankeling en ondergang behoeden!

VOORREDE VAN DE SCHRIJVER

INLEIDING

Het is niet de geschiedenis van een partij, welke ik mij voorstel te beschrijven; het is die van een van de grootste omwentelingen, welke bij de mensheid zijn daargesteld; het is die van een krachtdadige opwekking, vóór drie eeuwen aan de wereld gegeven, en wier invloed men nog alom in onze dagen bespeurt. De geschiedenis van de Hervorming is iets anders dan de geschiedenis van het Protestantisme. Bij de eerste draagt alles het kenmerk van een wedergeboorte van de mensheid, van een Godsdienstige en maatschappelijke herschepping, welke haar oorsprong neemt van God. Bij de tweede ziet men te dikwijls een aanmerkelijke verbastering van de oorspronkelijke grondbeginselen, het spel van de partijen, de sektengeest, het afdruksel van geringe individuële meningen. De geschiedenis van het Protestantisme zou slechts voor de Protestanten belangrijk kunnen zijn. De geschiedenis van de Hervorming is voor alle Christenen, of liever voor alle mensen.

De historieschrijver kan in het veld, dat zich aan zijn arbeid vertoont, kiezen; hij kan de grote gebeurtenissen, welke een volk of de wereld van gedaante doen veranderen, beschrijven: of wel hij kan die gerusten en steeds voortgaande loop, òf van een natie, òf van de Kerk, òf van de mensheid verhalen, welke gewoonlijk op grote maatschappelijke veranderingen volgt. Deze twee velden van de geschiedenis zijn van hoog gewicht. Maar de belangstelling heeft zich bij voorkeur schijnen te bepalen tot die tijdperken, welke, onder de naam van omwentelingen, een volk of de gehele maatschappij tot een nieuw bestaan en tot *een nieuw leven* doen geboren worden.
Het is zodanig een herschepping, welke ik met zeer geringe vermogens onderneem te beschrijven, hopende dat de schoonheid van het onderwerp mijn ongenoegzaamheid zal te hulp komen. De naam van omwenteling, welke ik daaraan geef, staat in onze dagen bij velen, die dezelve bijna met oproer gelijk stellen, in geen goed vertrouwen. Dit is verkeerd. Een omwenteling is een verandering, welke in de dingen van de wereld wordt daargesteld. Het is iets nieuws, dat uit de boezem van de mensheid bij afwisseling zich ontwikkelt (*revolvo*); en zelfs dit woord is, vóór het einde van de laatste eeuw, dikwijls meer in een goede dan in een kwade zin genomen geworden: zo sprak men van een gelukkige, een wonderbare omwenteling. De Hervorming de herstelling zijnde van de grondbeginselen van het oorspronkelijke Christendom, is het tegengestelde van een oproer. Zij is voor wat moest herleven een herscheppende, maar voor wat altijd moet blijven een *behoudende* beweging geweest. Het Christendom en de Hervorming, het grote beginsel van de gelijkheid van de zielen voor God geheel invoerende, de onrechtvaardige aanmatigingen van een trotse priesterschap, die zich tussen de Schepper en het schepsel wilde stellen, geheel vernietigende, nemen als hoofdbeginsel van maatschappelijke orde aan, dat er geen macht is dan van God, en roepen allen mensen toe: "Hebt al uw broeders lief; vreest God; eert de Koning."

De Hervorming onderscheidt zich op een waardige wijze van de omwentelingen van de oudheid, en voor het grootste gedeelte van die van de nieuwere tijden. Bij deze geldt het staatkundige veranderingen, geldt het de invoering of vernietiging van de heerschappij van een enkele persoon, of van die van vele. De liefde voor de waarheid, voor de heiligheid, voor de eeuwigheid, was de eenvoudige en machtige drijfveer, waardoor die, welke wij beschrijven moeten, werd daargesteld. Zij tekent een voortgang bij de mensheid af. Inderdaad, wanneer de mens, in plaats van slechts

stoffelijke, tijdelijke, aardse belangen te zoeken, zich een verhevener doel voorstelt, en onstoffelijke en eeuwigdurende goederen najaagt, dán vordert hij, dan maakt hij voortgang. De Hervorming is één van de schoonste dagen van die roemvolle loop. Zij is een onderpand, dat de nieuwe strijd, welke thans gevoerd wordt, ten voordele van de waarheid, met een nog zuiverder, geestelijker en heerlijker zegepraal zal eindigen.

Het Christendom en de Hervorming zijn de twee grootste omwentelingen in de geschiedenis. Zij werden niet slechts bij één volk daargesteld, gelijk de verschillende staatkundige bewegingen, waarvan de historie gewag maakt, maar bij vele volken, en derzelver uitwerkselen moeten zich tot aan het einde van de wereld doen gevoelen.
Het Christendom en de Hervorming zijn dezelfde omwenteling, maar in verschillende tijdvakken en onder verschillende omstandigheden daargesteld. Zij zijn ongelijk in ondergeschikte grondtrekken; zij zijn één in de eerste en voornaamste trekken. De een is een herhaling van de andere. De een maakt een einde aan de oude wereld, de andere doet de nieuwe wereld beginnen; daartussen staan de middeleeuwen. De een is de moeder van de andere, en indien de dochter, in enige opzichten, bewijzen van minderheid draagt, heeft zij aan de andere kant kenmerken welke haar ten enenmale eigen zijn.
De *spoed* van haar beweging is één van die kenmerken. De grote omwentelingen, welke de val van een monarchie, de verandering van een geheel staatkundig stelsel na zich hebben gesleept, of die aan de menselijke geest een nieuwe loop van ontwikkeling gegeven hebben, zijn langzaam en trapswijze voorbereid; het oude gezag is lange tijd ondermijnd geweest, en men heeft haar voornaamste steunsels langzamerhand zien verdwijnen. Zo was het ook bij de invoering van het Christendom. Maar de Hervorming schijnt in de eerste opslag voor ons een ander aanzien te hebben. De Roomse Kerk vertoonde zich onder LEO X in al haar kracht en luister. Een monnik laat zich horen, en in de helft van *Europa* worden die macht en die luister in puinhopen veranderd. Deze omwenteling roept de woorden in het geheugen terug, door welke de Zone Gods Zijn tweede toekomst aankondigt: "Gelijk de bliksem uitgaat van het oosten, en schijnt tot in het westen, zo zal ook de toekomst van de Zoon des mensen wezen."
Deze spoed is onverklaarbaar voor degenen die in deze grote gebeurtenis slechts een *verbetering* zien, die er eenvoudig een daad van oordeelkunde van maken, welke bestond in het doen van een keus tussen de gevoelens, in het laten varen van de ene, in het behouden van de andere, en in het bij elkaar schikken van die welke men had vastgehouden, ten einde er zo doende een nieuw geheel van te maken.

Hoe zou een geheel volk, hoe zouden vele volken zo spoedig een zo moeilijk werk hebben volbracht? Hoe zou dit oordeelkundig onderzoek dat vuur van het enthousiamse, wat voor grote en vooral voor spoedige omwentelingen noodzakelijk is, hebben ontstoken? Maar de Reformatie was geheel iets anders; en dit is het, dat derzelver geschiedenis zal aantonen. Zij was een nieuwe uitstorting van dat leven dat het Christendom aan de wereld heeft geschonken. Zij was de zegepraal van de grootste leer, van die, welke degenen die haar omhelzen met de zuiverste en sterkste geestdrift bezielt, de leer des geloofs, de leer van de genade. Indien de Hervorming geweest ware wat vele Catholieken en vele Protestanten in onze dagen zich voorstellen; indien zij het ontkennend stelsel geweest ware van een ontkennende rede, welke op een kinderachtige wijze al wat haar mishaagt, verwerpt, en de hoofdbegrippen en de hoofdwaarheden des algemenen Christendoms versmaadt, zou zij nooit de enge grenzen van een hogeschool, van een klooster, van een cel te buiten

getreden zijn. Maar zij had geen overeenkomst met wat de meesten door Protestantisme verstaan. Wel ver van een vermagerd, uitgeput lichaam te zijn, verhief zij zich als een man vol kracht en vuur.

Twee opmerkingen verklaren de spoed en de uitgebreidheid van deze omwenteling. Het ene moet gezocht worden in God, en de andere onder de mensen. De opwekking was door een onzichtbare en machtige hand veroorzaakt, en de verandering, welke werd daargesteld, was een werk van God. Ziedaar, het besluit waartoe een onpartijdig, opmerkzaam, en zich niet bij de oppervlakte bepalend waarnemer noodwendig geleid wordt. Maar er blijft voor de geschiedschrijver een ander werk over: God werkt door tweede oorzaken.
Vele, dikwijls onopgemerkte, omstandigheden bereidden langzamerhand de mensen voor tot de grote herschepping van de 16de eeuw, zodat de menselijke geest tot rijpheid was gekomen zodra het uur van deszelfs bevrijding sloeg.
Het is de taak van de historieschrijver, om deze twee grote beginselen, in het tafereel dat hij voordraagt, te verenigen. Dit heeft men in deze geschiedenis trachten te doen. Men zal ons gemakkelijk begrijpen, wanneer wij de tweede oorzaken zullen proberen te ontdekken, welke meegewerkt hebben om de omwenteling, die wij beschrijven moeten, teweeg te brengen. Velen zullen ons misschien minder goed verstaan, en zullen ons zelfs van bijgeloof durven beschuldigen, wanneer wij aan God de voltooiing van dit werk zullen toeschrijven. Dit denkbeeld echter is ons bijzonder dierbaar. Deze geschiedenis, gelijk het motto, dat wij eraan gegeven hebben, aanwijst, plaatst vóór alles en aan het hoofd dit eenvoudige en rijke grondbeginsel: GOD IN DE GESCHIEDENIS. Maar dit beginsel is in het algemeen veronachtzaamd en Soms betwist. Het komt ons dan nodig voor over dit onderwerp onze wijze van zien bloot te leggen, en zo de methode welke wij gevolgd hebben te rechtvaardigen.

De geschiedenis zou in onze dagen niet meer die dode letter van gebeurtenissen kunnen zijn, waarbij het grootste gedeelte van de oude historieschrijvers zich bepaald hebben, om ze ons te doen kennen. Men heeft begrepen dat erin de geschiedenis, evenals in de mens, twee beginselen zijn, de stof en de geest. Onze grote schrijvers zich niet kunnende verlegen om eenvoudig een stoffelijk verhaal te voorschijn te brengen, wat niets dan een dorre kronijk zou wezen, hebben een levensbeginsel gezocht, geschikt om de bouwstoffen van de verledene eeuwen te bezielen.
Enigen hebben dit beginsel aan de kunst ontleend; zij hebben de eigenaardigheid, de waarheid, het schilderachtige van de beschrijving opgespoord, en getracht hun verhaal van het leven van de gebeurtenissen zelve te doen leven.
Anderen hebben bij de wijsbegeerte de geest gezocht, welke hun arbeid moest vruchtbaar maken. Zij hebben met de gebeurtenissen staatkundige en wijsgerige inzichten, leringen, waarheden verbonden, en hebben hun verhalen verlevendigd door het vernuft, dat zij erin hebben ten toon gespreid, en door de denkbeelden, welke zij eraan hebben weten te verbinden.

Deze twee handelwijzen zijn, zonder twijfel, goed, en mogen onder zekere bepalingen gebruikt worden. Maar er is een andere bron, uit welke men vooral de kennis, de geest en het leven van de verledene tijden moet putten: *het is de Godsdienst.* De geschiedenis behoort te leven door het leven dat haar eigen is, en dit leven is God. God moet herkend worden, God moet verkondigd worden in de geschiedenis. De geschiedenis van de wereld moet beschreven worden als de jaarboeken der regering van de hoogste Koning.

Ik ben in het strijdperk getreden, waar mij de verhalen van de historieschrijvers riepen. Ik heb er de bedrijven van de mensen en van de volken met kracht zien ontwikkelen, met geweld tegen elkaar botsen; ik heb, ik weet niet welk gedruis van wapenen gehoord; maar nergens heeft men mij het heerlijke beeld van de Rechter vertoond, die het opperbestuur heeft over de strijd.
En nochtans, er is een levensbeginsel, dat van God uitgaat, in al de bewegingen van de volken. God bevindt zich op dit uitgestrekte toneel, waarop de geslachten van de mensen bij afwisseling zich bewegen. Er is, het is waar, een onzichtbaar God; maar zo de onheilige menigte Hem al voorbijgaat, zonder zich aan Hem te laten gelegen liggen, omdat Hij zich verbergt, zoeken Hem de dieperdenkende zielen, de geesten die behoefte hebben aan het beginsel zelf van hun bestaan, met zoveel temeer ijver, en zijn niet tevreden vóór dat zij zich aan Zijn voeten hebben neergeworpen. En hun navorsingen worden heerlijk beloond. Want van de hoogten, waarop zij hebben moeten komen om God te ontmoeten, komt hun de geschiedenis van de wereld, in plaats van bun, gelijk aan de onkundige menigte, een chaos van verwarring voor te stellen, als een prachtige tempel voor, in welke de onzichtbare hand van God Zelf werkt, en die zich tot Zijn eer boven de rots van de mensheid verheft.

Zullen wij God voorbijzien bij die grote verschijnselen, bij die grote mannen, bij die grote volken, welke opstaan, - eensklaps, om zo te zeggen, uit het stof van de aarde te voorschijn treden, en een nieuwe opwekking, gedaante en bestemming aan de mensheid geven? Zullen wij Hem voorbijzien bij die helden, welke uit de maatschappij, op bepaalde tijden, voortkomen, welke een bedrijvigheid en een kracht ten toon spreiden boven de gewone perken van de menselijke kracht verheven, en rondom welke zich, zonder in twijfel te staan, de individuen en de volken als rondom een hoger en geheimzinnig vermogen verzamelen? Wie heeft ze voortgedreven in de ruimte des tijds, die kometen met haar reusachtige gedaanten en vlammende staarten, welke slechts na lange tussenpozen verschijnen, over de bijgelovige menigte van de stervelingen overvloed en vreugde, of plagen en schrik verspreidende? Wie, indien het God niet is?
ALEXANDER zoekt zijn oorsprong in de verblijven van de Godheid; en in de ongodsdienstigste eeuw bestaat er niemand van grote roem, die zich niet op enigerlei wijze met de hemel tracht te verbinden.
En die omwentelingen, welke koninklijke geslachten, of zelfs gehele volken, in het stof neerwerpen, die verbazende puinhopen, welke men onder het zand ontdekt, die ontzaglijke bouwvallen, welke het veld van de mensheid vertoont, roepen die ons niet ten sterkste toe: *God in de geschiedenis?*
GIBBON, te midden van de overblijfselen van het kapitool gezeten, en er de eerbiedwekkende puinhopen van beschouwende, erkent daarin de tussenkomst van een hogere beschikking. Hij ziet het, hij gevoelt het; tevergeefs zou hij de ogen willen afwenden: deze schaduw van een geheimzinnige macht komt van achter iedere bouwval te voorschijn, en hem valt het denkbeeld in, om hun invloed te beschrijven in de geschiedenis van de misvorming, van het verval en de vergankelijkheid dier Romeinse macht, welke de volken had te onder gebracht. Die machtige hand, welke een man van een bewonderenswaardig verstand, maar die de knieën voor JEZUS CHRISTUS niet had gebogen, te midden van de verstrooide overblijfselen van de gedenktekenen van ROMULUS, van het verheven beeldwerk van MARCUS AURELIUS, van de borstbeelden van CICERO en VIRGILIUS, van de standbeelden van CESAR en AUGUSTUS, van de zegetekenen van TRAJANUS en van de paarden

van POMPEJUS bespeurde, zullen wij die niet onder alle puinhopen ontdekken, en zullen wij dezelve niet voor die van onze God erkennen?

Verbazingwekkende zaak! Mensen, te midden van de grote begrippen van het Christendom opgevoed, houden die tussenkomst van God in de menselijke zaken voor bijgeloof, en de heidenen zelf hadden die erkend!
De naam, welke de Griekse oudheid aan de allerhoogste God gegeven heeft, toont ons dat zij uit oorspronkelijke openbaringen die grote waarheid van een God, beginsel van de geschiedenis en van het leven van de volken, ontvangen had. Zij heeft Hem ZEUS (van Hebr. zaw, *ik leef*) genoemd, dat is: degene die aan al wat leeft, aan de individuen en aan de natiën het leven geeft. Het is voor Zijn altaren, dat de koningen en de volken hun eden komen afleggen, en het is van Zijn verborgene ingevingen, dat MINOS en andere wetgevers beweren hun wetten ontvangen te hebben.
Er is meer: deze grote waarheid is door één van de schoonste fabelen van de Heidense oudheid afgebeeld. De mythologie zelf zouden de wijzen van onze dagen kunnen leren: het schijnt ons toe dat het een daadzaak is, welke men met bewijzen kan staven; en mogelijk zijn er, bij wie het onderricht van het Heidendom minder vooroordelen zou ontmoeten dan dat van het Christendom zelf.
Deze ZEUS, deze opperste God, deze eeuwige Geest, dit Levensbeginsel is de vader van CLIO, de muze van de historie, welke tot moeder heeft MNÉMOSYNE, of het *geheugen*. De historie verenigt dus, volgens de oudheid, een hemelse en een aardse natuur. Zij is de dochter van God en van de mens. Maar, helaas! de kortzichtige wijsheid van onze hoogmoedige dagen is ver van die hoogte van de Heidense wijsheid verwijderd. Men heeft aan de geschiedenis haar Goddelijke Vader ontnomen, en de onwettige, zwervende dochter doolt in de wereld rond, zonder recht te weten van waar zij komt, en van waar zij uitgaat.
Maar deze Godheid van de Heidense oudheid is slechts een flauwe weerschijn, een onzekere schaduw van de Eeuwige, van Jehovah. De ware God, welke de Hebreeërs aanbidden, wil het in het gemoed van alle volken indrukken dat Hij eeuwigdurend op aarde regeert: en te die einde geeft Hij, indien ik dus mag spreken, een lichaam aan dit rijk onder Israël. Een zichtbare Theocratie moet eenmaal op aarde bestaan, om onophoudelijk die onzichtbare Godsregering te herinneren, welke voor altoos de wereld zal besturen.

En welk een luister verkrijgt niet deze grote waarheid: *God in de geschiedenis,* onder de Christelijke bedeling! Wat is JEZUS CHRISTUS, indien deze niet is God in de geschiedenis? Het is de ontdekking van JEZUS CHRISTUS, welke de geschiedenis verstaanbaar maakte aan de voornaamste van de hedendaagse historieschrijvers, JOHANN VON MÜLLER. "Het Evangelie," zegt hij, "is de vervulling van al de verwachtingen, het punt van volmaking van alle wijsbegeerte, de verklaring van alle omwentelingen, de sleutel van alle gewaande tegenstrijdigheden van de natuurlijke en zedelijke wereld, het leven en de onsterfelijkheid. Sinds ik de Verlosser ken, is alles helder voor mijn ogen; met Hem is er niets dat ik niet kan oplossen *(*Brief aan KAREL BONNET*)*."
Zo spreekt deze grote historieschrijver; en inderdaad, is het niet de sluitsteen van het gewelf, is het niet de verborgen band, welke al de dingen van de aarde samenvoegt en met de hemel verbindt, dat God in de menselijke natuur is verscheen? Er wordt in de geschiedenis van de wereld een geboorte van God vermeld, en God zou niet in de geschiedenis zijn! JEZUS CHRISTUS is de waarachtige God van de geschiedenis van de mensen. De geringheid zelfs van Zijn verschijning bewijst het. Wanneer de mens

op aarde een veilige schuilplaats wil oprichten, verwacht dan toebereidselen, bouwstoffen, stellingen, werklieden, steenhopen, groeven, puinhopen. Maar God, wanneer Hij het wil, neemt het geringste zaad, hetwelk het jonggeboren kind in het tedere handje zou kunnen bevatten; Hij legt het in de schoot van de aarde, en uit dit graan, onmerkbaar in het begin, verwekt Hij die wijduitgestrekte boom, waaronder de geslachten van de mensen schaduw kunnen vinden. *Grote zaken door onmerkbare middelen daar te stellen,* ziedaar de wet Gods.

Het is die wet, welke in JEZUS CHRISTUS haar heerlijkste vervulling verkrijgt. Het Christendom, dat thans de poorten van de volken heeft in bezit genomen, hetwelk heerst of hetwelk zweeft op deze stond over alle geslachten van de aarde, van het oosten tot het westen, en hetwelk de ongelovige wijsbegeerte zelve waarlijk verplicht is als de geestelijke en maatschappelijke wet van dit heelal te erkennen; het Christendom, dat het grootste is onder de hemelboog, wat zeg ik? In de oneindige ruimte van de schepping, hoedanig is haar begin geweest? Een Kind, geboren in de geringste stad van de verachtste natie van de aarde; een Kind, welks moeder zelfs niet met wat de behoeftigste, de ellendigste vrouw van een van onze steden bezit, een kamer om te baren, bevoorrecht is geweest; een Kind, geboren in een stal, en neergelegd in een kribbe - ô God! ik herken U aldaar en ik aanbid U!

De Reformatie heeft deze wet van God gekend, en de bewustheid gehad dat zij dezelve vervulde. Het denkbeeld dat God in de geschiedenis is, is dikwijls door de Hervormers ontvouwd. Wij vinden het in het bijzonder eenmaal door LUTHER uitgedrukt, onder één van die gemeenzame en onbeschaafde, maar niet geheel van grootheid ontblote beelden, waarvan hij zich het liefst bediende, om door het volk begrepen te worden. "De wereld," zei hij eens in een gesprek dat hij aan tafel met zijn vrienden hield, "de wereld is een zeer groot en fraai kaartspel, samengesteld uit keizers, koningen, vorsten, enz. De paus heeft gedurende vele eeuwen de keizers, de vorsten en de koningen overwonnen. Zij zijn voor hem geweken, en onder zijn gehoorzaamheid gebracht. Toen is onze Heere God gekomen. Hij heeft de kaarten gegeven; Hij heeft voor zich de kleinste (LUTHER) genomen, en daarmee heeft Hij de paus, dien overwinnaar van de koningen van de aarde, verslagen .... Het is het aas van God. Hij heeft de machtigen van hun tronen geworpen, en de nederigen verhoogd, zegt MARIA *(*Tafelgesprekken, of Collo quia*)*."

Het tijdvak, welks geschiedenis ik wens te schetsen, is gewichtig voor de tegenwoordige tijd. De mens, wanneer hij zijn zwakheid gevoelt, wordt gewoonlijk vervoerd om zijn toevlucht te zoeken bij die instellingen, welke hij rondom zich bespeurt, of bij gewaagde uitvindingen van zijn verbeelding. De geschiedenis van de Hervorming toont dat men niets nieuws van oude zaken maakt, en dat, indien men, volgens het woord van de Zaligmaker, nieuwe leerzakken voor nieuwe wijn behoeft, er zo ook nieuwe wijn voor nieuwe leerzakken vereist wordt. Zij wijst de mens op God, die alles in de geschiedenis werkt; op dat Goddelijk Woord, altijd oud door de eeuwigheid van de waarheden, welke het in zich bevat, altijd nieuw door de wederbarende invloed, welke het uitoefent, die, drie eeuwen geleden, de maatschappij zuiverde, die toen het geloof in God aan de gemoederen, welke het bijgeloof verzwakt had, weer gaf, en die, in alle tijdperken van de mensheid, de bron is waaruit het heil ontspringt.

Het is zonderling, een groot aantal mensen die tegenwoordig door een onbestemde behoefte om iets bepaalds te geloven gedreven worden, zich nu tot het oude Catholicisme te zien wenden. In één opzicht is deze beweging natuurlijk; de godsdienst is zo weinig gekend, dat men dezelve nergens anders denkt te vinden dan dáár, waar men dezelve, in grote letteren, op een uithangbord, dat door de tijd eerwaardig is geworden, ziet aangekondigd. Wij zeggen niet, dat alle Catholicisme onbekwaam zij om de mens datgeen te geven waaraan hij behoefte heeft. Wij geloven dat men zorgvuldig het Catholicisme van het Pausdom moet onderscheiden. Het Pausdom is, volgens ons gevoelen, een verkeerd en verwoestend stelsel; maar wij zijn er ver van af om het Catholicisme daarmee te verwarren. Hoe vele achtenswaardige mensen, hoe vele ware Christenen houdt de Catholieke Kerk niet in zich besloten! Welke oneindige diensten heeft het Catholicisme niet aan de nog bestaande volken bewezen, ten dage van hun formering, in een tijd toen het nog krachtig met het Evangelie vervuld was, en toen het Pausdom zich nog niet dan slechts als een onzekere schaduw boven hetzelve kenmerkte! Maar wij verkeren niet meer in die tijden. Men beijvert zich in onze dagen om het Catholicisme met het Pausdom te verbinden; en zo men Christelijke Catholieke waarheden voordraagt, zijn dit veelal slechts lokazen, waarvan men zich bedient om in de netten van de hiërarchie te trekken; er is daarom niets van die kant te wachten. Heeft het Pausdom één van zijn praktijken, van zijn leringen, van zijn eisen verloochend? Die godsdienst, welke in andere eeuwen niet heeft kunnen staande blijven, zal zij het nog niet veel minder kunnen in de onze? Welke herschepping heeft men ooit uit Rome zien voortkomen? Is het van de pauselijke hiërarchie, geheel vervuld met aardse driften, dat de geest van geloof, van liefde, van hoop, welke ons alléén moet behouden, kan voortkomen? Zal een uitgeput stelsel, hetwelk geen leven heeft voor zichzelf, hetwelk overal met de dood worstelt, en hetwelk alleen door van buiten aangebrachte hulp bestaat, zal dat aan anderen leven kunnen geven, en de Christelijke maatschappij met de hemelse geest, waaraan zij behoefte heeft, bezielen?

Die ledigheid van hart en van geest, welke vele van onze tijdgenoten begint te verontrusten, zal zij anderen vervoeren om zich tot het nieuwe Protestantisme te wenden, dat in vele plaatsen de veelvermogende leerstellingen van de tijd van de Apostelen en Hervormers is opgevolgd? Een grote onbestemdheid van leer heerst in vele van die Hervormde Kerken, wier eerste leden het stipte en levendige geloof, dat hen bezielde, met hun bloed bezegeld hebben. Mannen, beroemd wegens hun geleerdheid, gevoelig voor al wat deze aarde schoons oplevert, vindt men er tot zonderlinge afwijkingen vervoerd. Een algemeen geloof aan de Goddelijkheid van het Evangelie is de enige banier welke men wil verdedigen. Maar wat behelst dit Evangelie? Dit is het punt van geschil: en echter hier zwijgt men, of spreekt een ieder op zijn wijze. Waartoe dient het te weten, dat er onder de volken een vat wordt gevonden, hetwelk God heeft weggelegd om hen te genezen, indien men aan wat het inhoudt zich niet laat gelegen liggen, indien men het zich niet toe-eigent? Dit stelsel kan het lege van de tegenwoordige tijd niet aanvullen. Terwijl het geloof van de Apostelen en van de Hervormers zich thans alom werkzaam en machtig betoont tot de bekering van de wereld, werkt dit onbepaalde stelsel niets uit, het verlicht niet, het geeft geen leven.

Maar laat ons niet zonder hope zijn. Belijdt het Roomse Catholicisme niet de hoofdleringen van het Christendom, die God Vader, Zoon en Heilige Geest, Schepper, Verlosser en Heiligmaker, die de waarheid is? Houdt het onbestemde Protestantisme

niet het boek des levens in de hand, hetwelk voldoende is tot lering, tot weerlegging, tot onderwijzing, die naar de rechtvaardigheid is? En hoeveel oprechte, in het oog van de mensen edele, in Gods oog beminnelijke harten worden er niet gevonden onder diegenen welke deze twee stelsels zijn toegedaan! Waarom zouden wij hen niet liefhebben? Waarom zouden wij niet vuriglijk hun volkomen vrijmaking van de menselijke beginselen wensen? De liefde is oneindig groot; zij omhelst de meest verwijderde gevoelens, om hen aan de voeten van JEZUS CHRISTUS te brengen.

Reeds zijn er tekenen, welke tonen dat deze twee tegenovergestelde meningen in aantocht zijn, om weer tot JEZUS CHRISTUS te naderen, die het Middelpunt is van de waarheid. Zijn er niet reeds vele Roomse Kerken, waar het lezen van de Bijbel wordt aanbevolen en in werking gebracht? En wat het Protestantse Rationalisme betreft, welke stappen heeft het reeds gedaan! Het is niet uit de Hervorming voortgekomen; want de geschiedenis die de grote omwenteling zal bewijzen dat zij een tijdvak van geloof was; maar mag men niet hopen dat het er weer toe nadert? Zal de kracht van de waarheid voor hetzelve niet uit Gods Woord te voorschijn treden, en zal zij hetzelve niet komen herscheppen? Dikwijls bespeurt men reeds bij hetzelve een Godsdienstig gevoel, ontoereikend voorzeker, maar hetwelk een verlangen verwekt naar de gezonde leer, en hetwelk er iets beslissends van mag doen hopen.

Maar het nieuwe Protestantisme is, evenals het oude Catholicisme, uit zichzelf buiten het geschil en buiten de strijd. Er behoort iets anders toe, om aan de mensen in onze dagen de zaligmakende kracht mee te delen. Er wordt iets toe vereist hetwelk niet uit de mens is, maar hetwelk van God voortkomt. "Dat men mij," zei ARCHIMEDES, "een punt buiten de wereld geve, en ik zal dezelve uit haar polen optillen." Het ware Christendom is dit punt buiten de wereld, hetwelk het hart des mensen uit zijn dubbele spil van egoïsme en zinnelijkheid verplaatst, en dat eenmaal de gehele wereld van haar kwade weg zal afbrengen en om een nieuwe as van gerechtigheid en vrede zal doen wentelen.
Zo dikwijls als er verschil van godsdienst geweest is, heeft men drie voorwerpen gevonden waarop de aandacht gevestigd is geweest: God, de mens, de priester. Er kunnen slechts drie soorten van Godsdienst op aarde zijn, naar dat het God, de mens of de priester zij die daarvan de stichter en het hoofd is. Ik noem priesterlijke godsdienst die welke door de priester, ter ere van de priester, is uitgevonden, en waarbij een priesterlijke kaste heerschappij voert. Ik noem menselijke godsdienst die stelsels, die verschillende meningen, welke de menselijke rede vormt, en welke, door de zieke mens voortgebracht, bij gevolg van alle kracht beroofd zijn om hem te genezen. Ik noem Goddelijke godsdienst die waarheid, welke God zelf heeft gegeven, en welke de eer van God en het heil des mensen ten doel heeft en bevordert.
Het hiërarchisme of de priesterlijke godsdienst, het Christendom of de Goddelijke godsdienst, het Rationalisme of de menselijke godsdienst: ziedaar de drie leerstelsels welke in onze dagen de Christenheid verdelen. Er is geen heil, noch voor de mens, noch voor de maatschappij, hetzij in het hiërarchisme, hetzij in het Rationalisme. Het Christendom alleen zal aan de wereld het leven geven; en ongelukkig, dat van de drie heersende stelsels niet *dat* de meeste aanhangers telt.

Het heeft er echter. Het Christendom zet zijn herscheppingswerk voort bij vele Catholieken in Duitsland, en zonder twijfel ook in andere gewesten. Het voltooit hetzelve met meer reinheid en kracht, naar onze gedachte, onder de Evangelische Christenen van Zwitserland, van Frankrijk, van Groot-Brittannië, van de Verenigde

staten, enz. Gode zij dank, dat de bijzondere of maatschappelijke wederbaringen, welke het Evangelie bewerkstelligt, niet meer in onze dagen onder die zeldzaamheden behoren, welke men in oude jaarboeken moet gaan zoeken.
Wij hebben de gelegenheid gehad om een krachtige opwekking van het Christendom, onder worstelingen en beproevingen, te zien stand grijpen, in een klein gemeenbest, welks burgers gelukkig en vreedzaam leven te midden van de natuurwonderen waarmee de schepping hen omringt (het canton Waadland, in Zwitserland*)*. Het is nog slechts een begin; en reeds komen voor dit volk uit de overvloedshoorn van de Evangelies te voorschijn een edele, verhevene en moedige belijdenis van de grote waarheden van de Goddelijke godsdienst; een uitgestrekte en wezenlijke vrijheid; een belangeloze en verlichte regering; een elders te zeldzaam gevondene liefde van de overheden voor het volk en van het volk voor de overheden; een krachtige opwekking aan de opvoeding, aan het algemeen onderwijs gegeven, en die in dit opzicht van dat gewest een land zal maken dat tot model kan strekken; een langzame, maar zekere, wijziging in de zeden; mannen van talent, alle Christenen, en die met de voornaamste schrijvers in onze taal wedijveren. Al die rijkdommen welke zich tussen de zwarte Jura en de hoge Alpen, langs de schone oevers van het Geneefsche meer (*du Léman*) vertonen, moeten de reiziger verbazen, welke de wonderen van die bergen en die valleien derwaarts lokken, en één van de welsprekendste bladzijden voorstellen, welke de Goddelijke Voorzienigheid ten voordele van het Evangelie van JEZUS CHRISTUS heeft geschreven.

Het is de geschiedenis van de Reformatie in het gemeen, welke ik wens te beschrijven. Ik stel mij voor, haar bij de verschillende volken te volgen, aldaar dezelfde uitwerkselen van dezelfde waarheden, evenals de verscheidenheden welke uit het verschillend karakter dier natiën ontstaan, te doen kennen. Intussen, het is bovenal in Duitsland, dat wij de geschiedenis van de Hervorming zullen in ogenschouw nemen en beschrijven. Dáár vindt men haar oorspronkelijke afdruksel; dáár vertoont zij de meest organische ontwikkelingen; dáár draagt zij vooral het kenmerk van een omwenteling, welke niet bepaald is bij het een of ander volk, maar welke de gehele wereld betreft. De Reformatie in Duitsland is de wezenlijke en de hoofdgeschiedenis van de Hervorming; zij is de hoofdplaneet, en de overige wentelen zich meer of min rondom haar, als wachters, die in haar loop worden meegesleept.
De Reformatie in Zwitserland moet echter, in enige opzichten, een uitzondering maken, hetzij omdat zij in dezelfde tijd als de Duitse Hervorming en onafhankelijk van haar werd daargesteld, of omdat zij, vooral later, enige van die grondtrekken, welke bij de Germaanse Reformatie gevonden worden, vertoonde. Hoewel de herinneringen aan mijn voorgeslacht en toevluchtsoord, de gedachten aan de strijd, het lijden en de ballingschap, voor de zaak van de Reformatie in Frankrijk doorgestaan, voor mij de Franse Hervorming bijzonder aanlokkelijk maken, heb ik deze echter niet met die, waarover ik daar gesproken heb, in dezelfde rang kunnen plaatsen.

Ik geloof dat de Hervorming een werk van God is; men heeft het kunnen zien. Nochtans hoop ik onpartijdig te zijn bij het schetsen van deze geschiedenis. Ik meen van de voornaamste Rooms Catholieke acteurs van dit grote drama, LEO X, ALBERT VAN MAAGDENBURG, KAREL V, doctor ECK, enz. gesproken te hebben op een gunstiger wijze dan de meeste historieschrijvers ooit hebben gedaan. En van een andere zijde heb ik de misslagen en gebreken van de Hervormers niet willen verbergen.

In de winter van 1831 op 1832 heb ik openbare lessen gehouden over het tijdvak van de Hervorming. Ik gaf toen mijn inleidings-rede in het licht.[1] Deze oefeningen hebben tot voorbereiding gediend voor de geschiedenis, welker eerste deel ik aan het publiek aanbied.
Deze geschiedenis is uit de bronnen geput, met welke een langdurig verblijf in Duitsland mij gemeenzaam heeft gemaakt. Men vindt dezelve in aantekeningen het gehele werk door aangewezen; het is daarom nutteloos dezelve hier aan te halen. Ik zal alleen de voornaamste herinneren, vooral die van dit eerste deel, tevens de manier aanwijzende waarop zij het gehele werk zijn aangeduid.

De werken van LUTHER. Ik heb mij van drie uitgaven bediend:

- de Duitse uitgave, gedrukt te Leipzig (L. Opp. (L.)); de Duitse uitgave van WALCH (L. Opp. (W.)), en de Latijnse uitgave van Wittenberg (L. Opp. Lat.).
- De brieven van LUTHER. Bijna altijd heb ik mij bediend van de voortreffelijke uitgave in 5 delen, van Dr. DE WETTE (L. Epp.): het eerste cijfer wijst het deel, het tweede de bladzijde aan.
- De werken van de andere Hervormers, en in het bijzonder van MELANCHTON.
- De bullen, decreten, brieven, van de pausen en vorsten, en andere oorkonden, in onderscheidene aangewezene verzamelingen vervat.
- De onderscheidene levensbeschrijvingen van LUTHER en van de andere Hervormers, vervaardigd of door tijdgenoten, of door schrijvers welke later hebben geleefd.
- De geschiedenis van het Lutheranisme en van de Hervorming door SECKENDORF in het Duits, in groot 4ø., Leipzig, 1714. (SECKEND.)
- En onder de nieuwere geschiedschrijvers, wier lezing mij van nut is geweest, zal ik de schriften van PLANCK, van GEORGE MÜLLER, van MENZEL aanhalen.[2]

Gaarne zou ik de onderscheidene delen van mijn verhaal door vele oorspronkelijke aantekeningen hebben willen bevestigen; maar ik heb gevreesd dat lange en veelvuldige noten de loop van het verhaal, op een voor de lezer onaangename wijze, zouden afbreken. Ik heb mij dan bij enige plaatsen bepaald, welke mij geschikt voorkwamen om de lezer de geschiedenis die ik hem verhaal beter te doen kennen. Ik heb veel meer in het Latijn dan in het Duits aangehaald, omdat de eerste van die talen meer dan de tweede in Frankrijk bekend is.

Mannen die de eerste rang onder de geschiedschrijvers van dit tijdvak bekleden, de heren MICHELET en MIGNET, houden zich met een werk bezig dat betrekking heeft tot de Hervorming. Zij hebben er al mondeling enige fragmenten van doen kennen, hetzij in de letterkundige faculteit, hetzij in een vergadering van de akademie van de zedelijke en staatkundige wetenschappen.
Mijn arbeid heeft met die van deze beroemde schrijvers slechts weinig overeenkomst. Het is een zeer eenvoudige, gans gewone geschiedenis, zonder talent, zonder kunst en zonder wijsbegeerte, welke verhaalt wat gebeurd is, en welke de voornaamste grondleggers er van aanwijst; ziedaar alles. Wanneer de heren MICHELET en

---

[1] Discours sur l'étude de l'histoire du Christianisme, et son utilité pour l'époque actuelle. Paris, 1832, chez J.J. RISSLER.
[2] Ik heb ook met belangstelling gelezen de geschiedenis van MARHEINEKE (1e. uitgave), waarvan een vertaling moet verschijnen.

MIGNET het resultaat van hun onderzoekingen door de druk algemeen maken, zullen wij schriften van een geheel andere soort bezitten. Hun toekomstige lezers zullen deze bladen niet lezen: door die schrijvers aan een wegslepende stijl, aan het nieuwe van de inzichten, of aan die veelvermogende inrichting van de geschiedenis, welke de gebeurtenissen onder de ogen van de lezer op een zo wonderbare wijze ontwikkelt, gewend, wat zouden zij in mijn eenvoudig verhaal vinden? Ik draag het aan diegenen op die de plaats gehad hebbende zaken willen zien eenvoudig zo als zij gebeurd zijn, en niet door dat betoverend glas van het vernuft, dat dit kleurt, vergroot, maar soms ook verkleint en vervalst.
Daarenboven zal men weldra bespeuren dat deze geschiedenis in een geheel andere geest is geschreven. De inzichten van de heren MICHELET en MIGNET betreffende de Hervorming verschillen veel van elkaar, maar de mijne verschillen nog meer van de hunne. Het is noch de wijsbegeerte van de 18^{e} eeuw, noch de romaneske geest van de 21^{e} , welke mijn oordeel en mijn tinten zullen besturen; ik schrijf de geschiedenis van de Hervorming in haar geest zelf.

Tot op dit ogenblik bezitten wij, zo ver ik weet, in het Frans geen geschiedenis van dit merkwaardig tijdvak. Niets kondigde aan dat zodanig een gebrek zou aangevuld worden, toen ik dit werk heb aangevangen. Deze omstandigheid alleen heeft mij kunnen bewegen om het te ondernemen, en ik voer dit hier tot mijn rechtvaardiging aan. Het gebrek bestaat nog; en ik bid Hem van Wie al wat goed is voortkomt, dat Hij dit zwakke werk niet onvruchtbaar late voor enige van diegenen welke het zullen lezen.

INHOUD

EERSTE BOEK

STAAT VAN ZAKEN VÓÓR DE HERVORMING

Verval van het Heidendom. Het Christendom. Twee onderscheidende beginselen.

Daarstelling van het Pausdom. Eerste aanmatigingen. Medewerking van de bisschoppen. Patriarchaten. Medewerking van de vorsten. Invloed van de barbaren. Wereldlijke macht van de pausen. De decretalen. Wanorden van Rome. Nieuw tijdvak. Hildebrand. Zijn opvolgers. De Kerk.

Bederf van de Leer. De goede tijding. Het heil in de handen van de priesters. De boetedoeningen. De aflaten. Overtolige verdiensten. Het vagevuur. Schatting. Jubelfeesten.

Het Pausdom en het Christendom.

Staat van de Christenheid. Godgeleerdheid, Dialectiek. Drie-eenheid. Voorverordening. Oorspronkelijke staat. Verlossing. Genade. Boete.

Godsdienst. Relikwieën. Paasgelach. Zeden. Bederf. Ongebondenheden van de priesters, van de bisschoppen, van de pausen. Borgia. Onderwijs. Onkunde. Ciceronianen.

Pogingen tot hervorming. De vorsten. De geleerden. De Kerk.

Onvergankelijke natuur van het Christendom. Twee Goddelijke wetten.

Schijnbare kracht van Rome. Verborgen tegenstand. Verval. Verandering van de Kerk. Ontdekkingen van de koningen. Ontdekkingen van de volken.

Roomse Godgeleerdheid. Schoolse Godgeleerdheid. Overblijfels van leven. Ontwikkeling van de menselijke geest. Herleving van de letteren.

Hervormend beginsel. Getuigen van de waarheid. Claudius van Turin. De Mystieken. De Waldenzen. Waldus. Wiklef. Johannes Huss. Getuigen in de Kerk.

Staat van de volken in Europa. Het Duitse rijk. Voorbereidingen van de Voorzienigheid. Burgerstand. Nationaal karakter. Oorspronkelijke kracht. Slavernij van Duitsland. Staat van het rijk. Tegenstand aan Rome. Zwitserland. Kleine cantons. Italie. Hinderpalen voor de Hervorming. Spanje. Portugal. Frankrijk. Teleurgestelde verwachtingen. Nederland. Engeland. Schotland. Het Noorden. Rusland. Polen. Bohemen. Hongarije.

Beroemde mannen. Frederik de Wijze. Maximiliaan. Hoge personen van de Kerk. De geleerden. Reuchlin. Reuchlin in Italie. Zijn werken. Worstelstrijd met de

Dominicanen. Erasmus. Erasmus in Parijs. Zijn vermaardheid. Zijn belijdenis. Zijn werken. Zijn gebreken. Was een hervorming zonder schokken mogelijk? Zijn vreesachtigheid. Zijn besluiteloosheid. De edelen. Hütten. Zijn geschriften. Brieven van enige onvermaarde mannen. Hütten in Brussel. Zijn brieven. Zijn einde. Sickingen. Oorlog. Zijn dood. Cronberg. Hans Sachs. Algemene gissing.

TWEEDE BOEK

JEUGD, BEKERING EN EERSTE BEDRIJVEN VAN LUTHER 1483 -1517

Luther's ouders. Zijn geboorte. Zijn armoede. Het ouderlijke huis. Gestrenge opvoeding. Eerste kundigheden. De school in Maagdenburg. Armoedige omstandigheden. Eisenach. De Sunamitische. Het huis van Cotta. Herinnering van die tijden. Luther's studiën. Trebonius.

De hogeschool. Luther's Godsvrucht. Ontdekking. De Bijbel. Luther's ziekte. Zijn inwendige strijd. Dood van Alexis. Hevig onweder. De Voorzienigheid. Luther's afscheid. Komst in het klooster.

Luther's vader. Bijgeloof. Slaven-arbeid. Moed. Studiën. De Bijbel. Nauwgezette vroomheid. Angsten. Godvruchtige mensen in de kloosters. Staupitz. Zijn bezoek. Gesprekken. De genade van Christus. De boetvaardigheid. De verkiezing. De Goddelijke Voorzienigheid. De Bijbel. De oude monnik. De vergeving van de zonden. Priesterwijding. Het middagmaal. Roeping naar Wittenberg.

Eerste onderwijs. Bijbelse lessen. Algemene roep. Prediking in Wittenberg. De oude kapel. Indruk.

Reis naar Rome. Klooster, aan de Po. Herinneringen binnen Rome. Bijgelovige vroomheid van Luther. Ontheiligingen van de geestelijkheid. Luther's verkeer in Rome. Verwarringen binnen Rome. Bijbelse studiën. Invloed op het geloof. Invloed op de Hervorming. De deur van het Paradijs. Luther's belijdenis.

Terugkomst. Het doctoraat. Carlstadt. Eed van Luther. Grondbeginsel van de Hervorming. Luther's moed. Zijn liefde. De Scholastieken. Spalatijn. De zaak van Reuchlin. Het geloof. Volksredevoeringen. Academisch onderwijs. Uitwerking van Luther's onderwijzingen. De monnik Spenlein. Rechtvaardiging door het geloof. Erasmus. De werken.

Eerste stellingen. Bezoek van de kloosters. Dresden. Erfurt. De prior Tornator. Gevolgen van Luther's reis. Luther's werkzaamheden. Pest.

Luther's betrekking tot de keurvorst. Raadgevingen aan de hofprediker. Hertog George. Luther voor het hof. Het middagmaal aan het hof. De avondstond bij Emser.

Vrijheid en slavernij. Stellingen. 's Mensen natuur. Rationalisme. Erfurt uitgedaagd. Eck. Urbanus Regius. Zedigheid van Luther.

DERDE BOEK

DE AFLATEN EN DE THESEN
1517 - MEI 1518

Beweging. Stoet van de aflaatkramers. Tetzel. Tetzels rede. Biecht. Verkoop van de aflaten. Openlijke boete. Een aflaatbrief. Uitzonderingen. Vermaken en ongebondenheden.

De diaken van Schmiedberg. De ziel op het kerkhof. De schoenmaker van de Hagenau. De studenten. Myconius. Ontmoeting met Tetzel. List van een edelman. Redeneringen van de verstandigen en van het volk. Een mijnwerker van Scheeberg.

Leo X. Albert van Mentz. Pacht van de aflaten. De Franciscaners en de Dominicaners.

Tetzel nadert. Luther op de biechtstoel. Tetzels woede. Luther zonder plan. Luther's rede. Droom van de keurvorst.

Het allerheiligen-feest. De thesen. Hun kracht. Luther's gematigdheid. De Voorzienigheid. Brief aan Albert. Onverschilligheid van de bisschoppen. Verspreiding van de thesen.

Reuchlin. Erasmus. Fleck. Bibra. De keizer. De paus. Myconius. Vrees ten opzichte van Luther. Adelman. Een oud priester. De bisschop. De keurvorst. De lieden te Erfurt. Luther's antwoord.

Inwendige strijd van Luther. Zijn drijfveren.

Aanval van Tetzel. Luther's antwoord. Goede werken. Luther en Spalatijn. Beoefening van de heilige Schrift. Scheurl en Luther. Luther en Staupitz. Luther en zijn volk. Een nieuw kleed. Redetwist te Frankfort. Thesen van Tetzel. Knipstrow. Luther's thesen verbrand. Geschreeuw van de monniken. Gemoedsrust van Luther. Tetzels thesen verbrand. Luther's smart. Bezoek van de bisschop.

Priëras. Stelsel van Rome. De samenspraak. Stelsel van de Hervorming. Antwoord aan Priërias. Hoogstraten. Eck. Obelisken. Luther's gevoelens. De Asterisken. Verwijdering tussen Luther en Eck.

Volksschriften. Over het gebed. Onze Vader. Uw koninkrijk. Uw wil. Ons dagelijks brood. Leerrede over de boetvaardigheid. De vergeving is afkomstig van Christus.

Vrees van Luther's vrienden. Reis naar Heidelberg. Bibra. Het kasteel van de Paltsgraaf. De paradoxen. Redetwist. De hoorders. Bucer. Brenz. Snepf. Verkeer met Luther. Werkzaamheden van die jonge leraren. Uitwerking op Luther. De oude hoogleraar. Het ware licht. Terugkomst in Wittenberg.

VIERDE BOEK

LUTHER VOOR DE LEGAAT
MEI – DECEMBER 1518

Verklaring van de thesen. Boetvaardigheid. De paus. Leo X. Luther aan zijn bisschop. Luther aan de paus. Luther aan de vicaris-generaal. Rovere aan de keurvorst. Leerredenen over de ban. Luther's invloed en kracht.

Rijksdag in Augsburg. De keizer aan de paus. Luther in Rome gedagvaard. Schrik van zijn vrienden. Luther's gemoedrust. Tussenkomst van de hogeschool. Bevelschrift van de paus. Luther's verontwaardiging. De paus aan de keurvorst.

De wapensmid Schwarzerd. Zijn vrouw. Philippus. Zijn geestvermogens. Zijn studiën. De Bijbel. Beroeping in Wittenberg. Leipzig. Minachting: Luther's vreugde. Vergelijking tussen Luther en Melanchton. Omwenteling in het onderwijs.

Gevoelens van Luther en Staupitz. Bevel om te verschijnen. Verontrustingen en moed. Vertrek naar Augsburg. Verblijf in Weimar en Neurenburg. Aankomst in Augsburg.

De Vio. Serra-Longa. Voorafgaand gesprek. Bezoek van de raadsheren. Terugkomst van Serra-Longa. De prior. Luther's voorzichtigheid. Luther en Serra-Longa. Het vrijgeleide. Luther aan Melanchton.

Eerste verschijning. Eerste woorden. Voorwaarden van Rome. Stellingen te herroepen. Luther's antwoord. Hij vertrekt. Indruk bij de twee partijen te weeg gebracht. Aankomst van Staupitz. Mededeling aan de legaat.

Tweede verschijning. Verklaring van Luther. Antwoord van de legaat. Zijn bespraaktheid. Luther's verzoek.

Derde verschijning. Schriftelijke protestatie. Schat van de aflaten. Het geloof. Ootmoedige bede. Antwoord van de legaat. Wederantwoord van Luther. Woede van de legaat. Luther vertrekt.

De Vio en Staupitz. Staupitz en Luther. Luther aan Spalatijn, aan Carlstadt. Het Avondmaal. Link en De Vio. Vertrek van Staupitz en Link. Luther aan Cajetanus. Stilzwijgen van de kardinaal. Vaarwel van Luther. Vertrek. Beroep op de paus. Schrik van de legaat.

Luther's vlucht. Algemene bewondering. Luther's begeerte. De legaat aan de keurvorst. Luther aan de keurvorst. De keurvorst aan de legaat. Voorspoed van de hogeschool.

Gedachten aan vertrek. Vaarwel aan de Kerk. Hachelijk ogenblik. Verlossing. Luther's moed. Ontevredenheid in Rome. Bul. Beroep op een kerkvergadering.

EERSTE BOEK

Toestand van Europa vóór de Hervorming

EERSTE BOEK

STAAT VAN ZAKEN VÓÓR DE HERVORMING

Verval van het Heidendom. Het Christendom. Twee onderscheidende beginselen.

Daarstelling van het Pausdom. Eerste aanmatigingen. Medewerking van de bisschoppen. Patriarchaten. Medewerking van de vorsten. Invloed van de barbaren. Wereldlijke macht van de pausen. De decretalen. Wanorden van Rome. Nieuw tijdvak. Hildebrand. Zijn opvolgers. De Kerk.

Bederf van de Leer. De goede tijding. Het heil in de handen van de priesters. De boetedoeningen. De aflaten. Overtolige verdiensten. Het vagevuur. Schatting. Jubelfeesten.

Het Pausdom en het Christendom.

Staat van de Christenheid. Godgeleerdheid, Dialectiek. Drie-eenheid. Voorverordening. Oorspronkelijke staat. Verlossing. Genade. Boete.

Godsdienst. Relikwieën. Paasgelach. Zeden. Bederf. Ongebondenheden van de priesters, van de bisschoppen, van de pausen. Borgia. Onderwijs. Onkunde. Ciceronianen.

Pogingen tot hervorming. De vorsten. De geleerden. De Kerk.

Onvergankelijke natuur van het Christendom. Twee Goddelijke wetten.

Schijnbare kracht van Rome. Verborgen tegenstand. Verval. Verandering van de Kerk. Ontdekkingen van de koningen. Ontdekkingen van de volken.

Roomse Godgeleerdheid. Schoolse Godgeleerdheid. Overblijfels van leven. Ontwikkeling van de menselijke geest. Herleving van de letteren.

Hervormend beginsel. Getuigen van de waarheid. Claudius van Turin. De Mystieken. De Waldenzen. Waldus. Wiklef. Johannes Huss. Getuigen in de Kerk.

Staat van de volken in Europa. Het Duitse rijk. Voorbereidingen van de Voorzienigheid. Burgerstand. Nationaal karakter. Oorspronkelijke kracht. Slavernij van Duitsland. Staat van het rijk. Tegenstand aan Rome. Zwitserland. Kleine cantons. Italie. Hinderpalen voor de Hervorming. Spanje. Portugal. Frankrijk. Teleurgestelde verwachtingen. Nederland. Engeland. Schotland. Het Noorden. Rusland. Polen. Bohemen. Hongarije.

Beroemde mannen. Frederik de Wijze. Maximiliaan. Hoge personen van de Kerk. De geleerden. Reuchlin. Reuchlin in Italie. Zijn werken. Worstelstrijd met de Dominicanen. Erasmus. Erasmus in Parijs. Zijn vermaardheid. Zijn belijdenis. Zijn werken. Zijn gebreken. Was een hervorming zonder schokken mogelijk? Zijn vreesachtigheid. Zijn besluiteloosheid. De edelen. Hütten. Zijn geschriften. Brieven van enige onvermaarde mannen. Hütten in Brussel. Zijn brieven. Zijn einde. Sickingen. Oorlog. Zijn dood. Cronberg. Hans Sachs. Algemene gissing.

Verval van het Heidendom.
De verzwakte wereld waggelde op haar grondzuilen, toen het Christendom verscheen. De nationale Godsdiensten, waarmee de vaders tevreden waren, voldeden niet meer aan de kinderen. Het nieuwe geslacht kon zich niet langer in de oude vormen schikken. Een zeker Deïsmus, zonder geest en leven, zweefde enige tijd boven de afgrond, waarin de krachtvolle bijgelovigheden van de oude volken verzwolgen waren geworden. Maar, gelijk alle ontkennende geloofsstelsels, kon het niet stichten. Rome, en Rome was de wereld, begroef haar zedelijke grootheid, haar burgerlijke deugden en haar vrijheid, onder de puinhopen van haar geloof.
Toen is het Woord vlees geworden. God verscheen onder de mensen en als een mens, om zalig te maken wat verloren was. In Jezus van Nazareth woonde al de volheid van de Godheid lichamelijk.
Dit is de grootste gebeurtenis uit de jaarboeken van de volken. De oude tijden hadden die voorbereid, de nieuwe namen van daar hun oorsprong. Zij is hun middelpunt, hun band en hun eenheid.
De Zoon des mensen leefde drie en dertig jaar hier beneden. Hij leed, Hij stierf, Hij verrees uit de dood, Hij voer op ten hemel. Zijn discipelen, beginnende van Jeruzalem, doorreisden het Romeinse rijk en de wereld, verkondigende alom hun Meester als "De oorzaak van de eeuwige Zaligheid."
Een grote menigte van inwoners van Azië, van Grieken, van Romeinen, tot hiertoe door de priesters aan de voeten van stomme afgoden geleid, geloofden aan dit woord. Een geest van leven begon Zich over dit uitgestrekte veld des doods te bewegen. Een nieuw volk, een heilige natie werd op de aarde gevormd; en de verbaasde wereld aanschouwde in de leerlingen van de Galileër een reinheid, een zelfverloochening, een liefde, een heldenmoed, waarvan men zelfs ook het denkbeeld had verloren.

Het Christendom. Twee onderscheidende beginselen.
Twee grondtrekken, onder vele, onderscheidden bovenal de nieuwe godsdienst van al de menselijke leerstelsels, welke zij voor zich heen verdreef. De ene had betrekking op de bedienaars van de Godsdienst, de andere op de leer.
De dienaars van het Heidendom waren bijna de goden zelf, tot welke deze menselijke Godsdiensten in betrekking stonden. De priesters leidden de volken, zo lang tenminste de ogen van de volken niet waren geopend. Een wijduitgestrekte en trotse priesterregering lag als een drukkende last op de wereld.
JEZUS CHRISTUS onttroonde deze levende afgoden, vernietigde deze hoogmoedige hiërarchie, ontnam de mens wat de mens aan God had ontroofd, en bracht God nader tot de nederigen van de aarde, terwijl Hij zichzelf als de enige Meester en de enige Middelaar bekend maakte. "CHRISTUS alleen is uw Meester," zegt Hij; "wat u betreft, gij zijt allen broeders *(*Mt 23:8*)*."
Wat de leer aangaat, de menselijke Godsdiensten hadden geleerd dat de zaligheid van de mens kwam. De Godsdiensten van de aarde hadden een aardse zaligheid daargesteld. Zij hadden de mens gezegd, dat hem de hemel zou gegeven worden als een loon; zij hadden er de prijs van bepaald, en o, welk een prijs! De Goddelijke Godsdienst leerde dat de zaligheid van God kwam; dat zij een geschenk van de Hemel was; dat zij haar oorsprong nam van een algemene vergiffenis, van een genade van de Allerhoogste. "God," zegt zij, "heeft het eeuwige leven gegeven *(*1 Joh. 5:11*)*."

Zonder twijfel kan het Christendom niet geheel in deze twee punten begrepen worden; maar zij schijnen de hoofdzaak uit te maken, vooral wanneer het de geschiedenis

geldt. En daar wij in de onmogelijkheid verkeren om de tegenstelling tussen de waarheid en de dwaling in al haar grondtrekken te volgen, hebben wij de meest uitkomende moeten kiezen.

Zodanige waren dan twee van de kenmerkende beginselen van de godsdienst, welke toen bezit nam van het Romeinse rijk en de wereld. Van hun instandhouding of van hun verwaarlozing hing haar ondergang of haar grootheid af. Het éne van deze beginselen moest de *geschiedenis* van het Christendom beheersen, het andere moest heersen in de *leer*. In de aanvang waren beide in zwang. Zien wij hoe zij verloren gingen; volgen wij aanvankelijk de lotsbestemming van het eerste.
De Kerk was in het begin een verzameling van broeders. De brieven, welke toen bij grote verschillen in de leer uitspraak deden, voerden niet de weidse naam van een enkel mens, van een opperhoofd. De heilige Schriften leren ons dat men er eenvoudig deze woorden las: "De Apostelen, de ouderlingen en de broeders, aan onze broeders *(*Hand. 15:23*)*."
Maar reeds de schriften van de Apostelen zelf kondigen ons aan dat in het midden van die broeders zich een macht zou verheffen, welke deze eenvoudige en oorspronkelijke orde zou omkeren.
Beschouwen wij de daarstelling en volgen wij de ontwikkeling van deze, aan de Kerk vreemde, macht.
PAULUS van Tarsus, één van de grootste Apostelen van de nieuwe Godsdienst, was te Rome, de hoofdstad van het Romeinse rijk en van de wereld, gekomen, verkondigende het heil dat van God voortkomt. Er werd een Kerk gesticht naast de troon van de keizer. Door deze Apostel gegrondvest, was zij eerst samengesteld uit enige bekeerde Joden, uit enige Grieken en uit enige burgers van Rome.[3] Zij schitterde lange tijd als een helder licht, geplaatst op een berg. Haar geloof was alom beroemd; maar ras ontaardde zij langzamerhand van haar oorspronkelijke staat. Het was door een klein begin, dat beide Romes zich haastten tot de aangematigde heerschappij over de wereld.
De eerste herders of bisschoppen van Rome hielden zich vroegtijdig bezig met de bekering van de vlekken en steden, welke deze stad omringden. De noodzakelijkheid, waarin zich de bisschoppen en herders op het land van Rome bevonden, om in moeilijke gevallen tot een verlicht leidsman de toevlucht te nemen, en de erkentelijkheid, welke zij aan de Kerk van de hoofdstad verschuldigd waren, drongen hen, om met haar in een nauwe verbintenis te blijven. Men zag toen wat altijd gezien wordt bij gelijke omstandigheden: deze zo natuurlijke vereniging ontaardde spoedig in afhankelijkheid. De bisschoppen van Rome beschouwden dat hoger gezag, dat de naburige Kerken hun vrijwillig hadden toegestaan, als een recht. De aanmatigingen van macht maken het grootste deel van de geschiedenis uit, gelijk de tegenstand van diegenen wier rechten ontnomen zijn het andere uitmaakt. Het kerkelijk gezag kan die algemene verblindheid niet ontgaan, welke allen die in hoogheid zijn aanspoort om

---

[3] De schrijver heeft hier zeker het oog op de verdere, meer volmaakte, grondvesting van de gemeente van Rome. Anders is het bekend, dat, eer PAULUS in persoon te Rome kwam, zich aldaar reeds vele Christenen bevonden, en tezamen een gemeente uitmaakten, aan welke die Apostel zelfs toen reeds zijn brief schreef, die wij nog in ons Nieuwe Testament bezitten; gelijk ook enige broeders hem, op zijn reis naar Rome in de nabijheid van die stad gekomen zijnde, van daar tegemoet gingen. Hand. 28:15 -Doch uit hetgeen ons LUKAS verder in het beloop van het gemelde hoofdstuk verhaalt, gelijk ook uit hetgeen PAULUS zelf uit zijn gevangenis schreef, Pilip 1:12-14, mogen wij besluiten, dat de gemeente aldaar door zijn werkzaamheden een grote aanwas heeft verkregen, en volkomen is gevestigd. -L.R.

zich nog meer te willen verheffen. Het is aan die algemene regel van de menselijke natuur onderworpen.

Daarstelling van het Pausdom. Eerste aanmatigingen.

Niettemin bepaalde zich toen de opperhoofdigheid van de Roomse bisschop tot het opzicht houden over de Kerken, die zich bevonden in het, burgerlijk aan de stadhouder van Rome onderworpen, gebied.[4] Maar het aanzien, dat deze keizerlijke stad in de wereld verkreeg, bood aan de eerzucht van haar eerste herder nog uitgebreider bestemming aan. De onderscheiding, welke in de 2de eeuw de verschillende bisschoppen van de Christenheid genoten, was geëvenredigd aan het aanzien van de stad waar hun macht gezeteld was. Rome nu was de grootste, de rijkste en de machtigste stad van de wereld. Zij was de zetel van het rijk, de moeder van de volken. "Alle inwoners van de aarde behoren haar toe," zegt JULIANUS *(*JULIAN., Or. 1.*)*; en CLAUDIUS verkondigt haar als "de bron van de wetten *(*CLAUD., In paneg. Stilic., lib. 3.*)*."

Indien Rome de koningin is van de steden van de gehele wereld, waarom zou haar herder niet zijn de koning van de bisschoppen? Waarom zoude de Roomse Kerk geen moeder zijn van de Christenheid? Waarom zouden de volken niet haar kinderen zijn; en haar gezag hun hoogste wet? Het was gemakkelijk voor het eergierige hart van de mens, zulke redeneringen te maken. Het eerzuchtige Rome maakte dezelve.

Zo droeg het Heidense Rome bij haar val aan de nederige dienaar van de God des vredes, te midden van haar puinhopen gezeten, de trotse titels over, welke haar onoverwinnelijk zwaard op de volken van de aarde had veroverd.

De bisschoppen van de verschillende delen van het rijk, weggesleept door de begoocheling, welke Rome sinds eeuwen op al de volken uitoefende, volgde het voorbeeld van het land rondom Rome, en leenden hun hand aan dat werk van de overweldiging. Het behaagde hun aan de bisschop van Rome iets van de eer te geven, welke aan de voornaamste stad van de wereld toekwam. In de eerste aanvang was in deze eer geen afhankelijkheid gelegen. Zij behandelden de Roomse herder op een met hen gelijke voet;[5] maar de aangematigde macht vermeerderde gelijk sneeuwklompen, die van de bergen afvallen. Wat in het eerst louter broederlijke raadgevingen waren, werden spoedig, in de mond van de opperpriesters, verplichtende bevelen. Een eerste plaats onder gelijken werd in zijn ogen een troon.

De bisschoppen van het Westen begunstigden de onderneming van de herders van Rome, hetzij uit jaloezie omtrent de bisschoppen van het Oosten, of omdat zij zich liever bevonden onder de opperhoofdigheid van een paus, dan onder de heerschappij van een tijdelijke macht.

Van een andere kant trachtten de Godgeleerde partijen, welke het Oosten verdeelden, elk van haar zijde, Rome te haar voordele te winnen; zij verwachtten haar zegepraal van de bijstand van de hoofdkerk van het Westen.

Rome tekende zorgvuldig deze verzoeken, deze bemiddelingen aan, en verheugde zich heimelijk, terwijl zij de volken zichzelf in haar overheersende armen zag werpen. Zij liet geen gelegenheid voorbijgaan om haar macht te vermeerderen en uit te breiden.

---

[4] *Suburbicaria loca, (plaatsen onder het stedelijk rechtsgebied behorende*). Zie de zesde canon van het concilie van Nicea, welke RUFINUS (Hist. eccles., 10, 6) dus aanhaalt: "Et ut apud Alexandriam et in urbe Roma, vetusta consuetudo servetur, ut vel ille Ægypti, vel hic suburbicariarum ecclesiarum sollicitudinem gerat, etc."

[5] EUSEBIUS, Hist. eccl., lib. 5, c. 24; SOCRAT., Hist. eccl., c. 21; CYPRIANUS, Ep. 59, 72, 75.

Lof uitingen, vleierijen, overdrevene plichtplegingen, het raadplegen van andere Kerken, alles werd in haar ogen en in haar handen tot voorwendsels en bewijzen van haar gezag. Zodanig is het hart van de mensen op de troon; de lof verblindt hem, hij is verbijsterd van zinnen. Wat hij heeft is in zijn ogen een beweegreden om nog meer te hebben. Wie, van de kleinste tot de grootste, kan er zich op beroemen dat hij verschoond blijft van deze verdovende invloed? De Goddelijke wijsheid alleen kan bij de verheffing het hart behoeden.

Medewerking van de bisschoppen. Patriarchaten.

De patriarchale inrichting bracht later het haar toe tot de verheffing van de Roomse paus. Reeds in de drie eerste eeuwen hadden de Kerken van de hoofdsteden een bijzondere onderscheiding genoten. De kerkvergadering van Nicea tekent als zodanig, in haar zesde canon, drie steden, wier Kerken, volgens haar, een oud gezag over die van de omliggende gewesten hadden: het waren Alexandrië, Rome en Antiochië. De staatkundige oorsprong van deze onderscheiding ontdekte zichzelfs door de naam, welke men in het begin aan de bisschop dier steden gaf: men noemde hem *exarch (*Zie de kerkvergadering van Chalcedon, canones 8 en 18*)* evenals de landvoogd in de staat. Later gaf men hem de meer kerkelijke naam van *patriarch.*[6]

Door de kerkvergadering van Constantinopel vinden wij deze naam voor de eerste maal gebruikt. Deze zelfde kerkvergadering stelde een nieuw patriarchaat in, dat van Constantinopel zelf, het nieuwe Rome, de tweede hoofdstad van het rijk. Rome deelde toen met deze drie Kerken de patriarchale oppermacht. Maar wanneer de verovering van MAHOMET de zetels van Alexandrië en Antiochië had doen verdwijnen, wanneer de zetel van Constantinopel in aanzien verminderde, en later zelfs zich van het Westen afscheidde, bleef Rome alleen over, en de omstandigheden herenigden alles rondom haar zetel, welke sinds die tijd zonder mededinger is gebleven.

Spoedig was Rome er op bedacht om haar eisen op een Goddelijk recht te gronden: zij verzon de opperhoofdigheid van de heilige PETRUS, waarvan de Kerk tot nog toe niets had geweten.

Nieuwe en méér vermogende medeplichtigen dan de andere kwamen haar nog te stade. De onkunde en het bijgeloof maakten zich van de Kerk meester, en leverden haar aan Rome over, met een blinddoek voor de ogen en de handen in boeien gekluisterd.

Nochtans werd deze slavernij niet zonder strijd voltrokken. Dikwijls verkondigde de stem van de Kerken haar onafhankelijkheid. Deze kloekmoedige stem vond vooral weerklank in het voorburgemeesterlijk Afrika en in het Oosten.[7]

Medewerking van de vorsten.

Maar Rome vond nieuwe bondgenoten, om de luide klachten van de Kerken te smoren. Vorsten, welke de onrust van de tijden dikwijls op hun troon deed waggelen,

---

[6] De eretitel van *exarch* droegen bij de Grieken de bestuurders van een grote landstreek, waaronder verscheidene landschappen behoorden. Bekend zijn de exarchen van Ravenna, die, na de overweldiging van het grootste gedeelte van Italië door de Barbaren, nog een gedeelte van hetzelve op naam van de Griekse keizers met het recht van de oppermogendheid beheersten. -L.R.

[7] Dat gedeelte van Afrika, hetwelk bijzonder die naam droeg, welke, naar hetzelve, vervolgens aan het gehele werelddeel gegeven is; en dat bijzonder onder de macht van de Romeinen stond, die hetzelve door een *voorburgemeester* (*proconsul*), een man van burgemeesterlijke waardigheid, regeerden; en tot hetwelk ook bijzonder Carthago behoorde, welker bisschop CYPRIANUS zich tegen de heerszucht van de Roomse bisschop STEPHANUS verzette en de gelijkheid van de bisschoppen met kracht verdedigde; gelijk de bisschoppen van Klein-Azië in het Oosten reeds vroeger in de twist over de tijd van de viering van het Paasfeest de trotsheid van de Roomse bisschop VICTOR verachtten. -L.R.

boden haar hun bijstand aan, indien zij, tot vergelding, hen wilde ondersteunen. Zij schonken haar geestelijk gezag, onder beding dat zij het hun in de wereldlijke macht zou vergelden. Zij gaven haar voor geringe prijs de zielen over, in de hoop dat zij haar hulp zouden erlangen, om zich gemakkelijk van hun vijanden te ontdoen. De aanwassende kerkelijke macht en de afnemende keizerlijke macht ondersteunden zo elkaar, en verhaastten door dit verbond haar dubbele bestemming.
Rome kon daar niet bij verliezen. Een bevel van THEODOSIUS II en van VALENTINIANUS III kondigde de bisschop van Rome als de opperbestuurder van de gehele Kerk aan *(*Rector totius Ecclesiae*)*. JUSTINIANUS gaf een gelijk gebod. Deze besluiten hielden niet dat alles in, wat de pausen voorgaven erin te zien. Maar in deze tijden van onwetendheid viel het hun gemakkelijk, om de uitlegging welke hun het meeste begunstigde de overhand te doen nemen. De heerschappij van de keizers in Italië steeds meer beginnende te wankelen, wisten de bisschoppen van Rome er hun voordeel mee te doen, om zich aan hun afhankelijkheid te onttrekken.

Invloed van de barbaren.
Maar reeds waren uit de woeste streken van het Noorden de echte bevorderaars van de pauselijke macht gekomen. De onbeschaafde volken, welke het Westen hadden veroverd en er hun woning hadden gevestigd, allen nieuwelingen in het Christendom, onkundig van de geestelijke aard van de Kerk, die in de godsdienst behoefte hadden aan een zekere uitwendige toestel, vielen als halve wilden en als halve Heidenen voor de opperpriester van Rome neer. Met hen lag het Westen aan zijn voeten. Eerst kwamen de Vandalen, daarna de Ostrogotten, een weinig later de Bourgondiërs en de Alanen, vervolgens de Visigotten, eindelijk de Lombarden en de Angelsaksers hun knieën buigen voor de Roomse paus. Het was de krachtige bijstand van de zonen van het afgodische Noorden welke het werk volmaakten, om één van de herders van de oevers van de Tiber op de hoogste troon van de Christenheid te plaatsen.

Wereldlijke macht van de pausen.
Het was in het begin van de 7de eeuw dat deze dingen in het Westen voltooid werden; juist op hetzelfde tijdstip dat zich in het Oosten de macht van MAHOMET verhief, die gereed stond ook van haar kant een gedeelte van de aarde te overweldigen.
Van toen af nam het kwaad meer en meer toe. Men ziet, in de 8ste eeuw, de bisschoppen van Rome met de éne hand de Griekse keizers, hun wettige opperheren, verdrijven, en pogingen aanwenden om hen uit Italië te verjagen; terwijl zij met de andere de opperhofmeesters (*major-domus*) van Frankrijk huldigen en van die nieuwe macht, welke zich in het Westen begint te verheffen, iets van de overblijfselen van het rijk vragen.[8]

---

[8] De waardigheid van *opperhofmeester* in Frankrijk onder de koningen uit de eerste *Frankische* of *Merovingische* stam, sedert CLOVIS, was van groot belang. Zij die dezelve bekleedden, waren de eerste staatsdienaars, en als een soort van onderkoningen, gelijk zelfs soms het bewind over een gedeelte van het rijk geheel aan hen werd overgelaten. Zij wisten zich hetzelve, onder zwakke en onvermogende koningen, welhaast geheel toe te eigenen, latende echter aan deze koningen, in wier naam zij regeerden, nog de schaduw van de oppermacht. Onder deze opperhofmeesters was bijzonder beroemd PEPIJN VAN HERSTAL, die in het eerste gedeelte van de 8ste eeuw, onder die titel, Frankrijk oppermachtig bestuurde, en bij zijn dood zijn waardigheid en macht overliet aan zijn zoon KAREL MARTEL, beroemd inzonderheid door zijn krijgsbedrijven tegen de Saracenen, welke na de overmeestering van Spanje ook Frankrijk trachtten in te dringen, doch welke hij in de loop van hun overwinningen stuitte, waardoor hij Frankrijk en geheel Europa bevrijdde. Zijn roem en macht, gelijk ook die van zijn geslacht, werden daardoor uitgebreid en bevestigd, met dat gevolg, dat zijn zoon PEPIJN, die hem in dezelfde waardigheid van opperhofmeester opvolgde, het masker geheel afwierp,

Rome vestigt haar aangematigd gezag tussen het Oosten, dat zij terugdrijft, en het Westen, hetwelk zij inroept. Zij verheft haar troon tussen twee opstanden. Weldra geeft het pauselijk gezag aan de overweldiger PEPIJN een gewaande huldiging, en verkrijgt daarentegen van hem een uitgebreid grondgebied als wereldlijk vorstendom. Paus LEO III bevlijtigt zich om de kroon van de Romeinse keizers op het hoofd van KAREL DE GROTE te stellen. De geestelijke macht wil de schijn aannemen alsof zij het recht had, naar haar goedvinden, de voornaamste schepters van de aarde uit te delen.

KAREL DE GROTE liet aan zijn zwakke opvolgers niets dan overblijfsels van zijn macht na.[9] In de 9de eeuw verzwakte de tweedracht alom de burgerlijke macht. Rome begreep dat het ogenblik gekomen was om het hoofd op te heffen. Wanneer kon de Kerk zich beter onafhankelijk maken van de staat, dan op dit tijdstip van verval, waarin de kroon, welke KAREL droeg, zich verbrijzeld zag, en haar stukken langs de grond van zijn oud rijk waren verspreid?

De decretalen.

Toen verscheen de gewaande *decretalen* van ISIDORUS.[10] In deze verzameling van zogenoemde pauselijke verordeningen, spraken de oudste bisschoppen, de tijdgenoten van TACITUS en QUINTILIANUS, het onbeschaafde Latijn van de 9de eeuw. De gewoonten en instellingen van de Franken waren deftiglijk aan de Romeinen van de

---

en, met toestemming van paus ZACHARIAS, CHILDERIK, de laatste koning in schijn uit de stam van CLOVIS, onttroonde, hem benevens zijn zoon in een klooster deed opsluiten, en zelf de naam van koning aannam, wordende door de beroemde BONIFACIUS, bisschop van Mentz, die de Duitsers het Evangelie eerst verkondigde, plechtig te Soissons gezalfd; in welke waardigheid hem zijn zoon KAREL, naderhand onder de naam van *de Grote* bekend opvolgde, die ook vervolgens een groot gedeelte van Duitsland zich onderwierp en door paus LEO III tot keizer werd gekroond. Beiden, en PEPIJN en zijn zoon KAREL DE GROTE, begiftigden, ter vergelding, de pausen met uitgestrekte macht en wereldlijk gebied: de eerste schonk hun enige landen in Italië, vervolgens de Kerkelijke staat genoemd, en deze gift werd door de laatste bekrachtigd en met nog enige andere vermeerderd. -L.R.

[9] De opvolgers van KAREL DE GROTE deelden geenszins in zijn grootheid van geest. Zijn machtig rijk, hetwelk zich over Frankrijk en Duitsland uitstrekte, ging na zijn dood over op zijn zoon LODEWIJK DE GODVRUCHTIGE, een vorst klein en zwak van geest, die veel verdriet had van zijn kinderen, onder welke hij reeds bij zijn leven zijn groot rijk verdeelde, en aan welke hij vervolgens, na door hen beurtelings onttroond, doch wederom in zijn waardigheid hersteld te zijn, hetzelve na zijn dood achterliet. Deze bestreden elkander en eindelijk behield één van hen het Duitse keizerrijk, een ander het koninkrijk van Frankrijk; welke rijken dus van elkaar werden afgescheiden, en beide door de zwakheid hunner nazaten, het éne wat vroeger, het andere wat later in de 10de eeuw, van de afstammelingen van KAREL DE GROTE op beheersers uit andere stamhuizen overgingen. -L.R.

[10] Deze bestaan in een verzameling van brieven en besluiten, zo als men voorgeeft van de pausen van de vroegste tijden, bijeengebracht en uitgegeven op de naam van ISIDORUS, bisschop van Sevilië, een beroemd en geleerd kerkvoogd van de 6de eeuw, alle zo ingericht, dat zij geschikt waren om de gewaande oppermacht van de pausen aan te tonen. Reeds in de 8ste eeuw had men enige van die brieven voor de dag gebracht; doch in de 9de eeuw kwam de gehele verzameling in het licht, en door de onkunde van de eeuw zonder enige tegenspraak als echt aangenomen, brachten zij gedurende de duistere middeleeuwen veel toe om het gezag van de pausen te verheffen en te schragen, doch werden bij de terugkering van meerder licht, uithoofde van de in het oog lopende tegenstrijdigheid van derzelver stijl en inhoud met de tijden waaraan zij worden toegeschreven, zelfs door oordeelkundige Roomsgezinden als vals erkend en verworpen. -L. R.

tijd van de keizers toegeëigend. Pausen haalden in dezelve de Bijbel aan naar de Latijnse overzetting van de heiligen HIERONYMUS, die één, twee of drie eeuwen na hen geleefd had. en VICTOR, bisschop van Rome, schreef in het jaar 192 aan THEOPHILUS, die ten jare 385 aartsbisschop van Alexandrië was. De bedrieger, welke deze verzameling gemaakt heeft, beijverde zich om vast te stellen dat al de bisschoppen hun gezag ontleenden aan de bisschop van Rome, die het zijne onmiddellijk van CHRISTUS ontving. Niet alleen tekende hij al de opvolgende veroveringen van de pausen aan, maar liet ze zelfs tot de oudste tijden opklimmen. De pausen schaamden zich niet om op deze verachtelijke uitvinding te steunen. Reeds in het jaar 865 nam NIKOLAAS IU er wapenen uit, om de vorsten en bisschoppen te bestrijden. Zie Ep. ad univers. Episc. sc. Gall. (Mansi 15.) Dit onbeschaamde verdichtsel was, eeuwen lang, het tuighuis van Rome.

Wanorde van Rome.

Niettemin moesten de gebreken en misdaden van de pausen voor enige tijd de uitwerking van de *decretalen* stremmen. Het Pausdom kenmerkt zijn toegang tot de tafel van de koningen door schandelijke brasserijen. Men laat zich tot dronkenschap vervoeren, en is te midden van de ongebondenheden verbijsterd. Het is omstreeks deze tijden, dat de overlevering een meisje, JOHANNA genaamd, op de pauselijke stoel plaatst, hetwelk met haar minnaar naar Rome gevlucht was, en wier barensweeën te midden van een plechtige optocht (processie) haar kunnen verrieden. Maar wij willen de schande van het hof van de Roomse pausen niet onnodig vermeerderen. Ongebondene vrouwen regeerden te deze tijde binnen Rome. Die troon, welke zich boven de majesteit van de koningen verheven waande, verlaagde zich tot onder het slijk van de zonde. THEODORA en MAROZIA huldigden en zetteden naar haar goedvinden de zogenoemde meesters van de Kerk van CHRISTUS af, en plaatsten haar minnaars, haar zonen en haar kleinzonen op de stoel van PETRUS. Deze maar al te ware ergernissen hebben mogelijk tot de overlevering van de *pausin* JOHANNA aanleiding gegeven.[11]

Rome wordt een wijd toneel van verwarringen, van hetwelk de vermogendste geslachten van Italië elkaar het bezit betwisten. De graven van Toscanen behalen gewoonlijk de overwinning. In het jaar 1033 verstout zich dit huis, een jongen, in

---

[11] Schoon de schrijver het algemeen bekend verhaal van de *pausin* JOHANNA voor een sprookje schijnt te houden, helt echter de beroemde MOSHEIM ertoe over om aan dit verhaal niet alle geloof te weigeren. Na verhaald te hebben, dat tussen het pausschap van LEO IV, die in het jaar 855 stierf, en BENEDICTUS III, zo als men zei, zekere vrouw, die haar sekse lange tijd had verborgen gehouden, door geleerdheid, verstand en behendigheid zich de weg tot de pauselijke zetel zou gebaand, en, met de naam en de waardigheid van paus bekleed, de Kerk voor de tijd van twee jaren zou bestuurd hebben, nog bekend onder de naam van *pausin* JOHANNA, voegt hij er bij, dat gedurende de vijf volgende eeuwen die gebeurtenis in het algemeen geloofd is, en een groot aantal schrijvers getuigenis van de waarheid derzelve gegeven heeft, en dat niemand vóór de Hervorming die gebeurtenis als ongelooflijk in zichzelf beschouwd heeft, doch dat na die tijd, in de 17de eeuw, dit geval de stof van een netelig en geleerd geschil is geworden, en verscheidene mannen van uitstekende geleerdheid, beide Roomse en Onroomse, hun verstand gescherpt en hun geleerdheid te werk gesteld hebben om de geloofwaardigheid dier geschiedenis te vernietigen; echter ook enige van de verstandigste en geleerdste schrijvers het raadzaam geoordeeld hebben een middelweg in te slaan, toestemmende dat vele fabelachtige en verdichte omstandigheden bij het geval gevoegd zijn, (waaronder dan misschien ook wel behoort hetgene de heer MERLE verhaalt van een vlucht met haar minnaar naar Rome, en haar barensweeën te midden van een plechtige omgang,) doch ontkennende, dat het geval zelf ten enenmale van allen grond ontbloot zou zijn. En aan dit laatste schijnt ook MOSHEIM zelf zich het liefst te houden (Zie zijn Kerkelijke geschiedenis, D. 3., bl. 215-218.) -L. R.

ongebondenheid opgewassen, knaap, onder de naam van BENEDICTUS 9, op de pauselijke stoel te plaatsen. Dit kind van twaalf jaren volhardt ook als paus in zijn schandelijke gruweldaden.[12] Ene partij verkiest in zijn plaats SYLVESTER III.
Paus BENEDICTUS, wiens geweten met overspelen beladen en wiens hand door moorden bevlekt is,[13] verkoopt eindelijk de pauselijke waardigheid aan een kerkelijke van Rome.[14]

Nieuw tijdvak.
De keizers van Duitsland, over zoveel verwarringen verontwaardigd, zuiverden Rome er van met het zwaard. In het jaar 1047 zetelde een Duits bisschop, LEO IX, op de pauselijke stoel. Hier begint een nieuw tijdvak voor het pauselijk gezag. De pausen gevoelden de noodzakelijkheid om de drievoudige kroon uit het slijk, waarin zij was gevallen, te voorschijn te brengen Rome te verheffen, dit was hun doel. De zeden van de geestelijkheid te verbeteren, de Kerk onafhankelijk te maken van de staat, dit waren de middelen, welke zij daartoe gebruikten. Het pauselijk gezag beurt zich uit zijn vernedering op, en treedt weldra de vorsten van de aarde met voeten. Dat te verheffen, is zoveel als de Kerk te verheffen, als de godsdienst uit te breiden, als aan de geest de overwinning over het vlees, aan God de zegepraal over de wereld te verzekeren. Zodanige zijn deszelfs grondregelen; de eerzucht vindt er haar voordeel bij, de geestdrijverij haar verschoning.

Hildebrand.
Geheel deze nieuwe strekking vertoont zich aanschouwelijk in één persoon: HILDEBRAND. HILDEBRAND, beurtelings onbedachtzaam geprezen of onrechtvaardig gelasterd, is de persoonlijke voorstelling van het Roomse pausdom in deszelfs kracht en luister. Hij is één van die regelmatige verschijnselen in de geschiedenis, welke een geheel nieuwe orde van zaken in zich bevatten, aan die gelijk,

---

[12] "Cujus quidem post adeptum sacerdotium vita quam turpis, quam foeda, quamque execranda exstiterit, horresco referre." ("Wiens leven, hoe schandelijk, hoe eerloos, en hoe afschuwelijk het, na het verkrijgen van de opperpriesterlijke waardigheid, geweest zij, beef ik te beschrijven.") DESIDERIUS, abt van Cassino, later paus VICTOR 3, De miraculis a s. BENEDICTO, etc., lib. 3, init.

[13] "THEOPHYLACTUS...cum post multa adulteria et homicidia manibus suis perpetrata, etc." (BONIZO, bisschop van Sutri, daarna van Plaisance, Liber ad amicum.)

[14]) De tijden, van welke de schrijver hier en in het naastvoorgaande spreekt, waren zeker de donkerste en verwardste tijden van de Kerk. "De geschiedenis van de Roomse pausen die in deze eeuw leefden," (zegt de geleerde MOSHEIM,) "is een geschiedenis van zovele monsters, en niet van mensen: zij verschaft ons een schrikkelijke aaneeschakeling van de schendigste, vreselijkste en boosaardigste misdrijven, gelijk alle schrijvers, de Roomse niet uitgezonderd, eenparig bekennen." Als bewijzen kunnen dienen de door de schrijver aangehaalde THEODORA en MAROZIA, waarvan de eerste in openlijke ontucht leefde met paus JOHANNES X eerst aartsbisschop van Ravenna, doch op haar aanzoek door de markgraaf van Toscanen, wiens gezag te Rome door zijn rijkdom onbepaald was, tot paus bevorderd; terwijl MAROZIA, haar dochter, op dezelfde wijze leefde met paus SERGIUS III, uit welk ongeoorloofd verkeer een zoon verwekt werd, die naderhand, door zijn moeders gezag, onder de naam van JOHANNES XI de pauselijke waardigheid verkreeg. Ook BENEDICTUS IX, van wie de schrijver hier spreekt, muntte in ongebondenheid uit, en werd meer dan eens van zijn pauselijke waardigheid afgezet, of verkocht ze zelf, nadat hij zich weer op de pauselijke troon gezet had. -Alles was een toneel van verwarring. - Met de verheffing van LEO IX tot de pauselijke stoel keerde enigszins de orde terug: doch hij en enige van zijn opvolgers werden veelal bestuurd door de monnik HILDEBRAND, die zelf naderhand, onder de naam van GREGORIUS VII, als paus regeerde en de pauselijke macht ten hoogsten toppunt deed klimmen. (Men zie over deze tijden MOSHEIM, Kerk. gesch. D. 3, bl. 355, vv. en D. 4, bl. 57, vv.) -L. R.

welke in andere tijdkringen door KAREL DE GROTE, LUTHER, NAPOLEON werden daargesteld.
LEO IX trok zich deze monnik op zijn doorreize te Clugny aan, en leidde hem naar Rome. Van toen af werd HILDEBRAND de ziel van het Pausdom, totdat hij zelf de pauselijke waardigheid verkreeg. Hij bestuurde de Kerk onder vele namen van pausen, vóór dat hij in eigen persoon onder die van GREGORIUS VII regeerde. Een groot denkbeeld maakt zich van dit grote vernuft meester. Hij wil een zichtbare Godsregering (Theocratie) stichten, waarvan de paus, als stedehouder van CHRISTUS, het hoofd zal zijn. De herinnering van de oude, algemene heerschappij van het Heidense Rome achtervolgt zijn verbeelding, en moedigt zijn ijver aan. Hij wil aan het pauselijke Rome teruggeven, wat het keizerlijke Rome had verloren." Wat MARIUS en CESAR" zeiden zijn vleiers, "niet door stromen bloed hebben kunnen teweeg brengen, dat voltooit gij door één woord."

GREGORIUS VII werd niet door de geest van CHRISTUS gedreven. Deze geest van waarheid, nederigheid, zachtmoedigheid, was hem vreemd. Hij kon, wat hij wist waarheid te zijn, opofferen, wanneer hij het voor zijn ontwerpen nodig oordeelde. Dit deed hij voornamelijk in de zaak van BERENGARIUS.[15] Maar een geest, ver verheven bovendien van de gemene hoop van de pausen, een innige overtuiging van de rechtvaardigheid van zijn zaak, bezielden hem voorzeker. Hij ontwierp zijn stelsel niet *van voren*, en in één ogenblik, gelijk men het zich gewoonlijk voorstelt; maar hij werd ertoe gebracht door de omstandigheden, welke hem omringden, en door de behoeften, welke hij in de Kerk meende te bespeuren.
Zijn eerste daad was tegen de priesters. In een kerkvergadering, te Rome gehouden, verwees hij hen tot de ongehuwde staat; want om zijn oogmerken te bereiken, moesten de priesters geheel aan de Kerk, en niet aan hun gezinnen gewijd zijn. Zijn afgezanten doorreizen de gewesten, om aan de herders hun wettige echtgenoten te ontnemen. Indien het nodig is, brengt de paus het gemeen tegen de getrouwde dienaars in opstand.[16]

De tweede daad, welke hij volvoerde, was tegen de vorsten gericht. Hij verbood aan al de kerkelijken, op straffe van de ban, de inhuldiging in hun bediening van hen te ontvangen. Hij verbreekt de oude banden, welke de Kerken en hun opzieners met het

---

[15] BERENGARIUS, kanunnik en opperhoofd van de school te Tours, naderhand aartsdiaken te Angers, is in de kerkelijke geschiedenis bekend wegens zijn meer Schriftuurlijke gevoelens omtrent de leer van het Avondmaal en zijn bestrijding van de leer van de transsubstantiatie. Door zijn vijanden gedrongen, had hij meermalen de zwakheid zijn gevoelens af te zweren, welke afzwering hij toch naderhand weer herriep. Door paus GREGORIUS VII te Rome ontboden, stond deze hem toe zelf een geloofsbelijdenis op te stellen, welke in dubbelzinnige woorden was vervat, en waarmee deze paus genoegen nam: -en schoon hij, op aanstoking van de vijanden van BERENGARIUS, wel toeliet dat hem in een nieuwe kerkvergadering een scherpere geloofsbelijdenis werd voorgelegd, welke BERENGARIUS, door vrees gedrongen, aannam, liet hij echter geen het minste ongenoegen over de onstandvastigheid van BERENGARIUS blijken, toen deze, naar huis gekeerd, opnieuw deze laatste belijdenis herriep, noch zich door deszelfs vijanden tot verdere vervolging bewegen; en zo bleek dan uit de gehele handel van die paus in deze zaak, gelijk ook uit wat hij zelf aan BERENGARIUS verklaard had, dat hij met hem ten opzichte van dit stuk in dezelfde gevoelens deelde, schoon hij, als paus, dezelve uit staatkundige redenen ontveinsde. Zie MOSHEIM, Kerk. gesch., D. 6, bl. 180, vv. -L. R.

[16] "Hi quocumque prodeunt, clamores insultantium, digitos ostendentium, colaphos pulsantium, perferunt. Aliï membris mutilati; aliï per longos cruciatus superbe necati, etc." ("Deze, waar zij ook komen, hebben het getier van spotters, het nawijzen met de vinger, het slaan met vuisten te verduren. Anderen worden verminkt, anderen onder langdurige folteringen wreed vermoord, enz.") MARTENE en DURAND, Thesaurus nov. anecd., 1, 231.

koninklijk gezag verenigden; maar dit geschiedt om hen weer geheel aan de pauselijke stoel te verbinden. Hij tracht met een machtige hand de priesters, de vorsten en de volken daaraan vast te kluisteren, en van de paus een algemeen opperhoofd te maken. Het is Rome alleen, hetwelk ieder priester moet vrezen, Rome alleen, waarop hij moet hopen. De koninkrijken en vorstendommen van de aarde zijn zijn vaste goederen. Al de koningen moeten beven voor de bliksemen, welke de JUPITER van het nieuwe Rome uitschiet. Ongelukkig degene die zich verzet! De onderdanen worden van de eed van getrouwheid ontslagen; het gehele land ligt onder het interdict; alle godsdienst houdt op; de kerken worden gesloten; geen klokken worden gehoord; de sacramenten worden niet meer bediend, en het woord van vervloeking treft zelfs de doden, aan welke de aarde, op de stem van een trotse paus, de vrede des grafs ontzegt.

Ondertussen werd GREGORIUS VII op zijn beurt vernederd. Rome werd ingenomen. HILDEBRAND moest vluchten. Hij stierf te Salerno, met de woorden: *"Ik heb de rechtvaardigheid bemind, en het onrecht gehaat, daarom sterf ik in ballingschap (*Dilexi justitiam et odivi iniquitatem, propterea morior in exilio.*)*." En wie zal deze woorden, gesproken aan de rand van het graf, van huichelarij durven beschuldigen?

Zijn opvolgers.
De opvolgers van GREGORIUS, gelijkvormig aan de krijgslieden welke na een grote overwinning aankomen, vielen als overwinnaars op de in slavernij gebrachte Kerken. De koninkrijken van de Christenheid, reeds aan de geestelijke macht van Rome onderworpen, werden nu haar slaven en schatplichtigen. Wat de wapenen van het gemenebest en van het keizerrijk niet hadden kunnen bewerken, dat voltooide de macht van de Kerk. De Duitsers brachten aan de voeten van een bisschop de schattingen, welke hun voorouders aan de machtigste veldheren hadden geweigerd. Hun vorsten, tot keizers verheven wordende, hadden gemeend van de pausen een kroon te ontvangen; maar de pausen hadden hun een juk gegeven.

De Kerk.
Zo is alles in de Kerk veranderd. Zij was in het begin een verzameling van broeders: en nu heeft zich in haar boezem een onafhankelijke monarchie gevestigd. Al de Christenen waren priesters van de levende God (1 Petrus 2:9), hebbende nederige herders om hen te leiden. Maar een hoogmoedig hoofd heeft zich in het midden van deze herders verheven; een geheimzinnige mond spreekt redenen vol trotsheid uit; een ijzeren hand doet alle mensen, klein en groot, rijk en arm, vrij en dienstbaar, de bewijzen van haar macht ondervinden. De heilige en oorspronkelijke gelijkheid van de zielen voor God is verdwenen. De Christenheid heeft zich, op de stem van één mens, in twee ongelijke legers verdeeld: aan de ene zijde een priestergeslacht, hetwelk zich de naam van de Kerk durft aanmatigen, en dat zich, voor de ogen van de Heer, met grote voorrechten bekleed waant; aan de andere kant slaafse benden, tot een blinde en lijdelijke onderwerping gedwongen: een tot zwijgen gebracht en misleid volk, aan een trots priestergeslacht overgeleverd. Alle geslachten, talen en volken van de Christenheid komen onder de heerschappij van deze geestelijke koning, welke het vermogen heeft ontvangen om te overwinnen.
"De Kerk en de kerkelijken," zei men lange tijd daarna, "zijn de zon; de staat en de wereldlijken zijn de maan: tot de eersten alleen behoort het licht, en zij geven ervan aan de laatsten, zoveel het hun behaagt."

Bederf van de Leer.

Overal vond men tekenen van deze slavernij van de Christenvolks en van deze vergoding van de priesters. Men zag te Erfurt, ten tijde van LUTHER, een tafereel, dat zeer eigenaardig de gezagvoerende meningen voorstelde. De Kerk was er afgeschilderd onder het beeld van een groot schip, hetwelk met volle zeilen naar de hemel voer. Er werd niet een enig wereldlijke, zelfs werden er geen koningen en vorsten op gevonden; maar op het voorste gedeelte de paus en zijn kardinalen; de Heilige Geest boven hen, en aan beide zijden priesters en monniken. Terwijl de geestelijkheid zo gemakkelijk en veilig naar het paradijs voer, zwommen de ongelukkige wereldlijken uit al hun krachten rondom het schip. Enigen verdronken; anderen, gretiglijk de touwen grijpende, welke de heilige vaders hun uit genade toewierpen, trachtten, dus aan het schip hangende, in de hemel te komen *(*LUTHERI Opera (uitgave van WALCH), 21, 2290*)*.
"Men zoude zeggen, dat de mensen van God welke geen priesters zijn, geen Christenen meer zijn," riep een Hervormer *(*ZWINGLIUS, Act. disp. Zur., 1523*)* uit, "en dat zij niets meer met de Geest en het Woord van God te maken hebben."
Zo was het verheven grondbeginsel, dat in de geschiedenis van het Christendom moest heersen, verdwenen. Het juk van Rome strekte zich van het ene tot het andere einde van de wereld uit. Er was geen onafhankelijkheid, geen leven, geen heiligheid, geen luister, geen vrijheid meer. Rome heeft het al verzwolgen. Rome alleen regeert.

Maar naast het beginsel, dat de geschiedenis van het Christendom moest beheersen, bespeurde men dat, hetwelk moest heersen in de leer. Het was het grote hoofdbegrip van het Christendom, het denkbeeld van genade, van vergeving, van kwijtschelding, van vrije giftvan het eeuwige leven. De tegenstelling tussen de ware en valse leer moge voorzeker niet geheel volkomen kunnen begrepen worden in het vraagstuk over de behoud door het geloof, en de behoud door de werken. Niettemin is het de meest uitkomende grondtrek. Het is meer: de zaligheid beschouwd als komende van de mens, is het scheppend beginsel van alle dwalingen en van alle misbruiken. Het waren de uitersten, door deze hoofddwaling veroorzaakt, welke de Reformatie teweeg brachten, en het was door de belijdenis van het tegengestelde beginsel dat zij werd daargesteld. Deze grondtrek behoort in een inleiding tot de geschiedenis van de Hervorming bij uitstek te heersen.

De goede tijding.
De zaligheid door genade, dit was dan het tweede kenteken dat de godsdienst, van God zelf afkomstig, van alle menselijke Godsdiensten wezenlijk onderscheidde. Wat was ervan geworden? Had de Kerk dit groot en oorspronkelijk begrip als een dierbaar pand bewaard? Laat ons de geschiedenis volgen.
De inwoners van Jeruzalem, van Azië, van Griekenland en van Rome hoorden in de eeuw van de eerste keizers deze blijde boodschap: "Uit genade zijt gij zalig geworden; het is Gods gave." en op deze stem van de vrede, op dit evangelie, op dit veelvermogend woord, vormden zich ontelbare Christenkerken te midden van de verbasterde geslachten van de eeuw. Maar de hoogmoed van het hart van de mensen wilde die God de eer niet geven, Wie alle eer toekomt. Hij waande te verdienen wat God wilde schenken. Hij begon in zichzelf het heil te zoeken, hetwelk hem het Christendom geheel volmaakt van de Hemel bracht. Hij wierp een deksel over deze heilzame waarheid van een zaligheid die van God komt, en niet van de mens, van een zaligheid welke God schenkt, maar niet verkoopt: en van toen af waren al de overige waarheden van de Godsdienst als met een sluier bedekt; de duisternis verspreidde zich

over de Kerk, en uit die droevige en donkere nacht zag men ontelbare dwalingen, de ene na de andere, voortkomen.
Van het ogenblik dat de zaligheid aan Gods handen was ontnomen, viel ze in de hand van de priesters. Deze stelden zich in de plaats van de Opperheer; en de naar vergeving begerige zielen moesten niet meer op de Hemel, maar op de Kerk en haar gewaand opperhoofd zien. De paus van Rome vervulde voor de verblinde gemoederen de plaats van God. Van daar al de grootheid en al het gezag van de pausen; van daar onuitsprekelijke misbruiken.
Hoe ver was men van de blijde boodschap, van de vredevolle leer van een vergevend God verwijderd, door die aflaten, door die kwijtscheldingen, welke men door het kopen van een stuk papier, op de markten van Duitsland, verkreeg, ten tijde dat LUTHER verscheen! en nochtans werd dus de heilige waarheid allengs in een treurige dwaling veranderd.
Zonder twijfel was de leer van een behoud door het geloof niet geheel aan de Kerk ontnomen. Men vindt dezelve bij de vermaardste kerkvaders, hetzij na CONSTANTIJN, of in de middeleeuwen, weer. Men loochende de leer niet uitdrukkelijk; de kerkvergaderingen en de pausen deden tegen haar hun bullen en besluiten niet uitgaan; maar naast dezelve stelde men iets hetwelk haar vernietigde. Zij bestond nog voor een goed aantal leraars, voor een goed aantal nederige en eenvoudige zielen; maar de menigte had geheel iets anders. De mensen hadden een geheel stelsel van vergiffenis uitgevonden. De grote hoop gaf er zich aan over, hechtte er zich aan, meer dan aan de genade van CHRISTUS; en het stelsel van de mensen verstikte dat van God. Doorlopen wij enige verschijnselen van deze treurige gedaanteverwisseling.
Ten tijde van VESPASIANUS en zijn zonen, had hij die de grootste boezemvriend van de Galileër geweest was, de zoon van ZEBEDEUS, gezegd: "Indien wij Gode onze zonden belijden, Hij is getrouw en rechtvaardig, dat Hij ons dezelve vergeve."

Het heil in de handen van de priesters.

Omtrent honderd en twintig jaren later, onder COMMODUS en SEPTIMIUS SEVERUS, voert TERTULLIANUS, een beroemd leraar van Carthago, over de vergiffenis sprekende, reeds een geheel andere taal. "Er behoort," zei hij, "een verandering in de kleding en het voedsel plaats te hebben. Men moet zich met zak en as bedekken, van alle gemak en van alle sieraad van het lichaam afstand doen, voor de priester neerknielen, en al onze broeders smeken om onze voorspraak te wezen (TERTULLIANUS, De poenitentia)." Ziedaar de mens van God vervreemd, en ingekeerd tot zichzelf.

De boetedoeningen.

De werken van *boetvaardigheid*, in de plaats gesteld van het Goddelijk heil, vermenigvuldigen zich in de Kerk, van TERTULLIANUS tot op de 13de eeuw. Men moet vasten, barrevoets gaan, geen lijnwaad dragen, enz.; of wel zijn huis en vaderland voor verafgelegen gewesten verlaten; of ook wel de wereld vaarwel zeggen en het monnikenleven omhelzen.
In de 11de eeuw voegt men bij dit alles de vrijwillige geselingen; zij worden later, in het toen hevig geschokte Italië, een wezenlijke razernij. edellieden en boeren, jongen en ouden, en zelfs vijfjarige kinderen gaan twee aan twee door de dorpen, vlekken en steden, bij honderden, bij duizenden en bij tienduizenden, niets dragende tot kleding dan een om het midden van het lichaam vastgemaakt schortekleed, en bezoekende bij openbaren optocht de kerken in het gestrengste van de winter. Met een roede

gewapend, geselen zij zich op een onmeedogende wijze, en de straten weergalmen van het geschrei en de zuchten, welke tranen uit de ogen persen van hen die ze horen.

Ondertussen, lang vóór dat het kwaad tot zulk ene hoogte gekomen was, hadden de mensen door de priesters verdrukt, vuriglijk naar de verlossing verlangd. De priesters zelf hadden begrepen dat, zo zij geen hulpmiddel aanbrachten, hun aangematigde macht hun zou ontvallen. Zij vonden dan het handelstelsel uit onder de naam van aflaten bekend. Het is onder JOHANNES DE VASTER, aartsbisschop van Constantinopel, dat wij de eerste beginselen ervan bespeuren. De priesters zeiden: "Gij kunt, o boetelingen! de taak niet volbrengen welke u is opgelegd. Wel nu, wij priesters van God en uw herders, wij zullen die zware last op ons nemen. Wie zou beter kunnen vasten dan wij? Wie zou beter kunnen nederknielen en met meer verdienste psalmen opzeggen?" Maar ieder arbeider is zijn loon waardig.
"Voor een vaste van zeven weken," zei REGINO, abt van Prum, "zal men betalen, indien men rijk is, twintig stuivers, indien men minder rijk is tien, indien men arm is drie; en zo vervolgens voor andere zaken *(*Libri duo de ecclesiasticis disciplinis*)*." Kloekmoedige stemmen verhieven zich tegen deze handel: maar … tevergeefs.

De aflaten.
De opperpriester van de Christenheid ontdekte weldra de voordelen, welke hij uit die aflaten kon trekken. Zijn geldgebrek nam meer en meer toe. Ziedaar een gemakkelijk hulpmiddel, hetwelk, onder het voorkomen van een vrijwillige bijdrage, zijn schatkist zal vullen. Men moet aan een zo kostbare ontdekking vaste grondslagen geven.
De opperhoofden van Rome wijden daaraan hun zorgen. De onwraakbare leraar ALEXANDER VAN HALES vindt, in de 13de eeuw, een leer uit, zeer geschikt om deze grote hulpbron van het pauselijk gezag te verzekeren. Ene bul van CLEMENS VII kondigt haar als geloofsartikel aan. De heiligste leer moet het haar toebrengen om deze behendigheid (industrie) van Rome te staven.

Overtollige verdiensten.
CHRISTUS, zei men, heeft veel meer gedaan dan nodig was, om de mensen met God te verzoenen. Een enkele druppel van Zijn bloed ware daarvoor genoeg. Maar Hij heeft het in menigte doen stromen, om voor Zijn Kerk een schat daar te stellen, welke de eeuwigheid zelfs niet zoude kunnen uitputten. De overtollige verdiensten van de heiligen, de waarde van de werken welke zij boven hun verplichting gedaan hebben, hebben deze schat nog vermeerderd. De bewaring en het bestuur daarvan zijn toevertrouwd geworden aan de stedehouder van CHRISTUS op aarde. Hij past aan iedere zondaar, voor de misstappen na de doop begaan, deze verdiensten van CHRISTUS en van de heiligen toe, volgens de maat en in die hoeveelheid welke zijn zonden noodzakelijk maken. Wie zou een gebruik van een zo heilige oorsprong durven aanranden?

Deze onbegrijpelijke behendigheid ontwikkelde zich spoedig, en werd tevens van een meer ingewikkelde aard. De schatting legde tien, twintig jaren op voor deze of die soort van zonde. Het is niet alleen, riepen de begerige priesters uit, voor iedere soort van zonde, maar voor iedere daad, dat er zoveel jaren vereist worden. En ziedaar de mens neergedrukt onder het gewicht van een bijna eeuwigdurende boete.

Het vagevuur.

Maar wat betekent deze langdurige boete, nademaal het leven kort is? Wanneer zal men dezelve voleindigen? Waar zal de mens de tijd daarvoor vinden? Gij legt hem vele eeuwen van strenge oefeningen op: met de dood zal hij er mee lachen; die zal hem van al zijn last ontheffen. Gelukkige dood! Men voorzag daarin. De filosofen van Alexandrië hadden van een vuur gesproken, waarin de mensen gereinigd moesten worden. Vele oude leraars hadden dit denkbeeld toegelaten. Rome verklaarde dit wijsgerig gevoelen als leer van de Kerk. De paus verenigde door een bul het vagevuur met zijn eigendoms goederen. Hij stelde vast dat de mens dáár zou boeten wat hij hier beneden niet had kunnen doen; maar dat de aflaten de zielen zouden kunnen verlossen uit die tussenstaat, waarin hun zonden hen moesten doen blijven. THOMAS AQUINAS verklaarde het in zijn beroemd Godgeleerd Kort begrip. Men spaarde niets om de gemoederen met schrik te vervullen. De mens is reeds van nature geneigd vrees te koesteren voor een onbekende toekomst, en voor de sombere verblijven welke hij aan de overzijde van het graf bespeurt. Maar men vermeerderde deze vrees: men schilderde met ijselijke kleuren de smarten af, welke het vagevuur aan hen die er ten prooi van worden doet lijden. Men ziet nog in onze dagen, in vele Catholieke landen, zodanige schilderijen in de tempels of op de kruiswegen ten toon gesteld, waar arme zielen, in het midden van brandende vlammen, met angst enige hulp afsmeken. Wie zou tot bevrijding het geld hebben kunnen weigeren, hetwelk in de schatkist van Rome vallende, de ziel van deze verschrikkelijke smarten moest verlossen?

Schatting.

Men ontdekte een nieuw middel om deze handel uit te breiden. Tot hiertoe had men alleen de zonde van de levenden belast, nu begon men ook die van de doden te belasten. In de 13de eeuw maakte men bekend dat de levenden, door middel van enige offeranden, de smarten konden verkorten, of doen eindigen, welke hun voorouders en hun vrienden in het vagevuur ondervonden. Terstond bood het medelijdende hart van de gelovigen aan de priesters nieuwe schatten aan.

Kort daarna, om deze handel te regelen, vond men, (het was waarschijnlijk JOHANNES XXII,) de beruchte en ergerlijke schatting van de aflaten uit, waarvan men meer dan veertig uitgaven heeft. De minst kiese oren zouden zelfs gekwetst worden, indien men al de ijselijkheden, welke erin gevonden worden, herhaalde. Voor de bloedschande, wanneer ze niet bekend is, zal men vijf, en zo zij bekend is, zes grossen betalen. Zekere prijs is bepaald voor de doodslag, een andere voor de kindermoord, het overspel, de meineed, de diefstal met inbraak, enz.

"*O schande van Rome!*" roept CLAUDIUS van Espersen, een Rooms Godgeleerde, uit, en wij voegen er bij: "*O schande van de mensheid!*" want men kan aan Rome niets verwijten hetwelk niet op de mens zelf terugkaatst. Rome is de mensheid, in enige van haar boze neigingen ten toppunt gestegen. Wij zeggen dit om naar waarheid te spreken; wij zeggen het ook om rechtvaardig te zijn.

Jubelfeesten.

BONIFACIUS VIII, de stoutmoedigste en eerzuchtigste van de pausen, na GREGORIUS VII, wist nog meer te doen dan zijn voorzaten.

Hij vaardigde, in het jaar 1300, een bul uit, door welke hij aan de Kerk bekend maakte dat al degenen welke nu, of in het toekomende, elke honderd jaar te Rome kwamen, daarvoor een volle aflaat zouden verwerven. Van Italië, Sicilië, Sardinië, Corsica, Frankrijk, Spanje, Duitsland, Hongarije, van alle kanten snelde men toe. Grijsaards van zestig en zeventig jaren begaven zich op weg; en men telde te Rome in één maand

tot bij de tweehonderdduizend pelgrims. Al deze vreemdelingen brachten rijke geschenken aan. De paus en de inwoners van Rome zagen hun schatten vermeerderen. Weldra stelde de Roomse geldzucht ieder jubelfeest om de vijftig, later om de drie en dertig, en eindelijk om de vijf en twintig jaren. Daarna bracht men, tot meerder gemak van de kopers, en tot groter voordeel van de handelaars, zo het jubelfeest als deszelfs aflaten van Rome naar alle plaatsen van de Christenheid over. Het was niet meer nodig zijn woonplaats te verlaten. Wat anderen aan geen zijde van de Alpen hadden wezen zoeken, kon nu ieder aan zijn huis kopen.

Het kwaad kon niet groter worden. …Toen stond de Hervormer op.

Het Pausdom en het Christendom.
Wij hebben gezien wat ervan het beginsel is geworden dat de *geschiedenis* van het Christendom moest beheersen; wij zagen ook hoe het ging met dat hetwelk moest heersen in de *leer*: beide gingen verloren. Een bijzonder geslacht als middelaar tussen de mens en God aan te stellen, en door werken, door boetedoeningen en voor geld, de zaligheid, welke God schenkt, te doen kopen: ziedaar het Pausdom!
Aan allen door JEZUS CHRISTUS, zonder menselijke middelaar, zonder die macht welke zich de Kerk noemt, een vrije toegang te openen tot het grote geschenk van het eeuwige leven, hetwelk God aan de mens geeft: *ziedaar het Christendom en de Hervorming!*
Het Pausdom is een door het werk van de eeuwen hoog opgerichte muur tussen de mens en God. Indien iemand die wil overklimmen, moet hij betalen of lijden. En nog zal hij dezelve niet te boven komen.
De Hervorming is de kracht welke deze scheidsmuur heeft omgeworpen, CHRISTUS aan de mens heeft teruggegeven, en zo voor hem een effen weg heeft gebaand om tot zijn Schepper te komen.

Het Pausdom stelt de Kerk tussen God en de mens. Het Christendom en de Hervorming doen God en de mens elkaar van aangezicht tot aangezicht ontmoeten.
Het Pausdom scheidt hen van elkaar. Het evangelie verenigt hen.
Na aldus de geschiedenis te hebben geschetst van het verval en de vernietiging van de twee grote beginselen, welke de godsdienst van God van alle menselijke Godsdiensten moesten onderscheiden, zullen wij zien welke de gevolgen waren van deze grote verandering.

Staat van de Christenheid.
De geschiedenis toont ons dat de grootste daden, de merkwaardigste omwentelingen, dikwijls van één enkele oorzaak haar oorsprong nemen. Dit ontdekken wij ook hier. Alle dwalingen en alle misbruiken van de Kerk kunnen tot één grote hoofddwaling teruggebracht worden: die welke wij beschreven hebben, en aan welke het Pausdom zelf zijn macht verschuldigd is.
Doch eer wij de staat van de Christenheid tot op het tijdstip van de Hervorming in enige trekken afschetsen, willen wij enige eer geven aan die Kerk van de middeleeuwen, welke die van de Apostelen en kerkvaders opvolgde, en die van de Hervormers voorafging. De Kerk bleef de Kerk, hoewel vervallen en steeds meer in slavernij gebracht: dat is te zeggen dat zij altijd de vermogendste vriendin van de mensen was. Haar handen, hoewel geboeid, konden nog zegenen. Uitstekende dienaars van JEZUS CHRISTUS verspreidden, gedurende deze eeuwen, een weldadig licht; en in het nederigste klooster, in het onbekendste kerspel vond men arme

monniken en arme priesters, om grote smarten te lenigen. De Catholieke Kerk was niet het Pausdom. Deze speelde de rol van onderdrukker, en geen die van onderdrukte. De Hervorming, welke aan de ene de oorlog verklaarde, verloste daarentegen de andere. En men moet het zeggen, de pauselijke oppermacht zelf was somtijds in de hand van God, die het goede uit het kwade doet voortkomen, een noodzakelijk tegenwicht voor de macht en eerzucht van de vorsten.
Laat ons nu een blik op de staat van de Christenheid werpen.

Godgeleerdheid.
De Godgeleerdheid en de godsdienst waren toen zeer onderscheiden. De leer van de leraars en de praktijk van de priesters, van de monniken en van het volk boden twee zeer verschillende speren aan. Zij hadden echter invloed op elkaar, en de Hervorming had met de ene en met de andere te doen. Laat ons die beiden doorlopen, en eerst de school- of Godgeleerdheid in aanmerking nemen.
De Godgeleerdheid bevond zich nog onder de invloed van de middeleeuwen. De middeleeuwen waren ontwaakt en hadden grote leraars te voorschijn gebracht; maar hun wetenschap hield zich noch met de verklaring van de heilige Schrift, noch met het onderzoek van de gebeurtenissen van de Kerk bezig. De exegese en de geschiedenis, die twee voorname bronnen van de Godgeleerde wetenschap, bleven slapen.

Dialectiek.
Een nieuwe wetenschap nam haar plaats in: *het was de dialectiek.* De redeneerkunde werd de vruchtbare mijn van de nieuwe Godgeleerdheid. De middeleeuwen deden ARISTOTELES tevoorschijn komen. Men leerde hem of door oude Latijnse, of door Arabische overzettingen kennen. De verrezene ARISTOTELES verscheen in het Westen als een reus, welke zich de geesten en bijna de gewetens onderwierp. Zijn wijsgerige leerwijze versterkte nu de neiging, welke dit tijdvak had, voor de dialectiek. Deze leerwijze was, inderdaad, zeer geschikt voor fijn gesponnen onderzoekingen en spitsvindige onderscheidingen. De duisterheid van de overzettingen van de Griekse wijsgeer begunstigde ook de redeneerkundige spitsvindigheid, welke zich van de Westerse geleerden meester maakte. De verschrikte Kerk bestreed enige tijd deze nieuwe onderneming. Zij vreesde dat deze lust om te redetwisten ketterijen zouden baren. Maar de dialectiek vertoonde zich als van een goed maaksel zijnde. Monniken bezigden haar tegen de ketters, en van toen af was haar zegepraal verzekerd.
Het was de kenmerkende aard van deze leerwijze om een menigte vraagstukken over allerlei Godgeleerde stoffen uit te vinden, en dezelve vervolgens door een *oplossing* te beslechten. Dikwijls liepen deze vragen over de nuttelooste onderwerpen. Men vroeg of al de beesten in de ark van NOACH geweest waren, en of een dood mens de mis kon lezen *(*HOTTINGER, Hist. eccl., 5*)*, enz. Maar wij willen de Scholastieken niet slechts door zodanige voorbeelden beoordelen; dikwijls moeten wij daarentegen de diepte en uitgestrektheid van hun geest erkennen.

Velen onder hen maakten onderscheid tussen de Godgeleerde en de wijsgerige waarheden, verklarende dat een zaak theologisch waar en filosofisch onwaar konden zijn. Men meende op die manier het ongeloof met een koude en dode aankleving aan de vormen van de Kerk te verenigen. Maar andere leraren, en THOMAS AQUINAS aan hun hoofd, beweerden dat de geopenbaarde leer geenszins in strijd was met een verlichte rede, en dat, evenals de liefde in het Christendom de natuurlijke neigingen van de mens niet vernietigt, maar dezelve herstelt, heiligt, veredelt en beheerst, zo ook

het geloof de wijsbegeerte niet vernietigt, maar zich van dezelve kan bedienen, haar heiligende en met zijn licht verlichtende.

Drie-eenheid.
De leer van de Drieëenheid hield vooral de redeneerkunde van deze Godgeleerden bezig. Door het veelvuldig onderscheiden en redeneren zag men hen in tegenstrijdige dwalingen vervallen. Enigen onderscheidden de drie personen, even zo alsof zij er drie Goden van maakten: dit deden ROSCELINUS van Compiègne en zijn aanhangers. Anderen verwarden dezelve zozeer dat zij er slechts een eenvoudige onderscheiding van voorstellingen van maakten: dit deden GILBERT van Poitiers en de zijnen. Maar de rechtzinnige leer werd met kracht door andere leraren gehandhaafd.
De redeneerkundige spitsvindigheid van deze tijden redetwistte niet minder over de leer van de Goddelijke wil. Hoe de wil van God met Zijn almacht en heiligheid in overeenstemming gebracht? De Scholastieken vonden hier ontelbare moeilijkheden, en zochten dezelve door redeneerkundige onderscheidingen te doen verdwijnen. "Men kan niet zeggen dat God het kwaad wil," zei PETRUS LOMBARDUS; "maar men kan evenmin zeggen dat Hij het niet wil."

Voorverordening.
De meeste van deze Godgeleerden trachtten door hun redeneerkundige arbeid de leer van de voorbeschikking, welke zij in de Kerk ontdekten, van haar kracht te beroven. ALEXANDER VAN HALES bediende zich daartoe van deze onderscheiding van ARISTOTELES, dat iedere werking twee samenlopende oorzaken (*facteurs*) vooronderstelt, te weten: een werkende oorzaak en een stof, welke de werking dier oorzaak moet ontvangen. De Goddelijke voorbeschikking, zei hij, werkt zonder twijfel voor het heil van de mens; maar er moet tevens een *ontvangbaarheid* voor deze genade in de ziel van de mensen gevonden worden. Zonder deze tweede oorzaak vermag de eerste niets; en de voorbeschikking bestaat hierin, dat God, kennende door Zijn voorwetenschap diegenen bij welke deze tweede oorzaak gevonden zou worden, besloten heeft aan hen Zijn genade mee te delen.

Oorspronkelijke staat.
Betreffende de oorspronkelijke staat van de mensen onderscheidden de Godgeleerden de natuurlijke en de genadegaven. De eerste bestonden in de zuiverheid van de oorspronkelijke krachten van de menselijke ziel. De tweede waren de gaven van de genade, welke God aan die ziel verleende, opdat zij het goede zou kunnen volbrengen. Maar hier waren deze leraars wederom onder elkaar verdeeld. Enigen beweerden dat de mens oorspronkelijk slechts de natuurlijke gaven gehad had, en door het gebruik hetwelk hij ervan zou maken die van de genade had moeten verdienen. Maar Thomas AQUINAS, die men gewoonlijk het naast bij de gezonde leer vindt, beweerde dat de gaven van de genade van de beginne nauw verknocht waren geweest met de gaven van de natuur, nademaal de eerste mens zich in een volmaakte zedelijke toestand had bevonden. De val, zeiden de eersten, die tot de vrije wil overhelden, heeft de mens van de genadegaven beroofd, maar hij heeft hem niet geheel de oorspronkelijke krachten van de natuur ontnomen: want alle heiligmaking ware onmogelijk geweest, indien erin de mens zich niet enige zedelijke kracht meer had bevonden; terwijl de nauwkeurigste Godgeleerden meenden dat de val niet alleen de genade had ontnomen, maar ook de natuur bedorven.

Verlossing.
Allen erkenden het werk van de verzoening, hetwelk CHRISTUS volbracht heeft door Zijn lijden en door Zijn dood. Maar sommigen beweerden dat de verlossing niet met kracht kon bewerkt worden, dan alleen door de verzoenende genoegdoening van de dood van JEZUS CHRISTUS; terwijl anderen trachtten te bewijzen, dat God eenvoudiglijk aan deze prijs de verlossing en de genade had verbonden. Nog anderen, en daaronder ABELARD, deden de heilzame gevolgen van de verlossing hierin bestaan, dat zij het vertrouwen en de liefde jegens God in het hart van de mensen verwekt.

Genade.
De leer van de heiligmaking of van de genade vertoont ons opnieuw, in al haar volheid, de redeneerkundige spitsvindigheid van deze Godgeleerden. Allen, de onderscheiding van ARISTOTELES, waarvan wij gesproken hebben, aannemende, voerden de noodzakelijkheid in van het bestaan in de mens van een stof, geschikt om de genade te ontvangen: *materia disposita.* Maar THOMAS AQUINAS schrijft de geschiktheid ervan toe aan de genade zelve. De genade, zeiden zij, was vormster (*formatrix*) voor de mens vóór zijn val: nu, daar erin hem iets af te breken valt, is zij hervormster (*reformatrix*). Zij onderscheidden ook nog de om niet geschonkene genade, *gratia gratis data*, en de genade welke aangenaam maakt, *gratia gratum faciens*, en nog meer andere.

Boete.
De leer van de boete en van de aflaten, welke wij reeds ontvouwd hebben, voltooide eindelijk geheel dit stelsel, en bedierf het goede dat daarin nog werd gevonden. PETRUS LOMBARDUS had het eerst drie soorten van boete onderscheiden: de boete van hart, of het berouw; de boete van de mond, of de biecht; en de boete van de werken, of de uitwendige genoegdoening. Hij onderscheidde, het is waar, een vrijspraak (absolutie) voor God en een vrijspraak voor de Kerk. Hij zei zelfs dat de inwendige boetvaardigheid genoeg was om de vergeving van de zonde te verwerven. Maar hij wist van een andere kant zich in de dwaling van de Kerk te schikken. Hij nam aan dat men voor de na de doop begane zonden òf het vagevuur moest ondergaan, òf zich aan de kerkelijke boete onderwerpen, degenen er van uitzonderende die een zo volmaakte inwendige boetvaardigheid bezat, dat zij de plaats van al de overige smarten kon vervullen. Voorts stelt hij zich vraagstukken voor, welke hij, niettegenstaande al zijn redeneerkunde, niet in staat is op te lossen. Indien twee mensen, naar hun geestelijke staat aan elkaar gelijk, maar de ene arm en de andere rijk, te gelijker tijd sterven, terwijl de een geen andere hulp dan de gewone gebeden van de Kerk heeft, en men daarentegen voor de anderen veel missen kan vieren en veel werken doen, wat zal dan gebeuren? De Scholastieker keert en wendt zich naar alle zijden; eindelijk zegt hij: zij zullen hetzelfde lot ondergaan, maar niet door dezelfde oorzaken. De rijke zal niet volkomener, maar wel spoediger van het vagevuur verlost worden.

Ziedaar enige trekken van de Godgeleerdheid, welke in de scholen ten tijde van de Hervorming heerste. Onderscheidingen, begrippen, soms recht, dikwijls vals, maar niets dan begrippen. De Christelijke leer had die aangename geur van de hemel, die kracht en dat praktische leven verloren, hetwelk alles van God komt, en dat haar ten tijde van de Apostelen kenmerkte. Dit alles moest weer van boven neerdalen.

Intussen was de wetenschap van de scholen zuiver, indien men haar met de wezenlijke staat van de Kerk vergelijkt. De Godgeleerdheid van de geleerden was bloeiende, indien men haar vergelijkt met de Godsdienst, de zeden en het onderwijs van de priesters, van de monniken en van het volk. Zo de wetenschap behoefte had aan een vernieuwing, had de Kerk nog meerder behoefte aan een hervorming.
Het Christenvolk (en in dit volk moet men bijna alles begrijpen,) wachtte niet meer van een levende en heilige God de genadegift van het eeuwige leven. Het moest dan, om dat te verkrijgen, tot al die middelen zijn toevlucht nemen, welke een bijgelovige, vreesachtige en ontstelde verbeelding konden uitvinden. De hemel werd vervuld met heiligen en middelaars, welke om die genade moesten aanhouden. De aarde werd vol van Godvruchtige werken, van offeranden, van oefeningen en van kerkplechtigheden, welke dezelve moesten verdienen.

Godsdienst.
Ziehier het tafereel, dat ons van de godsdienst in dit tijdvak gegeven wordt door een man, die lange tijd monnik en later deelgenoot van het werk van LUTHER was, door MYCONIUS: "Het lijden en de verdiensten van CHRISTUS werden als een ijdele geschiedenis of als de fabelen van HOMERUS behandeld. Men vroeg niet naar het geloof, door hetwelk men zich de gerechtigheid van de Verlossers en de erfenis van het eeuwige leven verzekert. CHRISTUS was een gestreng rechter, gereed om al diegenen te verdoemen, welke niet tot de voorbidding van de heiligen of tot de aflaten van de pausen hun toevlucht namen. In Zijn plaats stonden als voorspraken, eerst de maagd MARIA, gelijk aan de DIANA van het Heidendom, en daarna heiligen, van welke de pausen zonder ophouden de lijst vermeerderden. Deze middelaars stonden hun gebeden niet toe, dan wanneer men zich zeer verdienstelijk had gemaakt in de opvolging van de door hen uitgevaardigde bevelen. Daartoe moest men niet doen wat God in Zijn Woord beveelt, maar een groot aantal werken, die door de monniken en priesters waren uitgevonden, en welke veel geld opleverden. Het waren Ave-Maria's, gebeden van de heilige URSULA, van de heilige BRIGITTA. Men moest zingen, schreeuwen dag en nacht. Er waren zoveel bedevaartplaatsen als bergen, bossen of valleien. Maar men kon met geld deze moeiten afkopen. Men bracht dan in de kloosters en tot de priesters geld en alles wat enige waarde kon hebben, kiekens, ganzen, eenden, eieren, was, koorn, boter, kaas. Dan weergalmde het gezang, de klokken luidden, de wierook vervulde het heiligdom, de offers werden opgedragen, de keukens vloeiden over, de glazen klonken, en de missen voltooiden en vergoedde al deze Godvruchtige werken. De bisschoppen predikten niet, maar zij wijdden de priesters, de klokken, de monniken, de kerken, de kapellen, de beelden, de boeken, de kerkhoven, enz., enz.; en dit alles bracht grote voordelen aan. Benen, armen, voeten werden in zilveren of gouden dozen bewaard; men gaf dezelve te kussen gedurende de mis; en ook dit leverde een groot voordeel op.

Relikwieën.
"Al deze lieden beweerden dat de paus, de plaats van God bekledende *(*2 Tim. 2:4*)*, niet kon feilen, en zij duldden geen tegenspraak *(*MYCONIUS, Gesch. van de Reform.; en SECKENDORF, Gesch. van het Lutheranisme*)*.
"Zijt gij nieuwsgierig naar die wonderbare relikwiën? gaat naar de kerk van al de heiligen te Wittenberg: dáár zult gij vinden een stuk van de ark van NOACH, een weinig roet, gekomen uit de oven van de drie jongelingen, een stuk hout van het kruis van JEZUS CHRISTUS, haar van de baard van de grote CHRISTOPHORUS, en negentienduizend andere relikwiën van meer of minder grote waarde. Te

Schaffhausen zal men u de adem van de heilige JOZEF tonen, welke NIKODEMUS in zijn handschoen heeft opgevangen. In Würtemberg zult gij een aflaatkramer zijn waren zien uitventen, wiens hoofd versierd is met een grote pluim, getrokken uit de vleugel van de aartsengel MICHAEL *(*MULLER'S Reliquiën, D. 3, bl. 22*)*. Maar het is niet nodig deze kostbare schatten ver te gaan zoeken. Pachters van relikwiën doorreizen het land. Zij venten dezelve in de landen uit, gelijk men het later met de heilige Schriften gedaan heeft, en brengen ze aan de gelovigen in hun huizen, om hun de kosten en de moeite van de bedevaart te besparen. Men stelt dezelve met pracht in de kerken ten toon. Deze rondreizende marskramers betalen een zekere som aan de eigenaren van de relikwiën, en geven hun zoveel ten honderd van hun voordelen....Het koninkrijk van de hemelen is verdwenen, en de mensen hebben in dezelfs plaats op de aarde een schandelijke handel gevestigd."

Paasgelach.

Zo had zich ook een onheilige geest van de Godsdienst meester gemaakt; en de heiligste gedachtenissen van de Kerk, de tijden welke het meest de gelovigen tot stille aandacht en liefde riepen, werden door kluchtspelen en geheel Heidense ontheiligingen geschandvlekt. Het "Paasgelach" nam een voorname plaats in onder de bedrijven van de Kerk. Het feest van de opstanding van CHRISTUS met vreugde moetende gevierd worden, zocht men bij de predikatiën alles op wat het gelach van het volk kon opwekken. Menig prediker zong als een koekoek, menig ander bootste het geluid van een gans na. De een sleepte een in monniksgewaad geklede wereldlijke voor het altaar; een tweede vertelde de onbetamelijkste geschiedenissen; een derde verhaalde de reizen van de heilige Apostel PETRUS, onder anderen hoe hij in een herberg, door zijn gelag niet te betalen, de waard had bedrogen *(*ŒCOLAMPADIUS, De risu paschali*)*. De lagere geestelijkheid maakte van de gelegenheid gebruik om haar meerderen belachelijk te maken. De tempels waren veranderd in schouwburgen, en de priesters in kluchtspelers.

Zeden.

Indien zodanig de godsdienst was, hoe moesten dan de zeden zijn? Zonder twijfel was het bederf toen niet algemeen. Men moet dit niet vergeten: de billijkheid eist het. Men ziet uit de Hervorming zelf een overvloed van Godsvrucht, gerechtigheid en kracht voortkomen. Gods vrije macht was daarvan wel de oorzaak; maar hoe zal men loocheen dat zij reeds bij voorraad de zaden van dit nieuwe leven in de schoot van de Kerk gelegd heeft? Indien men, in onze dagen, weer al de onzedelijkheden, al de schandelijkheden, welke in één enkel land bedreven werden, bij elkaar voegde, zou deze massa van bederf ons voorzeker nog met schrik vervullen. Nochtans had het kwaad, in dit tijdvak, zijn bijzondere kenmerken, een algemeenheid, zo als het sinds niet heeft gehad. En bovenal verwoestte de gruwel de heilige plaatsen, hetwelk hem sinds de dagen van de Hervorming niet meer vergund is geweest te doen.

Het leven was met het geloof vervallen. De blijde boodschap van de gift van het eeuwige leven is de kracht Gods om de mensen te wederbaren. De liefde, welke dit kostbaar geschenk in de harten verwekt, schept nieuwe mensen. Men kan niet tot God naderen om vergiffenis te erlangen, zonder dat het hart vruchtbaar gemaakt wordt door Hem, van Wie een heilzame kracht uitgaat. "Er is vergeving bij Hem, opdat men Hem vreze." Maar wat is er te wachten, wanneer men aangespoor zal worden om tot een mens te naderen, en een op papier geschrevene vergiffenis voor de geringe prijs van een gewone waar te kopen? Neemt het heil dat God schenkt weg, en gij neemt de heiligmaking en de werken weg. Dit was het dat gebeurde.

Bederf.
De leer en het vertier van de aflaten zette een onkundig volk krachtdadig tot het kwade aan. Het is waar dat, volgens het gevoelen van de Kerk, de aflaten alleen nuttig konden zijn voor degenen die beloofden zich te zullen beteren, en welke hun woord gestand deden. Maar wat heeft men te wachten van een leer, uitgevonden in het vooruitzicht op het voordeel dat men ervan hoopte te trekken? De aflaatkramers waren natuurlijk bedacht, ten einde beter hun waar te verkopen, om de zaak aan het volk op zulk een wijze voor te stellen, welke het meest geschikt was om hetzelve tot zich te trekken en te misleiden. De geleerden zelfs hadden het rechte begrip niet van deze leer. Al wat de menigte er in zag, was dat de aflaten het zondigen gedoogde, en de handelaars bevlijtigden zich niet om een voor het vertier zo gunstige dwaling te verdrijven.

Hoeveel wanorden en misdrijven in deze donkere eeuwen, waarin de straffeloosheid voor de prijs van geld werd verkregen! Wat had men te vrezen, wanneer een kleine bijdrage tot de opbouw van een kerk van de straffen van de toekomende wereld verloste? Welke verwachting kon men hebben van de vernieuwing, wanneer er geen gemeenschap meer tussen God en de mens bestond, en wanneer de mens, van God, die geest en leven is, verwijderd, zich niet meer dan alleen te midden van geringe plechtigheden, van ruwe oefeningen, in een dodelijke dampkring bewoog?

Ongebondenheden van de priesters, van de bisschoppen, van de pausen.
De priesters waren het eerst aan die verderfelijke invloed onderworpen. Terwijl zij zich wilde verhogen, werden zij vernederd. Die onzinnigen! zij hadden aan God een straal van Zijn heerlijkheid willen ontroven en dezelve in hun boezem plaatsen; maar hun poging was vruchteloos geweest, en zij hielden er niets in verborgen dan een grondstof van bederf, aan de macht van de bozen ontleend. De jaarboeken des tijds zijn opgevuld met ergerlijke daden. In vele plaatsen zag men graag een priester een vrouw onderhouden, opdat de getrouwde vrouwen voor hun verleidingen beveiligd zouden zijn *(*NICOL. DE CLEMANGIS, De praesulibus simoniacis*)*. Welke vernederende tonelen leverde toen de woning van een herder op. De rampzalige onderhield de moeder en de kinderen, welke zij hem geschonken had, van de tienden en de aalmoezen *(*Woorden van SEB. STOR, herder van Lichtstall in 1524*)*. Zijn geweten was ontrust, hij schaamde zich voor het volk, voor zijn bedienden, voor God. De moeder, bevreesd, wanneer de priester kwam te sterven, in armoede te zullen vervallen, verzorgde zich bij voorraad: zij roofde in zijn huis. Haar eer was verloren. Haar kinderen waren voor haar een altijd levendige beschuldiging. Van allen veracht, lieten zij zich tot twisten en ongebondenheden vervoeren. Ziedaar het huis van een priester....Deze afschuwelijke tonelen waren een onderwijzing, waarvan het volk gebruik wist te maken *(*FÜSSLIN, Beyträge, 2, 224*)*.

De velden waren het toneel van ontelbare buitensporigheden. De plaatsen waar de kerkelijken zich vestigden, waren dikwijls schuilhoeken van ongebondenheid. CORNELIS ADRIAAN VAN BRUGGE *(*VAN METEREN, Nederl. hist., 8*)*, de abt TRINKLER VAN CAPPEL *(*HOTTINGER, Hist. eccl., 9. 305*)* volgden de zeden van het Oosten na: zij hadden ook hun harems. Priesters, die zich met slechte lieden verbonden, bezochten dikwijls de wijnhuizen, vermaakten zich met het dobbelspel en eindigden hun Bacchusfeesten met twisten en godslasteringen *(*Bevelschrift van de 3 maart 1517, van HUGO, bisschop van Constanz*)*.

De raad van Schaffhausen verbood hun de openbare dans, uitgezonderd in geval van bruiloften, ook het dragen van twee soorten van wapenen, en beval dat men diegenen van hun kleren zou beroven, welke men in een huis van slechte zeden ontmoette *(*MÜLLER'S Reliq., D. 3, bl. 251*)*. In het aartsbisdom van Mentz klommen zij in de nacht over de muren, maakten getier, bedreven allerlei baldadigheden in herbergen en wijnhuizen, en braken deuren en sloten open *(*STEURING, Gesch. van de Nass. Oran. Lande*)*. In vele plaatsen betaalde de priester aan de bisschop een vast hoofdgeld voor de vrouw met welke hij leefde, en voor ieder kind dat hij bij haar had. Een Duits bisschop, zich eens op een groot gastmaal bevindende, zei openlijk, dat in één jaar elfduizend priesters te die einde voor hem waren verscheen. ERASMUS verhaalt het: "Uno anno ad se delata undecim millia sacerdotum palam concubinariorum." (ERASMI, Opp., Tom. 9, p. 401.)

Indien men hoger opklom in de orde van de hiërarchie, was het bederf niet minder groot. De in de Kerk met hoge waardigheden beklede personen beminden het oorlogsgedruis boven de gezangen van de altaars. Het was, namelijk, een van de voornaamste eigenschappen van de bisschoppen, met het zwaard in de hand, degenen welke hen omringden tot gehoorzaamheid te dwingen. BOUDEWIJN, aartsbisschop van Trier, was onophoudelijk in oorlog met zijn naburen en vazallen, sloopte hun kastelen, bouwde sterkten, en dacht aan niets dan om zijn grondgebied te vergroten. Zeker bisschop van Eichstadt droeg bij een rechtsoefening een pantsier onder zijn gewaad, en hield een groot zwaard in de hand. Hij was gewoon te zeggen dat hij vijf Beijersen uitdaagde, mits dat zij hem zonder list aanvielen *(*SCHMIDT, Gesch. der Deutschen, Th. 4). Overal waren de bisschoppen in gedurige oorlog met hun steden. De burgers stonden naar vrijheid, de bisschoppen wilden een volstrekte gehoorzaamheid. Zo de laatsten de overwinning behaalden, straften zij de opstand, door ontelbare slachtoffers aan hun wraakzucht op te offeren; maar de vlam des oproers barstte op hetzelfde ogenblik uit dat men dezelve meende gesmoord te hebben.

Borgia.

En welk een schouwspel bood de pauselijke stoel aan, in de tijden welke de Hervorming onmiddellijk voorafgingen! Rome, men moet het zeggen, zag niet dikwijls zoveel schande.

RODRIGO BORGIA, na met een Romeinse dame geleefd te hebben, had dezelfde ongeoorloofde betrekking onderhouden met een dochter van deze vrouw, ROZA VANOZZA, bij welke hij vijf kinderen had verwekt. Hij was te Rome kardinaal-aartsbisschop, levende met VANOZZA en nog meer andere, bezoekende de kerken en Godshuizen, toen de dood van INNOCENTIUS VIII de pauselijke stoel deed openvallen. Hij wist dezelve te verkrijgen, kopende voor een zekere som de stemmen van al de kardinaals. Vier muilezels, met geld beladen, kwamen openlijk in het paleis van de meest invloed hebbende kardinaal SFORZA.

BORGIA werd paus onder de naam van ALEXANDER VI. Op de dag van zijn kroning verhief hij zijn zoon CESAR, een ongebonden jongeling, tot aartsbisschop van Valentia en bisschop van Pampeluna. Daarna vierde hij in het Vaticaan het bruiloftsfeest van zijn dochter LUCRETIA, bij hetwelk zijn minnares JULIA BELLA tegenwoordig was, en waarop men zich door blijspelen en schandelijke liederen verlustigde.

"Alle kerkelijken," zegt een geschiedschrijver *(*INFESSURA*)*, "hadden minnaressen, en al de kloosters van de hoofdstad waren huizen van ontucht." In het jaar 1497 gaf

ALEXANDER aan zijn oudste zoon het hertogdom van Benevento. De hertog verdween. Een koopman in hout aan de oever des Tibers (GEORGE SCIAVONI) had in de nacht een lijk in de rivier zien werpen, maar niets daarvan gezegd: het was een gewone zaak. Men vond het lijk van de hertog weer. "Zijn broeder CESAR was, in overeenstemming met hun beider moeder, de oorzaak van zijn dood geweest," zegt een historieschrijver *(*TOMMASI*)*. De schandelijke feesten, welke de paus, benevens zijn zoon CESAR en zijn dochter LUCRETIA elkaar in het pauselijk paleis gaven, kunnen niet beschreven worden, en men kan er niet aan denken. De onheiligste bossen van de oudheid zagen nooit dergelijke. Geschiedschrijvers hebben ALEXANDER en LUCRETIA van bloedschande beschuldigd. De zaak schijnt niet voldoende bewezen, en dit is genoeg om zulke afschuwelijkheden te verwerpen. ALEXANDER stierf in het jaar 1503 door vergif, dat hij, volgens zijn gewoonte, voor een rijke kardinaal had bereid. "De gehele stad liep toe, en kon zich niet verzadigen met dit dode ondier te beschouwen *(*GORDON, TOMMASI, INFESSURA, GUICCIARDINI, ECCARD, enz.*)*."
Zodanig is de man, die bij de aanvang van de eeuw waarin de Hervorming doorbrak op de pauselijke stoel was gezeten. Zo had de geestelijkheid en de godsdienst en zichzelf verwaarloosd. Een veelvermogende stem kon uitroepen: "De Kerkelijke staat is tegen God en Zijn eer vijandig. Het volk weet het wel, en dit bewijzen maar al te zeer zoveel liederen, spreuken en spotternijen tegen de priesters, welke onder het gemeen hebben rondgelopen, en al die afbeeldingen van monniken en priesters, welke men ziet op alle muren en zelfs op de speelkaarten; ieder gevoelt een afgrijzen, zodra hij slechts een kerkelijke gewaar wordt of van ver bemerkt." Het is LUTHER die dus spreekt *(*Brief aan de kardinaal keurvorst van Mentz, 1525*)*.

Onderwijs. Onkunde.
Het kwaad had zich onder alle standen verspreid; een kracht van dwaling was onder de mensen uitgezonden; het zedenbederf beantwoordde aan de verdorvenheid van het geloof; een verborgenheid van ongerechtigheid drukte op de Kerk, van welke CHRISTUS het hoofd is.
De vergetelheid waarin de hoofdleer van het Evangelie geraakt was, bracht noodzakelijk nog andere gevolgen teweeg. De onkunde van de geest was de gezellin van de verdorvenheid van hart. De priesters, de uitdeling van een zaligheid, welke alleen aan God toebehoort, zich toegeëigend hebbende, hadde een genoegzame aanspraak op de eerbied van het volk. Waartoe behoefden zij dan de heilige bladen te beoefenen? Men dacht er niet meer aan om de Schrift te verklaren, maar wel om aflaatbrieven te geven; en het was voor deze bediening niet nodig met moeite veel kennis te hebben verkregen.
"Men verkoos tot predikers op het land," zegt WIMPHELING," ellendelingen, die men vroeger aan de bedelarij had ontrukt, en welke koks, muzikanten, jagers, stalknechten, ja nog erger geweest waren *(*Apologia pro Republ. Christ)."
De hoge geestelijkheid zelf was dikwijls in een grote onkunde gedompeld. Een bisschop van Dunfeld achtte zich gelukkig van nooit Grieks of Hebreeuws geleerd te hebben. De monniken beweerde dat alle ketterijen van deze talen, maar vooral van het Grieks, haar oorsprong namen. "Het Nieuwe Testament," zei één van hen, "is een boek vol van slangen en doornen." "Het Grieks," vervolgde hij, "is een nieuwe taal, kortelings uitgevonden, en waarvoor men zich wel behoort te wachten. Wat het Hebreeuws betreft, mijn waarde broeders! het is zeker dat al degenen welke dat leren op hetzelfde ogenblik Joden worden." HERESBACH, de vriend van ERASMUS, een achtbaar schrijver, vermeldt deze woorden. THOMAS LINACER, een geleerd en

beroemd kerkelijke, had nooit het Nieuwe Testament gelezen. In zijn laatste dagen, (in 1524,) liet hij een exemplaar daarvan tot zich brengen; maar terstond wierp hij het met een vloek ver van zich, omdat bij het openen deze woorden hem in het oog vielen: "Doch ik zeg u, zweert ganselijk niet;" want hij was een groot liefhebber van zweren. "Of dit is geen Evangelie," zei hij, "of wij zijn geen Christenen *(*MÜLLER'S Reliq., D. 3, bl. 253*)*!"
De Godgeleerde faculteit van Parijs zelf schroomde in die tijd niet voor het parlement te zeggen: "Het is met de Godsdienst gedaan, indien men de studie van de Griekse en Hebreeuwse taal toelaat."

Ciceronianen.
Zo er hier of daar, onder de kerkelijken, nog enige kennis was, het was niet in de heilige Schriften. De *Ciceronianen* van Italië betoonden een grote afkeer van de Bijbel, ter oorzake van deszelfs eenvoudige stijl; zogenoemde priesters van de Kerk van CHRISTUS brachten de schriften van de heilige, door Gods Geest gedrevene mannen in de stijl van VIRGILIUS en HORATIUS over, ten einde hun woorden aangenaam te maken voor de oren van de goede samenleving. De kardinaal BEMBUS schreef in plaats van de *Heilige Geest*, "de adem van de hemelse zefir;" in plaats van het *vergeven van de zonde*, "de schimmen en de oppermachtige goden bevredigen," en in plaats van CHRISTUS, *Gods Zoon*, "MINERVA, uit het voorhoofd van JUPITER voortgekomen." Toen hij eens de eerbiedwaardige SADOLET met een vertaling van de brief aan de Romeinen bezig vond, zei hij tot deze: "Laat af van die kinderstreken; zulke beuzelingen passen niet aan een deftig man *(*FELLERI Mon. ined., p. 400*)*."

Pogingen tot hervorming.
Ziedaar enige van de gevolgen van het stelsel dat toen de Christenheid drukte. Dit tafereel toont voorzeker *en* het bederf van de Kerk, *en* de noodzakelijkheid van een reformatie klaarblijkelijk aan. Dit was het dat men zich in de tekening voorstelde. De levenwekkende leringen van het Christendom waren bijna geheel verdwenen, en, met dezelve, het leven en het licht, hetwelk het wezen van de Godsdienst, die van God afkomt, uitmaakt. De krachten van het lichaam van de Kerk waren ondermijnd. Het lichaam was verzwakt, uitgeput, en lag bijna levenloos uitgestrekt op dat gedeelte van de wereld dat het Romeinse rijk had beslagen.
Wie zal hetzelve het leven teruggeven? Van waar zal het geneesmiddel voor zoveel kwalen komen?
Sinds eeuwen verlangde een algemene kreet een hervorming in de Kerk, en alle menselijke krachten stelden daartoe haar pogingen in het werk. Maar God alleen kon die uitwerken. Hij begon dan met alle mensenkrachten te vernederen, ten einde haar onvermogen in helder daglicht te plaatsen. Wij zien haar na elkaar schipbreuk lijden, en verbrijzelen aan de voeten van het reusachtig gevaarte, dat zij waanden te zullen neerwerpen.

De vorsten.
De vorsten van de aarde worstelen eerst met Rome. Geheel de macht van de HOHENSTAUFEN,[17] die helden wier hoofden de keizerlijke kroon versiert, schijnt

---

[17] De Duitse keizers uit het huis van HOHENSTAUFEN in Zwaben. Te weten, na de keizers die van KAREL DE GROTE afstamden en gedurende de 9de eeuw regeerden, volgden eerst in de 10de en 11de eeuw, bij verwisseling, keizers uit de hertoglijke huizen van de Saksers en van de Franken, en in de 12de eeuw de hier bedoelde keizers uit het hertoglijk huis van Zwaben, afstammende van de vrijheren van HOHENSTAUFEN, welke in de 11de eeuw tot de hertoglijke waardigheid van Zwaben verheven

zich in te spannen om Rome te vernederen, te hervormen, om de volken, en in het bijzonder Duitsland, van deszelfs geweldenarij te verlossen. Maar het kasteel van Canossa openbaart ons wat de macht van de keizerrijks tegen het overweldigend opperhoofd van de Kerk vermag. Een ontzaglijk vorst, keizer HENDRIK IV, is, na lange tijd en vruchteloos tegen Rome geworsteld te hebben, genoodzaakt drie dagen en drie nachten door te brengen binnen de grachten van deze Italiaanse sterkte, blootgesteld aan al de vochtige koude van de winter, beroofd van zijn keizerlijk gewaad, barrevoets, bedekt met een gering wollen kleed, smekende met een jammerlijk geschrei om het medelijden van HILDEBRAND, voor wie hij op zijn knieën neerviel, en wie het eindelijk behaagde, na drie beklagelijke nachten, zijn pauselijke onverzettelijkheid te doen zwichten, en de ootmoedigen smeker genade te bewijzen. [18]
Ziedaar de macht van de groten van de aarde, van de koningen en keizers van de wereld, tegen Rome.

De geleerden.
Vervolgens kwamen andere, misschien meer te vrezen, tegenstanders: de mannen van *vernuft en kennis.* De wetenschappen ontwaken in Italië, en hun ontwaking is een nadrukkelijk protest tegen het Pausdom. DANTE, die vader van de Italiaanse dichtkunst, geeft stoutmoediglijk de machtigste pausen een plaats in zijn hel; hij hoort in de hemel de Apostel PETRUS de hardste en meest vernederende woorden tegen zijn onwaardige opvolgers uitspreken, en hij geeft de ijselijkste beschrijvingen van de monniken en de geestelijkheid. PETRARCHA, dat grote vernuft, begaafd met een geest, zozeer boven alle keizers en alle pausen van zijn tijd verheven, eist met stoutmoedigheid de herstelling van de oorspronkelijke inrichting van de Kerk. Hij roept totdat einde de hulp van zijn eeuw en de macht van keizer KAREL IV in. LAURENTIUS VALLA, één van de grootste geleerden van Italië, tast met grote nadruk de aanmatigingen van de pausen aan, en het gewaande erfgoed, dat zij van CONSTANTIJN ontvingen. Een grote menigte van dichters, van geleerden en filosofen volgt hun voetstappen na. De fakkel van de wetenschappen wordt alom ontstoken, en meent die Roomse omheining, welke haar verdonkert, te zullen

---

werden, en vervolgens enige keizers opleverden. Reeds tevoren uit het Frankische huis had inzonderheid HENDRIK IV, wegens de inhuldiging van de bisschoppen, met paus GREGORIUS in grote twist geleefd, waarover hij echter door de paus in de ban gedaan, tot een schandelijke vernedering had moeten besluiten, waarop de schrijver in het naastvolgende doelt, en ook reeds bl. 45 het oog had; doch ook de volgende keizers uit het huis van de HOHENSTAUFEN, bijzonder FREDERIK BARBAROSSA en zijn kleinzoon FREDERIK II, werden daardoor niet afgeschrikt om zich tegen de pauselijke macht te verzetten, vooral de laatstgenoemde; FREDERIK II, schoon herhaalde reizen met de pauselijke ban geslagen, hield zich echter door de wapenen staande; doch zijn afstammelingen moesten daarvoor de pauselijke haat verduren; zijn zoon CONRAD kon zich nauwelijks tegen de oproeren, tegen hem aangestookt, staande houden, en was de laatste keizer uit dat huis; terwijl zijn kleinzoon CONRADIN van zijn koninkrijk Sicilië, hetwelk de paus aan de hertog van ANJOU had geschonken, werd beroofd, en door deze op een schavot onthoofd. -L.R.

[18] Ziehier hoe paus HILDEBRAND zelf deze gebeurtenis verhaalt: "Eindelijk kwam de koning met enige weinigen bij het kasteel van Canossa, waar wij ons ophielden, en aldaar gedurende drie achtereenvolgende dagen voor de poort, zonder enig koninklijk gewaad, in een jammerlijke staat, barrevoets en in wol gekleed, vertoevende, liet hij niet eer af met veel gekerm de bijstand en troost van de Apostolische barmhartigheid in te roepen, dan nadat hij allen die daar tegenwoordig waren zozeer vertederd en tot mededogen bewogen had, dat, terwijl men met veel smekingen en tranen voor hem tussen beiden trad, allen wel de buitengewone hardvochtigheid van ons gemoed bewonderden, maar ook enigen dezelve niet alleen voor een te grote Apostolische strengheid, maar zelfs voor een tirannieke onmenselijkheid hielden." Vertaald uit: Lib. 4, ep. 12, ad Germanos.

verbrijzelen. Maar al deze pogingen zijn vruchteloos. Paus LEO X verspreidt onder de voorstanders en bedienden van zijn hof de letterkunde, de dichtkunst, de wetenschappen en de kunsten, welke ootmoedig de voeten komen kussen van een gezag, dat zij in haar kinderachtige hoogmoed hadden menen te vernielen. Ziedaar de macht van de wetenschappen en van de wijsbegeerte tegen Rome.

De Kerk.

Eindelijk verscheen een tegenstander, die meer scheen in staat te moeten zijn om de Kerk te hervormen: *het was de Kerk zelf*. Op de kreten van hervorming, aan alle zijden aangeheven, en die sinds eeuwen weergalmden, vergaderde de achtbaarste van alle kerkelijke vergaderingen, het concilie van Constanz. Een groot aantal kardinalen, aartsbisschoppen, bisschoppen, achttienhonderd doctoren van de Godgeleerdheid en priesters, de keizer met een gevolg van duizend personen, de keurvorst van Saksen, de keurvorst van de Palts, de hertogen van Beijeren en Oostenrijk, afgezanten van alle mogendheden, geven aan deze vergadering zo groot een aanzien, dat nooit dergelijke in de Christenheid had plaats gehad. Bovenal moet men in aanmerking nemen de vermaarde en onsterfelijke leraars van de hogeschool te Parijs, de D'AILLYS, de GERSONS, de CLEMANGISS, die vrome, geleerde en dappere mannen, welke, door de waarheid van hun schriften en de kracht van hun woorden, aan de kerkvergadering een nadrukkelijke en heilzame opwekking gaven. Alles week voor deze vergadering: met de éne hand velde zij drie pausen op eenmaal neer, terwijl zij met de andere JOHANNES HUSS aan de vlammen offerde. Een commissie, samengesteld uit afgevaardigden van alle volken, wordt benoemd om een grondige verbetering voor te dragen. De keizer SIGISMUND ondersteunt deze onderneming met al de nadruk van zijn macht. Er is in de kerkvergadering slechts één stem. Al de kardinalen zweren, dat diegene onder hen die tot paus zal verkozen worden de vergadering niet zal ontbinden, noch Constanz verlaten, vóór dat de zo verlangde hervorming is tot stand gebracht. COLONNE wordt verkozen, onder de naam van MARTINUS V. Het ogenblik is daar dat over de reformatie van de Kerk zal beslissen. Al de prelaten, de keizer, al de vorsten en volken van de Christenheid zien dezelve met een onbegrijpelijk verlangen tegemoet...."De kerkvergadering is gesloten!" roept MARTINUS V uit, zodra hij de drievoudige pauselijke kroon op het hoofd heeft geplaatst. SIGISMUND en de Kerk ontboezemen een kreet van verbazing, van verontwaardiging en smart, maar deze kreet verdwijnt in de lucht; en op de 16de mei 1418 bestijgt de paus, met al de pauselijke versierselen bedekt, een rijk uitgedoste muilezel. De keizer is aan zijn rechter-, de keurvorst van Brandenburg aan zijn linkerhand, houdende beiden zijn strijdros bij de toom; vier graven houden een prachtig verhemelte boven het pauselijke hoofd; vele vorsten zijn van rondom slippendragers van het rijkleed; een stoet te paard van veertigduizend personen, zegt een geschiedschrijver, bestaande uit edelen, ridders, kerkelijken van alle rang, vergezelt op een plechtige wijze de paus tot buiten de muren van Constanz. En Rome alleen, op zijn muilezel gezeten, drijft inwendig de spot met de Christenheid, welke hem omringt, en leert haar dat zijn bekoorlijkheid zodanig is, dat, om dezelve te overwinnen, er een andere macht vereist wordt dan die van keizers, koningen, bisschoppen, leraars, dan alle kennis en al de macht van deze eeuw en van de Kerk.

Hoe kon hij, die zelf nog hervorming behoefde, hervormer worden. Hoe kon de wond genezing vinden bij zichzelf?

Nochtans brengen de tot hervorming van de Kerk in het werk gestelde middelen, doch wier onvermogen bij de uitkomst is gebleken, het hunne toe, om de hinderpalen te verzwakken, en de grond voor de Hervormers te bereiden.

De onheilen, welke toen de Christenheid drukten, namelijk het bijgeloof, het ongeloof, de onkunde, ijdele bespiegelingen en het zedenbederf, natuurlijke vruchten van het menselijke hart, waren geen nieuwe verschijnselen op aarde. Dikwijls hadden zij zich in de geschiedenis van de volken vertoond. Zij hadden, vooral in het Oosten, verschillende Godsdiensten aangerand, welke hun dagen van roem hadden gehad. Deze ontzenuwde Godsdiensten waren voor deze rampen bezweken, waren onder deze slagen gevallen, en geen van dezelve beurde ooit het hoofd weer op.

Moet de Christelijke godsdienst nu hetzelfde lot ondergaan? Zou het met haar, gelijk met die oude Godsdiensten van de volken, gedaan zijn? De doodsteek, welke haar werd toegebracht, zou die sterk genoeg zijn om haar het leven te benemen? Zou er niets zijn dat haar behoudt? Die machtige vijanden, welke haar verdrukken, en die reeds zoveel verschillende Godsdiensten hebben verwoest, zouden die zich wel zonder tegenspraak op de puinhopen van de Kerk van JEZUS CHRISTUS kunnen neerzetten?

Onvergankelijke natuur van het Christendom.

Nee. Er is iets in het Christendom dat in geen van de Godsdiensten van de volken wordt gevonden. Het draagt niet, gelijk deze, zekere algemene begrippen voor, vermengd met overleveringen en fabelen, bestemd om vroeg of laat onder de aanvallen van de menselijke rede te bezwijken; maar het bevat in zich een zuivere waarheid, gegrond op daadzaken, welke het onderzoek van alle gezond en verlicht verstand kunnen doorstaan.

Het Christendom stelt zich niet slechts voor, in de mens zekere onbestemde Godsdienstige gevoelens op te wekken, wier begoocheling, eenmaal verdwenen zijnde, nooit meer zou kunnen te voorschijn komen; maar het heeft ten doel te voldoen, en het voldoet wezenlijk, aan al de Godsdienstige behoeften van de menselijke natuur, tot welk een trap van ontwikkeling zij ook moge zijn gekomen. Het is niet het werk van de mens, wiens arbeid voorbijgaat en verdwijnt; maar het is het werk van God, die handhaaft wat Hij schept; en het heeft tot onderpand van deszelfs duurzaamheid, de beloften van zijn Goddelijke meester.

Het is onmogelijk, dat de mensheid zich ooit boven het Christendom verheffe. En indien zij zelfs een tijd lang had gemeend het te kunnen ontberen, verschijnt het haar weldra met nieuwe jeugd en nieuw leven, als het enige middel van genezing voor de menselijke zielen; en de ontaarde volken keren dan met een geheel nieuwe ijver tot die oude, eenvoudige en krachtige waarheden weer, welke zij in een ogenblik van verbijstering hadden versmaad.

Het Christendom ontwikkelde inderdaad in de 16de eeuw hetzelfde herscheppende vermogen, dat het in de 1ste had uitgeoefend. Na vijftien eeuwen brachten dezelfde waarheden dezelfde uitwerkselen teweeg. In de dagen van de Hervorming, zowel als in de tijden van PAULUS en PETRUS, wierp het Evangelie met een onweerstaanbare kracht onoverwinnelijke hinderpalen neer. Deszelfs opperheerschappij vertoonde haar kracht van het Noorden tot het Zuiden, onder volken, welke in zeden, karakter, verstandelijke ontwikkeling, ten sterkste verschillen. Toen ontstak het, evenals ten tijde van STEPHANUS en JACOBUS, het vuur van geestdrift en zelfopoffering in de verdoofde natiën, en verhief haar moed, zelfs tot de marteldood toe.

Twee Goddelijke wetten.

Hoe werd deze levendigmaking van de Kerk en van de wereld bewerkstelligd? Men kon toen twee wetten opmerken, volgens welke God te allen tijde de wereld regeert.

Eerst bereidt Hij langzaam en van ver wat Hij wil volvoeren. De eeuwen staan Hem ten dienste om het te verrichten.

Vervolgens, wanneer de tijd gekomen is, werkt Hij de grootste zaken door de geringste middelen uit. Dus handelt Hij in de natuur en in de geschiedenis. Wanneer Hij een grote boom wil doen groeien, legt Hij een klein zaadje in de aarde; wanneer Hij Zijn Kerk wil vernieuwen, bedient Hij zich van het geringste middel om te volvoeren wat de keizers, de geleerden en zelfs de voornaamsten van de Kerk niet hebben kunnen doen. Weldra zullen wij dat geringe zaad opsporen en ontdekken, hetwelk een Goddelijke hand in de aarde leide in de dagen van de Hervorming. Wij moeten nu de verschillende middelen, door welke God die grote omwenteling voorbereidde, onderscheidenlijk doen kennen.

Wij zullen eerst een blik werpen op de toestand van het Pausdom zelf; en van daar voortgaande, de verschillende invloed hebbende omstandigheden, welke God tot Zijn oogmerken deed samenlopen, beschouwen.

De onheilen, welke toen de Christenheid drukten, namelijk het bijgeloof, het ongeloof, de onkunde, ijdele bespiegelingen en het zedenbederf, natuurlijke vruchten van het menselijke hart, waren geen nieuwe verschijnselen op aarde. Dikwijls hadden zij zich in de geschiedenis van de volken vertoond. Zij hadden, vooral in het Oosten, verschillende Godsdiensten aangerand, welke hun dagen van roem hadden gehad. Deze ontzenuwde Godsdiensten waren voor deze rampen bezweken, waren onder deze slagen gevallen, en geen van dezelve beurde ooit het hoofd weer op.

Moet de Christelijke godsdienst nu hetzelfde lot ondergaan? Zou het met haar, gelijk met die oude Godsdiensten van de volken, gedaan zijn? De doodsteek, welke haar werd toegebracht, zou die sterk genoeg zijn om haar het leven te benemen? Zou er niets zijn dat haar behoudt? Die machtige vijanden, welke haar verdrukken, en die reeds zoveel verschillende Godsdiensten hebben verwoest, zouden die zich wel zonder tegenspraak op de puinhopen van de Kerk van JEZUS CHRISTUS kunnen neerzetten?

Nee. Er is iets in het Christendom dat in geen van de Godsdiensten van de volken wordt gevonden. Het draagt niet, gelijk deze, zekere algemene begrippen voor, vermengd met overleveringen en fabelen, bestemd om vroeg of laat onder de aanvallen van de menselijke rede te bezwijken; maar het bevat in zich een zuivere waarheid, gegrond op daadzaken, welke het onderzoek van alle gezond en verlicht verstand kunnen doorstaan. -Het Christendom stelt zich niet slechts voor, in de mens zekere onbestemde Godsdienstige gevoelens op te wekken, wier begoocheling, eenmaal verdwenen zijnde, nooit meer zou kunnen te voorschijn komen; maar het heeft ten doel te voldoen, en het voldoet wezenlijk, aan al de Godsdienstige behoeften van de menselijke natuur, tot welk een trap van ontwikkeling zij ook moge zijn gekomen. Het is niet het werk van de mens, wiens arbeid voorbijgaat en verdwijnt; maar het is het werk van God, die handhaaft wat Hij schept; en het heeft tot onderpand van deszelfs duurzaamheid, de beloften van zijn Goddelijke meester.

Het is onmogelijk, dat de mensheid zich ooit boven het Christendom verheffe. En indien zij zelfs een tijd lang had gemeend het te kunnen ontberen, verschijnt het haar weldra met nieuwe jeugd en nieuw leven, als het enige middel van genezing voor de

menselijke zielen; en de ontaarde volken keren dan met een geheel nieuwe ijver tot die oude, eenvoudige en krachtige waarheden weer, welke zij in een ogenblik van verbijstering hadden versmaad.

Het Christendom ontwikkelde inderdaad in de 16de eeuw hetzelfde herscheppende vermogen, dat het in de 1ste had uitgeoefend. Na vijftien eeuwen brachten dezelfde waarheden dezelfde uitwerkselen teweeg. In de dagen van de Hervorming, zowel als in de tijden van PAULUS en PETRUS, wierp het Evangelie met een onweerstaanbare kracht onoverwinnelijke hinderpalen neer. Deszelfs opperheerschappij vertoonde haar kracht van het Noorden tot het Zuiden, onder volken, welke in zeden, karakter, verstandelijke ontwikkeling, ten sterkste verschillen. Toen ontstak het, evenals ten tijde van STEPHANUS en JACOBUS, het vuur van geestdrift en zelfopoffering in de verdoofde natiën, en verhief haar moed, zelfs tot de marteldood toe.

Hoe werd deze levendigmaking van de Kerk en van de wereld bewerkstelligd?

Men kon toen twee wetten opmerken, volgens welke God te allen tijde de wereld regeert.

Eerst bereidt Hij langzaam en van ver wat Hij wil volvoeren. De eeuwen staan Hem ten dienste om het te verrichten.

Vervolgens, wanneer de tijd gekomen is, werkt Hij de grootste zaken door de geringste middelen uit. Dus handelt Hij in de natuur en in de geschiedenis. Wanneer Hij een grote boom wil doen groeien, legt Hij een klein zaadje in de aarde; wanneer Hij Zijn Kerk wil vernieuwen, bedient Hij zich van het geringste middel om te volvoeren wat de keizers, de geleerden en zelfs de voornaamsten van de Kerk niet hebben kunnen doen. Weldra zullen wij dat geringe zaad opsporen en ontdekken, hetwelk een Goddelijke hand in de aarde leide in de dagen van de Hervorming. Wij moeten nu de verschillende middelen, door welke God die grote omwenteling voorbereidde, onderscheidenlijk doen kennen.

Schijnbare kracht van Rome.

Wij zullen eerst een blik werpen op de toestand van het Pausdom zelf; en van daar voortgaande, de verschillende invloed hebbende omstandigheden, welke God tot Zijn oogmerken deed samenlopen, beschouwen.

Op het tijdstip dat de Reformatie stond door te breken, scheen Rome in rust en zekerheid. Men zoude gezegd hebben dat niets meer haar in haar zegepraal kon verstoren; grote overwinningen waren door haar behaald. De algemene conciliën, die hoge en lage vergaderingen van de Catholieke Kerk, waren te onder gebracht. De Waldenzen en Hussiten waren in de engte gedreven. Geen hogeschool (uitgezonderd misschien die van Parijs, welke somtijds haar stem verhief, wanneer haar koningen daartoe haar het teken gaven) twijfelde aan de onfeilbaarheid van de Godspraken van Rome. Ieder scheen partij getrokken te hebben van haar macht. De hoge geestelijkheid achtte het voordeliger, aan een verwijderd opperhoofd het tiende deel van haar inkomsten te geven, en de negen overige gedeelten in rust te verteren, dan alles te wagen voor een onafhankelijkheid, welke haar duur zou te staan komen en weinig voordeel bezorgen. De lagere geestelijkheid, uitgelokt door het vooruitzicht op luisterrijke plaatsen, welke de eerzucht haar deed verbeelden, of in het verschiet ontdekken, kocht vrijwillig voor een weinig slavernij de strelende verwachting, welke

haar bekoorde. Daarenboven werd zij bijna overal door de hoofden van de hiërarchie zozeer onderdrukt, dat zij zich ternauwernood onder hun machtige handen kon verroeren, en nog veel minder zich moedig verheffen en hun het hoofd bieden. Het volk boog de knie voor het Roomse altaar; en de koningen zelf, welke in het geheim de bisschop van Rome begonnen te verachten, durfden aan deszelfs macht geen hand te slaan, hetwelk het gevoelen van de eeuw heiligschendend zou hebben genoemd.

Verborgen tegenstand.

Maar hoewel de tegenstand uiterlijk scheen verflauwd te zijn, of zelfs te hebben opgehouden, toen de Hervorming doorbrak, was deszelfs kracht inwendig toegenomen. Wanneer wij het gebouw meer van nabij beschouwen, ontdekken wij meer dan één teken, hetwelk deszelfs val voorspelde. De algemeen kerkvergaderingen hadden, bij haar val, haar beginselen in de Kerk verspreid en de tweedracht in het leger van haar vijanden gebracht. De voorstanders van de hiërarchie waren in twee partijen verdeeld: die welke het stelsel van onafhankelijke pauselijke heerschappij, overeenkomstig de beginselen van HILDEBRAND, waren toegedaan, en die welke een constitutionele pauselijke regering, met aanbieding van waarborgen en vrijheden aan de gemeenten, begeerden.

Maar er was nog meer: bij alle partijen was het geloof aan de onfeilbaarheid van de Roomse bisschop sterk geschokt. Indien er geen stem zich verhief om hem aan te vallen, was dit omdat ieder liever met angstvalligheid het weinige geloof, dat men nog had, wenste te behouden. Men vreesde de minste botsing, omdat zij noodzakelijk het gebouw moest omver werpen. De Christenheid hield haar adem in; maar het was om een onheil te voorkomen, te midden van hetwelk zij gevreesd had te zullen vergaan. Van het ogenblik dat de mens beeft om een lang geëerbiedigde overtuiging te verlaten, bezit hij dezelve reeds niet meer. En hij zal ook niet lang de schijn zelfbehouden, welke hij wenst te bewaren.

Verval.

Laat ons zien, wat tot deze zonderlingen staat van zaken heeft aanleiding gegeven.

De Kerk zelf was daarvan de eerste oorzaak. De dwalingen en bijgelovigheden, welke zij in het Christendom had ingevoerd, waren het eigenlijk niet die daaraan een noodlottige slag hadden toegebracht. De Christenheid had boven de Kerk behoren gesteld te zijn, wat verstandelijke en Godsdienstige ontwikkeling betreft, om haar te dezen opzichte te kunnen oordelen. Maar er had een andere orde van zaken plaats, welke zich bevond onder het bereik van de leken, en het was daar dat de Kerk werd geoordeeld. Zij was aards geworden. Dat priesterlijk gebied, wat de volken beheerste, en niet kon bestaan dan door de begoochelingen van zijn onderdanen, en gekroond met een heilige krans, had zijn natuur vergeten, de hemel en deszelfs gewesten van licht en heerlijkheid verlaten, om zich in de gewone belangen van de burgers en vorsten te verdiepen. De priesters, schoon oorspronkelijk geschikt om vertegenwoordigers te zijn van de geest, hadden deze met het vlees verwisseld. Zij hadden de schatten van de kennis en de geestelijke kracht van het woord verlaten, voor het geweld en de valse schijn van de eeuw. De zaak had zich zeer natuurlijk toegedragen. Het was wel de geestelijke orde, welke de Kerk eerst voorgegeven had te verdedigen. Maar om deze te beschermen tegen de weerstand en de aanvallen van de volken, had zij toevlucht genomen tot aardse middelen, tot gewone wapenen, om welke te bemachtigen een gewaande voorzichtigheid haar had vervoerd. Zodra

eenmaal de Kerk begonnen had zodanige wapenen te voeren, was het ook met haar geestelijkheid gedaan. Haar arm had niet wereldlijk kunnen worden, zonder dat haar hart het ook werd. En weldra zag men in schijn het omgekeerde van wat eerst had plaats gehad. Na de aarde te hebben willen gebruiken om de hemel te verdedigen, gebruikt zij de hemel om de aarde te verdedigen. De theocratische vormen waren in haar handen niet meer dan middelen, om wereldse ondernemingen te volvoeren. De offeranden, welke de volken kwamen neerleggen voor de opperpriester van de Christenheid, dienden om de pracht van zijn hof en de soldaten van zijn legers te onderhouden. Zijn geestelijke macht stelde hem in staat om de koningen en de volken van de aarde aan zijn voeten te onderwerpen. De begoocheling verdween, en de macht van de Kerk was verloren, van het ogenblik dat de mensen van de eeuw van haar konden zeggen: "Zij is geworden gelijk wij."

Verandering van de Kerk.

De groten waren de eersten om de rechten van deze ingebeelde macht te onderzoeken *(1)*. Dit onderzoek was misschien genoeg om Rome om te keren. Maar, gelukkig voor haar, de opvoeding van de vorsten bevond zich overal in handen van haar aanhangers. Deze boezemden aan hun verhevene voedsterlingen gevoelens van eerbied in voor de Roomse paus. De hoofden van de volken groeiden op in het heiligdom van de Kerk. De vorsten van een gewone bekwaamheid wisten er nooit geheel uit te geraken. Vele verlangde zelfs alleen dáár bij hun dood zich te bevinden. Men wilde liever sterven met een monnikskap dan met een kroon op het hoofd.

(1) ADRIEN BAILLET, Histoire des démêlés de BONIFACE VIII avec PHILIPPE-LE-BEL. Paris, 1708.

Italië, die twistappel van Europa, bracht misschien het meeste toe om de koningen te verlichten. Zij moesten met de pausen verbonden sluiten, welke de wereldlijke vorst van de Kerkelijke staat, en niet de bisschop van de bisschoppen betroffen. De koningen zagen met verbazing de pausen gereed om de gewaande rechten van de priester op te offeren, ten einde enige voordelen van de vorst te beschermen. Zij werden gewaar, dat die zogenoemde werktuigen van de waarheid hun toevlucht namen tot al de geringe listen van de staatkunde, tot de bedriegerij, de geveinsdheid en de meineed *(2)*. Toen viel de blinddoek weg welke de opvoeding voor de ogen van de vorsten had gebonden. Toen beproefde de loze FERDINAND van Arragon list tegen list. Toen liet de driftige LODEWIJK XII een gedenkpenning slaan met dit randschrift: *Perdam Babylonis nomen (3) (4)*. En de brave MAXIMILIAAN van Oostenrijk, vervuld met smart bij het vernemen van het verraad van LEO X, zei openlijk: "Ook deze paus is voor mij met meer dan een booswicht. Nu kan ik zeggen dat geen paus, gedurende mijn gehele leven, mij ooit trouw en woord heeft gehouden...Ik hoop, indien God het wil, dat deze de laatste zijn zal *(5)*.

(2) GUICCIARDINI, Histoire d' Italië.
(3) Ik zal de naam van Babel verdelgen.
(4) FERDINAND VAN ARRAGON is in onderscheidene opzichten beroemd in de geschiedenis. Hij verenigde, door zijn huwelijk met IZABELLA, koningin van Castilië, geheel Spanje onder één scepter, vernietigde geheel de heerschappij van de Mooren, welke zij sinds de 8ste eeuw in Spanje bezeten hadden, bedwong de roverijen en verdrukkingen van de groten en voerde een meer geregelde orde van zaken in. Ook in andere landen wist hij zijn gebied uit te strekken, en wist daartoe

bij uitstek list te bezigen, waartoe ook een schijnbare ijver voor de godsdienst behoorde, welke hij betoonde in de verbanning van de Joden en de invoering van de inquisitie, welk één en ander hem de eernaam van Catholieke verwierf, doch hem echter de argwaan van de pausen met kon doen ontgaan, die zijn list wantrouwde, gelijk men hem ook verdacht hield van naar een algemeen opperheerschappij te staan. -LODEWIJK XII, koning van Frankrijk, was een vorst van een edelmoedige aard, die ook soms door FERDINAND bedrogen werd, en die niet schroomde zich tegen de paus te verzetten, en paus JULIUS II voor een kerkvergadering van kardinalen te Pisa te dagvaarden; schoon hij naderhand, de vrede behoevende, zich voor de paus vernederde.

(5) SCULTET. Annal. ad an. 1520.

Ontdekkingen van de koningen. Ontdekkingen van de volken.

Zodanige ontdekkingen, door de koningen gedaan, werkten langzamerhand op de volken. Vele andere oorzaken hadden de ogen van de Christenheid geopend, welke gedurende eeuwen gesloten waren geweest. De verstandigsten begonnen zich het denkbeeld eigen te maken, dat de bisschop van Rome een mens was, en zelfs Soms een zeer snood mens. Het volk begon te vermoeden of het niet veel heiliger was dan zijn bisschoppen, wier goede naam zeer twijfelachtig was. Maar de pausen zelf brachten meer toe dan al het overige om zich te onteren. Na de kerkvergadering van Bazel van alle dwang ontslagen, gaven zij zich aan die tomeloze ongebondenheid over, van welke gewoonlijk een zegepraal wordt achtervolgd. De losbandige Romeinen zelfs ijsden er van. Het gerucht van deze ongebondenheden verspreidde zich in al de landen van de Christenheid. De volken, onbekwaam om de stroom te stuiten, welke hun schatten in de afgrond van ongebondenheid wegsleepte, zochten hun schadeloosstelling in de haat *(6)*.

(6) "Odium romani nomimis penitus infixum esse multarum gentium animis opinor, ob ea, quae vulgo de moribus ejus urbis jactantur." ("Dat er een innige afkeer van de Romeinse naam in de gemoederen van vele volken is ingedrukt, geloof ik, uithoofde van die dingen welke gewoonlijk van de zeden dier stad worden verbreid.") ERASMI Epist., lib. 12, p. 634.

Terwijl vele omstandigheden samenliepen om het geen toen bestond te ondermijnen, waren er andere, welke strekten om iets nieuws tevoorschijn te brengen.

Het zonderlinge stelsel van Godgeleerdheid, dat in de Kerk was gevestigd, moest krachtig meewerken om de ogen van het nieuwe geslacht te openen. Gemaakt voor een eeuw van duisternis, alsof het eeuwig hadde moeten blijven bestaan, moest zulk een stelsel ingetrokken en geheel vernietigd worden, zodra de eeuw tot meerder rijpheid was gekomen. Dit gebeurde. De pausen hadden nu dit en dan weer iets anders aan de Christelijke leer toegevoegd! Zij hadden alleen veranderd of weggenomen wat met hun hiërarchie niet kon worden overeengebracht; wat met hun ontwerp niet strijdig werd bevonden kon tot nadere bevelen blijven. Er waren in dit samenstel ook ware leerstukken, zo als die van de verlossing, de kracht van Gods Geest, enz., van welke een bekwaam Godgeleerde, zo die toen gevonden werd, gebruik kon maken om al de overige te bestrijden en omver te werpen. Het zuivere goud met gemeen lood vermengd in de schatkist van het Vaticaan kon gemakkelijk het bedrog ontdekken. Het is waar dat, zo enig moedig tegenstander er op bedacht was, de wan van Rome terstond het zuivere graan verwierp. Maar deze veroordelingen zelve dienden slechts om de chaos van verwarring te vermeerderen.

Roomse Godgeleerdheid.
Deze was onafzienbaar groot, en de gewaande eenheid was niet dan een oneindige wanorde. Te Rome had men de leerstukken van het hof en de leerstukken van de Kerk. Het geloof van de hoofdstad verschilde van het geloof van de provinciën. In de provincies daarenboven klom het onderscheid tot in het oneindige. Daar vond men geloof van vorsten, geloof van volken, en voornamelijk geloof van Godsdienstige orden. Er waren zoveel gevoelens als kloosters, als districten, als leraars en als monniken.

De waarheid, om in vrede de tijd door te brengen, toen Rome haar met haar ijzeren scepter zou hebben verpletterd, deed evenals het insect, dat van zijn draden een cel vormt, waarin het zich ter beveiliging tegen het slechte jaargetijde opsluit. En, hoe zonderling! de werktuigen, waarvan deze Goddelijke waarheid zich totdat einde bediende, waren de zo gehate Scholastieken. Deze behendige ontleders van de gedachten hadden begonnen de draden van alle Godgeleerde begrippen uit te spinnen, en van al die draden hadden zij een net gevlochten, achter wat het moeilijk ware geweest, zelfs voor hen die bekwamer dan hun tijdgenoten waren, de waarheid in haar oorspronkelijke zuiverheid te herkennen. Men moge het schadelijk achten dat het insect, vol leven en dikwijls glinsterende van de schoonste kleuren, in zijn donkere en voor het oog levenloze cel zich opsluit; maar dat omkleedsel behoudt hetzelve. Eveneens was het met de waarheid gelegen. Indien de baatzuchtige en achterdochtige staatkunde van Rome, in de dagen van haar macht, haar geheel naakt had ontdekt, zou zij haar hebben omgebracht, of tenminste getracht hebben het te doen. Vermomd, gelijk zij dat was, door de Godgeleerden van de tijd, onder spitsvindigheden en eindeloze onderscheidingen, werden de pausen haar niet gewaar, of begrepen dat zij in die staat hen niet kon benadelen. Zij namen de werkmeesters en hun werk onder hun bescherming. Maar de lente kon komen, als wanneer de verborgene waarheid het hoofd zou opheffen, en al de draden, welke haar bedekten, ver van zich werpen. Nadat zij in haar schijnbaar graf nieuwe krachten had verkregen, zou men haar in de dagen van haar herrijzing de overwinning over Rome en haar dwalingen zien behalen. Die lente kwam aan. In dezelfde tijd dat de ongerijmde bedekselen van de Scholastieken, onder behendige aanvallen en spottend gelach van het nieuwe geslacht, de één na de andere wegvielen, trad de waarheid geheel jeugdig en schoon daaruit te voorschijn.

Schoolse Godgeleerdheid. Overblijfsels van leven.
Het was niet alleen uit de schriften van de Scholastieken, dat krachtige getuigenissen, aan de waarheid gegeven, te voorschijn kwamen. Het Christendom had alom iets van haar leven met het leven van de volken vermengd. De Kerk van CHRISTUS was een ondermijnd gebouw; maar bij het ondergraven vond men gedeeltelijk in de fondamenten de levende steenrots, waarop het oorspronkelijk was gesticht. Vele instellingen, welke van de schone tijden van de Kerk dagtekenden, bestonden nog, en konden niet nalaten in vele gemoederen Evangelische, met het heersend bijgeloof strijdige, gevoelens te verwekken. De van Gods Geest gedrevene mannen, de oude leraren van de Kerk, wier geschriften zich in verscheidene boekerijen bevonden, deden hier en daar een eenzame stem horen. Zij werd zonder twijfel door meer dan één opmerkzaam oor in stilte gehoord. De Christenen, laat ons er niet aan twijfelen, (en deze gedachte is zo zoet!) hadden vele broeders en zusters in die kloosters, waar men maar al te ligt niets anders dan huichelarij en ongebondenheid ziet.

Ontwikkeling van de menselijke geest.

Het waren niet slechts oude dingen welke de Godsdienstige opwekking voorbereidden, er was iets nieuws, dat haar sterk moest begunstigen. De menselijke geest kwam tot meerdere rijpheid. Dit alleen moest tot de bevrijding leiden. Het boompje, wanneer het groter wordt, werpt de muren neer, bij welke het is geplant geworden, en stelt zijn schaduw in hun plaats. De opperpriester van Rome had zich tot een voogd van de volken opgeworpen. Zijn meerder verstand had hem dat gemakkelijk gemaakt. Lange tijd hield hij hen in een staat van onmondigheid, en wist hen onder zijn gehoorzaamheid te houden. Maar zij kwamen tot de jongelingsjaren en overvielen hem van alle kanten. Die eerwaardige voogdijschap, waarvan de eerste oorzaak gelegen was in de beginselen van eeuwig leven en beschaving, welke Rome aan de woeste volken had meegedeeld, kon zich niet meer zonder tegenstand doen gelden. Een ontzaglijke tegenpartij had zich tegenover deze geplaatst, ten einde die gade te slaan. De natuurlijke neiging van de menselijke geest om zich te ontwikkelen, om te onderzoeken, om te leren, had deze nieuwe macht veroorzaakt. De ogen van de mens werden geopend: hij eiste rekenschap van iedere trede van die lang geëerbiedigde bestuurder, onder wiens opzicht men hem zonder tegenspraak had zien lopen zolang zijn ogen gesloten waren geweest. De kinderlijke leeftijd was voor de volken van het nieuwe Europa voorbijgegaan: de leeftijd van de jongelings nam een aanvang. Voor de ongekunstelde eenvoudigheid, geschikt om alles te geloven, waren een weetgierige geest, een rede, welke met ongeduld de gronden van de dingen tracht te kennen, in de plaats gekomen. Men vroeg onder elkaar, met welk oogmerk God tot de wereld had gesproken, en of mensen het recht hadden om zich als middelaars tussen God en hun broeders op te werpen. Een enkele zaak zou de Kerk hebben kunnen behouden: namelijk door zich nog boven de volken te verheffen. Het was niet genoeg met hen op een gelijke hoogte te blijven. Maar men bevond echter dat zij ver beneden hen was. De Kerk begon af te nemen, in dezelfde tijd dat de volken begonnen toe te nemen. Zodra de mensen zich tot het bezit van kennis begonnen te verheffen, vond men de priesterschap in het najagen van aardse genietingen en menselijke belangen verzonken. Het is een verschijnsel, dat zich dikwijls in de geschiedenis opnieuw vertoond heeft. De jonge arend had zijn vlerken uitgebreid; en er was niemand die zijn hand hoog genoeg kon opheffen om hem in zijn vlucht te belemmeren.

Terwijl het licht uit de kerkers, waarin het gevangen gehouden was geweest, in Europa te voorschijn trad, bezorgde het Oosten aan het Westen nieuwe luister. De standaard van de Ottomannen, in het jaar 1453 op de muren van Constantinopel geplant, had de geleerden van daar verdreven. Zij hadden in Italië de wetenschappen van Griekenland overgebracht. De fakkel van de ouden ontstak weer de sinds zoveel eeuwen verdoofde geesten. De onlangs uitgevondene boekdrukkunst vermenigvuldigde de nadrukkelijke stemmen, welke zich tegen het bederf van de Kerk verhieven, en die niet minder krachtige, welke de menselijke geest in nieuwe paden deden wandelen. Toen werd er als ‘t ware een grote lichtstraal gezien. De dwalingen en ijdele praktijken werden openbaar. Maar dit licht, geschikt om af te breken, was niet bekwaam om op te bouwen. Het kon noch aan HOMERUS, noch aan VIRGILIUS gegeven worden de Kerk te behouden.

Herleving van de letteren.

Het ontwaken van de letteren, van de wetenschappen en kunsten was geenszins het beginsel van de Hervorming. Het Heidendom van de dichters, weer in Italië

verschijnende, bracht veeleer het Heidendom van hart terug. Kinderachtige bijgelovigheden werden aangevallen; maar het was het ongeloof, dat zich met verachtend en spottend gelach in haar plaats vestigde. Met alles, zelfs het heiligste, te spotten, was toen gewoonte en het kenmerk van een sterke geest. Men zag in de godsdienst slechts een middel om het volk te besturen. "Ik vrees," riep ERASMUS in het jaar 1516 uit," dat met de beoefening van de oude letterkunde, het oude Heidendom weer zal verschijnen."

Men zag toen, het is waar, evenals na de spotternijen van de tijd van AUGUSTUS, en gelijk, in onze dagen, na die van de vorige eeuw, een nieuwe Platonische wijsbegeerte doorbreken en verschijnen, welke dat onbeschaamde ongeloof aanviel, en, gelijk de tegenwoordige wijsbegeerte, enige eerbied voor het Christendom trachtte in te boezemen, en het Godsdienstig gevoel in de harten poogde te verlevendigen. De MEDICIS begunstigden te Florence deze pogingen van de Platonische wijsgeren. Maar het zal nooit een wijsgerige godsdienst zijn, welke de Kerk en de wereld zal herscheppen. Opgeblazen, versmadende de prediking van het kruis, menende in de Christelijke leerstellingen niet dan figuren en zinnebeelden te zien, onbegrijpelijk voor het grootste gedeelte van de mensen, zal zij zich in een mystieke geestdrift kunnen verliezen, maar altijd onvermogend zijn om te hervormen en te redden.

Wat zou er derhalve gebeurd zijn, indien het ware Christendom niet weer in de wereld verscheen was, en indien het geloof niet opnieuw de harten met de kracht en heiligheid had vervuld? De Hervorming redde de godsdienst en met haar de maatschappij. Indien de Kerk van Rome de eer van God en het heil van de volken bedoeld had, zou zij de Hervorming met Vreugde ontvangen hebben. Maar wat ging dit een LEO 10 aan?

De beoefening van de oude letterkunde had in Duitsland geheel andere uitwerksels dan in Italië en Frankrijk. Deze beoefening was vermengd met het geloof. Wat bij de één slechts ene zekere geringe en onvruchtbare verfijning van de geest teweeg bracht, doordrong het gehele leven van de andere, verwarmde hun harten, en maakte ze ontvangbaar voor een beter licht. De eerste herstellers van de letteren, in Italië en Frankrijk, kentekenden zich door een lichtvaardig, dikwijls zelfs onzedelijk gedrag. Hun opvolgers in Duitsland, met ernst bezield, onderzochten met ijver al wat waarheid was. Men zag in dit land een merkwaardige vereniging van vrije, geleerde en edelmoedige mannen plaats grijpen, in wier midden vorsten uitblonken, en welke zich bevlijtigden om de wetenschap nuttig voor de Godsdienst te maken. De één bezigde bij de beoefening van deze het nederige, kinderlijke geloof, anderen een opgeklaard, doordringend verstand, dat zich mogelijk wel liet vervoeren om de grenzen van een rechtmatige vrijheid en oordeelkunde te overschrijden; maar de één zowel als de andere brachten het hun toe, om het voorhof van de tempel, door zoveel bijgelovigheden versperd, te bevrijden.

De monniken, die de Godgeleerdheid beoefenden, ontdekten gevaar, en begonnen klachten aan te heffen tegen die zelfde studiën, welke zij in Italië en Frankrijk geduld hadden, omdat zij dáár met de lichtzinnigheid en ongebondenheid gepaard gingen. Er vormde zich onder hen een samenzwering tegen de talen en wetenschappen; want achter deze hadden zij het geloof ontdekt. Een monnik raadde iemand behoedzaamheid aan tegen de ketterijen van ERASMUS. "Waarin," vroeg men hem, "bestaan deze?" Hij bekende dat hij het werk, waarvan hij sprak, niet gelezen had, en

wist slechts één zaak bij te brengen, te weten, "dat het in al te goed Latijn was geschreven."

Hervormend beginsel.
Nochtans zouden al deze uitwendige oorzaken onvoldoende geweest zijn om de vernieuwing van de Kerk vóór te bereiden.

De Kerk was gevallen, omdat de hoofdleer van de rechtvaardiging door het geloof aan de Verlosser haar was ontnomen. Deze leer moest haar dus weergegeven worden, wanneer zij het hoofd weer zoude opbeuren. Van het ogenblik dat deze grondwaarheid in de Christenheid was hersteld, moesten al de dwalingen en praktijken, welke haar plaats ingenomen hadden, die gehele menigte van heiligen, goede werken, boeten, missen, aflaten, enz. vervallen. Zodra men de enige Middelaar en Zijn enige offerande weer leerde kennen, verdwenen alle andere middelaars en andere offeranden. "Dit artikel van de rechtvaardiging," zegt iemand, welke men als verlicht in dit stuk kan beschouwen *(1)*, "is dat wat de Kerk daarstelt, haar voedt, haar opbouwt, haar bewaart en verdedigt. Niemand kan een goed leraar zijn in de Kerk, noch met goed geluk een tegenpartij weerstand bieden, indien hij niet gehecht blijft aan deze waarheid." "Ziedaar," voegt de Hervormer er bij, zinspelende op de eerste voorzegging, "ziedaar de verzenen, welke de kop van de slang vermorzelen."

(1) LUTHER aan BRENTIUS.

God, die Zijn werk voorbereidde, verwekte, gedurende al de loop van de eeuwen, een lange reeks van getuigen van de waarheid. Maar deze edelmoedige mannen, welke van die waarheid getuigenis gaven, hadden in deze geen helder inzicht genoeg, of konden tenminste deze niet op een behoorlijk duidelijke wijze ontvouwen. Indien het anders geweest was, zouden zij de werktuigen van de Hervorming geworden zijn, terwijl zij er slechts de voorlopers van moesten wezen. Onvermogend om het werk te voltooien, waren zij wat ze moesten zijn om het toe te bereiden.

In plaats van de boom aan de wortel neer te vellen, door voornamelijk en met luider stem de leer van de behoud door genade te verkondigen, hielden zij zich op bij de ceremoniën, bij het bestuur van de Kerk, bij de wijze van eredienst, bij de aanbidding van de heiligen en van hun beelden, bij de transsubstantiatie, enz., enz.; en zich bij de takken van de boom bepalende, konden zij er soms toe komen om hem hier en daar te besnoeien, maar zij lieten hem staan. Wanneer er een heilzame hervorming van buiten zal plaats hebben, moet er een waarachtige hervorming van binnen worden daargesteld. Doch het is het geloof alleen, dat deze bewerkt.

Getuigen van de waarheid.
Ternauwernood had Rome zich het gezag aangematigd, of er ontstond tegen haar een machtige tegenstand, welke zich over de gehele middeleeuw uitstrekte.

Claudius van Turin.
De aartsbisschop CLAUDIUS VAN TURIN, in de 9de eeuw, PETRUS DE BRUYS, zijn discipel HENDRIK, ARNOLD VAN BRESCIA, in de 12de eeuw, pogen in Frankrijk en Italië de aanbidding van God in geest en waarheid te herstellen: maar zij zoeken deze aanbidding te zeer in de afschaffing van de beelden en uiterlijke oefeningen.

De Mystieken.
De Mystieken, welke bijna te allen tijde bestaan hebben, in stilte de heiligheid van hart, de rechtvaardigheid van het leven, en een ongestoorde gemeenschap met God verlangende, werpen een blik van treurigheid en schrik op de verwoestingen van de Kerk. Zij onthouden zich zorgvuldig van schoolse twisten en nutteloze haarkloverijen, onder welke de echte Godsvrucht begraven had gelegen. Zij zoeken de mensen van het ijdel werktuigelijke van een uiterlijke Godsdienst, van het gedruis en de pracht van de kerkplechtigheden af te brengen, om hen op te voeren tot die innerlijke rust van een ziel, welke al haar heil bij God zoekt. Zij kunnen het niet doen, zonder van alle zijden de in zwang zijnde meningen omver te stoten, en zonder de wond van de Kerk te ontbloten. Maar te gelijker tijd bezitten zij geen helder inzicht in de leer van de rechtvaardiging door het geloof.

De Waldenzen.
De Waldenzen, ten opzichte van de zuiverheid van de leer ver boven de Mystieken verheven, vormen een lange reeks van getuigen van de waarheid. Mensen, vrijer dan het overige gedeelte van de Kerk, scheen sinds onheugelijke tijden de toppen van de Alpen van Piémont bewoond te hebben; hun getal was toegenomen, en hun leer door de discipelen van WALDUS gezuiverd. Van de top van hun bergen verzetten zich de Waldenzen, gedurende een reeks van eeuwen, tegen de bijgeloviglheden van Rome *(2)*. "Zij strijden voor de levendige hoop, welke zij op God hebben door CHRISTUS, voor de wedergeboorte en inwendige vernieuwing door het geloof, de hoop en de liefde, voor de verdiensten van JEZUS CHRISTUS, en de algenoegzaamheid van Zijn genade en van Zijn rechtvaardigheid *(3)*."

(2) Nobla Leycon.
(3) Traité de l'Antechrist, of verhandeling over de AntiChrist, van dezelfde tijd als de Nobla Leyçon.

Intussen, deze eerste waarheid van de rechtvaardiging van de zondaren, die hoofdleer, welke, evenals de Montblanc uit de boezem van de Alpen, te midden van hun leringen moest uitkomen, beheerst niet genoeg hun gehele stelsel. Haar kruin is niet genoeg verheven.

Waldus.
PETRUS VAUD of WALDUS, een rijk koopman van Lyon, (in 1170,) verkoopt al zijn goederen en geeft die de armen. Hij schijnt, evenals zijn vrienden, ten doel gehad te hebben de volkomenheid van het eerste Christendom in het leven te herstellen. Hij begint dan ook met de takken en niet bij de wortels. Nochtans is zijn woord veelvermogend, omdat hij zich op de heilige Schrift beroept, en het doet de Roomse hiërarchie op haar grondzuilen waggelen.

Wikleff.
WICLEFF verschijnt in het jaar 1360 in Engeland, en beroept zich van de paus op het Woord van God: maar de wezenlijke inwendige wond van het lichaam van de Kerk is in zijn ogen slechts één van de ontelbare verschijnselen van de kwaal.

Johannes Huss.

JOHANNES HUSS verheft zijn stem in Bohemen, een eeuw vóór dat LUTHER zich in Saksen laat horen. Hij schijnt dieper dan zijn voorzaten in het wezen van de Christelijke waarheid door te dringen. Hij verlangt van CHRISTUS de genade te ontvangen van zich niet dan in Zijn kruis en in de onwaardeerbare smaad Van Zijn lijden te beroemen. Maar hij tast minder de dwalingen van de Roomse Kerk dan het schandelijke leven van de geestelijkheid aan. Niettemin was hij, indien men het zeggen mag, de JOHANNES *de Doper* van de Hervorming. De vlammen van zijn brandstapel ontstaken in de Kerk een vuur, dat te midden van de duisternis een verbazende glans verspreidde, en welks schijnsel niet zo spoedig moest worden verdoofd.

Getuigen in de Kerk.
JOHANNES HUSS deed meer: profetische woorden kwamen uit het binnenste van zijn kerker te voorschijn. Hij had een voorgevoel, dat een wezenlijke hervorming van de Kerk aanstaande was. Reeds toen hij, van Praag verdreven, genoodzaakt was geworden in de velden van Bohemen om te dolen, waar een grote, naar zijn woorden begerige, menigte zijn treden volgde, had hij uitgeroepen: "De goddelozen hebben een aanvang gemaakt met aan de gans *(4)* verraderlijke netten te spannen. Maar zo de gans zelf, welke slechts een tamme vogel, een vreedzaam dier is, en die in haar vlucht niet zeer hoog in de lucht wordt opgevoerd, echter hun strikken heeft verbroken, zullen andere vogels, wier vlucht zich stoutmoedig ten hemel zal verheffen, deze met nog veel grotere kracht verbreken. In plaats van een zwakke gans, zal de waarheid arenden en valken zenden met een doordringend gezicht *(5)*."

De Hervormers vervulden deze voorzegging.

(4) Huss betekent *gans* in het Boheems.
(5) Epistolae J. HUSSI, tempore anathematis soriptae.

En wanneer de eerwaardige priester, op bevel van SIGISMUND, voor de kerkvergadering van Constanz gedagvaard was geworden en in de gevangenis geworpen, hielden de kapel van Bethlehem, waar hij het Evangelie had verkondigd, en de toekomstige zegepraal van CHRISTUS hem meer bezig dan zijn verdediging. Op zekere nacht meent de heilige martelaar, uit het diepste van zijn kerker, de beeltenissen van CHRISTUS, welke hij op de muren van zijn bidkamer had laten schilderen, door de paus en de bisschoppen te zien uitgewist. Deze droom verontrust hem; maar de volgende dag ziet hij vele schilders bezig om de beeltenissen in groter getal en met meerdere luister te herstellen. Dit werk voltooid zijnde, riepen de schilders, van een grote menigte volken omringd, uit: "Nu mogen pausen en bisschoppen komen! zij zullen ze nimmer meer uitwissen." "En vele volken verheugden zich in Bethlehem, en ik met hen," voegt HUSS er bij. -"Houd u liever met uw verdediging dan met mijmeren bezig," zei tot hem zijn getrouwe vriend, de ridder VAN CHLUM, aan wie hij deze droom had meegedeeld. -"Ik ben geen mijmeraar," antwoordde HUSS; "maar dit houd ik voor zeker, dat het beeld van CHRISTUS nooit zal worden uitgewist. Zij hebben het willen vernielen; maar het zal opnieuw in de harten worden afgetekend door verkondigers, welke meerder waarde zullen bezitten dan ik. Het volk, dat CHRISTUS bemint, zal er zich over verheugen. En ik, onder de doden ontwakende, en, om dus te spreken, uit het graf verrijzende, ik zal opspringen van een grote vreugde *(6)*."

(6) HUSSI Epp. sub tempus concilii scriptae.

Een eeuw verliep er, en de fakkel des Evangelies, opnieuw door de Hervormers ontstoken, verlichtte inderdaad verscheidene volken, die zich over haar licht verheugden.

Maar het was niet alleen onder degenen welke de Kerk van Rome beschouwt als haar tegenstanders, dat zich in deze eeuwen een woord van leven deed horen. De Catholieke Christenheid zelf, wij zeggen het tot onze troost, telt in haar boezem ontelbare getuigen van de waarheid. Het oorspronkelijke gebouw was verteerd geworden; maar een weldadig vuur smeult onder de as, en van tijd tot tijd ziet men er glinsterende vonken uit te voorschijn komen.

ANSELMUS VAN KANTELBERG zegt in een geschrift, waarin hij leert te sterven, tot de stervende: "Zie alleen op de verdienste van JEZUS CHRISTUS."

Een monnik, ARNOLDI genaamd, doet dagelijks in zijn vreedzame cel dit vurig gebed: "o Mijn Heer JEZUS CHRISTUS! ik geloof, dat Gij alleen mijn verlossing en mijn gerechtigheid zijt *(7)*."

(7) "Credo quod tu, mi Domine JESU CHRISTE, solus es mea justitia et redemptio..." (LEIBNITZ, Script. Brunsw., 3, 396.)

Een Godvruchtig bisschop van Bazel, CHRISTOPHORUS VAN UTENHEIM, doet zijn naam schrijven op een op glas geschilderd tafereel, wat nog in de boekerij van Bazel voorhanden is, en plaatst rondom hetzelve deze zinspreuk, welke hij altijd wil onder de ogen hebben: "Mijn hoop is het kruis van CHRISTUS; ik zoek de genade en niet de werken *(8)*."

(8) "Spes mea crux CHRISTI; gratiam, non-opera quaero."

Een arme Karthuizer monnik, de broeder MARTIN, schrijft een zielroerende belijdenis, in welke hij zegt: "o Allergoedertierenste God! ik weet, dat ik niet anders kan behouden worden, en Uw gerechtigheid voldoen, dan door de verdienste, het onschuldigste lijden en de dood van Uw veelgeliefden Zoon....Getrouwe JEZUS! in Uw handen is al mijn heil. Gij kunt de handen van Uw liefde van mij niet afkeren; want zij hebben mij geschapen, geformeerd, verlost. Gij hebt mijn naam met een ijzeren griffel, door een grote barmhartigheid en op een onuitwisbare wijze, op Uw zijde, op Uw handen en op Uw voeten ingedrukt, enz., enz." Daarna legt de goede Karthuizer zijn belijdenis in een houten doos, en verbergt de doos in een opening, welke hij in de muur van zijn cel heeft gemaakt *(9)*.

(9) "Sciens posse me aliter non salvari et tibi satisfacere nisi per meritum, etc." (Zie bij deze en dergelijke andere aanhalingen, FLACIUS, Catal. test. veritatis; WOLF 2, Lect. memorabiles; MÜLLER'S Reliquiën, enz., enz.)

De vroomheid van broeder MARTIN zou nooit bekend geworden zijn, indien men, op de 21 December 1776, bij het slechten van een oud hoofdgebouw, dat een gedeelte van het Karthuizer-klooster van Bazel had uitgemaakt, zijn doos niet had gevonden. Hoeveel kloosters hebben zodanige schatten verborgen!

Maar deze heilige mannen bezaten dit zo hartroerend geloof slechts voor zichzelf, en zij wisten het niet aan anderen mee te delen. In de eenzaamheid levende, konden zij meer of min zeggen wat de goede broeder MARTIN in zijn doos had geschreven: "Indien ik deze dingen niet kan belijden met de tong, belijd ik ze tenminste met het hart en de pen *(10)*." Het woord van de waarheid was in het heiligdom van enige Godvruchtige zielen; maar, om ons van een uitdrukking van het Evangelie te bedienen, het kwam niet in de wereld.

(10) "Et si haec praedicta confiteri non possim lingua, confiteor tamen corde et scripto."

Nochtans, indien men al niet met luider stemme de leer van de zaligheid beleed, vreesde men in geen dele, zelfs in de boezem van de Kerk van Rome, om zich openlijk tegen de misbruiken, welke haar onteerden, te verklaren. Italië zelf had toen zijn getuigen tegen de priesterschap. De Dominicanermonnik SAVONAROLA verhief zich te Florence, in het jaar 1498, tegen de ondragelijke ondeugden van Rome. Maar de pijnbank, de brandstapel en de inquisitie deden recht.

GEILER VAN KAIZERSBERG was gedurende drie en dertig jaren de grote prediker van Duitsland. Hij viel met kracht de geestelijkheid aan. "De gele bladeren van een boom," zei hij, "tonen dat de wortel ziek is: Eveneens verkondigt een ongebonden volk een bedorvene priesterschap." "Indien een losbandig mens de mis niet mag lezen," zei hij tot zijn bisschop," jaag dan al de priesters uit uw bisdom." Het volk, van deze moedige dienaar aanhorende, werd eraan gewoon in het heiligdom zelf de sluier te zien oplichten, welke de schandelijkheden van zijn voorgangers bedekte.

Deze staat van zaken in de Kerk zelf is van belang op te merken. Wanneer de wijsheid van boven weer haar onderwijzingen zal beginnen te voorschijn te brengen, zullen er overal verstanden en harten zijn om haar te bevatten. Wanneer de zaaier op nieuw zal uitgaan om te zaaien, zal men aarde vinden, bereid om het zaad te ontvangen. Wanneer het woord van de waarheid zal komen gehoord te worde, zal het weerklank vinden. Wanneer de bazuin een groot geluid in de Kerk zal doen horen, zullen vele van haar kinderen zich bereiden tot de strijd.

Staat van volken in Europa.

Wij zijn nabij het toneel gekomen, op wat LUTHER verscheen. Eer wij een aanvang maken met de geschiedenis van die grote beweging, welke het licht van de waarheid, dat zolange tijd verborgen was geweest, in al de luister deed te voorschijn komen, welke bij de vernieuwing van de Kerk zoveel volken vernieuwde, aan andere het aanwezen schonk, en een nieuw Europa, en een nieuwe Christenheid schiep, willen wij eerst een blik werpen op de staat van de verschillende volken, te midden van welke deze Godsdienstige omwenteling plaats greep.

Het Duitse rijk.

Het Duitse rijk was een bondgenootschap van verschillende staten, welke een keizer aan het hoofd hadden. Ieder van deze staten oefende de oppermacht uit over zijn eigen gebied. De keizerlijke rijksdag, samengesteld uit al de onafhankelijke vorsten of staten, oefende de wetgevende macht uit voor het gehele samenstel van het Duitse lichaam. De keizer moest de wetten, besluiten of registers van deze vergadering

bekrachtigen, en was met derzelver openbaarmaking en uitvoering belast. De zeven machtigste vorsten hadden, onder de titel van keurvorsten, het recht om over de keizerlijke kroon te beschikken.

De vorsten en staten van het Duitse bond waren eertijds onderdanen van de keizers geweest, en ontvingen van hem hun landen. Maar ten tijde dat RUDOLF VAN HABSBURG de troon beklom (in 1273), was er een tijdvak van verwarringen begonnen, gedurende wat de vorsten, de vrije steden, de bisschoppen een grote onafhankelijkheid, ten koste van de keizerlijke oppermacht, hadden verkregen.

Het noorden van Duitsland, voornamelijk door het oude Saksische geslacht bewoond, had de meeste vrijheid verkregen. De keizer, onophoudelijk door de Turken in zijn erfelijke bezittingen aangevallen, moest die vorsten en die dappere volken ontzien, welke hem toen onmisbaar waren geworden. Vrije steden, ten noorden, ten westen, ten zuiden van het rijk, waren door haar koophandel, haar manufacturen, haar werken van allerlei aard, tot een hoge trap van voorspoed, en daardoor zelfs van onafhankelijkheid geklommen. Het machtige huis van Oostenrijk, wat de keizerlijke kroon droeg, hield het grootste gedeelte van de staten van het zuiden van Duitsland in bedwang, en bespiedde van nabij al hun bewegingen. Het maakte zich gereed om zijn heerschappij over het gehele rijk en nog verder uit te breiden, toen de Hervorming een machtige dam aan zijn veroveringen kwam stellen, en de Europese onafhankelijkheid behield.

Indien men ten tijde van PAULUS, of ten tijde van AMBROSIUS, van AUGUSTINUS en CHRYSOSTOMUS, of zelfs ten tijde van ANSELMUS en BERNARDUS, gevraagd had, van welk volk God zich zou bedienen om de Kerk te hervormen, zou men mogelijk gedacht hebben aan de Apostolische landen, zo vermaard in de geschiedenis van het Christendom, aan Azië, aan Griekenland of aan Rome; mogelijk ook aan dat Groot-Brittannië of aan dat Frankrijk, waar grote leraars hun stemmen hadden doen horen; maar de aandacht zou niet gevestigd zijn geweest op de woeste volken van Germanië. Alle Christen-landen hadden op hun beurt in de Kerk geschitterd; Duitsland alleen was zonder luister gebleven. Dit was het toch wat verkoren werd.

God die gedurende vierduizend jaren de komst van Zijn Gezalfde voorbereidde, en die het volk, waar Hij moest geboren worden, verschillende bedelingen, gedurende vele eeuwen, deed doorgaan, bereidde ook Duitsland, in het geheim, buiten weten van de overige volken, en zonder dat het zelf eraan dacht, om de wieg te worden van de Godsdienstige herschepping, welke later de onderscheidene volken van de Christenheid zou doen ontwaken.

Gelijk Judea, waar het Christendom geboren werd, zich in het midden van de oude wereld bevond, evenzo was Duitsland het middelpunt van de Christenheid. Het opende gelijktijdig de gemeenschap met de Nederlanden, met Engeland, met Frankrijk, met Zwitserland, met Italië, met Hongarije, met Bohemen, met Polen, met Denemarken, en met het gehele Noorden; het was in het hart van Europa, dat zich het levensbeginsel moest ontwikkelen, en het waren de kloppingen, welke het weldadig bloed, dat bestemd was om al de ledematen leven te geven, door alle aderen van dit grote lichaam moesten omvoeren.

Voorbereidingen van de Voorzienigheid.

De bijzondere staatsinrichting, welke het Duitse rijk overeenkomstig de beschikkingen van de Voorzienigheid had ontvangen, begunstigde de verspreiding van nieuwe begrippen. Indien Duitsland een eigenlijk gezegde monarchie geweest was, evenals Frankrijk of Engeland, zou de willekeur van de souverein genoeg geweest zijn om lange tijd de voortgang van het Evangelie te beletten; maar het was een bondgenootschap. De waarheid, in de éne staat bestreden, kon, aan de overzijde van een naastbijgelegene grensscheiding, gunstig in een anderen ontvangen worden. Er konden in weinig tijd en in verschillende plaatsen van het rijk vele lichtende brandpunten gevormd worden, welke langzamerhand door de duisternis zouden weten heen te dringen en de volken van rondom te verlichten.

De inwendige vrede, welke MAXIMILIAAN onlangs aan het rijk had verzekerd, begunstigde niet minder de Hervorming. Lange tijd hadden de ontelbare leden van het Germaanse lichaam hun vermaak geschept om elkaar te verscheuren. Men had niet dan onlusten, onenigheden, oorlogen zonder ophouden zien ontstaan, naburen tegen naburen, steden tegen steden, heren tegen heren. MAXIMILIAAN had vaste grondslagen aan de openbare orde gegeven, door de instelling van het keizerlijk gerechtshof, dat geroepen was om alle verschillen tussen de onderscheidene staten te beslechten. De Germaanse volken zagen, na zoveel onlusten en zorgen, een nieuw tijdvak beginnen van veiligheid en rust. Deze staat van zaken deed machtig veel om de nationale geest te verzachten en te beschaven. Men kon, in de bevredigde steden en landen van de Germanen, zich weer op verbeteringen toeleggen, welke de tweedracht van daar had verbannen. Daarenboven, het is te midden van de vrede, dat het Evangelie haar overwinningen wil behalen. Dus had God vijftien eeuwen vroeger gewild, dat AUGUSTUS de bevredigde aarde aan de weldadige veroveringen van de Godsdienst van JEZUS CHRISTUS zou aanbieden. Niettemin speelde de Hervorming een dubbele rol bij die vrede, welke toen voor het rijk begon. Zij was daarvan zowel de oorzaak als het gewrocht. Toen LUTHER verscheen, vertoonde Duitsland aan het opmerkzaam oog nog die beweging, welke de zee na een lange tijd van storm beroert. De rust was niet verzekerd. De eerste wind kon opnieuw het onweer doen uitbarsten. Wij zullen er meer dan één voorbeeld van zien. De Hervorming, een geheel nieuwe aandrift aan de Germaanse volken gevende, vernietigde voor altijd de oude oorzaken van de beweging. Zij maakte een einde aan het stelsel van onbeschaafdheid, wat tot hiertoe had geheerst, en gaf aan Europa een nieuw stelsel.

Burgerstand.

In dezelfde tijd had de godsdienst van JEZUS CHRISTUS op Duitsland een invloed uitgeoefend, welke aan deze eigen is. De burgerstand had er snelle ontwikkelingen bekomen. Men zag in de onderscheidene streken van het rijk, in de vrije steden in het bijzonder, ontelbare instellingen, geschikt om deze aanzienlijke massa een volk te ontwikkelen. De kunsten bloeiden er. De burgerschap gaf er zich rustig aan de vreedzame bedrijven en aangename betrekkingen van het gezellige leven over. Zij werd meer en meer toegankelijk voor het licht. Zij verkreeg dus altijd meer waardigheid en gezag. Het waren noch overheden, dikwijls geroepen om hun gedrag aan staatkundige eisen te onderwerpen, noch edellieden, bovenal de roem van de wapenen beminnende, noch een begerige en heerszuchtige geestelijkheid, de godsdienst als haar uitsluitend eigendom zich toeëigenende, welke in Duitsland de Hervorming moesten daarstellen. Zij moest de zaak zijn van de burgerschap, van het volk, van de gehele natie.

Nationaal karakter.
Het bijzonder karakter van de Duitsers moest inzonderheid de dienst aan een Godsdienstige hervorming bewijzen. Een valse beschaving had het niet doen ontaarden. De kostbare zaden, welke de vreze Gods in een volk legt, waren niet door de wind weggevoerd. De oude zeden bestonden nog. Men vond in Duitsland die oprechtheid, die trouw, die arbeidzaamheid, die volharding, die vaste Godsdienstige zin, welke men er nog ontdekt, en welke aan het Evangelie groter gevolgen voorspellen, dan het wispelturig, spottend of ongemanierd karakter van andere volken van ons Europa.

Oorspronkelijke kracht.
Een andere omstandigheid bracht misschien ook het haar toe, om Duitsland tot een grond te maken, welke meer dan enig ander land de vernieuwing van het Christendom kon begunstigen. God had het beveiligd. Hij had het, tegen de dag van de baring, bij haar krachten bewaard. Men had het, met betrekking tot het geloof, na een tijdvak van geestelijke kracht, niet zien verzwakken, gelijk dit het geval geweest was met de volken van Azië, van Griekenland, van Italië, van Frankrijk en van Groot-Brittannië. Nooit was het Evangelie in Germanië in de oorspronkelijke zuiverheid ingevoerd geweest: haar eerste zendelingen brachten haar reeds een in vele opzichten bedorvene godsdienst mee. Het was een kerkelijke heerschappij, een geestelijke tucht, welke BONIFACIUS en zijn opvolgers aan de Friezen, aan de Saksers en aan andere Germaanse volken hadden overgebracht. Het geloof aan de blijde boodschap, dat geloof, wat het hart van de mensen verheugt, en het wezenlijk vrij maakt, was hun onbekend gebleven. De Godsdienst van de Duitsers was, in plaats van bedorven, gezuiverd geworden; in plaats van te vervallen, had zij het hoofd wederom opgebeurd. Men moest vermoedelijk bij dit volk meer leven, meer geestelijke kracht vinden, dan bij die vervallen natiën van de Christenheid, waar diepe duisternis de plaats van het licht van de waarheid, en een bijna algemene verdorvenheid die van de heiligheid van de eerste tijden had ingenomen.

Slavernij van Duitsland.
Men kan een gelijke opmerking maken ten opzichte van de uitwendige betrekkingen van de Germaanse natie tot de Kerk. De Duitse volken hadden het grote element van de nieuwe beschaving, het geloof, van Rome ontvangen. Cultuur, wetenschappen, wetgeving, alles was hun, behoudens hun moed en hun wapenen, van de priesterlijke stad geworden. Van toen af hadden nauwe banden Duitsland aan het Pausdom verbonden. Het eerste was, als ‘t ware, een geestelijk veroverd goed van het tweede, en het is bekend wat Rome altijd van haar veroveringen heeft weten te maken. De andere volken, welke het geloof en de beschaving bezeten hadden vóór dat de Roomse paus bestond, waren ten zijne opzichte in een grotere onafhankelijkheid gebleven. Maar die onderworpen staat van de Germanen moest alleen dienen om bij het ontwaken machtiger tegenstand te veroorzaken. Wanneer de ogen van Duitsland geopend zullen worden, zal het met verontwaardiging de windselen verscheuren, waarin men het zolang gevangen heeft gehouden. De slavernij, welke het heeft moeten ondergaan, zal aan het een groter behoefte aan verlossing en vrijheid geven, en dappere voorvechters van de waarheid zullen uit dat huis van dwang en tucht te voorschijn treden, waarin sinds eeuwen al haar volk was opgesloten.

Staat van het rijk.

Wanneer wij meer bijzonder de tijd van de Hervorming naderen, vinden wij in de hoge regering van Duitsland nieuwe redenen, om de wijsheid te bewonderen van Hem, door Wie de koningen regeren en de machten worden verheven. Er was toen iets, wat veel overeenkomst had met hetgene de staatkunde van onze dagen "een stelsel van rijzing en daling" heeft genoemd. Wanneer het hoofd van de rijks een vast karakter bezat, vermeerderde zijn macht; wanneer hij echter zwak was, nam de invloed en het gezag van de vorsten en keurvorsten toe. Men bemerkte vooral onder MAXIMILIAAN, voorzaat van KAREL V, die soort van rijzing en daling, welke nu aan de een, dan aan de anderen de voorrang gaf. Het was toen geheel ten nadele van de keizer. De vorsten hadden dikwijls nauwe verbonden onder elkaar gesloten. De keizers zelf hadden er hen toe aangezocht, met oogmerk om met hen enigen gewone vijand te bestrijden. Maar de macht, welke deze verbonden aan de vorsten gaven, om een voorbijgaand gevaar tegenstand te bieden, kon zich later tegen de aanmatigingen en de macht van de keizer keren. Dit gebeurde toen. Nooit gevoelde de keurvorsten zich sterker tegen hun opperhoofd dan ten tijde van de Reformatie. En het opperhoofd tegen haar partij gekozen hebbende, begrijpt men hoe die omstandigheid de voortgang van het Evangelie moest begunstigen.

Daarenboven was Duitsland wat Rome spottender wijze "het geduld van de Germanen" noemde moede. Deze hadden inderdaad veel geduld aan de dag gelegd sinds de tijden van LODEWIJK VAN BEIJEREN *(1)*. Van toen af hadden de keizers de wapenen neergelegd, en de driedubbele kroon had zich zonder tegenspraak boven de kroon van de cesars geplaatst. Maar de strijd had niet veel meer gedaan dan zich te verplaatsen. Deze was enige trappen gedaald. Die zelfde worstelingen waarvan de keizers en pausen aan de wereld het schouwspel gegeven hadden, vernieuwden zich weldra in het klein in al de steden van Duitsland, tussen de bisschoppen en magistraten. De burgerschap had het zwaard opgevat, wat de opperhoofden des rijks hadden laten vallen. Reeds in het jaar 1329 hadden de burgers van Frankfort aan de Oder al hun kerkelijke overheden onverschrokken het hoofd geboden; in de ban gedaan, omdat zij de markgraaf LODEWIJK waren getrouw gebleven, waren zij acht en twintig jaren zonder mis, zonder doop, zonder huwelijk, zonder gewijde begrafenis gebleven. En daarna, bij de terugkering van de monniken en priesters, hadden zij daarmee, als ware het een klucht- en blijspel, de spot gedreven. Treurige afwijkingen voorzeker, maar welke de geestelijkheid zelf had veroorzaakt. Op het tijdstip van de Hervorming was de tegenstand tussen de overheden en kerkelijken toegenomen. Te allen tijde brachten de wereldlijke voorrechten en eisen van de geestelijkheid tussen die twee lichamen wrijvingen en botsingen teweeg. Wanneer de overheden niet wilden wijken, namen de bisschoppen en priesters onbedacht tot de uiterste middelen de toevlucht, waarover zij hadden te beschikken. Soms kwam de paus tussen beiden, en dit geschiedde om het voorbeeld van de ergerlijkste partijdigheid te geven, of om in de vernederende noodzakelijkheid te komen van aan een onverzettelijke burgerschap, welke besloten had haar recht te handhaven, de overwinning te laten. Deze aanhoudende worstelingen hadden de steden met haat en verachting jegens de paus, de bisschoppen en priesters vervuld.

(1) Deze vorst was in het eerste gedeelte van de 16de eeuw tot keizer van Duitsland verkoren, en had daarin ten mededinger FREDERIK DEN SCHONE, aartshertog van Oostenrijk, kleinzoon van RUDOLF VAN HABSBURG, die de eerste aartshertog van Oostenrijk was, en tevens de eerste uit dat huis tot de keizerlijke waardigheid verheven. Door een veldslag bij Muhldorf in het Saltsburgse werd het

geschil ten voordele van LODEWIJK VAN BEIJEREN beslist. De paus echter verklaarde de verkiezing van LODEWIJK van geen waarde, en wilde zich het recht van onderzoek over de verkiezing van de keizers aanmatigen. Door een zeer honende pauselijke bul werd zelfs LODEWIJK van het keizerrijk afgezet; doch deze bekreunde zich daar niet aan, deed zijn recht door de pen eniger geleerden op een voor de paus zeer smadelijke wijze verdedigen, beschuldigde zelfs de paus JOHANNES XXII van ketterij, en schoon deze de keizerlijke zetel open verklaarde, zette LODEWIJK op zijn beurt de paus af, en liet zich in Italië kronen, terwijl een andere paus, onder de naam van NIKOLAAS V, gekozen werd, welke zich echter niet lang staande hield. Ook de volgende pausen, BENEDICTUS XII en CLEMENS VI, hielden in hun aanmatigingen tegen LODEWIJK vol, waardoor de Duitsers slechts nog temeer verbitterd werden, en hun keizer met de wapenen bijstonden, die overal overwinnaar bleef, en, niettegenstaande die pauselijke tegenkanting, drie en dertig jaren de keizerlijke zetel bekleedde. Doch te midden van zijn overwinningen onverwacht door de dood weggerukt, omtrent in de helft van de 16de eeuw, zegepraalde de pauselijke list, door welke KAREL, markgraaf van Moravië, reeds bij het leven van LODEWIJK door aanstoking van de pausen tot keizer verkozen, de keizerlijke waardigheid behield: een vorst, wie men, wegens zijn kruipende laagheid, waarmee hij zich voor de paus vernederde, de spotnaam van keizer van de papen gaf: waardoor dan ook, zo als de schrijver verder zegt, de driedubbele pauselijke kroon zich boven die van de cesars plaatste. -L.R.

Tegenstand aan Rome.

Maar het was niet alleen onder de stedelijke burgemeesters, raadsheren en geheimschrijvers, dat Rome en de geestelijkheid tegenstanders vonden, zij hadden er ook boven en beneden die middelklassen van de maatschappij. Sinds het begin van de 16de eeuw leide de keizerlijke rijksdag jegens de afgezanten van de paus een onwrikbare vastheid aan de dag. In mei 1510 stelden de vergaderde stenden te Augsburg de keizer tien voorname bezwaren ter hand, tegen de paus en de geestelijkheid van Rome. In dezelfde tijd gistte de woede bij het volk. Zij barstte, in het jaar 1512, in de streken van de Rijn uit, en de landlieden, vergramd wegens het juk dat hun kerkelijke opperheren al meer en meer op hen deden drukken, sloten toen onder elkaar het verbond van de Boeren-schoen *(2)*.

(2) Zó vertalen wij liefst, met enige omschrijving, welke de zaak nog bepaalder uitdrukt, het Franse *l'alliance des souliers.* Te weten: de schrijver bedoelt hiermee zeker verbond, in het begin van de 16de eeuw, nog vóór de aanvang van de Hervorming, door de landlieden in de omstreken van de Rijn tegen de verdrukkingen van de geestelijken gesloten, en dat als een voorspel was van de grote boerenkrijg, even na de aanvang van de Hervorming. Dit verbond verkreeg in het Hoogduits de naam van *Bundschuh*, waardoor een soort van grote schoenen werd betekend, welke tot over de enkels kwamen, en van boven door middel van riemen werden vastgebonden, hoedanige schoenen bij het begin van de gemelden boerenkrijg door de Insurgenten in de Elsas tot veldteken gebruikt werden, waarnaar dan ook dit verbond naderhand die naam verkreeg. Men zie o. a. CALVIS 2 Chronologia, p. 908. De inhoud van dit verbond vindt men bij HOTTINGER, Hist. eccl., 5, p. 33, 34, waarvan de voornaamste hoofdpunten hierop neerkomen: "dat zij alle juk van slavernij van zich werpen, en in navolging van de Zwitsers hun vrijheid met de wapenen verdedigen zouden; alle overheid te

niet doen, en die hen tegenstond doden zouden; de stad Bruchsal in het markgraafschap Baden overrompelen; de klooster- en kerkegoederen roven en onder elkaar verdelen; geen vier en twintig uren op één plaats zich ophouden, maar al van de éne plaats naar de andere voorttrekken; geen schatting noch tienden meer aan iemand, vorsten, edelen of geestelijken, betalen, en de jacht, visserijen, weiden en bossen in gemeenschap bezitten zouden." Hieromtrent kan men nader raadplegen het ten jare 1824 uitgegeven werkje van H. SCREIBER, van de Bundesschuh zu Lehn in Breisgau (1513) und der arme KONRAD VON BUHL (1514), zwei Vorboten des Deutschen Bauernkrieges. Freib. bei WAGNER; en in het Urkundenbuch van de Stadt Freiburg van dezelfde schrijver, waaromtrent deze in de voorrede voor de 2ten Band, 2te Abtheilung, 7, 8, verklaart: "Gegenwärtig liegen vor dem Herausgeber nicht weniger als 683 Stücke aus dem hiesigen Archive allein, deren Abschriften er, theils selbst besorgte, theils unter seiner Aufsicht besorgen liess. Sie bestehen aus Correspondenzen der Städte im Breisgau und auf dem Schwarzwalde, in der Schweitz und in Schwaben, mit Freiburg in Artikelen, Eingaben, und Briefen der Bauern und ihrer Häuptlinge, in Schlachtberichten, Verhörprotokollen, Urfehden, Verfügungen van de Regierung, u.s.w.". -Het heeft mij echter niet mogen gelukken deze beide geschriften van Dr. SCREIBER zelf te zien, doch is mij het gemelde daaromtrent door een Vriend goedwillig meegedeeld. Men ziet uit de titel van het eerstgemelde werkje, dat het genoemde verbond aldaar bepaald wordt op 1513, wat met onze schrijver, die het in 1512 plaatst, één jaar verschilt. Bijzonder is het, dat een gelijk verschil plaats heeft tussen CALVISIUS en HOTTINGER onderling, schoon tussen deze en de zo-even gemelde opgaven een verschil van tien jaren gevonden wordt, gevende CALVISIUS op het jaar 1502 en HOTTINGER 1503. Het waarschijnlijkste tot vereffening zal zijn, dat die verbonden zich na tijdsverloop en op verschillende plaatsen hervat hebben, en dan ook van het ene in het andere jaar kunnen hebben voortgeduurd. -L.R.

Zo hoorde men toen van alle kanten, boven en beneden, een dof geluid, als voorbode van het onweer, dat weldra stond uit te barsten. Duitsland scheen rijp te zijn voor het werk, welks uitvoering voor de 16de eeuw was bewaard. De Voorzienigheid, welke langzaam voortgaat, had alles voorbereid; en de driften zelf, welke God veroordeelt, moesten door Zijn machtige hand tot de volvoering van Zijn oogmerken meewerken.

Zien wij hoe het met de andere volken was gesteld.

Zwitserland. Kleine cantons.

Dertien kleine gemenebesten, geplaatst met hun bondgenoten in het middelpunt van Europa, te midden van bergen, welke hun als het ware tot een verschansing verstrekken, maakten een eenvoudig en dapper volk uit *(3)*. Wie zou in deze verborgen valleien dezulken gezocht hebben, welke God zou verkiezen om met de zonen van de Germanen de bevrijders van de Kerk te worden? Wie zoude gedacht hebben, dat kleine, onbekende steden, ternauwernood aan de onbeschaafdheid onttogen, verborgen achter ontoegankelijke bergen, aan de uiterste einden van meren, welke geen naam hadden in de geschiedenis, -dat die steden, in de zaak van het Christendom, Jeruzalem, Antiochië, Efeze, Corinthe en Rome zouden overtreffen? Nochtans was dit het geval. Zo wilde het Degene die het laat regenen over de éne stad, en die het niet laat regenen over een andere; die wil dat het éne stuk land bevochtigd

worde door de regen, en dat een ander stuk, waarop het niet heeft geregend, verdorre *(4)*.

(3) De schrijver heeft hier het oog op de dertien Zwitserse cantons, die, eertijds aan de Duitse keizers en aan de hertogen van Oostenrijk onderworpen, zich, door deze verdrukt wordende, aan het juk van de overheersing onttrokken, en met elkaar een verbond ter bescherming van hun vrijheid aangingen. Hiertoe werd de eerste grond gelegd twee eeuwen vóór de Hervorming, in het jaar 1308, tussen de drie cantons Schweitz, Uri en Unterwalden, nadat de beroemde WILLEM TELL de Oostenrijkse stadhouder, die zich als een dwingeland gedroeg, gedood, en zij gezamenlijk, volgens het stoutmoedig ontwerp van drie mannen, WALTHER FURST uit Uri, WERNER VAN STAUFFACH uit Schweitz, en ARNOLD VAN MELCHTHAL uit Unterwalden, de Oostenrijkers verdreven hadden. Een eeuwigdurend bondgenootschap werd tussen die drie cantons aangegaan, in het jaar l315, nadat zij hun vrijheid, door het verslaan van een talrijk leger Oostenrijkers bij Morgarten, bevestigd hadden. Welhaast werd dit bondgenootschap verder ook tot andere cantons, namelijk Lucern, Zurich, Zug, Glaris en Bern, uitgebreid, die achtervolgens er zich bijvoegden. Op het einde van de 15de en in het begin van de 16de eeuw werd het met nog vier cantons, namelijk Freiburg, Solothurn, Bazel en Schaffhausen vermeerderd; en eindelijk ook door de toetreding van Appenzell tot dertien gebracht in het jaar 1513, dus even vóór het uitbreken van de Hervorming. Behalve deze, verkregen zij van tijd tot tijd nog enige bondgenoten, zoals de Graauwbunders, het Walliserland, de Abt van St. Gallen, de steden Neufchatel en Genève, enz. Een eenvoudig, nog weinig beschaafd volk bewoonde dit land, wat in de raad des Heeren nevens Duitsland tot wieg en bakermat van de Hervorming bestemd was. -L.R.

(4) Am 4:7

Andere omstandigheden scheen daarenboven de voortgang van de Reformatie in de boezem van de bevolking van Zwitserland met ontelbare klippen te moeten omringen. Indien men in een monarchie de belemmeringen van de oppermacht heeft te vrezen, heeft men in een democratie de overijling van het volk te duchten. Die Hervorming, welke in de staten van het rijk zich langzaam moest spoeden, stap voor stap voortgaan, kon, het is waar, op eenmaal in de hoge raadsvergaderingen van de Zwitserse gemenebesten beslist worden: maar men moest zich wachten voor een roekeloze overhaasting, welke, het gunstige ogenblik niet kunnende verbeiden, met onstuimigheid anders heilzame veranderingen zou invoeren, en zo de openbare rust, de inrichting van de staat en de toekomst zelf van de Hervorming in gevaar brengen.

Maar Zwitserland had ook zijn voorbereidingen gehad. Het was een wilde, maar edele boom, welke in het diepste van de valleien bewaard was geworden, om er eenmaal een vrucht van grote waarde op te enten. De Voorzienigheid had onder dit nieuwe volk beginselen van moed, onafhankelijkheid en vrijheid verspreid, geschikt om al hun kracht te ontwikkelen, wanneer het uur van de worsteling met Rome zoude slaan. De paus had aan de Zwitsers de titel van voorstanders van de vrijheid van de Kerk gegeven. Maar het schijnt dat zij deze eernaam in een geheel andere zin dan de paus hebben opgevat. Zo ook hun krijgslieden de paus bij het oude kapitool bewaakten, bewaakten hun burgers zorgvuldig, in het midden van hun Alpen, hun Godsdienstige vrijheden tegen de aanvallen van de paus en van de geestelijkheid. Het was aan de kerkelijken verboden tot een vreemd rechtsgebied de toevlucht te nemen. De "brief

van de priesters" (*Pfaffenbrief*, 1370) was een nadrukkelijk protest van de Zwitserse vrijheid tegen de misbruiken en de macht van de geestelijkheid. Zurich onderscheidde zich onder al deze staten door haar moedige tegenstand aan de eisen van Rome. Genève, aan het andere einde van Zwitserland, worstelde met haar bisschop. Voorzeker kon de liefde tot staatkundige onafhankelijkheid vele van haar burgers de wezenlijke vrijheid doen vergeten; maar God wilde dat deze liefde anderen opwekte, om een leer, welke het volk zou verlossen, te ontvangen. Deze twee steden muntten onder al de overige uit in de grote worstelstrijd, welke wij ondernomen hebben te beschrijven.

Maar indien de Zwitserse steden, voor alle verbetering toegankelijk, het eerste in de beweging van de Hervorming moesten meegesleept worden, moest dit niet zo zijn met de bewoners van de bergen. Men zou gedacht hebben dat deze volken, eenvoudiger en sterker nog dan hun bondgenoten in de steden, met drift een leer zouden omhelsd hebben, waarvan eenvoudigheid en kracht de wezenlijke kenmerken zijn; maar Hij die gezegd heeft: "Dan zullen er twee mensen op de akker zijn, de ene zal aangenomen en de andere zal verlaten worden *(5)*," verliet de mensen van het gebergte, terwijl Hij die van de vlakte aannam. Mogelijk zou een opmerkzaam waarnemer enige verschijnselen van dat verschil hebben weten te onderscheiden, wat tussen de bewoners van de steden en die van de hogere streken uitspraak kwam doen. Het licht was tot die hoogte niet doorgedrongen. Die cantons, welke de grondleggers van de Zwitserse vrijheid geweest waren, trots op de rol welke zij bij de grote worstelstrijd van de onafhankelijkheid vervuld hadden, waren niet geschikt om hun jongere broeders van de vlakte vaardiglijk na te volgen. Waartoe dat geloof veranderd, met wat zij Oostenrijk hadden verdreven, en dat al de plaatsen van hun overwinningen door altaren had geheiligd? Hun priesters waren de enige verlichte leidslieden, tot welke zij de toevlucht konden nemen; hun eredienst, hun feesten gaven afleiding aan de eentonigheid van hun gerust leven, en braken op een aangename wijze de stilte van hun vreedzame verblijven af. Zij bleven van Godsdienstige vernieuwingen afkerig.

(5) Mt 24:40

Italië.

Zodra wij de Alpen overtrekken, bevinden wij ons in dat Italië, wat, in de ogen van een grote menigte, het heilige land van de Christenheid was. Van waar zou Europa het heil van de Kerk gewacht hebben, zo het niet was van Italië, zo het niet was van Rome? De macht welke zoveel verschillende karakters beurtelings op de pauselijke zetel bracht, kon die niet eenmaal er een paus op plaatsen die tot een gezegend werktuig werd voor het erfdeel van de Heeren? Indien men al moest wanhopen aan de pausen, waren er dan geen bisschoppen, geen kerkvergaderingen, welke de Kerk zouden hervormen? Er komt niets goeds uit Nazareth: maar uit Jeruzalem, maar uit Rome!...Zodanig konden de gedachten zijn van de mensen: maar God dacht geheel anders. Hij zei: "Die verontreinigd is, dat hij nog verontreinigd worde *(6)*," en Hij gaf Italië aan van dezelfs ongerechtigheden over. Ontelbare oorzaken moesten meewerken om dit ongelukkige land van het licht des Evangelies te beroven. Zijn verschillende staten, altijd wedijverende, dikwijls vijandig, botsten geweldig tegen elkaar, zodra slechts enige beweging deze schokte. Dit van ouds beroemde land was beurtelings aan inlandse oorlogen en vijandige invallen van vreemden ten prooi *(7)*. De listen van de staatkunde, het geweld van de partijschappen, het gedruis van de wapenen scheen er

alleen te moeten heersen, en voor lange tijd het Evangelie en van dezelfs vrede van daar te verbannen.

(6) Re 22:11
(7) Italië was in verscheidene van elkaar onafhankelijke staten verdeeld, deels vorstendommen, deels gemenebesten, met elkaar dikwijls in strijd, of door inwendige verdeeldheden geschokt; terwijl het ook menigwerf, in de twist tussen de pausen en de keizers en andere buitenlandse oorlogen, de inval van Duitse en andere vreemde krijgsbenden had te verduren. -L.R.

Daarenboven, het verbrijzelde, van een gereten, onenig Italië scheen weinig geschikt om een algemeen opwekking te ontvangen. Iedere grensplaats was een nieuwe slagboom, waar de waarheid zou aangehouden worden, indien haar de lust beving de Alpen over te trekken, of aan haar bekoorlijke oevers te landen. Het Pausdom, het is waar, droomde toen van een Italiaanse éénheid. Het zou, gelijk het paus JULIUS uitdrukte, de barbaren, dat is te zeggen de vreemde vorsten, hebben willen verdrijven; en het zweefde, gelijk een roofvogel, boven de verminkte en nog lillende ledematen van het lichaam van het oude Italië. Maar indien het de oogmerken al bereikt had, mag men geloven dat de Hervorming er niet zeer gemakkelijk tot stand zou zijn gebracht geworden.

En zo de waarheid uit het Noorden moest komen, hoe hadden de Italianen, die zo verlicht, in hun smaak zo verfijnd waren, en die zich op een in hun ogen zo bij uitstek voortreffelijk gezellig leven beroemden, zich kunnen verlagen om iets van de Germaanse barbaren te ontvangen. Hun hoogmoed richtte tussen hen en de Hervorming een slagboom op, veel hoger dan de Alpen. Maar de beschaving zelf van hun geest was een nog groter hinderpaal dan de trotsheid van hun hart. Mensen welke de sierlijkheid van een wel afgemeten klinkdicht meer dan de majesteit en eenvoudigheid van de heilige Schriften bewonderden, waren die een gunstige grond voor het zaad van het Woord van God? Een valse beschaving is, van al de verschillende gesteldheden van de volken, die, welke het meest tegen het Evangelie strijdt.

Eindelijk, hoe het daarmee ook gelegen was, Rome bleef Rome ten aanzien van Italië. Niet alleen spoorde de wereldlijke macht van de pausen de verschillende Italiaanse partijen aan, om tot iedere prijs hun bondgenootschap en hun gunst te verwerven, maar daarenboven was de algemene heerschappij van Rome in meer dan één opzicht voordelig voor de geldzucht en de ijdelheid van de andere, aan de overzijde van het gebergte gelegen (*ultramontaanse*), staten. Van het ogenblik dat men pogingen in het werk stelde om het overige van de wereld van de voogdijschap van Rome te ontslaan, zou Italië weer Italië worden; de huiselijke twisten zouden niets ten voordele van het vreemde stelsel vermogen; en de slagen, aan het hoofd van het huisgezin van het schiereiland toegebracht, zouden voldoende zijn om de behartiging van de algemene belangen, na een lange tijd van rust, weer uit haar slaap op te wekken.

Hinderpalen voor de Hervorming.
De Hervorming had dan van deze kant weinig goeds te hopen. Nochtans werden er ook aan de overzijde van het gebergte gemoederen gevonden die bereid waren het Evangelielicht te ontvangen, en was Italië toen niet geheel onterfd. Spanje had wat Italië niet had, een ernsthaftig, edel volk, welks Godsdienstige geest zelfs de

beslissende proef van de 18de eeuw en van de omwenteling heeft doorgestaan, en tot op onze dagen is bewaard gebleven. Te allen tijde heeft dit volk onder de leden van de geestelijkheid mannen van Godsvrucht en wetenschap geteld, en het was ver genoeg van Rome verwijderd, om haar juk gemakkelijk te kunnen afwerpen. Er waren weinige natiën, van welke men met meer reden een vernieuwing kon verwachten van dat oorspronkelijke Christendom, wat Spanje waarschijnlijk van de heilige PAULUS zelf had ontvangen. En echter, Spanje verhief zich toen niet onder de volken. Het was bestemd om dit woord van de Goddelijke wijsheid: "De eersten zullen de laatsten zijn," te vervullen. Verschillende omstandigheden bereidden deze treurige toekomst voor.

Spanje.

Spanje moest, uithoofde van zijn afgezonderde ligging en zijn ver afstand van Duitsland, slechts flauwe schokken dier aardbeving gevoelen, welke het keizerrijk zo geweldig bewoog. Het had zich daarenboven met schatten bezig te houden, geheel verschillende van die welke het Woord van God toen aan de volken aanbood. De Nieuwe wereld *(8)* deed de eeuwige wereld uit het oog verdwijnen. Een nog geheel onbekend land, wat vol goud en zilver scheen te zijn, ontvlamde al de verbeeldingen. Een brandende begeerte om zich te verrijken liet in een Spaans hart geen plaats voor edeler gedachten over. Een veelvermogende geestelijkheid, schavotten en schatten ter harer beschikking hebbende, voerde heerschappij in het schiereiland. De Spanjaard bewees vrijwillig aan zijn priesters een slaafse gehoorzaamheid, welke, hem van alle geestelijke inspanning (*préoccupation*) ontheffende, hem vrij liet om zich aan zijn hartstochten over te geven, en de weg tot rijkdommen, ontdekkingen en nieuwe landen te bewandelen. De overwinning op de Mooren behaald hebbende, had het, ten koste van het edelste bloed, de halve maan van de muren van Grenada en van meer andere steden doen vallen, en in haar plaats het kruis van JEZUS CHRISTUS geplant. Deze grote ijver voor het Christendom, welke levendige hoop scheen te moeten geven, keerde ten nadele van de waarheid: want hoe! zou het Catholieke Spanje, dat het ongeloof had overwonnen, zich niet kanten tegen de ketterij? Hoe! zouden diegenen, welke MAHOMET uit hun schone gewesten hadden verdreven, LUTHER daar laten binnentreden? Hun koningen deden zelfs nog meer: zij wapenden hun vloten tegen de Hervorming; ten einde deze te overmeesteren, gingen zij haar in Holland en in Engeland bestoken. Maar deze aanvallen deden de aangerande volken meer grootheid verkrijgen; en weldra werd Spanje door hun macht verbrijzeld. Zo verloren die Catholieke landschappen door de Hervorming die tijdelijke voorspoed zelfs, welke hen oorspronkelijk de geestelijke vrijheid van het Evangelie had doen verwerpen. Nochtans was het een edelmoedig en dapper volk, wat aan de overzijde van de Pyreneën woonde. Vele van de edele kinderen, met dezelfde moed bezield, maar verlichter dan zij die hun bloed door het staal van de Arabieren hadden doen stromen, kwamen het offer van hun leven brengen op de brandstapels van de inquisitie.

(8) COLUMBUS, door FERDINAND, koning van Spanje, uitgezonden, had op het einde van de 15de eeuw Amerika ontdekt, wat dus de Spanjaarden het allereerst de weg tot dat werelddeel baande, waaruit zij onnoemelijke schatten van goud en zilver naar Spanje brachten. In dezelfde tijd viel een dergelijk geluk, zo als het scheen, aan Portugal ten deel, voor welke VASQUEZ DE GAMA, de Kaap de goede Hoop omzeilende, de toegang tot Oost-Indië en de schatten baande, zo als de schrijver dit een weinig verder met een woord aanhaalt. Beide landen hadden dus te dier tijd zoveel met de rijkdommen van de aarde te doen, dat daardoor het

hart voor de rijkdommen des hemels, waartoe hun anders de Hervorming een meer gebaande weg aanwees, ongevoelig bleef. Daarbij had kort tevoren, zo als wij reeds in een vorige aantekening vermeldden, de gehele te onderbrenging van de Mooren, welke het hart verhovaardigde en de invoering van de inquisitie ten gevolge had, onder koning FERDINAND, wegens zijn ijver de *Catholieke* bijgenaamd, plaats gehad. - L.R.

Portugal.
Het was genoegzaam met Portugal evenals met Spanje gelegen. EMMANUEL DE GELUKKIGE gaf daaraan een "gouden eeuw," welke het weinig geschikt moest maken voor de verloochening, welke het Evangelie vordert. Het Portugese volk, op de kortelings ontdekte wegen naar Oost-Indië en Brazilië voortijlende, liet Europa en de Hervorming varen.

Frankrijk Tegengestelde verwachtingen..
Weinige landen scheen geschikter te moeten zijn dan Frankrijk om de Evangelie-leer, te ontvangen. Al het verstandelijke en geestelijke leven van de middeleeuwen had zich bijna in het als in één middelpunt verenigd. Men zou gezegd hebben dat de wegen er overal gebaand waren voor een grote openbaarmaking van de waarheid. Bij de meest tegen elkaar overgestelde lieden, en welke de grootste invloed op het Franse volk hadden uitgeoefend, ontdekte men enige gemeenschap met de Hervorming. De heilige BERNARD had het voorbeeld gegeven van dat geloof van hart, van die inwendige Godsvrucht, welke de schoonste trek is van de Reformatie. ABELARD had bij de beoefening van de Godgeleerdheid dat redematig beginsel ingevoerd, wat, onbekwaam de waarheid daar te stellen, vermogend is het valse te vernietigen. Ontelbare zogenoemde ketters hadden in de Franse gewesten de vlammen van het Woord van God verlevendigd. De hogeschool van Parijs was de Kerk onder de ogen getreden, en had niet gevreesd haar te bestrijden. In het begin van de 15de eeuw hadden de CLEMANGIS en de GERSONS met de edelste vrijmoedigheid gesproken. De *pragmatieke sanctie (9)* was een grote daad van onafhankelijkheid geweest, en scheen het palladium van de Gallicaanse vrijheden te zullen zijn. De Franse edelen, zo talrijk, zo jaloers op hun voorrang, en die op dit tijdstip zich langzamerhand hun voorrechten ten voordele van de koninklijke macht zagen ontnemen, moesten zich gestemd gevoelen ter gunste van een Godsdienstige omwenteling, welke hun een weinig kon teruggeven van de onafhankelijkheid, welke zij hadden verloren. Het volk, levendig van aard, verstandig, voor edele aandoeningen vatbaar, was zoveel of meer dan enig ander voor de waarheid toegankelijk. Het scheen dat de Hervorming in deze gewesten, als het ware, de geboorte moest zijn, welke de langdurige arbeid van vele eeuwen zou bekronen. Maar de wagen van Frankrijk, welke sinds zoveel geslachten in hetzelfde spoor scheen voort te snellen, keerde eensklaps op het tijdstip van de Hervorming om, en nam een geheel tegenovergestelde richting. Zo wilde het Degene die de volken en hun gebieders bestuurt. De vorst, welke toen op de wagen was gezeten, en de teugels in handen hield *(10)*, die, een beminnaar van de wetenschappen zijnde, onder al de hoofden van de Catholieke wereld de eerste scheen te zullen zijn om in het spoor van de Hervorming voort te snellen, bracht zijn volk op een andere weg. De hoop, welke gedurende vele eeuwen zich voordeed, werd verijdeld, en het innige verlangen van Frankrijk leed schipbreuk tegen de heerszucht en geestdrijverij van van de koningen. De vorsten uit het stamhuis van VALOIS beroofden het van wat het moest behouden. Indien het het Evangelie ontvangen had, zoude het misschien te machtig zijn geworden. God wilde zwakkere volken, en volken welke nog niet

bestonden, verkiezen om hen tot bewaarders van de waarheid te maken. Frankrijk, na bijna hervormd te zijn geweest, bevond zich ten laatste weer Rooms Catholiek. Het zwaard van de vorsten, in de weegschaal gelegd, deed haar naar Rome overslaan. Helaas! een ander zwaard, dat van de Hervormde zelve, verzekerde de ondergang van de Reformatie. De handen, welke gewoon waren het zwaard te voeren, ontleerden het zich tezaam te vouwen voor het gebed. Het is door het bloed van de belijders, en niet door dat van de tegenstanders, dat het Evangelie triomfeert. Het bloed, door het zwaard van de verdedigers gestort, blust de vlammen uit en verstikt het. FRANCISCUS I haastte zich bij de aanvang van zijn regering de pragmatieke sanctie aan het Pausdom op te offeren, en in haar plaats een concordaat te stellen, dat geheel ten nadele was van Frankrijk en tot voordeel van de kroon en de paus. Met zijn zwaard de rechten van de Duitse Protestanten, die met zijn mededinger in oorlog waren, verdedigende, stootte die "vader van de wetenschappen" het in dezelfde tijd tot aan het gevest in het hart van zijn Hervormde onderdanen. Zijn opvolgers deden door geestdrijverij, door zwakheid, of om de stem van hun beschuldigend geweten te verdoven, wat hij uit eerzucht had gedaan. Zij ontmoetten een machtige tegenstand; maar het was niet altijd een zodanige als de martelaars van de eerste eeuwen aan de heidenen hadden geboden. De kracht van de Protestanten was hun zwakheid; hun zegepraal bracht hen ten val.

(9) Onder deze naam is bekend een bevelschrift van LODEWIJK IX, in de 13de eeuw, geschikt om de voorrechten en vrijheden van de Gallicaanse Kerk tegen de indringingen en eisen van de Roomse pausen te verdedigen; maar vooral een later bevelschrift van KAREL VII, in de 15de eeuw, geheel geschikt naar de besluiten van de kerkvergadering van Bazel en tot bepaling van de macht van de pausen dienende, zo ten opzichte van de verkiezing tot kerkelijke ambten, welke daarbij in hun oude vrijheid hersteld werden, als ook van de afschaffing van de zogenoemde eerstelingen van de kerkelijke inkomsten en andere geldafpersingen van de pausen, alsmede tot erkenning van het gezag van een algemene kerkvergadering boven dat van de paus. - L.R.

(10) Te weten FRANCISCUS I, die een weinig verder met name wordt genoemd; een vorst, van wie men wegens zijn liefde tot de wetenschappen veel goeds voor de Hervorming zou verwacht hebben, zo zijn eerzucht hem niet meer voordeel van het tegenstaan derzelve en het schikken naar ‘s pausen zin had doen verwachten. - L.R.

Nederlanden.

De Nederlanden waren toen één van de bloeiendste gewesten van Europa. Dáár bevond zich een naarstig volk, verlicht door de menigvuldige betrekkingen, welke het met de onderscheidene delen van de wereld onderhield, vervuld met moed, bezield met ijver voor zijn onafhankelijkheid, zijn voorrechten en vrijheid. Aan de ingang van Duitsland zich bevindende, moest het één van de eersten zijn om het gerucht van de Hervorming te vernemen: het was bekwaam deze te ontvangen. Maar het lot van dit volk was verschillend verdeeld. De waarheid werd aan de armsten gegeven. De hongerigen werden met goederen vervuld, en de rijken werden ledig weggezonden *(11)*. De Nederlanden, welke altijd in meer of minder nauwe betrekking met het keizerrijk gestaan hadden, waren sinds veertig jaren het bezit van Oostenrijk geworden, en vervielen na KAREL V aan de Spaanse tak, aan de wreede PHILIPS. De vorsten en de landvoogden van dit ongelukkige land verpletterden er het Evangelie onder hun voeten en traden er door het bloed van de martelaren. Twee zeer

onderscheidene delen stelde deze gewesten te zamen. Het éne, meer ten zuiden, vloeide van rijkdommen over; het week voor het geweld. Hoe zouden al die tot de hoogste volkomenheid gebrachte bedrijven; hoe zou die uitgebreide koophandel te land en te water; hoe zoude Brugge, die grote stapelplaats van de handel van het Noorden; hoe zou Antwerpen, die koningin van de handeldrijvende steden, zich in een langdurige en bloedende worsteling voor de zaak van het geloof hebben kunnen schikken? -Maar de noordelijke provinciën, verdedigd door haar duinen, de zee, haar binnenwateren, en nog meer door de eenvoudigheid van haar zeden, en het vaste besluit om liever alles dan het Evangelie te verliezen, behielden niet slechts haar vrijheden, haar voorrechten en haar geloof, maar veroverden haar onafhankelijkheid en een luisterrijke nationaliteit.

(11) Door de *armsten* bedoelt de schrijver, zo als het vervolg aanwijst, de noordelijke, door de rijken de zuidelijke gewesten van de verenigde Nederlanden-L.R.

Engeland.

Engeland scheen weinig te beloven van wat het daarna heeft ontvangen. Van het vasteland teruggedrongen *(12)*, waar het lange tijd hardnekkig beproefd had Frankrijk te veroveren, begon het zijn blikken te vestigen op de oceaan, als op het rijk dat het ware doel van zijn veroveringen moest zijn, en welks erfenis voor het bewaard was. Tot twee keren toe tot het Christendom bekeerd, eens onder de oude Britten *(13)*, ten tweede maal onder de Angelsaksers, betaalde het toen zeer Godvruchtiglijk aan Rome de jaarlijkse schattingspenning van de heilige PETRUS *(14)*. Intussen was het tot een hoge bestemming bewaard. Meester van de oceaan en te gelijk in alle delen van de aardbol tegenwoordig, moest het eenmaal, met een volk dat het zou voortbrengen, de hand Gods zijn, om het zaad van het leven in de verstafgelegene eilanden en in de uitgebreidste vastelanden te strooien. Reeds maakten enige omstandigheden toebereidselen voor zijn bestemming; grote lichten hadden geschitterd in de Brittannische eilanden, en nog was er enige schijn van over. Een menigte vreemdelingen, kunstenaars, handeldrijvers, werklieden, uit de Nederlanden, uit Duitsland en ook uit andere streken gekomen, vervulde hun steden en hun zeehavens. De nieuwe Godsdienstige begrippen konden er dus gemakkelijk en spoedig worden overgebracht. Eindelijk had Engeland toen tot koning een wonderlijke vorst, die, met enige kennis en met veel moed begaafd, ieder ogenblik van voornemens en gedachten veranderde, en naar alle kanten werd heengeslingerd, volgens die richting, waarin zich zijn onstuimige hartstochten bewogen. Het kon gebeuren, dat een van de wispelturigheden van HENDRIK VIII de Hervorming eenmaal begunstigde.

(12) De gebeurtenis waarop de schrijver hier doelt, nam een aanvang in de eerste helft van de 14de eeuw, toen, na de dood van KAREL IV, een verder bloedverwant van hem, PHILIPS VAN VALOIS, de troon van Frankrijk beklom, waarop EDUARD, koning van Engeland, als zoon van IZABELLA van Frankrijk, en dus een nader bloedverwant, maar in de vrouwelijke linie, mee aanspraak maakte. Dit gaf gelegenheid tot een inval van de Engelsen in Frankrijk, waarvan zij bij wisselende kansen meermalen een groot gedeelte bemachtigden, en onder verschillende koningen hun inval herhalende, tot in het midden van de 15de eeuw een gedeelte van hun veroveringen bleven behouden, totdat zij eindelijk door KAREL V genoodzaakt werden eerst Parijs, waartoe zij opnieuw waren doorgedrongen, en vervolgens geheel Frankrijk te ontruimen, uitgenomen alleen de zeestad Calais, welke zij nog ruim honderd jaren na die tijd behielden, zonder evenwel in die tijd

nieuwe vermeesteringen in Frankrijk of op het vasteland te maken, voortaan liever hun macht op de oceaan, waartoe hun gelegenheid best geschikt was, en langs die weg in verafgelegene werelddelen, uitbreidende. - L.R.

(13) Het is zeker dat het Christendom reeds vroeg tot in Brittannië, zo als Engeland oudtijds werd genoemd, is doorgedrongen. Zo men op het gezag van BEDA, een beroemde Engelse schrijver van de 8ste eeuw, kan staat maken, zou de Britse koning LUCIUS, onder de regering van de Romeinse keizer MARCUS ANTONINUS, in de 2de eeuw reeds aan de Roomse bisschop ELEUTHERUS om onderwijzers in de Christelijke godsdienst verzocht hebben, en deze verkregen hebbende, het Evangelie hebben omhelsd. Doch naderhand werd het Christendom aldaar in de 5de eeuw weer verwoest door de Angelsaksers, een volk van Germaanse oorsprong, die, door de Britse koning VORTIGERN tegen zijn inlandse vijanden, de Picten en Schotten, te hulp geroepen, zich van Brittannië, naar hen Engeland genoemd, meester maakten, terwijl zij zelf nog heidenen waren: -doch in de volgende 6de eeuw scheepte zekere AUGUSTINUS met veertig andere Benedictijner monniken naar Engeland over, en voerden aldaar opnieuw het Christendom onder de Angelsaksers in, nadat hun koning ETHELBERT door zijn Christelijke gemalin BERTHA, dochter van CHEREBERT, koning van Parijs, reeds liefde voor de Christelijke godsdienst had opgevat. Ook van de nog Heidense Picten en Schotten werden velen door de arbeid van een Ierse monnik, COLUMBUS, in die eeuw tot het Christendom bekeerd. - L.R.

(14) Daarom de St. Pieterspenning genoemd, bestaande in een belasting van één penning op ieder huis, reeds aan INA, koning van de Westsaksers, in de 8ste eeuw toegestaan, tot oprichting en onderhoud van een Engels collegie te Rome, en naderhand door de pausen zich toegeëigend, en door de wetten van verschillende vorsten bevestigd, en niet dan onder de regering van HENDRIK VIII, ten tijde van de Hervorming, geheel afgeschaft. -L.R.

Schotland.

Schotland werd toen door partijschappen geteisterd. Een koning van vijf jaren, een koningin-regentes, heerszuchtige groten, een invloed hebbende geestelijkheid, kwelden in alle opzichten dit dappere volk. Desniettegenstaande moest het eenmaal in de eerste rang schitteren onder die welke de Reformatie zouden ontvangen.

Het Noorden.

De drie koninkrijken van het Noorden, Denemarken, Zweden en Noorwegen, waren onder een algemene scepter verenigd. Deze ruwe volken, welke de wapenen beminden, scheen weinig gemeenschap te hebben met de leer van de liefde en van de vrede. Nochtans, door hun sterkte zelf waren zij mogelijk meer geschikt om de kracht van de Evangelie-leer te ontvangen dan de volken van het Zuiden. Maar, van krijgslieden en zeerovers afstammende, bezaten zij, zo als het schijnt, een te oorlogzuchtig karakter in de zaak van het Protestantisme; hun zwaard verdedigde het later met heldenmoed.

Rusland.

Rusland, in de achterste delen van Europa besloten, onderhield slechts weinig gemeenschap met de overige staten. Daarenboven behoorde het tot de Griekse Kerkvereniging. De Reformatie, welke in de Kerk van het Westen werd tot stand gebracht, oefende weinig of geen invloed uit op die van het Oosten.

Polen.
Polen scheen zeer geschikt voor een hervorming. De nabijheid van de Boheemse en Moravische Christenen had het geneigd gemaakt om de Evangelische opwekking te ontvangen, welke de nabuurschap van Duitsland spoedig aan het moest mededelen. Reeds in de jaren 1500 had de adel van Groot-Polen de beker voor het volk begeerd, zich beroepende op de gebruiken van de oorspronkelijke Kerk. De vrijheid, welke men in de steden genoot, en de onafhankelijkheid van de heren maakten het tot een veilig toevluchtsoord voor Christenen welke in hun eigen vaderland werden vervolgd. De waarheid, welke zij daar overbrachten, werd er met blijdschap door een groot aantal van de inwoners ontvangen. Het is één van de landen, waar men, in onze dagen, de minste belijders dier waarheid telt.

Bohemen.
De hervormingsvlam, welke sinds lange tijd in Bohemen geschitterd had, was er bijna uitgeblust geworden in het bloed. Er bestonden echter nog droevige overblijfsels, die aan de slachting ontkomen waren, om de dag te aanschouwen welke HUSS voorspeld had.

Hongarije.
Hongarije was door inlandse oorlogen van een gereten onder de regering van vorsten zonder karakter en zonder ondervinding, die geëindigd hadden met het lot van hun volk aan Oostenrijk te verbinden, door dit machtige huis onder de erfgenamen van hun kroon te plaatsen.

Zodanig was de toestand van Europa in het begin van de 16de eeuw, welke een zo krachtige herschepping in de Christelijke maatschappij moest teweeg brengen.
Portret van Erasmus: zie afbeelding 2846

Maar wij hebben het gezegd: het is op de wijduitgestrekte vlakte van Duitsland, en bijzonder binnen Wittenberg, die in het middelpunt des rijks gelegene stad, dat het grote drama van de Hervorming een aanvang moet nemen.

Beroemde mannen.
Zien wij welke de personagiën waren die er, als het ware, het voorspel van gaven, die het werk, waarvan LUTHER in de hand Gods de held moest zijn, voorbereidden, of die daartoe zelfs de krachtigste pogingen hielpen in het werk stellen.

Frederik de Wijze.
Van al de keurvorsten van het rijk was toen FREDERIK van Saksen, bijgenaamd de *Wijze*, de machtigste. God verkoos hem om als een boom te zijn, onder welks beschutting de jonge spruit van het zaad van de waarheid kon opschieten, zonder ontworteld te worden door de stormen van buiten.

Geboren te Torgau, in het jaar 1463, toonde hij van zijn jeugd af veel liefde voor de wetenschappen, de wijsbegeerte en de Godsvrucht. Met zijn broeder JOHANNES, in 1487, aan de regering van de erfelijke staten van zijn geslacht gekomen, ontving hij toen van keizer FREDERIK III de keurvorstelijke waardigheid. In 1493 ondernam de vrome vorst een bedevaart naar het heilige graf. HENDRIK VAN SCHAUMBURG maakte hem in deze gewijde plaats "ridder van het heilige graf." Hij kwam in Saksen

terug in het midden van het volgende jaar. In 1502 stichtte hij de hogeschool van Wittenberg, welke de kweekschool moest zijn van de Hervorming.

Toen het licht verscheen, omhelsde hij geen partij, maar hij bevond zich daar om het te beschermen. Niemand was daartoe beter geschikt; hij genoot de algemene achting en bezat in het bijzonder al het vertrouwen van de keizer. Hij verving zelfs zijn plaats, wanneer MAXIMILIAAN afwezig was van het rijk. Zijn wijsheid bestond niet in de behendige kunstgrepen van een listige staatkunde, maar in een verstandige en vooruitziende voorzichtigheid, welker eerste wet was, nooit door eigenbelang de wetten der eer en van de Godsdienst te krenken.

In dezelfde tijd gevoelde hij de kracht van Gods Woord in zijn hart. Toen de vicaris-generaal STAUPITZ zich eens bij hem bevond, kwam het gesprek op diegenen welke schone redevoeringen voor het volk hielden. "Alle redenen," zei de keurvorst, "welke alleen opgevuld zijn van spitsvindigheden en menselijke overleveringen, zijn buitengewoon koud, zenuwloos en zonder kracht, nademaal men niets spitsvindigs kan voortbrengen, wat een andere spitsvindigheid niet zou kunnen omverwerpen." De Heilige Schrift alleen is met zoveel macht en achtbaarheid bekleed, dat, terwijl zij al de geleerde hulpmiddelen, waarvan wij ons bij onze redenering bedienen, vernietigt, zij ons dringt en verplicht te zeggen: "Niemand heeft ooit zo gesproken." STAUPITZ betuigd hebbende dat hij zich geheel met dit gevoelen verenigde, reikte hem de keurvorst hartelijk de hand, en zei deze tot hem: "Beloof mij dat gij altijd evenzo zult denken *(1)*."

(1) LUTH. Epp.

FREDERIK was juist de vorst zo als de Reformatie in haar kindsheid er één behoefde. Te veel zwakheid van de zijde van de vrienden van dit werk zouden het hebben doen omkomen. Te veel overhaasting zou te spoedig het onweer hebben doen losbarsten, wat, sinds de oorsprong, zich in het geheim over het begon samen te pakken. FREDERIK was gematigd, maar dapper. Hij bezat die Christelijke deugd, welke God te allen tijde van diegenen geëist heeft die Zijn wegen aanbidden. Hij wachtte op God. Hij bracht de wijze raad van GAMALIëL in beoefening: "Indien dit ontwerp een werk van mensen is, zal het vanzelf verbroken worden; indien het uit God is, zult gij dat niet kunnen verbreken *(2)*." "De zaken," zei deze vorst tot één van de verlichtste mannen van zijn tijd, SPENGLER van Neurenberg, "zijn tot zodanig een hoogte gekomen, dat de mensen er niets meer aan kunnen doen: God alleen moet hier handelen. Daarom stellen wij deze grote gebeurtenissen, welke voor ons te moeilijk zijn, in Zijn machtige handen." De Voorzienigheid was te bewonderen in het verkiezen van zodanig ene vorst, om Haar werk in de zwakke beginselen te beschermen.

(2) Ac 5:38

Maximiliaan.

MAXIMILIAAN I, die de keizerlijke kroon droeg van het jaar 1493 tot 1519, kan onder het getal van diegenen geplaatst worden die medewerkten om de Hervorming voor te bereiden. Hij gaf aan de overige vorsten van het rijk en aan geheel Duitsland het voorbeeld van hoge geestdrift voor de letteren en wetenschappen. Hij was minder dan ieder ander een vriend van de pausen, en voedde zelfs enige tijd het denkbeeld om

het pauselijke gezag te besnoeien. Men kan niet zeggen wat er onder zijn handen van zoude geworden zijn; maar men kan tenminste naar deze trek vooronderstellen, dat een zo machtige mededingster van de paus, als de Hervorming, de keizer van Duitsland niet onder haar bitterste vijanden zou geteld hebben.

Hoge personen van de Kerk.

Er bevonden zichzelfs onder de voornaamsten van de Roomse Kerk eerwaardige mannen, die door heilige oefeningen en een oprechte Godsvrucht voorbereid waren tot het Goddelijke werk, dat zich in de wereld zou beginnen te vertonen. CHRISTOPHORUS VAN STADION, bisschop van Augsburg, kende en beminde de waarheid; maar hij zou alles hebben moeten opofferen om deze kloekmoedig te belijden...LAURENTIUS VAN BIBRA, bisschop van Wurzburg, een braaf, Godvruchtig en wijs man, in ere bij de keizer en de vorsten, sprak onbewimpeld tegen het bederf van de Kerk. Maar hij stierf in 1519, te vroeg voor de Hervorming. JOHANNES VI, bisschop van Meissen, was gewoon te zeggen: "Zo dikwijls ik de Bijbel lees, vind ik er een andere Godsdienst in dan die welke men ons leert." JOHANNES THURZO, bisschop van Breslau, werd door LUTHER genoemd "de beste van al de bisschoppen van zijn eeuw *(3)*." Maar hij stierf in 1520. CONRAD, abt van Einsiedeln, was de vriend van ZWINGLI. GUILLAUME BRICONNET, bisschop van Meaux, bracht machtig veel toe tot de hervorming van Frankrijk. Wie kan zeggen, in welke mate de verlichte Godsvrucht van deze bisschoppen en van meer anderen behulpzaam geweest is, om in hun bisdom en nog veel verder het grote werk van de Hervorming voor te bereiden?

(3) LUTH. Epp., 1, p. 524.

Maar het was voor mannen van een minder grote macht dan die vorsten en bisschoppen bewaard, de voornaamste werktuigen van de Goddelijke Voorzienigheid te zijn, om de Reformatie voor te bereiden. Het waren de geletterden en de dusgenoemde *beoefenaars van de fraaie wetenschappen*, welke op hun eeuw de grootste invloed uitoefenden.

De geleerden.

Er was toen openbare oorlog tussen deze kwekelingen van de letteren en de schoolse Godgeleerden. De laatsten zagen met schrik de grote bewegingen, welke in het gebied van de wetenschap werden bewerkstelligd, en dachten dat onbewegelijkheid en onkunde de zekerste beschutting van de Kerk zouden zijn. Het was om Rome te behouden, dat zij de herleving van de letteren bestreden, maar zij werkten zo tot de ondergang mee. Rome was er sterk voor. In een ogenblik van vervoering liet het, onder de pauselijke regering van LEO X, zijn oude vrienden varen en ontving het zijn jeugdige tegenstanders met open armen. Het Pausdom en de letteren sloten een verdrag, wat het oude verbond van het monnikendom en het Pausdom scheen te moeten verbreken. De pausen zagen in de eerste aanvang niet, dat wat zij voor een speeltuig hadden gehouden een dolk was, die hun de doodsteek kon geven. Eveneens zag men in de laatste eeuw vorsten aan hun hof een staatkunde en wijsbegeerte aannemen welke, zo zij daarvan al de invloed hadden ondervonden, hun tronen zouden hebben omgekeerd. Het verbond hield niet lang stand. De letteren gingen voorwaarts, zonder zich enigszins te bekommeren over wat de macht van haar voorstander kon benadelen. De monniken en de Scholastieken begrepen dat het verlaten van de paus zoveel was als zich zelve te verlaten. En de paus, in weerwil van

de voorbijgaande bescherming, welke hij aan de schone kunsten verleende, nam echter, wanneer het hem gelustte, daaromtrent de met de geest des tijds meest tegenstrijdige maatregelen.

Het was een schouwspel vol leven, dat toen de wederopwekking van de letteren vertoonde. Zoeken wij enige trekken van dit tafereel uit, en kiezen we die, welke met de herleving van het geloof in de nauwste betrekking staan.

Reuchlin.
Wanneer de waarheid zou triomferen, behoorde eerst de wapenen, waardoor zij moest overwinnen, uit de arsenalen te voorschijn te worden gebracht, waar zij sinds eeuwen waren begraven. Deze wapenen waren de heilige Schriften van het Oude en Nieuwe Testament. Men moest in de Christenheid de liefde voor, en de beoefening van de heilige Griekse en Hebreeuwse letteren weer opwakkeren. De man, welke de Goddelijke Voorzienigheid tot dit werk verkoos, heette JOHANNES REUCHLIN.

Een zeer schone zangersstem liet zich op het koor van de kerk van Pforzheim horen. Zij trok de aandacht van de markgraaf van Baden. Het was die van een jonge knaap, met aangename manieren en een vrolijk karakter bedeeld, JOHANNES REUCHLIN, zoon van een brave burger dier plaats. De markgraaf schonk hem weldra zijn gehele toegenegenheid, en verkoos hem in 1473 om zijn zoon FREDERIK naar de hogeschool van Parijs te vergezellen.

De zoon van de deurwaarder van Pforzheim kwam met de vorst, in vervoering van vreugde, aan deze in geheel het Westen het meest beroemde school. Hij ontmoette daar de Spartaan HERMONYMOS en JOHANNES WESSEL, bijgenaamd *het licht van de wereld*, en hij had zo gelegenheid om onder bekwame meesters de Griekse en Hebreeuwse taal te beoefenen, in welke er te dier tijd geen hoogleraar in Duitsland bestond, en waarvan hij eenmaal in het vaderderland van de Hervorming de hersteller moest zijn. De jonge, arme Duitser schreef voor rijke studenten de gezangen van HOMERUS en de redevoeringen van ISOCRATES af, en stelde zich door dit middel in staat, om zijn studiën voort te zetten en zich boeken aan te schaffen.

Maar ziehier andere zaken, welke hij uit de mond van WESSEL hoort, en die op zijn geest een sterke indruk maken: "De pausen kunnen feilen. Alle boetedoeningen van mensen zijn een godslastering tegen CHRISTUS, die het menselijk geslacht volkomen heeft verzoend en gerechtvaardigd. God alleen komt de macht toe om een gehele vergiffenis van zonden te schenken. Het is niet noodzakelijk zijn zonden aan de priesters te belijden. Er is geen vagevuur, tenzij dat het God zelf ware, die een verterend vuur is, en die reinigt van alle besmetting."

Nauwelijks twintig jaren oud, onderwijst REUCHLIN te Bazel de wijsbegeerte, het Grieks en het Latijn; en men hoort, wat toen een wonder was, een Duitser Grieks spreken.

De aanhangers van Rome beginnen zich te verontrusten, terwijl zij edele geesten die oude schatten zien opdelven. "De vrienden van Rome," zei REUCHLIN, "trekken een verachtelijk gezicht en heffen klachten aan, voorgevende dat al die letterkundige arbeid met de Roomse vroomheid in strijd is, dewijl de Grieken scheurmakers zijn.

Ach hoeveel moeite en kommer is er te verduren, eer Duitsland eindelijk tot de wijsheid en de kennis is teruggebracht!"

Spoedig daarna riep EBERHARD van Würtemberg REUCHLIN naar Tubingen, om deze opkomende hogeschool tot sieraad te verstrekken, en in 1487 nam hij hem met zich naar Italië. CHALCONYDAS, AURISPA en JOHANNES PICUS DE LA MIRANDOLA werden, te Florence, zijn metgezellen en zijn vrienden. En te Rome, toen EBERHARD tot een plechtig gehoor bij de paus, omringd van zijn kardinalen, was toegelaten, sprak REUCHLIN een rede uit in een zo zuiver en sierlijk Latijn, dat de vergadering, welke niets dergelijks van een onbeschaafde Germaan verwachtte, ten hoogste verbaasd stond, en dat de paus uitriep: "Voorzeker, deze man verdient naast de beste redenaars van Frankrijk en Italië gerangschikt te worden."

Tien jaren later was REUCHLIN genoodzaakt zijn toevlucht te Heidelberg te zoeken aan het hof van de keurvorst PHILIPPUS, ten einde de wraak van de opvolger van EBERHARD te ontkomen. PHILIPPUS trachtte, met zijn vriend en kanselier JOHANNES VAN DALBERG, bisschop van Worms, het licht te verspreiden, wat van alle kanten in Duitsland begon door te breken. DALBERG had een boekerij aangelegd, van welke het gebruik voor alle geleerde openstond. REUCHLIN stelde op dit nieuwe toneel grote pogingen te werk, om de onbeschaafdheid van zijn volk te verdrijven.

Reuchlin in Italië.

Door de keurvorst in het jaar 1498 met een gewichtige last naar Rome gezonden, doet hij zijn voordeel met al de tijd en al het geld dat hem overblijft, hetzij om, in de nabijheid van de geleerde Israëliet ABDIAS SPHORNA, nieuwe vorderingen in de Hebreeuwse taal te maken; hetzij om alles, wat hij van Hebreeuwse en Griekse handschriften kan bekomen, te kopen, met het oogmerk om er zich als zoveel lichttoortsen van te bedienen, ten einde in zijn vaderland de dag, welke begint aan te breken, te doen toenemen.

Een vermaarde Griek, ARGYROPYLOS, verklaarde in deze hoofdstad voor een talrijk gehoor de oude schoonheden van de letterkunde van zijn volk. De geleerde afgezant begeeft zich met zijn gevolg naar de zaal waar deze leraar onderwijs gaf, en zodra hij daar binnentreedt, begroet hij de meester en beklaagt hij het ongeluk van het onder de slagen van de Ottomannen zieltogende Griekenland. De verbaasde Griek vraagt aan de Duitser: "Van waar zijt gij, en verstaat gij het Grieks?" REUCHLIN antwoordt: "Ik ben een Germaan, en ben niet geheel onkundig in uw taal." Op verzoek van ARGYROPYLOS leest en verklaart hij een stuk uit THUCYDIDES, welke de hoogleraar op dit ogenblik voor zich had. Toen riep ARGYROPYLOS, vol verbazing en droefheid, uit: "Helaas! helaas! het verdreven en voortvluchtige Griekenland heeft zich gaan verbergen aan de overzijde van de Alpen!"

Zo gebeurde het, dat de zonen van het onbeschaafde Germanië en die van het oude en geleerde Griekenland elkaar in de paleizen van Rome ontmoeten, dat het Oosten en het Westen elkaar de hand reikten in deze verzamelplaats van de wereld, en dat de een in de armen Van de ander die schatten van de verstands uitstortte, welke hij in allerijl uit de barbaarse handen van de Ottomannen had gered. God brengt, wanneer Zijn oogmerken het vereisen, door enige grote gebeurtenis, in één ogenblik te samen wat altijd verwijderd scheen te moeten blijven.

Bij zijn terugkomst in Duitsland kon REUCHLIN weer in Würtemberg komen. Het was toen voornamelijk dat hij dat werk verrichtte, wat zo nuttig was voor LUTHER en de Hervorming. Hij vertaalde en verklaarde de boetpsalmen; hij gaf, het eerste in Duitsland, een Hebreeuwse spraakleer en woordenboek uit, en verbeterde de Vulgata.

Maar het was niet alleen door zijn schriften, het was ook door zijn leven, dat REUCHLIN het rijk van de waarheid zocht te bevorderen. Zijn invloed op de jongelingschap was groot, en wie kan in dit opzicht alles opnoemen wat de Hervorming aan hem heeft te danken? Wij zullen er slechts één voorbeeld van bijbrengen. Een jong mens, zijn neef, zoon van een kunstenaar, beroemd als wapenfabrikant, met name SCHWARZERD, kwam bij zijn zuster ELIZABETH wonen, om onder zijn leiding onderwezen te worden. REUCHLIN, volvreugde de schranderheid en vlijt van de jonge leerling bespeurende, nam hem als zijn zoon aan. Raadgevingen, boekgeschenken, voorbeelden, niets spaarde hij, om van zijn bloedverwant een nuttig man voor de Kerk en het vaderland te maken. Hij verheugde zich, zijn werk onder zijn ogen gelukkig te zien slagen; en de Duitse naam SCHWARZERD te onbeschaafd achtende, vertaalde hij deze in het Grieks, volgens de gewoonte des tijds, en noemde de jongen student MELANCHTON. Dit is de beroemde vriend van LUTHER.

Weldra zag de vreedzame REUCHLIN zich geheel tegen zijn zin gewikkeld in een hevige strijd, welke één van de voorbereidingen was van de Hervorming.

Er was te Keulen een gedoopte Jood, met name PFEFFERKORN, nauw met de inquisiteur HOCHSTRATEN verenigd. Deze man en de Dominicaners verzochten en verkregen van de keizer MAXIMILIAAN, misschien met goede bedoelingen, een bevel, uit kracht van wat de Joden al hun Hebreeuwse boeken (uitgezonderd de Bijbel), op het raadhuis in de plaats waar zij woonden, moesten brengen. Daar moesten die geschriften verbrand worden. Men bracht als reden bij dat zij vol waren van godslasteringen tegen JEZUS. Men moet bekennen dat zij voor het minst vol ongerijmdheden waren, en dat de Joden zelve niet veel verloren zouden hebben door de uitvoering van het ontwerp, dat men beraamde. Nochtans dachten zij er niet evenzo over, en niemand had het recht hun werken te ontnemen, welke in hun ogen een grote waarde bezaten. Daarenboven konden de Dominicaners wel andere beweegredenen hebben dan hun ijver voor het Evangelie. Het is waarschijnlijk dat zij zo van de Joden zware losgelden hoopten af te persen.

Zijn werken.

De keizer verlangde van REUCHLIN dat hij zijn gevoelen over deze werken zou uitbrengen. De verstandige leraar kentekende uitdrukkelijk de boeken, tegen het Christendom geschreven, deze overgevende aan het lot dat men voor hen bestemde; maar hij trachtte de overige te redden: "Het beste middel om de Israëlieten te bekeren," voegde hij er bij, "zou zijn, op iedere hogeschool twee meesters in de Hebreeuwse taal aan te stellen, welke de Godgeleerden moesten leren de Bijbel in het Hebreeuws te lezen, en zo de leraars van dat volk te wederleggen." De Joden verkregen, ten gevolge van deze raad, dat men hun hun boeken weer ter hand stelde.

De proseliet en de inquisiteur, gelijk aan uitgehongerde raven, welke hun prooi zien ontsnappen, hieven toen kreten van woede aan. Zij zochten verschillende plaatsen van

het geschrift van REUCHLIN uit, verdraaiden derzelver zin, stelden de schrijver als een ketter ten toon, beschuldigden hem van heimelijk tot het Jodendom over te hellen, en bedreigden hem met de ketenen van de inquisitie. REUCHLIN liet zich in het eerst verschrikken. Maar deze mensen gedurig al opgeblazener wordende, en hem onterende voorwaarden voorschrijvende, gaf hij in 1513 een "Verdediging tegen zijn lasteraars van Keulen" in het licht, waarin hij met de levendigste en waarachtigste kleuren geheel deze handel afschilderde.

Worstelstrijd met de Dominicanen.

De Dominicaners zweren er wraak over te zullen nemen. HOCHSTRATEN richt te Mentz een vierschaar op tegen REUCHLIN. De schriften van de geleerde worden tot de vlammen veroordeeld. REUCHLIN beroept zich van dit vonnis op LEO X. Deze paus, welke die duisternis verspreidende en geestdrijvende monniken niet zeer beminde, stelt de gehele zaak in handen van de bisschop van Spiers; deze verklaart REUCHLIN onschuldig, en veroordeelt de monniken in de kosten van het proces.

Deze zaak was van groot belang en maakte veel gerucht in Duitsland. Zij deed de gehele talrijke orde van de Godgeleerde monniken in het hatelijkste daglicht verschijnen. Zij verenigde door een nauwer verbond al de vrienden van de wetenschappen, toen Reuchlinisten genoemd, naar de naam van hun beroemde meester. Deze worstelstrijd was een gevecht van de voorhoede, wat een grote invloed had op de algemene veldslag, welke de heldenmoed van LUTHER weldra aan de dwaling leverde.

Deze vereniging van de letteren met het geloof maakt een belangrijke trek uit van de Hervorming, en onderscheidt haar zo van de vestiging van het Christendom als van de Godsdienstige vernieuwing van onze dagen. De Christenen welke ten tijde van de Apostelen leefden hadden de beschaving van hun eeuw tegen zich; en het is, op enige uitzondering na, Eveneens met die van onze tijd gelegen. De meerderheid van de geletterde mannen was voor de Hervormers. De openbare mening zelf was hun gunstig. Het werk won er bij in uitgebreidheid: mogelijk verloor het daardoor in grondigheid.

LUTHER al wat REUCHLIN gedaan had met dankbaarheid erkennende, schreef hem kort na zijn overwinning op de Dominicaners: "De Heer heeft in u gewerkt, opdat het licht van de heilige Schrift weer in dat Duitsland zou beginnen te schijnen, waar het, helaas! sinds zoveel eeuwen niet alleen verduisterd, maar zelfs geheel en al uitgeblust was *(4)*."

(4) Maï Vita J. REUCHLINI. Francof., 1687. MAYERHOFF, J. REUCHLIN und seine Zeit. Berl., 1830.

REUCHLIN telde nog geen twaalf jaren, toen één van de grootste vernuften van deze eeuw geboren werd. Een man vol levendigheid en geest, GERARD genoemd, geboortig van Gouda in Nederland, beminde de dochter van een geenesheer, met name MARGARETHA. De beginselen van het Christendom bestuurden zijn leven niet, of tenminste deed de hartstocht deze zwijgen. Zijn ouders en negen broeders wilden hem noodzaken de geestelijke stand te omhelzen. Hij vluchtte, verlatende haar welke hij beminde, terwijl zij moeder stond te worden, en begaf zich naar Rome. De schuldige MARGARETHA bracht een zoon ter wereld. GERARD vernam er niets van, en enige

tijd daarna ontving hij van zijn ouders het bericht, dat degeen welke hij bemind had niet meer was. Van droefheid overstelpt, werd hij priester, en wijdde hij zich geheel aan de dienst Van God. Hij kwam in Holland terug. Zij leefde nog! MARGARETHA wilde niet met een ander trouwen. GERARD bleef aan zijn priester-geloften getrouw. Hun genegenheid bepaalde zich bij hun jonge zoon. De moeder had voor hem de tederste zorgen gedragen. De vader zond hem, na zijn terugkering, naar de school, hoewel hij toen nog maar vier jaren telde. Hij had nog de ouderdom van dertien jaren niet bereikt, toen hij zich reeds zozeer onderscheidde, dat zijn meester SINTHEMIUS van Deventer, hem eens vol vreugde omhelzende, uitriep: "Dit kind zal de hoogste trap van de wetenschap bereiken." Het was ERASMUS van Rotterdam.

Omstreeks deze tijd stierf zijn moeder, en kort daarna volgde zijn vader haar, van droefheid, in het graf.

Erasmus. Erasmus in Parijs.
De jonge ERASMUS *(5)*, alleen op de wereld overgebleven, gevoelde de levendigste afkeer van het monniken-leven, wat zijn voogden hem dwingen wilden te omhelzen. Ten laatste overreedde hem een vriend om zich in een klooster van reguliere Kanunniken te begeven, wat hij kon doen zonder enige orde aan te nemen. Wij vinden hem weldra aan het hof van de aartsbisschop van Kamerijk, en later aan de hogeschool van Parijs, die grote verzamelplaats van de geleerdheid. Hij zette daar zijn studiën in de grootste armoede, maar met de onvermoeidste volharding, voort. Zodra hij zich enig geld kon bezorgen, gebruikte hij het om eerst Griekse schrijvers en vervolgens kleren te kopen. Dikwijls riep de arme Hollander tevergeefs de milddadigheid van zijn beschermers in; doch later was het ook zijn grootste vreugde, vlijtige maar arme jongelingen te ondersteunen. Zich zonder ophouden op het onderzoek van de waarheid en van de wetenschap toeleggende, deinsde hij echter voor de studie van de Godgeleerdheid terug, uit vrees van daarin enige dwalingen te zullen ontdekken, en dan als een ketter aangeklaagd te worden.

(5) Hij werd eigenlijk GERARD genoemd, evenals zijn vader. Hij vertaalde deze Hollandse naam in het Latijn, (DESIDERIUS, *Geliefde*,) en in het Grieks, (ERASMUS.)

De arbeidzaamheid, waaraan hij op dit tijdstip gewoon was, bleef hem zijn gehele leven bij. Zelfs op zijn reizen (welke hij gewoonlijk te paard deed) was hij niet ledig. Hij maakte opstellen op weg, al rijdende over de velden, en in de herberg gekomen, stelde hij zijn gedachten in schrift. Zo vervaardigde hij zijn vermaarden *Lof van de zotheid (6)* op een reis van Italië naar Engeland.

(6) Egkwmion mwriav Zeven uitgaven van dit geschrift werden in weinige maanden uitverkocht.

Zijn vermaardheid.
ERASMUS verkreeg vroeg een grote naam onder de geleerden.

Maar de monniken, verbitterd wegens zijn *Lof van de zotheid*, waarin hij met de hunne de spot had gedreven, koesterden jegens hem een geweldige haat. Wanneer hij bij de vorsten genodigd werd, was hij onuitputtelijk in het vinden van verschoningen, ten einde hun uitnodigingen te ontgaan. Hij wilde liever bij de boekdrukker FROBENIUS

zijn brood verdienen met het nazien van boeken, dan te midden van weelde en gunsten, aan de prachtige hoven van KAREL V, van HENDRIK VIII, van FRANCISCUS I te verkeren, of zijn hoofd met de kardinaalshoed te versieren, welke hem was aangeboden *(7)*.

(7) "A principibus facile mihi contingeret fortuna, nisi mihi nimium dulcis esset libertas." ("Ik zou gemakkelijk bij de vorsten mijn geluk maken, indien de vrijheid voor mij niet te zoet was.") Epist. ad PIRCK.

Na het jaar 1509 leerde hij te Oxford. Hij kwam in 1516 te Bazel; hij vestigde er zich in 1521 en stierf aldaar in 1536.

Welke invloed heeft hij op de Hervorming uitgeoefend?

Deze is aan de éne kant te veel geprezen en aan de andere te veel gelaakt geworden. ERASMUS is nooit een Hervormer geweest, en heeft het nooit kunnen zijn, maar hij heeft voor anderen de weg bereid. Niet alleen verspreidde hij in zijn eeuw de liefde voor de wetenschap en een geest van navorsing en onderzoek, welke zich veel verder uitstrekte dan hij zelf ooit ging, maar hij wist daarenboven, onder de bescherming van grote prelaten en van machtige vorsten, de gebreken van de Kerk door de geestigste spotternijen te ontsluieren en te bestrijden.

Hij deed meer: niet tevreden met de misbruiken aan te vallen, trachtte ERASMUS altijd de Godgeleerde van de studie van de Scholastieken tot de studie van de heilige Schrift terug te brengen. "Het verhevenste doel van de vernieuwing van de wijsgerige studiën," zei hij, "moet zijn om in de Bijbel het eenvoudige en zuivere Christendom te leren kennen." Schone woorden! Gave God dat de werktuigen van de wijsbegeerte in onze dagen zo wèl hun zending begrepen! "Ik heb vastelijk besloten," zei hij tevens, "in het beoefenen van de Schrift te sterven: daarin is mijn vreugde en mijn rust *(8)*." "Het kort begrip van de gehele Christelijke wijsbegeerte," zegt hij elders. "komt hierop neer: al onze hoop te stellen op God, welke, zonder onze verdienste, uit genade, ons alles schenkt door JEZUS CHRISTUS; te weten, dat wij verlost zijn door de dood van Zijn Zoon; de wereldse begeerlijkheden af te sterven, en te wandelen overeenkomstig Zijn leer en Zijn voorbeeld, niet alleen door niemand te benadelen, maar ook goed doende aan allen; geduldig de beproeving te verdragen in de hoop op de toekomende vergelding; eindelijk, ons zelf geen eer te geven uit oorzaak van onze deugden, maar God te danken voor al onze krachten en al onze werken. Ziedaar waarmee het de mens moet bezielen, totdat dat voor hem een tweede natuur geworden zij *(9)*."

(8) Ad SERVATIUM.
(9) Ad JOH. SLECHTA, 1519.

Zijn belijdenis.
Maar ERASMUS hield zich niet tevreden met zulk een onbewimpelde belijdenis van de Evangelische leer af te leggen, zijn werkzaamheden deden meer dan zijn woorden. Hij bewees vooral aan de waarheid een gewichtige dienst door het in het licht geven van zijn oordeelkundige uitgave van het Nieuwe Testament, welke de eerste, en lange tijd de enige was. Deze verscheen in 1516 te Bazel, een jaar vóór dat de Reformatie begon. Hij begeleidde deze met een Latijnse overzetting, waarin hij stoutmoedig de

Vulgata verbeterde, en met rechtvaardigende aanmerkingen. De Theologanten en de geleerden konden zo het Woord van God in de oorspronkelijke taal lezen. Zij konden later de zuiverheid van de leer van de Hervormers herkennen. "Mocht het Gode behagen," zei ERASMUS bij het in het licht geven van dit werk, "dat het zoveel vrucht voor het Christendom draagt, als het mij moeite en vlijt heeft gekost!" Deze wens werd vervuld. De monniken riepen tevergeefs: "Hij wil de Heilige Geest verbeteren!" Het Nieuwe Testament van ERASMUS deed een groot licht te voorschijn komen.

Zijn werken.
Deze grote man verspreidde zo ook de smaak voor Gods Woord door zijn verklaringen van de Brief aan de Romeinen.

ERASMUS was voor velen als een brug van overgang. Vele mensen, die verschrikt zouden geweest zijn door de Evangelische waarheden, voorgesteld in al haar kracht en zuiverheid, lieten zich door hem overhalen, en werden later de ijverigste voorstanders van de Hervorming.

Zijn gebreken.
Maar juist daardoor, dat hij geschikt was om het werk voor te bereiden, zou hij het niet geweest zijn om dat te volvoeren. "ERASMUS weet zeer wel de dwalingen aan te wijzen," zei LUTHER, "maar hij weet niet de waarheid te doen kennen." Het Evangelie van CHRISTUS was met het brandpunt, waardoor zijn leven werd ontvlamd en gloed ontving, het middelpunt, rondom wat zijn werkzaamheid haar stralen wierp. Hij was eerst geleerde, en daarna Christen. De ijdelheid oefende op hem te veel vermogen uit, om op zijn eeuw een beslissende invloed te hebben. Hij berekende met angstvalligheid de gevolgen, welke iedere stap voor zijn goede naam kon na zich slepen. Er was niets daar hij zo gaarne van sprak als van zichzelf en zijn eer. "De paus," schreef hij aan een boezemvriend, met een kinderachtige ijdelheid, op het tijdstip dat hij zich als de tegenstander van LUTHER verklaarde, "de paus heeft mij een brief vol van toegenegenheid en eerbetuigingen gezonden. Zijn geheimschrijver verzekert mij plechtig dat dit iets ongewoons is, en dat de paus die zelf van woord tot woord heeft in de pen gegeven."

Was een hervorming zonder schokken mogelijk?
ERASMUS en LUTHER zijn de vertegenwoordigers van twee grote ideeën omtrent een hervorming, van twee grote partijen in hun eeuw en in al de eeuwen. Aan de éne zijde staan de mensen van een vreesachtige voorzichtigheid; aan de andere die van een moedige onderneming en uitvoering. Deze twee grote massa’s van mensen bestonden op dit tijdstip, en zij stelden zich in deze twee beroemde hoofden persoonlijk voor ogen. De eersten meenden, dat de beoefening van de Godgeleerde wetenschappen langzamerhand en zonder scheuring een reformatie in de Kerk zou teweeg brengen. De doorzettende lieden dachten, dat betere begrippen, onder de geleerden verspreid, de grote bijgelovigheden van het volk niet zouden doen verdwijnen, en dat deze of die misbruiken te verbeteren weinig betekende, zo het gehele bestaan van de Kerk niet vernieuwd werd.

"Een nadelige vrede," zei ERASMUS, "is nog veel beter dan de rechtvaardigste van de oorlogen *(10)*." Hij dacht, (en hoe vele ERASMUSSEN hebben er sinds niet geleefd en leven thans nog!) hij dacht dat een hervorming, welke de Kerk zou

schokken, gevaar liep van haar om te keren; hij zag met schrik de driften opgewekt, het kwaad zich overal vermengende met het weinige goede dat men zou kunnen doen, de bestaande instellingen vernietigd, zonder dat er andere in derzelver plaats konden worden gesteld, en het schip van de Kerk, aan alle zijden lek wordende, te midden van de storm vergaan.

(10) Nog zei hij: "Malo hunc, qualisqualis est, rerum humanarum statum quam novos excitari tumultus." ("Ik wil liever deze staat van menselijke zaken, hoedanig deze ook zijn moge, behouden, dan dat er nieuwe onlusten worden verwekt.")

Maar de kloekmoedigen onder zijn tijdgenoten wisten hem daarop te antwoorden. De geschiedenis had voldoende bewezen, dat een rondborstige openbaarmaking van de waarheid en een besliste strijd tegen de leugen alleen de overwinning konden verzekeren. Wanneer men omzichtigheid had gebruikt, hadden de kunstgrepen van de staatkunde, de listen van het pauselijk hof het licht bij de eerste schijnsel uitgedoofd. Had men sinds eeuwen niet alle middelen van zachtheid in het werk gesteld? Had men niet concilies op concilies zien tezamen roepen met het oogmerk om de Kerk te hervormen? Alles was vruchteloos geweest. Waartoe zou men dan opnieuw een zo dikwijls teleurgestelde ondervinding willen beproeven?

Voorzeker, een grondige verbetering kon niet zonder scheuringen worden daargesteld. Maar wanneer heeft men iets groots en goeds onder de mensen zien plaats grijpen, dat niet enige botsing heeft veroorzaakt? Die vrees van te zullen zien dat het kwaad zich met het goede vermenge, indien zij rechtmatig ware, zou zij niet juist de edelste en heiligste ondernemingen beletten? Men moet het kwaad niet vrezen, dat uit een grote botsing kan voortkomen, maar men moet zich sterk maken om het te bestrijden en te vernietigen.

Is er daarenboven niet een groot verschil tussen de beweging welke de menselijke driften veroorzaken, en die welke van de Geest Gods haar oorsprong neemt? De éne doet de maatschappij waggelen, maar de andere bevestigt deze. Welk een dwaling, zich evenals ERASMUS te verbeelden, dat men bij de toestand waarin de Christenheid zich toen bevond, met dit samenmengsel van tegenstrijdige beginselen, van waarheid en dwaling, van dood en leven, nog geweldige schokken kon voorkomen! Tracht de krater van de Vesuvius te stoppen, wanneer de verbolgene elementen zich reeds in zijn boezem bewegen. De middeleeuwen hadden meer dan één geweldige beweging bespeurd, terwijl de dampkring minder zwanger was van stormen dan ten tijde van de Hervorming. Men moet dan niet op stilling en onderdrukking, maar op besturing en leiding bedacht zijn.

Indien de Hervorming niet was uitgebroken, wie kan de verschrikkelijke verwoesting noemen, die haar zou hebben vervangen? De maatschappij, aan duizend elementen van vernieling ten prooi, verstoken van herscheppende en beschermende elementen, zou op een verschrikkelijke wijze omvergestoten zijn geworden. Gewisselijk, het zou geheel een hervorming geweest zijn in de geest van ERASMUS, en zodanig als waarvan nog in onze dagen vele gematigde, maar vreesachtige lieden dromen, welke namelijk de Christelijke maatschappij zou hebben omgekeerd. Het volk, beroofd van dat licht en die Godsvrucht, welke de Reformatie zelfs onder de geringste standen verspreidde, overgegeven aan de onstuimige driften en aan een onrustige geest van

oproer, zou tomeloos geweest zijn, gelijk het woedende dier, dat door terging wordt opgehitst, en welks woede door geen breidel wordt beteugeld.

De Hervorming was niets anders dan een tussenkomst van de Geest Gods onder de mensen, een verordening welke God op de aarde bracht. Zij kon, het is waar, de beginselen van gisting, welke in het menselijke hart verborgen zijn, in beweging brengen, maar God overwon. De Evangelieleer, de Goddelijke waarheid, de massa van de volken doordringende, vernietigde wat moest vergaan, maar bevestigde alom wat moest bewaard blijven. De Reformatie heeft opgebouwd in de wereld. Het vooroordeel alleen heeft kunnen zeggen dat zij heeft afgebroken. "De ploegschaar," heeft men met rede gezegd, doelende daarmee op het werk van de Hervorming, "zou zo ook geacht kunnen worden de aarde te benadelen, omdat zij deze openscheurt; zij doet niets dan deze vruchtbaar maken."

Zijn vreesachtigheid.
Het grote grondbeginsel van ERASMUS was: "Verspreid het licht, en de duisternis zal vanzelf verdwijnen." Dit beginsel is goed, en LUTHER volgde het. Maar wanneer de vijanden des lichts zich beijveren om het uit te doven, of de fakkel uit de hand, welke haar draagt, weg te rukken, zal men dan, uit liefde voor de vrede, hen moeten laten begaan? Zal men niet veeleer de bozen moeten weerstaan?

De moed ontbrak ERASMUS. Maar men heeft deze zowel nodig om een hervorming te bewerken, als om een stad in te nemen. Er was veel vreesachtigheid in zijn karakter. Van zijn jeugd af deed alleen het noemen van de dood hem beven. Hij droeg buitengewone zorgen voor zijn gezondheid. Geen offer zou hem te zwaar gevallen zijn, om ver van een plaats, waar een besmettelijke ziekte heerste, te vluchten. De begeerte om de gemakken des levens te genieten, ging zijn ijdelheid zelve te boven, en dit was de reden welke hem meer dan één schitterend aanbod deed van de hand wijzen.

Maar hij stond ook niet naar de rol van Hervormer. "Indien de bedorvene zeden van het Roomse hof enig groot en spoedig werkend geneesmiddel vereisen," zei hij, "zo is het noch mijn zaak, noch die van degenen welke mij gelijken *(11)*." Hij bezat niet die geloofskracht, welke LUTHER bezielde. Terwijl deze altijd bereid was zijn leven voor de waarheid te laten, zei ERASMUS onbewimpeld: "Anderen mogen de marteldood verlangen: wat mij betreft, ik acht mij deze eer niet waardig *(12)*. Ik vrees dat, wanneer er enige beweging ontstond, ik PETRUS in zijn val zou navolgen."

(11) Epist., lib. 14, p. l.
(12) Ibid.

Zijn vreesachtigheid.
Door zijn schriften, door zijn woorden, had ERASMUS, meer dan elk ander, de Hervorming voorbereid, en daarna, toen hij het onweer zag aankomen, dat hij zelf had veroorzaakt, beefde hij. Hij zou alles gegeven hebben om de voormalige stilte, zelfs met haar drukkende uitwasemingen, terug te brengen. Maar het was te laat, de dam was doorgebroken. Men kon de vloed, welke de wereld te gelijk moest reinigen en vruchtbaar maken, in zijn loop niet stuiten. ERASMUS vermocht veel als werktuig van God: zodra hij ophield dit te zijn, was hij niets meer.

Ten laatste wist ERASMUS niet meer voor welke partij hij zich zou verklaren. Er was er geen die hem behaagde, en hij vreesde ze allen. "Het is gevaarlijk te spreken," zei hij, "en het is gevaarlijk te zwijgen." Bij alle grote Godsdienst-bewegingen worden er zodanige besluiteloze karakters gevonden, in enige opzichten wel achtenswaardig, maar die de waarheid benadelen, en die, door niemand te willen mishagen, aan de gehele wereld mishagen.

Wat zou ervan de waarheid worden, indien God voor haar geen moediger voorstanders verwekte? Ziehier de raad, welke hij gaf aan VIGLIUS ZUICHEM, sinds voorzitter van het hoge gerechtshof te Brussel, hoe hij zich tegenover de sektenmakers, (want zo noemde hij reeds de Hervormers,) moest gedragen: "Mijn vriendschap voor u doet mij wensen, dat gij u zeer ver van de besmetting van de sekten verwijderd houdt, en dat gij hun geen gelegenheid geeft van te kunnen zeggen, dat ZUICHEM hun is toegedaan. Indien gij hun leer goedkeurt, ontveins het tenminste, en redetwist vooral niet met hen. Een rechtsgeleerde moet deze lieden ontwijken, gelijk zeker stervende de Duivel ontweek. De Duivel vroeg hem: "Wat gelooft gij?" De stervende, vrezende, zo hij zijn geloof beleed, op enige ketterij betrapt te zullen worden, antwoordde: "Wat de Kerk gelooft." De eerste hield aan: "Wat gelooft de Kerk?" De andere antwoordde: "Wat ik geloof." De Duivel nog eens: "En wat gelooft gij dan?" En de stervende opnieuw: "Wat de Kerk gelooft *(13)*." "Ook de hertog GEORGE van Saksen, een doodvijand van LUTHER, van ERASMUS een dubbelzinnig antwoord ontvangen hebbende op een vraag, welke hij hem had voorgelegd, zei: "Waarde ERASMUS! was mij de pels en maak deze niet nat." SECUNDUS CURIO beschrijft, in één van zijn werken, twee hemelen: de pauselijke en de Christelijke hemel. Hij vond ERASMUS noch in de éne, noch in de andere, maar hij ontdekte hem, zich onophoudelijk tussen deze twee hemelen in eindeloze cirkels bewegende.

(13) ERASMI Epp., p. 374.

Zijn besluiteloosheid.

Zodanig iemand was ERASMUS. Hem ontbrak die inwendige vrijmoedigheid, welke waarlijk vrij maakt. Hoe geheel anders zou hij geweest zijn, indien hij van zichzelf had afgezien, om zich geheel aan de waarheid over te geven! Maar na getracht te hebben enige hervorming onder goedkeuring van de opperhoofden van de Kerk teweeg te brengen, na om Rome's wil de Reformatie te hebben opgegeven, zodra hij zag dat deze twee dingen niet hand aan hand konden gaan, viel hij in ongenade bij allen. Aan de ene kant konden zijn herroepingen de verbittering van de geestdrijvende aanhangers van het Pausdom niet stillen. Zij gevoelden het kwaad, dat hij hun berokkend had, en vergaven het hem niet. Doldriftige monniken overlaadden hem van de kansels met beledigingen. Zij noemden hem een tweede LUCIANUS, een loze vos, die de wijngaard van de Heeren verwoest had. Een leraar van Constanz had het afbeeldsel van ERASMUS in zijn studeervertrek gehangen, om hem ieder ogenblik in het aangezicht te kunnen spuwen.

Maar aan de andere kant, ERASMUS, de standaard des Evangelies verlatende, zag zich beroofd van de toegenegenheid en achting van de edelste mensen van de tijd waarin hij leefde, en moest zonder twijfel die hemelse vertroostingen ontberen, welke God uitstort in de harten van hen die zich als goede krijgsknechten van CHRISTUS gedragen.

De vijanden van ERASMUS gingen, gelijk het ons toeschijnt, enigszins buiten de waarheid, toen zij, op het ogenblik dat LUTHER verscheen, uitriepen: "ERASMUS heeft het ei gelegd, en LUTHER heeft het uitgebroeid *(14)*."

(14) De werken van ERASMUS zijn in het licht gegeven door JEAN LE CLERC te Luik, 1703, in tien delen in folio. Aangaande zijn leven, zie BURIGNY, Vie d' Erasme, Paris, 1757; A. MÜLLER, Leben des Erasmus, Hamb., 1828, en de levensbeschrijving, geplaatst door LE CLERC in zijn uitgezochte Bibliotheek.

De edelen.

Die zelfde tekenen van herschepping, welke men onder de vorsten, de bisschoppen en de geleerde bespeurde, werden bij de mensen van de grote wereld, bij de heren, de ridders en de krijgslieden gevonden. De Duitse adel speelde een voorname rol in de Hervorming. Vele van Duitslands beroemdste zonen sloten een nauw verbond met de geleerden, en stelden, in brandende ijver ontstoken, Soms door drift vervoerd, hun pogingen in het werk, om hun volk van het Roomse juk te verlossen.

Verschillende oorzaken moesten meewerken, om bij de adelstand vrienden van de Hervorming te verwekken. De één had door het bezoeken van de hogescholen het vuur, dat de geleerden bezielde, in zijn hart opgevangen. Anderen, in edele gevoelens opgevoed, hadden het gemoed voor de schone leer van de Evangelies geopend. Velen vonden in de Hervorming ik weet niet wat riddermatigs, dat hen vervoerde en met haar meesleepte. Anderen eindelijk, men moet het voorzeker bekennen, hadden het op de geestelijkheid geladen, welke onder de regering van MAXIMILIAAN machtig veel had toegebracht om hun hun oude onafhankelijkheid te ontnemen, en hen aan de vorsten te onderwerpen. Vol geestdrift beschouwde zij de Hervorming als het voorspel van een grote staatkundige vernieuwing; zij meenden te zullen zien, dat het rijk uit deze crisis met een geheel nieuwe luister zou tevoorschijn komen, en een betere staat, glinsterende van de zuiverste roem, in de wereld daargesteld worden, zowel door het zwaard van de ridders, als door het Woord van God *(15)*.

(15) "Animus ingens et ferox, viribus pollens....Nam si consilia et conatus HUTTENI non defecissent, quasi nervi copiarum, atque potentiae, jam mutatio omnium rerum exstitisset, et quasi orbis status publici fuïsset conversus." ("Een grote en onstuimige, een veelvermogende geest....Want indien de oogmerken en pogingen van VAN HÜTTEN niet verijdeld waren, als zijnde de zenuw van de legerbenden en van de macht, zouden er reeds in alle zaken een verandering hebben plaats gegrepen, en als het ware de toestand van de staatkundige wereld omgekeerd zijn geworden.") CADIER., Vita Melanchtonis.

Hütten.

ULRICH VAN HÜTTEN, wie men, uit hoofde van zijne *Philippica* tegen het Pausdom, de DEMOSTHENES van Duitsland heeft genoemd, vormde als het ware de ring, welke toen de ridders en de geleerde verenigde. Hij schitterde door zijn schriften niet minder dan door zijn zwaard. Gesproten uit een oud geslacht in Frankenland, was hij, elf jaren oud zijnde, naar het klooster van Fulda gezonden, waar hij monnik moest worden. Maar ULRICH, die geen neiging voor deze stand gevoelde; vluchtte in zijn zestiende jaar uit het klooster, en begaf zich naar de hogeschool te Keulen, waar hij zich aan de beoefening van de talen en van de dichtkunst toewijdde. Hij leidde later

een zwervend leven, bevond zich in 1513 als gemeen soldaat bij de belegering van Padua, zag Rome in al de afschuwelijkheid, en scherpte daar de pijlen, welke hij later tegen het richtte.

Zijn geschriften.
Reeds vóór het verlaten van Italië gaf hij twee schimpende samenspraken tegen de pausen in het licht. In de ene (JULIUS *exclusus*) geeft de oorlogzuchtige paus JULIUS II, vermaard door zijn oorlogen, terwijl hij door de heilige PETRUS aan de deur van het Paradijs wordt afgewezen, dit antwoord aan de Apostel: "Indien gij mij binnen enige maanden niet goedwillig de hemel overgeeft, zal ik deze met een leger van 60.000 man aanvallen, en zal ik u en al de overige bewoners er uit verdrijven." In het andere schimpschrift (PASQUILLUS *exul*), verklaart PASQUYN "dat hij Rome verlaat, omdat men er alles, God, de sacramenten, het koninkrijk van de hemelen verkoopt, en omdat er alles geoorloofd is, behalve *arm te zijn en de waarheid te spreken*, wat men daar als de twee enige doodzonden aanmerkt."

Bij zijn terugkomst in Duitsland vervaardigde HÜTTEN tegen Rome een nog heviger geschrift, getiteld: "De Roomse Drievuldigheid." Daarin ontdekte hij al de wanorden van dit hof, en toonde hij de noodzakelijkheid aan, om met kracht aan de geweldenarij een einde te maken. "Er zijn," zegt een reiziger, VADISCUS genoemd, die in dit geschrift prijkt, "drie dingen, welke men gewoonlijk van Rome verhaalt: een kwaad geweten, een bedorven maag en een lege beurs. Er zijn drie dingen, welke Rome niet gelooft: de onsterfelijkheid van de ziel, de opstanding van de doden en de hel. Er zijn drie dingen, waarin Rome handel drijft: de genade van CHRISTUS, de kerkelijke waardigheden en de vrouwen." Dit laatste geschrift noodzaakte HÜTTEN het hof Van de aartsbisschop Van Mentz te verlaten, waar hij zich gedurende het opstellen van het bevond.

Brieven van enige onvermaarde mannen.
Toen de twist van REUCHLIN met de Dominicaners uitbarstte, nam HÜTTEN de zaak voor de wijze leraar op. Zijn akademievriend, CROTUS ROBIANUS en anderen vervaardigden toen het geruchtmakende schimpschrift, bekend onder de naam van *Brieven van enige onvermaarde mannen*. (*hommes obscurs*,) wat in 1516, een jaar vóór de theses van LUTHER, in het licht verscheen. Het was voornamelijk aan HÜTTEN, dat men dit geschrift toeschreef, en het is wel waarschijnlijk, dat hij er een groot aandeel aan had. De jegens REUCHLIN vijandige monniken, verdichte schrijvers dezer brieven, onderhouden daarin elkaar over de tijdsomstandigheden en over Godgeleerde onderwerpen, op hun wijze en in hun barbaars Latijn. Zij doen aan hun correspondent, ERATIUS, hoogleraar te Keulen, de zotste en nutteloosste vragen; zij geven hem de sprekendste bewijzen van hun grove onwetendheid, van hun ongeloof, van hun bijgelovigheid, van hun lagen en gewone geest, en tegelijkertijd van hun trotsheid en hun dweepzuchtige en vervolgzieke ijver. Zij verhalen hem een menigte van hun kluchtige gevallen, van hun uitspattingen en ongebondenheden, en verschillende ergernissen van het leven van HOCHSTRATEN, PFEFFERKORN en andere hoofden van hun partij. De nu eens huichelachtige, dan weer bespottelijke toon dezer brieven maakt derzelver lezing zeer kluchtig. En het geheel is zo natuurlijk, dat de Dominicaners en Franciscaners van Engeland dit geschrift met grote goedkeuring ontvingen, en geloofden dat het wezenlijk naar de beginselen van hun orde en ter harer verdediging was opgesteld. Een prior van Braband liet erin zijn lichtgelovige eenvoudigheid zelfs een groot getal exemplaren van kopen, en zond deze aan de

uitstekendsten onder de Dominicaners ten geschenke. De monniken, al meer en meer verbitterd, verzochten van de paus een strenge bul tegen al degenen die het waagden deze brieven te lezen; maar LEO X wees dit van de hand. Zij moesten de algemene bespotting verdragen en hun woede verkroppen. Geen werk bracht aan deze steunpilaren van het Pausdom een noodlottiger slag toe. Maar het was niet door spotternijen en schimpschriften, dat het Evangelie moest zegepralen. Indien men volgehouden had deze weg te bewandelen, indien de Reformatie, in plaats van de dwaling met Goddelijke wapenen aan te tasten, de toevlucht tot de spotzieken geest van de wereld genomen had, was haar zaak verloren. LUTHER veroordeelde deze schimpschriften ten hoogste. Een van zijn vrienden hem er een gezonden hebbende, getiteld: "De inhoud van het smeekschrift van PASQUYN," antwoordde hij daarop: "Die kinderachtigheden, welke gij mij gezonden hebt, komen mij voor vervaardigd te zijn geworden door een onbedachtzame geest. Ik heb ze aan een vriendenkring meegedeeld, en allen hebben er hetzelfde oordeel over geveld *(16)*." En over hetzelfde werk sprekende, schreef hij aan een ander van zijn correspondenten: "Het schijnt mij toe, dat dit smeekschrift dezelfde kluchtspeler tot schrijver heeft welke de *Brieven van de onvermaarde mannen* heeft vervaardigd. Ik keur zijn verlangens goed, maar ik keur zijn werk niet goed: want hij onthoudt zich niet van hoon en smaadredenen *(17)*." Dit oordeel is gestreng, maar het toont, welke geest LUTHER bezielde, en hoe ver hij boven zijn tijdgenoten was verheven.

(16) LUTH. Epp., 1, p., 37.
(17) Ibid., p. 38.

Hütten in Brussel.

ULRICH de bescherming van de aartsbisschop van Mentz hebbende moeten laten varen, zocht die van KAREL V, welke toen met de paus in onmin was. Hij begaf zich gevolgelijk naar Brussel, waar KAREL zijn hof hield. Maar in plaats van iets te erlangen, vernam hij dat de paus aan de Keizer gevraagd had hem aan handen en voeten gebonden naar Rome te zenden. De inquisiteur HOCHSTRATEN, de vervolger van REUCHLIN, was een van degenen welke van Rome de last hadden ontvangen om hem te vervolgen. Verontwaardigd, dat men zodanig een verzoek aan de keizer had durven doen, verliet ULRICH Braband. Buiten Brussel gekomen, ontmoette hij HOCHSTRATEN op de openbare weg. De inquisiteur viel verschrikt op zijn knieën, en beval zijn ziel aan God en de heiligen. "Nee!" zei de ridder, "ik zal mijn zwaard niet met uw bloed bezoedelen!" Hij gaf hem enige slagen met het platte van de kling, en liet hem gaan in vrede.

Zijn brieven.

HÜTTEN nam zijn toevlucht op het kasteel van Ebernburg, waar FRANCISCUS VAN SICKINGEN aan allen die door de Ultramontanen vervolgd werden een schuilplaats aanbood. Daar was het, dat zijn brandende ijver voor de verlossing van zijn volk hem die zo merkwaardige letteren in de pen gaf, welke hij aan KAREL V, aan FREDERIK, keurvorst van Saksen, aan ALBERT, aartsbisschop van Mentz, aan de vorsten en de adel, en allen die hem onder de voornaamste redenaars rangschikten, richtte. Daar was het, dat hij al die schriften vervaardigde, welke geschikt waren om door het volk gelezen en begrepen te worden, en die in al de Germaanse streken een afschrik van Rome en een liefde voor de vrijheid verspreidde. De zaak van de Hervormer toegedaan, was zijn doel de adel te bewegen om de wapenen ter gunste van het Evangelie op te vatten, om met het zwaard op dat Rome aan te vallen, wat

LUTHER niet dan door het woord en door de onoverwinnelijke kracht van de waarheid wilde vernietigen.

Intussen, te midden van al die oorlogzuchtige geestdrift, is het verblijdend, bij HÜTTEN tedere en hartelijke gevoelens te ontdekken. Toen zijn ouders stierven, stond hij aan zijn broeders al de familiegoederen af, ofschoon hij de oudste was, en verzocht hen zelfs hem niet te schrijven of enig geld te zenden, uit vreze dat zij, niettegenstaande hunne onschuld, van zijn vijanden te lijden zouden hebben en met hem in ongelegenheid geraken.

Zijn einde.

Zijn uiteinde was treurig. Na de dood van zijn vriend SICKINGEN begaf hij zich naar Bazel, waar hij eerst zeer wel ontvangen werd; maar ERASMUS, die zich daar bevond, uit vrees zijn huis voor hem gesloten hebbende, moest hij die stad verlaten. Hij ging naar Muhlhausen, alwaar hij de Roomse heerschappij hielp omverwerpen. Op nieuw genoodzaakt te vluchten, kwam hij te Zurich, waar hij in ZWINGLI een moediger vriend en beschermer vond dan ERASMUS. Maar weldra door nieuwe samenrottingen verdreven, begaf hij zich naar het kleine eiland Ufnau in het meer van Zurich, waar de arme leraar JOHANNES SCHNEPP, aan wie ZWINGLI hem aanbevolen had, hem een nederige gastvrijheid verleende, en met liefde aan hem alle zorgen, welke zijn gezondheid vorderde, besteedde. Het was op dit stille eiland van Zwitserland, dat deze onstuimige man, door de ijver van zijn gemoed verteerd, de geest gaf, in de ouderdom van 35 jaren. Indien de waarheid in hem geen van haar kinderen kan erkennen, -want zij gaat immer met de heiligheid des levens en de liefde van hart gepaard, -zal zij hem tenminste een eervolle melding waardig keuren, als één van de geduchtste bestrijders van de dwaling *(18)*.

(18) De werken van HÜTTEN zijn in het licht gegeven te Berlijn door MUNCHEN, 1822 tot 1825, in vijf delen in 80.

Sickingen.

Men kan hetzelfde zeggen van FRANCISCUS VAN SICKINGEN, zijn doorluchtige vriend en beschermer. Deze edele ridder, welke vele van zijn tijdgenoten de keizerlijke kroon waardig achtten, schittert als de voornaamste onder de krijgshaftige tegenstanders van Rome. Zijn gehele vermaak scheppende in het gedruis van de wapenen, was hij vervuld met ijver voor de wetenschappen, en met eerbied voor degenen die deze beoefenden. Aan het hoofd van een leger, dat Würtemberg bedreigde, beval hij, in geval men Stuttgart stormenderhand innam, de goederen en de woning van de grote letterkundige JOHANNES REUCHLIN te sparen. Hij ontbood hem daarna in zijn legerplaats, omhelsde hem, en bood hem zijn hulp aan in het geschil dat hij had met de monniken van Keulen. Lange tijd had de ridderstand er ere in gesteld, de letteren te versmaden. Het tijdvak, dat wij schetsen, biedt ons een nieuw schouwspel aan. Onder het zware harnas van de SICKINGENS en de HÜTTENS ontdekt men die nieuwe verstandsbeweging, welke zich overal begint te vertonen. De Hervorming schenkt aan de wereld, als haar eerstelingen, krijgshelden, die de kunsten des vredes beminnen.

HÜTTEN, bij zijn terugkomst van Brussel op het kasteel van SICKINGEN gevlucht, nodigde de dappere ridder uit, de Evangelische leer te beoefenen, en verklaarde hem de gronden, waarop zij steunde. "En is er nog iemand," riep SICKINGEN geheel

verbaasd uit, "die het durft beproeven zodanig een gebouw om te keren!...Wie zou dat kunnen?"....

Vele mannen, naderhand als Hervormers beroemd, vonden een schuilplaats op zijn kasteel: onder anderen MARTIJN BUCER, AQUILA, SCHWEBEL, ŒCOLAMPADIUS, zodat HÜTTEN met recht Ebernburg "het toevluchtsoord van de rechtvaardigen" noemde. ŒCOLAMPADIUS moest iedere dag op het kasteel prediken. Nochtans eindigden die oorlogshelden met zich te vervelen, van zoveel over de zachte deugden van het Christendom te horen spreken; de leerredenen kwamen hun te lang voor, hoe kort ŒCOLAMPADIUS ook trachtte te zijn. Zij kwamen niettemin bijna dagelijks ter kerke; doch dit geschiedde meestal om de zegen te horen en een kort gebed te doen; zodat ŒCOLAMPADIUS uitriep: "Helaas! het Woord wordt hier op steenrotsen gezaaid!"

Oorlog.
Weldra verklaarde SICKINGEN, willende op zijn wijze de zaak van de waarheid van dienst zijn, de oorlog aan de aartsbisschop van Trier, "om," gelijk hij zei, "een deur voor het Evangelie te openen." Tevergeefs raadde LUTHER, die reeds was te voorschijn getreden, hem dit af: hij viel Trier met vijfduizend ruiters en duizend voetknechten aan. De dappere aartsbisschop, bijgestaan door de keurvorst van de Palts en de landgraaf van Hessen, dwong hem tot de aftocht. In de volgende lente bestormden hem de verbondene vorsten in zijn kasteel van Landstein. Na een bloedige aanval is SICKINGEN genoodzaakt zich over te geven; hij was dodelijk gewond. De drie vorsten dringen in de sterkte, doorkruisen deze, en vinden eindelijk de ontembare ridder in een onderaards gewelf op zijn doodbed liggen. Hij reikt zijn hand aan de keurvorst van de Palts, zonder blijken te geven van acht te slaan op de vorsten welke hem vergezellen. Maar deze overladen hem met vragen en verwijtingen: "Laat mij met rust," zegt hij tot hen; "want ik moet mij nu bereiden, om verantwoording te doen aan een Heer, die groter is dan gij!"... Toen LUTHER zijn dood vernam, riep hij uit: "De Heer is rechtvaardig, maar wonderbaar! Het is niet door het zwaard, dat Hij Zijn Evangelie wil verbreiden."

Zijn dood.
Zodanig was het droevig uiteinde van een krijgsheld, welke, als keizer of keurvorst, misschien Duitsland tot een hoge trap van luister zoude gebracht hebben, doch die, in een beperkte kring geplaatst, nutteloos de grote krachten, waarmee hij begaafd was, verspilde. Het was niet in de onstuimige geest van deze oorlogshelden, dat de Goddelijke waarheid, welke van de hemel neergedaald was, haar woonstede was komen vestigen. Het was niet door hun wapenen, dat zij moest overwinnen; en God, de onbezonnen ontwerpen van SICKINGEN verijdelende, stelde opnieuw dit woord van de heilige PAULUS in helder daglicht: *De wapenen van onze strijd zijn niet vleselijk: maar zij zijn krachtig door de sterkte Gods*.

Cronberg.
Een andere ridder, HARMUT VAN CRONBERG, vriend van HÜTTEN en SICKINGEN, schijnt echter meer wijsheid en kennis van de waarheid te hebben gehad. Hij schreef met veel zedigheid aan LEO X hem uitnodigende zijn tijdelijke macht weer te geven aan degenen wie zij toebehoorde, te weten aan de keizer. Zich, als een vader, tot zijn onderdanen wendende, trachtte hij hun de leer des Evangelies te doen kennen, en wekte hij hen op tot het geloof, de gehoorzaamheid en het

vertrouwen op JEZUS CHRISTUS, "die, gelijk hij er bijvoegde, de Opperheer is van ons allen." Hij stelde weer in de handen van de keizer een jaargeld van tweehonderd dukaten, "omdat," gelijk hij zei, "hij niet meer degenen wilde dienen welke het oor leende aan de vijanden van de waarheid." En wij vinden ergens van hem dit woord, wat ons toeschijnt hem ver boven HÜTTEN en SICKINGEN te verheffen: "Onze hemelse Leraar, de Heilige Geest, kan, wanneer Hij het wil, in één uur veel meer van het geloof, wat in CHRISTUS is, onderwijzen, dan men erin tien jaren aan de hogeschool te Parijs van zou kunnen vernemen."

Diegenen echter, welke slechts op de trappen van de tronen *(19)*, of in de hoofdkerken en hogescholen vrienden van de Hervorming zoeken, en die menen dat er geen zodanigen onder het volk waren, verkeren in een grove dwaling. God, die het hart van de wijzen en van de vermogenden bereidde, bereidde ook in de eenzame wijken van het volk vele eenvoudige en geringe mannen, welke eenmaal de dienaars van Zijn Woord moesten worden. De geschiedenis des tijds toont ons de gisting, welke toen in het gemoed van de lagere klassen plaats had. Niet alleen zag men jonge lieden hun stand verlaten, om in het vervolg de eerste plaatsen in de Kerk te bezetten, maar men zag ook lieden, die hun gehele leven de geringste hanteringen toegedaan bleven, machtig veel toebrengen tot de grote ontwaking van de Christenheid. Wij zullen enige trekken uit het leven van één van hun doen kennen.

(19) Zie CHATEAUBRIAND, Etudes historiques.

Hans Sachs.

Op de 5de november 1494 werd een kleermaker te Neurenberg, met name HANS SACHS, een zoon geboren. Deze zoon, gelijk zijn vader, HANS (JOHANNES) genoemd, na zich op enige studiën toegelegd te hebben, welke een zware ziekte hem noodzaakte te laten varen, ging tot het handwerk van schoenmaker over. De jonge HANS maakte gebruik van de vrijheid, welke dit geringe beroep aan zijn geest liet, om in die hogere wereld, welke zijn ziel vermaakte, door te dringen. Nadat de gezangen in de kastelen van de dapperen opgehouden hadden, scheen zij een schuilplaats gezocht en gevonden te hebben bij de burgers van de vrolijke steden van Duitsland. Er werd een zangvereniging gehouden in de kerk te Neurenberg. Die oefeningen, in welke de jonge knaap zijn stem kwam mengen, openden het hart van HANS voor Godsdienstige indrukken, en werkten mee om in hem de smaak voor de dichtkunst en de muziek op te wekken. Nochtans kon het vernuft van de jongeling niet lang binnen de muren van zijn werkplaats opgesloten blijven. Hij wilde met eigen ogen die wereld zien, waarvan hij zoveel in de boeken had gelezen, waarvan zijn makkers hem zoveel verhaalden, en welke zijn verbeelding met wonderen vervulde. In 1511 neemt hij zijn pak op de schouders en vertrekt, richtende zijn tred naar het zuiden. De jonge reiziger, welke op zijn weg vrolijke makkers, rondzwervende studenten en vele gevaarlijke verleidingen ontmoet, voelt weldra in zijn binnenste een vreselijke strijd ontstaan. De aanlokselen des levens en zijn heilige voornemens staan tegenover elkaar. Bevende voor de uitkomst neemt hij de vlucht, en gaat hij zich (in 1513) verschuilen in het kleine stadje Wels in Oostenrijk, waar hij in de eenzaamheid en in het beoefenen van de schone kunsten zijn leven doorbrengt. De keizer MAXIMILIAAN komt met een luisterrijk gevolg door deze stad. De jonge dichter laat zich door de luister van dit hof meeslepen. De vorst neemt hem in zijn jachtgezelschap op, en HANS vergeet zichzelf opnieuw onder de gedruis makende gewelven van het paleis van Insprück. Maar zijn geweten roept nog eenmaal met kracht. Terstond legt

de jonge jager zijn schitterend jachtgewaad af; hij vertrekt; hij komt te Schwatz, vervolgens te Munchen. Het was daar, dat hij in 1514, op de leeftijd van twintig jaren, zijn eerste hymne "ter ere van God," in een merkwaardige zang voordroeg. Hij werd met toejuichingen overladen. Overal op zijn reizen had hij gelegenheid, ontelbare en droevige blijken van al de misbruiken, waaronder de godsdienst verstikt lag, te ontdekken.

Algemene gisting.

Bij zijn wederkomst te Neurenberg zet HANS zich aldaar neer, treedt in het huwelijk, wordt vader van de huisgezin. Zodra de Hervorming doorbreekt wordt hij opmerkzaam. Hij grijpt die heilige Schrift welke hem reeds als dichter dierbaar was geworden, en waarin hij nu niet meer beelden en zangen, maar het licht van de waarheid zoekt. Weldra wijdt hij zijn lier aan die waarheid toe. Uit een nederige werkplaats, over een van de poorten van de keizerlijke stad Neurenberg gelegen, komen tonen te voorschijn, welke door geheel Duitsland weergalmen, welke de gemoederen tot een nieuw tijdvak voorbereiden, en die overal bij het volk waarde bijzetten aan de grote omwenteling, welke tot stand wordt gebracht. De geestelijke liederen van HANS SACHS, zijn op rijm gebrachte Bijbel bewezen dit werk een veelvermogende dienst. Het zou mogelijk moeilijk zijn te zeggen, wie daarvoor het meeste gedaan heeft, de keurvorst van Saksen, die het rijk beheerde, of de schoenmaker van Neurenberg.

Zo was er dan te dier tijd onder alle standen iets, dat een hervorming aankondigde. Aan alle kanten zag men verschijnselen geboren worden en gebeurtenissen elkaar opvolgen, welke het werk van de eeuwen van de duisternis dreigden om te keren, en "een nieuwe tijd" voor de mensen aan te brengen. Het licht, dat de eeuw begon te ontdekken, had met een onbegrijpelijke snelheid in alle landen een menigte nieuwe begrippen verspreid. De gemoederen van de mensen, welke sinds zoveel eeuwen gesluimerd hadden, scheen door hun vaardigheid al de tijd te willen terugkopen welke zij hadden verloren. Deze ledig, zonder voeding te laten, of hun geen ander voedsel aan te bieden dan wat lange tijd hun kwijnend leven onderhouden had, dat zou hetzelfde geweest zijn als de menselijke natuur te miskennen. Reeds zag de menselijke geest duidelijk datgeen, wat was, en dat, wat moest zijn, en hij mat met een stoutmoedige blik de onmetelijke diepte, welke die twee werelden van elkaar scheidde. Grote vorsten waren op de troon gezeten; het oude gevaarte van Rome waggelde onder de zwaarte; de oude riddergeest verliet de aarde, plaats makende voor een nieuwe geest, die te gelijk de heiligdommen van de geleerdheid en de kabinetten van de vorsten vervulde. Het gedrukte Woord had vleugelen genomen, welke het voerden, gelijk de zaden, waarvan de natuurlijke historie gewag maakt, tot in de verst afgelegen plaatsen. De ontdekking van de beide Indiën vergrootte de wereld....Alles kondigde een grote omwenteling aan.

Maar van waar zou de aanval komen, welke het oude gebouw zou doen instorten, en uit de puinhopen een nieuw gebouw doen verrijzen. Niemand wist het. Wie bezat meer wijsheid dan FREDERIK? Wie bezat meer kennis dan REUCHLIN? Wie bezat meer talenten dan ERASMUS? Wie bezat meer geest en dichterlijk vuur dan HÜTTEN? Wie bezat meer dapperheid dan SICKINGEN? Wie was deugdzamer dan CRONBERG? En echter, noch FREDERIK, noch REUCHLIN, noch ERASMUS, noch SICKINGEN, noch HÜTTEN, noch CRONBERG....De geleerden, de vorsten, de krijgslieden, de Kerk zelf, allen hadden enige grondslagen ondermijnd; maar men

had het daarbij gelaten: en nergens zag men de machtige hand verschijnen, welke de hand Gods moest zijn.

Nochtans waren allen van gedachte dat zij zich weldra moest vertonen. Enigen waanden daarvan in de sterren de zekerste voortekenen ontdekt te hebben. Deze, ziende de jammerlijke staat van de Godsdienst, kondigden de naderende komst van de Antichrist aan. Geen daarentegen voorzeiden een nabijzijnde hervorming. De wereld was in verwachting. ***LUTHER verscheen.***

TWEEDE BOEK

JEUGD, BEKERING EN EERSTE BEDRIJVEN VAN LUTHER
1483 -1517

Luther's ouders. Zijn geboorte. Zijn armoede. Het ouderlijke huis. Gestrenge opvoeding. Eerste kundigheden. De school in Maagdenburg. Armoedige omstandigheden. Eisenach. De Sunamitische. Het huis van Cotta. Herinnering van die tijden. Luther's studiën. Trebonius.

De hogeschool. Luther's Godsvrucht. Ontdekking. De Bijbel. Luther's ziekte. Zijn inwendige strijd. Dood van Alexis. Hevig onweder. De Voorzienigheid. Luther's afscheid. Komst in het klooster.

Luther's vader. Bijgeloof. Slaven-arbeid. Moed. Studiën. De Bijbel. Nauwgezette vroomheid. Angsten. Godvruchtige mensen in de kloosters. Staupitz. Zijn bezoek. Gesprekken. De genade van Christus. De boetvaardigheid. De verkiezing. De Goddelijke Voorzienigheid. De Bijbel. De oude monnik. De vergeving van de zonden. Priesterwijding. Het middagmaal. Roeping naar Wittenberg.

Eerste onderwijs. Bijbelse lessen. Algemene roep. Prediking in Wittenberg. De oude kapel. Indruk.

Reis naar Rome. Klooster, aan de Po. Herinneringen binnen Rome. Bijgelovige vroomheid van Luther. Ontheiligingen van de geestelijkheid. Luther's verkeer in Rome. Verwarringen binnen Rome. Bijbelse studiën. Invloed op het geloof. Invloed op de Hervorming. De deur van het Paradijs. Luther's belijdenis.

Terugkomst. Het doctoraat. Carlstadt. Eed van Luther. Grondbeginsel van de Hervorming. Luther's moed. Zijn liefde. De Scholastieken. Spalatijn. De zaak van Reuchlin. Het geloof. Volksredevoeringen. Academisch onderwijs. Uitwerking van Luther's onderwijzingen. De monnik Spenlein. Rechtvaardiging door het geloof. Erasmus. De werken.

Eerste stellingen. Bezoek van de kloosters. Dresden. Erfurt. De prior Tornator. Gevolgen van Luther's reis. Luther's werkzaamheden. Pest.

Luther's betrekking tot de keurvorst. Raadgevingen aan de hofprediker. Hertog George. Luther voor het hof. Het middagmaal aan het hof. De avondstond bij Emser.

Vrijheid en slavernij. Stellingen. 's Mensen natuur. Rationalisme. Erfurt uitgedaagd. Eck. Urbanus Regius. Zedigheid van Luther.

Luthers ouders.

Alles was gereed. God, die Zijn werk gedurende eeuwen voorbereid, voltooit het, te Zijner tijd, door de zwakste werktuigen. Grote zaken door de geringste middelen daar te stellen, zodanig is de wet Gods. Wanneer Hij een grote boom wil tevoorschijn brengen, onder wiens takken de geslachten van de mensen een schuilplaats vinden, bedient Hij zich van een onmerkbaar zaad. Deze wet, die zich alom in de natuur

vertoont, wordt ook in de geschiedenis weergevonden. Wij moeten nu het geringe zaadje, dat God in de aarde leide om er Zijn heil opnieuw te doen bloeien, in de beginselen en eerste ontwikkelingen onderzoeken. Hij nam de Hervormers van de Kerk van daar, waar Hij de Apostelen had genomen. Hij verkoos hen uit die arme klasse, welke, schoon niet tot het lage gemeen behorende, echter ternauwernood tot de burgerstand behoort. Alles moet aan de wereld tonen, dat het niet van de mensen, maar dat het Gods werk is. De Hervormer ZWINGLI kwam uit de hut van een herder op de Alpen; MELANCHTON, de Godgeleerde van de Hervorming, uit de winkel van een wapensmid; en LUTHER uit de nederige stulp van een arme mijnwerker.

De eerste leeftijd van de mens, waarin hij onder Gods hand gevormd wordt en zich ontwikkelt, is altijd gewichtig. Vooral is dat in de levensloop van LUTHER. Daar staat de Hervorming reeds in haar geheel. De verschillende verschijnselen van dit werk volgden elkaar op in de ziel van hem die er het werktuig van was, vóórdat het in de wereld tot stand werd gebracht. De kennis van de hervorming, welke in het hart van LUTHER gewrocht werd, geeft alleen de sleutel tot de Hervorming van de Kerk. Het is alleen door het bestuderen van het *bijzondere* werk, dat men over het *algemene* werk kan oordelen. Zij die het eerste verwaarlozen, zullen van het tweede niets dan vormen en omtrekken kennen. Zij zullen zekere gebeurtenissen en zekere uitkomsten kunnen weten, maar zullen de innerlijke natuur dier vernieuwing niet kennen, omdat hun het levensbeginsel, dat er de ziel van was, verborgen zal blijven. Laat ons dan in LUTHER de Hervorming leren kennen vóórdat wij haar bestuderen in de gebeurtenissen, die de Christenheid van gedaante veranderden.

JOHAN LUTHER, zoon van een landman uit het dorp Mora, nabij Eisenach, in het graafschap Mansfeld in Thuringen, gesproten uit een oud en talrijk geslacht van eenvoudige burgers *(1)*, trad in het huwelijk met MARGARETHA LINDEMANN, de dochter van een inwoner van Neustadt, in het bisdom Wurzburg. De twee echtgenoten verlieten de velden van Eisenach, en zetteden zich in het kleine stadje Eisleben in Saksen neer.

(1) "Vetus familia est et late propagata mediocrium hominum." (MELANCHT. Vita LUTH.)

SECKENDORF verhaalt, op de getuigenis van REBHAN, superintendent te Eisenach ten jare 1601, dat de moeder van LUTHER, de tijd van haar bevalling nog verwijderd oordelende, naar de jaarmarkt van Eisleben was gegaan, en dat zij aldaar, tegen haar verwachting, van haar zoon beviel. Niettegenstaande al de achting, welke aan SECKENDORF toekomt, schijnt deze zaak geen geloof te verdienen; althans geen van de oudste levensbeschrijvers van LUTHER maakt daarvan melding; daarenboven moet Mora omtrent vier en twintig mijlen van Eisleben gelegen zijn, een afstand, welke men in de staat waarin LUTHERS moeder zich bevond niet zo gemakkelijk aflegt, *om de jaarmarkt te gaan bezoeken*; en eindelijk schijnt de getuigenis van LUTHER geheel met deze verzekering te strijden *(2)*.

(2) "Ego natus sum in Eisleben, baptisatusque apud Sanctum-Petrum ibidem. Parentes mei de prope Isenaco illuc migrarunt." ("Ik ben te Eisleben geboren, en aldaar bij St. Pieter gedoopt. Mijn ouders zijn van de omstreken van Eisenach derwaarts verhuisd.") L. Epp., 1, p. 390 *(3)*.

(3) Wat deze getuigenis van LUTHER betreft, het komt mij voor, dat deze het verhaal van SECKENDORF op gezag van de superintendent van Eisenach niet stellig tegenspreekt; maar het een met het ander zeer wel is te vereffenen, wanneer wij ons de zaak zo voorstellen, dat, schoon LUTHER aldaar te Eisleben als bij toeval, door de reis van zijn moeder derwaarts, welke, zo als klaar genoeg wordt te kennen gegeven, in haar rekening bedrogen was, werd geboren, echter de verhuizing van zijn ouders derwaarts eerst naderhand heeft plaats gehad, en misschien wel daardoor is veroorzaakt. Zelfs de woorden van LUTHER wèl bezien, komen daarmee zeer goed overeen. Hij zegt niet, zo als hij anders had moeten zeggen, na eerst zijn geboorte te Eisleben vermeld te hebben: "illic migrarant, waren derwaarts verhuisd," in de meer dan volmaakt verleden tijd: maar in de volmaakt verlede tijd: "migrarunt, zijn derwaarts verhuisd;" dus, zoals de samenhang naast te kennen geeft: "nadat ik aldaar geboren en gedoopt ben." -L.R.

JOHAN LUTHER was een oprecht, arbeidzaam, openhartig man, die zijn vastheid van karakter zelfs tot eigenzinnigheid dreef. Meer beschaafd van geest dan de lieden van zijn stand, las hij veel. De boeken waren toen zeldzaam, maar JOHAN liet geen gelegenheid voorbijgaan om zich deze aan te schaffen. Zij waren zijn uitspanning in de ogenblikken van rust, welke een zware en aanhoudende arbeid hem vergunde. MARGARETHA bezat die deugden, welke eerbare en Godvruchtige vrouwen versieren. De ingetogenheid, de vreze Gods en het gebed blonken vooral in haar uit. Zij werd door de overige huismoeders in de omtrek als een model beschouwd, dat zij moesten trachten te volgen *(4)*.

(4) "Intuebanturque in eam caeterae honestae mulieres, ut in exemplar virtutum." (MELANCHT. Vita LUTH.)

Zijn geboorte.

Men weet niet juist hoe lang deze twee echtgenoten te Eisleben gewoond hadden, toen op de 10de november, des avonds te elf uur, MARGARETHA een zoon ter wereld bracht. MELANCHTON vroeg dikwijls de moeder van zijn vriend naar het tijdstip van de geboorte van haar zoon. "Ik herinner mij zeer wel de dag en het uur," antwoordde zij dan, "maar van het jaar ben ik niet zeker." Maar JAKOB, LUTHERS broeder, een braaf en rechtschapen man! heeft verhaald dat MARTIJN, naar de mening van de gehele familie, op de 10de november des jaars van CHRISTUS 1483 is geboren *(5)*; het was de avond vóór St. maarten. De eerste gedachte van de vrome ouders was, het kind, dat God hun geschonken had, aan Hem door de heilige Doop toe te wijden. De volgende dag, welke men bevindt een Dinsdag te zijn, droeg de vader met dankbaarheid en vreugde zijn zoon naar de St. Pieters-kerk; het was dáár, dat hij het zegel ontving van zijn toewijding aan de Heer. Men noemde hem MARTIJN, ter gedachtenis van deze dag.

(5) MELANCHT. Vita LUTH.

De jonge MARTIJN telde nog geen zes maanden, toen zijn ouders Eisleben verlieten, om zich naar Mansfeld te begeven, dat slechts vijf mijlen van daar was gelegen. De mijnen van Mansfeld waren toen zeer beroemd. JOHAN LUTHER, een arbeidzaam man, bemerkende dat hij mogelijk geroepen zou worden om een talrijk gezin te onderhouden, hoopte aldaar gemakkelijker zijn brood en dat voor zijn kinderen te zullen verdienen. Het was in die stad, dat het verstand en de krachten van de jonge

LUTHER hun eerste ontwikkeling ontvingen; het was daar dat zijn werkzaamheid zich begon te vertonen, dat zijn innerlijk bestaan zich in zijn daden en woorden openbaarde. De vlakten van Mansfeld, de oevers van de Viper waren het toneel van zijn eerste spelen, waarmee hij zich met de kinderen uit de nabuurschap vermaakte.

Zijn armoede.
Het eerste verblijf te Mansfeld was voor de eerlijke JOHAN en zijn vrouw bezwaarlijk. Zij leefde erin het eerst in een grote armoede. "Mijn ouders," zegt de Hervormer, "zijn zeer arm geweest. Mijn vader was een arme houthakker, en mijn moeder droeg dikwijls haar hout op de rug, om iets tot onderhoud van ons, hun kinderen, te verdienen. Zij hebben voor ons zware, bloedige arbeid ondergaan." Het voorbeeld van ouders, welke hij eerde, de levenswijze, waaraan zij hem gewenden, maakten LUTHER vroegtijdig tegen de arbeid en de ontbering gehard. Hoe menigmaal zal MARTIJN zijn moeder in het bos vergezeld, en aan haar zijde zijn kleine takkebos gebonden en gedragen hebben!

Ondertussen zijn er beloften gedaan op de arbeid van de rechtvaardige, en JOHAN LUTHER ondervond de waarheid van deze. Hij verkreeg een weinig groter inkomen. Hij richtte te Mansfed twee smeltovens op. Van allen om zijn waardig karakter, zijn vlekkeloos leven en juistheid van oordeel geëerd, werd hij aangesteld tot raadsheer van die stad, de hoofdplaats van het graafschap van die naam. Een staat van te grote armoede zou het kind hebben kunnen bezwaren; het ruimer bestaan in de vaderderlijke woning verruimde zijn hart en verhief zijn karakter.

Het ouderlijke huis.
JOHAN bediende zich van zijn nieuwe staat, om het gezelschap, dat hij de voorkeur gaf, te zoeken. Hij had veel op met de geleerden, en nodigde dikwijls de kerkelijken en schoolmeesters van de plaats aan zijn tafel. Zijn huis bood een schouwspel aan van die verenigingen van eenvoudige burgers, welke in het begin van de 16de eeuw Duitsland tot ere verstrekten. Het was een spiegel, waarin die talrijke beelden, welke elkaar op het beroerde en vooringenomen toneel dier tijden opvolgden, werden teruggekaatst. Het kind deed er zijn voordeel mee. Voorzeker, het gezicht van die mannen, voor welke men in het huis van zijn vader zoveel eerbied toonde, verwekte meer dan eens in het hart van de jonge MARTIJN de eerzuchtige begeerte om zelf eenmaal een schoolmeester of geleerde te worden.

Gestrenge opvoeding.
Zodra hij oud genoeg was om enig onderwijs te ontvangen, zochten zijn ouders hem de kennis van God mee te delen, de vreze des Heeren in te boezemen en hem tot Christelijke deugden te vormen. Zij besteedden al hun zorgen aan deze eerste huiselijke opvoeding *(6)*. Doch dit was het niet alleen, waarbij hun tedere bezorgdheid zich bepaalde.

(6) "Ad agnitionem et timorem Dei....domestica institutione diligenter adsuefecerunt." (MELANCHT. Vita LUTH.)

Eerste kundigheden.
Zijn vader, hem de eerste beginselen van de kundigheden, welke hij zo hoog waardeerde, wensende te zien verkrijgen, smeekte over hem de Goddelijke zegen af, en zond hem ter schole. MARTIJN was nog zeer jong. Zijn vader, of een jongeling

van Mansfeld, NIKOLAAS EMLER, droegen hem dikwijls op hun armen naar het huis van GEORGE EMILIUS, en gingen er hem vervolgens weer afhalen. EMLER trad later met een zuster van LUTHER in het huwelijk. Vijftig jaren daarna herinnerde de Hervormer de oude NIKOLAAS dat treffend bewijs van toegenegenheid, in de eerste jaren van zijn kindsheid ontvangen, en schetste het op de eerste bladen van een boek, dat hij aan deze oude vriend ten geschenke gaf *(7)*.

(7) WALTHER'S Nachrichten.

De vroomheid van zijn ouders, hun werkzaamheid, hun strenge deugd, gaven de jonge knaap een gelukkige stoot, en vormden in hem een ernstige en vaardige geest. Het was toen, met betrekking tot de opvoeding, de regering van tucht en vreze. MARGARETHA, schoon soms het al te strenge gedrag van haar echtgenoot in alles goedkeurende, opende dikwijls voor MARTIJN haar moederlijke armen, om hem te midden van zijn tranen te troosten. Ondertussen dreef zij zelf ook de voorschriften van die wijsheid te ver, welke ons zegt: "Die zijn zoon lief heeft haast zich om hem te kastijden." Het hevig karakter van het kind gaf dikwijls aanleiding tot berispingen en bestraffingen. "Mijn ouders," zei LUTHER naderhand, "hebben mij hard behandeld, zodat ik zeer vreesachtig werd. Mijn moeder kastijdde mij eens zo sterk om een hazelnoot, dat het bloed er bij afliep. Zij meenden van ganse harte dat zij wel deden; maar zij wisten de gemoederen niet te onderscheiden; iets wat echter nodig is om te weten wanneer, wie en hoe men moet straffen *(8)*."

(8) LUTHERS Tischreden, of Tafelgesprekken.

Het arme kind had in de school niet minder strenge behandeling te verduren. Zijn meester kastijdde hem vijftienmaal achter elkaar op één morgen met roeden. "Men moet," zei LUTHER, deze zaak vermeldende, "de kinderen kastijden, maar men moet hen te gelijker tijd beminnen." Onder zulk een opvoeding leerde LUTHER vroegtijdig de aangenaamheden van een zinnelijk leven verachten. "Hetgene groot moet worden, moet gering beginnen," merkt één van zijn oudste geschiedschrijvers *(9)* met juistheid op, "en wanneer de kinderen in hun jeugd zo teer en verwijfd opgevoed worden, benadeelt men hen voor hun gehele leven."

(9) MATTHESIUS.

MARTIJN leerde het een en ander op de school. Men leerde hem de afdelingen van de catechismus, de tien geboden, het geloof, het gebed des Heeren, lofzangen, formulier-gebeden, de *donat*, een Latijnse grammatica, in de 4de eeuw door DONATUS, meester van St. HIERONYMUS, vervaardigd, en welke, in de 11de eeuw door een Franse monnik, REMIGIUS, tot meerdere volkomenheid gebracht, lange tijd in al de scholen in grote achting stond; hij bestudeerde daarenboven de Cisio-Janus, een zeer zonderlinge kalender, vervaardigd in de 10de of 11de eeuw; kortom, hij leerde al wat men op de Latijnse school van Mansfeld kon leren.

Maar het kind schijnt niet tot God te zijn geleid. Het enige Godsdienstige gevoel, dat men toen bij hem bespeurde, was dat van de vreze. Telken reize als hij de naam van CHRISTUS hoorde uitspreken, verbleekte hij van schrik; want men had Hem niet dan als een verschrikkelijk rechter en vol van gramschap aan hem voorgesteld *(10)*. Deze slaafse vreze, welke zo ver van de ware godsdienst verwijderd is, bereidde hem

mogelijk voor tot de blijde boodschap des Evangelies, en tot die vreugde welke hij later gevoelde, toen hij CHRISTUS leerde kennen als zacht en nederig van harte.

(10) LUTH. Opp. (W.), 22, 1785.

De school in Maagdenburg

JOHAN LUTHER wilde, uit een zekere voorliefde, van zijn zoon een geleerde maken. Geheel die nieuwe wereld van verlichting en wetenschap, welke zich alom begon te bewegen, drong zelfs tot in de woning van de mijnwerker van Mansfeld, en wekte de eerzucht van de vader op. De voortreffelijke aanleg, de volhardende vlijt van de jongeling deden JOHAN de schoonste hoop koesteren. Toen dan MARTIJN, in het jaar 1497, de ouderdom van veertien jaren bereikt had, nam zijn vader het groot besluit om zich van hem te scheiden, ten einde hem naar de school van de Franciscaners te Maagdenburg te zenden. MARGARETHA moest er zich aan onderwerpen, en MARTIJN maakte zich gereed om ver van het vaderlijk dak zijn loopbaan te beginnen.

Onder de jonge lieden van Mansfeld bevond zich de zoon van een brave burger, met name JOHAN REINECKE. MARTIJN en JOHAN, schoolmakkers van hun kindsheid af, waren nauw aan elkaar verbonden. Deze vriendschap duurde hun gehele leven voort. JOHAN vergezelde vier en twintig jaren later zijn uitstekende vriend op de vermaarde en gevaarlijke reis van Worms. Hij werd opzichter van de smelterij te Mansfeld, en verwierf door zijn deugde de achting van al zijn medeburgers. De Hervormer hield niet op met hem een innige vriendschap te onderhouden. -De twee jonge lieden vertrokken gelijktijdig naar Maagdenburg. Het was daar dat zij, verwijderd van hun betrekkingen, de banden van de vriendschap nauwer toehaalden.

Maagdenburg was voor MARTIJN als een nieuwe wereld. Te midden van ontelbare ontberingen, (want hij had nauwelijks genoeg om van te leven,) onderzocht hij en was hij opmerkzaam. ANDREAS PROLES, provinciaal van de orde van de Augustijners, verkondigde toen met veel warmte de noodzakelijkheid om de godsdienst en de Kerk te hervormen. Mogelijk deden deze predikatiën in het gemoed van de jongeling de eerste en vluchtige denkbeelden ontstaan van wat er zich later in openbaarde.

Armoedige omstandigheden.

Het was voor LUTHER de tijd van harde leerjaren. Op zijn veertiende jaar in de wereld geworpen, zonder vrienden en zonder beschermers, beefde hij voor zijn meesters, en zocht hij, in de uren van uitspanning, onder veel bezwaar, met kinderen zo arm als hij zelf, zijn voedsel. "Ik bedelde," zegt hij, "met mijn makkers om een weinig spijze, ten einde in onze nooddruft te voorzien. Eens, ten tijde dat de Kerk het feest van CHRISTUS geboorte vierde, liepen wij gezamenlijk de naburige dorpen rond, gaande van huis tot huis en zingende op vier stemmen de gewone lofzangen op het kleine kind JEZUS, te Bethlehem geboren. Wij bleven staan voor een afgelegen boerenwoning aan het einde van een dorp. De boer, ons onze kerszangen horende zingen, kwam met enige spijze aan, die hij ons wilde geven, en vroeg met een zware stem en op een ruwe toon. "Waar zijt gij, knapen?" Door deze woorden verschrikt, vloden wij uit alle macht heen. Wij hadden geen reden om ons vervaard te maken; want de boer bood ons uit goeder harte deze ondersteuning aan; maar onze harten waren ongetwijfeld door de bedreigingen en de dwingelandij, waarmee de meesters te die tijde de scholieren mishandelden, vreesachtig gemaakt, zodat een onverwachte

schrik ons had aangegrepen. Ten laatste echter bleven wij op het aanhoudend roepen van de boer staan, lieten onze vrees varen, liepen naar hem toe, en ontvingen uit zijn hand het voedsel dat hij ons aanbood." "Eveneens," voegt LUTHER er bij, "zijn wij gewoon te beven en te vluchten, wanneer ons geweten schuldig en beangstigd is. Dan zijn wij zelfs bevreesd voor een onderstand die men ons aanbiedt, en voor degenen die onze vrienden zijn en ons allerlei soort van weldaden willen bewijzen *(11)*."

(11) LUTH. Opp. (W.), 2, 2347.

Eisenach.

Nauwelijks was er een jaar verlopen, toen JOHAN en MARGARETHA, vernemende hoeveel bezwaar hun zoon vond om te Maagdenburg te leven, hem naar Eisenach zonden, waar zich een beroemde school bevond en waar zij vele bloedverwanten hadden *(12)*. Zij hadden nog andere kinderen; en hoewel hun vermogen vermeerderd was, konden zij hun zoon niet in een vreemde stad onderhouden. De smeltovens en de onvermoeide arbeid van JOHAN LUTHER kon slechts in het onderhoud van het gezin te Mansfeld voorzien. Hij hoopte dat MARTIJN, te Eisenach gekomen, aldaar gemakkelijker zijn bestaan zou vinden. Maar hij was er niet gelukkiger. Diegenen van zijn nabestaanden, welke in deze stad woonden, lieten zich niet aan hem gelegen zijn, of konden, daar zij mogelijk zelf arm waren, hem geen hulp bewijzen.

(12) "Isenacum enim pene totam parentelam meam habet." (L. Epp., 1, p. 390)

Wanneer de honger zich bij de scholier deed gevoelen, moest hij, evenals te Maagdenburg, zich met zijn schoolmakkers verenigen en met hen aan de huizen zingen om een bete broods te bekomen. Deze gewoonte van LUTHERS tijd is tot op onze dagen in verscheidene steden van Duitsland in gebruik gebleven. De stemmen dier jongelieden maken Soms een zeer harmonisch gezang. Dikwijls ontving de arme en zedige knaap, in plaats van brood, enige harde woorden. Meer dan eens van droefheid overstelpt, stortte hij in het geheim vele tranen; hij dacht niet dan met siddering aan de toekomst.

De Sunamitische.

Eens onder anderen had men hem reeds aan drie huizen afgewezen, en was hij op het punt nuchter naar zijn verblijf terug te keren, toen hij, op het St. Georges-plein gekomen, voor het huis van een aanzienlijke burger onbewegelijk bleef staan, in treurige overdenkingen verzonken. Zal hij, uit gebrek aan brood, de studiën moeten vaarwel zeggen, en genoodzaakt zijn met zijn vader in de mijnen van Mansfeld te gaan werken?... Eensklaps wordt er een deur geopend; een vrouw vertoont zich op de dorpel: het is de echtgenoot van CONRAAD COTTA, de dochter van de burgemeester van Hefeld *(13)*. Zij heette URSULA. De kroniekschrijvers van Eisenach noemen haar "de Godvruchtige *Sunamitische*," ter gedachtenis van die vrouw welke met zoveel aandrang de profeet ELIZA nodigde brood bij haar te eten. De Christelijke Sunamitische had reeds meer dan eens de jonge MARTIJN in de vergaderingen van de gelovigen opgemerkt; zij was bewogen geworden door de welluidendheid van zijn gezang en door de vroomheid van dit kind *(14)*. Zij had de harde woorden gehoord waarmee men de arme scholier overlaadde. Zij zag hem geheel bedroefd voor haar deur; zij kwam te zijner hulpe, zij wenkte hem binnen te komen, en bediende hem van het nodige om zijn honger te stillen.

(13) LINGK'S Reisegesch. LUTH.
(14) MATTHESIUS.

CONRAAD keurde de weldadigheid van zijn vrouw goed; hij vond zelfs in het gezelschap van de jongen LUTHER zoveel behagen, dat hij hem, enige dagen later, geheel in zijn huis nam.

Van dit ogenblik af zijn zijn studiën gered. Hij zal niet meer naar de mijnen van Mansfeld behoeven terug te keren, hij zal het talent, dat God hem heeft toevertrouwd, niet in het verborgen leven van een gemeen werkman behoeven te begraven. God heeft hem het hart en de deur van een Christelijk huisgezin geopend, op het ogenblik dat hij niet meer wist wat hij zou beginnen. Deze gebeurtenis leide in zijn ziel de eerste kiemen van dat vertrouwen op God, wat in het vervolg de zwaarste stormen niet konden doen wankelen.

Het huis van Cotta.
LUTHER ondervond in het huis van COTTA een geheel ander leven, dan hij tot hiertoe had gekend. Hij had er een aangenaam bestaan, vrij van zorg en kommer; zijn geest werd helderder, zijn aard vrolijker, zijn hart meer geopend. Geheel zijn aanwezen ontwaakte door de liefelijke stralen van de liefdadigheid, en begon zich in levensvreugde en geluk te vermaken. Zijn gebeden waren vuriger, zijn weetlust groter, hij maakte snelle vorderingen.

Bij de letteren en de wetenschappen voegde hij de schone kunsten; want de kunsten namen ook meer en meer in Duitsland toe. De mensen, welke God bestemt om op hun tijdgenoten te werken, worden eerst zelf door al de neigingen van hun eeuw overmeesterd en weggesleept. LUTHER leerde op de fluit en de luit spelen. Met dit laatste speeltuig paarde hij dikwijls zijn schone alt-stem: op die wijze stemde hij zijn hart in ogenblikken van droefheid tot vreugde. Hij schiep er zijn vermaak in, dus door zijn akkoorden aan zijn pleegmoeder, welke de muzijk zeer beminde, zijn levendige erkentelijkheid te bewijzen. Hij zelf is tot in zijn ouderdom een liefhebber van deze kunst geweest, en heeft de woorden en de zangwijzen van enige van de schoonste liederen van Duitsland vervaardigd. Verscheidene zijn er zelfs in onze taal overgebracht.

Herinnering van die tijden.
Gelukkige tijd voor de jongeling! LUTHER herinnerde zich deze altijd met aandoening; en toen vele jaren daarna een zoon van CONRAAD te Wittenberg was komen studeren, nadat de arme scholier van Eisenach de leraar van zijn eeuw geworden was, ontving hij hem met vreugde aan zijn tafel en onder zijn dak. Hij wilde gedeeltelijk aan de zoon vergelden, wat hij van de vader en moeder had genoten.

Het was bij de gedachte aan de Christelijke vrouw, welke hem brood had gegeven toen de gehele wereld hem terugstootte, dat hij deze schone woorden sprak: "Er is niets liefelijker op aarde dan het hart van een vrouw waarin de Godsvrucht woont."

Luther's studiën.
Maar nooit schaamde zich LUTHER de dagen, waarin hij, door honger gedreven, in bedruktheid het nodige brood bedelde, tot instandhouding van zijn studiën en van zijn leven. Wel ver van dat, dacht hij met erkentelijkheid aan die grote armoede van zijn

jeugd. Hij beschouwde deze als één dier middelen, waarvan God zich bediend had om van hem degenen te maken die hij later werd, en hij dankte Hem er voor. De arme kinderen, die verplicht waren hetzelfde leven te leiden, roerden zijn hart. "Veracht," zei hij, "de knapen niet, welke, al zingende voor de deuren, het brood om Gods wil (*panem propter Deum*) zoeken; ik heb dat ook gedaan. Het is waar dat mijn vader mij naderhand met veel liefde en trouw aan de hogeschool te Erfurt heeft onderhouden, en in het zweet van zijn aangezicht bijgestaan; maar ik ben een arme bedelaar geweest. En nu ben ik, door middel van mijn pen, zo ver gekomen, dat ik zelfs met de Grote Heer niet van stand zou willen verwisselen. Ja wat meer is: wanneer men al de goederen van de aarde op elkaar hoopte, zou ik deze voor wat ik heb niet ruilen. En echter zou ik niet tot die hoogte geklommen zijn, waarop ik mij bevinde, wanneer ik niet school gegaan had en niet had leren schrijven." Zo vindt de grote man in deze eerste en nederige beginselen de oorsprong van zijn roem. Hij vreest niet te herinneren hoe die stem, wier tonen het Duitse rijk en de wereld verbaasden, niet lang geleden in de straten van een arme stad om een bete broods verzocht. De Christen schept in die herinneringen zijn vermaak, omdat zij hem te binnen brengen dat God het is, in Wie hij moet roemen.

Zijn doordringend verstand, zijn levendige verbeelding, zijn voortreffelijk geheugen deden hem weldra boven al zijn schoolmakkers uitmunten *(15)*. Hij maakte vooral snelle vorderingen in de oude talen, in de welsprekendheid en in de dichtkunst. Hij schreef redevoeringen, hij maakte verzen. Vrolijk, innemend, bezittende wat men noemt een goed hart, was hij van zijn meesters en kameraden geliefd.

(15) "Cumque et vis ingenii acerrima esset, et imprimis ad eloquentiam idonea, celeriter aequalibus suis praecurrit." ("Daar hij een zeer scherpzinnig verstand bezat, dat bovenal voor de welsprekendheid geschikt was, streefde hij spoedig zijns gelijken vooruit.") MELANCHT Vita LUTH.

Trebonius.

Onder zijn leermeesters hechtte hij zich bijzonder aan JOHANNES TREBONIUS, een geleerd man, met een innemend voorkomen, en welke zulk een achting had voor de jeugd als geschikt is om deze aan te moedigen. MARTIJN had opgemerkt dat, wanneer TREBONIUS in de school kwam, hij het hoofd ontblootte om de leerlingen te groeten. Grote inschikkelijkheid in die zo waanwijze tijden! Dit had de jongeling bevallen. Hij had begrepen dat hij ook enige waarde bezat. De eerbewijzing van de meester had de leerling in zijn eigen ogen verhoogd. De ambtgenoten van TREBONIUS, welke diezelfde gewoonte niet hadden, hem eens hun verwondering over die uiterste inschikkelijkheid te kennen gegeven hebbende, antwoordde hij hun, en dit trof niet minder de jongen LUTHER: "Er zijn onder deze knapen mensen, waarvan God eenmaal burgemeesters, kanseliers, leraars, overheidspersonen zal maken. Al is het ook dat gij hen nog niet ziet met de tekenen van hun waardigheden, het is echter billijk dat gij achting voor hen hebt." Ongetwijfeld hoorde de jonge scholier met vermaak deze woorden, en mogelijk zag hij toen reeds in het verschiet een doctorale kap op het hoofd.

De hogeschool.

LUTHER had zijn achttiende jaar bereikt. Hij had het aangename van de letteren gesmaakt. Hij brandde van begeerte om deze te beoefenen. Hij haakte naar een hogeschool. Hij wenste zich naar een dier bronnen van al de wetenschappen te

begeven, waar zijn dorst naar wetenschap kon gelest worden *(1)*. Zijn vader wilde dat hij in de rechten zou studeren. Vol van hoop omtrent de natuurlijke gaven van zijn zoon, wenste hij deze ten algemene nut aan te kweken, en in volle glans te doen schijnen. Hij zag hem reeds onder zijn medeburgers luisterrijke ambten bekleden, de gunst van de vorsten winnen, en schitteren op het toneel van de wereld. Het werd vastgesteld dat de jongeling zich naar Erfurt zou begeven.

(1) "Degustata igitur litterarum dulcedine, natura flagrans cupiditate discendi, appetit academiam." (MELANCHT. Vita LUTH)

LUTHER kwam, in het jaar 1501, op deze hogeschool. JODOCUS, bijgenaamd de leraar van Eisenach, onderwees aldaar met zeer goed gevolg de schoolse wijsbegeerte. MELANCHTON betreurt het dat men toen te Erfurt niet dan een met spitsvindigheden opgevulde redeneerkunde leerde. Hij meent dat, indien LUTHER er andere hoogleraren gevonden had, indien men hem de aangenamer en vreedzamer kundigheden van de ware wijsbegeerte onderwezen had, dit de hevigheid van zijn natuur zou hebben kunnen matigen en verzachten *(2)*. De nieuwe leerling begon dan de wijsbegeerte van de middeleeuwen in de schriften van OCCAM, SCOTUS, BONAVENTURA en THOMAS AQUINAS te beoefenen. Later had hij van al die schoolgeleerdheid een afkeer. Hij beefde van verontwaardiging, wanneer men in zijn tegenwoordigheid slechts de naam van ARISTOTELES uitsprak; en zelfs ging hij zo ver van te zeggen, dat, zo ARISTOTELES geen mens was, hij niet zou vrezen hem voor de Duivel te houden. Maar zijn leergierige geest had behoefte aan beter voedsel; hij zette er zich toe om de schone gedenkschriften van de oudheid, de werken van CICERO, van VIRGILIUS en anderen te bestuderen. Hij hield zich niet, als het gros van de studenten, tevreden met de werken van deze schrijvers van buiten te leren, maar trachtte bovenal hun gedachten te doorgronden, tot de geest welke hen bezielde door te dringen, zich hun wijsheid eigen te maken, het doel van hun schriften te bevatten, en zijn verstand met hun kernachtige spreuken en levendige beelden te verrijken. Met een vaardig geheugen en een sterke verbeelding begaafd, bleef hem al wat hij las of hoorde altijd voor de geest; het was alsof hij het zelf had gezien. "Zo schitterde LUTHER van zijn jeugd af. De gehele hogeschool," zegt MELANCHTON, "bewonderde zijn vernuft *(3)*."

(2) "Et fortassis ad leniendam vehementiam naturae mitiora studia verae philosophiae....." (MELANCHT. Vita LUTH.)
(3) "Sic igitur in juventute eminebat, ut toti academiae LUTHERI ingenium admirationi esset." (Vita LUTH.)

Luther's Godsvrucht.
Maar reeds op dit tijdstip werkte de achttienjarige jongeling niet eniglijk voor de beschaving van zijn verstand; er was in hem die ernstige gedachte, dat naar boven verheven hart, wat God geeft aan degenen waarvan Hij Zijn ijverigste dienaren wil maken. LUTHER gevoelde dat hij van God afhing: eenvoudig en veelvermogend denkbeeld, wat te gelijker tijd de bron is van een diepe ootmoed en van grote daden! Hij smeekte met ijver de Goddelijke zegen af over zijn oefeningen. Elke morgen begon hij de dag met het gebed; daarna begaf hij zich naar de kerk; vervolgens begon hij aan de studie, en hij liet gedurende de gehele dag geen ogenblik verloren gaan. "Goed gebeden," was hij gewoon te zeggen, "is meer dan half volbrachte studie."

Ontdekking.
De jonge student bracht in de bibliotheek van de hogeschool de ogenblikken door, welke hij van zijn academische werkzaamheden kon afzonderen. Daar de boeken nog zeldzaam waren, was het voor hem een groot voorrecht van de in deze uitgebreide verzameling bijeengebrachte schatten gebruik te kunnen maken. Eens, (hij was toen twee jaren te Erfurt en twintig jaar oud,) eens opende hij de boeken van de bibliotheek, het één na het ander, om er de schrijvers van te leren kennen. Een boek, dat hij op zijn beurt heeft geopend, trekt zijn aandacht. Hij heeft tot op deze stond dergelijk niet gezien. Hij leest de titel....het is een Bijbel! een zeldzaam, onbekend boek te die tijde. Zijn belangstelling wordt levendig opgewekt; hij staat geheel verwonderd iets anders in dit boekdeel te vinden dan die brokstukken van evangelies en brieven, welke de Kerk uitgekozen heeft om ze iedere Zondag van het jaar in de tempel voor het volk te lezen. Hij had tot hiertoe geloofd dat dit het gehele Woord van God was. En ziedaar zoveel bladzijden, zoveel hoofdstukken, zoveel boeken, waarvan hij nimmer iets had gehoord! Zijn hart klopt terwijl hij die gehele Schrift, welke Van God is ingegeven, in zijn handen houdt. Hij doorloopt met gretige blikken en met onuitsprekelijke gewaarwordingen al die bladeren Gods. De eerste bladzijde, waarop hij zijn aandacht vestigt, verhaalt hem de geschiedenis van ANNA en van de jonge SAMUEL. Hij leest, en kan ternauwernood al de vreugd, waarvan zijn ziel doordrongen is, weerhouden. Dit kind, wat door zijn ouders de Heere wordt overgegeven al de dagen van zijn leven; de lofzang van ANNA, waarin zij verkondigt dat de Heer de geringe verheft uit het stof en de nooddruftige verhoogt uit het slijk, om hem te doen zitten bij de vorsten; die jonge knaap SAMUEL, welke opgroeit in de tempel voor het aangezicht des Heeren; die ganse geschiedenis, dat gehele Woord, wat hij ontdekt heeft, doen hem een nooit gekende vreugde smaken. Hij keert met een vol hart weer huiswaarts. "Och, of God mij eenmaal," zo dacht hij, "zulk een boek in eigendom wilde geven!" *(4)* LUTHER kende nog geen Grieks of Hebreeuws. Het is niet zeer waarschijnlijk, dat hij gedurende de twee of drie eerste jaren van zijn verblijf aan de hogeschool deze talen beoefend heeft. Het was een Latijnse Bijbel, die hem van vreugde vervoerd had. Hij kwam weldra in de bibliotheek terug, om er zijn schat weer te vinden. Hij las en herlas en in zijn verbazing en vreugde begon hij daarna nogmaals te lezen. De eerste stralen van een nieuwe waarheid braken toen bij hem door.

(4) "Avide percurrit, coepitque optare ut olim talem librum et ipse nancisci posset..." (M. ADAMI Vita LUTH., p. 103.)

De Bijbel.
Zo dan heeft God hem Zijn Woord doen vinden. Hij heeft het boek ontdekt, waarvan hij eenmaal aan zijn volk die bewonderenswaardige overzetting moest geven, in welke Duitsland gedurende drie eeuwen de Goddelijke orakelen leest. Het is mogelijk voor de eerste maal dat een hand dit kostbare boekdeel van de plaats, die het in de bibliotheek van Erfurt had, heeft genomen. Dit boek, in een onbekende hoek van een donkere zaal neergelegd, is bestemd om voor een geheel volk het boek des levens te worden. De Hervorming was in deze Bijbel verborgen.

Het was in hetzelfde jaar dat LUTHER de eerste academische graad, namelijk die van baccalaureus, verkreeg.

Luther's ziekte.

De al te grote arbeid, waaraan hij zich tot het welgelukken van zijn examens overgegeven had, stortte hem in een gevaarlijke ziekte. De dood naderde hem. Zwaarmoedige gedachten vervulden zijn geest. Hij waande dat alles voor hem op aarde was afgedaan. Men was met de jongeling bewogen. Het was te bejammeren, dacht men, zoveel verwachtingen zo spoedig te zien verijdeld. Vele vrienden kwamen hem aan zijn ziekbed bezoeken. Onder hun getal bevond zich een grijsaard, een eerwaardig priester, die de student van Mansfeld in zijn werkzaamheden en in zijn academische loop met belangstelling had gadegeslagen. LUTHER kon hem de gedachte, waarmee hij gekweld werd, niet verbergen. "Weldra," zei hij, "zal ik uit deze wereld geroepen worden." Maar de grijsaard antwoordde hem als een profeet, met innemende vriendelijkheid: "Mijn waarde baccalaureus, heb goede moed! gij zult van deze ziekte niet sterven. Onze God zal van u nog een man maken, die op zijn beurt ook velen zal vertroosten *(5)*. Want God legt degenen zijn kruis op die Hij bemint, en zij die het geduldig dragen worden veel wijsheid deelachtig." Deze woorden troffen de jonge zieke. Zo hoorde hij zich toen, in het stof des doods nederliggende, door de mond eens priesters herinneren, dat God (gelijk de moeder van SAMUEL gezegd had) de ellendige opricht. De grijsaard heeft een zachte troost in zijn hart verspreid; hij heeft zijn levensgeesten weer opgewekt; dat zal hij nimmer vergeten. "Dit is de eerste voorspelling welke de doctor gehoord heeft," zegt MATTHESIUS, LUTHERS vriend, die ons deze verhaalt, "en hij heeft daar dikwijls aan gedacht." Men begrijpt lichtelijk in welke zin MATTHESIUS dit woord een voorspelling noemt.

(5) "Deus te virum faciet qui alios multos iterum consolabitur." (M. ADAMI Vita LUTH., p. 103.)

Zijn inwendige strijd.

Toen LUTHER hersteld was, had er iets nieuws in hem plaats. De Bijbel, zijn ziekte, de woorden van de oude priester, scheen hem een nieuwe roeping aangewezen te hebben. Er was echter nog niets bepaalds in zijn geest. Hij zette zijn studiën voort. In het jaar 1505 werd hij tot meester in de vrije kunsten of tot doctor in de wijsbegeerte bevorderd. De hogeschool te Erfurt was toen de vermaardste van Duitsland; de overige waren in vergelijking niet meer dan lagere scholen. De plechtigheid had, naar het gebruik, met grote staatsie plaats. Een optocht met flambouwen kwam LUTHER hulde bewijzen *(6)*. Het feest was prachtig. Allen waren verheugd. LUTHER, misschien door die eerbewijzingen aangemoedigd, was op het punt zich geheel en al aan de rechten toe te wijden, overeenkomstig de wil van zijn vader.

(6) Tafelgesprekken, bl. 229.

Maar God wilde het anders. Terwijl LUTHER zich uiterlijk met verschillende studiën bezig hield, terwijl hij de natuurkunde en de zedenleer van ARISTOTELES, en andere takken van de wijsbegeerte begon te onderwijzen, hield zijn hart niet op hem toe te roepen dat de Godzaligheid het enige nodige was, en dat hij vóór alle dingen van zijn behoud moest verzekerd zijn. Hij wist welk ongenoegen God betoont over de zonde; hij herinnerde zich de straffen welke Zijn Woord aan de zondaar bedreigt; en hij vroeg zichzelf met vreze af, of hij verzekerd was de Goddelijke genade te bezitten. Zijn geweten riep hem toe: Nee! Zijn karakter was vaardig en beslist: al wat hem een vaste hoop op de onsterfelijkheid zoude kunnen verzekeren, had hij besloten te doen. Twee

gebeurtenissen schokten, de ene na de andere, zijn ziel, en kwamen zijn besluit verhaasten.

Dood van Alexis.
Onder zijn academie-vrienden was er één, met name ALEXIS, met wie hij ten nauwste was verbonden. Op een zekere morgen verspreidt zich binnen Erfurt het gerucht, dat ALEXIS verraderlijk is vermoord. LUTHER verzekert zich in allerijl omtrent de waarheid van dit verhaal. Deze zo onverwachte dood van zijn vriend ontroert hem, en de vraag, welke hij zichzelf doet: "Wat zou er van mij geworden zijn, indien ik zo plotseling opgeroepen was geworden?" vervult zijn ziel met de levendigste schrik.

Het was toen de zomer van het jaar 1505. LUTHER, wie de gewone academische vacantiën meerder vrijheid lieten, besloot een reis naar Mansfeld te doen, om de geliefkoosde plaatsen van zijn jeugd eens weer te zien en zijn ouders te omhelzen. Mogelijk wilde hij ook zijn hart voor zijn vader openen, hem polsen omtrent het voornemen dat zich in zijn geest begon te vormen, en zijn toestemming verkrijgen om een andere bestemming te kiezen. Hij voorzag al de moeilijkheden welke hem wachtten. Het luie leven van de meerderheid van de priesters mishaagde de vlijtige mijnwerker van Mansfeld ten hoogste. De kerkelijken waren daarenboven weinig geacht in de wereld; zij genoten voor het grootste gedeelte slechts een gering inkomen; en de vader, die grote opofferingen voor het onderhoud van zijn zoon aan de hogeschool had gedaan, die hem, sinds zijn twintigste jaar, in een beroemde school openlijk zag leren, wilde de verwachtingen, waardoor zijn hoogmoed gestreeld werd, geenszins laten varen.

Hevig onweder.
Wij zijn onkundig van hetgene er gedurende LUTHERS verblijf te Mansfeld voorviel. Misschien maakte de uitdrukkelijk verklaarde wil van zijn vader hem bevreesd zijn hart voor hem te openen. Hij vertrok. Opnieuw verliet hij de vaderlijke woning voor de gehoorzalen van de hogeschool. Hij bevond zich nog slechts op een kleine afstand van Erfurt, toen hij door een hevig onweer werd overvallen. De donder barst los; de bliksem schiet op de grond aan zijn zijde neer. LUTHER valt verschrikt ter aarde. Zijn uur is mogelijk gekomen. Deze bliksemstraal komt hem het leven benemen. De dood, het oordeel, de eeuwigheid omringen hem met al hun verschrikkingen, en doen hem een stem horen, welke hij niet langer kan weerstaan. "Met de angsten en de schrik des doods omgeven," gelijk hij het zelf verhaalt *(7)*, doet hij een gelofte, zo God hem uit dit gevaar verlost, de wereld vaarwel te zeggen en zich geheel aan Hem toe te wijden. Van de grond opgestaan, nog altijd die dood voor ogen ziende die hem eenmaal moet vellen, onderzoekt hij zich ernstiglijk en vraagt hij zichzelf af wat hij moet doen. De gedachten, die hem onlangs ontrustten, hernieuwden zich met meerder kracht. Het is waar, hij heeft al zijn plichten trachten te vervullen. Maar in welke staat bevindt zich zijn ziel? Kan hij met een onreine ziel voor de rechterstoel van zulk een ontzaggelijk God verschijnen? Hij moet heilig worden. Hij heeft nu begeerte naar heiligheid, gelijk hij begeerte naar kennis had. Maar waar deze gevonden? Hoe deze verkregen? De hogeschool heeft hem de middelen verschaft om zijn eerste wensen te bevredigen. Wie zal die angst, die vlam welke hem verteert, verdoven? Naar welke heiligheids-school zal hij zijn treden richten? -Hij zal zich in een klooster begeven; het monnikenleven zal hem behouden. Hoe menigmaal heeft hij van dezelfs vermogen horen verhalen om een hart te veranderen, om een zondaar te heiligen, om een mens te

volmaken! Hij zal in een monnikorde treden. Hij zal er heilig worden. Hij zal zich zo het eeuwige leven verzekeren *(8)*.

(7) LUTH. Opera (W.), 18, p. 50.
(8) "Occasio autem fuit ingrediendi illud vitae genus, quod pietati et studiis doctrinae de Deo existimavit esse convenientius." ("Het is hem een aanleiding geweest om zich aan die levenswijze over te geven, welke hij met de Godzaligheid en de studiën van de Godgeleerdheid het meest overeenkomstig achtte te zijn.") MELANCHT. Vita LUTH.

De Voorzienigheid.
Zodanig was de gebeurtenis welke LUTHER geheel van roeping en bestemming deed veranderen. Hier is de vinger Gods zichtbaar. Het was Zijn machtige hand, welke de jonge meester van de vrije kunsten, de aanstaande pleiter voor de gerechtsbalie, de toekomstige rechtsgeleerde, op de grote weg neerwierp, om aan zijn leven een geheel nieuwe richting te geven. RUBIANUS, één van LUTHERS vrienden aan de hogeschool te Erfurt, schreef hem naderhand: "De Goddelijke Voorzienigheid lette op wat gij eenmaal moest worden, toen op uw terugreize van de woonplaats van uw ouders het vuur van de hemel u nabij de stad Erfurt, als een andere PAULUS, ter aarde deed neerstorten, en, u uit ons gezelschap wegvoerende, tot de aanhang van AUGUSTINUS deed overgaan." Gelijksoortige omstandigheden hebben de bekering van de twee grootste werktuigen gekenmerkt, waarvan de Goddelijke Voorzienigheid zich bediend heeft bij de twee grootste omwentelingen, welke Hij op aarde heeft daargesteld: de heilige PAULUS en LUTHER *(9) (10)*.

(9) Enige geschiedschrijvers zeggen, dat ALEXIS gedood is geworden door het onweer dat LUTHER verschrikte; maar twee tijdgenoten, MATTHESIUS en SELNECCER, (in Orat. de LUTH.,) onderscheiden deze twee gebeurtenissen van elkaar: men zou zelfs bij hun getuigenis die van MELANCHTON kunnen voegen, welke zegt in zijn Vita LUTHERI: "Sodalem nescio quo casu interfectum." ("Het is mij onbekend door welk toeval zijn vriend het leven heeft Verloren.")
(10) De vergelijking, welke de waardige schrijver naar aanleiding van het aangehaalde gezegde van LUTHERS vriend RUBIANUS hier maakt tussen het gebeurde met PAULUS en dat met LUTHER, kan wel in zo ver worden toegestemd, als aan beiden iets ongewoons en krachtig op de zinnen werkende overkwam, wat een grote invloed had op beider volgend leven, denkwijze en bestemming. -Een gelijkstelling echter, dunkt mij, is minder goed te keuren, tenminste niet hoger dan in een overdrachtige zin, zo als de mening van RUBIANUS schijnt geweest te zijn. Bij PAULUS had niet alleen een buitengewone, maar een bovennatuurlijke gebeurtenis plaats, een Goddelijke verschijning rechtstreeks en alleen tot dat doel gericht; bij LUTHER alleen een natuurlijke gebeurtenis onder het bestuur van de Voorzienigheid. De verschijning aan PAULUS moest letterlijk dienen tot zijn bekering en terechtbrenging, daar hij een vijand en vervolger van JEZUS en de Zijnen was. Zo was het niet met LUTHER, die, blijkens het voorafgaand verhaal, reeds van ernstige gedachten zwanger ging, welke alleen door deze gebeurtenis versterkt werden en hem alle bedenkingen daartegen deden ter zijde zetten. Door de verschijning aan PAULUS te beurt gevallen, werd hij onmiddellijk van een verkeerde op de rechte weg gebracht, tot een dadelijke verloochening van alle eigengerechtigheid, welke hij nu voortaan alleen in CHRISTUS zocht. Bij LUTHER daarentegen was de eerste uitwerking van het hem gebeurde, het kiezen

van een inderdaad verkeerde weg, waarbij hij nog zijn eigen gerechtigheid zelfs meer dan tevoren zocht op te richten: en het was alleen door de verdere Goddelijke leiding, die hem te beurt viel, dat hij eindelijk op de rechte weg geraakte, en toen van achteren bleek, dat juist deze gebeurtenis had moeten dienen, niet om hem onmiddellijk de rechte weg te ontdekken, maar integendeel om hem, in verband met zijn volgende leiding, proefondervindelijk van het ongenoegzame van die weg, die de meesten toen ter tijd ter bevrediging van het ontrust geweten kozen, te overtuigen. En zo, geloof ik, heeft ook LUTHER in zijn volgend leven de zaak beschouwd, en deze gebeurtenis niet als het begin van zijn bekering, maar als één van die merkwaardige Goddelijke leidingen aangemerkt, welke in verband met elkaar moesten meewerken, om hem eindelijk, na veelvuldige worstelingen en vergeefse inspanningen, de ware troost van het Evangelie te ontdekken, en hem zo tot het voorstellen van deze aan anderen bekwaam te maken. -L.R.

Luthers afscheid.

LUTHER komt te Erfurt terug. Zijn besluit staat onbewegelijk vast. Nochtans is het niet zonder moeite dat hij de hem zo dierbare banden gaat verbreken. Hij maakt niemand zijn voornemen bekend. Maar op zekere avond nodigt hij zijn academie-vrienden op een vrolijke en eenvoudige maaltijd. De muziek komt nog eenmaal deze vriendenkring verlustigen. Het is het laatste vaarwel dat LUTHER aan de wereld geeft. Van nu voortaan, in plaats van die metgezellen in vreugde en werkzaamheid-monniken; in plaats van die levendige en geestige gesprekken-de stilte van de kloosters; in plaats van die vrolijke gezangen-de sombere tonen van de eenzame kapel. God eist het. Alles moet hij opofferen. Intussen nog eens voor de laatste maal de vermaken van zijn jeugd! Het avondmaal wekt zijn vrienden op. LUTHER zelfmoedigt hen aan. Maar op het ogenblik dat zij zich onbekommerd aan hun vrolijkheid overgeven, kan de jongeling de ernstige gedachten, die zijn hart vervullen, niet langer verkroppen. Hij spreekt... Hij ontdekt zijn voornemen aan zijn verbaasde vrienden: deze trachten het te bestrijden; maar tevergeefs. En nog diezelfde nacht verlaat LUTHER, misschien voor lastige aanzoeken bevreesd, zijn kamer. Hij laat al zijn goederen en al zijn boeken achter, niets met zich nemende dan VIRGILIUS en PLAUTUS: (een Bijbel bezat hij nog niet.) VIRGILIUS en PLAUTUS! een heldendicht en blijspel! Zonderlinge vertoning van de geest van LUTHER! Inderdaad, alles was in hem een heldendicht, een schoon, een groot, een verheven gedicht; maar in zijn aard tot blijgeestigheid, tot scherts, tot kluchten geneigd, mengde hij meer dan één gemeenzame trek onder de ernst en de deftigheid, hem zijn gehele leven eigen.

Komst in het klooster.

Van deze twee boeken voorzien, begeeft hij zich geheel alleen in de duisternis, naar het heremietenklooster van de heilige AUGUSTINUS. Hij verzoekt daarin opgenomen te worden. De deur opent zich en wordt weer gesloten. Ziedaar hem voor altijd van zijn ouders, van zijn medestudenten, en van de wereld gescheiden! Het was de 17de augustus van het jaar 1505. LUTHER was toen een en twintig jaar en negen maanden oud.

Eindelijk is hij in de nabijheid van God. Zijn ziel is in zekerheid. Die zozeer gewenste heiligheid zal hij dan daar vinden. Zonder twijfel, LUTHER heiligde zijn komst in dit eenzame verblijf door vurige gebeden. Nochtans vergat hij zijn vrienden niet. Hij schreef hun een brief, waarin hij afscheid van hen en van de wereld nam; en de

volgende dag zond hij hun die met de kleren welke hij tot hiertoe had gedragen, en met zijn meesterlijke ring, welke hij aan de hogeschool terugzond, opdat niets meer hem die wereld zou herinneren, welke hij verliet.

Zijn vrienden te Erfurt waren verslagen. Moet zulk een uitstekend vernuft zich in dat monnikenleven, wat niet meer is dan een halve dood *(1)*, gaan verbergen? Van hevige smart vervuld, ijlde zij naar het klooster, in de hoop van LUTHER van een zo bedroevende stap te doen terugkomen; maar alles was vruchteloos. De deuren bleven voor hen gesloten. Er verliep een gehele maand, zonder dat iemand de nieuwe monnik kon zien of spreken.

(1) "In vita semi-mortua." (M. ADAMI Vita LUTH., p. 102.)

Luther's vader.

LUTHER had zich ook gehaast aan zijn ouders de grote verandering, die in zijn leven had plaats gehad, bekend te maken. Zijn vader was als door de bliksem getroffen. Hij beefde voor het lot van zijn zoon, gelijk LUTHER zelf ons doet verstaan in de opdracht van zijn boek over de monniks-geloften, aan zijn vader gericht. Zijn zwakheid, zijn jongheid, het vuur van zijn driften, alles deed hem vrezen dat na de eerste ogenblikken van enthousiasme een monniken-traagheid de jongeling of in wanhoop of in grote ondeugden zou doen vallen. Hij wist dat het kloosterleven reeds velen had bedorven. Daarenboven had de raadsheerlijke mijnwerker van Mansfeld geheel andere oogmerken met zijn zoon. Hij stelde zich voor, hem een rijk en aanzienlijk huwelijk te doen aangaan. En ziedaar al zijn eerzuchtige plannen in één nacht door die roekeloze daad omver geworpen!

JOHAN schreef aan zijn zoon een vinnige brief waarin hij hem met minachting behandelde, gelijk deze zelf verhaalt; terwijl hij hem met onderscheiding behandeld had sinds hij de graad van meester in de vrije kunsten had verkregen. Hij onttrok hem al zijn toegenegenheid, en verklaarde hem van de vaderlijke liefde onterfd. Tevergeefs trachtten de vrienden van JOHAN LUTHER, en zonder twijfel zijn vrouw, hem tot zachtheid te bewegen, en zeiden tot hem: "Indien gij Gode een offer wilt brengen, dat het dan zijn moge wat u het liefst en dierbaarste is, uw zoon, uw IZAAK;" maar de onverbiddelijke raadsheer van Mansfeld wilde niets daarvan horen.

Enige tijd echter daarna, (het is ook LUTHER die het verhaalt in een rede, de 20ste januari 1544 te Wittenberg uitgesproken,) enige tijd daarna woedde de pest, welke JOHAN LUTHER twee van zijn zonen ontrukte. Tijdens dit voorval kwam iemand de vader, wiens gemoed door droefheid verslonden werd, aanzeggen: De monnik van Erfurt is zelf ook gestorven!...Men nam deze gelegenheid te baat om de jonge kloosterling de genegenheid van zijn vader te doen herwinnen. Indien dit een vals gerucht is, zeiden zijn vrienden tot hem, heilig tenminste uw smart door van goeder harte erin te bewilligen dat uw zoon monnik zij!... "In Gods naam het zij zo!" zei toen JOHAN LUTHER met een verbrijzeld en nog weerbarstig hart, "en God geve dat het hem welga!" Toen LUTHER naderhand, met zijn vader verzoend, hem de gebeurtenis verhaalde, welke hem bewogen had zich in de monnikorden te begeven, antwoordde de wakkere mijnwerker: "Gave God, dat gij niet voor een teken van de hemel had aangezien wat slechts een hersenschim van de Duivel was!"

Bijgeloof.

Er werd toen in LUTHER datgene nog niet gevonden, wat later van hem de Kerkhervormer moest maken. Zijn intrede in het klooster strekt daarvan ten bewijze. Het was een daad in de geest van de eeuw, die weldra het haar moest bijdragen om hem de Kerk te doen verlaten. Hij die eenmaal de leraar van de wereld moest worden, was nu nog haar slaafse navolger. Een nieuwe steen werd aan het gebouw van de bijgelovigheden toegebracht door de persoon zelf, die het weldra moest omkeren. LUTHER zocht toen zijn heil in zichzelf, in menselijke instellingen en gebruiken: het was hem nog onbekend dat het heil geheel en al afkomstig is van God. Hij zocht zijn eigen gerechtigheid en zijn eigen eer, miskennende de gerechtigheid en de eer van de Heeren. Maar wat hij toen niet wist, leerde hij weldra kennen. Het was in het klooster te Erfurt, dat die onbeschrijfelijk grote verandering gewrocht werd, welke in zijn hart God en Zijn wijsheid in de plaats stelde van de wereld en haar overleveringen, en die de veelvermogende omwenteling voorbereidde waarvan hij het uitstekendste werktuig is geweest.

MARTIJN LUTHER veranderde, bij zijn komst in het klooster, van naam, en liet zich AUGUSTINUS noemen. "Wat is onzinniger en Godonterender" zei hij bij de vermelding van deze omstandigheid, "dan de naam, bij zijn Doop ontvangen, ter liefde van een monnikskap te verwerpen! Eveneens schamen zich de pausen de naam welke zij in de Doop ontvangen hebben, en tonen zo dat zij verzakers zijn van JEZUS CHRISTUS *(2)*."

(2) Over Ge 34:3

Slaven-arbeid. Moed.

De monniken hadden hem met vreugde ontvangen. Het was voor hun eigen liefde geen geringe voldoening, een van de meest geachte doctoren de hogeschool voor een verblijf van hun orde te zien verlaten. Desniettegenstaande behandelden zij hem hard en lagen zij hem het gemeenste werk op. Men wilde de doctor in de wijsbegeerte vernederen, en hem leren dat zijn kennis hem niet boven zijn medebroeders verhief. Men dacht hem daarenboven op die wijze in de voortzetting van zijn studiën te beletten waarvan het klooster geen voordeel zou trekken. De gewezen meester in de vrije kunsten moest de post van deurwachter waarnemen, de poorten openen en sluiten, het uurwerk opwinden, de kerk vegen, de kamers stoffen *(3)*. Vervolgens, wanneer de arme monnik, tegelijkertijd portier, bewaarder van het heiligdom en bediende van het klooster, zijn werk verricht had, riepen de broeders: *Cum sacco per civitatem*! (Met de zak door de stad!) En met de knapzak op de rug, moest hij in al de straten van Erfurt van huis tot huis gaan bedelen, mogelijk verplicht zich te vertonen aan de deur van degenen die zijn vrienden of zijn onderhorigen waren geweest. Maar hij verdroeg alles. Van nature gewoon zich geheel en al toe te wijden aan wat hij ondernam, was hij met geheel zijn ziel monnik geworden. Zou hij daarenboven het lichaam willen sparen? Achtslaan op wat het vlees kan behagen? Zou hij dan op die wijze die ootmoed, die heiligheid deelachtig worden, welke hij binnen de muren van het klooster was komen zoeken?

(3) "Loca immunda purgare coactus fuit." (M. ADAMI Vita LUTH., p. 103.

Studiën.

De arme monnik, van droefheid overladen, bevlijtigde zich, om elk ogenblik dat hij aan zijn geringe bezigheden kon ontstelen voor de wetenschap ten nutte maken. Hij

zonderde zich dan af, en gaf zich aan zijn geliefkoosde studiën over. Maar ras ontdekten hem de broeders, omringden hem, morden tegen hem, trokken hem van zijn oefeningen af, en zeiden tot hem: "Kom, kom! Het is niet met studeren, maar met brood, koren, eieren, vis, vlees en geld te bedelen, dat men het klooster van dienst is *(4)*." En LUTHER onderwierp zich, leide zijn boeken weg, en nam zijn zak weer op. Zou hem het juk berouwen dat hij op zich had genomen? Nee. Hij moet tot aan zijn einde dit werk verrichten. Het was toen, dat die onwrikbare standvastigheid, waarmee hij te allen tijde zijn eens genomene besluiten volvoerde, zich in zijn ziel begon te ontwikkelen. De volharding, waarmee hij woeste aanvallen weerstond, gaf een onbuigbare vastheid aan zijn wil. God oefende hem in kleine zaken, opdat hij zou leren in de grote standvastig te blijven. Daarenboven, om zijn eeuw van de ellendige bijgelovigheden, waaronder zij zuchtte, te kunnen verlossen, moest hij al de last daarvan torsen. Om de beker te legen, moest hij de droesem drinken.

(4) SELNECCERI Orat. de LUTH.

Deze harde leertijd strekte zich echter niet zoverre uit als LUTHER had kunnen vrezen. Door tussenkomst van de hogeschool, waarvan LUTHER lid was, ontsloeg hem de prior van het klooster van de lage diensten welke men hem had opgelegd. De jonge monnik leide zich toen met nieuwe ijver op de studie toe. De werken van de kerkvaders, bovenal die van AUGUSTINUS, trokken zijn aandacht. De verklaring welke deze beroemde leraar van de Psalmen gegeven heeft, en zijn boek over de letter en de geest, waren zijn geliefkoosde schriften. Niets trof hem meer dan de gevoelens van die kerkvader over de verdorvenheid van ‘s mensen wil en over de Goddelijke genade. Hij gevoelde door zijn eigen ondervinding de wezenlijkheid van dat bederf, en de noodzakelijkheid dier genade. De woorden van AUGUSTINUS beantwoordden aan zijn hart: indien hij tot een andere school dan die van CHRISTUS had kunnen behoren, zou hij voorzeker behoord hebben tot die van de leraar van Hippo. Hij kende de werken van PETRUS D’AILLY en GABRIEL BIEL *(5)* bijna van buiten. Hij was getroffen over wat de eerste zegt, dat, zo de Kerk zich niet voor het tegendeel verklaard had, het verkieslijker zijn zou, aan te nemen dat men in het heilig Avondmaal wezenlijk brood en wijn en geen loutere hoedanigheden (simples accidents) *(6)* ontvangt.

(5) PETRUS D’AILLY en GABRIEL BIEL waren twee beroemde Schoolgeleerden uit de 14de en 15de eeuw, beiden van de aanhang van de zogenoemde Nominalisten, en helderdenkende mannen, die zeer veel tot afbreuk van de gewone haarklovende Scholastiekerij toebrachten. PETRUS D’AILLY of DE ALLIACO was kanselier van de universiteit te Parijs, naderhand bisschop van Puy en van Kamerijk, en eindelijk kardinaal, in welke waardigheid hij stierf in 1425. Hij behoorde tot die School- en Godgeleerden die de scherpzinnigheid van de eersten met de eenvoudigheid van de Mystieken trachtten te paren. GABRIEL BIEL was proost te Aurach en professor van de Theologie en filosofie te Tubingen, waar hij stierf in 1495. -L.R.

(6) Dit ziet op één van die spitsvindigheden, waarmee de schoolse Godgeleerden van die tijd de leer van de transsubstantiatie tegen de duidelijke getuigenis van de zinnen trachtten staande te houden en goed te maken. Immers de zinnen getuigen duidelijk dat, ook na de vooronderstelde verandering van het brood en de wijn des Avondmaals in het ware lichaam en bloed van CHRISTUS, toch niets anders dan de gedaante, reuk, smaak en verdere hoedanigheden van brood en wijn worden

waargenomen. Doch daartegen maakte men onderscheid tussen de zelfstandigheid en de hoedanigheden, bewerende dat de eerste veranderd werd, maar de laatsten bleven, hoezeer dit ook inliep tegen het eenvoudig begrip, wat duidelijk leert dat zelfstandigheid en hoedanigheden niet kunnen worden gescheiden, daar de eerste uit de laatste kenbaar wordt, en de laatsten door de eersten worden bepaald. Ook dat gevoelde PETRUS D'AILLY. Het zou intussen in die tijd te gevaarlijk geweest zijn om dat ronduit te zeggen. Hij bewimpelde het daarom onder die voorwaardelijke bepaling: "Zo de Kerk zich niet voor het tegendeel verklaard had." Klaar genoeg intussen toonde hij daarmee wat hij wezenlijk dacht. -L.R.

Hij bestudeerde ook zorgvuldig de Godgeleerde OCCAM *(7)* en GERSON *(8)*, die zich beiden over het gezag van de pausen zo vrijmoedig laten horen. Bij het lezen van deze boeken voegde hij andere oefeningen. Men hoorde hem, in openbare redetwisten, de ingewikkeldste redeneringen ontwarren, en zich uit doolhoven redden, waarvan niemand dan hij het einde kon vinden. Al de toehoorders stonden er over verbaasd *(9)*.

(7) WILLIAM OCCAM, een Franciscaner monnik, uit Engeland geboortig, doch naderhand leraar van de Godgeleerdheid te Parijs, in de 14de eeuw, was het hoofd van de Nominaliten van zijn tijd, en bracht derzelver leer in nieuw en groot aanzien, welke leer daarin bestond, dat de algemene begrippen slechts tot zekere algemene benoeming van de bijzondere zaken dienden, en dus geen andere wezenlijkheid hadden dan in het verstandsbegrip zelf. Hier tegenover stond het gevoelen van de Realisten, welke ook aan de algemeenheden zeker bestaan op zichzelf toeschreven, en deze voor wezenlijke zaken hielden. Het gevoelen van de Nominalisten beantwoordde dus beter aan de inspraak van het eenvoudig verstand; doch dat van de Realisten was geschikter wapen in de hand van spitsvindige Godgeleerden, om de ongerijmdheden van hun stelsel goed te maken. Geen wonder dus dat de Nominalisten, en zo ook OCCAM, de haat van de kerkelijken, ook van de pausen, tegen zich opwekten, tegen welker aanmatigingen, bijzonder van paus JOHANNES XXII, zich ook OCCAM zo nadrukkelijk stelde, dat hij vervolgd, doch door keizer LODEWIJK van Beijeren, wiens zaak hij tegen de paus verdedigd had, in bescherming genomen, te Munchen zijn verblijf nam, alwaar hij tussen de jaren 1343 en 1347 stierf. Hij liet zich daarom ook geenszins door de vervolging terneer slaan, maar bracht gedurende deze, door zijn geestige hekelschriften, aan de pauselijke heerszucht en achtbaarheid een dodelijke slag toe. -L.R.

(8) JOHANNES GERSON, mede een groot voorstander van de aanhang van de Nominalisten in de 15de eeuw, leerling van de bovengenoemde PETRUS D'AILLY en zijn opvolger als kanselier van de universiteit te Parijs. Hij verbond enigszins de Mystiek met de Schoolgeleerdheid, en drong vooral op een dadelijk Christendom aan. Hij was een nadrukkelijk verdediger van de vrijheid van de Kerk tegen de dwingelandij van de pausen, en onderscheidde zich als zodanig vooral op de beroemde kerkvergadering van Constanz, waar hij niet weinig toebracht tot de aan 's pausen oppergezag nadelige besluiten, die daar genomen werden, gelijk hij ook in zijn schriften de verdorvenheden van de Kerk niet ontzag. Jammer echter dat hij uit innige afkeer, welke hij als Nommalist koesterde tegen JOHANNES HUSS, die tot de Realisten behoorde, tot de veroordeling en de dood van deze getuige van de waarheid meewerkte, en daarmee zijn nagedachtenis bevlekte. Hij zelf werd op zijn beurt door de tegen hem vijandige kerkelijken vervolgd, en stierf, van de universiteit te Parijs verbannen, te Lyon, in het jaar 1429. -L.R.

(9) "In disputationibus publicis labyrinthos aliis inextricabiles diserte multis admirantibus explicabat." (MELANCHT. Vita LUTH.)

Maar het was niet om de naam van een groot vernuft te verkrijgen, dat hij zich in het klooster had begeven: het was om voedsel voor de Godzaligheid te vinden *(10)*. Hij zag daarom die werkzaamheden slechts als bijwerken aan.

(10) "In eo vitae genere non famam ingenii, sed alimenta pietatis quaerebat." (MELANCHT. Vita LUTH.)

De Bijbel.

Boven alles wenste hij de wijsheid uit de zuivere bron van Gods Woord te putten. Hij vond in het klooster een Bijbel aan een ketting gehecht. Onophoudelijk ging hij de vastgeketende Bijbel bezoeken. Hij begreep het Woord slechts weinig; maar het was echter zijn aangenaamste lectuur. Soms gebeurde het dat hij een gehele dag besteedde om een enkele plaats te overdenken. Op een andere tijd leerde hij verscheidene stukken uit de Profeten van buiten; maar vooral wenste hij, dat de schriften van de Apostelen en Profeten dienstbaar mochten zijn om hem Gods wil recht te doen kennen, de vreze, welke hij had voor Zijn naam, te vermeerderen, en zijn geloof door de gewisse getuigenissen van het Woord aan te kweken *(11)*.

(11) "Et firmis testimoniis aleret timorem et fidem." (Ibid)

Het was, naar het schijnt, op dit tijdstip, dat hij de heilige Schrift in de oorspronkelijke talen begon te bestuderen, en zo de grondslag te leggen van het volmaaktste en nuttigste van zijn werken, de vertaling van de Bijbel. Hij bediende zich van een Hebreeuws woordenboek van REUCHLIN, wat juist in het licht was gekomen. Een kloosterbroeder, die in het Grieks en Hebreeuws ervaren was, en met wie hij immer in nauwe vriendschap verbonden bleef, JOHANNES LANGE, gaf hem waarschijnlijk het eerste onderricht *(12)*. Hij maakte ook veel gebruik van de geleerde commentariën van NIKOLAAS LYRA *(13)*, die in het jaar 1340 is gestorven. Van daar het zeggen van PFLUG, die later bisschop van Naumbourg was:

> "Zo LYRA niet eerst op de lier had gespeeld, Zou LUTHER nooit hebben gedanst *(14)*."

(12) Gesch. der deutsch. Bibelübersetzung.

(13) Een uitmuntend Schriftverklaarder van de 14de eeuw, die, zeer bedreven, vooral in de Hebreeuwse taal, minder, zegt men, in de Griekse, al de boeken des Oude en Nieuwe Testaments verklaard heeft, op een wijze, ver uitmuntende boven de heersende smaak van zijn eeuw, en die dus in dat opzicht aan LUTHER veel heeft vóórgearbeid. -L.R.

(14) "Si LYRA non lyrasset, LUTHERUS non saltasset."

Nauwgezette vroomheid.

De jonge monnik studeerde met zoveel vlijt en ijver, dat het dikwijls gebeurde dat hij in twee of drie weken tijd zijn getijden (horae) niet opzei. Maar weldra was hij verschrikt bij de gedachte dat hij de wetten van zijn orde overtrad. Hij sloot zich dan

op, om zijn nalatigheid te herstellen. Hij begon al de verzuimde getijden nauwgezet op te zeggen, zonder aan eten of drinken te denken. Eens had hij gedurende zeven weken zijn slaap er om verlaten.

Brandende van begeerte om die heiligheid te bereiken, welke hij in het klooster was komen zoeken, gaf LUTHER zich aan al de gestrengheid van het kloosterleven over. Hij trachtte door vasten, kastijdingen en waken het vlees te kruisigen *(15)*. In zijn cel als in een gevangenis opgesloten, worstelde hij zonder ophouden tegen de boze gedachten en de boze neigingen van zijn hart. Een weinig brood en een magere haring waren dikwijls zijn enig voedsel. Hij was van nature zeer matig. Ook zijn vrienden zagen hem dikwijls, zelfs naderhand en toen hij niet meer de hemel door onthoudingen dacht te kunnen verdienen, zich met het geringste voedsel vergenoegen, en zelfs vier achtereenvolgende dagen zonder eten of drinken blijven *(16)*. Het is een geloofwaardig getuige-MELANCHTON-die het verhaalt, en men ziet er uit wat men heeft te denken van de verdichtselen, welke de onkunde en het vooroordeel omtrent de onmatigheid van LUTHER hebben verbreid. Niets was hem, op het tijdstip dat wij beschrijven, te kostbaar om heilig te zijn en de hemel te verkrijgen. Nooit kweekte de Roomse Kerk vromer monnik. Nooit zag enig klooster oprechter en onvermoeider arbeid verrichten, om de eeuwige zaligheid te verdienen. Toen LUTHER, Hervormer geworden, zei dat men de hemel niet kon kopen, wist hij wat hij zei. "Waarlijk," zo schreef hij aan de hertog GEORGE van Saksen, "ik ben een vrome monnik geweest, en heb de wetten van mijn orde zo gestreng opgevolgd dat ik het niet zou kunnen zeggen. Indien er ooit enig monnik door zijn monnikerij in de hemel was gekomen, zou ik er voorzeker ingekomen zijn. Al de kloosterbroeders, die mij gekend hebben, zouden dit kunnen getuigen. Wanneer het nog lang had moeten duren, zou ik mij dood gemarteld hebben, door het veelvuldig waken, bidden, lezen, en andere werken *(17)*."

(15) "Summa disciplinae severitate se ipse regit, et omnibus exercitiis lectionum, disputationum, jejuniorum, precum, omnes longe superat." (MELANcHT. Vita LUTH.)
(16) "Erat enim natura valde modici cibi et potus; vidi continuis quatuor diebus, cum quidem recte valeret, prorsus nihil edentem aut bibentem." (Ibid.)
(17) L. Opp. (W.), 19, 2299.

Wij naderen tot het tijdstip, wat van LUTHER een nieuw mens maakte, en dat, terwijl het hem de onmetelijkheid van de Goddelijke liefde openbaarde, hem in staat stelde om deze aan de wereld te verkondigen.

Angsten.

LUTHER vond in de stilte des kloosters en in de monniken-volmaaktheid niet die vrede, welke hij er was komen zoeken. Hij wilde zekerheid hebben van zijn behoud: hieraan had zijn ziel het meest behoefte; zonder dat geen rust. Maar de vreze, die hem in de wereld gekweld had, vervolgde hem ook in zijn cel. Wat meer is, zij vermeerderde daar; de minste zucht van zijn hart weergalmde met kracht onder de stille gewelven des kloosters. God had er hem heen gevoerd, opdat hij zichzelf zoude leren kennen, en aan zijn eigen krachten en eigene deugden wanhopen. Zijn geweten, door het Goddelijk Woord verlicht, zei hem wat het was heilig te zijn; maar hij was vervuld van schrik, daar hij noch in zijn hart noch in zijn leven dat beeld van heiligheid ontmoette, wat hij met bewondering in het Woord van God had beschouwd. Treurige ontdekking, welke ieder oprecht mens doet! Geen gerechtigheid van binnen,

geen gerechtigheid van buiten; overal nalatigheid, zonde, besmetting...Hoe vuriger het natuurlijke karakter van LUTHER was, hoe krachtiger zich ook die verborgen en aanhoudende weerstreving, waarmee de menselijke natuur het goede tegenstaat, in hem openbaarde en hem tot wanhoop vervoerde!

Godvruchtige mensen in de kloosters.
De monniken en Godgeleerden des tijds spoorde hem aan tot het doen van werken, om van de Goddelijke rechtvaardigheid voldoening te geven. Maar welke werken, dacht hij, zouden kunnen voortkomen uit een hart als het mijne? Hoe zou ik met werken, in hun beginsel zelf onrein, voor de heiligheid van mijnen Rechter kunnen bestaan? "Ik vond mij voor God een groot zondaar," zei hij, "en ik dacht niet dat het in mijn vermogen ware, Hem door mijn verdiensten te bevredigen."

Een nauwgezet geweten deed hem de minste feil als een grote zonde beschouwen. Nauwelijks had hij die ontdekt, of hij bevlijtigde zich deze door de gestrengste kastijdingen te boeten; en dit diende alleen om hem het vruchteloze van alle menselijke hulpmiddelen te doen ondervinden. "Ik heb mij bijna dood gemarteld," zei hij, "om aan mijn gefolterd hart, aan mijn ontrust geweten de vrede voor God te bezorgen; maar met verschrikkelijke duisternis omringd, vond ik nergens die vrede des gemoeds."

Al de werken van een monniken-heiligheid, die zoveel gewone gemoederen rondom hem in slaap wiegde, en waartoe hij zelf in zijn angst de toevlucht nam, scheen hem weldra niet meer dan nutteloze hulpmiddelen van een Godsdienst van kwakzalvers en bedriegers te zijn. "Toen ik, nog monnik zijnde, mij door enige verzoekingen voelde bespringen, dacht ik: Ik ben verloren!... Terstond nam ik tot duizend middelen mijn toevlucht om de angsten van mijn hart te stillen. Ik ging dagelijks ter biecht...Maar dit alles vermocht niets. Toen, van droefheid overstelpt, kwelde ik mij door de menigte van mijn gedachten. Let wel! zei ik, zie hoe afgunstig, ongeduldig, gramstorig gij zijt...Daarom baat het u niets, o rampzalige! dat gij in deze heilige orde gekomen zijt...."

En nochtans had LUTHER, met de vooroordelen zijns tijds doortrokken, van zijn jeugd af de gebruikelijke oefeningen in acht genomen, waarvan hij nu het onvermogen ondervond, om als beproefde geneesmiddelen voor een zieke ziel te dienen. Hoe moest hij denken over de vreemde ontdekking, welke hij in de eenzaamheid van het klooster kwam te doen? Men kan dan in het heiligdom wonen, en in zijn binnenste een hart vol zonde (un homme de péché) omdragen...Hij heeft een ander kleed gevonden, maar niet een ander hart. Zijn verwachtingen zijn teleurgesteld. Waaraan zal hij zich houden?...Zouden dan al die regelen en instellingen niets dan menselijke uitvindingen zijn? Zulk een vooronderstelling scheen hem nu een verleiding van de Duivel, en dan een onweerstaanbare waarheid te wezen. Worstelende met de heilige stem, die in zijn hart spreekt, of met de eerwaardige instellingen, welke door eeuwen zijn geheiligd, bracht LUTHER zijn leven door in een aanhoudende strijd. Zijn lichaam teerde uit, zijn krachten verlieten hem; soms was hij als een dode *(18)*.

(18) "Saepe eum cogitantem attentius de ira Dei, aut de mirandis poenarum exemplis, subito tanti terrores concutiebant, ut pene exanimaretur." ("Dikwijls, wanneer hij opmerkzaam over Gods toorn of de opmerkelijke voorbeelden van straffen

nadacht, werd hij door zulk een plotselijke schrik geschokt, dat hij bijna het leven verloor.") MELANCHT. Vita LUTH.

Eens, van droefheid overstelpt, sloot hij zich in zijn cel op, en stond hij gedurende vele dagen en nachten niemand toe om tot hem te naderen. Een van zijn vrienden, LUKAS EDEMBERGER, ongerust over de ongelukkige monnik, en enig voorgevoel hebbende van de toestand waarin hij zich bevond, nam jonge knapen met zich die gewoon waren op het koor te zingen, en ging aan de deur van de cel kloppen. Niemand opent, niemand antwoordt. De goede EDEMBERGER, nog meer beangstigd, breekt de deur open. LUTHER ligt uitgestrekt op de vloer, buiten kennis en zonder teken van leven. Zijn vriend tracht tevergeefs hem weer bij te brengen: hij blijft even onbewegelijk. Nu beginnen de jonge knapen een liefelijk lied te zingen. Hun welluidende stemmen werken als een toverslag op de arme monnik, voor wie de muziek altijd een van de grootste vermaken geweest was; en langzamerhand bekomt hij zijn krachten, zijn kennis, en het leven weer *(19)*. Maar zo de muziek hem al voor enige ogenblikken een weinig kon opbeuren, er was een ander en krachtiger geneesmiddel nodig om zijn kwaal wezenlijk te genezen; hier werd dat liefelijk en rein geluid des Evangelies, dat de stem van God zelf is, gevorderd. Hij begreep het wèl. Ook spoorden zijn smarten en angsten hem aan, om met nieuwe ijver de schriften van de Apostelen en Profeten te onderzoeken *(20)*. LUTHER was niet de eerste monnik die dergelijke strijd had doorgestaan. De kloosters hielden dikwerf binnen de duisternis van hun muren afschuwelijke ondeugden verholen, welke, zo men ze in ‘t openbaar had gebracht, ieder eerbaar gemoed zouden hebben doen beven; maar dikwijls hielden zij ook Christelijke deugden verborgen, welke erin stilte onder de schaduw van een heilzame vergetelheid opwiessen, en die, aan het oog van de wereld geopenbaard, bewonderd zouden zijn geworden. Degenen welke die deugden bezaten, alleen met zichzelve en met God levende, trokken de aandacht niet en waren dikwijls zelfs aan het zedige klooster, waar zij opgesloten waren, niet bekend; hun wandel was alleen bekend aan God. Soms vervielen die nederige kluizenaars tot die mystieke Godgeleerdheid, (treurige ziekte van de voortreffelijkste geesten!) waarmee zich weleer de eerste monniken aan de oevers van de Nijl vermaakten, en die de gemoederen, waarvan zij zich meester maakt, nutteloos verteert.

(19) SECKEND., bl. 53.
(20) "Hoc studium ut magis expeteret, illis suis doloribus et pavoribus movebatur." ("Door deze zijn smarten en angsten werd hij bewogen om naar die studie meer te trachten.") MELANCHT. Vita LUTH.

Nochtans, wanneer een dier mannen zich tot een hoge bediening geroepen zag, spreidde hij daarin deugden ten toon, wier heilzame invloed zich lange tijd en ver deed gevoelen. De kaars was op de kandelaar geplaatst, en bescheen het gehele huis. Velen waren door dit licht opgewekt. Zo plantten zich die Godvruchtige gemoederen voort van geslacht tot geslacht; en men zag hen als afzonderlijke lichttoortsen schitteren, in de tijden zelfs toen de kloosters dikwijls niet anders dan de onreine verzamelplaatsen van de diepste duisternis waren.

Staupitz.
Een jong man had zich aldus in een van Duitslands kloosters doen kennen. Hij heette JOHANNES STAUPITZ en was uit een adellijk geslacht van Meissen gesproten. Een edele neiging had hem van zijn tederste jeugd af naar wetenschap en deugd doen

streven *(21)*. Hij gevoelde behoefte aan stille afzondering, om zich aan de letteren te wijden. Maar weldra bespeurde hij dat de wijsbegeerte en de beoefening van de natuur voor ons eeuwig heil weinig vermochten. Hij begon dan de Godgeleerdheid te beoefenen. Doch hij bevlijtigde zich vooral om de praktijk met de wetenschap te verbinden; "want," zegt een van zijn levensbeschrijvers, "het is tevergeefs dat men met de naam van Godgeleerde prijkt, wanneer men die schone naam niet door zijn levenswandel verkondigt *(22)*. Het onderzoek des Bijbels, de kennis van zichzelf, de strijd die hij, evenals LUTHER, moest voeren met de arglistigheid en de boze lusten van zijn hart, brachten STAUPITZ tot de Verlosser. Hij vond in het geloof in CHRISTUS de vrede van zijn gemoed. Behalve een voortreffelijk uiterlijk en manieren vol van waardigheid, strekten de deugdzaamheid van zijn leven, de diepte van zijn kennis, de welsprekende kracht van zijn redenen tot sieraad van deze merkwaardige man. De keurvorst van Saksen, FREDERIK DE WIJZE, maakte hem tot zijn vriend; hij gebruikte hem bij verschillende gezantschappen, en stichtte onder zijn opzicht de hogeschool te Wittenberg. STAUPITZ werd opper-decanus van de Godgeleerde faculteit aan deze school, van waar het licht zich eenmaal moest verspreiden, om de scholen en kerken van zoveel volken te verlichten. Hij was op de kerkvergadering van het Lateraan, als afgezant van de aartsbisschop van Saltsburg, tegenwoordig, werd provinciaal van zijn orde in Thuringen en Saksen, en later vicaris-generaal van de Augustijners voor geheel Duitsland.

(21) "A teneris unguiculis, generoso animi impetu, ad virtutem et eruditam doctrinam contendit." (M. ADAMI Vita STAUPITZ 2)
(22) Ibid.

STAUPITZ zuchtte over het zedenbederf en de dwalingen in de leer, welke de Kerk verwoestten. Zijn schriften over de liefde Gods, over het Christelijk geloof, over de gelijkheid met de dood van CHRISTUS, en de getuigenis van LUTHER strekken daarvan ten bewijze. Maar hij beschouwde het eerste kwaad als veel groter dan het laatste. Daarenboven maakten de zachtheid en besluiteloosheid van zijn karakter, zijn begeerte om de werkkring, waarvoor hij zich bestemd rekende, niet te buiten te gaan, hem meer geschikt om de hersteller van een klooster dan de hervormer van de Kerk te worden. Hij zou voor ondernemingen van enig gewicht alleen uitstekende mannen hebben willen gebruiken; maar de zodanigen niet vindende, hield hij zich met andere tevreden. "Men moet ploegen," zei hij; "met de paarden die men vindt, en indien men geen paarden heeft, moet men met ossen ploegen *(23)*."

(23) L. Opp. (W.), 5, 2189

Zijn bezoek.
Wij hebben gezien aan welke zielsangsten en worstelingen LUTHER in zijn klooster te Erfurt ten prooi was. Op dit tijdstip kondigde men een bezoek van de vicaris-generaal aan. STAUPITZ kwam werkelijk het klooster als naar gewoonte in ogenschouw nemen. De vriend van FREDERIK, de stichter van de Wittenbergse hogeschool, het opperhoofd van de Augustijners, sloeg welwillende blikken op die aan zijn gezag onderworpen monniken. Terstond trok één van de broeders zijn aandacht. Het was een jong mens van middelmatige grootte, die door de studie, door de onthouding en het waken zozeer was vermagerd, dat men al zijn beenderen kon tellen *(24)*. Zijn ogen, welke men naderhand met valkenogen vergeleek, waren ingevallen; zijn gang was treurig, zijn blik verried een gefolterde ziel, aan duizend

aanvechtingen ten prooi, maar nochtans sterk en tot weerstand bekwaam. Er was in zijn gehele wezen iets deftigs, iets zwaarmoedigs en plechtigs. STAUPITZ, wiens oordeel door een langdurige ondervinding geoefend was, ontdekte lichtelijk wat erin die ziel omging, en onderscheidde vervolgens deze jonge broeder van al degenen die hem omringden. Hij voelde zich tot hem getrokken, en koesterde weldra voor zijn ondergeschikte een vaderlijke genegenheid. Hij had evenals LUTHER moeten worstelen, hij kon hem dan begrijpen. Vooral kon hij hem de weg tot gemoedsrust aanwijzen, die hij zelf had gevonden. Hetgene hij vernam van de omstandigheden, welke de jongen Augustijner in het klooster gebracht hadden, vermeerderde nog zijn toegenegene belangstelling. Hij verzocht de prior hem met meer zachtheid te behandelen. Hij bediende zich van de gelegenheden welke zijn post hem aanbood, om het vertrouwen van de jonge broeder te winnen. Hij naderde tot hem met liefde, en trachtte op allerlei wijzen de beschroomdheid van de nieuweling te verdrijven, die nog vermeerderd werd door het ontzag en de vreze, welke een man van zulk een hoge stand als STAUPITZ hem inboezemde.

(24) P. MOSELLANI Epist.

Gesprekken.
Het hart van LUTHER, dat door harde bejegeningen tot hiertoe gesloten was geweest, opende zich eindelijk en verwijdde zich voor de zachte stralen van de liefde. "Gelijk in het water het aangezicht overeenkomt met het aangezicht, zo stemt het hart van de ene mens overeen met dat van een ander *(25)*." Het hart van STAUPITZ stemde overeen met het hart van LUTHER. De vicaris-generaal verstond het. De monnik gevoelde voor hem een vertrouwen, zo als hij nog nooit had gekend. Hij openbaarde hem de oorzaak van zijn droefgeestigheid, hij schilderde hem de ijselijke gedachten af die hem kwelden, en toen begonnen in het klooster te Erfurt gesprekken vol van wijsheid en onderrichting.

(25) Pr 27:19

"Het is tevergeefs," zei LUTHER met verslagenheid tot STAUPITZ, "dat ik beloften doe aan God; de zonde is altijd het sterkste."

De genade van Christus.
"O mijn vriend!" antwoordde hem de vicaris-generaal, terwijl hij tot zichzelf inkeerde, "ik heb meer dan duizendmaal aan onze heilige God gezworen, Godzalig te zullen leven, en ik heb het nooit gehouden. Voortaan wil ik het niet meer zweren: want ik weet dat ik het niet zou houden. Zo God mij om CHRISTUS wille geen genade wilde bewijzen, en mij, wanneer ik deze aarde zal moeten verlaten, geen zalige uitgang verlenen, dan zoude ik met al mijn geloften en al mijn goede werken voor Hem niet kunnen bestaan. Ik zou moeten omkomen *(26)*."

(26) L. Opp. (W.), 8, 2725.

De jonge monnik verschrikt op de gedachte van de Goddelijke rechtvaardigheid. Hij openbaart aan de vicaris-generaal al zijn vreze. De onuitsprekelijke heiligheid Gods, Zijn hoge majesteit beangstigen hem. Wie zal de dag van Zijn komst kunnen verdragen? Wie zal kunnen bestaan wanneer Hij zal verschijnen?

STAUPITZ herneemt het woord. Hij weet waar hij de vrede voor zijn gemoed heeft gevonden, hij zal het de jongen man doen horen. "Waarom," zegt hij tot hem, "kwelt gij u met al die bespiegelingen en die hoge gedachten?...Zie op de wonde van JEZUS CHRISTUS, op het bloed dat Hij voor u heeft gestort: hierin zal Gods genade zich aan u vertonen. In plaats van u voor uw zonden te pijnigen, werp u in de armen van de Verlosser. Stel uw vertrouwen op Hem, op de rechtvaardigheid van Zijn leven, op de verzoening van Zijn dood. Deins niet terug; God is niet op u vertoornd, gij zijt vertoornd op God. Hoor Gods Zoon. Hij is mens geworden om u van de Goddelijke gunst te Verzekeren. Hij zegt tot u: "Gij zijt mijn schaap; gij hoort mijn stem; niemand zal u uit mijn hand rukken *(27)*."

(27) L. Opp. (W.), 2, 264.

De boetvaardigheid.

Maar LUTHER vindt in zich de boetvaardigheid niet, welke hij voor de zaligheid nodig rekent: hij antwoordt, (en dit is het gewone antwoord van beangstigde en schroomvallige gemoederen:) "Hoe zou ik aan Gods gunst durven geloven, zolang er geen waarachtige bekering in mij plaats heeft? Ik moet mij veranderen om van Hem aangenomen te worden."

Zijn eerwaardige leidsman toont hem aan, dat er geen waarachtige bekering kan plaats hebben, zolang de mens God als een strenge rechter vreest. -"Wat zult gij dan zeggen," roept LUTHER uit, "tot zoveel gemoederen, aan welke men duizende onverdragelijke bevelen voorschrijft om de hemel te verdienen?"

Nu hoort hij dit antwoord van de vicaris-generaal, of liever hij gelooft niet dat het van een mens komt: het schijnt hem toe dat het een stem is die van de hemel klinkt *(28)*: "Er bestaat," zegt STAUPITZ, "geen oprechte boetvaardigheid dan die welke van de liefde tot God en de gerechtigheid aanvangt *(29)*. Wat anderen zich voorstellen het einde en de voltooiing van de bekering te zijn, is daarentegen niets meer dan het begin. Om vervuld te worden met liefde voor het goede, moet gij vooral vervuld worden met liefde voor God. Indien gij u wilt bekeren, neem de toevlucht niet tot al die kastijdingen en pijnigingen des lichaams. Heb Hem lief die u eerst heeft lief gehad."

(28) "Te velut e coelo sonantem accepimus." (L. Epp., 1, 115, ad STAUPITZIUM, d. 30 Mai 1518.)
(29) "Poenitentia vera non est, nisi quae ab amore justitiae et Dei incipit, etc." (Ibid.)

LUTHER hoort: hij hoort nogmaals. Die vertroostingen vervullen hem met een ongekende vreugde, en geven hem een nieuw licht. "Het is JEZUS CHRISTUS," zo denkt hij in zijn hart, "ja, het is JEZUS CHRISTUS zelf, die mij zo wonderbaarlijk vertroost door deze liefelijke en heilzame woorden *(30)*."

(30) "Memini inter jucundissimas et salutares fabulas tuas, quibus me solet Dominus JESUS mirifice consolari." (Ibid.)

Dit woord inderdaad drong tot in het binnenste van het hart van de jonge monnik als de scherpe pijl van een sterke man *(31)*. Om boete te doen moet hij God liefhebben! Met dit nieuwe licht bestraald, begon hij de heilige Schrift te vergelijken. Hij zocht al

de plaatsen op waar zij spreekt van boetvaardigheid, van bekering. Deze woorden, tot hiertoe zo gevreesd, (om zijn eigenaardige uitdrukkingen te bezigen,) zijn voor hem een aangenaam spel en het zoetste vermaak geworden. Al de plaatsen van de Schrift welke hem verschrikten, schijnen hem nu van alle kanten tegemoet te snellen, hem toe te lachen, rondom hem te dansen en met hem te spelen *(32)*.

(31) "Haesit hoc verbum tuum in me, sicut sagitta potentis acuta." (Ibid.)
(32) "Ecce jucundissimum ludum, verba undique mihi colludebant, planeque huic sententiae arridebant et assultabant." (Ibid.)

"Hoe zorgvuldig ik tevoren," roept hij uit, "de toestand van mijn hart voor God verbergde, en wat moeite ik mij ook aandeed om Hem een liefde te betuigen, welke niet anders dan dwang en loutere inbeelding was, er was voor mij in de Schrift geen bitterder woord dan dat van *boetvaardigheid*. Maar nu klinkt mij niets liefelijker en aangenamer dan dat *(33)*. O! hoe liefelijk zijn Gods geboden, wanneer men deze niet alleen in de boeken, maar ook in de dierbare wonden van de Heiland leest *(34)*."

(33) "Nunc nihil dulcius aut gratius mihi sonet quam poenitentia, etc." (Ibid.)
(34) "Ita enim dulcescunt praecepta Dei, quando non in libris tantum, sed in vulneribus dulcissimi Salvatoris legenda intelligimus." (Ibid.)

Nochtans verviel LUTHER, schoon door de woorden van STAUPITZ vertroost, soms weer in neerslachtigheid. De zonde deed zich opnieuw aan zijn vreesachtig geweten gevoelen, en dan volgde op de vreugde over zijn behoud al zijn vorige wanhoop. "O mijn zonde! mijn zonde! mijn zonde!" riep eens de jonge monnik, in tegenwoordigheid van de vicaris-generaal, en op de toon van de hevigste droefheid, uit. -"Ei! zoudt gij slechts in schijn een zondaar willen zijn," hernam deze, "en ook slechts in schijn een Zaligmaker willen hebben?" Vervolgens voegde STAUPITZ met nadruk er bij: "Weet dat JEZUS CHRISTUS een Zaligmaker, zelfs van de grootste en niets dan veroordeling waardige zondaren is."

De verkiezing.
Het was niet alleen de zonde, welke LUTHER in zijn hart ontdekte, die hem kwelde: bij de stormen van het geweten voegden zich die van de rede. Indien de heilige geboden des Bijbels hem kwelden, menig leerstuk van het Goddelijk boek vermeerderde nog zijn smart. De waarheid, die het grote middel is waardoor God aan de mens de gemoedsrust schenkt, moet noodzakelijk beginnen met hem de valse gerustheid, welke hem ten verderve leidt, te ontnemen. De leer van de verkiezing bracht de jonge man vooral in verwarring, en wierp hem op een veld, moeielijk te doorlopen. Moest hij geloven dat het de mens was die het eerst God tot zijn deel verkoos, of dat God het was die het eerst de mens verkoos? De Bijbel, de geschiedenis, de dagelijkse ondervinding, de schriften van AUGUSTINUS, alles had hem getoond dat hij altijd en in alles ten hoogste tot die oppermachtige wil moest opklimmen, waardoor alles bestaat en waarvan alles afhangt. Maar zijn vurige geest zou verder hebben willen gaan. Hij zou in de verborgen raad Gods hebben willen indringen, de geheimen ontdekken, het onzienlijke zien, en het onbegrijpelijke bevatten. STAUPITZ hield hem tegen. Hij vermaande hem de verborgen God niet te willen doorgronden, maar zich te houden aan wat ons van Hem is geopenbaard in CHRISTUS. "Beschouw de wonden van CHRISTUS," zei hij tot hem," en gij zult er de raad Gods omtrent de mensen met klaarheid in zien doorstralen. Men kan God niet

begrijpen buiten JEZUS CHRISTUS. In CHRISTUS zult gij ontdekken wie Ik ben, en wat Ik vorder, heeft de Heere gezegd. Gij zult het nergens anders ontdekken, noch in de hemel, noch op de aarde *(35) (36)*.

(35) L. Opp. (W.), 22, 489.

(36) Ziehier het ware Evangelie van CHRISTUS door STAUPITZ voorgesteld, zo als het ook door LUTHER is opgevat, en waarin hij van God zelf werd onderwezen. Zijn gehele ziel was ervan vervuld, en trapswijze werd het hem in meerder klaarheid geopend. Wij vinden het in al die uitboezemingen van zijn hart, welke wij recht van pas reeds hier en daar in dit verhaal van de eerste vorming en toebereiding van LUTHER tot het grote werk, waartoe hij bestemd was, door de waardige schrijver uit zijn schriften zien aangehaald, zoals b.v. hier een weinig tevoren omtrent wat LUTHER van de *boetvaardigheid*, en in het vervolg omtrent wat hij van de *rechtvaardigheid* Gods zei, dat geen woorden hem voorheen bitterder of meer gehaat waren, maar naderhand, nadat hij de ware betekenis daarvan in CHRISTUS had leren kennen, liefelijker in de oren klonken dan deze. Ja dit is de ware geest van het Evangelie. Dit is ook de ware geest van de Hervorming, niet alleen van LUTHER, maar zo als zij ook oorspronkelijk in onze eigenlijk zo genoemde Hervormde Kerk is beleden. Mocht deze niet weer bij velen, die echter voor de rechtzinnigheid ijveren, opnieuw als met een sluier zijn overtogen, waardoor de woorden *boetvaardigheid*, *rechtvaardigheid* Gods en dergelijke opnieuw meer tot beangstiging dan tot ontlasting van het gemoed gebruikt worden, en men dat zelfs nodig vindt om de mens niet zorgeloos gerust te stellen. -L.R.

De Goddelijke Voorzienigheid.

De vicaris-generaal deed nog meer. Hij maakte LUTHER opmerkzaam op het vaderlijk doel van de Goddelijke Voorzienigheid, in de toelating dier onderscheidene verzoekingen en aanvechtingen, welke zijn gemoed moest ondergaan. Hij stelde ze voor hem in zulk een daglicht als het meest geschikt was om zijn moed weer te verlevendigen. God bereidt door zulke beproevingen de gemoederen, welke hij tot een gewichtig werk bestemt. Men moet van het schip de proef nemen, eer men het de wijde zee inzendt. Indien ieder mens opvoeding nodig heeft, hebben het bijzonder diegenen van node welke op hun geslacht moeten werken. Dit is het dat STAUPITZ aan de monnik van Erfurt voorstelde. "Het is niet tevergeefs," zei hij tot hem, "dat God u door zoveel strijd oefent: gij zult het zien; er zijn grote zaken, waarin Hij zich van u als van Zijn dienaar zal bedienen."

De Bijbel.

Deze woorden, welke LUTHER met verbazing en nederigheid aanhoort, vervullen hem met moed, en doen hem krachten in zich ontdekken, welke hij zelfs niet had vermoed. De wijsheid en voorzichtigheid van een verstandig vriend ontdekken langzamerhand de grote man aan zichzelf. STAUPITZ laat het daarbij niet berusten. Hij geeft hem voor zijn studiën kostbare onderrichtingen. Hij vermaant hem om van nu voortaan zijn gehele Godgeleerdheid uit de Bijbel te putten, met terzijdestelling van de stelsels van de scholen. "Het onderzoek van de heilige Schrift," zei hij tot hem, "zij uw geliefkoosde bezigheid." Nooit werd er beter raad beter gevolgd. Maar wat LUTHER het meest verblijdde, was het geschenk van een Bijbel, dat hij van STAUPITZ ontving. Eindelijk bezit hij zelf die schat, welke hij tot hiertoe of in de boekerij van de hogeschool, of aan de ketting van het klooster, of in de cel van een

vriend heeft moeten zoeken. Van nu aan onderzoekt hij de heilige Schrift, en vooral de brieven van de heilige PAULUS, met steeds toenemende ijver. Hij voegt bij het onderzoek van de Bijbel niets anders dan dat van de heilige AUGUSTINUS. Al wat hij leest maakt krachtige indruk op zijn gemoed. De aanvechtingen hebben zijn hart toebereid om het Woord te bevatten. De grond is zeer diep beploegd geworden; het onvergankelijke zaad dringt er met kracht in. Toen STAUPITZ Erfurt verliet was er een nieuwe dageraad voor LUTHER aangebroken.

De oude monnik.

Het werk was echter niet voleindigd. De vicaris-generaal had het voorbereid: God bespaarde het voor een nederiger werktuig dat te voltooien. Het geweten van de jonge Augustijner had nog geen rust gevonden. Zijn lichaam bezweek eindelijk onder de vermoeiende inspanning van zijn geest. Hij werd door een ziekte aangetast, die hem aan de rand van het graf bracht. Het was toen het tweede jaar van zijn verblijf in het klooster. Al zijn angsten en verschrikkingen ontwaakten met nieuwe kracht bij het naderen van de dood. Zijn onreinheid en de heiligheid Gods beroerden opnieuw zijn ziel. Eens toen de wanhoop hem geheel neerdrukte *(37)*, kwam een oude monnik in zijn cel, en sprak hem enige woorden van deelneming toe. LUTHER opende voor hem zijn hart en maakte hem de vreze, die hem kwelde, bekend. De eerbiedwaardige grijsaard was niet in staat, evenals STAUPITZ, die ziel in al haar twijfelingen te volgen; maar hij kende zijn geloofsbelijdenis (*Credo*), en had daarin troost voor zijn hart gevonden. Hij zal dit zelfde middel bij de jonge broeder aanwenden. Terwijl hij LUTHER dan bij die Apostolische geloofsbelijdenis bepaalde, welke deze reeds in zijn kindsheid op de school te Mansfeld geleerd had, sprak de oude monnik met lieftalligheid dit artikel uit: *Ik geloof de vergeving van de zonden*. Deze eenvoudige woorden, welke de vrome broeder met hartelijkheid in een beslissend ogenblik voorlas, verspreidden een grote troost in het gemoed van LUTHER. "Ik geloof," herhaalde hij kort daarna bij zichzelf op zijn ziekbed, "ik geloof de vergeving van de zonden." -"Ach," zei de monnik, "men moet niet alleen geloven dat de zonden aan DAVID of aan PETRUS vergeven zijn; de duivelen geloven dat ook. Het is Gods bevel te geloven dat ze ook ons vergeven zijn *(38)*." Hoe aangenaam scheen dit bevel de arme LUTHER toe! "Ziehier wat de heilige BERNARDUS zegt in zijn vertoog over de groetenis des engels," voegde de oude broeder er bij: "De getuigenis welke de Heilige Geest in uw hart geeft is deze: Uw zonden zijn u vergeven." LUTHER zocht van toen af in de schriften van de Apostelen en Profeten alles op wat die hoop, welke zijn hart vervulde, konden versterken. Elke dag bad hij om de hulp van boven, en elke dag vermeerderde ook het licht in zijn ziel.

(37) LUTHER is dus door vele zielsangsten geoefend en voorbereid om de ware troost van het Evangelie recht te smaken en te leren kennen. Verkeerd intussen zou het besluit zijn, wat wij er uit afleidden, wanneer wij dachten dat dit zo ook bij ieder, welke die troost genieten zou, moest plaats hebben; nog verkeerder, wanneer wij het beschouwden als iets, dat het gemoed zekere waardigheid of recht op die troost meedeelde, of als een zekere voorwaarde, van God daarvoor gesteld. Dit laatste keert zelfs het Evangelie geheel om, en het was datgene, dat door LUTHER moest afgebroken worden. Mocht het, helaas! maar niet weer al te veel in de door hem hervormde Kerk hebben veld gewonnen! En ook zelfs de blote gedachte, dat het toch als voorbereiding noodzakelijk is, zonder welke die troost niet wel gesmaakt kan worden, verdonkert de ware Evangelie-leer. LUTHER is in die weg geleid juist om hem van al die dingen los te maken, waarin hij zijn

gerustheid zocht, en hem het ijdele van dit alles te tonen. Gelukkig het gemoed, voor wat zulk een harde lering niet nodig is, en wat aanstonds met een gelovig vertrouwen zich die troost toepast die God om niet en zonder voorwaarde schenkt. Zulk een Christen toont, dat hij LUTHER het best begrepen heeft en tot de ware geest van de door hem hervormde leer, de leer van het echte Evangelie, is doorgedrongen. - L.R.

(38) "DAVIDI aút PETRO...Sed mandatum Dei esse, ut singuli homines nobis remitti peccata credamus." (MELANCHT. Vita LUTH.)

De vergeving van de zonden.

De gezondheid, welke zijn geest had bekomen, gaf ook aan zijn lichaam de gezondheid weer. Hij herstelde spoedig van het ziekbed. Hij had dubbel een nieuw leven ontvangen. Het Kersfeest, dat kort daarna inviel, deed hem rijkelijk al de troost des geloofs smaken. Hij nam met een aangename ontroering aan die heilige plechtigheden deel; en toen hij te midden van al de luister van deze dag de woorden moest zingen: *O beata culpa quae talem meruisti Redemptorem (39)*! zei daarop zijn gehele hart *amen*, en sprong op van vreugde.

(39) O zalige schuld, die zulk een Verlosser hebt verdiend!

Priesterwijding.

LUTHER was sinds twee jaren in het klooster, Hij moest als priester gewijd worden. Hij had veel ontvangen, en zag met vreugde het verschiet, dat hem het priesterambt aanbood, om voor niet te geven wat hij om niet ontvangen had. Hij wilde van de naderende plechtigheid gebruik maken om zich ten volle met zijn vader te verzoenen. Hij nodigde hem om er bij tegenwoordig te zijn, en verzocht hem zelfs de dag te bepalen. Johan LUTHER, die nog niet geheel met zijn zoon tevreden was, nam desniettegenstaande deze uitnodiging aan, en bepaalde Zondag de 2de mei 1507.

Onder het getal van LUTHERS vrienden bevond zich de vicaris van Eisenach, JOHANNES BRAUN, die voor hem gedurende zijn verblijf in die stad een trouwe raadsman geweest was. LUTHER schreef hem de 22ste april; het is de oudste brief van de Hervormer. Deze heeft ten opschrift: "Aan JOHANNES BRAUN, heilig en eerwaardig priester van CHRISTUS en MARIA."

Het is slechts in de twee eerste brieven van LUTHER, dat de naam van MARIA wordt gevonden.

"Daar God, die heerlijk en heilig is in al Zijn werken," zegt de kandidaat tot het priesterambt, "zich verwaardigd heeft, mij, ellendigen en allezins onwaardige zondaar, uitstekend te verhogen, en mij uit loutere en onbegrensde barmhartigheid, tot Zijn verheven dienst te roepen, ben ik verplicht, ten einde mijn erkentelijkheid voor een zo Goddelijke en heerlijke goedheid te bewijzen, (zo ver tenminste het stof dat doen kan,) met geheel mijn hart de post, die mij toevertrouwd is, waar te nemen.

"Daarom, waardste vader, heer en broeder! kom ik u verzoeken, zo de tijd en uw kerkelijke en huiselijke bezigheden het u toelaten, u te verwaardigen om mij met uw tegenwoordigheid en uw gebeden bij te staan, opdat mijn offer aangenaam zij voor het aanschijn Gods.

"Maar ik bericht u, dat gij rechtstreeks naar ons klooster moet komen, en er enige tijd bij ons wonen, zonder buiten op de kruiswegen een andere herberg te zoeken. Gij moet een bewoner van onze cellen worden."

LUTHER voegde erin een *postscriptum* bij: "Wanneer het niet zulk een geringe zaak, en een arme monnik, die voor de wereld dood is, betrof, zou ik ook het collegie van SCHALB nodigen, die voortreffelijke mannen, welke mij zo grote diensten bewezen hebben; maar ik durf hen niet lastig vallen *(40)*."

(40) Schalbense Collegium. (L. Epp., 1, p. 3.)

Eindelijk brak de dag aan. De mijnwerker van Mansfeld was bij de wijding van zijn zoon tegenwoordig. Hij gaf hem zelfs een ondubbelzinnig bewijs van zijn toegenegenheid en edelmoedigheid, door hem, bij deze gelegenheid, een geschenk van twintig gulden te vereren.

De plechtigheid had plaats. Het was HIERONYMUS, bisschop van Brandenburg, die de dienst verrichtte, op het ogenblik dat hij aan LUTHER de macht verleende om de mis te vieren, gaf hij hem de bekerin de hand, en sprak tot hem deze plechtige woorden: *"Accipe potestatem sacrificandi pro vivis et mortuis (41)*!" LUTHER hoorde toen in bedaardheid die woorden, welke hem de macht verleenden om het werk zelf van Gods Zoon te verrichten; maar naderhand beefde hij er over. "Dat de aarde toen ons beiden niet verslonden heeft," zegt hij, "dit was ten onrechte, en een groot geduld en langmoedigheid van de Heer *(42)*" -"In het Pausdom," zegt hij ook, "wijdde men de priesters niet om Gods Woord te prediken, maar om de mis te lezen. Doch wij wijden ons, naar het bevel van CHRISTUS, aan de prediking van het zuivere Evangelie. De wijding van het Pausdom is dan onvolkomen; want, alle Godsdienst welke niet naar Gods bevel ingericht is, is zonder enige kracht *(43)*." Indien LUTHER al niet door de mensen overeenkomstig de waarheid gewijd was, ontving hij nochtans van God de waarachtige wijding om Zijn Woord te verkondigen.

(41) "Ontvang de macht om voor de levenden en doden te offeren!"
(42) L. Opp. (W), 16, 1144.
(43) Tafelgesprekken, bl. 1348.

Het middagmaal.
De vader hield vervolgens in het klooster met zijn zoon, met de vrienden van de jonge priester en met de monniken, het middagmaal. Het gesprek kwam op het in het klooster gaan van MARTIJN. De broeders prezen die daad zeer als een allerverdienstelijkst werk. Toen zei de onverzettelijke JOHAN, zich tot hen wendende, tot hen: "Hebt gij niet in de Schrift gelezen, dat men zijn vader en zijn moeder moet gehoorzaam zijn?" Deze woorden troffen LUTHER; zij vertoonden hem de daad, welke hem in de schoot van het klooster gevoerd had, in een ander licht, en klonken nog lang in zijn hart.

LUTHER deed, volgens de raad van STAUPITZ, kort na zijn wijding, kleine voetreizen naar de kerspelen en kloosters in de omtrek, hetzij om zich wat te verzetten en zijn lichaam de nodige beweging te verschaffen, hetzij om zich aan de prediking te gewennen.

Eens was hij naar Amstadt gegaan, twee Duitse mijlen van Erfurt gelegen, om er het klooster van de barrevoets gaande Carmeliten te bezoeken. "Een van de kloosterlingen" verhaalt hij zelf, "HENDRIK DE STOUTE, die men als een buitengewoon man beschouwde, hield een voorlezing, terwijl wij aan de tafel zaten. Hij verhief het monniken-leven hemelhoog, en deed de hoge voorrechten kennen welke het boven alles bezat. Wij overige jonge monniken, rondom de tafel geschaard, sloegen grote ogen op, en al etende namen wij een houding vol vanzelfvoldoening aan, vervuld van blijdschap zo onze heilige monnikerij te horen verheffen *(44)*."

(44) LINGK'S, Reisgesch. LUTH', s. 12.

Roeping naar Wittenberg.

LUTHER moest niet verborgen blijven in een onbekend klooster. De tijd was voor hem gekomen om op een groter toneel overgebracht te worden. STAUPITZ, met wie hij altijd in nauwe betrekking bleef, bemerkte zeer wel dat erin de jonge monnik een al te werkzame geest was om in een beperkte kring besloten te blijven. Hij sprak over hem met FREDERIK, keurvorst van Saksen; en deze verlichte vorst benoemde LUTHER, in 1508, (waarschijnlijk op het einde van de jaars,) als hoogleraar aan de universiteit te Wittenberg. Wittenberg was de plaats waar hij zware veldslagen moest leveren. LUTHER gevoelde dat dáár zijn roeping was. Men verzocht hem, zich spoedig naar zijn nieuwe post te begeven. Hij gaf zonder verwijl aan die roepstem gehoor, en vertrok zonder afscheid te nemen van vele van zijn vertrouwdste vrienden. In de haast van zijn verplaatsing, had hij zelfs de tijd niet hem te schrijven die hij zijn meester en veel geliefden vader noemde, de priester van Eisenach, JOHANNES BRAUN. Hij deed het enige maanden later. "Verwonder u niet" schreef hij hem van Wittenberg, "dat ik mij als in het geheim, en zonder u iets te zeggen, verwijderd heb; denk niet dat een ijskoude noordenwind al het vuur van mij liefde heeft uitgedoofd. Mijn vertrek is zo onverwacht geweest, dat degenen met welke ik verkeerde er bijna niets van hebben geweten. Ik ben verwijderd, ik beken het; maar mijn beter deel is bij u gebleven, en hoe meer ik verwijderd ben met het lichaam, hoe nader ik bij u ben met de geest *(45)*." LUTHER was drie jaren in het klooster te Erfurt geweest.

(45) L. Epp., 1, p. 5. (Van de 7de maart 1509.)

Eerste onderwijs.

Te Wittenberg gekomen, begaf hij zich naar het klooster van de Augustijners, waar hem een cel werd aangewezen: want, hoewel hoogleraar, bleef hij nochtans monnik. Hij was geroepen om de natuurkunde (*physica*) en de redeneerkunde (*dialectica*) te onderwijzen. Men hield voorzeker, toen men hem die bedieningen opdroeg, het oog gevestigd op de wijsgerige studiën, welke hij te Erfurt beoefend had, en op de graad van meester in de vrije kunsten, waarvan hij was voorzien. Zo zag LUTHER, die toen honger en dorst had naar Gods Woord, zich verplicht om zich bijna uitsluitend aan de studie van de schoolse wijsbegeerte van ARISTOTELES te wijden. Hij had behoefte aan het brood des levens, dat God aan de wereld geeft, en hij moest zich met menselijke spitsvindigheden bezig houden. Welk een dwang! hoeveel zuchten ontboezemde hij niet! "Ik vaar, door Gods genade, wèl," schreef hij aan BRAUN, "uitgezonderd dat ik met alle krachten de wijsbegeerte moet beoefenen. Ik heb sinds mijn aankomst te Wittenberg hartelijk gewenst, deze studie met die van de Godgeleerdheid te verwisselen; maar, voegde hij er bij, opdat men niet zou geloven dat hij van de Godgeleerdheid des tijds sprak, "ik spreek van die Godgeleerdheid,

welke de kern van de noot, de bloem van de tarwe en het merg van de beenderen naspoort *(1)*. Wat er ook van zij, God is God," vervolgt hij met dat vertrouwen, wat de ziel van zijn leven was, "de mens bedriegt zich bijna altijd in zijn oordeel; maar deze is onze God. Hij zal ons eeuwig met goedertierenheid leiden." Het werk dat LUTHER toen verplicht was te doen, was hem van groot nut om naderhand de dwalingen van de Scholastieken te bestrijden *(2)*.

(1)....Theologia quae nucleum nucis et medullam tritici et medullam ossium scrutatur. (L. Epp., 1, p. 6.)

(2) Wanneer wij hier en ook in het volgende zien, hoe LUTHER trapswijze van God zelf is voorbereid, en als telkens gedwongen tegen zijn wil tot het aanvaarden van dat werk, wat hij heeft ten uitvoer gebracht, wat zullen wij dan zeggen van die boosaardige of kleingeestige lasteraars, die zijn verrichtingen aan onedele bedoelingen toeschrijven, of als een door hem zelf eigenwillig gezocht werk, hetzij tot verkrijging van mensenroem, of ter voldoening van eer- of ijverzucht beschouwen? Zij hebben geen ogen om te zien, noch harten om op te merken: of zij zijn geheel onkundig van de ware toedracht van de zaak. Daarom is dit werk van de heer MERLE zo uitmuntend geschikt, om ons deze naar waarheid te vertonen. Het leert ons de man geheel kennen zo als hij is, zowel als het werk van de Hervorming, waartoe hij van God zelf is geroepen en voorbereid. Die hierdoor niet overtuigd wordt, van hem is geen verbetering te wachten. Hij blijve zich aan zijn moedwillige lastering van de waarheid overgeven! -L.R.

Bijbelse lessen.

Hij kon zich daar niet bij bepalen. Het verlangen van zijn hart moest bevredigd worden. Die zelfde drang, welke LUTHER enige jaren tevoren van de balie naar het kloosterleven gedreven had, dreef hem nu van de wijsbegeerte naar de Bijbel. Hij leide zich met ijver toe op de studie van de oude talen en vooral van het Grieks en Hebreeuws, om de wetenschap en de leer uit de bronnen zelf waaruit zij ontsprongen te putten. Enige maanden na zijn komst aan de hogeschool verlangde hij de graad van baccalaureus in de Godgeleerdheid. Hij verkreeg die op het einde van maart des jaars 1509, met de bijzondere roeping om zich aan de Bijbelse Godgeleerdheid (ad Biblia) te wijden.

Elke dag was LUTHER, te één uur na de middag, geroepen om over de Bijbel te spreken: kostbaar uur voor de hoogleraar en voor de leerlingen, en wat hen steeds dieper deed doordringen in de Goddelijke zin dier openbaringen, welke zolange tijd voor het volk en de school verloren waren geweest!

Hij begon die lessen met de verklaring van de Psalmen, en vorderde weldra tot de brief aan de Romeinen. Het was vooral door deze te overdenken dat het licht van de waarheid zijn hart bestraalde. In zijn eenzame cel teruggekeerd, wijdde hij uren aan het onderzoek van Gods Woord, terwijl de brief van de heilige PAULUs voor hem geopend lag. Eens, aan het zeventiende vers van het eerste hoofdstuk gekomen, las hij er deze plaats van de profeet HABAKUK: "De rechtvaardige zal door het geloof leven." Dit onderricht roert hem. Er is dan voor de rechtvaardige een ander leven dan dat van het overige deel van de mensen: en het is het geloof wat dit leven geeft. Dit woord, wat hij in zijn hart ontvangt alsof God zelf het erin neerlegt, ontdekt hem het geheim van het Christelijke leven, en vermeerdert dat leven in hem. Nog lang daarna

meende hij, te midden van zijn bezigheden, deze stem te horen: "De rechtvaardige zal door het geloof leven *(3)*."

(3) SECKEND., p 55.

De lessen van LUTHER, dus ingericht, geleken weinig op wat men tot hiertoe had gehoord. Het was niet meer een welsprekende redenaar of een waanwijze Scholastieker die sprak; het was een Christen, die de kracht van de geopenbaarde waarheden ondervonden had; die deze uit de Bijbel putte; die ze uit de schat van zijn hart voortbracht, en ze allen vol leven aan zijn verbaasde toehoorders voordroeg. Het was niet meer een onderwijs des mensen: het was een onderwijs Gods.

Algemene roep.

Deze geheel nieuwe ontvouwing van de waarheid maakte gerucht, de roep werd daarvan ver verbreid, en trok naar de onlangs gestichte hogeschool een menigte van jonge, vreemde studenten. Zelfs waren er vele hoogleraren bij de lessen van LUTHER tegenwoordig, en onder anderen de beroemde MARTIJN POLLICH VAN MELLERSTADT, doctor in de medicijnen, in de rechten en in de wijsbegeerte, die met STAUPITZ de hogeschool te Wittenberg opgericht had, en daarvan de eerste rector geweest was. MELLERSTADT, dikwijls "het licht van de wereld" genoemd, rangschikte zich zediglijk onder de leerlingen van de nieuwen hoogleraar. "Deze monnik," zei hij, "zal al de leraren van de weg brengen; hij zal een nieuwe leer invoeren en heel de Kerk hervormen; want hij grondt zich op het Woord van CHRISTUS, en niemand ter wereld is in staat dit Woord te bestrijden of omverre te werpen; al ware het zelfs dat men het met al de wapenen van de filosofie, van de Sophisten, van de Scotisten, van de Albertisten, van de Thomisten *(4)*, en met de gehele hel bestormde *(5)*!..."

(4) Onderscheidene aanhangen onder de Schoolgeleerden, van drie voorname leraren in de 13de eeuw afstammende en derzelver leringen volgende: de Scotisten Van JOHANNES DUNS SCOTUS, een Engels Franciscaner monnik, die te Oxford en Parijs als leraar heeft onderwezen; de Albertisten van ALBERTUS NAGNUS of *de Grote*, een Duits Dominicaner monnik, die te Padua had gestudeerd, bisschop was te Regensburg, doch deze waardigheid nederleide, om zich in zijn klooster geheel van de studiën te wijden, wordende in kundigheden als een wonder van zijn eeuw geacht; en de Thomisten van THOMAS AQUINAS, een Italiaans Dommicaner monnik, een leerling van ALBERT, en als de grootste Theologant en wijsgeer Van zijn tijd bekend. Alle mannen wel groot voor hun tijd, maar die toch door hun diepzinnige spitsvindigheden meer tot verduistering dan tot opheldering van het Evangelie hadden toegebracht. -L.R.

(5) M. ADAMI Vita LUTH., p. 104.

STAUPITZ, die de hand van de Voorzienigheid was om de verborgen gaven en schatten in LUTHER te ontwikkelen, nodigde hem weldra uit om in de Augustijner-kerk te prediken. Voor dit voorstel deinst de jonge hoogleraar terug. Hij wil zich bij de academische ambtsverrichtingen bepalen; hij beeft op de gedachte daarbij die van de prediking te voegen. Tevergeefs dringt STAUPITZ er op aan: "Nee, nee," antwoordt hij, "het is geen geringe zaak, in de plaats van God tot de mensen te spreken *(6)*." Treffende zedigheid in die grote Hervormer van de Kerk! STAUPITZ blijft aanhouden. Maar de vernuftige LUTHER vindt, zegt één van zijn levensbeschrijvers,

vijftien redenen, voorwendsels en verontschuldigingen, om zich van die uitnodiging te verschonen. Eindelijk, het opperhoofd van de Augustijners zijn aanval steeds volhoudende, zei LUTHER: "Ach! mijn heer de doctor, dit doende beneemt gij mij het leven. Ik zou het geen drie maanden kunnen uithouden" -"Het verscheelt niet," antwoordde de vicaris-generaal, "dat het zo zij in Gods naam! Want onze Heere God heeft ook daar boven aan Zijn dienst zich wijdende en geschikte mensen van node." LUTHER moest zich gewonnen geven.

(6) FABRICIUs, Centifol. LUTH, p. 33.

Prediking in Wittenberg. De oude kapel.
Midden op de markt te Wittenberg bevond zich een oude, houten kapel, van dertig voet lang en twintig breed, waarvan de schoeisels, aan alle zijde onderstut, instortten. Een oude predikstoel, van planken gemaakt en drie voet hoog, ontving de prediker. Het was in die ellendige kapel dat de prediking van de Hervorming begon. God wilde dat datgeen, wat zijn eer moest herstellen, het nederigste begin zou nemen. Men had nog slechts de fondamenten van de Augustijner-kerk gelegd, en terwijl men moest wachten totdat zij voltooid was, bediende men zich van deze geringen tempel. "Dit gebouw," voegt de tijdgenoot van LUTHER er bij welke ons die omstandigheden verhaalt *(7)*, "kan wel vergeleken worden met de stal waarin CHRISTUS geboren werd. Het was binnen die ellendige wanden dat God, om zo te zeggen, ten tweedenmale Zijn veelgeliefde Zoon heeft willen doen geboren worden. Onder die duizenden hoofd- en parochiekerken, waarvan de wereld vol is, was er toen geen welke God verkoos voor de heerlijke prediking des eeuwigen levens."

(7) MYCONIUS.

LUTHER predikt: alles is zieltreffend in de nieuwe prediker. Zijn gelaat vol uitdrukking, zijn edele houding, zijn zuivere en luide stem boeien de hoorders. Vóór hem hadden de meeste predikers zich meer toegelegd op wat hun toehoorders kon vermaken, dan op wat hen kon bekeren. De hoge ernst welke in de predikatiën van LUTHER heerst, en de blijdschap waarmee de kennis van het Evangelie zijn hart vervuld heeft, geven tevens aan zijn welsprekendheid een waardigheid, een warmte en een zalving, welke zijn voorgangers niet bezaten. "Begaafd met een vlug en doordringend verstand," zegt één van zijn tegenstanders *(8)*; "met een gelukkig geheugen, terwijl hij met een bijzondere gemakkelijkheid zijn moedertaal sprak, week LUTHER voor niemand van zijn tijd in welsprekendheid. Van omhoog van de predikstoel af sprekende, alsof hij door enige sterke gemoedsbeweging gedreven ware geweest, terwijl hij zijn gebaren naar zijn woorden schikte, roerde hij op een verrassende wijze de gemoederen van zijn hoorders, en als een stroom sleepte hij hen weg waar hij wilde. Zoveel kracht, bevalligheid en welsprekendheid ziet men slechts zelden bij de volken van het Noorden." "Hij had," zegt BOSSUET, "een levendige en krachtige welsprekendheid, welke de volken wegsleepte en verrukte *(9)*."

(8) FLORIMOND RAYMOND, Hist. haeres., cap. 5.
(9) Hist. des variat., lib. 1.

Indruk.
Weldra kon de kleine kapel de toehoorders niet meer bevatten, welke derwaarts in menigte heen stroomden. De raad van Wittenberg koos toen LUTHER tot de prediker,

en beriep hem om in de stadskerk te preken. De indruk, welke hij daar maakte, was nog groter. De kracht van zijn vernuft, de welsprekendheid van zijn woorden, en de voortreffelijkheid van de leringen welke hij verkondigde, verbaasden om strijd zijn hoorders. Zijn roem werd ver verbreid, en FREDERIK DE WIJZE kwam zelf eenmaal naar Wittenberg om hem te horen.

Zo gaf LUTHER tegelijkertijd onderwijs in de academische gehoorzaal en in de tempel, toen hij in deze werkzaamheden werd belemmerd. In het jaar 1510, volgens sommigen eerst in 1511 of 1512, zond zijn orde hem naar Rome, waarschijnlijk ter oorzake van enige inwendige verdeeldheden. Deze Goddelijke beschikking was voor LUTHER noodzakelijk. Hij moest Rome leren kennen. Vol van vooroordelen en begoochelingen des kloosters, had hij zich steeds die stad als de zetel van de heiligheid voorgesteld.

Reis naar Rome. Klooster aan de Po.

Hij reisde heen. Hij trok de Alpen over. Maar naauwelijks was hij in de vlakten van het rijke en wellustige Italië afgedaald, of hij vond, waar hij zijn treden richtte, redenen tot verbazing en ergernis. De arme Duitse monnik werd gehuisvest in een rijk klooster van de Benedictijners, gelegen aan de Po, in Lombardije. Dit klooster had een inkomen van zes en dertigduizend dukaten: twaalfduizend dukaten waren voor de tafel bestemd, twaalfduizend voor de gebouwen, en twaalfduizend voor de overige behoeften van de monniken *(1)*. De kostbaarheid van de vertrekken, de schoonheid van de klederen, de keur van de gerechten troffen LUTHER om strijd. Het marmer, de zijde, de pracht onder allerlei gedaante, welk nieuw schouwspel voor de nederige broeder van het arme klooster te Wittenberg! Hij stond verbaasd en hij zweeg; maar de Vrijdag aangekomen zijnde, welk een verbazing! overvloed van vleesgerechten bedekte nog de tafel van de Benedictijners. Toen besloot hij te spreken. - "De Kerk," zei hij tot hen, "de paus verbieden zulke dingen." De Benedictijners waren verontwaardigd over deze bestraffing van de lompe Germaan. Maar daar LUTHER was blijven aanhouden en hen mogelijk bedreigd had hun ongeregeldheden openbaar te maken, geloofden enigen dat het eenvoudigste was, zich van hun lastige gast te ontdoen. De deurwachter van het klooster onderrichtte hem dat hij gevaar liep wanneer hij langer bleef. Hij vluchtte dan uit dit wellustig klooster, en kwam te Bologna, waar hij ziek werd *(2)*. Men heeft in deze ziekte de gevolgen van een vergiftiging willen zien. Het is eenvoudiger, te vooronderstellen dat de verandering van levenswijze de matige monnik van Wittenberg aandeed, daar hij gewoon was slechts haringen en brood als zijn voornaamste voedsel te gebruiken. Hersteld zijnde, begaf hij zich op weg naar Rome, verwachtende dat hij er een geheel ander leven dan in de Lombardische kloosters zou vinden, en ongeduldig om door het gezicht van Romes heiligheid de treurige indrukken uit te wissen, welke zijn verblijf aan de Po in zijn ziel had achtergelaten.

(1) Tafelgesprekken, bl. 1468.
(2) MATTH. DRESSER., Hist. LUTHERI.

Eindelijk, na een moeilijke reis onder de brandende zon van Italië, in het begin van de zomer, naderde hij de stad op zeven bergen. Zijn hart was ontroerd; zijn ogen zochten de koningin van de wereld en van de Kerk. Zodra hij van ver de eeuwige stad ontdekte, de stad van de heilige PETRUS en PAULUS, de hoofdstad van de algemene Christenheid, viel hij ter aarde met de uitroep: "Wees gegroet, heilig Rome!"

Herinneringen binnen Rome.
LUTHER is binnen Rome; de hoogleraar van Wittenberg bevindt zich te midden van de welsprekende bouwvallen van het Rome van de consuls en keizers, en van het Rome van de belijders van CHRISTUS en van de martelaren. Daar bevonden zich eens die PLAUTUS en die VIRGILIUS, wier werken hij met zich naar zijn klooster droeg, en al die grote mannen, wier geschiedenis zo menigmaal zijn hart heeft doen kloppen. Hij vindt hun standbeelden, de vergruisde overblijfsels van de gedenkzuilen, die van hun roem getuigen, weer. Maar al die roem, al die macht is voorbij: hij vertreedt het stof ervan met de voeten. Hij herinnert zich bij iedere trede de treurige voorgevoelens van SCIPIO, die tranen stortte op het gezicht van het verwoeste Carthago, van haar verbrande paleizen en van haar vernielde muren, en die uitriep: "Hetzelfde lot zal Rome ondergaan!" "En inderdaad," zei LUTHER, "het Rome van de SCIPIO'S en van de CESARS is in een lijk veranderd geworden. Er is zoveel puin, dat nu de fondamenten van de huizen liggen waar men eertijds de daken vond. Het is daar," voegde hij er bij, terwijl hij een droefgeestige blik op die bouwvallen wierp, "het is daar dat de rijkdommen en schatten van de wereld verzameld zijn geweest *(3)*." Al die puinhopen, waar zijn voeten zich tegen stoten, verkondigen aan LUTHER, zelfs binnen de muren van Rome, dat wat het sterkste is in de ogen van de mensen, gemakkelijk kan verwoest worden door de adem des Heeren.

(3) Tafelgesprekken, bl 2374 en 2377.

Maar met ongewijde as vermengt zich heilige as: hij herinnert zich dat. De grafplaats van de martelaren is niet ver van die van Romes veldheren en zegepralende overwinnaars verwijderd. Het Christelijke Rome met haar smarten maakt meer indruk op het hart van de Saksische monnik dan het heidense Rome met al haar luister. Hier was het dat men die brief ontving waarin PAULUS schreef: "De rechtvaardige wordt gerechtvaardigd door het geloof." Hij was niet ver van de markt van APPIUS en de drie tabernen. Daar was dat huis van NARCISSUS, hier dat paleis van CESAR, waar de Heer de Apostel uit de leeuwenkuil verloste. O! hoe Versterkten deze herinneringen het hart van de Wittenberger monnik.

Rome leverde toen een geheel andere vertoning op. De oorlogszuchtige JULIUS II was op de pauselijke stoel gezeten, en niet LEO X, gelijk dat, ongetwijfeld door onoplettendheid, uitstekende geschiedschrijvers in Duitsland gezegd hebben. LUTHER heeft dikwijls een trek van deze paus verhaald, Toen men hem de tijding bracht dat zijn leger door de Fransen voor Ravenna geslagen was geworden, was hij bezig met het lezen van zijn getijden: hij wierp het boek tegen de grond, en zei, onder het uitspreken van een ijselijke vloek: "Ziedaar nu, zo zijt gij Frans geworden!...Beschermt gij aldus uw Kerk?..." Vervolgens zich kerende naar de zijde van het land tot welks wapenen hij de toevlucht dacht te nemen, riep hij uit: "Heilig Zwitserland! bid voor ons *(4)*." De onkunde, de lichtzinnigheid en ongebondenheid, een wereldsgezinde geest, de verachting van al wat heilig is, een schandelijke handel in Goddelijke zaken, zie daar het schouwspel dat die ongelukkige stad aanbood! Nochtans bleef de vrome monnik enige tijd in zijn begoochelingen.

(4) Sancte Swizere! ora pro nobis. (Tafelgesprekken, bl. 1314 en 1332)

Omstreeks de tijd van het St. Jans-feest aangekomen, hoort hij de Romeinen rondom zich een onder het volk verspreid spreekwoord herhalen. "Welgelukzalig," zei men, "is de moeder wier zoon een mis op St. Jans-avond leest." "O! hoe zoude ik mijn moeder gelukkig willen maken!" zei LUTHER tot zichzelf. De Godvrezende zoon van MARGARETHA zocht dan een mis te lezen op deze dag; maar hij kon dat niet, de drang was te groot *(5)*.

(5) L. Opp. (W.), 6.

Bijgelovige vroomheid van Luther.

In vrome ijver liep hij al de kerken en kapellen af; hij geloofde al de bedriegerijen, welke men er aan de man hielp, hij kweet zich in stille aandacht van de oefeningen van heiligheid welke er gevorderd werden; zich gelukkig gevoelende zoveel Godvruchtige werken te kunnen doen, waarvan zijn landgenoten waren verstoken. "O! hoe spijt het mij," zei de vrome Duitser tot zichzelf, "dat mijn vader en mijn moeder nog leven: welk een vermaak zou het mij geven, hen met mijne missen, met mijn gebeden en zoveel andere voortreffelijke werken uit het vagevuur te verlossen *(6)*!" Hij had het licht gevonden; maar het was er ver af dat de duisternis geheel van zijn verstand was verwijderd. Zijn hart was veranderd, doch zijn geest was nog niet verlicht; hij had het geloof en de liefde, maar de kennis had hij nog niet. Het was geen geringe zaak uit die stikdonkere nacht te geraken, welke sinds zoveel eeuwen de aarde bedekte *(7)*.

(6) Ibid.
(7) Zo zien wij ook hier, hoe alles trapswijze en ongezocht bij LUTHER is voortgegaan. Het was Gods werk en niet het zijne. -L.R.

Ontheiligingen van de geestelijkheid.

LUTHER las verscheidene malen de mis te Rome. Hij deed het met al de zalving en waardigheid, welke zodanig een verrichting hem voorkwam te vereisen. Maar welk een aandoening beving het hart van de Saksische monnik, toen hij de betreurenswaardige en oneerbiedige werktuigelijkheid zag, waarmee de Roomse priesters het sacrament des altaars bedienden! De priesters lachten van hun kant over zijn eenvoudigheid. Eens, toen hij de dienst verrichtte, trof het dat men bij het naastgelegen altaar reeds zeven missen gelezen had vóórdat hij een enkele had gelezen. "Haast u, haast u!" riep een van de priesters hem toe, "geef onze Lieve-Vrouw haar zoon spoedig terug;" makende zo een goddeloze zinspeling op de transsubstantiatie, of de verandering van het brood in het lichaam en bloed van CHRISTUS *(8)*. Op een andere tijd was LUTHER nog slechts aan het Evangelie, toen de priester die ter zijde hem stond zijn mis reeds had geëindigd. "*Passa! passa*!" riep deze hem toe, "spoed u! spoed u! maak toch eens een einde *(9)*!"

(8) MATTHESIUS, p. 6.
(9) L. Opp. (W.), 21, von van de Winkelmesse, u.s.w.

Zijn verbazing werd nog groter, toen hij bij de hoge personaadjen van het Pausdom hetzelfde ontdekte dat hij bij de lagere priesters had gevonden. Hij had betere dingen van hen verwacht. In zijn hoedanigheid van afgezant van de Augustijners van Duitsland werd hij bij onderscheidene aanzienlijke kerkelijke verenigingen genodigd. Eens inzonderheid bevond hij zich met verschillende prelaten aan tafel; deze

vertoonden zich onbewimpeld aan hem in hun kluchtige manieren en goddeloze gesprekken, en zij ontzagen zich niet in zijn tegenwoordigheid duizend potsen te maken, ongetwijfeld menende dat hij evenals zij gezind was. Zij verhaalden onder andere de monnik al lachende en hun eer erin stellende, hoe zij bij het altaar, wanneer zij de mis lazen, in plaats van de sacramentele woorden die het brood en de wijn in vlees en bloed van de Verlosser moeten veranderen, over het brood en de wijn deze spottende woorden uitspraken: "*Panis es et panis manebis, vinum es et vinum manebis.*" ("Brood zijt gij en brood zult gij blijven, wijn zijt gij en wijn zult gij blijven.") "Dan," vervolgde zij, "heffen wij het hoogwaardige op, en al het volk aanbidt het." LUTHER kan nauwelijks zijn oren geloven. Zeer levendig en vrolijk van geest in het gezelschap van zijn vrienden, was hij hoogst ernstig wanneer er over heilige zaken werd gesproken. De kluchten van Rome ergerden hem. "Ik was," zegt hij, "een ernstige en vrome jonge monnik; zulke woorden troffen mij geweldig. Indien men te Rome dus onbeschroomd en openlijk aan tafel spreekt, dacht ik bij mijzelf, wat zou het zijn wanneer de daden aan de woorden beantwoordden, en wanneer allen, paus, kardinalen, hovelingen, dus de mis lazen. En wat mij aangaat, die hen een zo groot aantal missen aandachtig heb horen lezen, hoe zouden zij mij bedrogen hebben *(10)*!"

(10) L. Opp. (W.), 21.

Luthers verkeer in Rome.

LUTHER had veel verkeer met de monniken en burgers van Rome. Indien enigen de paus en de zijnen al verhieven, de meesten gaven aan hun klachten en spotternijen de vrije loop. Wat had men niet al van de regerende paus, van ALEXANDER VI, en van zoveel anderen te vertellen! Eens beschreven hem zijn vrienden te Rome die maaltijd, waarop de paus en zijn zoon enige kardinalen, wie zij vijandig waren, genodigd hadden, na het vergif, dat men hun moest toedienen, te hebben toebereid. Maar men diende het bij vergissing de twee BORGIA'S toe. De vader stierf ervan; de zoon ontkwam door middel van een tegengif. Na vele gruweldaden gepleegd te hebben, vervolgden de sprekers, werd hij in Spanje gevangen genomen; en toen men hem ging oordelen, riep hij in zijn kerker: Genade! om een biechtvader smekende. Men zond hem een monnik. Hij vermoordde deze, zette zijn kap op het hoofd, en ontsnapte. "Dit heb ik te Rome gehoord; het is een ware gebeurtenis *(11)*," zegt LUTHER. Op een andere tijd, door een grote straat gaande, welke naar de St. Pieters-kerk leidde, bleef hij geheel verwonderd voor een stenen beeld stilstaan, dat een paus voorstelde onder de gedaante van een vrouw, houdende een scepter in de hand, bekleed met de pauselijke mantel en dragende een kind op de arm. "Het is een meisje van Mentz," zei men tot hem, "wat de kardinalen tot paus verkozen, en dat op deze plaats beviel. Er komt ook nooit een paus in deze straat." "Het verwondert mij," zegt LUTHER, "dat de pausen dit beeld laten staan *(12)*!"

(11) "Das habe Ich zu Rom für gewiss gehört." (Tafelgesprekken, bl. 1322.)
(12) "Es nimmt mich Wunder dass die Päbste solches Bild leiden können." (Ibid., bl. 1320.)

LUTHER had gemeend, het gebouw van de kerk van heerlijkheid en sterkte omgeven te zullen vinden; maar de deuren lagen op de grond gesmeten en zijn muren waren door het vuur verteerd. Hij zag de verwoestingen van het heiligdom, en deinsde van

schrik terug. Hij had alleen van heiligheid gedroomd, hij ontdekte niets dan ontheiliging.

Verwarringen binnen Rome.
De verwarringen buiten de tempels troffen hem niet minder. "Het gerecht is te Rome hard en gestreng," zei hij. "De rechter of hoofdman doorkruist alle nachten de stad te paard met driehonderd dienaren; hij neemt ieder die zich op straat bevindt in verzekerde bewaring: ontmoet hij een gewapend man, hij hangt hem op of werpt hem in de Tiber. En nochtans is de stad vol van verwarring en moorden; terwijl men dáár waar Gods Woord zuiver en recht verkondigd wordt, orde en rust ziet heersen, zonder dat er de gestrengheid van de wet vereist wordt *(13)*. "Men zou niet kunnen geloven," zegt hij ook, "welke zonden en verfoeilijke daden erin Rome gepleegd worden; men moet het zien en horen om het te geloven. Ook is men gewoon te zeggen: Indien er een hel is, is Rome er boven gebouwd; het is een afgrond waaruit alle ongerechtigheden voortkomen *(14)*."

(13) Tafelgesprekken, bl. 2376.
(14) Ibid., bl 2377.

Dit schouwspel maakte toen reeds een diepe indruk op LUTHERS gemoed; deze werd naderhand nog groter. "Hoe meer men Rome nadert, hoe slechter Christenen men vindt," zei hij vele jaren later. "Men is gewoon te zeggen dat degene die naar Rome gaat, er voor de eerste maal een schelm zoekt; dat hij hem voor de tweede maal vindt, en dat hij hem voor de derde maal met zich voert op het ogenblik dat hij er uitkomt. Maar nu is men zo behendig geworden, dat men de drie reizen inees doet *(15)*." Een van de treuriglijk vermaardste, maar ook scherpzinnigste vernuften van Italië, MACHIAVEL, die te Florence leefde toen LUTHER er doorreisde om zich naar Rome te begeven, heeft dezelfde opmerking gemaakt. "Het grootste voorteken," zei hij, "van de aanstaanden ondergang van het Christendom, (waardoor hij het Rooms Catholicisme verstond,) is, dat, hoe nader bij de hoofdstad van de Christenheid zich de volken bevinden, hoe minder Christelijke geest men bij hen vindt. De ergerlijke voorbeelden en de misdaden van het Roomse hof zijn oorzaak dat Italië alle beginselen van Godsvrucht en alle Godsdienstig gevoel heeft verloren. Wij Italianen," vervolgt de grote geschiedschrijver, "wij hebben het voornamelijk aan de Kerk en aan de priesters te danken, dat wij goddeloze booswichten geworden zijn *(16)*. LUTHER gevoelde later al de waarde van deze reis: "Ofschoon men mij honderdduizend gulden gaf," zei hij, "zou ik niet willen dat ik Rome niet gezien had *(17)*!"

(15) Adres aan de Christelijke adel van de Duitse natie.
(16) Verhandeling over de eerste decade van TITUS LIVIUS.
(17) Tafelgesprekken, bl. 2374.

Deze reis was hem ook met betrekking tot de wetenschap voordelig. Even als REUCHLIN, wist LUTHER zich zijn verblijf in Italië ten nut te maken, om dieper tot het rechte verstand van de heilige Schrift door te dringen. Hij nam er les in het Hebreeuws bij een beroemde rabbijn, met name ELIAS LEVITA. Hij verkreeg gedeeltelijk te Rome de kennis van dat Goddelijk Woord, onder welks slagen Rome moest vallen *(18) (19)*.

(18) COCHLEUS, Acta LUTHERI.

(19) Ook de blinde, maar die niet moedwillig blind is, kan in deze reis van LUTHER naar Rome Gods bestuur ter zijner vorming en voorbereiding tot het grote werk van de Hervorming opmerken -L.R.

Bijbelse studiën.
Maar die reis was vooral in een ander opzicht van groot gewicht voor LUTHER. Niet alleen was de sluier opgelicht, en de bedwongen lach, de spottende ongelovigheid, welke zich achter de Roomse bijgelovigheden verscholen, aan de toekomstige Hervormer ontdekt, maar ook het levendige geloof, dat God in hem gelegd had, toen krachtig versterkt. Reeds gedurende de reis was het hem gegeven geworden om de leer van het Evangelie beter te begrijpen. Te Bologna in een gevaarlijke ziekte gestort, zo als wij reeds gezien hebben, hadden de droefgeestigheid, de neerslachtigheid, welke hem eigen waren, zich toen geheel van hem meester gemaakt. Welk een lot, zo ver van Duitsland, onder die hete luchtstreek, alléén in het land van de vreemdelingschap, te sterven! Maar op het ogenblik dat zijn zwaarmoedigheid de hoogste trap had bereikt, vertoonde zich dat woord van de heilige PAULUS, wat hem reeds te Wittenberg had getroffen: "De rechtvaardige zal door het geloof leven!" Ro 1:17, met kracht aan zijn geest, en kwam als een straal van de hemel zijn ziel verlichten. Hersteld, vertroost, kreeg hij spoedig zijn krachten weer, en verliet hij Bologna om naar de pauselijke stad te vertrekken.

Invloed op het geloof.
Wij hebben gezien hoe hij zich terstond aan al de ijdele oefeningen had overgegeven, aan welke de Kerk de vergeving van de zonden als een loon had verbonden. Eens onder anderen een aflaat willende verdienen, welke door de paus aan ieder beloofd was die op de knieën de zogenoemde trap van PILATUS zoude opklimmen, klauterde de arme Saksische monnik nederiglijk die trappen op, welke men hem zei op een wonderdadige wijze van Jeruzalem naar Rome overgebracht te zijn. Maar terwijl hij zich van dit verdienstelijk werk kweet, meende hij als ware het een stemme des donders te horen, welke hem tot in het binnenste van zijn hart toeriep: "De rechtvaardige zal door het geloof leven!" Dit woord, wat hem reeds tot twee herhaalde malen als de stem van een engel Gods heeft getroffen, klinkt onophoudelijk en met kracht in zijn ziel. Hij staat verschrikt van de trappen op, langs welke hij zijn lichaam voortsleepte; hij heeft een afgrijzen van zichzelf; hij schaamt zich te zien, hoe diep het bijgeloof hem verlaagd heeft. Hij vliedt ver van de plaats van zijn dwaasheid *(20)*.

(20) SECKEND., p. 56.

Dit veelvermogend woord heeft iets geheimzinnigs in het leven van LUTHER. Het was een scheppend woord voor de Hervormer en voor de Hervorming. Het was door het dat God toen zei: "Er zij licht!" en er was licht.

Het gebeurt dikwijls dat een waarheid verscheidene malen aan onze geest moet voorgesteld worden, vóórdat zij die uitwerking doet welke zij moet hebben. LUTHER had zozeer de brief aan de Romeinen bestudeerd, en nochtans was de rechtvaardiging door het geloof, welke men er geleerd vindt, nooit zo klaar voor hem geweest. Nu begrijpt hij die gerechtigheid welke alleen voor God bestaat; nu ontvangt hij voor zichzelf uit de hand van CHRISTUS die gehoorzaamheid, welke God uit genade de zondaar toerekent, zodra hij in ootmoed op de gekruiste God-mens ziet. Hier is het beslissend ogenblik van LUTHERS inwendig leven. Dat geloof, wat hem uit de

verschrikkingen des doods verlost heeft, wordt de ziel van zijn Godgeleerdheid, zijn steun in alle gevaren, de kracht van zijn woorden, de sterkte van zijn liefde, de grond van zijn rust, de drijfveer van zijn daden, zijn troost in leven en in sterven.

Invloed op de Hervorming.
Maar deze voorname leer van een heil dat van God afkomstig is en niet van de mens, was niet alleen de kracht Gods om de ziel van LUTHER te verlossen, zij werd ook de kracht Gods om de Kerk te hervormen; krachtig wapen waarvan de Apostelen zich bedienden, te lang verwaarloosd, maar eindelijk in zijn oorspronkelijke glans uit het wapenhuis van de almachtige God te voorschijn gebracht. Op het ogenblik dat LUTHER binnen Rome zich opricht, geheel ontroerd en overmeesterd door dat woord wat PAULUS vijftien eeuwen tevoren aan de bewoners van deze hoofdstad geschreven had, herrees de waarheid-tot hiertoe ongelukkig in de Kerk gevangen gehouden en geketend-om niet meer te vallen.

De deur van het Paradijs.
Men moet hem zelf hier horen. "Ofschoon ik een heilig en onbesproken monnik was," zegt hij, "mijn geweten was echter vol onrust en angsten. Ik kon dat woord: "Rechtvaardigheid Gods," niet verdragen. Ik had die rechtvaardige en heilige God niet lief, die de zondaren straft. Ik was met een heimelijke wrevel jegens Hem vervuld; ik haatte Hem, omdat Hij zich niet alleen tevreden hield met ons, arme, door de erfzonde reeds bedorven schepselen, door de wet en al de rampen dezes levens te verschrikken, maar daarenboven nog onze kwelling door het Evangelie vermeerderde...Maar zodra ik door Gods Geest die woorden leerde verstaan, zodra ik vernam hoe de rechtvaardiging des zondaars voortkomt uit de loutere barmhartigheid des Heeren, door middel van het geloof *(21)*...toen gevoelde ik mij als een nieuw mens herleven, en ik trad door open deuren het paradijs van God zelf binnen *(22)*. Ik beschouwde ook van toen af de dierbare en heilige Schrift met geheel nieuwe ogen. Ik doorbladerde de gehele Bijbel, ik verzamelde een groot aantal plaatsen die mij leerden wat Gods werk was. En gelijk ik te voren met geheel mijn hart een afkeer had van dat woord: "Rechtvaardigheid Gods," begon ik het van toen af als het aangenaamste en meest vertroostende woord hoog te schatten en te beminnen. In waarheid, dit woord van PAULUS was voor mij de rechte deur van het paradijs."

(21) "Qua vos Deus misericors justificat per fidem...." (L. Opp. Lat., in praef.)
(22) "Hic me prorsus renatum esse sensi et apertis portis in ipsum paradisum intrasse." (Ibid.)

Luther's belijdenis.
Ook wanneer hij geroepen werd, bij plechtige gelegenheden, die leer te belijden, vond LUTHER altijd zijn geestvervoering en zijn krachtige nadruk weer. "Ik zie," zei hij in een gewichtig ogenblik *(23)*, "dat de Duivel onophoudelijk dit hoofdartikel door middel van zijn dienaren, de doctoren, aanvalt, en dat hij in dit opzicht niet kan ophouden of rusten. Wel nu! ik, doctor MARTIJN LUTHER, onwaardig Evangelie-dienaar van onze Heer JEZUS CHRISTUS, ik belijd dit artikel dat "het geloof alleen voor God rechtvaardigt zonder de werken," en ik verklaar dat de Roomse keizer, de keizer van de Turken, de keizer van de Tartaren, de keizer van de Perzen, de paus, al de kardinalen, de bisschoppen, de priesters, de monniken, de nonnen, de koningen, de vorsten, de heren, geheel de wereld en alle duivelen het moeten laten staan en toelaten dat het voor altoos blijve. Zo zij het willen ondernemen die waarheid te bestrijden,

zullen zij zich het helse vuur op het hoofd halen. Dit is het waarachtige en heilige Evangelie, en de verklaring van mij, doctor LUTHER, volgens het licht van de Heilige Geest... Niemand," vervolgt hij, "is voor onze zonden gestorven, dan JEZUS CHRISTUS, Gods Zoon. Ik zeg het nog eens: ofschoon de wereld en alle duivelen elkaar verscheurden en van woede barstten, nochtans blijft dat waarachtig. En indien Hij alleen het is die de zonden wegneemt, kunnen wij het niet doen met onze werken. Maar de goede werken volgen de verlossing, gelijk de vruchten zich aan de boom vertonen. Dit is onze leer, het is die welke de Heilige Geest met geheel de heilige Christenheid leert. Wij bewaren deze in de naam van God. Amen!"

(23) Glosse op het keizerlijk edict, 1531. (L. Opp. (L.), 19.)

Aldus vond LUTHER wat tot nu toe zelfs aan de beroemdste leraren en hervormers had ontbroken. Het was binnen Rome dat God hem dat heldere inzicht in de hoofdleer van het Christendom gaf. Hij was in de stad van de pausen de oplossing van enige moeilijkheden rakende een monnikorde komen zoeken; hij nam van daar in zijn hart het heil van de Kerk mee.

Terugkomst.

LUTHER verliet Rome en kwam te Wittenberg terug, met een hart vervuld van droefheid en verontwaardiging. Met afkeer zijn blikken van de pauselijke stad afwendende, vestigde hij deze vol verwachting op de heilige Schriften, en op dat nieuwe leven, wat Gods Woord toen aan de wereld scheen te beloven. Dit Woord groeide aan in zijn hart naarmate de Kerk de plaats in het verloor. Het ontdeed zich van de een om zich naar het andere te wenden. De gehele Hervorming lag in deze beweging besloten. Zij bracht God waar de priester was.

Het doctoraat.

STAUPITZ en de keurvorst verloren de monnik, die zij aan de hogeschool te Wittenberg geroepen hadden, niet uit het oog. Het schijnt dat de vicaris-generaal een voorgevoel had van het werk dat er te verrichten was in de wereld, en dat hij, het te zwaar voor zich vindende, er LUTHER toe wilde aanzetten. Niets is merkwaardiger en mogelijk geheimzinniger dan die grote man, die zich overal bevindt om de monnik op de weg waarop God hem roept voort te drijven, en die zelf daarna treuriglijk zijn dagen in een klooster gaat eindigen. De prediking van de jonge hoogleraar had indruk op de vorst gemaakt; hij had de scherpzinnigheid van zijn geest, de kracht van zijn welsprekendheid en de voortreffelijkheid van de zaken welke hij voordroeg, bewonderd *(1)*. De keurvorst en zijn vriend een man willende bevorderen die zoveel groots deed verwachten, besloten hem de hoge graad van doctor in de Godgeleerdheid te doen bekomen. STAUPITZ begaf zich naar het klooster. Hij leidde LUTHER in de tuin, en zich daar alleen met hem onder een boom bevindende, zei de eerwaardige vader tot hem: "Mijn vriend! nu moet gij doctor worden van de heilige Schrift." LUTHER deinsde op dat denkbeeld terug. Die hoge eer verschrikte hem. "Zoek daarvoor een waardiger persoon," antwoordde hij: "Ik voor mij kan er niet in bewilligen." De vicaris-generaal bleef er op staan. "De Heere God," zei hij, "heeft veel te doen in de Kerk; hij heeft thans jonge en moedige leraren nodig." "Dit woord was mogelijk schertsenderwijze gezegd," voegt MELANCHTON er bij; "nochtans werd het door de uitkomst bewaarheid: want gewoonlijk gaan vele voorspellingen grote omwentelingen vooraf *(2)*." Het is niet noodzakelijk te vooronderstellen dat MELANCHTON hier van bovennatuurlijke voorzeggingen spreekt. De ongelovigste

eeuw, namelijk die welke ons is voorafgegaan, heeft deze uitspraak door zichzelf zien bevestigen. Welke voorspellingen, zonder dat er iets wonderdadigs in was, hebben de omwenteling, waarmee deze eindigde, niet aangekondigd!

(1) "Vim ingenii, nervos orationis, ac rerum bonitatem expositarum in concionibus admiratus fuerat." (MELANCHT. Vita LUTH.)
(2) "Multa praecedunt mutationes praesagia." (Vita LUTHERI.)

"Maar ik ben zwak en ziekelijk," hernam LUTHER; "ik zal niet lang meer leven. Zoek een sterk man." -"De Heer," antwoordde de vicaris-generaal, "heeft zowel in de hemel als op aarde werk; dood of levend, God heeft u nodig."

"Er is niemand dan de Heilige Geest die een doctor in de Godgeleerdheid kan aanstellen *(3)*," riep toen de monnik al meer verschrikt uit. -"Doe wat uw klooster begeert," zei STAUPITZ, "en wat ik zelf, uw vicaris-generaal, u beveel: want gij hebt beloofd ons te zullen gehoorzamen." -"Maar mijn armoede?" hernam de broeder: "ik heb niet om de kosten te betalen, welke zulk een bevordering vereist." -"Ontrust u daar niet over," zei zijn vriend tot hem: "de vorst bewijst u de gunst om al de kosten op zich te nemen." Van alle kanten gedrongen, meende LUTHER gehoor te moeten geven *(4)*.

(3) "Neminem nisi Spiritum Sanctum creare posse doctorem theologiae." (WEISMANNI Hist. eccl., 1, p. 1404.)
(4) "Ipse narrabat sibi admodum defugienti et recusanti mandatum esse a Staupitzio...." (MELANCHT. Vita LUTH.)

Het was tegen het einde van de zomer van het jaar 1512. Op de 22ste september maakte LUTHER zijn oude metgezellen, de Augustijner monnikken van Erfurt, bekend welk een eer men hem stond te bewijzen. "Ik zal tot u niet van mijn onvermogen spreken," zei hij tot hen; "ik zal mij zelf niet zoeken te beschuldigen, uit vreze dat zich, onder de schijn van nederigheid, hoogmoed en begeerte naar loftuiting mochten verbergen. Maar vooral bid ik u, in de naam van de barmhartigheid van CHRISTUS, mij in uw gemeenschappelijke gebeden Gode aan te bevelen, opdat Zijn welgevallen en Zijn zegen op mij rusten mogen. Gij zijt hierin mijn schuldenaren overeenkomstig de wet van de liefde *(5)*."

(5) "Primum ante omnia, ut me communibus suffragiis Deo commendare velitis." (L. Epp., 1, p. 10.)

Weinig tijds daarna vertrok LUTHER naar Leipzig, om van de schatmeesters van de keurvorst het nodige geld voor zijn bevordering te ontvangen. Maar, volgens de gewoonten van het hof, kwam het geld niet opdagen. De ongeduldige kloosterbroeder wilde vertrekken; de monniken-gehoorzaamheid hield hem terug. Eindelijk ontving hij, op de 4de oktober, Van PFEFFINGER en JOHANNES DOLTZIG vijftig gulden. Hij gaf er hun een kwitantie van. Hij neemt in dit ontvangschrift geen andere hoedanigheid dan die van monnik aan. "Ik, MARTIJN," zei hij, "broeder van de orde van de Heremieten *(6)*." LUTHER haastte zich om naar Wittenberg terug te keren.

(6) L. Epp., 1, p. 11.

Carlstadt.
De decanus van de Godgeleerde faculteit was toen ANDREAS BODENSTEIN van *Carlstadt*. Onder de naam van CARLSTADT is die leraar het meest bekend. Men noemde hem ook dikwijls het A, B, C. Het was vooral MELANCHTON welke hem dus noemde, uithoofde van de drie hoofdletters van zijn naam. BODENSTEIN verkreeg in zijn vaderland de eerste beginselen van de kennis. Hij was van een sombere aard, tot toorn, tot ijverzucht, tot ijdele roem geneigd, een liefhebber van beweging, maar zeer leergierig en met grote geestvermogens begaafd. Hij bezocht onderscheidene hogescholen, om zijn kundigheden te vermeerderen, en bestudeerde de Godgeleerdheid te Rome zelve. Uit Italië in Duitsland teruggekomen, zette hij zich te Wittenberg neer. Hij werd er doctor in de Godgeleerdheid. "Op dit tijdstip," zei hij zelf naderhand, "had ik de heilige Schrift nog niet gelezen *(7)*." Deze trek geeft een zeer juist begrip van wat de Godgeleerdheid van die tijd was. CARLSTADT was boven zijn bediening van hoogleraar ook kanunnik en aartsdeken. Ziedaar de man die eenmaal de Hervorming moest beroeren. Hij zag toen in LUTHER slechts iemand van mindere waarde, maar de Augustijner werd weldra voor hem een voorwerp van jaloezie. Eens zei hij: "Ik wil niet minder groot zijn dan LUTHER *(8)*." Toen geenszins de grootheid voorziende waartoe de jonge hoogleraar bestemd was, droeg CARLSTADT aan zijn toekomstige mededinger de hoogste academische waardigheid op.

(7) WEISMANNI Hist. eccl., 1, p, 1416.
(8) WEISMANNI Hist. eccl.

Eed van Luther.
Op de 18de oktober 1512 werd LUTHER tot licentiaat in de Godgeleerdheid bevorderd, en leide hij deze eed af: "Ik zweer de Evangelische waarheid uit al mijn vermogen te zullen verdedigen *(9)*." De volgende dag droeg BODENSTEIN hem plechtig, in tegenwoordigheid van een talrijke vergadering, de waardigheid van doctor in de Godgeleerdheid op. Hij werd tot Bijbels doctor en niet tot doctor van de schoolse leerstellingen (sentences) bevorderd, en werd dus geroepen om zich aan de studie van de Bijbel en niet aan die van menselijke overleveringen te wijden *(10)*. Toen leide hij, gelijk hij het zelf verhaalt *(11)*, de eed af aan zijn dierbare en heilige Schrift. Hij beloofde deze getrouwelijk te verkondigen, zuiver te leren, gedurende zijn gehele leven te beoefenen, en door zijn redetwisten en schriften tegen alle valse leraren te verdedigen.

(9) "Juro me veritatem Evangelicam viriliter defensurum."
(10) Doctor biblicus, *en niet* sententiarius. (MELANCHTON.)
(11) L. Opp. (W.), 16, 2061.

Deze plechtige eed was voor LUTHER zijn roeping tot Hervormer. Door de hogeschool, door zijn vorst, in naam van zijn keizerlijke Majesteit en van de Roomse stoel zelf geroepen, door de heiligste eed verbonden, werd hij van toen af de kloekmoedigste verkondiger van het Woord des levens. Op die gedenkwaardige dag werd LUTHER als ridder van de Bijbel gewapend.

Grondbeginsel van de Hervorming.
Ook kan deze aan de heilige Schrift afgelegde eed als één van de oorzaken beschouwd worden van de vernieuwing van de Kerk. Alleen het onfeilbare gezag van Gods

Woord was het eerste en het grondbeginsel van de Reformatie. De gehele Hervorming, stukswijze naderhand in de leer, in de zeden, in het bestuur van de Kerk en in de eredienst daargesteld, was alleen een gevolg van dit eerste beginsel. Men kan zich nu de indruk nauwelijks voorstellen, welke deze zo eenvoudige, maar sinds eeuwen miskende grondwaarheid moest teweegbrengen. Slechts weinige mannen, van dieper doorzicht dan het algemeen, voorzagen daarvan de onmetelijke gevolgen. Weldra verkondigden de kloekmoedige stemmen van al de Hervormers dit veelvermogende grondbeginsel, op welks weerklank Rome begon te waggelen: "De Christenen nemen geen andere leringen aan dan die welke op de uitdrukkelijke woorden van CHRISTUS, van de Apostelen en Profeten rusten. Geen mens, geen vergadering van leraren hebben het recht er nieuwe voor te schrijven."

Luther's moed.

De toestand van LUTHER was veranderd. De roeping, welke hij ontvangen had, werd voor de Hervormer als een dier buitengewone roepingen, welke de Heer aan de Profeten onder het oude verbond, en aan de Apostelen onder de nieuwe bedeling had opgedragen *(12)*. De plechtige verbintenis, welke hij aanging, maakte zulk een diepe indruk op zijn ziel, dat de gedachte aan die eed in het vervolg genoeg was om hem te midden van de grootste gevaren en van de hevigste strijd te vertroosten. En toen hij geheel Europa in beweging en geschokt zag door het woord dat hij had verkondigd; toen de beschuldigingen van Rome, de verwijten van vele Godvruchtige lieden, de twijfelingen en vrees van zijn eigen zo licht bewogen hart, hem zouden hebben kunnen doen wankelen, bevreesd maken en tot wanhoop vervoeren, toen herinnerde hij zich de eed die hij had afgelegd, en bleef standvastig, gerust en met blijdschap vervuld. "Ik ben voortgegaan in de naam van de Heeren;" zei hij in een hachelijk ogenblik, "en ik heb mij in Zijn handen gesteld. Zijn wil geschiede! Wie heeft van Hem gevorderd mij tot doctor aan te stellen?...Indien Hij mij heeft aangesteld, zo ondersteune Hij mij, of wel, indien het Hem berouwt dat gedaan te hebben, zo zette Hij mij af....Die angst verschrikt mij dan niet. Ik zoek slechts één zaak, namelijk om 's Heeren gunst te behouden in alles waartoe Hij mij roept." Op een andere tijd zei hij: "Degene die iets zonder Goddelijke roeping onderneemt zoekt zijn eigen eer. Maar ik, doctor MARTIJN LUTHER, werd gedwongen om doctor te worden. Het Pausdom heeft mij willen tegenhouden in het vervullen van mijn last: maar gij ziet wat het is overgekomen, en aan het zal nog veel erger lot te beurt vallen; zij zullen zich tegen mij niet kunnen verdedigen. Ik wil in Gods naam op de leeuwen treden, en de draken en adderen met de voet vertreden. Dit zal in mijn leven beginnen, en na mijn dood eindigen *(13)*."

(12) Men versta hier wel, wat de waardige schrijver zegt, opdat men er geen nieuwe beschuldiging uit ontlene, dat wij de Hervormers een *buitengewone* roeping toeschrijven. Wel wordt deze aan de buitengewone roeping van de Apostelen en Profeten gelijk gesteld, wat het recht en de plicht betreft om de verduisterde Bijbelwaarheid weer in het licht te stellen, en met kracht tegen de ingeslopene dwalingen te verdedigen: en dit geschiedt met allen grond, uithoofde van de plechtige eed, door hem afgelegd, en dat met temeer recht, als men in aanmerking neemt, hoe LUTHER, schoon op een wettige wijze, echter door het bijzonder bestuur van God, als tegen wil en dank tot de doctorale waardigheid en zo tot het doen van die eed gebracht werd, en tegelijkertijd met het ware licht tot recht verstand van de heilige Schrift begaafd. Het was, ja, God die hem dus op een bijzondere en nadrukkelijke wijze riep, en echter ging het de gewone ordenlijke

gang, en hij behoefde dus zijn roeping door geen wonderen te bevestigen. Evenzo, gelijk het vervolg van de geschiedenis te zijner tijd zal leren, ging het met al de Hervormers. Geen van hen heeft zich ongeroepen ingedrongen, noch een eigenlijke buitengewone roeping voorgegeven. -L.R.

(13) L. Opp. (W.), 21, 2061.

Van het ogenblik af dat LUTHER zijn eed had afgelegd, zocht hij niet meer de waarheid alleen voor zichzelf, hij zocht haar voor de Kerk. Nog geheel met herinneringen van Rome vervuld, zag hij duisterlijk een loopbaan voor zich, waarin hij beloofde met alle inspanning van geest te zullen wandelen. Het geestelijk leven, dat zich tot hiertoe in zijn binnenste had geopenbaard, breidde zich naar buiten uit. Dit was het derde tijdperk van zijn ontwikkeling. De komst in het klooster had zijn gedachten naar God gewend; de kennis van de vergeving van de zonden en van de rechtvaardigheid des geloofs had zijn ziel vrijgemaakt; de eed als doctor afgelegd gaf hem die vuur-doop, waardoor hij Hervormer van de Kerk werd *(14)*.

(14) Hier zien wij juist de trapswijze voortgang van LUTHERS vorming en voorbereiding in weinige woorden geschetst en samengevat. -L.R.

De monniken en hoogleraren van Erfurt waren er zeer over gebelgd, dat, terwijl hij in hun stad zijn academische loopbaan begonnen had, hij te Wittenberg de doctorale graad had bekomen. Het was, zo men naar hen wilde horen, een bewijs van minachting; het was meineedigheid. Hoe! een geheel nieuwe school boven de beroemde universiteit van Erfurt gesteld? Herinnert hij zich niet al de eer, welke men eraan de doctoren van de Godgeleerdheid bewijst, en hoe dan prachtig geklede ruiters de stad in alle richtingen doorkruisen *(15)*? Erfurt gevoelde dat de Wittenbergse hogeschool aan de haar de doodsteek moest geven. Een Augustijner monnik vervaardigde tegen LUTHER een lasterschrift, opgevuld van bittere leugentaal. LUTHER vergenoegde zich met aan de prior van Erfurt een brief vol wijsheid en zachtheid te schrijven. "Hoe! zou ik uw hogeschool verachten, ik, die haar al wat ik ontvangen heb verschuldigd ben, gelijk een kind alles aan zijn moeder heeft te danken? Ik ben goedsmoeds, en vreedzaam jegens u allen gezind, welk een onrecht men mij ook moge hebben aangedaan. God heeft mij, niettegenstaande mijn onwaardigheid, dermate gezegend, dat ik degenen die iets anders dan liefde verdiend hebben hartelijk moet beminnen. Ach! ik heb zelf van de Heer al het tegenovergestelde verdiend van wat ik van Hem heb ontvangen *(16)*."

(15) Tafelgesprekken, bl. 2229.
(16) L. Epp., 1, p. 13.

Zijn liefde.

Maar indien hij wist lief te hebben; hij wist ook voor de waarheid te strijden, die in het boek van God is vervat. De eerste tegenstanders die hij aanviel waren die alom bekende Scholastieken, welke hij zelf zozeer had bestudeerd, en die toen op al de academiën de opperheerschappij voerden. Hij beschuldigde hen van Pelagianismus, hij verzette zich met kracht tegen BONAVENTURA en THOMAS AQUINAS *(17)*.

(17) BONAVENTURA, een beroemd Schoolgeleerde, evenals THOMAS AQUINAS, van wie tevoren reeds gesproken is, van de 13de eeuw, bekend onder de naam van Serafijnse leraar. Beiden grote voorstanders van de Aristotelische wijsbegeerte,

van welke zoveel misbruik tot verdonkering van de waarheid was gemaakt, en tegen welke daarom LUTHER zich verzette. -L.R.

De Scholastieken.
"ARISTOTELES, PORPHYRIUS, de leerstellige Godgeleerden (de Scholastieken)" schreef hij aan LANGE, "maken de bedorven studiën uit van onze eeuw. Ik begeer niets vuriger dan om aan velen die kluchtspeler te ontdekken, die met de Kerk gespeeld heeft door zich met een Grieks masker te bedekken, en om aan allen zijn schande te tonen *(18)*." In alle openbare redetwisten hoorde men hem dikwijls zeggen: "De schriften van de Apostelen en Profeten zijn zekerder en verhevener dan al de drogredenen en de gehele Godgeleerdheid van de school." Zodanige woorden waren nieuw; maar langzamerhand werd men eraan gewoon. En omstreeks een jaar daarna kon hij in zegepraal schrijven: "God werkt. Onze Godgeleerdheid en de heilige AUGUSTINUS maken merkwaardige vorderingen, en voeren heerschappij op onze hogeschool. ARISTOTELES neemt af; hij helt reeds naar zijn aanstaande en eeuwige ondergang. De lessen over de leerstelsels zijn bijzonder verdrietig. Niemand kan op toehoorders rekenen, wanneer hij de Bijbelse Godgeleerdheid niet onderwijst *(19)*." Gelukkige hogeschool, waarvan men zulk een getuigenis kan geven!

(18) "Perdita studia nostri saeculi." Epp., 1, p. 15. (8 Febr. 1516.)
(19) Epp., 1, p. 57. (18 mei 1517.)

Spalatijn.
In dezelfde tijd dat LUTHER ARISTOTELES aanviel, koos hij de partij van ERASMUS en REUCHLIN tegen hun vijanden. Hij kwam in betrekking met die grote mannen, en met andere geleerden, als PIRCKHEIMER, MUTIAN, HÜTTEN, welke meer of minder tot dezelfde partij behoorden. Hij knoopte ook op dit tijdstip een andere vriendschap aan, welke van hoger aanbelang was voor zijn gehele leven.

Er bevond zich toen aan het hof van de keurvorst een man, merkwaardig door zijn wijsheid en oprechtheid, het was GEORGE SPALATIJN. Geboren te Spalatus of Spalt, in het bisdom Eichstadt, was hij eerst priester van het dorp Hohenkirch, nabij de wouden van Thuringen, geweest. Hij werd vervolgens door FREDERIK DE WIJZE verkozen tot zijn geheimschrijver, tot zijn hofkapellaan, en tot leermeester van zijn neef, JOHAN FREDERIK, die eenmaal de keurvorstelijke kroon moest dragen. SPALATIJN was een eenvoudig man, te midden van het hof, vreesachtig bij grote gebeurtenissen, bedachtzaam en voorzichtig gelijk zijn meester *(20)*, tegenover de voortvarende LUTHER, met wie hij dagelijkse briefwisseling onderhield. Gelijk STAUPITZ, was hij eerder voor vreedzame tijden geschapen. Zodanige mensen zijn noodzakelijk; zij zijn gelijk die zachte stoffen waarmee men de juwelen en kristallen omwindt, om ze voor de beweging van de reis te bewaren. Zij schijnen nutteloos; zonder deze echter zouden al die kostbare kleinoden gebroken en beschadigd zijn geworden. SPALATIJN was geen geschikt man om grote zaken ten uitvoer te brengen; maar hij kweet zich getrouw en zonder gedruis van de taak welke hem was opgelegd *(21)*. Hij was eerst één van de voornaamste meehelpers van zijn meester, om die relikwiën van heiligen te verzamelen, waarvan FREDERIK lange tijd een groot liefhebber was. Maar allengs keerde hij zich met zijn vorst tot de waarheid. Het geloof, dat toen weer in de Kerk verscheen, greep hem niet zo levendig aan als LUTHER: hij ging langzamer voort. Hij werd de vriend van LUTHER aan het hof, de staatsdienaar in wiens handen al de zaken tussen de Hervormer en de vorsten gesteld

werden, de middelaar tussen de Kerk en de staat. Voor het overige, de hoflucht bedwelmde vaak de goede SPALATIJN; zij stortte hem in diepe droefgeestigheid; hij zou al die eer wel hebben willen laten varen, en weer eenvoudig priester in de bossen van Thuringen worden; maar LUTHER vertroostte hem, en vermaande hem om standvastig op zijn post te blijven. SPALATIJN verwierf zich de algemene achting. De vorsten en de geleerden van zijn tijd gaven hem de ondubbelzinnigste eerbewijzingen. ERASMUS zei: "Ik schrijf de naam van SPALATIJN niet alleen onder mijn voornaamste vrienden, maar ook onder mijn meest geëerde begunstigers, en dat niet op het papier, maar in mijn eigen hart *(22)*."

(20) "Secundum genium Heri sui." WEISMANNI Hist. eccl., 1, p. 1434.)
(21) "Fideliter et sine strepitu fungens." (WEISMANNI Hist. eccl., 1.)
(22) M. ADAMI Vita SPALAT., p. 100.

De zaak van Reuchlin.
De zaak tussen REUCHLIN en de monniken maakte toen groot gerucht in Duitsland. De Godvruchtigste lieden wisten dikwijls niet welke partij zij moesten omhelzen: want de monniken wilden Joodse boeken vernielen, waarin godslasteringen tegen CHRISTUS werden gevonden. De keurvorst droeg zijn hofkapellaan de last op, om te die aanzien de doctor van Wittenberg, wiens roem reeds groot was, te raadplegen. LUTHER antwoordde, en dit was de eerste brief die hij aan de hofprediker schreef:

"Wat zal ik zeggen? Die monniken menen Beëlzebul te verjagen, maar het is niet door Gods vinger. Ik houd niet op er over te klagen en te zuchten. Wij overige Christenen, wij beginnen wijs te worden van buiten, en zinneloos van binnen *(23)*. Er zijn op alle plaatsen van Jeruzalem honderdmaal erger godslasteringen dan die van de Joden; en alles is er vol van geestelijke afgoden. Wij moesten, met een edele ijver bezield, die inwendige vijanden wegdoen en verdelgen. Maar wij laten ons niet gelegen liggen aan wat ons drukt, en de Duivel zelf overreedt ons om ons te onttrekken aan wat ons zelve betreft, in dezelfde tijd dat hij ons belet te Verbeteren wat anderen aangaat.

(23) "Foris sapere et domi desipere." (L. Epp., 1, p. 8.)

"Maar wat doe ik? Al de profeten hebben voorzegd, dat de Joden JEZUS CHRISTUS, hun God en Koning, zouden vloeken en lasteren. Verbeelden zich die monniken de vervulling van dit woord te kunnen beletten? Menen zij God tot een leugenaar te maken? God zal waarachtig bevonden worden, in weerwil van al de pogingen dier ontelbare monniken *(24)*."

(24) (Ibid.)

LUTHER verdiepte zich echter niet in deze twist. Het levendige geloof in CHRISTUS, ziedaar wat bovenal zijn hart en zijn leven vervulde. "In mijn hart," zei hij, "heerst alleen, en moet ook alleen heersen, het geloof in mijn Heer JEZUS CHRISTUS, die alleen het begin, het midden en het einde is van al de gedachten, die nacht en dag mijn geest vervullen *(25)*."

(25) Praef. ad Gal.

Het geloof.

Al zijn toehoorders hoorden hem, zo op de professorale katheder als in de tempel met verbazing spreken over dat geloof in JEZUS CHRISTUS. Zijn onderwijs verspreidde het licht. Men verwonderde zich, niet vroeger waarheden herkend te hebben, welke in zijn mond zo duidelijk scheen. "De begeerte om zichzelf te rechtvaardigen is de bron van al de angsten van hart," zei hij. "Doch hij die CHRISTUS als Verlosser aanneemt heeft de vrede; en niet alleen de vrede, maar ook de reinheid des harten. Alle heiligmaking van hart is een vrucht van het geloof: want het geloof is in ons een Goddelijk werk, dat ons verandert en ons een nieuwe geboorte geeft, welke van God zelf uitgaat. Het doodt ADAM in ons; en door de Heilige Geest, welke het ons meedeelt, geeft het ons een nieuw hart en maakt ons nieuwe mensen." "Het is niet door ijdele bespiegelingen," riep hij ook nog uit, "maar het is door deze praktische weg *(26)*, dat men een heilzame kennis van JEZUS CHRISTUS kan verkrijgen *(27)*."

(26) "Non per speculationem, sed per hane viam practicam.
(27) Het was dus geen zucht om zich door een nieuwe leer beroemd te maken, maar eigen gemoedelijke beoefening, welke LUTHER met de waarheid had bekend gemaakt, en met zulk een vurige ijver tot vernieuwde bekendmaking van deze had vervuld. -L.R.

Volksredevoeringen.
Het was toen dat LUTHER predikatiën over de tien geboden hield, welke ons onder de titel van Volks redevoeringen zijn bewaard gebleven. Zonder twijfel worden daarin nog dwalingen gevonden. LUTHER werd zelf niet dan langzamerhand verlicht. "Het pad van de rechtvaardigen is gelijk een schijnend licht, toenemende in glans tot de volle dag toe." Maar welk een waarheid, welk een eenvoudigheid, welk een welsprekendheid in deze leerredenen! Hoezeer kan men zich de indruk voorstellen, welke de nieuwe prediker op zijn toehoorders en zijn eeuw moest maken! Wij zullen slechts een gedeelte, uit het begin genomen, aanhalen.

LUTHER beklimt de kansel van Wittenberg en leest deze woorden: "Gij zult geen andere goden hebben." Daarna zich tot het volk kerende, dat het heiligdom vervult, zegt hij: "Alle kinderen van ADAM zijn afgodendienaars, en schuldig tegen dit eerste gebod *(28)*."

(28) "Omnes filii ADAE sunt idololatrae." (Decem praecepta Wittenbergensi populo praedicata per R. P. D. MARTINUM LUTHERUM Aug. anno 15l6.) Deze leerredenen waren in het Hoogduits uitgesproken: wij halen de Latijnse uitgave aan, 1, p. 1.

Ongetwijfeld verbaast deze vreemde stelling de hoorders. Er wordt bewijs gevorderd: de redenaar vervolgt: "Er zijn twee soorten van afgoderij, de een van het uit-, de andere van het inwendige.

"Die van het uitwendige, wanneer de mens hout, steen, beesten, sterren aanbidt.

"Die van het inwendige, wanneer de mens, de kastijding vrezende, of zijn rust zoekende, wel geen eer bewijst aan het schepsel maar het innerlijk lief heeft en daarop zijn vertrouwen stelt...

"Welke godsdienst is deze? Gij buigt de knieën niet voor de rijkdommen en de eer, maar gij wijdt hun uw hart, het edelste deel van u zelf, toe...Ach! gij aanbidt God met het lichaam, en met de geest het schepsel.

"Deze afgoderij heerst in ieder mens, tot zo lang als hij er genadig van wordt genezen, door het geloof wat in JEZUS CHRISTUS is.

"En hoe wordt die genezing voltooid?

"Hoort het. Het geloof in CHRISTUS beneemt u alle vertrouwen op uw wijsheid, op uw gerechtigheid, op uw kracht; het leert u, dat, indien CHRISTUS voor u niet gestorven ware en u zo niet hadde behouden, gij noch enig ander schepsel het zoudt hebben kunnen doen *(29)*. Dan leert gij al die dingen, welke u nutteloos bleven, verachten.

(29) "Nisi ipse pro te mortuus esset, teque servaret, nec tu, nec omnis creatura tibi posset prodesse." (Decem praecepta Wittenbergensi populo praedicata per R. P. D. MARTINUM LUTHERUM Aug. anno 1516.)

"Er blijft u niets anders over dan JEZUS, JEZUS alleen, JEZUS volkomen genoegzaam voor uw ziel. Niets meer van enig schepsel verwachtende, hebt gij niet anders dan CHRISTUS, van Wie gij alles verwacht, en Die gij boven alles bemint.

"Maar JEZUS is de enige, de waarachtige God. Wanneer gij Hem tot God hebt, hebt gij geen andere goden meer *(30)*." Aldus wijst LUTHER aan hoe de ziel teruggebracht wordt tot God, haar hoogste goed, door het Evangelie, volgens dit woord van CHRISTUS: "Ik ben de weg: niemand komt tot de Vader dan door mij."

(30) "At JESUS est verus, unus, solus Deus, quem cum habes, non habes alienum deum." (Ibid.)

De man die dus tot zijn eeuw spreekt wil niet slechts enige misbruiken vernietigen, hij wil vooral de ware godsdienst invoeren. Zijn werk is niet alleen ontkennend (negatief), het is in de eerste plaats stellig (positief).

LUTHER wendt vervolgens zijn rede tegen de bijgelovigheden, welke toen de Christenheid vervulde, de wonderen en geheimzinnige tekenen, de onderhouding van zekere dagen en maanden, de beschermgeesten, de geestverschijningen, de invloed van de sterren, de toverijen, de gedaante-veranderingen, de nachtmerries en nachtduivels, het beschermrecht van de heiligen, enz., enz., enz.; hij viel deze afgoden de één na de ander aan, en wierp met kracht deze valse goden neer.

Academisch onderwijs.

Maar het was bovenal aan de hogeschool, voor die verlichte en naar waarheid dorstende jongelingschap, dat LUTHER al de schatten van Gods Woord ontdekte. "Hij verklaarde op zulk een wijze de Schriften," zegt zijn beroemde vriend MELANCHTON, "dat het, volgens het oordeel van alle vrome en verlichte lieden, was alsof er na een lange en stikdonkere nacht een nieuwe dageraad aanbrak over de leer. Hij wees het onderscheid aan, dat tussen de wet en het Evangelie bestaat. Hij weerleide deze te dier tijd in de kerken en scholen heersende dwaling, dat de mensen

door hun eigen werken de vergeving van de zonden verdienen, en door eeen uitwendige tucht voor God gerechtvaardigd worden. Hij voerde zo de harten van de mensen terug tot de Zoon van God *(31)*. Gelijk JOHANNES *de Doper*, wees hij op het Lam Gods, dat de zonden van de wereld heeft gedragen; hij deed bevatten dat de zonde uit genade, om Gods Zoons wille, vergeven zijn, en dat de mens die weldaad erlangt door het geloof. Hij veranderde niets in de kerkplechtigheden. De gevestigde tucht daarentegen had bij zijn orde geen getrouwer onderhouder en verdediger. Maar hij bevlijtigde zich al meer en meer, om aan allen die grote en gewichtige leerstukken van de bekering, de vergeving van de zonden, het geloof en de wezenlijke troost, welke in het kruis wordt gevonden, te doen verstaan. De vrome zielen werden aangedaan en getroffen door de zachtheid dier leer; de geleerden ontvingen deze met vreugde *(32)*. Men zoude gezegd hebben, dat CHRISTUS, de Apostelen en de Profeten uit de duisternis en uit een onreine kerker te voorschijn traden *(33)*."

(31) "Revocavit igitur LUTHERUs hominum mentes ad Filium Dei." (MELANCHT. Vita LUTH.)
(32) "Hujus doctrinae dulcedine pii omnes valde capiebantur, et eruditis gratum erat." (MELANCHT. Vita LUTH.)
(33) "Quasi ex tenebris, carcere, squalore educi CHRISTUM, prophetas, apostolos." (Ibid.)

Uitwerking van Luther's onderwijzingen.
De vastheid, waarmee LUTHER op de heilige Schrift steunde, zette zijn onderwijs groot gezag bij. Maar andere omstandigheden gaven hem nog meerder kracht. Bij hem beantwoordde de levenswandel aan de woorden. Men wist dat deze leerredenen geen werk van de lippen waren *(34)*. Zij kwamen voort uit het hart, en werden in al zijn werken in beoefening gebracht. En toen naderhand de Hervorming doorbrak, werden vele invloedhebbende lieden, die met grote smart de verwoestingen van de Kerk aanschouwden, door de heiligheid van de zeden des Hervormers en de luister van zijn verstand ten voordele gewonnen, zodat zij zich niet alleen niet tegen hem aankanten, maar ook de leer, van welke zijn werken getuigenis gaven, omhelsden *(35)*. Ziedaar wat degenen die LUTHER kenden, en in het bijzonder de wijste man van zijn eeuw, MELANCHTON, zeggen. Haat en vooroordelen alleen hebben van zijn uitspattingen durven spreken. Wittenberg was door die prediking van de geloofs veranderd. Die stad was het brandpunt geworden van een licht, dat weldra Duitsland moest verlichten, en zich over de gehele Kerk verspreide.

(34) "Oratio non in labris nasci, sed in pectore." (Ibid.)
(35) "Eique propter auctoritatem, quam sanctitate morum antea pepererat, adsenserunt." (MELANCHT. Vita LUTH.)

De monnik Spenlein.
LUTHER, met een aandoenlijk en teder hart bedeeld, wenste degenen die hij beminde in bezit van dat licht te zien, wat hem op de paden van de vrede had geleid. Hij bediende zich van alle gelegenheden die hij als hoogleraar, als prediker, als monnik had, evenals van zijn uitgebreide briefwisseling, om zijn schat aan anderen mee te delen. Een van zijn oudste kloosterbroeders van Erfurt, de monnik GEORGE SPENLEIN, bevond zich toen in het klooster van Memmingen, na misschien enige tijd te Wittenberg doorgebracht te hebben. SPENLEIN had de doctor belast enige voorwerpen te verkopen, welke hij bij hem had achtergelaten, een tunica van

Brusselse zijde, een boekwerk van een doctor van Eisenach, en een monnikskap. LUTHER kweet zich zorgvuldig van deze last. Hij had, zo als hij aan SPENLEIN berichtte in een brief van de 7de april 1516, een gulden voor de tunica, een halven gulden voor het boek, een gulden voor de monnikskap ontvangen, en het geheel aan de vader vicaris ter hand gesteld, aan wie SPENLEIN drie gulden schuldig was.

Rechtvaardiging door het geloof.
Maar LUTHER ging spoedig van deze rekening van oude monnikskleederen tot een gewichtiger onderwerp over.

"Ik wenste wel te weten," schreef hij aan broeder GEORGE, "hoe het met uw ziel gesteld is. Is zij niet vermoeid van haar eigen gerechtigheid; haakt zij niet eindelijk naar, en vertrouwt zij niet op de gerechtigheid van CHRISTUS? In onze dagen verleidt de hoogmoed velen, en bovenal degenen die zich met al hun krachten bevlijtigen rechtvaardig te zijn. De rechtvaardigheid Gods, die ons uit genade in JEZUS CHRISTUS gegeven is, niet begrijpende, willen zij voor God bestaan door hun verdiensten. Maar dit kan niet. Toen gij onder ons verkeerde waart gij in deze dwaling, en ik was er ook in. Ik bestrijd deze nog onophoudelijk, en heb nooit geheel gezegepraald.

"o Mijn waarde broeder! leer CHRISTUS kennen, en CHRISTUS gekruist. Leer Hem te zingen een nieuw lied, aan u zelf te wanhopen, en tot Hem te zeggen: -Gij, o Heere JEZUS! zijt mijn gerechtigheid, en ik ben Uw zonde. Gij hebt het mijne genomen, en Gij hebt mij het Uwe gegeven *(36)*. Wat Gij niet waart, zijt Gij geworden, opdat ik zou worde hetgene ik niet was! -Zijt op uw hoede, o mijn waarde GEORGE! van niet naar zulk een reinheid te staan, dat gij u niet meer als een zondaar zoudt willen erkennen. Want CHRISTUS woont alleen bij de zondaren. Hij is van de hemel neergedaald, waar Hij bij de rechtvaardigen woonde, om ook bij de zondaren te wonen. Overdenk zorgvuldig die liefde van CHRISTUS, en gij zult er de onuitsprekelijke troost van smaken. Indien onze werken en onze kommer ons de rust van het geweten kon geven, waartoe zou CHRISTUS gestorven zijn? Gij zult geen vrede vinden dan in Hem, wanhopende aan u en uw werken, en lerende met welke liefde Hij u de armen opent, terwijl Hij al uw zonden op zich neemt, en u al zijn gerechtigheid schenkt."

(36) "Tu, Domine JESU, es justitia mea; ego autem sum peccatum tuum: tu assumpsisti meum, et dedisti mihi tuum." (L. Epp., 1, p. 17.)

Zo werd door LUTHER met kracht en klaarheid die veelvermogende leer ontvouwd, welke reeds ten tijde van de Apostelen de wereld gered had, en die haar andermaal moest redden ten tijde van de Hervormers. Na verloop van vele eeuwen van onkunde en bijgeloof, reikte hij hier de hand toe aan de heilige PAULUS.

SPENLEIN was het niet alleen, die hij omtrent deze grondleer trachtte te onderrichten. De weinige waarheid, die hij te die aanzien in de schriften van ERASMUS vond, verontrustte hem. Het kwam er hier op aan een man te verlichten, wiens gezag zo groot, en wiens verstand zozeer te bewonderen was. Maar hoe het aangelegd? Zijn vriend aan het hof, de kapellaan van de keurvorst, is in achting bij ERASMUS, en LUTHER schrijft hem de volgende brief: "Mijn waarde SPALATIJN! Wat mij in ERASMUS, die man van zo grote geleerdheid, mishaagt, is dat hij door de

rechtvaardigheid van de werken of van de wet, waarvan de Apostel spreekt, de vervulling van de ceremoniële wet verstaat. De rechtvaardiging van de wet, bestaat niet alleen in de ceremoniën, maar in al de werken van de wet van de tien geboden *(37)*. Wanneer die werken buiten het geloof in CHRISTUS volbracht worden, kunnen zij, het is waar, FABRICIUSSEN, REGULUSSEN, en andere in het oog van de wereld volkomen rechtschapene mannen teweegbrengen; maar zij verdienen evenmin de naam van *rechtvaardigheid*, als de vrucht van een mispelboom die van *vijg* verdient. Want wij worden niet rechtvaardig, gelijk ARISTOTELES beweert, door werken van rechtvaardigheid te doen; maar wanneer wij rechtvaardig zijn geworden, doen wij zodanige werken *(38)*. Eerst moet de persoon veranderd worden, vervolgens de werken. ABEL was eerst aangenaam aan God, en daarna zijn offer." LUTHER vervolgt: "Ik bid u, volbreng de plicht van een vriend en Christen, door deze dingen aan ERASMUS te kennen te geven." Deze brief is gedagtekend: "In haast, uit ons klooster, de 19de oktober 1516." Deze stelt de onderhandelingen van LUTHER met ERASMUS in het ware daglicht, en toont welk een oprecht belang hij stelde in wat hij wezenlijk nuttig achtte te zijn voor die beroemde schrijver. De tegenkanting van ERASMUS aan de waarheid noodzaakte hem ongetwijfeld naderhand hem openlijk te bestrijden; maar hij deed dat niet dan na alle middelen te hebben beproefd welke de liefde kon ingeven, om zijn tegenstander te verlichten.

(37) Het was derhalve volgens LUTHERS mening geen bloot uitlegkundig verschil van weinig of geen aanbelang; gelijk men het thans wil doen voorkomen: of de wet waarvan in het stuk van onze rechtvaardiging in de heilige Schrift gesproken wordt alleen de ceremoniële of ook de zedelijke wet zij; maar het is een hoofdverschil, wat LUTHER in ERASMUS niet onopgemerkt kon laten. Wel is waar, het behoort mee tot de uitlegging, of liever het recht verstand van de Schrift: maar het is zo klaar, en is zo geheel met de gehele geest van de in de Schrift vervatte leer ineegevlochten, dat het zich van de ene kant voor hem die de Schrift eenvoudig, onbevooroordeeld en vooral met een hart naar eigen troost begerig leest, vanzelf verstaat, en van de andere kant de gehele leer naardat men dat stuk vat, wordt omgekeerd en van gedaante verandert, en er inderdaad een nieuwe heilige Schrift tevoorschijn komt. Zo kwam zij als in een geheel nieuw licht tevoorschijn, juist

door deze opheldering die LUTHER eraan gaf, en de duidelijke aanwijzing dat alle werken, ook de zedelijke, bedoeld werden: en wij worden tot de oude, langdurige duisternis, waaruit LUTHER ons verlost heeft, teruggevoerd, zodra wij die werken, waaruit wij niet gerechtvaardigd worden, tot de ceremoniële werken alleen bepalen. - L.R. *(38)* "Non enim justa agendo justi efficimur, sed justi fiendo et essendo, operamur justa." (L. Epp., 1, p. 22.)

Men hoorde dan eindelijk zo duidelijke als diepzinnige denkbeelden over de natuur van het goede ontwikkelen. Men verkondigde dit grondbeginsel, dat wat de wezenlijke deugdelijkheid van een werk uitmaakt, niet de uitwendige vorm, maar de geest is waarin het wordt verricht. Het was de doodsteek toegebracht aan al de bijgelovige instellingen, welke sinds eeuwen de Kerk verstikten, en de Christelijke deugden beletteden er te tieren en te bloeien.

Erasmus.

"Ik lees ERASMUS," schreef LUTHER nog daarenboven, "maar hij verliest van dag tot dag bij mij zijn vertrouwen. Ik zie hem graag met zoveel kennis en bondigheid de priesters en monniken wegens hun vadzige onkunde hekelen; maar ik vrees dat hij geen grote diensten aan de leer van CHRISTUS bewijst. Het menselijke gaat hem meer ter harte dan het Goddelijke *(39)*. Wij leven in gevaarlijke tijden. Men is geen goed en oordeelkundig Christen omdat men Grieks en Hebreeuws verstaat. HIERONYMUS, die vijf talen kende, is beneden AUGUSTINUS, die er slechts één verstond; hoewel ERASMUS het tegendeel denkt. Ik verberg met de meeste zorgvuldigheid mijn gevoelen ten opzichte van ERASMUS, uit vrees van iets aan zijn tegenstanders gewonnen te zullen geven. De Heer zal hem misschien het verstand geven te Zijner tijd *(40) (41)*."

(39) "Humana praevalent in eo plusquam divina."
(40) "Dabit ei Dominus intellectum suo forte tempore." (L. Epp., 1, p. 52.)
(41) Het is dus klaarblijkelijk, dat de ware Hervormde leer, zo als zij van LUTHER afstamt en opnieuw uit de heilige Schrift is ontleend, zich met de leer van ERASMUS, hoe geleerd hij ook moge geweest zijn, niet kan verdragen, vooral niet in het stuk van de genadige rechtvaardiging. Met de begrippen van ERASMUS kan men in de Roomse Kerk blijven, zo als hij erin gebleven is, of tot deze terugkeren. Met de leer van LUTHER is geen blijvende vereniging met deze, ook niet met een Kerk welke zich Hervormd noemt, doch de begrippen van ERASMUS in dit punt huldigt, mogelijk. De verschillen tussen de Remonstranten, ERASMUS navolgers, aan de een, en de Contraremonstranten, navolgers van LUTHER, (ik zeg opzettelijk: van LUTHER, en niet: van CALVIJN,) aan de andere zijde, hebben het bewezen, en die van de Oud-Hervormden en Nieuw-Hervormden in onze tijd bewijzen het opnieuw. Nooit zal men hen-het is volstrekt onmogelijk, wat moeite men ook doe -in één kerkgemeenschap op de duur verenigd houden. Het verschil over dit enkele vraagstuk, schoon men het alleen uitlegkundig noemt, gaat op leven en dood, namelijk op het ware leven of de dood van de zielen. -L.R.

De werken.

Het onvermogen van de mensen, de almacht Gods, dit waren de twee waarheden welke LUTHER wilde herstellen. Het is een treurige godsdienst en een treurige wijsbegeerte, welke de mens naar zijn natuurlijke krachten verwijzen. De eeuwen hebben die zo hoog geroemde krachten beproefd; en terwijl de mens uit zichzelf tot een bewonderenswaardige hoogte is geklommen in wat zijn aards bestaan betreft, heeft hij nooit de nevelen kunnen verdrijven, welke de kennis van de ware God voor zijn geest verbergen, noch een enkele neiging van zijn hart veranderen. De hoogste trap van wijsheid, welke leergierige verstanden of gemoederen, die van begeerte naar volmaking branden, bereikt hebben, is geweest aan zichzelf te wanhopen. Het is dan een milde, vertroostende en hoogstwaarachtige leer, welke ons ons onvermogen ontdekt, om ons een kracht Gods bekend te maken, waardoor wij alle dingen kunnen. Zij is groot, die Hervorming, welke op aarde de ere des hemels herstelt, en die onder de mensen de rechten van de machtige God verdedigt.

Doch niemand kende beter dan LUTHER de innige en onverbreekbare band, die het onverdiende heil van God en de vrije werken van de mens verenigt. Niemand toonde beter aan dan hij, dat de mens daarom alleen veel aan zijn broeders kan geven, omdat hij alles van CHRISTUS ontvangt. Hij stelde altijd die twee handelingen, van God en

de mens, in hetzelfde tafereel voor. Na aan broeder SPENLEIN ontvouwd te hebben welke de zaligmakende gerechtigheid is, vervolgt hij aldus: "Indien gij dit vastelijk gelooft, gelijk het u betaamt, (want vervloekt is een ieder die het niet gelooft,) bejegen uw nog onkundige en dwalende broeders, gelijk JEZUS CHRISTUS ook u bejegend heeft. Verdraag hen met geduld; maak van hun zonden uw eigen; en indien gij iets goeds hebt, deel het hun mee. Neem elkaar aan, zegt de Apostel, gelijk ook CHRISTUS ons aangenomen heeft tot heerlijkheid Gods. Het is eeen betreurenswaardige rechtvaardigheid, welke anderen niet wil verdragen, omdat zij hen slecht vindt, en welke alleen denkt om de eenzaamheid van de woestijn te zoeken, in plaats van hun door geduld, gebed en voorbeeld wèl te doen. Indien gij de "lelie en roos van CHRISTUS" zijt, weet dat uw verblijf onder de doornen is. Zijt slechts op uw hoede dat gij door uw ongeduld, uw vermetele oordeelvellingen en uw verborgen hoogmoed, niet zelf een doorn wordt. CHRISTUS heerst te midden van Zijn vijanden. Indien Hij alleen onder de goeden had willen leven, en alleen sterven voor degenen die Hem lief hadden, voor wie, vraag ik u, zou Hij gestorven zijn, en in wier midden zou Hij geleefd hebben?"

Het is treffend te zien, hoe LUTHER zelf die voorschriften van liefde in beoefening bracht. Een Augustijner monnik van Erfurt, GEORGE LEIFFER, stond aan vele beproevingen ten doel. LUTHER vernam het, en acht dagen na het schrijven van de brief aan SPENLEIN *(42)* schreef hij hem met mededogen, "Ik verneem dat gij door vele stormen geschokt wordt, en dat uw gemoed door de baren ginds en herwaarts wordt gedreven...Het kruis van CHRISTUS is over de gehele aarde verdeeld, en een ieder krijgt daarvan zijn deel. Verwerp gij dan dat niet, wat u is te beurt gevallen. Ontvang het veeleer als een heilige reliquie, niet in een gouden of zilveren vaas, maar, wat hoger is te waarderen, in een gouden hart, in een hart vol van zachtmoedigheid. Indien het hout van het kruis door het bloed en vlees van CHRISTUS zozeer is geheiligd geworden, dat wij het als het eerwaardigste overblijfsel beschouwen, hoeveel temeer moeten de smaad, de vervolging, het lijden, de haat van de mensen voor ons heilige relikwiën zijn, niet alleen omdat CHRISTUS deze in het vlees gevoeld heeft, maar omdat zij door Zijn onmetelijke liefde omhelsd, gekust, gezegend zijn geworden."

(42) 15 april 1516. (Epp., 1, p. 18.)

Het onderwijs van LUTHER droeg vruchten. Vele van zijn leerlingen gevoelden zich reeds gedrongen om openlijk de waarheden te belijden, welke de lessen van de meester hun hadden geopenbaard. Onder zijn toehoorders bevond zich een jong geleerde, BERNARD VAN FELDKIRCHEN, hoogleraar aan de universiteit in de fysica van ARISTOTELES, en die vijf jaren later de eerste was van al de Evangelische kerkelijken om in het huwelijk te treden.

Eerste stellingen.

LUTHER begeerde dat FELDKIRCHEN, onder zijn voorzitting, enige stellingen zou verdedigen, waarin zijn beginselen werden opengelegd. De door LUTHER beledene gevoelens werden dus opnieuw openbaar. De redetwist had in het jaar 1516 plaats.

Hier werd, gelijk LUTHER zelf zich uitdrukt, zijn eerste aanval tegen het rijk van de Sophisten en tegen het Pausdom begonnen. Hoe zwak die aanval ook was, hij kostte hem veel vrees. "Ik laat deze stellingen drukken," zei hij vele jaren later, toen hij ze

onder zijn werken in het licht gaf, "hoofdzakelijk opdat de grootheid van mijn zaak en de goede uitslag, waarmee God deze bekroond heeft, mij niet hoogmoedig zouden maken. Want zij tonen ten volle mijn schande, dat is te zeggen, de zwakheid en onkunde, de vrees en angst, waarmee ik die worstelstrijd begon. Ik stond alleen; ik had mij onvoorzichtig in deze zaak gewikkeld. Niet kunnende terugtreden, stemde ik de paus vele gewichtige punten toe, en bewees hem zelfs grote eer *(1)*.

(1) "Sed etiam ultro adorabam." (L Opp. Lat., 1, p. 50.)

Zie hier enige van die stellingen *(2)*:

(2) L. W. (L.), 17, p. l42, en in de Latijnse werken, T. 1, p. 51.

"De oude mens is ijdelheid van de ijdelheden; hij is geheel ijdelheid; en maakt andere schepselen ijdel, hoe goed zij ook wezen mogen."

"De oude mens wordt het vlees genoemd, niet alleen omdat hij door de begeerlijkheid van de zinnen bestuurd word, maar ook omdat hij (zelfs wanneer hij rein, voorzichtig en rechtvaardig was) niet wedergeboren is uit God door de Geest."

"Een mens, die buiten de Goddelijke genade leeft, kan de wet Gods niet onderhouden, noch geheel of ten dele zich geschikt maken om de genade te ontvangen; maar hij blijft noodzakelijk onder de zonde."

"De menselijke wil zonder de genade is niet vrij, maar is slaaf, en hij is dat uit eigen verkiezing."

"JEZUS CHRISTUS, onze kracht, onze gerechtigheid, Hij die harten en nieren proeft, is alleen de beoordelaar en rechter van onze verdiensten."

"Daar voor degenen die gelooft alles mogelijk is door CHRISTUS, is het bijgelovigheid, elders, hetzij bij de menselijke wil of bij de heiligen, enige hulp te zoeken *(3)*."

(3) "Cum credenti omnia sint, auctore CHRISTO, possibilia, superstitiosum est, humano arbitrio, aliis sanctis, alia deputari auxilia." (Ibid.)

Deze redetwist maakte groot gerucht, en men heeft dezelf als het begin van de Hervorming aangemerkt.

Bezoek van de kloosters.

Het ogenblik naderde dat die Hervorming stond door te breken. God spoedde zich om het werktuig toe te rusten, waarvan Hij zich wilde bedienen. De keurvorst te Wittenberg een nieuwe kerk gesticht hebbende, waaraan hij de naam van Allerheiligenkerk gaf, zond hij STAUPITZ naar de Nederlanden om er de relikwiën te verzamelen, waarmee hij de nieuwe tempel wilde versieren. De vicaris-generaal belastte LUTHER om gedurende zijn afwezendheid zijn plaats te vervullen, en in het bijzonder veertig kloosters van Meissen en Thuringen te bezoeken.

Dresden.

LUTHER begaf zich eerst naar Grimma en van daar naar Dresden. Overal bevlijtigde hij zich om de waarheden, welke hij had leren kennen, in te voeren, en de leden van zijn orde te verlichten. -"Hecht u niet aan ARISTOTELES of aan andere leraren van een bedorvene wijsbegeerte," zei hij tot de monniken, "maar leest onophoudelijk Gods Woord. Zoek uw heil niet in uw krachten en goede werken, maar in de verdiensten van CHRISTUS en in de Goddelijke genade *(4)*."

(4) "HILSCHER, LUTHERS Anwesenheit in Alt-Dresden. 1728.

Een Augustijner monnik van Dresden was uit zijn klooster gevlucht, en bevond zich te Mentz, waar de prior van de Augustijners hem aangenomen had. LUTHER schreef aan die prior *(5)*, om van hem dit verloren schaap terug te vragen, en voegde deze woorden vol waarheid en liefde er bij: "Ik weet, ik weet, dat het nodig is dat er ergernissen komen. Het is geen wonder dat de mens valt; maar het is een wonder dat de mens zich weer opricht en staande blijft. PETRUS viel, opdat hij zou weten dat hij een mens was. Men ziet heden nog de cederen van de Libanon vallen. De engelen zelfs, (wat alle verbeelding te boven gaat,) zijn gevallen in de hemel, en ADAM in het paradijs. Waarom zich dan verwonderd, zo een riet bewogen wordt door de wervelwind, en zo een rokend lemmet wordt uitgeblust?"

(5) De 1ste mei 1516. (Epp., 1, p. 20.)

Erfurt.

Van Dresden begaf LUTHER zich naar Erfurt, en verscheen, om de betrekking van vicaris-generaal uit te oefenen, weer in hetzelfde klooster, waar hij, elf jaren tevoren, het uurwerk opgewonden, de poort geopend en de kerk geveegd had. Hij stelde zijn vriend, de baccalaureus JOHANNES LANGE, een geleerd en vroom, maar gestreng man, tot prior van het klooster aan; ook vermaande hij hem tot vriendelijkheid en geduld. "Wapen u," schreef hij hem kort daarna, "met een geest van zachtmoedigheid jegens de prior van Neurenberg: dit betaamt, omdat de prior een scherpe en bittere geest bezit. Bitterheid wordt niet door bitterheid, dat is, de Duivel wordt niet door de Duivel verjaagd; maar het lieftallige verdrijft het bittere, dat is, Gods vinger verjaagt de boze geesten *(6)*." Men moet het mogelijk betreuren, dat LUTHER bij onderscheidene gelegenheden zich die voortreffelijke raad niet heeft te binnen gebracht.

(6) "Non enim asper asperum, id est non diabolus diabolum, sed suavis asperum, id est digitus Dei ejicit daemonia." (L. Epp., 1, p. 36.)

De prior Tornator.

Te Neustadt aan de Orla vond men niets dan verdeeldheden. Oproerigheden en twisten heersten in het klooster. Al de monniken waren in oorlog met hun prior. Zij besprongen LUTHER met hun klachten. De prior, MICHIEL DRESSEL, (*Draaijer*,) of TORNATOR, gelijk LUTHER, door overbrenging van zijn naam in het Latijn, hem noemde, leide van zijn kant aan de doctor al zijn angsten bloot. -"Vrede! vrede!" riep hij uit. -"Gij zoekt de vrede," antwoordde LUTHER; maar gij zoekt de vrede van de wereld en niet die van CHRISTUS. Weet gij dan niet dat onze God Zijn vrede te midden van de oorlog geplaatst heeft? Niet hij die door niemand verontrust wordt heeft de vrede. Maar hij die, door alle mensen en al de dingen van deze levens gekweld, alles stil en met vreugde verdraagt, die bezit de ware vrede. Gij zegt met

Israël: vrede! vrede! en er is geen vrede. Zeg veel liever met CHRISTUS: het kruis! het kruis! en er zal geen kruis wezen. Want het kruis houdt op kruis te zijn, van het ogenblik af dat men goedwillig zegt: O gezegend kruis! er is geen hout dat het uwe gelijkt *(7)*." Te Wittenberg teruggekomen en een einde aan de verdeeldheden willende maken, gaf LUTHER aan de monniken verlof een andere prior te kiezen.

(7) "Tam cito enim crux cessat esse crux, quam cito laetus, dixeris: Crux benedicta! inter ligna nullum tale." (Epp., 1, p 27.)

Gevolgen van Luther's reis.

LUTHER was na een afwezendheid van zes weken te Wittenberg teruggekeerd. Hij was bedroefd over al wat hij gezien had; maar deze reis deed hem de Kerk en de wereld beter kennen, gaf hem meer zekerheid in zijn betrekkingen met de mensen, en bood hem veelvuldige gelegenheden aan om die grondwaarheid in te voeren, dat "de heilige Schrift alleen ons de weg aanwijst naar de hemel." Er is geen twijfel of een overvloedig zaad werd gedurende de reis van de Hervormer in de verschillende Augustijner kloosters gestrooid. De monnikorden, die lange tijd de steun van Rome geweest waren, deden mogelijk meer voor dan tegen de Hervorming. Dit is vooral van de Augustijner orde waar. Bijna alle Godvruchtige mensen, van een vrije en verheven geest, die zich in de kloosters bevonden, wendden zich naar het Evangelie. Een nieuw en weldadig bloed stroomde weldra in die orden, welke als het ware de slagaderen van de Catholieke Christenheid in Duitsland waren. Men wist in de wereld nog niets van de nieuwe begrippen van de Augustijner van Wittenberg, toen deze reeds het hoofdonderwerp van de gesprekken in de kapittels en kloosters uitmaakten. Meer dan één klooster was zo een kweekschool van hervormers. Op het ogenblik dat de grote aanval begonnen werd, kwamen Godvruchtige en dappere mannen uit hun schuilhoeken te voorschijn, die de eenzaamheid van het kloosterleven voor de werkzame loopbaan van bedienaars van Gods Woord verlieten. Reeds op deze bezoekreis van het jaar 1516 deed LUTHER door zijn woorden vele slapende gemoederen ontwaken. Daarom heeft men dit jaar "de morgenster van de Evangelische dag" genoemd.

Luther's werkzaamheden.

LUTHER begaf zich weer, bij zijn terugkomst te Wittenberg, aan zijn gewone bezigheden. Hij was op dit tijdstip met werk overladen: het was niet genoeg hoogleraar, prediker, biechtvader te zijn, hij was nog daarenboven met een grote menigte tijdelijke werkzaamheden, rakende zijn orde en zijn klooster, belast. "Ik heb," schreef hij, "bijna onophoudelijk twee geheimschrijvers van node: want ik doe de gehele dag bijna niets anders dan brieven schrijven. Ik ben prediker van het klooster, spreker aan tafel, herder en leraar van de parochie, bestuurder van de studiën, vicaris van de prior (dat is elfmaal prior!) opzichter van de vijvers van Litzkau, advokaat van de herbergen van Herzberg bij Turgau, lezer van de heilige PAULUS, uitlegger van de Psalmen...Ik heb zelden de tijd van mijn getijden op te zeggen en te zingen; om daarenboven niet te spreken van de strijd met het vlees en bloed, met de Duivel en de wereld....Zie, welk een ledig zittend mens ik ben *(8)*!"

(8) Epp., 1, p. 41, aan LANGE, van de 26ste Oct. 1516.

Pest.

Omstreeks deze tijd vertoonde zich de pest te Wittenberg, Een groot gedeelte van de studenten en leraars verliet de stad. LUTHER bleef. "Ik weet niet," schreef hij aan zijn vriend te Erfurt, of de pest mij vergunnen zal de brief aan de Galaten te eindigen. Snel voortgaande, richt zij vooral onder het jonge geslacht grote verwoestingen aan. Gij raadt mij te vluchten. Waar zou ik heen vluchten? Ik hoop dat de wereld niet zal vergaan wanneer broeder MARTIJN valt *(9)*. Indien de pest voortgang maakt zal ik de broeders naar alle kanten verspreiden; maar ik, ik ben hier geplaatst; de gehoorzaamheid laat mij niet toe te vluchten, vóórdat Hij die mij geroepen heeft mij terugroept. Niet dat ik de dood niet vrees, (want ik ben de Apostel PAULUS niet, ik ben slechts zijn uitlegger;) maar ik hoop dat de Heer mij van de vrees zal verlossen." Ziedaar de standvastigheid van de doctor van Wittenberg! Hij, die de pest geen trede kan doen teruggaan, zou hij voor Rome wijken? zou hij voor het schavot terugdeinzen?

(9) "Quo fugiam? Spero quod non corruet orbis, ruente fratre MARTINO." (Epp., 1, p. 42, van de 26ste Oct. 1516.)

Luther's betrekking tot de keurvorst.

Dezelfde moed, welke LUTHER in het aanzien van de vreselijkste onheilen bewees, betoonde hij voor de machtigen van de aarde. De keurvorst was over de vicaris-generaal zeer tevreden. Deze had in de Nederlanden een goede verzameling van relikwiën opgedaan. LUTHER doet er verslag van aan SPALATIJN *(1)*. Het is iets bijzonders dat die zaak van de relikwiën behandeld wordt op het ogenblik dat de Hervorming een aanvang staat te nemen. Waarlijk, de Hervormers wisten het weinig, waartoe zij eens geroepen zouden worden. Een bisdom scheen de keurvorst toe alleen een waardige beloning voor de vicaris-generaal te zijn. LUTHER, aan wie SPALATIJN hierover schreef, keurde dit denkbeeld sterk af. "De liefde verbant het oordeel, gelijk CHRYSOSTOMUS zegt," antwoordde hij. "Er zijn vele zaken die uw vorst behagen, en welke nochtans Gode mishagen. Ik ontken niet dat hij bedreven is in de dingen van deze wereld; maar in wat God en het heil van de zielen betreft, houd ik hem voor zevenmaal blind, evenals PFEFFINGER, zijn raadsman. Ik zeg dit niet achter de rug als een lasteraar: verberg het hun niet, want ik ben zelf bereid het hun bij iedere gelegenheid in het aangezicht te zeggen." Waarom wilt gij," vervolgt hij, "die man (STAUPITZ) met al de dwarlwinden en stormen van de bisschoppelijke zorgen omringen *(2)*?"

(1) L. Epp., 1, p. 45.
(2) Ibid., p. 25.

De keurvorst nam de rondborstigheid van LUTHER niet euvel op. "De vorst," schreef SPALATIJN hem, "spreekt dikwijls en met veel achting van u." FREDERIK zond de monnik zeer schoon laken om er een kleed van te laten maken. "Het zou te schoon zijn," zei LUTHER, "indien het niet een vorstelijk geschenk was *(3)*. Ik ben niet waardig dat enig mens, veel minder nog een vorst en zulk een groot vorst, van mij gedenkt. Diegenen bewijzen mij de meeste dienst, die het meeste kwaad van mij denken. Bedank onze vorst voor zijn gunst; maar weet dat ik noch van u noch van enig mens wil geprezen worden, omdat alle mensen-lof ijdel, maar de lof die van God komt alleen van waarde is."

(3) L. Epp., 1, p. 45.

De voortreffelijke kapellaan wilde zich niet bij zijn bedieningen aan het hof bepalen. Hij wenste nuttig te zijn voor het volk; maar gelijk velen te allen tijde, wilde hij dit zonder de gemoederen te kwetsen, zonder iemand te verbitteren, door zich de algemene toegenegenheid te verwerven. "Wijs mij," schreef hij aan LUTHER, "enig geschrift aan om het in de gewone taal over te zetten, maar een geschrift dat algemeen bevalt en tegelijkertijd nuttig is." -"Aangenaam en nuttig!" antwoordde LUTHER, "dit verzoek gaat mijn krachten te boven. Hoe beter de zaken zijn, hoe minder zij bevallen. Is er iets heilzamer dan CHRISTUS? En nochtans is Hij voor de meesten een reuk des doods. Gij zult mij antwoorden, dat gij alleen nuttig wilt zijn voor degenen die het goede beminnen. Doe dan slechts de stem van CHRISTUS horen: gij zult aangenaam en nuttig zijn, twijfel er niet aan, maar voor een zeer gering getal; want er worden weinig schapen gevonden in dit land van de wolven *(4) (5)*."

(4) Ibid., 1, p. 46.
(5) Hoe heerlijk komt hier niet de geest van LUTHER tevoorschijn! Nee, zulk een man bedoelde geenszins zichzelf. Het was de zaak van de waarheid, de eer des Heeren, het heil van de zielen dat hem dreef. -L.R.

LUTHER prees intussen zijn vriend de leerredenen van de Dominicaner TAULER aan. "Ik heb," zei hij, "noch in het Latijn, noch in onze taal ooit een gezonder en meer met het Evangelie overeenstemmende Godgeleerdheid gevonden. Smaak dan en zie hoe liefelijk de Heer is, maar dan moet gij eerst gesmaakt en gezien hebben hoe bitter alles is wat wij zijn *(6)*."

(6) L. Epp., I, p. 46.

Hertog George.
Het was in de loop van het jaar 1517 dat LUTHER met de hertog GEORGE van Saksen in betrekking kwam. Het huis van Saksen had toen twee hoofden. Twee vorsten, ERNEST en ALBERT, in hun jeugd met geweld door KUNZ VAN KAUFUNGEN uit het kasteel van Altenberg weggevoerd, waren, door het verdrag van Leipzig, de grondleggers geworden van de twee huizen die nog hun naam dragen. De keurvorst FREDERIK, zoon van ERNEST, was, op het tijdstip van welke geschiedenis wij beschrijven, het hoofd van de Ernestijnsche tak; en zijn neef, de hertog GEORGE, was dat van de Albertijnschen. Dresden en Leipzig bevonden zich in de staten van de hertog, en hij hield zijn hof in de eerste van die steden. Zijn moeder, SIDONIA, was de dochter van de koning van Bohemen, GEORGE PODIEBRAD. De langdurige worsteling, welke Bohemen sinds de tijden van JOHANNES HUSS met Rome had volgehouden, had op de vorst van Saksen enige invloed gehad. Dikwijls had hij zich begerig getoond naar een hervorming. "Hij heeft het aan de borst van zijn moeder ingezogen," zei men; "hij is van nature de geestelijkheid vijandig *(7)*." Op allerlei wijzen kwelde hij de bisschoppen, de abten, de kanunniken en de monniken; en zijn neef, de keurvorst FREDERIK, moest meer dan eens ter hunner gunst tussen beiden komen. Het scheen dat de hertog GEORGE de warmste voorstander van een hervorming moest wezen. De Godvruchtige FREDERIK daarentegen, die zich nog onlangs in het heilige graf van de sporen van GODFRIED voorzien had, die het grote en onhandelbare zwaard van de veroveraar van Jeruzalem aangegord, en gezworen had voor de Kerk, gelijk eertijds de dappere ridder, te zullen strijden, scheen de ijverigste kampvechter van Rome te moeten zijn. Maar wanneer ‘t

het Evangelie geldt, worden al de vooruitzichten van de menselijke wijsheid dikwijls teleurgesteld. Het tegendeel gebeurde. De hertog zou vermaak geschept hebben om de Kerk en de dienaren van de Kerk te vernederen, om bisschoppen, wier vorstelijke stoet de zijnen ver overtrof, te verootmoedigen; maar in zijn hart de Evangelieleer, die hem moest vernederen, te ontvangen, zichzelf te erkennen als zondaar, strafwaardig, niet kunnende behouden worden dan alleen door genade, dit was een geheel andere zaak. Hij zou graag anderen hebben hervormd, maar hij bekommerde zich niet om zichzelf te hervormen. Mogelijk zou hij de hand aan het werk geslagen hebben om de bisschop van Mentz te dwingen zich met een enkel bisdom tevreden te houden, en niet meer dan veertien paarden in zijn stallen te hebben, gelijk hij dat meer dan eens zei *(8)*; maar toen hij een ander dan zichzelf als Hervormer zag optreden; toen hij een eenvoudige monnik dit werk zag ondernemen, en de Reformatie in talrijke aanhangers uit de volksklasse toenemen, werd de hoogmoedige kleinzoon van de koning van de Hussiten de hevigste tegenstander van de Hervorming, waarvan hij zich een voorstander betoond had.

(7) Tafelgesprekken, bl. 1849.
(8) Tafelgesprekken, bl. 1849.

In de maand juli des jaars 1517 verlangde hertog GEORGE van STAUPITZ, dat hij hem een geleerde en welsprekende prediker zou zenden. Deze zond LUTHER, hem aanbevelende als een man van grote geleerdheid en onbesproken gedrag. De vorst nodigde hem, te Dresden, in de kapel van het kasteel, op de dag van JACOBUS de oude te prediken.

Luther voor het hof.
Zodra die dag gekomen was, begaf zich de hertog met zijn hof naar de kapel, om de prediker van Wittenberg te horen. LUTHER nam met blijdschap de gelegenheid waar, om voor zulk een vergadering van de waarheid getuigenis te geven. Hij nam tot tekst het Evangelie van de dag: "Toen kwam de moeder van de zonen van ZEBEDEUS tot hem met haar zonen, enz." Mt 20:20-23. Hij predikte over de onzinnige begeerten en beden van de mensen, daarna sprak hij met kracht over de zekerheid van de behoud. Hij grondde deze hierop, dat degenen die Gods Woord gelovig horen de ware discipelen van CHRISTUS zijn, tot het eeuwige leven verkoren. Vervolgens handelde hij over de verkiezing uit genade; hij toonde aan dat deze leer, wanneer men deze in verband met het werk van CHRISTUS beschouwt, een grote kracht bezit om de angsten van het geweten te verdrijven, zodat de mensen, in plaats van op het gezicht van hun onwaardigheid ver van de heiligen God te vluchten, met zachtheid ertoe gebracht worden om bij Hem hun toevlucht te zoeken. Eindelijk verhaalde hij een gelijkenis van drie maagden, waaruit hij stichtelijke leringen trok.

Het woord van de waarheid maakte een diepe indruk op de hoorders. Twee onder hen scheen vooral een bijzondere aandacht op de leerredenen van de Wittenbergse monnik te hebben. De eerste was een dame van een eerbiedwekkend voorkomen, welke zich in de banken van het hof bevond, en op wier gelaat men een diepe ontroering had kunnen lezen. Zij heette mevrouw DE LA SALE en was grootmeesteres van de hertogin. De tweede was een licentiaat in het kerkelijk recht, ‘s hertogs geheimschrijver en raadsman, met name HIERONYMUS EMSER. EMSER was met talenten en uitgebreide kundigheden begaafd. Een hoveling en doorslepen staatkundige zijnde, zou hij de twee tegenovergestelde partijen te gelijk hebben willen

bevredigen: te Rome voor een verdediger van het Pausdom doorgaan, en tegelijkertijd in Duitsland schitteren onder de geleerde van zijn eeuw. Maar onder deze doorslepen geest verborg zich een driftig karakter. Het was in de kapel van het kasteel van Dresden, dat LUTHER en EMSER, die later meermalen met elkaar in het strijdperk moesten komen, elkaar voor de eerste maal ontmoetten.

Het middagmaal aan het hof.

Het uur van het middagmaal sloeg voor het kasteel, en weldra waren de hertogelijke familie en de onderscheidene personen van het hof aan tafel verenigd. Het gesprek kwam natuurlijk op de prediker die zich des morgens had doen horen. "Hoe heeft u de preek bevallen?" zei de hertog tot mevrouw DE LA SALE. -"Zo ik nogmaals zulk een rede kon horen," antwoordde zij, "stierf ik in vrede." -"En ik," antwoordde GEORGE in toorn, "ik zou veel geld geven wanneer ik deze niet gehoord had; want zulke leerredenen zijn alleen goed om de lieden met zelfvertrouwen te doen zondigen."

De meester aldus zijn gevoelen hebbende doen verstaan, gaven zich de hovelingen zonder moeite aan al hun misnoegen over. Ieder maakte zijn aanmerkingen. Enigen beweerden dat LUTHER in zijn gelijkenis van de drie maagden drie hofdames op het oog had gehad; waarop groot gesnap en veel beweging ontstond. Men schertst met de drie dames, welke de monnik van Wittenberg dus, gelijk men verzekert, in het openbaar heeft ten toon gesteld *(9)*. Het is een weet niet, zeiden sommigen; het is een verwaande monnik, zeiden anderen. Ieder verklaart de preek op zijn wijze, en doet de prediker zeggen al wat hem behaagt. De waarheid was te midden van een hof gevallen, weinig bereid om deze te ontvangen. Ieder hoonde deze naar welgevallen. Maar terwijl zo het Woord van God voor velen een steen des aanstoots was, was het voor de grootmeesteres een oorzaak van bemoediging. Haar wensen werden vervuld. Een maand daarna werd zij ziek: zij omhelsde met vertrouwen de genade van de Verlosser, en stierf met blijdschap *(10)*.

(9) "Has tres postea in aula principis a me notatas garrierunt." (L Epp., 1, p. 85.)
(10) KEITH, Leb. LUTH., S. 32.

Wat de hertog betreft, het was mogelijk niet tevergeefs dat hij van de waarheid getuigenis hoorde geven. Hoedanig ook gedurende zijn leven zijn tegenkanting aan de Hervorming geweest zij, men weet dat hij bij zijn sterven verklaarde in niets anders dan in de verdiensten van CHRISTUS zijn hoop te stellen.

De avondstond bij Emser.

Het was natuurlijk dat EMSER in naam van zijn meester LUTHER ere aandeed. Hij nodigde hem op het avondmaal. LUTHER wees het van de hand; maar EMSER hield aan en bewoog hem eindelijk. LUTHER dacht dat hij er zich slechts met enige vrienden zou bevinden; maar spoedig bemerkte hij dat men hem een strik had gespannen *(11)*. Een meester in de vrije kunsten van Leipzig en vele Dominicaner monniken waren bij de geheimschrijver van de vorst. De meester in de vrije kunsten, vervuld met een hoge gedachte van zichzelf en met haat tegen LUTHER, sprak hem op een vriendelijke en vleiende toon aan, maar spoedig geraakte hij in vervoering, en begon uit alle macht te schreeuwen *(12)*. De strijd ving aan. De twist, zegt LUTHER, liep over de beuzelingen van ARISTOTELES en de heilige THOMAS *(13)*.Eindelijk daagde LUTHER de meester in de vrije kunsten uit om met al de geleerdheid van de Thomisten te bepalen, wat het was de geboden Gods te volbrengen. De meester van de

vrije kunsten, in verlegenheid gebracht, toonde zich vriendelijk. "Betaal mij mijn honorarium (da pastum)," zei hij, terwijl hij de hand uitstak. Men zou gezegd hebben dat hij wilde beginnen om een les in de vormen te geven, de gasten voor zijn scholieren houdende. "Op dit dwaze antwoord," voegt de Hervormer er bij, "begonnen wij allen te lachen, en daarop verlieten wij elkaar."

(11) "Inter medias me insidias conjectum." (L. Epp., 1, p. 85.)
(12) "In me acriter et clamose invectus est." (Ibid.)
(13) "Super ARISTOTELIS et THOMAE nugis." (Ibid.)

Gedurende dit gesprek had een Dominicaner aan de deur geluisterd. Hij had willen binnen komen en LUTHER in het aangezicht spuwen *(14)*. Hij bedwong zich echter; maar beroemde er zich later op. EMSER, er mee ingenomen dat hij zijn gasten zag twisten, en dat hij zelf een juist midden scheen te bewaren, beijverde zich sterk om zich over de wijze waarop de avond doorgebracht was bij LUTHER te verontschuldigen *(15)*. Deze keerde naar Wittenberg terug.

(14) "Neprodiret et in faciem meam spueret." (L.Epp., 1, p.85.)
(15) "Enixe sese excusavit." (Ibid.)

Vrijheid en slavernij.
Hij begaf zich weer met ijver aan het werk. Hij bereidde zes of zeven jonge Godgeleerden voor, die binnenkort een examen moesten ondergaan, ten einde de vrijheid om te onderwijzen te verkrijgen. Wat hem het meest vermaakte, was dat deze bevordering tot schande van ARISTOTELES zou strekken. "Ik zou gaarne zijn vijanden hoe eer hoe liever zien toenemen *(1)*," zei hij. Te die einde bracht hij enige stellingen in het openbaar, welke onze aandacht verdienen.

(1) "Cujus vellem hostes cito quamplurimos fieri." (Ibid., p. 59.)

De vrijheid was het gewichtig onderwerp dat hij behandelde. Hij had het reeds in de stellingen van FELDKIRCHEN aangeroerd; nu onderzocht hij het meer in de grond. Er heeft van het begin van het Christendom af tussen de leer van ‘s mensen vrijheid en die van zijn dienstbaarheid een meer of minderlevendige worstelstrijd plaats gehad. Enige Scholastieken hadden, gelijk PELAGIUS en andere leraren, geleerd dat de mens uit zichzelf de vrijheid of het vermogen bezat om God lief te hebben en het goede te doen. LUTHER ontkende deze vrijheid; niet om de mens ervan te beroven, maar om hem daarentegen deze te doen verkrijgen. De strijd over dit grote vraagstuk is dan niet, gelijk men gewoonlijk zegt, tussen de vrijheid en de slavernij: deze is tussen een vrijheid die uit de mens voortkomt, en een vrijheid die afkomstig is van God. De een, die zich de voorstanders van de vrijheid noemen, zeggen tot de mens: "Gij bezit het vermogen om het goede te doen, gij hebt geen grotere vrijheid nodig." De anderen, die men de voorstanders van de slavernij genoemd heeft, zeggen daarentegen tot hem: "De ware vrijheid ontbreekt u, en God biedt u deze in het Evangelie aan." Van de ene zijde spreekt men van vrijheid om de slavernij te verdedigen; van de andere kant spreekt men van slavernij om de vrijheid te geven: zodanig is de strijd geweest ten tijde van PAULUS, ten tijde van AUGUSTINUS, ten tijde van LUTHER. De enen, die zeggen: "Verander niets!" zijn voorvechters van de slavernij. De anderen, die zeggen: "Laat uw kluisters vallen!" zijn voorvechters van de vrijheid.

Maar men zou zich bedriegen, wanneer men de gehele Hervorming in dit bijzondere vraagstuk begrepen waande. Het is slechts één van de talrijke leerstukken welke de leraar van Wittenberg voorstond: dit is het al. Vooral zou men een verkeerd begrip maken, wanneer men meende dat de Hervorming een leer van een onvermijdelijk noodlot, een tegenkanting aan de vrijheid was. Zij was een heerlijke vrijmaking van ‘s mensen geest. De menigvuldige boeien, waarin de hiërarchie de menselijke gedachten had vastgekluisterd, verbrekende; de denkbeelden van vrijheid, van recht, van onderzoek herstellende, verloste zij haar eeuw, ons zelf, en de late nakomelingschap. En men zegge niet, dat de Hervorming de mens, wel is waar, van alle menselijke heerschappij vrijmaakte, maar hem aan de andere kant in slavernij bracht, door de oppermacht van de genade te verkondigen. Ongetwijfeld wilde zij de menselijke wil tot de Goddelijke wil terugvoeren, die aan deze geheel onderwerpen, die met deze vermengen. Doch waar is de wijsgeer die niet weet dat de volkomen gelijkvormigheid aan Gods wil de enige, de hoogste, de volmaakte vrijheid is, en dat de mens slechts dan waarlijk vrij zal zijn, wanneer de hoogste rechtvaardigheid en de eeuwige waarheid alleen in hem heersen?

Ziehier enige van de 99 stellingen, welke LUTHER in de Kerk tegen het Pelagiaansche Rationalisme van de schoolse Godgeleerdheid opwierp:

"Het is waar dat de mens, die een kwade boom geworden is, niets dan het kwade kan willen en doen.

"Het is vals dat de aan zichzelf overgelaten wil het goede gelijk het kwade kan doen; want deze is niet vrij, maar gevangen.

"Het staat niet in de macht van ‘s mensen wil te willen of niet te willen al wat hem voorkomt.

"De mens kan van nature niet willen dat God God zij. Hij zou liever zelf God willen zijn, en wensen dat God geen God was.

"De voortreffelijke, onfeilbare, enige voorbereiding tot de genade is de eeuwige verkiezing en voorbeschikking Gods *(2)*.

(2) "Optima et infallibilis ad gratiam praeparatio et unica dispositio est aeterna Dei electio et praedestinatio." (L. Opp. Lat., 1, 56.)

"Het is vals, te zeggen dat, indien de mens alles doet wat hij kan, hij de beletselen van de genade wegneemt.

"In één woord, de natuur bezit noch een zuivere rede, noch een goede wil *(3)*.

(3) "Breviter, nec rectum dictamen habet natura, nec bonam voluntatem." (L. Opp. Lat., 1, 56.)

"Van de zijde van de mensen is er niets dat de genade voorafgaat, of het zou het onvermogen en zelfs de weerspannigheid moeten zijn.

"Er is geen zedelijke deugd zonder hoogmoed, noch zonder droefheid, dat is: zonder zonde.

"Van het begin tot het einde zijn wij geen meesters van onze daden, maar wij zijn derzelver slaven.

"Wij worden niet rechtvaardig door het rechtvaardige te doen; maar rechtvaardig geworden zijnde, doen wij wat rechtvaardig is.

"Hij die zegt dat een Godgeleerde, die niet ervaren is in de redeneerkunde, een ketter en waaghals is, voert een gewaagde en ketterse taal.

"Er is geen vorm van redenering, (van syllogismus,) welke met Goddelijke zaken overeenstemt *(4)*.

(4) "Nulla forma syllogistica tenet in terminis divinis." (Ibid)

"Wanneer de vorm van de syllogismus op Goddelijke zaken kon toegepast worden, zou men het leerstuk van de heilige Drieëenheid weten, en men zoude het niet geloven.

"In één woord, ARISTOTELES is ten opzichte van de Godgeleerdheid wat de duisternis is voor het licht.

"De mens is meer de Goddelijke genade dan de wet zelf vijandig.

"Hij die buiten de Goddelijke genade leeft zondigt onophoudelijk, al is het ook dat hij geen doodslag begaat, noch steelt, noch overspel bedrijft.

"Hij zondigt; want hij volbrengt de geestelijke wet niet.

"Alleen uitwendig, en wat de daden betreft, niet te doden of overspel te begaan, dit is de rechtvaardigheid van schijnheiligen.

"De wet Gods en de wil des mensen zijn twee tegenstanders, die zonder de Goddelijke genade niet kunnen bevredigd worden *(5)*.

(5) "Lex et voluntas sunt adversarii duo, sine gratia Dei implacabiles." (L. Opp. Lat., 1, 57.)

"Wat de wet wil, wil de wil nooit, of het zoude moeten zijn dat hij uit vrees of liefde zich hield alsof hij het wilde.

"De wet is de tuchtmeester van de wil; maar deze erkent niemand als heer dan het Kind dat ons is geboren *(6)*. Isa 9:5

(6) "Lex est exactor voluntatis, qui non superatur nisi per Parvulum, qui natus est nobis." (Ibid.)

"De wet doet de zonde meerder worden; want zij vertoornt de wil en stoot die terug.

"Maar de Goddelijke genade doet de rechtvaardigheid overvloediger worden door JEZUS CHRISTUS, die de wet doet beminnen.

"Alle werken van de wet schijnen goed van buiten, maar het is alles zonden van binnen.

"Wanneer de wil zich wendt tot de wet zonder de Goddelijke genade, doet hij het alleen uit eigenbelang.

"Vervloekt zijn al degenen die de werken van de wet doen.

"Welgelukzalig zijn al degenen die de werken van de Goddelijke genade doen.

"De wet, die goed is en waarin men het leven heeft, is de liefde Gods die in onze harten uitgestort is door de Heilige Geest. Ro 5:5

"De genade is niet gegeven opdat het werk zoveel temeer en zoveel te gemakkelijker geschiede, maar omdat men zonder de genade geen werk van liefde kan verrichten.

"God lief te hebben is zichzelf te haten en niets te weten buiten God *(7)*."

(7) L. Opp. (L), 17, 143, et Opp. Lat., 1.

Zo schrijft LUTHER aan God al het goede toe wat de mens kan doen. Het is niet genoeg ‘s mensen wil te verbeteren en op te sieren, zo men het dus noemen mag: er moet hem een geheel nieuwe gegeven worden. God alleen heeft dit kunnen zeggen, omdat God alleen het kan volbrengen. Ziedaar een van de grootste en belangrijkste waarheden, welke de menselijke geest kan ontdekken.

’s Mensen natuur.

Maar LUTHER, schoon het onvermogen des mensen verkondigende, viel niet in het andere uiterste. Hij zegt in de achtste stelling: "Daaruit volgt niet, dat de wil van nature slecht is, dat is dat de natuur die van het kwaad zelf is, gelijk de Manicheërs geleerd hebben *(8)*." ‘s Mensen natuur was oorspronkelijk wezenlijk goed: zij is afgeweken van het goede dat God is, en geneigd tot het kwade, Nochtans blijft haar heilige en heerlijke oorsprong, en is zij door de kracht Gods bekwaam die oorsprong weer te krijgen. Het is de taak van het Christendom om haar deze terug te geven. Het Evangelie vertoont ons, wel is waar, de mens in een staat van vernedering en onvermogen, maar tussen tweederlei soort van roem en grootheid: een voorbijgegane roem, waarvan hij is afgevallen, en een toekomende roem, waartoe hij is geroepen. Dit is de waarheid: de mens weet het, en wanneer hij er slechts een weinig over nadenkt, ontdekt hij lichtelijk dat al wat men hem zegt van zijn zuiverheid, zijn vermogen, zijn roem, die hij nog zou bezitten, niets dan een leugen is waarmee men zijn hoogmoed in slaap wil wiegen.

(8) "Nec ideo sequitur quod sit naturaliter mala, id est natura mali, secundum Manichaeos." (Ibid.)

Rationalisme.

LUTHER verzette zich in zijn stellingen niet alleen tegen de gewaande voortreffelijkheid van ‘s mensen wil, maar ook tegen het gewaande licht van zijn verstand in al wat Goddelijke zaken betreft. Inderdaad, de Scholastiek had de rede zowel als de wil opgehemeld. Deze Godgeleerdheid, gelijk enige van haar leraren ze beoefend hadden, was in de grond niet anders dan een soort van Rationalisme. De stellingen welke wij aangehaald hebben wijzen het aan. Men zou deze tegen het Rationalisme van onze dagen kunnen achten gericht te zijn. In de thesen, die het sein waren van de Hervorming, had LUTHER het op de Kerk en de volksbijgelovigheden gemunt, welke aan het Evangelie de affaten, het vagevuur en zo vele andere misbruiken hadden toegevoegd. In die welke wij nu mededelen had hij het gemunt op de School en het Rationalisme, welke van dat zelfde Evangelie de leer van Gods oppermacht, van Zijn openbaring en genade hadden afgescheiden. De Hervorming verzette zich tegen het Rationalisme vóórdat zij zich tegen het bijgeloof verzette. Zij verkondigde Gods rechten vóórdat zij de wanstaltigheden van de mens wegnam. Zij was stellig (positief) vóórdat zij ontkennend (negatief) was. Dit heeft men niet genoeg in het oog gehouden; en echter, wanneer men het niet in aanmerking neemt, kan men niet tot een rechte waardering van die Godsdienstige omwenteling en van haar ware aard geraken.

Erfurt uitgedaagd.

Hoe het ook zij, het waren geheel nieuwe waarheden, welke LUTHER met zoveel nadruk kwam verkondigen. Het zou hem ligt gevallen zijn, deze stellingen te Wittenberg te verdedigen. Zijn invloed was daar groot. Men zou gezegd hebben dat hij zich een slagveld koos, waar hij wist dat geen strijder kon verschijnen. Door de strijd op een andere hogeschool aan te bieden zouden deze meer in ‘t openbaar komen; en door de openbaarheid werd de Hervorming daargesteld. Hij sloeg het oog op Erfurt, wier Godgeleerden zich op hem zo verbitterd hadden getoond.

Hij zond dan zijn thesen aan JOHANNES LANGE, prior van Erfurt, en schreef hem: "Mijn verwachting, welk oordeel gij over deze wonderspreuken zult vellen, is groot, gespannen, misschien al te groot, en met angstvalligheid vervuld. Ik heb grote vrees dat uw Godgeleerden als wonderspreukig en zelfs onrechtzinnig (kakodox) *(9)* zullen aanmerken wat voor mij niet dan zeer rechtzinnig kan wezen. Bericht mij dan, zo spoedig gij kunt, hoe het hiermee gelegen is. Geliefe aan de Godgeleerde faculteit en aan allen bekend te maken, dat ik bereid ben tot u over te komen en deze stellingen in het openbaar te verdedigen, hetzij op de hogeschool of in het klooster. Zij moeten niet denken dat ik voornemens ben die zaken binnen ‘s monds in een afgelegen hoek te prevelen; ofschoon onze hogeschool niet zo verachtelijk is als men haar wel zou willen afschilderen." Het blijkt niet dat de uitdaging van LUTHER aangenomen is geworden. De monniken van Erfurt hielden zich tevreden met hem te doen weten dat zijn thesen hun grotelijks hadden mishaagd *(10)*.

(9) "Imo cacodoxa videri suspicor." (L. Epp., 1 p. 60.)
(10) LUTH. Epp., 1, p. 72.

Maar hij wilde deze ook naar een ander gedeelte van Duitsland zenden. Hij sloeg daarom het oog op een man die een voorname rol speelt in de geschiedenis van de Hervorming, en die men moet leren kennen.

Eck.

Een zich onderscheidend hoogleraar, met name JOHANNES MEYER, leerde te dier tijd aan de hogeschool te Ingolstadt in Beieren. Hij was geboren te Eck, een dorp in Zwaben, en men noemde hem gewoonlijk doctor ECK. Hij was met LUTHER bevriend, die zijn talenten en kundigheden waardeerde. Hij bezat zeer veel verstand, had veel gelezen, en was met een sterk geheugen begaafd. Aan geleerdheid paarde hij welsprekendheid. Zijn gebaren en stem openbaarden de vlugheid van zijn verstand. ECK was in het zuiden van Duitsland, met betrekking tot het talent, wat LUTHER was in het noorden. Het waren de twee merkwaardigste Godgeleerden des tijds, ofschoon van zeer verschillende soort, gelijk het vervolg zal bewijzen. Ingolstadt was bijna de mededingster van Wittenberg. De roem van deze twee leraars lokte van alle kanten naar hun hogescholen een menigte studenten, die begerig waren hun lessen te horen. Hun persoonlijke hoedanigheden, niet minder dan de geleerdheid van hun onderwijs, maakten hen voor hun leerlingen dierbaar. Men heeft het karakter van ECK aangerand. Een trek uit zijn leven zal tonen dat, tenminste op dit tijdstip, zijn hart niet voor edele aandoeningen was gesloten.

Urbanus Regius.

Onder de studenten die door zijn naam naar Ingolstadt gelokt waren, bevond zich een jongeling geboren aan de oevers van een meer van de Alpen, met name URBANUS REGIUS. Hij had eerst gestudeerd aan de hogeschool te Freiburg in Brisgau. De vermaarde rechtsgeleerde ZASIUS nam hem in zijn gezin op. URBANUS begroef zich als het ware in de boekerij van de geleerde. Hij verliet deze nacht noch dag. Door slapeloosheid gekweld, stond ZASIUS dikwijls in het midden van de nacht op, en vond Soms de student in slaap, met het hoofd op de tafel liggende, waar zijn kaars en zijn boeken op geplaatst waren. Dan nam de deftige geleerde twee zware rechtsgeleerde boekdelen, leide deze op beide schouders van zijn leerling, en verwijderde zich, wachtende dat de boeken, die URBANUS in slaap gebracht hadden, hem ook zouden doen ontwaken. ZASIUS beminde hem als zijn zoon *(11)*: want hij ontdekte in hem een kostbare kiem, welke hij voorzag dat weldra in schone vruchten moest veranderen.

(11) "Amavit eum ZASIUS ut filium." (M. ADAMI Vita REGII.)

Zedigheid van Luther.

Te Ingolstadt gekomen, werwaarts de naam van doctor ECK hem getrokken had, woonde URBANUS aldaar zijn lessen over de wijsbegeerte bij, en verwierf hij zijn toegenegenheid. Geroepen om zelf in zijn behoeften te voorzien, zag hij zich genoodzaakt om zich met het opzicht over enige jonge edellieden te belasten. Hij moest niet alleen een wakend oog houden over hun gedrag en hun studiën, maar daarenboven zelfs voor hen boeken en kleren kopen. Deze kleedden zich smaakvol en leefden overdadig. REGIUS, in verlegenheid gebracht, smeekte de ouders hun zonen terug te ontbieden. -"Houd moed," antwoordde men hem. Zijn schulden vermeerderde; zijn schuldeisers vervolgden hem. Hij wist niet wat te beginnen. De keizer verzamelde te dier tijd een leger tegen de Turken. Er kwamen wervers te Ingolstadt. In zijn wanhoop nam URBANUS dienst. In krijgsgewaad gekleed verscheen hij in de gelederen, op het ogenblik dat de wapenschouwing, vóór de afreize, plaats had. Doctor ECK kwam toen juist op het plein, met vele van zijn ambtgenoten. Tot zijn grote verbazing herkent hij onder de manschappen zijn student. "URBANUS REGIUS!" zei hij tot hem, terwijl hij hem naderde en een doordringende blik op hem wierp. -"Hier ben ik," antwoordde de jonge soldaat. -"Wat is, bid ik u, de oorzaak van

deze verandering?" De jongeling verhaalde zijn geschiedenis. -"Ik neem de zaak op mij," antwoordde ECK. Daarop ontrukte hij hem zijn hellebaard en verloste hem uit de handen van de wervers. De ouders, door de doctor met de ongenade van de vorst bedreigd, zonden het nodige geld om de uitgaven van hun zonen te betalen. URBANUS REGIUS werd gered, om later één van de sterkste steunpilaren van de Hervorming te worden.

Het was aan doctor ECK dat LUTHER dacht, om in het zuiden des rijks zijn stellingen over het Pelagianismus en het schoolse Rationalisme bekend te doen worden. Hij zond deze echter niet rechtstreeks aan de hoogleraar van Ingolstadt, maar bezorgde ze aan hun gemeenschappelijke vriend, de voortreffelijke CHRISTOPHORUS SCHEURL, geheimschrijver van de stad Neurenberg, hem verzoekende deze aan ECK te Ingolstadt te zenden, dat niet zeer ver van Neurenberg was gelegen. "Ik zend u," schreef hij hem, "mijn stellingen, welke aan velen geheel wonderspreukig en zelfs zeer onrechtzinnig (kakistodoxav) voorkomen. Deel ze aan onze waarden ECK, die zeer geleerden en zeer verstandige man, mee, opdat ik vernemen en zien mag, wat hij er van denkt *(12)*." Zó sprak LUTHER te dier tijd over doctor ECK; zodanig was de vriendschap welke hen verenigde. LUTHER was niet de man die deze verbrak.

(12) "ECCIO nostro, eruditissimo et ingeniosissimo viro exhibite, ut audiam et videam quid vocet illas." (L. Epp., 1, p. 63.)

Maar het was niet op dit veld dat de strijd moest aanvangen. Deze stellingen liepen misschien over belangrijker leerstukken dan die, welke, twee maanden later, de Kerk geheel in vlam zetten. En echter, niettegenstaande de uitdagingen van LUTHER, ging men ze onopgemerkt voorbij. Men las deze ten hoogste in de boezem van de school, en zij maakten geen opzien van buiten. Dit kwam omdat het slechts akademische stellingen en Godgeleerde gevoelens waren; terwijl de thesen die volgden betrekking hadden tot een kwaad, wat toegenomen was onder het volk, en dat toen van alle kanten in Duitsland doorbrak. Zo lang LUTHER zich tevreden hield met in vergetelheid geraakte leerstukken weer in het licht te stellen, zweeg men. Zodra hij misbruiken die de gehele wereld ergerden ten toon stelde, luisterde ieder toe.

Niettemin stelde LUTHER zich in beide gevallen slechts voor, die, toen op de universiteiten zo in zwang zijnde, Godgeleerde strijdvragen te verlevendigen. Hierbij bepaalde zich zijn gedachte. Hij dacht er niet aan Hervormer te worden. Hij was nederig, en zijn nederigheid grensde zelfs aan angstvalligheid en mistrouwen omtrent zichzelf. "Ik ben uithoofde van mij onkunde," zei hij, "niets anders waardig, dan in een hoek verborgen te blijven, zonder bij iemand onder de zon bekend te zijn *(13)*." Maar een machtige hand trok hem uit de hoek, waar hij voor de wereld onbekend zou hebben willen blijven. Een omstandigheid, van LUTHERS wil onafhankelijk, bracht hem op het strijdtoneel, en de oorlog begon. Het is deze door de Voorzienigheid verwekte omstandigheid, welke het vervolg van de gebeurtenissen ons roept te verhalen.

(13) L. Opp. (W.), 18, 1944.

DERDE BOEK

DE AFLATEN EN DE THESEN

1517 - MEI 1518

Beweging. Stoet van de aflaatkramers. Tetzel. Tetzels rede. Biecht. Verkoop van de aflaten. Openlijke boete. Een aflaatbrief. Uitzonderingen. Vermaken en ongebondenheden.

De diaken van Schmiedberg. De ziel op het kerkhof. De schoenmaker van de Hagenau. De studenten. Myconius. Ontmoeting met Tetzel. List van een edelman. Redeneringen van de verstandigen en van het volk. Een mijnwerker van Scheeberg.

Leo X. Albert van Mentz. Pacht van de aflaten. De Franciscaners en de Dominicaners.

Tetzel nadert. Luther op de biechtstoel. Tetzels woede. Luther zonder plan. Luther's rede. Droom van de keurvorst.

Het allerheiligen-feest. De thesen. Hun kracht. Luther's gematigdheid. De Voorzienigheid. Brief aan Albert. Onverschilligheid van de bisschoppen. Verspreiding van de thesen.

Reuchlin. Erasmus. Fleck. Bibra. De keizer. De paus. Myconius. Vrees ten opzichte van Luther. Adelman. Een oud priester. De bisschop. De keurvorst. De lieden te Erfurt. Luther's antwoord.

Inwendige strijd van Luther. Zijn drijfveren.

Aanval van Tetzel. Luther's antwoord. Goede werken. Luther en Spalatijn. Beoefening van de heilige Schrift. Scheurl en Luther. Luther en Staupitz. Luther en zijn volk. Een nieuw kleed. Redetwist te Frankfort. Thesen van Tetzel. Knipstrow. Luther's thesen verbrand. Geschreeuw van de monniken. Gemoedsrust van Luther. Tetzels thesen verbrand. Luther's smart. Bezoek van de bisschop.

Priëras. Stelsel van Rome. De samenspraak. Stelsel van de Hervorming. Antwoord aan Priërias. Hoogstraten. Eck. Obelisken. Luther's gevoelens. De Asterisken. Verwijdering tussen Luther en Eck.

Volksschriften. Over het gebed. Onze Vader. Uw koninkrijk. Uw wil. Ons dagelijks brood. Leerrede over de boetvaardigheid. De vergeving is afkomstig van Christus.

Vrees van Luther's vrienden. Reis naar Heidelberg. Bibra. Het kasteel van de Paltsgraaf. De paradoxen. Redetwist. De hoorders. Bucer. Brenz. Snepf. Verkeer met Luther. Werkzaamheden van die jonge leraren. Uitwerking op Luther. De oude hoogleraar. Het ware licht. Terugkomst in Wittenberg.

Beweging.

Er had in die tijd een grote beweging onder het volk van Duitsland plaats. De Kerk had zich in de bedrijvigheid van de handel gewikkeld. Zij had op aarde een grote

markt geopend. De menigte van de kopers, het geschreeuw en de potsen van de verkopers gaven daaraan het voorkomen van een kermis, maar een kermis welke door monniken werd gehouden. De koopwaar, welke zij aan de man hielpen en tot zeer verminderden prijs aanboden, was, zeiden zij, het heil van de zielen.

Stoet van de aflaatkramers.

De kooplieden doorreisden in een fraai rijtuig het land, van drie ruiters vergezeld, een grote stoet voerende en zware kosten makende. Men waande de een of andere priesterlijke Hoogheid in plechtstatige omgang, met zijn gevolg en zijn bedienden, en niet een gewone uitventer van zijn waren of een geld verzamelende monnik te zien. Zodra de optocht een stad naderde, begaf zich een afgezant naar de magistraat: "De genade Gods," dus sprak hij dan, "en van de heilige vader is voor uw poorten." Terstond was alles in de plaats in beweging. De geestelijkheid, de priesters, de nonnen, de raad, de schoolmeesters, de scholieren, de gilden met hun vaandels, mannen en vrouwen, jongen en ouden gingen de kooplieden van de paus tegemoet, houdende brandende waskaarsen in de hand en voortrukkende op het geluid van de muziek en van al de klokken, "zodat men" -gelijk een historieschrijver zegt-"God zelf niet luisterrijker zou hebben kunnen ontvangen." De begroetingen afgelegd zijnde, begaf zich heel de stoet naar de kerk. De genadebul van de paus werd vooruit gedragen, op een fluwelen kussen, of op een met goud geborduurd laken. Het opperhoofd van de aflaatkramers volgde daarop, houdende een groot, rood houten kruis in de hand; en de gehele optocht ging aldus onder gezangen, gebeden en de rook van de reukwerken voort. De orgeltonen en een luid klinkende muziek ontvingen in de tempel de handeldrijvende monnik en al wat hem vergezelde. Het kruis, dat hij droeg, werd voor het altaar opgericht; men hing de pauselijke wapenen eraan op, en gedurende al de tijd dat het daar geplaatst bleef kwamen de plaatselijke geestelijkheid, de biechtvaders, de onder-commissarissen elke dag na de vesper of vóór de lofzang het plechtstatig eer bewijzen, houdende kleine witte staven in de hand *(1)*. Deze voorname handel verwekte een grote opschudding in Duitslands vreedzame steden.

(1) Voorschrift van de aartsbisschop van Mentz aan de onder-commissarissen van de aflaat, enz., art. 8.

Tetzel.

Eén personage trok bij die plechtige verkopingen bijzonder de aandacht van de aanschouwers. Het was degene die het grote rode kruis droeg en met de hoofdrol belast was. In het gewaad van de Dominicaners gekleed, deed hij een luide stem horen, en scheen nog in de kracht van zijn leven, ofschoon hij reeds zijn drie en zestigste jaar had bereikt. Deze man, zoon van een goudsmid te Leipzig, met name DIEZ, heette JOHAN DIEZEL of TETZEL. Hij had in zijn geboortestad gestudeerd, was in het jaar 1487 tot baccalaureus bevorderd, en had zich twee jaren daarna in de Dominicaner orde begeven. Menigvuldige eer had zich boven zijn hoofd verenigd. Hoewel baccalaureus in de Godgeleerdheid, Dominicaner prior, apostolische commissaris, inquisiteur *(2)*, had hij sinds het jaar 1502 niet opgehouden de bediening van aflaatventer uit te oefenen. Door de bekwaamheid welke hij als ondergeschikte verkregen had, was hij weldra tot hoofdcommissaris benoemd geworden. Hij had een maandelijks inkomen van tachtig gulden; al zijn kosten werden betaald; men onderhield voor hem een rijtuig en drie paarden; maar men kan licht denken dat zijn bijkomende winsten zijn gewoon inkomen ver overtroffen. In het jaar 1507 won hij te Freiburg in twee dagen tweeduizend gulden. Indien hij de broodwinning van

kwakzalver uitoefende, hij bezat ook daarmee overeenkomstige zeden. Te Insprück van overspel en een schaamteloos gedrag overtuigd, had hij bijna zijn ondeugden met zijn leven geboet. Keizer MAXIMILIAAN had bevolen dat hij in een zak gebonden en in de rivier geworpen zou worden. De keurvorst FREDERIK van Saksen tussen beide gekomen zijnde verwierf voor hem genade *(3)*. Maar de les, welke hij ontvangen had, had hem geen meerdere ingetogenheid gegeven. Hij voerde twee van zijn kinderen met zich: de pauselijke legaat MILTITZ verhaalt deze daadzaak in een van zijn brieven *(4)*. Het zou moeilijk geweest zijn, in een van de kloosters van Duitsland een man te vinden geschikter dan hij voor de handel waarmee men hem belastte. Met de Godgeleerdheid van een monnik, met de ijver en de geest van een inquisiteur verenigde hij de grootste onbeschaamdheid; en wat bovenal zijn werk gemakkelijk maakte, was de uitvinding van die wonderlijke verhalen, waardoor men de gemoederen van het volk wint. Elk middel was hem goed genoeg om de geldkist te vullen. Zijn stem verheffende en zich van een kwakzalvers welsprekendheid bedienende, bood hij een ieder zijn aflaten aan, en wist beter dan enig marskramer zijn waar te vertieren *(5)*.

(2) Haereticae pravitatis inquisitor, (een kettermeester of geloofsonderzoeker.)
(3) SECKENDORF. WEISMANNI Biblioth. univ. XXIV, 163.
(4) L. Opp. (W.), XV, 862.
(5) "Circumferuntur venales indulgentiae in his regionibus a TEZELIO Dominicano impudentissimo sycophanta." ("De aflaten worden in deze streken door de Dominicaner TETZEL, een' alleronbeschaamdste bedrieger, te koop rondgedragen.") MELANCHT. Vita LUTH.

Tetzels rede.

Nadat het kruis opgericht was, en de pauselijke wapenen eraan waren gehangen, beklom TETZEL de kansel, en begon op een stoute toon de waarde van de aflaten te verheffen, in tegenwoordigheid van de menigte, welke door de plechtigheid naar de heilige plaats gelokt was. Het volk hoorde hem, en opende grote ogen bij het vernemen van die ongehoorde wonderen, welke hij verhaalde. Een geschiedschrijver onder de Jezuïten zegt zelf, sprekende van de Dominicaner monniken met welke TETZEL zich verbonden had: "Enige van die predikers bleven niet in gebreke om, als naar gewoonte, de zaak welke zij behandelden te ver te drijven, en de waarde van de aflaten dermate te verhogen, dat zij aan het volk aanleiding gaven te geloven dat men van zijn behoud en de verlossing van de zielen uit het vagevuur verzekerd was, zodra men het geld had gegeven *(6)*." Indien zodanig de leerlingen waren, kan men denken wat de meester was. Horen wij één van die redevoeringen welke hij na de verheffing van het kruis hield:

(6) Hist. du Luthéranisme, par le P. MAINSBOURG, de la compagnie de JESUS, 1681, p. 21.

"De aflaten," zei hij, "zijn het kostbaarste en hoogste geschenk van God.

"Dit kruis (wijzende op het rode kruis) heeft zoveel kracht als het kruis van JEZUS CHRISTUS zelf *(7)*.

(7) Tafelgesprekken, bl. 1393.

"Komt en ik zal u gezegelde brieven geven, in welke zelfs al de zonden die gij in het toekomende zou begeren te doen u zullen vergeven worden.

"Ik zou mijn voorrechten niet willen ruilen met die van de heilige PETRUS in de hemel: want ik heb met mijn aflaten meer zielen behouden dan de Apostel met zijn redenen.

"Er is geen zonde zo groot dat de aflaat dezelfde niet zou kunnen kwijtschelden; ja zelfs wanneer iemand, wat voorzeker onmogelijk is, de heilige maagd MARIA, de moeder Gods, verkracht had, hij betaalt, betaalt slechts goed, en het zal hem vergeven worden *(8)*.

(8) TETZEL verdedigt en houdt deze stelling staande in zijn antithesen, ten zelfde jaren in het licht gegeven. Th. 99, 10O en 101. "Subcommissariis insuper ac praedicatoribus veniarum imponere, ut si quis per impossibile Dei genitricem semper virginem violasset, quod eumdem indulgentiarum vigore absolvere possent, luce clarius est." (Positiones fratris J. TEZELII quibus defendit indulgentias contra LUTHERUM.)

"Zelfs is er geen boetvaardigheid nodig.

"Maar nog meer: de aflaten redden niet alleen de levenden, zij redden ook de doden.

"Priester! edelman! koopman! vrouw! jonge dochter! jongeling! hoort uw ouders en uw andere overleden vrienden, die u uit het binnenste van de afgrond toeroepen: "Wij lijden een verschrikkelijke pijn! Een kleine aalmoes zou ons verlossen; gij kunt die geven, en wilt het niet doen!"

Een siddering beving de gemoederen bij het horen van die woorden, welke door de vreselijke stem van de geestelijke kwakzalver uitgesproken werden.

"Op hetzelfde ogenblik," vervolgde TETZEL, "dat het stuk geld op de bodem van de geldkist klinkt, vliegt de ziel uit het vagevuur, en vaart, daaruit verlost, ten hemel *(9)*.

(9) These 56. (Ibid.)

"O onverstandige lieden, die de beesten schier gelijk zijt en de genade niet begrijpt welke u zo rijkelijk wordt aangeboden!...Nu is allerwegen de hemel geopend! - Weigert gij thans deze binnen te treden? Wanneer zult gij er dan ingaan?... Nu kunt gij zoveel zielen vrijkopen!...Ongevoelig en onopmerkzaam mens! met twaalf grossen kunt gij uw vader uit het vagevuur verlossen, en gij zijt ondankbaar genoeg om hem niet te redden. Ik zal in de dag des oordeels vrijgesproken worden; maar gij, gij zult zoveel te strenger gestraft worden, naardat gij zo groot een zaligheid versmaad hebt. - Ik verklaar het u: wanneer gij slechts één enkel kleed had, zou gij verplicht zijn het af te leggen en te verkopen, ten einde die genade te verwerven....Onze Here God is geen God meer. Hij heeft de paus alle macht in handen gegeven."

Vervolgens nog van andere wapenen trachtende gebruik te maken, voegde hij er bij: "Weet gij waarom onze allerheiligste Heer zo groot een genade uitdeelt?...Het geldt hier de herbouw van de verwoeste kerk van de heilige PETRUS en PAULUS, van die

voege dat zij in de gehele wereld haar gelijke niet hebben. Die kerk bevat de lichamen van de heilige Apostelen PETRUS en PAULUS en van een menigte martelaren. Die heilige lichamen worden nu, helaas! door de tegenwoordige staat van het gebouw onophoudelijk vertrapt, overstroomd, verontreinigd, geschonden, aan regen en hagel blootgesteld en zo van de verrotting prijs gegeven....Ach! moet die heilige as nog langer in slijk en smaadheid blijven verkeren *(10)*?"

(10) Voorschrift van de aartsbisschop van Mentz, enz.

Deze schildering liet niet na op velen indruk te maken. Men brandde van verlangen om de arme LEO X te hulp te komen, wie de middelen ontbraken om de lichamen van de heilige PETRUS en PAULUS tegen de regen in veiligheid te stellen.

Toen voer de redenaar uit tegen de vitters en lasteraars, die zich tegen zijn bedrijf aankantten: "Ik verklaar hen in de ban gedaan!" riep hij uit.

Zich vervolgens tot de gehoorzame gemoederen wendend en een goddeloos gebruik van de heilige Schrift makende, zei hij: "Zalig zijn de ogen die zien hetgene gij ziet: want ik zeg u dat vele profeten en koningen hebben begeerd te zien de dingen die gij ziet, en hebben ze niet gezien, en te horen de dingen die gij hoort, en hebben ze niet gehoord!" En eindelijk, wijzende op de ijzeren kist waarin men het geld ontving, besloot hij gewoonlijk zijn zielroerende rede met dit driewerf herhaald geroep tot het volk: "Draag bij! draag bij! draag bij!" -"Hij schreeuwde deze woorden met zulk een vervaarlijk gebulk uit," schreef LUTHER, "dat men hem voor een woedende os zou gehouden hebben, die op de lieden aanviel en hen met zijn hoornen stootte *(11)*." Wanneer hij zijn rede geëindigd had, klom hij de kansel af, liep naar de geldkist, en wierp, voor het oog van al het volk, er een stuk geld in, wat hij zorg droeg van zeer hard te doen klinken *(12)*.

(11) Oplossing van de 32ste these.
(12) TENTZEL, Reformationsgesch. -MYCONII Ref. Hist. - Voorschrift van de aartsbisschop van Mentz, enz. -Thesen van LUTHER.

Zodanig waren de redevoeringen welke het verbaasde Duitsland hoorde ten dage dat God LUTHER toerustte *(13)*.

(13) En die redenen, ja die gehele goddeloze handel, waren openlijk bekend; en deze handel werd op last van de aartsbisschop en in naam van de paus gedreven! Waar is nu de pauselijke onfeilbaarheid, die dit alles althans stilzwijgend goedkeurt? Moest niet elk die redelijk dacht zich met LUTHER verenigen, ja, met de eerste de beste, die de moed had zich tegen een zodanige goddeloze vermetelheid te stellen? -L.R.

Biecht.
De rede geëindigd zijnde, werd de aflaat beschouwd "zijnen zetel als het ware, in deze plaats op ene plechtige wijze gevestigd te hebben." Er werden biechtstoelen in gereedheid gebracht en met de pauselijke wapenen versierd. De ondercommissarissen en de biechtvaders, die zij verkozen, werden geacht de Apostolische biechtvaders van Rome ten tijde van een groot jubelfeest voor te stellen; en op ieder' van hun biechtstoelen las men in grote letters hun namen, hun voornamen en hun titels *(14)*.

(14) Voorschrift, enz., 5, 69.

Dan stroomde men in menigte naar die biechtvaders. Men kwam, niet met verslagen harten, maar met een stuk gelds in de hand. Mannen, vrouwen, kinderen, armen, en zelfs dezulken die van aalmoezen leefden, ieder vond dan geld. De biechtvaders, na opnieuw aan ieder in het bijzonder de grootheid van de aflaat ontvouwd te hebben, richtten deze vraag tot de boetelingen: "Hoeveel geld kunt gij volgens uw geweten ter verkrijging van ene zo volkomene vergiffenis besteden?" Deze vraag, zegt het voorschrift van de aartsbisschop van Mentz aan de commissarissen, deze vraag moet in dit ogenblik gedaan worden, opdat de boetelingen zoveel te bereidwilliger zouden zijn om hun bijdragen te leveren.

Voor het overige werden er geen andere voorbereidingen gevorderd. In de pauselijke bul werd ten minste nog van de boetvaardigheid van hart en de belijdenis des monds gesproken; maar TETZEL en zijn medgezellen wachtten zich wel er melding van te maken: hun beurs zou ledig gebleven zijn. Het voorschrift van de aartsbisschop verbood zelfs van bekering of berouw te spreken. Er werd driederlei hoge genade beloofd; het is genoeg de eerste aan te wijzen. "De eerste genade, welke wij u bekend maken," zeiden de commissarissen naar de letter van hun voorschrift, "is de volkomen vergeving van al uw zonden: en men kan niets groters noemen dan zulk ene genade, overmits de mens, die in de zonde leeft, van de Goddelijke gunst beroofd is, en hij door die volkomen vergeving opnieuw Gods genade verwerft *(15)*...Maar wij verklaren dat er ter verkrijging van al die voortreffelijke genade niets anders nodig is dan een' aflaat te kopen *(16)*. En wat hen aangaat die zielen uit het vagevuur willen verlossen en haar vergiffenis van al haar misdaden bezorgen, zij moeten slechts geld in de kist storten; maar het is niet nodig dat zij de droefheid des harten of de belijdenis des monds bezitten *(17)*. Dat zij zich slechts haasten om hun geld aan te brengen: want zij zullen aldus voor de zielen van de afgestorvenen en de opbouw van de St. Pieterskerk een allernuttigst werk verrichten." Nooit konden groter goederen tot lagere prijs worden aangeboden.

(15) "Die erste Gnade ist die vollkommene Vergebung aller Sünden, u. s. w." (Voorschrift, enz., 19.)
(16) "Nur de Beichtbrief zu kaufen." (Ibid., 36.)
(17) Auch ist nicht nöthig dass sie in de Herzen zerknirscht sind, und mitdem Mund gebeichtet haben." (Ibid., 38.)

Verkoop van de aflaten.

De biecht geëindigd zijnde (en dit had spoedig plaats), haastten zich de gelovigen om bij de aflaatventer te komen. Eén enkel persoon was met de verkoop belast. Hij hield zijn kantoor bij het kruis. Hij wierp zijnen navorsende blik op degenen die hem naderden. Hij gaf acht op hun voorkomen, op hun houding en hun kleding, en vroeg ene som geëvenredigd naar het aanzien van degenen die zich aanbood. De koningen, koninginnen, vorsten, aartsbisschoppen, bisschoppen, enz. moesten, volgens de verordening, voor een' gewone aflaat vijfentwintig dukaten betalen; de abten, de graven, de vrijheren, enz. tien. De overige edellieden, degenen die in enig hoog bestuur geplaatst waren, en al degenen die een inkomen van vijfhonderd gulden hadden, betaalden er zes. Zij die tweehonderd gulden jaarlijks hadden, betaalden er één; nog anderen een' halve. Voor het overige, wanneer deze schatting niet naar de

letter kon gevolgd worden, had de Apostolische commissaris volmacht op eigen gezag te handelen; en alles moest overeenkomstig de voorschriften van de "gezonde rede" en naar de milddadigheid des edelmoedigen gevers ingericht zijn *(18)*. Voor bijzondere zonden had TETZEL ene bijzondere belasting. De polygamie kostte zes dukaten; de kerkroof en de meineed negen dukaten; de doodslag acht dukaten; de toverij twee dukaten. SAMSON, die in Zwitserland dezelfde handel als TETZEL in Duitsland dreef, had ene een weinig verschillende belasting. Hij liet voor een' kindermoord vier Franse guldens, voor een' vadermoord, broedermoord, enz. een' dukaat betalen *(19)*.

(18) "Nach de Sätzen van de gezunden Vernunft, nach ihrer Magnificenz und Freigebigkeit." (Voorschrift, enz., 26.)
(19) MULLER's Reliq., D. III, bl. 264.

De Apostolische commissarissen ontmoetten Soms moeilijkheden in hun vertier. Het gebeurde dikwijls, zo in de steden als dorpen, dat de mannen deze gehele handel vijandig waren, en hun vrouwen verboden van enige bijdrage aan die kooplieden te leveren. Wat hadden hun vrome echtgenoten te doen? "Hebt gij uw bruidsschat of andere goederen niet ter van u beschikking?" zeiden de aflaatventers tot haar. "In dit geval kunt gij er voor zulk een heilig werk over beschikken tegen de wil van uw man *(20)*."

(20) "Wieder de Willen ihres Mannes." (Voorschrift, enz., 27.)

De hand welke de aflaat gegeven had kon het geld niet ontvangen; dit was onder de strengste straffen verboden: men had gegronde redenen om te vrezen dat die hand niet eerlijk zou zijn. De boeteling moest met zijn eigen handen de prijs van zijn vergiffenis in de geldkist neerleggen *(21)*. Men toonde een toornig gelaat aan degenen die stoutmoedig hun beurzen gesloten hielden *(22)*.

(21) Ibid., 87, 90 en 91.
(22) L. Opp. (L.), XVII, 79.

Openlijke boete.
Indien onder degenen die elkaar bij de biechtstoelen verdrongen zich iemand bevond wiens misdaad openbaar geworden was, zonder dat de burgerlijke wetten hem hadden achterhaald, moest hij vooral openlijke boete doen. Men leidde hem eerst in ene kapel of sakristy; daar beroofde men hem van zijn klederen, men ontnam hem zijn schoenen en liet hem niets over dan alleen zijn hemd. Men leide hem de armen kruiselings op de borst; men gaf hem in de ene hand een licht, in de andere ene waskaars. Vervolgens stelde de boeteling zich aan het hoofd van de optocht, welke zich naar het rode kruis begaf. Hij viel op de knieën totdat het gezang en de inzameling van de gelden geëindigd waren. Dan hief de commissaris de psalm: *Miserere mei*! aan. De biechtvaders naderden daarop de boeteling en leidde hem midden door de stoet naar de commissaris, die, ene roede in de hand houdende en hem daarmee tot driemaal zachtelijk op de rug slaande *(23)*, tot hem zei: "God ontferme zich van u en vergeve u uw zonde!" Dan hief hij het *Kyrie eleison* aan. De boeteling daarna weer voor het kruis gebracht zijnde, sprak de biechtvader de Apostolische vrijspraak uit en verklaarde hem in de gemeenschap van de gelovigen hersteld. Treurige huichelarij met een heilig woord geëindigd, dat in zulk een ogenblik niets was dan ontheiliging!

(23) "Dreimal gelind aufden Rücken." (Voorschrift, enz.)

Een aflaatbrief.
Ziehier één van de aflaatbrieven. Het is de moeite waardig om de inhoud van de genadebrieven te kennen, welke tot de Kerkhervorming aanleiding hebben gegeven.

"Onze Heer JEZUS CHRISTUS ontferme zich van u, N. N. * *, en schenke u vergiffenis door de verdiensten van Zijn allerheiligst lijden! En uit kracht van de Apostolische macht, welke mij toevertrouwd is geworden, ontsla ik u van al de kerkelijke straffen, oordelen en kastijdingen welke gij hebt kunnen verdienen; daarenboven van al de overtredingen, zonde en misdaden die gij hebt kunnen begaan, hoe groot en afschuwelijk zij ook wezen mogen en om welke reden ook, al waren zij zelfs aan onze allerheiligste vader de paus en de Apostolische stoel ter beoordeling verbleven. Ik wis al de vlekken van onbevoegdheid uit en al de tekenen van eerloosheid, welke gij te van deze oorzake op u zou hebben kunnen laden. Ik scheld u de straffen kwijt, die gij in het vagevuur zou hebben moeten lijden. Ik maak u opnieuw deelgenoot van de sacramenten der Kerk. Ik lijf u wederom in de gemeenschap der heiligen in, en ik herstel u in de onschuld en reinheid, waarin gij op het tijdstip van uw doop verkere. Zodat op het ogenblik van uw dood de deur, waardoor men de plaats van de pijniging en straffen binnenkomt, voor u zal gesloten zijn, en daarentegen de deur welke naar het paradijs van de vreugde leidt voor u zal geopend wezen. En zo gij niet spoedig mocht sterven, blijft die genade onveranderlijk tot uw laatste ogenblik zal komen.

"In de naam des Vaders, des Zoons en des Heilige Geestes. Amen!

"Broeder JOHAN TETZEL, commissaris, heeft het met zijn eigen hand ondertekend."

Met welke behendigheid vindt men hier vermetele en leugenachtige woorden onder heilige en Christelijke woorden vermengd *(24)*!

(24) Ja, godslasterlijke woorden! Schaamte, dunkt mij, moet het aangezicht bedekken van ieder die nog iets tot verschoning van deze aflaathandel wil inbrengen, en niet inziet dat ene Kerk, die zelfs voor een ogenblik deze aflaathandel duldde, de geest van de onfeilbaarheid, zo zij die immer mocht bezeten hebben, lang had verloren!

Uitzonderingen.
Al de gelovigen moesten ter zelfder plaatse komen biechten waar het rode kruis opgericht was. Alleen waren de zieken, grijsaards en zwangere vrouwen daarvan uitgezonderd. Indien echter in de nabuurschap zich enig edelman op zijn kasteel, enig voornaam personage in zijn paleis bevond, had er ook omtrent hem verschoning plaats *(25)*: want hij kon zich toch niet tot zijn kwelling onder al dat volk mengen, en zijn geld was wel de moeite waardig dat men hem in zijn huis ging bezoeken.

(25) Voorschrift, enz., 9. -L.R.

Was er enig klooster welks opperhoofden, de handel van TETZEL vijandig, hun monniken verboden om de plaatsen waar de aflaat zijn zetel gevestigd had te bezoeken, er werd nog middel gevonden om het kwaad te herstellen: men zond hun biechtvaders, die in last hadden hen te ontslaan, tegen de wetten van hun orde en de

wil van hun opperhoofden *(26)*. Men liet geen ader van de goudmijn varen zonder middel te vinden om deze te bewerken.

(26) Voorschrift, enz., 69.

Vervolgens had datgene plaats, wat het doel en het einde was van de gehele handel: de telling namelijk van de penningen. Om alle gevaar te ontgaan had de kist drie sleutels: de ene was in de handen van TETZEL, de andere in die van de aangestelden schatmeester van het handelshuis FUGGER van Augsburg, aan wie men de onderneming van de uitgebreide geldwinning opgedragen had, en de derde was aan het burgerlijk gezag toevertrouwd. Wanneer de tijd gekomen was, werden de geldkisten in tegenwoordigheid van een' openbare notaris geopend, en alles behoorlijk geteld en aangetekend. Moest CHRISTUS niet opstaan om die ontheiligende verkopers uit het heiligdom te drijven?

Vermaken en ongebondenheden.

De zending volbracht zijnde, herstelden zich de handelaars van hun vermoeienissen. Het voorschrift van de commissaris-generaal verbood hun, wel is waar, om wijnhuizen en verdachte plaatsen te bezoeken *(27)*; maar zij bekommerden zich weinig over dat verbod. De zonden moesten zeer weinig afschuwelijkheid hebben in het oog van lieden die er een' zo gemakkelijke handel van maakten. "De inzamelaars der gelden leidden een slecht leven," zegt een Rooms Catholiek geschiedschrijver *(28)*; "zij verkwistten in herbergen, speelhuizen en schandelijke plaatsen al wat het volk van zijn eerste levensbehoeften afzonderde." Men verzekert zelfs dat, wanneer zij in de wijnhuizen waren, zij soms om het heil der zielen speelden *(29)*.

(27) Ibid., 4.
(28) SARPI, Conc. van Trente, bl. 5.
(29) SCHRÖCK, R. G. v. D. R., I, 116.

De diaken van Schiedberg.

Maar laat ons zien, tot welke tonelen die verkoping van de vergeving van de zonden van de tijd in Duitsland aanleiding gaf. Het behoort tot de trekken, die alleen genoeg zijn om de tijden te doen kennen. Wij laten graag de mensen spreken wier geschiedenis wij beschrijven.

De priester van Schmiedberg was naar Wittenberg gegaan om zijn jaarwedde te ontvangen. Het was Woensdag na het Sacramentsfeest. De diaken JACOBUS PRYNAU en de kerkbewaarder SEVERINUS WEISSEN sloten, nadat de dienst geëindigd was, het sacrament zorgvuldig in de gewone plaats. Maar de volgende dag, toen zij de deur openden, welke men de vorige avond zo zorgvuldig had gesloten, was er, helaas! de hostie niet meer te vinden. Het slot was echter onaangeroerd gebleven. Daar staan zij vol verbazing en schrik! De priester is, bij zijn terugkomst, vertoornd en verbiedt hun weer in de kerk te komen, vóórdat zij de bisschoppelijke vrijspraak hebben mogen erlangen. Gelukkig was TETZEL in de nabijheid. De twee ongelukkigen ijlen naar hem toe, verhalen hem hun wedervaren, en TETZEL spreekt hen vrij van straf *(1)*. De aflaat, die hij hun gaf, is voor ons bewaard gebleven. Ziehier deze: "Gij hebt ons verzocht enig middel te mogen vinden om uw arme ziel te redden. Daarom spreken wij, die het heil van alle mensen zoeken, u vrij, u, die naar uw gering vermogen hebt bijgedragen....en wij verbieden al degenen wie dit aangaat u op

enigerlei wijze te verontrusten....Gegeven te Wurzen op de 1 juni des jaars 1516, in het vierde jaar van de regering van onze allerheiligste heer, paus LEO X."

(1) SECKEND., p. 46.

Te Maagdenburg weigerde TETZEL ene rijke vrouw vrijspraak te geven, ten ware zij hem, gelijk hij haar zei, honderd gulden vooruit betaalde. Deze vroeg haar gewone biechtvader, die een Franciscaner was, om raad. "God schenkt uit genade de vergeving van de zonden," antwoordde haar die man; "Hij verkoopt deze niet." Intussen verzocht hij haar aan TETZEL niets te zeggen van het onderricht dat zij van hem ontvangen had. Maar de aflaatkramer, desniettegenstaande zulke met zijn voordeel zo strijdige woorden hebbende horen verhalen, riep uit: "Zulk een raadsman verdient weggejaagd of verbrand te worden *(2)*."

(2) SCULTER. Annal. evangel., p. 4.

TETZEL vond slechts zelden mensen die verlicht genoeg waren, en nog zeldzamer dezulken die moeds genoeg bezaten om hem weerstand te bieden. Gewoonlijk had hij goede aftrek bij de bijgelovige menigte. Hij had te Zwickau het rode aflaatkruis opgericht, en de goede parochianen hadden zich gehaast om het geld, dat tot hun bevrijding moest dienen, op de bodem van de kist te doen klinken. Hij ging met ene volle beurs heen. Op de dag vóór zijn vertrek verzoeken de kapellanen en hun dienaars van hem een afscheidsmaal. Het verzoek was billijk.

De ziel op het kerkhof.

Maar wat gedaan? het geld was reeds geteld en verzegeld. De volgende dag liet hij vroegtijdig de grote klok luiden. De menigte spoedt zich naar de tempel; ieder meent dat er iets buitengewoons is voorgevallen, nademaal de plechtigheid reeds geëindigd was. "Ik was voornemens," zegt hij, "deze morgen te vertrekken; maar in de laatst verlopen nacht word ik door een naar gekerm wakker; ik luister....het komt van het kerkhof.... Helaas! het is ene arme ziel, die mij roept en vurig smeekt om haar van de smart die haar verteert te verlossen! Ik ben dan een' dag langer gebleven, om ten aanzien van die rampzalige ziel de Christelijke harten tot medelijden te bewegen. Ik zelf wil de eerste zijn; maar die mijn voorbeeld niet volgt, zal alle veroordeling waardig zijn." Welk hart in Zwickau zou niet aan zulk ene roepstem hebben gehoor gegeven? Wie weet daarenboven, welke die ziel is die op het kerkhof om hulp schreit? Men geeft in overvloed, en TETZEL brast lustig met de kapellanen en bedienden, van het offer, dat men ter liefde van de Zwickausche ziel heeft aangeboden *(3) (4)*!...

(3) LÖSCHERS Ref. Acta, I, 404. L. Opp., XV, 443, etc.

(4) Hoe kan nog iemand van enig gezond verstand of zedelijk gevoel de verdediging op zich nemen van ene Kerk, en wel als de enige ware en onfeilbare, bij welke immer zulke schandelijkheden, en dat wel niet hier of daar bij min bekende lieden, maar bij 's pausen afgevaardigden, hebben plaats gegrepen? En wil men al beweren dat zodanig iets aldaar niet meer wordt vernomen, aan welk ene ondankbaarheid maakt zich die Kerk niet schuldig, met die mannen op de duur te veroordelen, aan welke zij alleen ook haar verbetering in dat opzicht te danken heeft? Men spreekt van onpartijdigheid, van toenadering van Catholieken en Protestanten; het is wel: maar dan moet eerst aan de nagedachtenis van de eerbiedwaardige mannen worden recht gedaan, die de Catholieke Kerk van zulke

goddeloosheden gezuiverd hebben, en erkend dat gemelde Kerk toen ver was van die onfeilbaarheid die men haar toekent: en dan zullen wij zien, of deze mannen, door heilige ijver vervoerd, in het afbreken van het een of ander, dat, schoon misbruikt, echter in zichzelf goed was, enigzins mochten te ver gegaan zijn. -L.R.

De schoenmaker van Hagenau. De studenten.

De aflaatkramers hadden zich in het jaar 1517 te Hagenau neergezet. De vrouw van een schoenmaker, gebruik makende van de vergunning welke het voorschrift van de commissaris-generaal gaf, had zich, tegen de wil van haar man, een' aflaatbrief aangeschaft, en daarvoor een' goudgulden betaald. Weldra stierf zij, en de weduwenaar liet gene mis lezen voor haar ziel. Uit die hoofde klaagde de priester hem als een verachter van de Godsdienst aan, en de rechter van Hagenau dagvaardde hem om te verschijnen De schoenmaker stak de aflaat van zijn vrouw in de zak en begaf zich naar de plaats der dagvaarding. -"Is uw vrouw dood?" vroeg hem de rechter. "Ja," antwoordde hij. - "Wat hebt gij met haar gedaan?" "Ik heb haar lichaam begraven en haar ziel Gode bevolen" -"Maar hebt gij voor het heil harer ziel ene mis doen lezen?" - "Dat heb ik niet gedaan: het was nutteloos; zij is op het ogenblik van haar dood in de hemel gekomen." "Van waar weet gij dat?" "Ziehier het bewijs." -De weduwenaar trekt daarop de aflaatbrief uit zijn' zak, en de rechter las, in tegenwoordigheid van de priester, daarin met zoveel woorden, dat de vrouw welke denzelve ontvangen heeft op het ogenblik van haar dood niet in het vagevuur komen zal, maar rechtstreeks naar de hemel zal gaan. -"Indien mijn heer de priester," herneemt daarop de beschuldigde, "beweert dat ene mis nog noodzakelijk is, dan is mijn vrouw door onze allerheiligste vader de paus bedrogen geworden; maar zo dit niet het geval is geweest, dan word ik door mijn heer de priester bedrogen." Zo deed het gezond verstand van het volk over die afzetterijen recht. Men wist er niets tegen in te brengen; de beschuldigde werd vrijgesproken en ontslagen *(5)*. Toen TETZEL eens te Leipzig predikte, en hij enige van die vertelselen, waarvan wij een staal geleverd hebben, in zijn preek mengde, liepen twee studenten verontwaardigd uit de kerk, met de uitroep: "Het is ons onmogelijk langer het kinderachtig geklap van die monnik aan te horen *(6)*." Een van hen, verzekert men, was de jonge CAMERARIUS, die later de boezemvriend van MELANCHTON was, en welke zijn leven heeft beschreven.

(5) MUSCULI Loci communes, p. 362.
(6) HOFFMANN's Reformationsgesch. v. Leipz., S. 32.

Myconius.

Maar van al de jonge lieden van die tijd was het ongetwijfeld MYCONIUS, later als Hervormer en geschiedschrijver van de Reformatie beroemd, op wie TETZEL het meeste indruk maakte. Hij had ene Christelijke opvoeding ontvangen. "Mijn zoon!" zei dikwijls zijn vader, een Godvruchtig man in Frankenland, tot hem; "bid menigmaal; want God alleen heeft ons alle dingen uit genade geschonken." "Het bloed van CHRISTUS," voegde hij er bij, "is de enige losprijs voor de zonden van de gehele wereld. O mijn zoon! wanneer er slechts drie mensen door het bloed van CHRISTUS konden behouden worden, geloof echter en geloof het vastelijk dat gij een van die drie mensen zijt *(7)*. Men doet het bloed van de Verlosser smaadheid aan, wanneer men twijfelt of het zalig maakt *(8)*." Vervolgens zijn zoon tegen de handel die zich toen in Duitsland begon te vestigen waarschuwende, zei hij tot hem: "De Roomse aflaten zijn netten, geschikt om geld te vissen en de eenvoudigen te bedriegen. De vergeving van de zonden en het eeuwige leven worden niet gekocht."

(7) "Si tantum tres homines essent salvandi per sanguinem Christi, certo statueret unum se esse ex tribus illis." (M. ADAMI Vita MYCONII.)

(8) Ook hier mogen sommige Protestanten wel iets leren, die uit loutere rechtzinnigheid er hun werk van maken, om de gemoederen in twijfel te houden of CHRISTUS wel voor hen gestorven zij, zich grondende op deze stelling, welke zij de Hervormers toeschrijven, dat de dood van CHRISTUS slechts voor een bepaald getal van mensen zij geweest. Beschouwelijk mag dit in het afgetrokkene hun leer geweest zijn, beoefenend wendden zij het geheel anders aan, en wilden zelfs, dat, al ware het zelfs bekend dat CHRISTUS alleen voor drie bepaalde mensen gestorven was, echter ieder, wie hij zijn mocht, zich voor een van die drie zou houden. En zo sprak niet alleen MYCONIUS, die tot LUTHERS aanhangers behoorde, maar OLEVIANUS, aan wie ook gedeeltelijk ons catechetisch onderwijs te danken is, ging nog verder, en zei, van dien dood van CHRISTUS sprekende: "Gij moet u daarvan zo vergewissen en verzekeren, dat, ofschoon gij arm zondaar alleen in de wereld geweest was, als een enig schaapke, zo zou echter CHRISTUS die negen en negentig schapen, die reeds verheerlijkt in de hemel waren, hebben daargelaten, en tot u uit de hemelse heerlijkheid hier beneden zijn gekomen, om u op te zoeken, op Zijn schouders te dragen en te verlossen, gelijk Hij zelf in het Evangelie getuigt." OLEVIANUS, Over de geloofsartikelen; uitgegeven door G. ZEIJLMANS VAN SELM, bl. 15. -Zo spreken dus al de Hervormers in dezelfde geest. Hoe ver, helaas! is men daarvan afgeweken en stelt de rechtzinnigheid, ja het kenmerk van de echte vroomheid, in het lijnrecht tegenovergestelde gevoelen, wat het gemoed van de vrije toepassing van CHRISTUS' dood, zoveel men kan, afschrikt.

Ontmoeting met Tetzel.

Op de ouderdom van dertien jaar werd FREDERIK naar Annaberg naar school gezonden, om zijn studie te voltooien. Kort daarna kwam TETZEL in die stad, en hield er zich twee jaren op. Men liep in menigte naar zijn predikatiën. "Er is," riep TETZEL met zijn donderende stem uit, "er is geen ander middel om het eeuwige leven te verkrijgen, dan de genoegdoening van de werken. Maar deze genoegdoening is de mens onmogelijk. Er blijft hem dan niets anders over dan deze van de Roomse paus te kopen *(9)*."

(9) "Si nummis redimatur a pontifice Romano." (M. ADAM.)

Toen TETZEL Annaberg moest verlaten, werden zijn redenen dringender. "Weldra," riep hij op een dreigende toon uit, "weldra zal ik het kruis neerwerpen, de deur des hemels sluiten *(10)*, en de glans van de genadezon, die u beschijnt, uitblussen." Daarna opnieuw de roerende stem van de vermaning bezigende, zei hij: "Ziet, nu is het de welaangename tijd, nu is het de dag van de zaligheid!" En om de aanval meer kracht bij te zetten, riep de pauselijke Stentor *(11)*, terwijl hij zich wendde tot de bewoners van een land welks rijkdom in de mijnen bestond, met verheffing van stem uit: "Burgers van Annaberg! haast u voor de aflaten milde bijdragen te leveren, en al uw mijnen en bergen zullen met louter zilver opgevuld worden." Eindelijk maakte hij op Pinksteren bekend, dat hij aan de armen zijne brieven om niet en ter liefde Gods zou uitdelen. De jonge MYCONIUS bevond zich onder de toehoorders van TETZEL. Hij voelde ene brandende begeerte in zich om van dat aanbod gebruik te maken. "Ik ben," zei hij in het Latijn tot de commissarissen, tot welke hij zich wendde, "ik ben

een arme zondaar, en heb aan ene vergiffenis om niet behoefte." - "Alleen diegenen," antwoordden de aflaatkramers, "kunnen aan de verdiensten van CHRISTUS deel verkrijgen, die aan de Kerk de behulpzame hand bieden, dat is te zeggen: die geld geven." - "Wat betekenen dan," zegt MYCONIUS, "die beloften van om niet te schenken, welke aan de deuren en muren van de tempels aangeplakt zijn?" "Geef tenminste een stuiver," zeggen de bedienden van TETZEL, nadat zij tevergeefs bij hun meester ten voordele van de jongeling gesproken hadden. -"Ik kan het niet." "Slechts zes penningen." -"Ik heb ook die niet." De Dominicaners vrezen toen dat hij mogelijk gekomen is om hen te verschalken. "Hoor," zeggen zij tot hem, "wij willen u de zes penningen schenken." Daarop antwoordt de jongeling, terwijl hij diep verontwaardigd zijn stem verheft: "Ik wil gene aflaten welke men koopt. Wanneer ik ze kopen wilde, zou ik slechts één van mijn schoolboeken behoeven te verkopen. Ik wil ene vergiffenis om niet en om Gods wil alleen. Gij zult eens aan God rekenschap geven, dat gij voor zes penningen het heil van ene ziel hebt laten varen." -"Ha! Ha!" zeggen de anderen, "wie heeft u gezonden om ons op de proef te stellen?..." "Nee," herneemt de jongeling, "alleen de begeerte om de Goddelijke genade te ontvangen, heeft mij voor zulke grote heeren kunnen doen verschijnen." En hij vertrok.

(10) "Clausurum januam coeli." (Ibid.)
(11) "Stentor pontificius." (Ibid.)

"Ik was zeer bedroefd," zegt hij, "van zo onmeedogend weggezonden te worden. Maar ik voelde echter in mij een' trooster, welke mij zei dat er een God in de hemel was, die zonder geld en zonder prijs, om Zijns Zoons JEZUS CHRISTUS' wille, aan boetvaardige zielen vergiffenis schonk. Toen ik van die lieden afscheid nam, roerde de Heilige Geest geheel mijn hart. Ik smolt in tranen weg, en bad al snikkende de Heer. "O God!" riep ik uit, "nademaal die mensen mij de vergeving van mij zonde geweigerd hebben, omdat ik geen geld had om deze te betalen, heb Gij, o Heer! medelijden met mij en vergeef mij deze uit loutere genade." Ik begaf mij in mijn kamer; ik nam mijn crucifix, dat op mijn' lessenaar stond, plaatste het op mijn stoel en knielde daarvoor neer. Ik zou niet meer in staat zijn, de gewaarwordingen, die in mijn binnenste plaats hadden, te beschrijven. Ik smeekte God om mijn Vader te willen zijn, en met mij te doen gelijk Hem behaagde. Ik voelde mijn natuur veranderd, omgekeerd, herschapen. Hetgene mij tevoren vermaakte, was mij nu tot walging. Met God te leven en Hem te behagen, dit werd mijn vurigste, mijn enigste begeerte *(12)*."

(12) Brief van MYCONIUS aan EBERUS, in HECHTII Vita TEZELII, Wittemb., p. 114.

Aldus bereidde TETZEL zelf de Hervorming voor. Door schreeuwende misbruiken baande hij de weg voor ene reiner leer; en de verontwaardiging, welke hij bij ene edele jongelingschap verwekte, moest eenmaal met kracht uitbarsten. Men kan daarover oordelen uit het volgende staaltje, dat wij nog willen mededelen.

List van een edelman.

Een Saksisch edelman had TETZEL te Leipzig gehoord, en was diep verontwaardigd over zijn leugentaal. Hij begeeft zich naar de monnik en vraagt hem "of hij recht heeft de zonden te vergeven welke men voornemens is te doen." -"Zekerlijk," antwoordt TETZEL, "daartoe heb ik van de paus volmacht gekregen." - "Welnu!" herneemt de ridder, "ik wenste mij op een' van mijn vijanden een weinig te wreken, zonder de

hand aan zijn leven te slaan. Ik geef u tien kronen, indien gij mij een' aflaatbrief wilt ter hand stellen, die mij volkomen rechtvaardigt." TETZEL maakt zwarigheden: zij komen overeen voor dertig kronen. Kort daarna vertrekt de handeldrijvende monnik van Leipzig. De edelman, van zijn dienaren vergezeld, wacht hem op in een bos tussen Jüterbock en Treblin, valt op hem aan, laat hem enige stokslagen geven en neemt de rijke aflaatkist, welke de inquisiteur bij zich had, mee. TETZEL schreeuwt over het gepleegde geweld, en brengt zijn klacht voor de rechtbanken. Maar de edelman toont de door TETZEL zelf getekende brief, welke hem vooruit van alle verantwoordelijkheid ontslaat.

De hertog GEORGE, die in het eerst over die daad zeer verstoord was geweest, beval op grond van dit geschrift dat men de beschuldigde in vrijheid zou stellen *(13)*.

(13) ALBINUS. -Meissn. Chronik. -L. Opp. (W.), XV, 446; etc. -HECHTIUS, In Vita TEZELII.

Redeneringen van de verstandigen en van het volk.

Overal bracht die handel de gemoederen in beweging, overal werd ervan gesproken. Het was het onderwerp van de gesprekken zowel in de kastelen, de akademiën en de huizen van de burgers, als in de herbergen, wijnhuizen en alle plaatsen van samenkomst van het volk *(14)*. De gevoelens waren verdeeld: velen geloofden, velen waren verontwaardigd. Maar het verstandig deel van de natie verwierp met afkeer het gehele aflaatstelsel. Die leer was zozeer met de heilige Schrift en de zedelijke zin in strijd, dat alle mensen die met enige Bijbelkennis of enig natuurlijk licht begaafd waren, haar reeds bij zichzelf veroordeeld hadden en slechts op een teken wachtten om hun verontwaardiging ruchtbaar te doen worden. Van een' andere kant vond men ruime stof tot spotternijen. Het volk, dat sinds zoveel jaren over het slechte gedrag van de priesters verstoord was, en alleen door vrees voor straf nog in enig ontzag werd gehouden, gaf zich geheel aan zijne haat over. Overal hoorde men klachten en bittere scherts over de geldzucht, welke de geestelijkheid overmeesterde.

(14) L. Opp. (L.), XVII, IlI en 116.

Men bleef daar niet bij. Men viel de macht der sleutelen en het gezag van de opperpriester aan. "Waarom," zei men, "verlost de paus niet op eenmaal al de zielen uit het vagevuur, uit naardien hij er zovelen uit verlost ter liefde van een vergankelijk geld en ten voordeel van de hoofdkerk van de heilig en PETRUS?"

"Waarom viert men nog voor de doden heilige dagen en jaarlijkse missen? Waarom geeft de paus niet terug, of laat hij niet toe dat men terugnemende voordelen en inkomsten, welke men ten behoeve van de doden geschonken heeft, nademaal het voortaan onnut en zelfs berispelijk is om voor diegenen te bidden welke de aflaten voor altoos hebben verlost? Waarin bestaat dan die nieuwe heiligheid van God en de paus, wanneer zij uit liefde voor het geld liever aan een goddeloos en Gode vijandig mens de macht verlenen om ene vrome en de Heere welgevallige ziel uit het vagevuur te verlossen, dan zelf die ziel om niet, uit wezenlijke liefde en ter oorzake van haar grote ellende, te verlossen *(15)*?"

(15) LUTHER, Thesen over de aflaten, Th. 82, 83 en 84

Men sprak van het ruwe en onzedelijke gedrag der aflaatpredikers. "Om te betalen," zei men, "hetgene zij aan de voerlieden die hen met hun koopwaren overbrengen, aan de herbergiers bij wie zij hun intrek nemen, of aan wie ook die hun enige dienst bewijst, verschuldigd zijn, geven zij een' aflaatbrief voor vier, vijf of zoveel zielen als men wil hebben." Zo waren de heilbrieven in de herbergen en op de markten evenals bankbilletten of papieren geld gangbaar. "Draag bij! draag bij! Ziedaar," zei het gemeen, "het hoofd, de staart, de buik en de gehele inhoud van hun preek *(16)*."

(16) L. Opp. (L.), XVII, 79.

Een mijnwerker van Scheeberg.

Een mijnwerker van Scheeberg een aflaatventer ontmoetende, zei tot hem: "Moet men dan al wat gij zo dikwijls van de kracht van de aflaten en het gezag van de paus gezegd hebt, voor waarheid aannemen, en geloven dat men met een' penning, in de geldkist geworpen, ene ziel uit het vagevuur kan vrijkopen?" De aflaatkramer bevestigt dat. "Ach," herneemt de mijnwerker, "welk een onmeedogend mens moet dan de paus zijn, dat hij dus om een' geringe penning ene arme ziel zolang in de vlammen laat kermen! Bijaldien hij geen gereed geld heeft, laat hij dan enige honderdduizend kronen opzamelen, en al die zielen te gelijk verlossen. Wij arme lieden zouden er hem graag de intresten en het kapitaal van betalen *(17)*."

(17) MATTHESIUS, p. 213.

Aldus was Duitsland de schandelijken handel moede, welke binnen het werd gedreven. "Men kon," gelijk LUTHER zegt, "de bedriegerijen van die aartsschelmen van Rome niet langer verdragen *(18)*." Nochtans was er niet een enig bisschop, niet een enig Godgeleerde, die hun kwakzalverij en bedriegerijen durfde aantasten. De gemoederen verkeerden in twijfel. Men vroeg elkaar of God niet enig man zou verwekken, bekwaam om het werk dat te doen stond ten uitvoer te brengen. Maar nergens zag men die verschijnen.

(18) "Fessi erant Germani omnes, ferendis explicationibus, nundinationibus, et infinitis imposturis Romanensium nebulonum." (L. Opp. Lat., in praef.)

Leo X.

De paus welke toen op de bisschoppelijke stoel zetelde was geen BORGIA: het was LEO X, uit het doorluchtig geslacht van de MEDICIS. Hij was bekwaam, oprecht, vol van goedheid en inschikkelijkheid. Zijn omgang was vriendelijk en innemend, zijn edelmoedigheid onbeperkt, en zijn persoonlijke zeden ver boven die van zijn hof verheven. Bij die onderscheidene hoedanigheden voegde hij vele voortreffelijke eigenschappen van een groot vorst. Hij was vooral een groot voorstander van de wetenschappen en kunsten. Hij beminde de pracht, en geen hof overtrof het zijn in luister en feesten. Maar het Godsdienstig gevoel was voor LEO ene geheel onbekende zaak. "Hij bezat," zegt SARPI *(1)*, "zoveel bevalligheid in zijn manieren, dat hij een volmaakt man zou geweest zijn, indien hij enige kennis van Godsdienstzaken gehad had en een weinig meer neiging tot de Godsvrucht, waarover hij zich nimmer sterk bekommerde."

(1) Concilie van Trente, bl. 4.

LEO had veel geld nodig. Hij moest in zijn grote uitgaven voorzien, toereikend zijn bij al zijn milddadigheden, de goudbeurs vullen welke hij dagelijks voor het volk uitstortte, de ongebondene vermakelijkheden van het Vaticaan onderhouden, aan talrijke verzoeken van zijn bloedverwanten en van zijn, aan de vermaken overgegevene, hovelingen voldoen, zijn zuster, die met de prins CIBO, natuurlijke zoon van paus INNOCENTIUS VIII, getrouwd was, een' bruidschat geven, en al wat hem zijn smaak voor de letteren, kunsten en vermaken kostte, betalen. Zijn neef, de kardinaal PUCCI, zo bedreven in de kunst van bijeenschrapen als LEO in die van verkwisten, raadde hem, tot het redmiddel van de aflaten de toevlucht te nemen. De paus deed dan ene bul uitgaan, waarin hij ene algemene aflaat afkondigde, welks opbrengst, zo als hij zei, voor de opbouw van de St. Pieterskerk, dat gedenkteken van priesterlijke grootheid, zou besteed worden. In een brief, gegeven te Rome, onder de vissersring, in november 1517, verlangt LEO van zijn aflaatcommissaris 147 gouden dukaten, om een handschrift van het 33ste boek van TITUS LIVIUS te betalen. Van al het gebruik, dat hij van het geld van de Germanen maakte, was dit ongetwijfeld het beste. Maar met dat al was het vreemd, de zielen uit het vagevuur te verlossen, ten einde het handschrift van de oorlogen des Romeinse volks te kopen.

Albert van Mentz.

Er bevond zich toen in Duitsland een jong vorst, die in vele opzichten een levend beeld van LEO X was: het was ALBERT, een jonger broeder van de keurvorst JOACHIM van Brandenburg. Deze jonge man van 24 jaar was aartsbisschop en keurvorst van Mentz en Maagdenburg geworden; twee jaren later werd hij tot kardinaal benoemd. ALBERT bezat noch de deugden, noch de ondeugden, welke dikwerf de hoge personage van de Kerk hebben gekenmerkt. Jong, lichtzinnig, wereldsgezind, maar niet zonder enige edelmoedige gevoelens, zag hij zeer wel verscheidene misbruiken in de Catholieke Christenheid, en bekreunde zich weinig aan de geestdrijvende monniken die hem omringden. Zijn billijkheid deed hem, tenminste gedeeltelijk, de rechtvaardigheid erkennen van hetgene de vrienden van het Evangelie verlangden. In het binnenste van zijn hart was hij LUTHER niet zeer vijandig. CAPITO, een der uitstekendste Hervormers, was lange tijd zijn kapellaan, zijn raadsman en innigste vertrouweling. ALBERT woonde geregeld zijn predikatiën bij. "Hij verachtte het Evangelie niet," zegt CAPITO, "hij achtte het integendeel zeer hoog, en gedurende lange tijd verhinderde hij de monniken om LUTHER aan te randen." Maar hij zou gewild hebben dat deze hem niet in gevaar bracht, en dat, schoon hij de dwalingen in de leer, en de ondeugden van de lagere geestelijkheid deed kennen, hij zich wel zou wachten om de gebreken van de bisschoppen en vorsten in helder daglicht te stellen. Hij vreesde bovenal zijn naam in geheel die zaak vooraan geplaatst te zien. "Zie," zei later tot LUTHER CAPITO, geneigd om zich met ene bedrieglijke hoop te vleien, gelijk dat in omstandigheden aan de zijn gelijk gewoonlijk het geval is; "zie het voorbeeld van CHRISTUS en de Apostelen: zij hebben de Farizeërs en de bloedschande van Corinthe bestraft; maar zij hebben hen nooit genoemd. Gij weet niet wat erin het hart van de bisschoppen omgaat. Er wordt meer goeds in gevonden dan gij mogelijk wel denkt." Maar de lichtzinnige en van Godsvrucht ontblote geest van ALBERT moest hem nog meer van de Hervorming verwijderen, dan de ingevingen en schroom van zijn eigenliefde. Vriendelijk, geestig, welgemaakt, een liefhebber van pracht, verkwistend, een vriend van tafelvreugde, rijke hofstoet, prachtige gebouwen, buitensporige vermaken en geleerde genootschappen, was die jonge aartsbisschop en keurvorst in Duitsland, wat LEO was te Rome. Zijn hof was een van de prachtigste in het rijk. Hij was bereid, aan de

vermaken en grootheid alle indrukken van de waarheid, die in zijn hart konden dringen, op te offeren. Niettemin bespeurde men in hem, tot aan zijn einde, ene zekere worsteling met betere overtuigingen; en meer dan eenmaal gaf hij bewijzen van gematigdheid en billijkheid.

Pacht van de aflaten.

ALBERT had evenals LEO geld nodig. Rijke handelaars van Augsburg, de FUGGERS, waren hem in voorschot geweest. Hij moest zijn schulden voldoen. Maar nog meer: schoon hij twee aartsbisdommen en een bisdom had weten bijeen te voegen, had hij niet genoeg om aan Rome zijne bisschoppelijke mantel te betalen. Dit pronkgewaad, dat van witte wol gemaakt, met zwarte kruisen geborduurd en door de paus gewijd was, die het aan de aartsbisschoppen zond ten teken van hun heerschappij, kostte 26,000, volgens enigen 30,000 gulden.

ALBERT kwam zeer natuurlijk op het denkbeeld om ter verkrijging van geld tot dezelfde hulpmiddelen als zijn opperhoofd de toevlucht te nemen. Hij verzocht aan de paus om de algemene pacht der aflaten, of, gelijk men te Rome zei, van de "zonde van de Germanen."

Soms dreven de pausen zelf deze geldhandel; soms verpachtten zij deze, gelijk men nog in enige staten met een speelhuis zou doen. ALBERT bood LEO aan om met hem het voordeel van die handel te delen. LEO, het verdrag sluitende, eiste dat men het geld van de bisschopsmantel achtervolgens zou voldoen. ALBERT, die juist op de aflaten rekende om er mee te betalen, wendde zich opnieuw tot de FUGGERS, welke, de zaak deugdelijk achtende, onder zekere voorwaarde het verlangde voorschot gaven, en tot kassiers van de grote onderneming benoemd werden. Het waren de bankiers van de vorsten in die tijd. Later benoemde men hen tot graven, voor de diensten welke zij hadden bewezen.

De Franciscaners en de Dominicaners.

De paus en de aartsbisschop dus de buit van Duitslands vrome zielen vooruit gedeeld hebbende, kwam het er op aan om tot de uitvoering over te gaan, en te onderzoeken wie zich wilde belasten om die geldhandel te bewerkstelligen. Dit werk werd eerst aan de orde van de Franciscaners opgedragen, en hun guardiaan aan ALBERT toegevoegd. Maar deze bekreunde zich weinig aan die onderneming, welke reeds bij alle brave lieden ter kwader faam stond. De Augustijners, onder welke zich meer verlichte mannen dan in de andere monnikorden bevonden, namen deze nog minder ter harte. Intussen vreesden de Franciscaner de paus te mishagen, die hun generaal DE FORLI de kardinaalshoed had gezonden, een’ hoed, welke die arme bedelorde 30.000. gulden gekost had. De guardiaan oordeelde het dan voorzichtiger niet ronduit te weigeren; maar hij wierp ALBERT allerlei zwarigheden voor. Nimmer konden zij het onderling eens worden; ook nam de keurvorst met graagte het hem gedane voorstel aan, om zich alléén met de zaak te belasten. De Dominicaners waren van hun kant zeer begerig naar een aandeel in de algemene verkoping, welke stond te beginnen. TETZEL, reeds in het bedrijf van uitroeper vermaard, ijlde naar Mentz, om de keurvorst zijn diensten aan te bieden. Men herinnerde zich de verdiensten welke hij aan de dag gelegd had bij het afkondigen van de aflaten voor de ridders van de Teutonische orde in Pruisen en Lijfland; men ontving hem, en aldus kwam geheel die handel in de handen van zijn orde *(2)*.

(2) SECKEND., p. 42.

Tetzel nadert.
De eerste maal dat LUTHER van TETZEL hoorde spreken, was, zover wij weten, te Grimma, in het jaar 1516, op het tijdstip dat hij zijn kerkbezoek begon. Men kwam STAUPITZ, die zich nog bij LUTHER bevond, melden dat zich te Würzen een aflaatkramer bevond, met name TETZEL, die veel gerucht maakte. Zelfs verhaalde men hem enige van zijn overdrevene woorden: LUTHER verontwaardigde zich er over en riep uit: "Zo God het wil, zal ik een gat in zijn trommel slaan *(1)*."

(1) LINGK's Reisgesch. LUTH. S. 27.

TETZEL kwam te Berlijn terug, waar hij door de keurvorst JOACHIM, broeder van de algemene pachter, op het vriendelijkst ontvangen was geworden, toen hij zich te Jüterbock kwam nederzetten. De vorsten van Saksen, over die schandelijke handel verontwaardigd, hadden de marskramer het binnenkomen in hun gewesten verboden. Hij moest zich dan op het grondgebied van zijn' meester, de aartsbisschop van Maagdenburg, ophouden. Maar hij naderde Saksen, zoveel hij slechts kon. Hij was te Jüterbock op niet meer dan vier mijlen afstands van Wittenberg. "Die grote beurzendorscher," zegt LUTHER, "begon wakker het land te dorsen, zodat het geld begon te springen, te vallen, te klinken in de kisten *(2)*." Het volk stroomde in menigte van Wittenberg tot de aflaatkramer te Jüterbock.

(2) L. Opp., XVII.

LUTHER was op dit tijdstip nog vervuld met eerbied voor de Kerk en de paus. "Ik was toen de onzinnigste monnik en pausgezinde," zegt hij, "en zo blind, zelfs zo doortrokken met de leringen van Rome, dat ik, zo ik slechts had gekunt, gaarne een ieder zou hebben helpen om het leven brengen, die maar enigszins de paus gehoorzaamheid hadden durven weigeren *(3)*. Ik was een echte SAUL, gelijk er zulke nog vele zijn." Maar in dezelfde tijd was zijn hart gereed om te ontvlammen voor alles wat hij erkende waarheid te zijn, en tegen al hetgene hij geloofde dwaling te wezen. "Ik was een jong doctor, kortelings uit de smederij gekomen, ijverig en blijmoedig in het Woord des Heeren *(4)*."

(3) "Monachum et papistam insanissimum, ita ebrium, imo submersum in dogmatibus papae, etc." (In praef. Opp., Witt. I.)
(4) L. Opp. (W.), XXII.

Luther op de biechtstoel.
LUTHER bevond zich eens op de biechtstoel te Wittenberg. Vele burgers van de stad verschijnen achtervolgens voor hem; zij belijden aan grove ongeregeldheden schuldig te zijn. Overspel, ongebondenheid, woeker, oneerlijkheid, en andere dergelijke zonden, ziedaar waarover zij de dienaar des Woords komen spreken, die zielen waarvan hij eenmaal rekenschap zal moeten geven. Hij berispt, hij bestraft, hij onderricht. Maar hoe groot is zijn verbazing toen die lieden hem antwoorden, dat zij hun zonden niet willen vaarwel zeggen!...De vrome monnik verklaart hun, geheel ontroerd, dat, wanneer zij niet willen beloven zich te zullen beteren, hij hun geen vrijspraak kan geven. Die lieden beroepen zich nu op hun aflaatbrieven; zij brengen ze

te voorschijn, en beweren derzelver deugdelijkheid, Doch LUTHER antwoordt, dat hij zich weinig bekreunt aan het papier dat men hem toont, en voegt er bij: "Wanneer gij u niet bekeert, zult gij allen vergaan." Men tiert, men klaagt over verongelijking; de doctor is onbewegelijk: men moet ophouden van kwaad te doen, men moet leren goed te doen, anders geen vrijspraak. "Wacht u," voegt hij er bij, "aan het geschreeuw van de aflaatkramers gehoor te geven: gij hebt nuttiger dingen te doen dan die vrijbrieven te kopen, welke zij u tot de geringste prijs geven *(5)*."

(5) "Coepi dissuadere populis et eos dehortari ne indulgentiariorum clamoribus aurem praeberent." (L. Opp. Lat., in praef.)

Tetzels woede.

Zeer ontsteld keren die inwoners van Wittenberg in allerijl naar TETZEL terug, en verhalen hem dat een Augustijner monnik zijn brieven volstrekt in geen aanmerking neemt. Op die tijding brult TETZEL van woede. Hij raast, scheldt, vloekt op de predikstoel *(6)*; en om het volk meer schrik aan te jagen, laat hij tot herhaalde malen op de grote markt een vuur aansteken, en maakt bekend dat hij van de paus bevel heeft ontvangen om de ketters, die zich tegen zijn allerheiligste aflaten zouden durven verzetten, te verbranden.

(6) "Wütet schilt und maledeit graulich auf dem Predigtstuhl." (MYCONIUS, Reformationsgesch.)

Zodanig is het feit, dat niet de oorzaak, maar de eerste aanleiding tot de Hervorming was. Een herder ziet de schapen van zijn kudde op een weg die ten verderve leidt; hij zoekt ze daarvan af te brengen. Hij denkt nog niet om de Kerk en de wereld te hervormen. Hij heeft Rome en haar verdorvenheid gezien; maar hij staat tegen Rome niet op. Hij kent de misbruiken, onder welke de Christenheid zucht; maar hij denkt er niet aan om die misbruiken te verbeteren. Hij wil geen Hervormer worden *(7)*. Hij blijft stil in de werkkring, die hem is aangewezen. Hij gaat waar zijn Meester hem roept. Hij neemt te Wittenberg zijn plichten als hoogleraar, als prediker, als herder waar. Hij is gezeten in de tempel waar de leden van zijn Kerk hem hun hart komen openen. Hier is het, op deze plaats, dat het kwaad hem komt bestoken en dat de dwaling zelf hem komt zoeken. Men wil hem beletten zich van zijn last te kwijten. Zijn geweten, de verplichtingen welke hem aan Gods Woord binden, doen zich gelden. Is het God niet die hem roept? Weerstand te bieden is plicht. Het is dus ook rechtmatig. Hij moet spreken.

(7) "Haec initia fuerunt hujus controversiae, in qua Lutherus nihil adhuc suspicans aut somnians de futura mutatione rituum." ("Dit zijn de beginselen van die Godsdiensttwist geweest, waarin LUTHER nog niets van ene aanstaande verandering in de gevestigde gebruiken vermoedde of droomde.)" MELANCHT. Vita LUTH.

Luther zonder plan.

Na deze voorstelling is het gewis niet nodig, ene leugenachtige aantijging, door enige van LUTHERS vijanden, maar ook slechts na zijn dood, uitgevonden, te weerleggen. Het was een jaloezie, aan iedere orde eigen, heeft men gezegd, het was de smart van een schandelijke en verwerpelijke handel aan de Dominicaners meer dan aan de Augustijners toevertrouwd te zien: welke de doctor van Wittenberg vervoerden om

TETZEL en zijn leringen aan te vallen. De wel bewezene daadzaak dat die handel eerst aan de Franciscaners, doch welke dezelfde niet begeerd hadden, was aangeboden geweest is genoeg om een verzinsel, dat de kardinaal PALLAVICINI zelf ene lastering noemt *(8)*, te weerleggen. Voor het overige, wij hebben het zielelijden van LUTHER gezien. Zijn gedrag heeft geen andere verklaring nodig. Hij moest openlijk de leer belijden aan welke hij zijn geluk te danken had. In het Christendom, wanneer men een' schat voor zichzelf gevonden heeft, wil men die ook aan anderen meedelen. In onze dagen heeft men die kinderachtige en laaghartige verklaringen ten opzichte van de grote omwenteling van de zestiende eeuw laten varen. Men weet dat er een krachtiger hefboom vereist wordt om ene wereld in beweging te brengen. Men weet dat de Hervorming in LUTHER alléén haar aanwezen niet had, maar dat zijn eeuw haar moest doen geboren worden.

(8) Hist. del conc. di Trent., l. I.

Luther's rede.

LUTHER, door gehoorzaamheid aan de Goddelijke waarheid, en door liefde tot de mensen in gelijke mate gedreven, beklom de kansel. Hij wapende vooraf zijn hoorders, maar met zachtheid *(9)*, gelijk hij zelf zegt. Zijn vorst had van de paus bijzondere aflaten voor de slotkerk te Wittenberg verkregen. Enige van de slagen, waarmee hij de aflaten van de inquisiteur zou treffen, konden wel op die van de keurvorst vallen. Maar geen nood! hij zal zijn ongenade trotseren. Wanneer hij mensen zocht te behagen, zou hij geen dienaar van CHRISTUS zijn. "Niemand kan uit de heilige Schrift bewijzen, dat de rechtvaardigheid Gods van de zondaar ene boete of genoegdoening eist," zo spreekt de getrouwe dienaar des Woords tot het volk van Wittenberg. "De enige plicht, welke zij hem oplegt, is een waarachtig berouw, ene oprechte bekering, het voornemen om het kruis van CHRISTUS te dragen en goede werken te doen. Het is ene grove dwaling, zelf voor zijn zonden aan Gods gerechtigheid te willen voldoen: want God vergeeft dezelfde steeds om niet, uit onwaardeerbare genade.

(9) "Säuberlich."

"De Christelijke Kerk, wel is waar, vordert iets van de zondaar, en bij gevolg kan zij het hem kwijtschelden. Maar dit is alles...En ook worden die aflaten van de Kerk slechts toegelaten om de trage en onvolkomene Christenen, die zich niet met ijver in goede werken willen oefenen: want zij sporen niemand tot heiligmaking aan, maar laten een ieder in zijn zonde *(10)*."

(10) Men verdraait dus de leer van LUTHER en van de Hervormers, of verstaat dezelfde verkeerd, wanneer men haar beschuldigt dat zij de goede werken onnodig verklaart en dezelfde verhindert. Dat deed integendeel de leer van de aflaten, die voor geld konden bekomen worden. Dit is ook het gevoel van alle waarlijk deugdzaamgezinde mensen. Het was één van de redenen waarom LUTHER over de aflaten zozeer verontwaardigd was, niet minder dan omdat zij, aan de andere zijde, de leer van de genadige rechtvaardiging omverstootte. De inhoud van zijn stellingen tegen de aflaten, welke een weinig verder voorkomen, wanneer men ze nauwkeurig vergelijkt, zal hetzelfde bewijzen. Is het dan al, dat hij soms wat scherp tegen de goede werken schijnt gesproken te hebben, hij was daarom niet tegen de ware goede werken gekant, noch met zichzelf strijdig. Hij

bedoelde dan alleen die nietige werken, welke op eigen goeddunken of mensen inzettingen gegrond waren, of kantte zich daarbij alleen tegen de verdienstelijkheid van de goede werken aan, welke trouwens ook met de ware Christelijke heiligmaking niet kan gepaard gaan.

Daarna het voorwendsel aantastende, waaronder de aflaten afgekondigd zijn, gaat hij dus voort: "Men zou veel beter doen om Gods wil tot de opbouw der St. Pieterskerk bij te dragen, dan tot dit oogmerk aflaten te kopen...Maar, zegt gij, zullen wij ze dan nimmermeer kopen? -Ja, ik heb het reeds gezegd, en ik herhaal het: het is mijn wil, het is mijn raad, dat niemand ze koopt. Laat ze over aan Christenen die slapen; maar gij, scheid u van hen af en gaat uw eigenen weg! Men moet de gelovigen van de aflaten afbrengen en hen tot de werken, die zij nalaten, aansporen."

Vervolgens een' blik werpende op zijn tegenstanders, eindigt LUTHER met te zeggen: "En schoon enigen ook roepen dat ik een ketter ben; (want de waarheid die ik verkondig is zeer schadelijk voor hun geldkist,) ik stoor mij toch weinig aan hun geschreeuw, want het zijn slechts enige verduisterde en zwakke hersenen, die de Bijbel nooit geroken, de Christelijke leer nooit gelezen, hun eigen leraars nooit verstaan hebben, en die, in de verscheurde lompen van hun ijdele begrippen gekleed, in hun morsigheid omkomen *(11)*....Intussen, God geve hun en ons een' rechte zin...Amen!" En de leraar steeg de predikstoel af, latende zijn hoorders over zijn vrijmoedige toespraak zeer bewogen.

(11) "Sondern in ihren löcherichen und zerrissenen Opinien, viel nahe verwesen." (L. Opp. (L.), XVII, 119.)

Deze predikatie werd gedrukt, met graagte gelezen en maakte een' diepe indruk op al degenen die hetzelfde lazen. TETZEL antwoordde er op; en LUTHER verdedigde zich; doch dit had eerst later plaats, ten jare 1518.

Het Allerheiligen-feest naderde. Enige jaarboeken maken hier melding van ene omstandigheid, welke, schoon van weinig belang voor de geschiedenis van die tijd, echter kan dienen om dezelfde te kenmerken. Het is een droom van de keurvorst, welke ongetwijfeld ene waarheid ten grondslag heeft, hoewel er enige omstandigheden kunnen bijgevoegd zijn, door degenen die hetzelfde hebben vermeld. SECKENDORF voert hem aan *(12)*. De vrees van de tegenstanders te doen zeggen, dat de leer van LUTHER op dromen gegrond was, heeft, gelijk die achtenswaardige schrijver opmerkt, mogelijk verscheidene geschiedschrijvers belet om ervan te spreken.

(12) Men vindt dezelfde ook in LÖSCHER, I, 46, enz. TENTZELS Anf. und Fortg. van de Ref. -JÜNKERS Ehrenged. S. 148. - LEHMANNS Beschr. d. Meissn. Erzgeb., u.s. w. en in een handschrift van de archieven van Weimar, geschreven naar het verhaal van SPALATIJN. Het is naar dit handschrift, ten tijde van het laatste eeuwfeest van de Hervorming (in 1817) in het licht gegeven, dat wij die droom vermelden.

Droom van de keurvorst.

De keurvorst FREDERIK van Saksen, zeggen de jaarboeken, was toen op zijn kasteel van Schweinitz, op zes mijl afstands van Wittenberg. Op de 31ste oktober, des

morgens zich alleen bevindende met zijn broeder de hertog JAN, die toen mederegent was, en na zijn dood alleen regeerde, terwijl ook zijn kanselier tegenwoordig was, zei de keurvorst tot de hertog: "Ik moet u, mijn broeder! een' droom verhalen, die ik deze nacht gehad heb en waarvan ik de betekenis wel wilde weten. Deze is zo sterk in mijn geest gegrift, dat ik die niet zou vergeten, al leefde ik nog duizend jaren; want hij is driemaal achter elkaar en gedurig met nieuwe bijzaken bij mij opgekomen."

HERTOG JAN. "Is het een goede of kwade droom?"

DE KEURVORST. "Ik weet het niet; God weet het."

HERTOG JAN. "Ontrust er u niet over: gelief mij hetzelfde mee te delen.

DE KEURVORST. "Gisteren avond mij vermoeid en neerslachtig te bed begeven hebbende, sliep ik spoedig na mijn gebed in, en genoot omtrent twee en een half uur ene zoete rust. Daarop ontwaakt zijnde, had ik tot middernacht allerlei gedachten. Ik peinsde hoe ik het feest van Allerheiligen wilde vieren, ik bad voor de arme zielen in het vagevuur en smeekte God, mij, mijn overwegingen en mijn volk in de waarheid te willen leiden. Ik sliep opnieuw in; en toen droomde ik dat de almachtige God mij een' monnik toezond, die de echte zoon van de heilige Apostel PAULUS was. Al de heiligen vergezelden hem, naar het bevel van God, om van hem bij mij getuigenis te geven en te verklaren dat hij geen bedrog kwam plegen, maar dat al wat hij deed overeenkomstig Gods wil was. Zij verzochten mij in dezelfde tijd, goedgunstiglijk te willen toelaten dat hij iets schreef op de deur van de slotkerk te Wittenberg; wat ik door middel van mijn kanselier toestond. Daarop vertrok de monnik en begon te schrijven, maar dit deed hij in zulke grote letteren, dat ik van Schweinitz kon lezen wat hij schreef. De pen die hij gebruikte was zo groot, dat het uiterste einde tot aan Rome reikte, er de oren van een' rustig nederliggende leeuw *(13)* trof, en de drievoudige kroon op het hoofd van de paus deed waggelen. Al de kardinalen en vorsten, in allerijl toeschietende, beijverden zich om deze op haar plaats te houden. Ik zelf en gij, mijn broeder! wilden deze onderstutten: ik strekte de arm uit...maar ik ontwaakte met opgeheven arm, zeer ontsteld en verstoord op die monnik, welke zijn pen niet beter wist te besturen. Ik kwam een weinig bij mij zelf...het was slechts een droom.

(13) LEO X.

"Maar ik was nog half in de slaap en sloot op nieuw de ogen. De droom hervat zich. De leeuw, steeds door de pen verontrust, begint uit al zijn macht te brullen, zodat de gehele stad Rome en al de staten van het heilige rijk toeliepen om te onderzoeken wat er gebeurde. De paus verlangde, dat men zich tegen die monnik zou verzetten, en wendde zich vooral tot mij, omdat hij zich in mijn land bevond. Ik ontwaakte nogmaals; ik zei éénmaal het *Onze Vader* op, bad God, zijn pauselijke heiligheid te willen beschermen, en sliep weer op nieuw in....

"Toen droomde ik dat al de vorsten des rijks, onder anderen gij en ik, naar Rome liepen, en wij ons de een na de ander' beijverden om die pen in stukken te breken; maar hoe meer pogingen wij in het werk stelden, hoe sterker zij werd; deze kraakte alsof zij van ijzer geweest was: wij werden het eindelijk moede. Ik liet toen aan de monnik vragen, (want ik was nu te Rome en dan te Wittenberg:) Van waar hij die pen

bezat en waardoor het veroorzaakt werd dat deze zo sterk was. "De pen," antwoordde hij, "is afkomstig van ene oude gans in Bohemen, oud honderd jaren *(14)*. Ik bezit deze van een' van mij vorige schoolmeesters. Wat haar kracht aangaat, die komt hieruit voort, dat men haar de ziel of het merg niet kan ontnemen, en ik zelf sta er geheel over verbaasd..." Eensklaps hoorde ik een groot getier; er was uit de lange pen van de monnik een groot aantal andere pennen voortgekomen...Ik ontwaakte voor de derde maal: het was dag..."

(14) JOHANNES HUSS. Dit is hier éne van de omstandigheden welke men er later heeft kunnen bijvoegen, volgens het bekende gezegde van JOH. HUSS. Zie boven, B. I, bl. 103.

HERTOG JAN. "Mijn heer de kanselier! wat dunkt er u van? Indien wij nu een' van God verlichte JOZEF of DANIëL hier hadden!..."

DE KANSELIER. "Uw Hoogheden kennen het gemene spreekwoord, dat de dromen van jonge meisjes, van geleerden en grote heeren gewoonlijk een' verborgen' zin hebben. Maar men zal die van deze droom slechts binnen enige tijd weten, wanneer de dingen, waarop deze betrekking heeft, zullen gebeurd zijn. Beveelt daarom Gode de vervulling er van aan, en stelt alles in Zijn hand."

HERTOG JAN. "Ik denk als gij, mijn heer de kanselier; het is niet behoorlijk dat wij ons verstand gaan uitputten om na te sporen wat dit kan betekenen. God zal alles ter van Zijn ere weten te besturen."

DE KEURVORST. "Onze getrouwe God doe zo! Intussen zal ik nooit de droom vergeten. Ik heb wel op ene uitlegging gepeinsd....maar ik bewaar die voor mij. De tijd zal misschien leren of ik goed geraden heb."

Zodanig was, volgens het handschrift van Weimar, de morgen van de 31ste oktober te Schweinitz; zien wij hoe er de avond van was te Wittenberg. Wij komen hier weer geheel op het gebied van de geschiedeis, en bevinden ons aan ene van de merkwaardigste plaatsen, welke de hand van de eeuwen erin heeft opgetekend.

De woorden van LUTHER hadden weinig uitwerking gehad. TETZEL ging zonder enige belemmering met zijn handel en zijn godonterende redenen voort *(1)*. Zal LUTHER zich aan die schreeuwende misbruiken onderwerpen en het stilzwijgen bewaren? Als herder, heeft hij degenen die tot zijn bediening de toevlucht genomen hadden nadrukkelijk vermaand; als prediker, heeft hij van de kansel ene stem van waarschuwing doen horen. Er blijft hem nog over als Godgeleerde te spreken; er blijft hem over zich te wenden, niet meer tot enige zielen in de biechtstoel, niet meer tot de vergadering van de gelovigen te Wittenberg in de tempel, maar tot al degenen die, gelijk hij, leraars zijn van Gods Woord. Zijn besluit is genomen.

(1) Cujus impiis et nefariis concionibus incitatus LUTHERUS, studio pietatis ardens, edidit propositiones de indulgentiis." ("Door wiens godonterende en schandelijke redenen ontstoken, heeft LUTHER, van begeerte naar Godzaligheid brandende, de stellingen over de aflaten in het licht gegeven.") MELANCHT. Vita LUTH.

Het is niet de Kerk welke hij denkt aan te vallen; het is niet de paus met wie hij ene twistzaak gaat aanvangen: integendeel, zijn eerbied voor de paus laat hem niet toe langer omtrent aanmatigingen, waardoor men hem beledigt, te zwijgen, Men moet de partij van de paus kiezen tegen vermetele mensen, die zijn eerwaardige naam in hun schandelijke handel durven mengen. Wel ver van aan ene omwenteling die het oppergezag van Rome omkeert te denken, meent LUTHER, tegen onbeschaamde monniken, de paus en de Catholieke Christenheid met zich te hebben *(2)*.

(2) Et in iis certus mihi videbar, me habiturum patronum papam, cujus fiducia tunc fortiter nitebar." (L. Opp. Lat., in praef.)

Het allerheiligen feest.

Het feest van Allerheiligen was voor Wittenberg een zeer gewichtige dag, en vooral voor de kerk welke de keurvorst er gesticht had, en die hij met reliquiën had vervuld. Een ieder die op die dag deze kerk bezocht, en er ter biecht ging, verwierf een' rijke aflaat. Ook was op die hoge feestdag te Wittenberg de toevloed van pelgrims zeer groot. LUTHER, reeds besloten, spoedt zich op de avond van de 31ste oktober 1517 kloekmoedig naar de kerk, werwaarts zich de bijgelovige menigte der pelgrims begaf, en slaat aan de deur van deze tempel vijf en negentig thesen of stellingen tegen de leer der aflaten aan. Noch de keurvorst, noch STAUPITZ, noch SPALATIJN, noch iemand zelfs van zijn vertrouwdste vrienden zijn van die stap onderricht geworden *(3)*.

(3) "Cum hujus disputationis nullus etiam intimorum amicorum fuerit conscius." (L. Epp, I, p. 186.)

De thesen.

LUTHER verklaart daarbij in ene soort van inleiding, dat hij die thesen geschreven heeft uit oprechte liefde, en met de uitdrukkelijke begeerte om de waarheid in helder daglicht te stellen. Hij verklaart zich bereid om hetzelfde de volgende dag aan de universiteit zelf, tegen allen en in aller tegenwoordigheid, te verdedigen.

De opmerkzaamheid welke zij verwekken is groot: men leest en herleest deze. Weldra is alles, de pelgrims, de hogeschool, de gehele stad in roer. Ziehier enige van de stellingen, welke men toen met de pen van de monnik geschreven zag aan de deur der kerk te Wittenberg.

1. "Wanneer onze Meester en Heer JEZUS CHRISTUS zegt: Bekeert u, wil Hij dat geheel het leven Zijner gelovigen op aarde ene standvastige en voortdurende boetvaardigheid zij."

2. "Dit woord kan niet verstaan worden van het Sacrament van de boete, (dat is van de biecht en de genoegdoening,) zo als het door de priester bediend wordt."

3. "Intussen wil de Heer hier niet alleen van de inwendige boetvaardigheid spreken: de inwendige boetvaardigheid betekent niets, wanneer zij uitwendig niet allerlei dodingen des vleses te weeg brengt."

4. "De boetvaardigheid en de droefheid, dat is te zeggen de waarachtige boete, duren zolang als een mens zich over zichzelf mishaagt, dat is: totdat hij uit dit leven in het eeuwige leven overgaat."

5. "De paus kan of wil gene andere straf kwijtschelden, dan die hij naar zijn goedvinden, of overeenkomstig de kerkelijke wetten, te weten de pauselijke verordeningen, heeft opgelegd."

6. "De paus kan geen veroordeling wegnemen, maar alleen de vergiffenis, welke God zelf te dien opzichte heeft geschonken, verkondigen en bevestigen; of het moest zijn in de gevallen die aan hem behoren. Wanneer hij anders handelt, blijft de veroordeling geheel dezelfde."

8. "De wetten van de kerkelijke boete moeten slechts aan de levenden opgelegd worden en raken in generlei wijze de doden."

21. "De aflaatcommissarissen bedriegen zich, wanneer zij zeggen dat de mens door de aflaat van de paus van alle straf verlost en behouden wordt."

25. "Dezelfde macht welke de paus over het vagevuur heeft in de gehele Kerk, hebben ieder bisschop en ieder zielverzorger in het bijzonder in hun bisdom en in hun parochie."

27. "Diegenen verkondigen menselijke dwaasheden, welke voorgeven dat op hetzelfde ogenblik als het geld in de kist klinkt de ziel uit het vagevuur vliegt."

28. "Dit is zeker: dat, zodra het geld klinkt, de gierigheid en de winzucht te voorschijn komen, toenemen en vermeerderen. Doch de bijstand en de gebeden van de Kerk zijn alleen van Gods wil en welbehagen afhankelijk."

32. "Zij die zich inbeelden zeker te zijn van hun zaligheid door de aflaten, zullen met degenen die het hun wijsmaken naar de Duivel gaan."

35. Diegenen verkondigen antichristelijke leringen, die beweren dat, om ene ziel uit het vagevuur te verlossen of om een’ aflaat te kopen, er noch droefheid, noch berouw vereist wordt."

36. "Ieder Christen, die een oprecht berouw over zijne zonden ondervindt, heeft ene gehele kwijtschelding van straf en schuld, zonder dat hij daartoe aflaten behoeft."

37. "Ieder oprecht Christen, hetzij dood of levend, heeft deel aan de heilgoederen van CHRISTUS of der Kerk, door Gods gave en zonder aflaatbrief."

38. "Nochtans moet men de uitdeling en de vergiffenis van de paus niet versmaden: want zijn vergiffenis is ene betuiging van de Goddelijke vergeving."

40. "De waarachtige boetvaardigheid en droefheid zoeken de bestraffing en hebben deze lief; maar de zachtheid van de aflaat ontslaat van de bestraffing, en maakt dat men met haat tegen deze vervuld wordt."

42. "Men moet de Christenen leren, dat de paus niet denkt of wil dat men in enig opzicht het kopen van aflaten met enig werk van barmhartigheid vergelijke."

43. "Men moet de Christenen leren, dat degene die de armen meedeelt en de behoeftigen helpt beter doet dan die een' aflaat koopt."

44. "Want het werk van de liefde doet de liefde wassen en maakt de mens Godvruchtiger; terwijl de aflaat hem niet beter maakt, maar alleen geruster voor zichzelf en beter tegen de straf beveiligd."

45. Men moet de Christenen leren, dat hij die zijne naaste in nood ziet, en desniettegenstaande een' aflaat koopt, geen' aflaat van de paus koopt, maar de toorn van God op zich laadt."

46. "Men moet de Christenen leren, dat wanneer zij geen overvloed hebben, zij verplicht zijn alles voor hun huisgezinnen te bewaren, om er zich het nodige voor aan te schaffen, en zij dat niet voor aflaten moeten verkwisten."

47. "Men moet de Christenen leren, dat het kopen van een' aflaat ene vrijwillige en geenszins ene geboden zaak is."

48. "Men moet de Christenen leren, dat de paus, meer behoefte hebbende aan een gelovig gebed dan aan geld, het gebed meer dan het geld begeert, wanneer hij de aflaten uitdeelt."

49. "Men moet de Christenen leren, dat de aflaat van de paus goed is, indien men er zijn vertrouwen niet op stelt; maar dat er niets schadelijker is, indien deze de Godsvrucht doet verloren gaan."

50. "Men moet de Christenen leren, dat, indien de paus de knevelarijen van de aflaatpredikers kende, hij liever zou hebben dat de hoofdkerk van de heiligen PETRUS verbrand en in de as gelegd was, dan deze met de huid, het vlees en de beenderen van zijn schapen opgebouwd te zien."

51. "Men moet de Christenen leren, dat de paus, gelijk zijn plicht is, al moest hij er zelfs de hoofdkerk van de heilige PETRUS voor verkopen, van zijn eigen geld zou uitdelen aan arme lieden, die nu door de aflaatpredikers van hun laatste stuiver worden beroofd."

52. "Te hopen zalig te zullen worden door middel van de aflaten is ene bedrieglijke en nietige hoop, al ware het ook dat de aflaatcommissaris, ja, wat zeg ik? de paus zelf, tot verzekering daarvan, hun zielen ten onderpand wilden geven."

53. "Diegenen zijn vijanden van de paus en van CHRISTUS, die om de prediking van de aflaten het Woord Gods verbieden te verkondigen."

55. "De paus kan geen andere gedachten koesteren dan deze: indien men de aflaat, (ene zaak van minder belang,) met ene klok, een' optocht en ene ceremonie eer bewijst, moet men, en met oneindig meer recht, het Evangelie, (dat voortreffelijker is,) met honderd klokken, honderd optochten en honderd ceremoniën eren en prijzen."

62. "De ware en dierbare schat van de Kerk is het heilig Evangelie van Gods heerlijkheid en genade."

65. "De schatten van het Evangelie zijn netten, waarin men eertijds rijke lieden, en dat tot hun blijdschap, placht te vissen."

66. "Maar de schatten van de aflaat zijn netten, waarmee men in deze tijd de rijkdommen van de mensen vist."

67. "Het is de plicht van de bisschoppen en herders, met allen eerbied de Apostolische aflaatcommissarissen te ontvangen."

68. "Maar het is nog veel meer hun plicht, zich met ogen en oren ervan te verzekeren, dat de genoemde commissarissen niet de dromerijen van hun eigen verbeelding, in plaats van ‘s pausen bevelen, verkondigen."

71. "Vervloekt zij een ieder die spreekt tegen de aflaat van de paus."

72. "Maar gezegend zij een ieder die spreekt tegen de dwaze en onbedachte woorden van de aflaatpredikers."

76. "De aflaat van de paus kan de minste dagelijkse zonde niet wegnemen, voor zover het de schuld of misdaad betreft."

79. "Te zeggen dat het kruis, met de pauselijke wapenen versierd, zoveel vermogend is als het kruis van CHRISTUS, is ene godslastering."

80. "De bisschoppen, herders en Godgeleerden, die gedogen dat men van zulke dingen tot het volk spreekt, zullen daarvan rekenschap moeten geven."

81. "Die schandelijke prediking, die onbeschaamde lofredenen op de aflaten, maken het voor de verstandigen moeilijk de waardigheid en eer van de paus tegen de lasteringen van de predikers, en de fijne en behendige vragen van de gewone lieden te verdedigen."

86. "Waarom, zeggen zij, bouwt de paus de hoofdkerk van de heilige PETRUS niet liever van zijn eigen geld dan van dat van de arme Christenen, daar zelfs zijn staat hoger is dan die van de rijkste CRASSUS."

92. "Mochten wij dan van alle predikers ontslagen worden die tot de Kerk van CHRISTUS zeggen: "Vrede! vrede!" en er is geen vrede."

94. "Men moet de Christenen vermanen om zich te beijveren CHRISTUS, hun Hoofd, door kruis, dood en hel te volgen."

95. "Want het is meer waard door vele verdrukkingen in het koninkrijk van de hemel in te gaan, dan ene vleselijke gerustheid te bekomen door zich met een’ gewaande vrede te troosten."

Ziedaar dan het begin van het werk. De kiemen der Hervorming waren in deze thesen van LUTHER verborgen. Dat de misbruiken van de aflaten erin aangetast werden, was van minder belang; maar onder die aanvallen bevond zich een beginsel, dat, schoon veel minder de aandacht van de menigte tot zich trekkende, eenmaal het gebouw des Pausdoms moest omkeren. De Evangelische leer van ene vrije en genadige vergeving van de zonden was voor de eerste maal openlijk beleden. Nu moest het werk voortgang hebben. Een ieder die dat geloof aan de vergeving der zonden, door de doctor van Wittenberg verkondigd, bezat; een ieder die dat berouw, die bekering en die heiligmaking bezat, waarvan hij de noodzakelijkheid aandrong, zou zich niet meer aan menselijke instellingen bekreunen, zou zich van de windselen en kluisters van Rome ontdoen en de vrijheid van de kinderen Gods deelachtig worden. Alle dwalingen moesten voor deze waarheid vallen. Het is door haar dat het licht in LUTHERS ziel was beginnen te schijnen; het was Eveneens door haar dat het licht zich in de Kerk moest verspreiden. Het was ene heldere kennis van die waarheid, waaraan het de vorige Hervormers had ontbroken. Van daar de onvruchtbaarheid van hun pogingen. LUTHER erkende later onbewimpeld, dat hij, door het verkondigen van de rechtvaardiging door het geloof, de bijl aan de wortel van de boom gelegd had. "Het is de leer," zegt hij, "welke wij in de aanhangers van het Pausdom aanvallen. HUSS en WIKLEFF hebben alleen hun levenswandel aangetast; maar door hun leer aan te tasten, grijpen wij de gans bij de keel. Alles hangt af van het Woord, dat de paus ons heeft ontnomen en vervalst. Ik heb de paus overwonnen, omdat mijn leer van God is, en de zijne van de Duivel *(4)*."

(4) Tafelgesprekken, bl. 1365.

Wij hebben ook in onze dagen die hoofdleer van de rechtvaardiging door het geloof vergeten, ofschoon in een' tegenovergestelde zin als onze vaderen. "In LUTHERS tijd kostte de vergeving van de zonden ten minste geld," heeft een van onze tijdgenoten *(5)* gezegd, "maar in onze dagen bezorgt iedereen zichzelf die voor niet." Die twee tegenstellingen hebben veel overeenkomst met elkaar. Zelfs is er misschien meer vergetenis van God in die welke ons betreft, dan in die van de zestiende eeuw. Het beginsel der rechtvaardiging door de genade van God, dat op het tijdstip van de Hervorming de Kerk uit zoveel duisternis trok, kan alleen ook ons geslacht vernieuwen, aan van dezelfs twijfelingen en slingeringen een einde maken, het egoïsme, waardoor het verteerd wordt, vernietigen, de zedelijkheid en rechtvaardigheid onder de volken vestigen, in één woord, de wereld, die van God gescheiden is, weer aan Hem verbinden.

(5) HARMS van Kie.

Hun kracht.

Maar indien de thesen van LUTHER veelvermogend waren door de kracht van de waarheid welke erin verkondigd werd, zij waren dat niet minder door het geloof van hem die zich als verdediger daarvan aanbood. Hij had met moed het zwaard des Woords uitgetrokken. Hij had die daad in het geloof aan de kracht van de waarheid verlicht. Hij had gevoeld, dat men, volgens de taal van de wereld, iets kan wagen, wanneer men zich op Gods beloften verlaat. "Hij die iets goeds wil beginnen," zegt hij, sprekende van die stoutmoedige aanval, "onderneme het in vertrouwen op de deugdelijkheid van de zaak, en niet, (hiervoor wachte hij zich!) op de bijstand en troost der mensen. Daarenboven vreze hij de mensen en zelfs de gehele wereld niet.

Want dit woord zal niet liegen: "Het is goed op de Heer te betrouwen. En zeker, een ieder die op U betrouwt zal niet beschaamd worden." Maar hij die niets wil of kan wagen in vertrouwen op God, wachte zich wel om iets te ondernemen *(6)*." Na zijn thesen aan de deur van de kerk van al de heilige aangeslagen te hebben, keerde LUTHER ongetwijfeld in zijn vreedzame cel terug, vervuld met die vrede en die blijdschap, welke ene in de naam des Heeren en voor de eeuwige waarheid verrichte daad veroorzaakt.

(6) L. Opp. (L.), VI, 518.

Luther's gematigdheid.

Hoe groot de onversaagdheid ook zij die in deze thesen doorstraalt, men wordt daarin nog de monnik gewaar, die zou beven om in zijn ziel enige twijfel aan het gezag van de zetel van Rome te ontdekken. Maar door de leer van de aflaten aan te vallen, kantte LUTHER zich, zonder het zelf te vermoeden, tegen vele dwalingen aan, welker ontdekking de paus niet aangenaam kon wezen, aangezien zij vroeg of laat moest meewerken om zijn opperhoofdigheid in twijfel te trekken. LUTHER zag toen zo ver niet; maar hij voelde hoe stout de stap was die hij deed, en meende uit die hoofde de stoutheid ervan te moeten matigen, zoveel dat de aan de waarheid verschuldigde eerbied toeliet. Hij bood dan zijn thesen slechts als twijfelachtige stellingen aan, ten opzichte van welke hij de inlichting van de geleerden verzocht; en voegde er (wel is waar volgens een gevestigd gebruik) ene plechtige verklaring bij, waarin hij betuigde niets te willen zeggen of verzekeren dat niet gegrond was op de heilige Schrift, de kerkvaders en de wetten en verordeningen van de stoel van Rome.

De Voorzienigheid.

LUTHER stond, in het vervolg, bij het zien van de onmetelijke en onverwachte gevolgen van die moedige aanval, dikwijls over zichzelf verbaasd, en kon niet begrijpen dat hij die had durven ondernemen. Het is dat een machtiger en onzichtbare hand hier de stuurlijnen vasthield, en de heraut van de waarheid op ene weg bracht die zij hem nog verborgen hield, en voor welks moeilijkheden hij misschien zou teruggedeinsd zijn, zo hij ze gekend hadde en alleen en uit zichzelf voortgerukt was. "Ik ben," zegt hij, "zonder overlegd plan, buiten mijn gedachte en mijn wil in die twistzaak geraakt, ja geheel onvoorziens erin gewikkeld. Ik neem God tot getuige, die alle harten doorgrondt *(7) (8)*."

(7) "Casu enim, non voluntate nec studio, in has turbas incidi; Deum ipsum testor." (L. Opp. Lat., in praef.)

(8) Deze woorden, ongezocht uit het hart gevloeid, zijn alleen genoegzaam om de laster tegen de bedoelingen van LUTHER, alsof hij iets anders gezocht had dan hij voorgaf, en door onedele drijfveren was bewogen, te niet te doen. En trouwens de gehele geschiedenis zijns levens en van zijn werkzaamheden bewijst het, hoe hij allereerst door zijn geweten gedrongen dit werk begonnen heeft, zonder al de gevolgen daarvan nog vooruit te berekenen, hoe hij dikwijls tegen zijn dank daartoe is voortgedreven, van God zelf daartoe was voorbereid en meer en meer bekwaam gemaakt, en van de misvattingen, die hem eerst nog aankleefden, werd gelouterd, waartoe de verkeerde handelingen van zijn tegenstanders zelve aanleiding gaven. - L.R.

Brief aan Albert.

LUTHER had de bron der misbruiken leren kennen. Men had hem een met de wapenen van de aartsbisschop van Mentz en Maagdenburg versierd boekske gebracht, dat de voorschriften inhield die men bij het vertier van de aflaten moest volgen. Het was dus die jonge prelaat, die smaakvolle vorst, welke die ganse kwakzalverij voorgeschreven, of tenminste goedgekeurd had. LUTHER ziet in hem steeds zijn' overste, wie hij ontzag en eerbied moet toedragen *(9)*. Hij wil niet zonder overleg in de lucht schermen, doch zich liever wenden tot degenen die met het bestuur van de Kerk belast zijn. Hij schreef hem een' brief vol van rondborstigheid en nederigheid tevens. Het was op dezelfde dag toen hij de thesen aansloeg, dat LUTHER aan ALBERT schreef.

(9) "Domino suo et pastori in CHRISTO venerabiliter metuendo." (Opschrift van de brief. Epp., I, p. 68.)

"Vergeef mij, eerwaardigste vader in CHRISTUS en doorluchtigste vorst!" zegt hij tot hem, "wanneer ik, die slechts de geringste van de mensen *(10)* ben, de stoutheid heb van aan Uw Doorluchtigheid te schrijven. De Heer JEZUS is mijn getuige, dat ik, voelend hoe gering en verachtelijk ik ben, lange tijd geaarzeld heb om het te doen...Uw Hoogheid gelieve echter een' blik te slaan op een' nietige stofworm, en neme, volgens zijn bisschoppelijke zachtmoedigheid, mijn verzoek in genade aan.

(10) "Fex hominum." (Ibid.)

"Men draagt hier en daar in het land in naam van Uwe Genade de pauselijke aflaat rond. Ik wil mij niet zozeer over het geschreeuw van de predikers beklagen, (want ik heb het zelf niet gehoord,) als wel over de verkeerde begrippen van de eenvoudige en onbeschaafde lieden onder het volk, die door het kopen van aflaten zeker van hun zaligheid menen te wezen....

"Grote God! de zielen die aan uw zorgen, voortreffelijkste vader! toevertrouwd zijn, worden niet onderwezen ten leven, maar ten dood. De rechtvaardige en gestrenge rekenschap, die van u zal afgeeist worden, vermeerdert en neemt van dag tot dag toe....Ik heb niet langer kunnen zwijgen. Nee! de mens wordt niet behouden door het werk of de dienst van zijn bisschop...Nauwelijks zelfs wordt de rechtvaardige behouden, en de weg is nauw die ten leven leidt. Waarom vervullen dan de aflaatpredikers door nietige fabelen het volk met ene vleselijke gerustheid?

"Volgens hun zeggen, moet de aflaat alléén verkondigd, alléén verheven worden....Wel zo!...Is het niet de voornaamste en enige plicht van de bisschoppen aan het volk het Evangelie en de liefde van CHRISTUS te onderwijzen *(11)*? CHRISTUS zelf heeft nergens geboden de aflaat te prediken; maar Hij heeft nadrukkelijk bevolen het Evangelie te prediken *(12)*. Hoe afschuwelijk en gevaarlijk is het dan voor een' bisschop, wanneer hij toelaat dat men van het Evangelie zwijgt, en dat het geraas van de aflaten alleen en onophoudelijk zijn volk in de oren klinkt!....

(11) "Ut populus Evangelium discat atque charitatem CHRISTI." (LUTH. Epp., I, p. 68.)
(12) "Vehementer praecipit." (Ibid.)

"Waardste vader in God! in het voorschrift der commissarissen dat (ongetwijfeld buiten uw weten) in naam van Uw Genade is bekend gemaakt geworden, wordt gezegd dat de aflaat de kostbaarste schat is; dat daardoor de mens met God verzoend wordt, en dat het berouw niet noodzakelijk vereist wordt bij degenen die hem kopen.

"Wat kan ik en wat moet ik dan doen, waardste bisschop, doorluchtigste vorst? Ach! ik smeek Uwe Hoogheid, door de Heer JEZUS CHRISTUS, op deze zaak een oog van vaderlijke oplettendheid te slaan, dat boek geheel te doen verdwijnen, en de predikers te bevelen om andere vertogen voor het volk te houden. Indien gij het niet doet, vrees dan van eenmaal zich ene stem te zien verheffen welke die predikers zal weerleggen, tot grote schande van Uwe doorluchtige Hoogheid."

LUTHER zond te gelijker tijd de aartsbisschop zijn thesen, en verzocht hem in een naschrift deze te lezen, om zich te overtuigen van de weinige zekerheid welke de leer van de aflaten bezat.

Onverschilligheid van de bisschoppen.
Zo was het LUTHERS gehele begeerte dat de wachters van de Kerk mochten ontwaken en eindelijk eens bedacht zijn om de rampen die haar verwoestten te doen ophouden. Niets ademt meer grootheid van geest en eerbied dan deze brief van een' monnik aan een' van de grootste vorsten van de Kerk en des rijks. Nooit handelde men meer in de geest van het bevel van CHRISTUS: "Geeft de keizer dat des keizers is en Gode dat Gods is." Dit is niet de gang van onstuimige revolutionnairen, die de heerschappijen verachten en de machten versmaden. Het is de stem des gewetens van een' Christen en priester, die allen eere geeft, doch die bovenal de vreze Gods bezit. Maar alle beden en smekingen waren vruchteloos. De jeugdige ALBERT, te zeer op zijn vermaken en het involgen van zijn eerzucht gezet, antwoordde niet op een zo plechtig verzoek. De bisschop van Brandenburg, een geleerd en Godvruchtig man, onder wiens gebied LUTHER behoorde, en wie hij ook zijn thesen zond, antwoordde dat hij de macht van de Kerk aantastte; dat hij zichzelf veel moeite en verdriet zou veroorzaken, en dat hij hem sterk raadde de zaak te laten varen. De voornaamsten van de Kerk sloten het oor voor de stem van God, welke zich door middel van LUTHER op zulk ene nadrukkelijke en treffende wijze liet horen. Zij wilden de tekenen van de tijds niet onderscheiden; zij waren met die zelfde blindheid geslagen welke reeds de val van zoveel machten en heerschappijen na zich gesleept heeft. "Zij dachten toen beiden," zei LUTHER later, "dat de paus voor zulk een' ellendige bedelaar als ik *(13)* veel te sterk zou zijn."

(13) "Solchem elenden Bettler."

Maar LUTHER kon beter dan de bisschoppen oordelen over de treurige invloed van de aflaten op de zeden en het leven van het volk: want hij stond met het in nauwe betrekking. Hij zag bestendig en van nabij hetgene de bisschoppen alleen uit ontrouwe berichten kenden. Indien de bisschoppen hem begaven, God begaf hem niet. De Heer van de Kerk, die Zijn troon heeft in de hemel en Wien alleen alle macht gegeven is op aarde, had zelf de grond bereid en het zaad in de hand van Zijn dienaar gelegd; Hij gaf vleugelen aan die zaden van de waarheid, en verspreidde ze in één ogenblik over de ganse uitgestrektheid van Zijn Kerk.

Niemand bood zich de volgende dag aan de hogeschool aan om de stellingen van LUTHER te bestrijde. TETZELS handel was te zeer in verachting en te schandelijk dan dat een ander dan hij zelf, of één van zijns gelijken, de handschoen zou hebben durven opnemen. Maar die thesen waren bestemd om verder dan onder de gewelven van een academische gehoorzaal weerklank te vinden. Nauwelijks waren zij aan de deur van de slotkerk te Wittenberg vastgenageld, of er volgde, op het zwak geluid van de hamerslagen, in geheel Duitsland zulk een slag, dat deze tot de fondamenten van het trotse Rome doordrong, de muren, deuren en posten van het Pausdom met een' haastige val bedreigde, zijn helde schrik en ontsteltenis aanjoeg, en te gelijker tijd vele duizenden mensen uit de slaap van de dwaling deed ontwaken *(14)*.

(14) WALTHER, Nachr. v. LUTHER, S. 45.

Verspreiding van de thesen.

Die thesen verspreidden zich met de snelheid van de bliksem. Gene maand was er verstreken of zij waren reeds te Rome. "In veertien dagen," zegt een geschiedschrijver van die tijd, "waren zij door geheel Duitsland verspreid, en in vier weken hadden zij genoegzaam de gehele Christenheid doorkruist, evenalsof de engelen zelf de boodschappers er van geweest waren en ze voor de ogen van alle mensen hadden gebracht. Niemand zou het kunnen geloven welk een opzien zij baarden *(15)*." Zij werden later in het Hollands en Spaans vertaald, en een reiziger verkocht ze te Jeruzalem. "Ieder," zegt LUTHER, "klaagde over de aflaten, en terwijl al de bisschoppen en leraars het stilzwijgen bewaard hadden, en niemand de bel had willen aanbinden, Werd de arme LUTHER een vermaard doctor, omdat er toch eindelijk, zei men, één gekomen was die het gewaagd had. Maar ik wilde die eer niet, en de zang scheen mij te hoog voor de woorden *(16)*."

(15) MYCONIUS, Hist. ref., p. 23.
(16) "Das Lied wollte meiner Stimme zu hoch werden." (L. Opp)

De pelgrims die om het feest van Allerheiligen uit alle oorden te Wittenberg samengevloeid waren, brachten veelal ten hunnent, in plaats van aflaten, de beroemde thesen van de Augustijner monnik over. Zij werkten dus mee om ze te verspreiden. Ieder las, overdacht, verklaarde ze. Een groot aantal oprechte en brave mensen verheugde zich over die eenvoudige en treffende belijdenis van de waarheid, en wenste van ganser harte dat LUTHER het werk zou voortzetten dat hij had begonnen. "Ik bemerk," zegt een zeer geloofwaardig man, een van de grootste mededingers van de Hervormer, ERASMUS namelijk, "dat hoe zuiverder zeden en hoe meer Evangelische Godsvrucht men bezit, men LUTHER ook minder vijandig is. Zijn wandel wordt zelfs door diegenen geprezen die zijn geloof niet kunnen verdragen. De wereld was verdrietig over ene leer waarin zich zo veel kinderachtige fabelen en menselijke inzettingen bevonden, en dorstte naar dat levende, zuivere en verborgen water, dat uit de aderen van de Evangelisten en Apostelen stroomt. LUTHERS geest was geschikt om die dingen te volvoeren, en zijn ijver moest hem voor ene zo schone onderneming ontvlammen *(17)*."

(17) ERASMUS, Aan een' kardinaal. (Epp., LXIV.)

Om zich enig denkbeeld te vormen van de onderscheidene maar verbazende uitwerkselen welke deze stellingen in Duitsland te weeg brachten, moet men ze overal

waar zij doordrongen, in de kabinetten van de geleerden, in de cellen van de monniken, in de paleizen van de vorsten, volgen.

Reuchlin.
REUCHLIN ontving ze. Hij was de harde strijd moede, die hij tegen de monniken had te leveren gehad. De kracht welke de nieuwe kampvechter in zijn thesen aan de dag leide, wekte de verdoofde geesten van de oude voorstander van de letteren weer op, en gaf zijn treurig harte de vreugde weer. "Gode zij dank!" riep hij na het lezen ervan uit: "nu hebben zij een' man gevonden die hun zoveel zal te doen geven, dat zij wel genoodzaakt zullen zijn om mijn ouderdom in vrede te laten gaan.

Erasmus.
De voorzichtige ERASMUS bevond zich in de Nederlanden, toen de thesen hem in handen kwamen. Hij verheugde zich inwendig van zijn geheime wensen voor de verbetering van de misbruiken met zoveel moed uitgesproken te zien: hij gaf de schrijver zijn goedkeuring, hem alleen tot meer gematigdheid en voorzichtigheid vermanende. Enige nochtans in zijn tegenwoordigheid LUTHER van onstuimigheid beschuldigende, zei hij: "God heeft aan de mensen een' arts gegeven, die dus in het vlees snijdt, omdat anders de wond ongeneeslijk werd." En toen later de keurvorst van Saksen hem zijn oordeel vroeg over de zaak van LUTHER, antwoordde hij al glimlachende: "Ik verwonder er mij in het geheel niet over dat hij zoveel opzien heeft verwekt; want hij heeft twee onvergeeflijke misslagen begaan, doordien hij de driedubbele kroon van de paus en de buik van de monniken aangerand heeft *(1)*."

(1) MüLLERS Denkw., IV, 256.

Fleck.
Doctor FLECK, prior van het klooster te Steinlausitz, las sinds lange tijd de mis niet meer, maar had aan niemand de ware oorzaak ervan gezegd. Op zekere dag vond hij in de eetzaal van zijn klooster de thesen van LUTHER; hij nam ze; hij las ze; en, zich niet meer van vreugde kunnende bedwingen, riep hij uit: "O! eindelijk is hij gekomen die het u, o monniken! zal doen zien...." Daarna schreef hij aan de doctor om slechts met moed die roemvolle strijd vol te houden. LUTHER noemt hem een' man vol van blijdschap en vertroosting *(2)*.

(2) FLACCH Catal. testium veritatis.

Bibra. De keizer.
Er bevond zich toen op de oude en beroemde bisschoppelijke zetel van Würzburg een Godvruchtig, braaf en wijs man, volgens de getuigenis zijner tijdgenoten, LA URENTIUS VAN BIBRA, die wij reeds gelegenheid gehad hebben te noemen. Toen hem een edelman kwam boodschappen dat hij zijn dochter voor het klooster bestemde, zei hij tot hem: "Geef haar liever een' man." Vervolgens voegde hij er bij: Hebt gij daartoe geld nodig? ik zal het u lenen." De keizer en al de vorsten hadden voor hem de hoogste achting. Hij zuchtte over de ongeregeldheden van de Kerk en vooral van de kloosters. De thesen kwamen ook in Zijn bisschoppelijk paleis; hij las ze met grote blijdschap, en verklaarde openlijk dat hij LUTHER zijn goedkeuring gaf. Later Schreef hij aan keurvorst FREDERIK: "Laat de vrome doctor MARTIJN LUTHER niet vertrekken; want men doet hem onrecht." De keurvorst, over deze betuiging verblijd, schreef het eigenhandig aan de Hervormer. Keizer

MAXIMILIAAN, voorganger van KAREL V, las zelf met bewondering de thesen van de Wittenbergse monnik; hij ontdekte de bekwaamheid van deze man; hij voorzag dat die onbekende Augustijner voor Duitsland wel eens een machtig bondgenoot zou kunnen worden in de worsteling met Rome. Hij liet de keurvorst van Saksen door een' afgezant zeggen: "Neem de monnik LUTHER zorgvuldig in acht; want er zou wel eens een tijd kunnen komen dat men hem nodig had." En kort daarna zich met de vertrouwdste raadsman van de keurvorst, PFEFFINGER, op de rijksdag bevindende, zei hij tot hem: "Eilieve! wat doet uw Augustijner? Waarlijk, zijn stellingen zijn niet te verachten. Hij zal eraan de monniken schone van doen zien *(3)*."

(3) SCHMIDT, Brandenb. Reformationsgesch., S. 124.

De paus.

Te Rome zelf en in het Vaticaan werden de thesen niet zo slecht ontvangen. LEO X beoordeelde ze meer als beminnaar van de letteren dan als paus. Het vermaak dat zij hem veroorzaakten deed hem de harde waarheden die ze behelsden vergeten; en toen de opziener van het heilig paleis, SYLVESTER PRIERIAS, die met het onderzoeken van de boeken belast was, hem aanspoorde om LUTHER als ketter te behandelen, antwoordde hij: "Deze broeder MARTIJN LUTHER is een zeer voortreffelijk genie, en al wat men ten zijne nadeel zegt is niets anders dan monniken-jaloezie *(4)*."

(4) "Che frate MARTINO LUTHERO haveva un bellissimo ingegno, e che coteste erano invidic fratesche." (BRANDELLI, tijdgenoot van LEO, een Dominicaner, Hist. trag., pars III.)

Myconius.

Er waren weinig mensen op welke LUTHERS thesen meer invloed hadden dan op de scholier van Annaberg, die TETZEL zo onmeedogend van zich had gestoten. MYCONIUS had zich in een klooster begeven. Dezelfde nacht van zij ne aankomst had hij in een' droom een uitgestrekt veld met rijpe korenaren bedekt menen te zien. "Maai af," had tot hem de stem van zijn leidsman gezegd; en toen hij zich wegens zijn onbekwaamheid verontschuldigd had, had zijn gids hem een' maaier getoond die met onbegrijpelijke vlijt werkte. "Volg hem en doe als hij," had de gids gezegd *(5)*. MYCONIUS, gelijk LUTHER, naar heiligheid begerig, gaf zich in het klooster aan waken, vasten, ontberingen en alle door mensen uitgevondene werken over. Maar ten laatste wanhoopte hij van ooit tot het doel van zijn streven te zullen geraken. Hij liet de studiën varen, en gaf zich alleen aan handenarbeid over. Nu bond hij boeken in, dan oefende hij zich op de draaibank, dan weer deed hij iets anders. Deze uitwendige werkzaamheid kon echter zijn ontrust geweten niet stillen. God had tot hem gesproken, hij kon niet weer in zijn' vorige slaap vallen. Deze angstvolle toestand duurde verscheidene jaren. Men verbeeldt zich soms dat de wegen der Hervormers zeer gemakkelijk waren, en dat hun bij het verwerpen van de door de Kerk gebodene oefeningen niets anders overbleef dan aangename rust en gemak. Men weet niet dat zij niet tot de waarheid geraakten dan door inwendige worstelingen, duizendmaal zwaarder dan de onderhouding van kloostergebruiken, waaraan zich slaafse gemoederen gemakkelijk onderwierpen *(6)*.

(5) M. ADAMI Vita MYCONII.

(6) Dit is ene eigenaardige en juiste opmerking van de schrijver, welke de zaak in het ware licht vertoont. Het moge dan zijn dat ook nu nog de verdedigers van de

Roomse Kerk zich op de menigvuldige dodingen des vleses en eigenwillige ontberingen, als op iets voortreffelijks en als bewijzen van de Godsvrucht van hun leden, vooral van hun monniken, beroepen: men houdt wel in het oog, dat deze zich daardoor ene vleselijke gerustheid bezorgen, en dus in de grond zichzelf zoeken; terwijl de niet minder ernstig denkende onder ons, (want op de lichtvaardige hoop is aan geen van beide zijden acht te geven,) niet zo ligt zich in enig gedaan werk, al ware het ook moeilijk of pijnlijk, geruststellen, maar veel inwendige strijd en moeilijkheid ondervindt, wanneer zij, al is het ook slechts in de gewone handelingen dezes levens, een onergerlijk geweten voor God en de mensen zoeken te bewaren, en vooral het pad van de waarheid en gerechtigheid nauwkeurig zoeken uit te vinden naar Gods, niet naar hun eigen of van de mensen wil of gedachte, en het standvastig bewandelen, zonder af te wijken ter rechter- of ter linkerzijde. -L.R.

Eindelijk kwam het jaar 1517; de thesen van LUTHER verscheen in het licht, zij liepen de Christenheid door; zij kwamen ook in het klooster waar zich toen de scholier van Annaberg bevond. Hij verborg zich met een ander monnik, JOHAN VOIT, in een' afgelegen' hoek, om ze geheel op zijn gemak te lezen *(7)*. Dit was wel de waarheid die hij van zijn vader geleerd had; zijn ogen werden geopend; hij werd in zich ene stem gewaar die beantwoordde aan die welke toen in geheel Duitsland gehoord werd, en een grote troost vervulde zijn hart. "Ik zie wel," zei hij, "dat MARTIJN LUTHER de maaier is die ik in de droom gezien heb, en die mij de aren heeft leren inzamelen." Hij begon terstond de leer te belijden welke LUTHER verkondigd had. De monniken verschrikten toen zij hem hoorden: zij bestreden hem; zij kwamen tegen LUTHER en zijn klooster op. "Dit klooster," antwoordde MYCONIUS, "is als het ware het graf van de Heer: men zou willen beletten dat CHRISTUS er uit verrijze; maar men zal er niet in slagen." Eindelijk zijn oversten ziende dat zij hem niet konden overtuigen, verboden zij hem gedurende anderhalf jaar allen toegang van buiten, lieten hem niet toe brieven te schrijven of te ontvangen, en bedreigden hem met ene eeuwigdurende gevangenis. Nochtans brak ook voor hem het uur van de verlossing aan. Later tot herder te Zwickau benoemd, was hij de eerste die zich in de kerken van Thuringen tegen het Pausdom verklaarde. Toen kon hij, zegt hij, met zijn eerwaardige vader LUTHER arbeide in de oogst des Evangelies' JONAS heeft hem genoemd een' man die kon wat hij wilde *(8)*.

(7) "Legit tunc cum JOANNE VOITO, in angulum abditus, libellos LUTHERI." (M. ADAM.)
(8) "Qui potuit quod voluit."

Vrees ten opzicht van Luther.
Er waren buiten twijfel nog andere zielen voor wie de thesen van LUTHER het teken des levens waren. Zij ontstaken een nieuw licht in vele cellen, hutten, paleizen. Het volk zelf, dat het Godgeleerd geschil niet zeer begreep, doch slechts wist dat die man zich tegen de heerschappij van de monniken verzette, ontving hem met onuitsprekelijke vreugde. Er werd door die vrijmoedige stellingen ene grote opschudding in Duitsland veroorzaakt. Maar andere tijdgenoten van de Hervormer voorzagen de gewichtige gevolgen welke zij konden hebben, en de menigvuldige hinderpalen die zij moesten ontmoeten. Zij gaven openlijk hun vrees te kennen en verblijdden zich niet dan al bevende.

Adelman.
"Ik vreze zeer," schreef de voortreffelijke kanunnik van Augsburg, BERNARD ADELMAN, aan zijn' vriend PIRCKHEIMER, "dat de waardige man eindelijk voor de geldzucht en macht van de aflaatpachters zal moeten wijken. Zijn vertogen hebben zo weinig invloed, dat de bisschop van Augsburg, onze primaat en metropolitaan *(9)*, in naam van de paus nieuwe aflaten voor St. Pieter te Rome heeft bevolen. Hij haaste zich om de hulp van de vorsten te zoeken; hij wachte zich om God te verzoeken: want men zou van zijn zinnen beroofd moeten zijn om het dreigend gevaar waarin hij verkeert niet te zien." ADELMAN verheugde zich zeer toen het gerucht liep dat HENDRIK VIII LUTHER naar Engeland geroepen had. "Hij zal daar," zo dacht hij, "in vrede de waarheid kunnen verkondigen." Velen verbeeldden zich zo dat de leer des Evangelies de macht van de vorsten ten steun moest hebben. Zij wisten niet dat zij zonder die macht voortgaat, en dat, wanneer die met haar is, zij daardoor dikwijls wordt belemmerd en gekrenkt. De vermaarde geschiedschrijver ALBERT KRANS lag te Hamburg op zijn sterfbed, toen men hem de thesen van LUTHER bracht. "Gij hebt gelijk, broeder MARTIJN!" riep de stervende uit; "maar gij zult er niet in slagen....Arme monnik! ga in uw cel en zeg: o God! ontferm U over mij *(10)*!"

(9) "Totque uxorum vir;" ("eu zo veler vrouwen man,") voegt hij er bij. (HEUMANI Documenta litt., p. 167.)
(10) "Frater, abi in cellam, et dic: Miserere mei." (LINDNER, In LUTHERS Leben, S. 93.)

Een oud priester.
Een oud priester te Hexter in Westfalen, de thesen in zijn pastorie ontvangen en gelezen hebbende, zei in plat Duits, terwijl hij het hoofd schudde: "Waarde broeder MARTIJN! indien gij erin slaagt om dat vagevuur en al die kooplieden in papier omver te werpen, zijt gij waarlijk een groot heer." ERBENIUS, die ene eeuw later leefde, schreef onder die woorde deze regelen:

Zo hij nog in leven was (11)?"

(11) "Quid vero nunc si viveret, Bonus iste clericus diceret?"

Niet alleen was een groot aantal van LUTHERS vrienden wegens zijn stap met vrees bezet, ook velen gaven hem hun afkeuring te kennen.

De bisschop.
De bisschop van Brandenburg, met kommer een zo gewichtig geschil in zijn bisdom ziende aanvangen, zou het hebben willen onderdrukken. Hij besloot het met zachtheid te beginnen. "Ik vind," liet hij, door de abt van LENIN, LUTHER zeggen, "in de thesen over de aflaten niets dat met de Catholieke waarheid strijdig is; ik zelf veroordeel dat onvoegzaam rondbazuinen; maar om des vredes wille en uit achting voor uw bisschop, laat af van over dat onderwerp te schrijven." LUTHER was er over bewogen dat een zo voornaam abt en een zo voornaam bisschop zich met zoveel nederigheid tot hem wendde. Getroffen en door de eerste ontroering van zijn hart vervoerd, antwoordde hij: "Ik ben tevreden: ik wil veel liever gehoorzamen dan mirakelen doen, schoon mij dat ook mogelijk was *(12)*."

(12) Bene sum contentus: malo obedire quam miracula facere, etiam si possem." (Epp., I, 71.)

De keurvorst.
De keurvorst zag met smart het begin van een' strijd, wettig voorzeker, maar waarvan men het einde niet kon voorzien. Geen vorst wenste meer dan FREDERIK de openbare rust te handhaven. Maar, welk een' geweldige brand kon dit kleine vuur niet veroorzaken? Welke grote oneeigheden, welk ene vaneerijting van de volken kon die monnikentwist niet verwekken? De keurvorst liet bij herhaling aan LUTHER de smart te kennen geven welke hij voelde *(13)*.

(13) "Suumque dolorem saepe significavit, metuens discordias majores." MELANCHT. Vita LUTH.

In zijn orde zelf en tot in zijn klooster te Wittenberg ontmoette LUTHER dezulken die zijn werk afkeurden. De prior en de onderprior waren verschrikt over de luide kreten welke TETZEL en al zijn medegenoten ontboezemden. Vol ontroering en angst begaven zij zich naar de cel van broeder MARTIJN. "Wij bidden u," zeiden zij tot hem, "maak de orde niet te schande! Reeds springen de andere orden en vooral de Dominicaners van vreugde op, omdat zij de enige niet zijn die verachting ondergaan." LUTHER was over deze woorden getroffen; doch zich spoedig herstellende, antwoordde hij: "Waarde vaders! indien de zaak niet in de naam van God verricht is, zal zij vallen; is het anders, laat ze voortgang hebben." De prior en de onderprior zwegen. "De zaak heeft nu nog voortgang," voegt LUTHER er bij, na deze ontm oeting verhaald te hebben, "en zo het God behage, zal zij ten einde toe steeds beter gaan. Amen *(14)*."

(14) L. Opp. (L.), VI, 518.

De lieden te Erfurt.
LUTHER had nog wel andere aanvallen te verduren. Te Erfurt beschuldigde men hem van hevigheid, van hoogmoed in de wijze waarop hij de gevoelens van anderen veroordeelde; een verwijt, dat men gewoonlijk doet aan mensen welke die kracht van overtuiging bezitten die het Woord van God geeft. Men beschuldigde hem van overijling en lichtvaardigheid. "Zij eisen van mij bescheidenheid," antwoordde LUTHER, "en zij trappen die zelf met voeten in het oordeel dat zij over mij vellen!...Wij zien steeds de splinter in het oog van een' ander, en de balk die in het onze is bemerken wij niet....De waarheid zal niet meer door mijn bescheidenheid winnen, dan zij door mijn vermetelheid zal verliezen." "Ik wens te weten," vervolgde hij, zich tot LANGE wendende, "welke dwalingen gij en uw Godgeleerden in mijn thesen gevonden hebt. Wie weet niet dat men zelden een nieuw denkbeeld voorstelt, zonder het voorkomen van hoogmoed te hebben en zonder beschuldigd te worden van twist te zoeken? Zo de nederigheid zelf iets nieuws wilde ondernemen, zouden zij die van ene andere mening zijn haar voor ene hovaardige uitkrijten *(15)*! Waarom zijn CHRISTUS en alle martelaren ter dood gebracht? Omdat men hen heeft gehouden voor hoogmoedige verachters van de wijsheid des tijds, en omdat zij nieuwe meningen hebben geopperd, zonder alvorens nederig raad gepleegd te hebben met de voorstanders van het oude gevoelen."

(15) "Finge enim ipsam humilitatem nova conari, statim superbiae subjicietur ab iis qui aliter sapiunt." (L. Epp., I, p. 73.)

"Dat dan de hedendaagse wijzen van mij gene nederigheid (of liever geveinsdheid) genoeg verwachten, om hun raad te vragen vóór het openbaar maken van hetgene mijn plicht mij gebiedt te zeggen. Hetgene ik doe, zal niet door menselijk beleid, maar door Gods raad geschieden. Indien het werk uit God is, wie zal het stuiten? Indien het niet uit Hem is, wie zal het bevorderen?...Niet mijn wil, noch de hunne, noch de onze, maar Uw wil, o heilige Vader, die in de hemel zijt!" -Welk een moed, welk ene edele geestdrift, welk een vertrouwen op God! en bovenal, welk ene waarheid in deze woorden, en welk ene waarheid voor alle tijden *(16)*!

(16) Dit is zo! Gene beschuldiging toch is gewoner dan die van hoogmoed, wanneer men zich aan het gemeen voelen niet onderwerpt. Gene beschuldiging ook is gevaarlijker om de moed te verdoven van degenen die alleen voor heeft de waarheid te verdedigen en in het licht te stellen, meer zelfs dan de vrees voor vervolging en doodstraf: omdat juist zodanig iemand de nederigheid voor de hoogste van de deugden acht, en door niets meer kan worden tegengehouden dan door de vrees van voor een' hoogmoedige te worden aangezien. Gode zij dank! LUTHER doorzag de arglistigheid van deze kunstgreep, om daardoor het vrijmoedig voorstaan van de waarheid te belemmeren, en liet zich daardoor geenszins afschrikken. Ook wij mogen zijn voorbeeld vrijelijk volgen. -L.R.

Intussen lieten de verwijten en beschuldigingen, die van alle kanten tot LUTHER kwamen, niet na, op zijn geest enige indruk te maken. Hij was in zijn verwachtingen bedrogen. Hij had zich voorgesteld, de bestuurders van de Kerk, de uitstekendste geleerden van de natie zich openlijk met hem te zullen zien verenigen; maar het was hiermee anders gelegen. Een woord, hem bij de eerste indruk ontvallen, was, dat de betergezinden met hem instemde, en vele van degenen die hij tot hiertoe het meest had geacht, hem openlijk lasterden. Hij voelde zich alleen in de gehele Kerk, alleen tegen Rome, alleen aan de voet van dat oude en ontzaggelijke gebouw, welks fondamenten tot de ingewande van de aarde doordrongen, welks muren zich tot de wolken verhieven, en waartegen hij een' stoute aanval richtte *(1)*. Hij was deswege bekommerd en neerslachtig. Twijfelingen, die hij meende overwonnen te hebben, kwamen met meerder kracht in zijn geest terug. Hij beefde bij de gedachte dat hij het gezag van de gehele Kerk tegen zich had: zich aan dat gezag te onttrekken, die stem te verwerpen waaraan de volken en de eeuwen ootmoediglijk hadden gehoorzaamd, zich tegen die Kerk aan te kanten, welke hij van zijn kindsheid af gewoon was geweest als de moeder van de gelovigen te eerbieden...hij, geringe monnik!...dit was ene poging die het menselijk vermogen te boven ging. Gene poging kostte hem meer dan deze. Maar het was ook deze, die over de Hervorming besliste.

(1) "Solus primo eram." (L. Opp. Lat., in praef.)

Luther's antwoord.

Niemand kan beter dan hij de strijd beschrijven welke hij toen in zijn ziel ondervond. "Ik heb," zegt hij, "deze zaak met grote vrees en grote angst begonnen. Wie was ik toen? een arme, ellendige, verachtelijke broeder, meer een lijk dan een mens gelijk *(2)*. Wie was ik om op te staan tegen de majesteit van de paus, waarvoor niet alleen de koningen van de aarde en de gehele wereld, maar ook, indien ik dus spreken mag, de hemel en de hel beefden, terwijl zij gedwongen waren om hem op de wenk van zijn ogen te gehoorzamen?...Niemand kan zich voorstellen wat mijn hart in die twee eerste jaren geleden heeft, en in welke moedeloosheid, ik zou kunnen zeggen in welke

wanhoop, ik dikwijls verzonken ben geweest. Zij kunnen er zich geen denkbeeld van vormen, die laatdunkende geesten, die daarna de paus met ene grote vermetelheid hebben aangevallen, hoewel zij met al hun bekwaamheid hem niet het minste kwaad zouden hebben kunnen doen, zo CHRISTUS hem niet reeds door mij, zijn zwak en onwaardig werktuig, ene voor altijd ongeneeslijke wonde had toegebracht....Maar terwijl zij zich vergenoegden met toe te zien en mij in het gevaar alleen lieten, was ik niet zo goedsmoeds, zo gerust, en zo zeker van mijn zaak. Want ik wist toen vele dingen niet, die ik, Gode zij dank! nu weet. Het is waar, er werden verscheidene vrome Christenen gevonden, aan wie mijn stellingen zeer bevielen en die er veel werk van maakten; maar ik kon hen niet erkennen en aanmerken als werktuigen van de Heilige Geest; ik had het oog alleen op de paus, op de kardinalen, op de bisschoppen, op de Godgeleerden, op de rechtsgeleerden, op de monniken, op de priesters....Het was van dien kant dat ik verwachtte de Geest te zullen zien blazen. Nochtans, na door de Schrift overwinnaar gebleven te zijn van al de tegenstrijdige bewijsgronden, heb ik eindelijk, door de genade van CHRISTUS, ter nauwernood met veel angst en moeite de enige bewijsgrond welke mij nog tegenhield, te weten: "dat men de Kerk moet horen *(3)*," overwonnen; want ik eerbiedigde, en uit grond van mijn hart, de Kerk van de paus als de ware Kerk; en ik deed dat met veel meer oprechtheid en eerbied, dan die onbeschaamde en eerloze bedriegers doen, die, om mij tegen te staan, haar nu zo hoog verheffen. Indien ik de paus veracht had, gelijk al diegenen hem in hun hart verachten, die hem zozeer met de lippen roemen, zou ik gebeefd hebben van vrees dat de aarde op hetzelfde ogenblik zou gespleten zijn en mij, evenals KORAH en allen die met hem waren, geheel levend zou verzwolgen hebben."

(2) "Miserrimus tunc fraterculus, cadaveri similior quam homini." (L. Opp. Lat., I, 49.)

(3) "Et cum omnia argumenta superassem per scripturas, hoc unum cum summa difficultate et angustia, tandem CHRISTO favente, vix superavi, Ecclesiam scilicet esse audiendam," (L. Opp. Lat., I, 49.)

Inwendige strijd van Luther. Zijn drijfveren.

Hoezeer strekken die worstelingen LUTHER tot eer! Welk ene oprechtheid, welk ene rechtschapenheid ontdekken zij ons in zijn ziel! en hoe maken die zware aanvechtingen, welke hij van binnen en buiten had door te staan, hem meer onze achting waardig dan ooit ene onverschrokkenheid zonder worstelingen en zonder strijd zou hebben kunnen doen! Die arbeid van zijn geest toont ons ten volle de waarheid en Goddelijkheid van zijn werk. Men ziet dat de grond en het beginsel van alles in de hemel was. Wie zal, na al die trekken welke wij hebben doen uitkomen, durven zeggen dat de Hervorming een werk van staatkunde was? Nee, voorzeker, zij was niet het gevolg van de staatkunde van de mensen, maar van de kracht Gods. Wanneer LUTHER niet dan door menselijke driften gedreven was geworden, zou hij onder zijn angsten bezweken zijn; zijn misrekeningen, zijn bekommernissen zouden het vuur, dat in zijn ziel ontstoken was geworden, hebben uitgeblust, en hij zou in de Kerk slechts een voorbijgaand schijnsel hebben teweeggebracht, gelijk zoveel ijverige en vrome mannen, wier namen tot ons gekomen zijn, gedaan hebben. Maar nu was Gods tijd gekomen; het werk moest niet tegengehouden worden; de vrijmaking van de Kerk moest worden voltooid. LUTHER moest tenminste die volkomene vrijmaking en die uitgestrekte ontwikkelingen, welke aan het rijk van JEZUS CHRISTUS toegezegd zijn, voorbereiden. Ook ondervond hij de waarheid van deze heerlijke belofte: "De jongen zullen moe en mat worden, en de jongelingen zullen gewis vallen; maar die de

Heere verwachten, zullen de kracht vernieuwen; zij zullen opvaren met vleugelen gelijk de arenden." En die Goddelijke kracht, welke, het hart van de doctor van Wittenberg vervullende, hem in de strijd gevoerd had, gaf hem weldra al zijn' vorige moed weer.

Aanval van Tetzel.

De verwijten, de vreesachtigheid of het stilzwijgen zijner vrienden hadden hem ontmoetigd; de aanvallen zijner vijanden bezielden hem weer met nieuwe moed: dat is gewoonlijk het geval. Wanneer de vijanden der waarheid menen door hun geweld hun eigen werk te bevorderen, bevorderen zij dat van God zelf *(1)*. TETZEL nam, maar met ene zwakke hand, de handschoen op, die hem was toegeworpen. De leerrede van LUTHER, welke voor het volk hetzelfde geweest was als de thesen geweest waren voor de geleerden, was het onderwerp van zijn eerste antwoord. Hij wederleide dat vertoog van stuk tot stuk en op zijn wijze; vervolgens maakte hij bekend dat hij zich gereed maakte om zijn tegenstander in thesen, die hij aan de beroemde hogeschool te Frankfort aan de Oder zou verdedigen, meer in het brede te bestrijden. "Dan," zei hij, antwoordende op het slot van LUTHERS rede, "zal ieder kunnen zien wie een aartsketter is, een ketter, een scheurmaker, een dwaalleraar, een vermetele, een lasteraar, enz., enz. Dan zal het allen in de ogen stralen, wie een verduisterd brein bezit, wie nooit de Bijbel geroken, de Christelijke leer gelezen en zijn eigen leraars verstaan heeft....en om de stellingen, welke ik opwerp, te verdedigen, ben ik bereid gevangenis, slagen, water of vuur, ja wat het ook zij, te ondergaan...."

(1) "Hi furores TEZELII et ejus satellitum imponunt necessitatem LUTHERO, de rebus iisdem copiosius disserendi et tuendae veritatis." ("Die dolzinnigheden van TETZEL en zijne trawanten leiden LUTHER de noodzakelijkheid op, om over dezelfde zaken menigvuldiger te handelen en de waarheid te verdedigen.") MELANCHT. Vita LUTH.

Een zaak valt bij het lezen van dit geschrift van TETZEL in het oog, het is het onderscheid dat er bestaat tussen zijn Duits en dat van LUTHER. Men zou zeggen dat een afstand van enige eeuwen hen van elkaar scheidt. Een vreemdeling vooral heeft Soms moeite om TETZEL te begrijpen; terwijl LUTHERS taal bijna geheel die van onze dagen is. Het is genoeg twee van hun schriften te vergelijken, om te zien dat LUTHER de schepper van de Duitse taal is. Het is ongetwijfeld een van zijn mindere verdiensten; maar het is er echter één van.

Luther's antwoord.

LUTHER antwoordde zonder TETZEL te noemen; TETZEL had hem niet genoemd. Maar er was niemand in Duitsland die aan het hoofd van hun bekendmakingen de namen niet konden schrijven, welke zij dienstig oordeelden te verzwijgen. TETZEL trachtte de boetvaardigheid, welke God verlangt, met de boete die de Kerk oplecht te verwarren, om zo doende aan zijn aflaten ene hogere waarde te geven. LUTHER bevlijtigde zich om dit stuk op te helderen.

"Om vele woorden te ontgaan," zei hij in zijn beeldspraak, "geef ik zijn overige redenen, die niets meer dan papieren bloemen en verdorde bladeren zijn, aan de wind over, (welke daarenboven meer lege tijd heeft dan ik,) en ik vergenoeg mij met de grondslagen van zijn klissengebouw te onderzoeken."

"De boete, welke de heilige vader oplecht, kan niet dezelfde zijn als die JEZUS CHRISTUS eist: want hetgene de heilige vader oplecht, daarvan kan hij ontslaan; en zo deze twee boeten één en dezelfde zaak zijn, volgt er uit dat de heilige vader wegneemt wat CHRISTUS daarstelt, en Gods gebod krachteloos maakt...O! laat hij mij maar kwalijk bejegenen" (vervolgt LUTHER, na andere valse uitleggingen van TETZEL aangehaald te hebben), "laat hij mij vrij een' ketter noemen, een' scheurmaker, een' lasteraar, en al wat hem zal goeddunken, ik zal daarom zijn vijand niet zijn, en ik zal voor hem bidden als voor een' vriend...Maar het is onmogelijk te dulden dat hij de heilige Schrift, onze troost, (Ro 15.4,) behandelde als ene zeug een' haverzak behandelt *(2)*..."

(2) "Dass er die Schrift, unsern Trost, nicht anders behandelt wie die Sau einen Habersack."

Men moet er zich aan gewennen om LUTHER Soms enigszins scherpe en voor onze eeuw al te gemeenzame uitdrukkingen te zien gebruiken: het was de gewoonte des tijds; en men vindt gewoonlijk onder die woorden, welke in onze dagen tegen de welvoegelijkheid van de taal strijden, ene juistheid en kracht die er de ruwheid van vergoeden *(3)*! Hij vervolgt, "Hij die aflaten koopt," zeggen ook de tegenstanders, "doet beter dan die ene aalmoes geeft aan een' arme die niet tot het uiterste gebracht is. -Nu brenge men ons vrij de tijding dat de Turken onze kerken en kruisen ontheilige; wij kunnen dat zonder gruwen vernemen: want wij hebben in ons midden honderdmaal erger Turken, die het enige waarachtige heiligdom, Gods Woord, dat alle dingen heiligt, ontheilige en vernietigen....- Die dit voorschrift volgen wil, draagt wel zorg om dengene die honger heeft te eten te geven, en die naakt is te kleden, eer zij de geest geven en bij gevolg zijn hulp niet meer behoeven."

(3) Men voege bij deze ruwheid in zijn uitdrukkingen ook het soms min overlegde van deze, waaruit wel eens tegenstrijdigheden tussen sommige plaatsen van zijn schriften schijnen voort te komen, die toch slechts louter schijn zijn, maar echter gepaard met de wezenlijke trapswijzen voortgang in de opheldering van LUTHERS inzichten, die hem later, meer verlicht, geheel deed verwerpen hetgene waaraan hij vroeger nog vasthield, lichtelijk stof voor het bekende lasterschrift: de Evangelische weerhaan, kon opleveren, waarin kwanswijs de tegenspraak van LUTHER met zichzelf in verscheidene voorbeelden wordt aangetoond. Het is te schandelijk dit in deze tijd, waarin alles zo goed is opgehelderd, voor onkundige mensen, die men niets anders in handen geeft, ja zelfs alles wat hen beter onderrichten kan uit de handen houdt, weer op te warmen, en daarbij alleen van de ruwheid en tegenstrijdigheid van LUTHERS woorden of schriften te spreken, en niets te melden van al die uitmuntende en uit het hart gevloeide woorden, welke ons diep in zijn hart doen inzien en de oprechtheid en voortreffelijke stemming van het doen voelen, waarvan dus recht van pas zoveel voorbeelden in dit werk van de Heer MERLE voorkomen. - L.R.

Goede werken.

Het is van belang die ijver van LUTHER voor de goede werken te vergelijken met hetgene hij zegt van de rechtvaardiging door het geloof Voor het overige, al wie enige ondervinding en enige kennis van het Christendom heeft, heeft dat nieuwe bewijs ener waarheid, waarvan hij de volle klaarheid ontdekt heeft, niet nodig; te weten: dat, hoe meer men gehecht is aan de rechtvaardiging door het geloof, hoe meer men ook de

noodzakelijkheid van de werken kent en aan de beoefening ervan gehecht is; terwijl de verflauwing ten aanzien van de leer des geloofs noodwendig de verflauwing ten aanzien van de werken na zich sleept. LUTHER, en vóór hem PAULUS, en na hem HOWARD, zijn bewijzen voor de eerste stelling. Alle mensen zonder geloof, waarvan de wereld vol is, zijn bewijzen voor de tweede.

LUTHER, vervolgens aan de smaadredenen van TETZEL komende, geeft ze hem op zijn wijze weer, en zegt: "Bij het horen van die scheldwoorden verbeeld ik mij een' grote ezel tegen mij te horen balken. Ik verheug er mij zeer over, en zou zeer bedroefd zijn wanneer zulke lieden mij een goed Christen noemden..." Men moet LUTHER geven zo als hij is en met zijn zwakheden. Hiertoe behoort die neiging tot scherts en tot ene grove scherts. Hij was een groot man, een man Gods; maar hij was een mens en geen engel, en zelfs niet eens een volmaakt mens. Wie heeft recht om dat van hem te vorderen?

"Voor het overige," voegt hij er bij, terwijl hij al de tegenstanders tot de strijd oproept en uitdaagt, "schoon men om zulke gevoelens niet gewoon is de ketters te verbranden, ziehier echter te Wittenberg ben ik, ik doctor MARTIJN LUTHER; en is er enig inquisiteur die zich beroemt ijzer te kunnen eten en rotsen in de lucht te doen springen? ik laat hem weten dat hij een vrij geleide heeft om er zich heen te begeven, dat de poorten voor hem geopend zijn en hij ene weltoebereide tafel en veilige huisvesting zal vinden, en dat alles door de vriendelijke zorgen van de lofwaardige vorst hertog FREDERIK, keurvorst van Saksen, die nooit de ketterij in bescherming zal nemen *(4)*...."

(4) L. Opp. (L.), XVII, 132.

Men ziet dat het LUTHER niet aan moed ontbrak. Hij steunde op Gods Woord; en dit is ene rots die nooit in de storm bezwijkt. Maar God, die getrouw is, verleende hem ook andere hulp. Op de luidruchtige vreugde, waarmee de menigte de thesen van LUTHER ontving, was spoedig een diep stilzwijgen gevolgd. De geleerden waren op het horen van de laster- en smaadtaal van TETZEL en al de Dominicaners vreesachtig teruggedeinsd. De bisschoppen, die tevoren de misbruiken van de aflaten luide gegispt hadden, deze eindelijk aangevallen ziende, waren niet in gebreke gebleven, gelijk dat altijd gebeurt, de aanval toen als ontijdig te beschouwen. De meeste vrienden van de Hervormer waren verschrikt. leder had zich weggemaakt. Maar zodra de eerste schrik voorbij was, greep er ene tegenovergestelde beweging in de gemoederen plaats. De monnik van Wittenberg, die zich gedurende enige tijd bijna alleen in het midden van de Kerk bevonden had, zag zich weldra opnieuw van een groot aantal vrienden en goedkeurders omringd.

Luther en Spalatijn.

Onder deze was er één die, schoon vreesachtig, hem echter in al die hachelijke ogenblikken getrouw bleef, en wiens vriendschap hem dus tot troost en ondersteuning verstrekte. Het was SPALATIJN. Hun briefwisseling hield niet op. "Ik betuig u mijn' dank," zegt hij, sprekende van een bijzonder bewijs van vriendschap dat hij van hem ontvangen had; "maar wat ben ik u niet verschuldigd *(5)*?" Het is op de 11de november 1517, elf dagen na het openbaar maken van de thesen, en gevolgelijk op het tijdstip dat de gisting van de gemoederen ongetwijfeld op het hoogste was, dat LUTHER dus zijn erkentelijkheid in het hart van zijn vriend wenst uit te storten. Het

is belangrijk, in die zelfde brief aan SPALATIJN, die krachtvolle man, die de moedigste onderneming begonnen had, te zien verklaren van waar zijn kracht ontstaat. "Wij kunnen niets uit ons zelf: wij kunnen alles door de genade Gods. Alle onwetendheid is geheel onoverwinnelijk voor ons: gene onwetendheid is onoverwinnelijk voor de genade Gods. Hoe meer wij trachten uit ons zelf tot de wijsheid te komen, zoveel temeer naderen wij de dwaasheid *(6)*. En het is niet waar dat die onoverwinnelijke onwetendheid de zondaar verschoont: want anders was er geen zonde in de wereld."

(5) "Tibi gratias ago: imo quid tibi non debeo?" (L. Epp., I, p. 74)
(6) "Quanto magis conamur ex nobis ad sapientiam, tanto amplius appropinquamus insipientiae." (L. Epp., I.)

LUTHER had zijn stellingen noch aan de vorst, noch aan een' van zijn hovelingen gezonden. Het schijnt dat de kapelaan aan zijn vriend daar enige verwondering over betuigde. "Ik heb niet gewild," antwoordt LUTHER, "dat mijn thesen onze zeer doorluchtige vorst, of iemand van de zijnen, ter hand kwamen, vóórdat degenen die menen erin aangeduid te zijn zelf ze ontvangen hadden, opdat zij niet denken zouden dat ik op bevel van de vorst, of om zijn gunst te verwerven, of uit tegenkanting aan de bisschop van Mentz ze heb uitgegeven. Ik hoor dat er reeds velen zijn die van zulke dingen dromen. Maar nu kan ik het in alle waarheid met ede bevestigen, dat mijne thesen buiten weten van de hertog FREDERIK uitgegeven zijn *(7)*."

(7) "Sed salvum est nunc etiam jurare, quod sine scitu ducis FREDERIECI exierint." (L. Epp., I, p. 76.)

Beoefening van de heilige schrift.
Terwijl SPALATIJN zijn vriend vertroostte en hem, zoveel zijn invloed vermocht, ondersteunde, trachtte LUTHER van zijn kant te antwoorden op de vragen welke de zedige kapelaan hem deed. Onder andere vragen deed hij er hem toen éne, welke nog dikwijls in onze dagen herhaald wordt. "Welke is de beste wijze," vroeg hij hem, "om de heilige Schrift te bestuderen?"

"Tot nog toe," antwoordde LUTHER, "hebt gij mij niets gevraagd, voortreffelijke SPALATIJN! dan dingen die in mijn vermogen waren. Doch u in de beoefening van de heilige Schriften te besturen, dit gaat mijn krachten te boven. Indien gij echter volstrektelijk mijn manier wilt weten, zal ik u die niet verbergen."

"Zeer zeker is het dat men noch door de studie, noch door het verstand tot de rechte kennis van de Schriften kan geraken. Het is dan uw eerste plicht om met het gebed te beginnen *(8)*. Bid de Heer dat het Hem behage, u, naar Zijn grote barmhartigheid, het rechte verstand van Zijn Woord te verleenen. Er is geen ander uitlegger van Gods Woord, dan de Auteur van dit Woord zelf, volgens hetgene Hij gezegd heeft: "Zij zullen allen van God geleerd zijn." Verwacht dan niets van uw werk, niets van uw verstand; stel uw vertrouwen alleen op God en de invloed van Zijne Geest. Geloof iemand die er ondervinding van heeft *(9)*." Men ziet hier hoe LUTHER tot het bezit van de waarheid kwam, waarvan hij de verkondiger was. Het was niet, gelijk enige zeiden, door op ene hoogmoedige rede te steunen; het was niet, gelijk anderen voorgaven, door zich aan hatelijke driften over te geven. Het was de zuiverste, de heiligste, de verhevenste bron, God zelf, door de ootmoed, het vertrouwen en het

gebed gezocht, waaruit hij putte. Maar er zijn weinig mensen in onze eeuw die hem navolgen, en van daar komt het dat er weinigen zijn die hem begrijpen. Alleen deze woorden van LUTHER zijn voor een opmerkzaam gemoed genoeg om de Hervorming te rechtvaardigen.

(8) "Primum, id certissimum est, sacras litteras non posse vel studio, vel ingenio penetrari. Ideo primum officium est ut ab oratione incipias."
(9) "Igitur de tuo studio desperes oportet omnino, simul et ingenio. Deo autem soli confidas et influxui Spiritus. Experto crede ista." (L. Epp., I, p. 88, van de 18de Januari.)

Scheurl en Luther.
LUTHER vond ook troost in de vriendschap van achtenswaardige leken. CHRISTOPHORUS SCHEURL, die voortreffelijke geheimschrijver van de keizerlijke stad Neurenberg, gaf hem toen treffende bewijzen zijner vriendschap *(10)*. Men weet hoe aangenaam de blijken van belangstelling zijn voor het hart des mensen, wanneer hij zich van alle kanten aangevallen ziet. De geheimschrijver van Neurenberg deed nog meer; hij zou voor zijn vriend vele vrienden hebben willen winnen. Hij nodigde hem uit om één van zijn schriften aan een van die tijd beroemd Neurenbergs rechtsgeleerde, HIERONYMUS EBNER, op te dragen. "Gij hebt ene hoge gedachte van mijn studies," antwoordde LUTHER hem met veel zedigheid; "maar ik denk er niet dan zeer gering over. Desniettegenstaande heb ik mij naar uw begeerte willen schikken. Ik heb gezocht...Maar in al mijn voorraad, die ik nooit zo gering had bevonden, is mij niets voorgekomen, dat mij niet geheel onwaardig toescheen om aan een zo groot man door een zo onbeduidend mens opgedragen te worden." Treffende nederigheid! Het is LUTHER die spreekt, en het is de onbekende naam van doctor EBNER die het geldt. Het nageslacht heeft dit oordeel niet bekrachtigd.

(10) "Litterae tuae," schreef LUTHER hem, de 11de December 1517, "animum tuum erga meam parvitatem candidum et longe ultra merita benevolentissimum probaverunt.." ("Uw letteren hebben mij getoond dat gij mijn geringheid oprechtelijk en ver boven verdiensten genegen zijt.") L. Epp., I, p. 79.)

LUTHER, die niets gedaan had om zijn thesen te verspreiden, had ze zo min aan SCHEURL als aan de keurvorst en zijn hovelingen gezonden. De geheimschrijver van Neurenberg betuigde hem daar zijn verwondering over. "Het was mijn oogmerk niet geweest," antwoordde hij hem, "om aan mijn thesen zulk ene ruchtbaarheid te geven. Ik wilde slechts over derzelver inhoud met enige weinigen, die bij ons en in onze omtrek verkeren, onderhandelen *(11)*. Wanneer zij ze hadden veroordeeld, zou ik ze vernietigd hebben. Wanneer zij ze goedgekeurd hadden, zou ik ze hebben openbaar gemaakt. Maar nu zijn zij gedrukt, herdrukt, en ver boven mijne verwachting verspreid, zodanig dat mij dit voortbrengsel berouwt *(12)*; niet dat ik vrees dat de waarheid gekend worden van het volk: dit is het alleen wat ik gezocht heb; maar het is de rechte manier niet om het te onderwijzen: er bevinden zich vraagstukken in, die voor mijzelf nog twijfelachtig zijn. En indien ik gedacht had dat mijn thesen zulk een opzien zouden baren, zijn er zaken die ik zou hebben weggelaten, en andere die ik met sterker verzekering zou bevestigd hebben." LUTHER dacht later anders. In plaats van te vrezen dat hij te veel gezegd had, verklaarde hij dat hij nog veel meer had moeten zeggen. Maar de schroomvalligheid, welke LUTHER aan SCHEURL openbaarde, strekt zijne oprechtheid tot eer. Zij toont dat er bij hem geen tevoren gemaakt plan en

partijzucht bestond, dat hij niet eigenwijs was, en dat hij niets dan de waarheid zocht. Zodra hij die geheel en al had gevonden, veranderde hij van toon. "Gij zult in mijn eerste schriften ontdekken," zei hij vele jaren daarna, "dat ik de paus zeer nederig vele en gewichtige dingen heb toegestemd, welke ik nu als afschuwelijk en godslasterlijk beschouw en verfoei *(13)*."

(11) "Non fuit consilium neque votum eas evulgari, sed cum paucis apud et circum nos habitantibus primum super ipsis conferri." (L. Epp., I, p. 95.)
(12) "Ut me poeniteat hujus foeturae." (L. Epp., I, p. 95.)
(13) "Quae istis temporibus pro summa blasphemia et abominatione habeo et execror." (L. Opp. Lat. Witt., in praef.)

SCHEURL was niet de enige leek van naam, die toen aan LUTHER bewijzen van zijn vriendschap gaf. De vermaarde schilder ALBERT DURER zond hem een geschenk, mogelijk een van zijn kunststukken, en de doctor liet er hem zijn erkentelijkheid voor betuigen *(14)*.

(14) "Accepi...simul et donum insignis viri ALBERTI DURER." (L. Epp., I, p. 95.)

Luther en Staupitz.
Zo ondervond LUTHER toen voor zichzelf de waarheid van dat woord van de Goddelijke wijsheid: "Een vriend heeft te allen tijde lief, en als een broeder wordt hij in de benauwdheid geboren." Maar hij dacht er ook aan ten opzichte van anderen. STAUPITZ, wiens hand hem bij zoveel ontmoetingen geleid en ondersteund had, en die zo hoog in ‘s vorsten gunst had gestaan, was in ongenade gevallen. Het schijnt dat een brief van de vicaris-generaal de keurvorst mishaagd had. LUTHER trok zich zijn zaak met warmte aan. De erkentelijkheid huisvestte in zijn hart, met zoveel andere deugden welke God er in gelegd had. "Ik heb hem gezien, ik heb hem gesproken," schreef hij aan de vorst, "toen hij, zich naar Torgau begevende om Uw Hoogheid te zien, Wittenberg doorgereisd is, en ik heb in hem niet anders kunnen ontdekken dan een hart dat u geheel is toegewijd, zozeer dat hij mij ten laatste gezegd heeft: "Ik weet niet dat ik ooit mijn beminnelijke heer tegen mij vertoornd heb, ten ware dat ik dat gedaan had door te veel liefde voor hem te hebben." Woorden welke geheel het hart van STAUPITZ afschilderen. "Daarom," vervolgt LUTHER, "smeek ik u hem weer in uw gunst te doen delen."

Luther en zijn volk.
LUTHER hield zich niet tevreden met zich als voorspraak van zijn in ongenade gevallene vrienden te gedragen, hij verdedigde ook de zaak van zijn gehele volk. De keurvorst had onlangs ene schatting geheven, en men verzekerde dat hij er nog een zou heffen, waarschijnlijk volgens de raad van PFEFFINGER, ‘s vorsten raadsman, tegen wie LUTHER zich dikwijls enige schampere woorden liet ontvallen. De doctor stelde zich vrijmoedig in de bres. "Uw Hoogheid," zei hij, "versmade niet het verzoek van een’ arme bedelmonnik. Ik bid u in de naam van God, beveel geen nieuwe schatting. Mijn hart is verslagen geweest, zowel als dat van vele dergenen die u het meest toegedaan zijn, bij het zien hoezeer de laatste de goede naam en de toegenegenheid, welke Uw Hoogheid genoot, had benadeeld. Het is waar dat God u met een verheven verstand begaafd heeft, zodat gij veel verder in die dingen ziet dan ik, en buiten twijfel dan al uw onderdanen; maar misschien is het Gods wil dat een klein verstand een groot onderrichte, opdat niemand op zichzelf vertrouwt, maar

alleen op God, onze Heer; Wien het behage uw lichaam ten onze beste bij de gezondheid te bewaren, en uw ziel voor de eeuwige gelukzaligheid. Amen!" Het is zo dat het Evangelie, terwijl het de koningen doet eren, ook de zaak van het volk doet verdedigen. Het verkondigt aan de natie haar plichten en haar rechten, het brengt deze de vorst te binnen.. stem van een' Christen als LUTHER, in het kabinet van een' souverein weergalmende, kan dikwijls de plaats van ene gehele vergadering van wetgevers bekleden.

Een nieuw kleed.

In die zelfde brief waarin LUTHER zijn vorst twee gewichtige lessen geeft, vreest hij niet hem een verzoek te doen, of liever hem ene belofte te herinneren, om hem namelijk een nieuw kleed te geven. Deze vrijmoedigheid van LUTHER, op een ogenblik dat hij kon vrezen FREDERIK beledigd te hebben, strekt evenzeer de vorst als de Hervormer tot eer. "Maar indien PFEFFINGER er mee belast is," voegt hij er bij, "dat hij het mij dan met van de daad en niet met betuigingen van vriendschap geve. Want goede woorden te weven, dit weet hij te doen, maar daar komt nimmer goed laken van." LUTHER meende dat hij, door de trouwe raad die hij zijn vorst gegeven had, zijn hofkleed zeer had verdiend *(15)*. Hoe het ook zij, twee jaren later had hij het nog niet ontvangen, en hij verzocht er nogmaals om *(16)*. Dit schijnt aan te tonen dat FREDERIK niet zozeer, als men het wel gezegd heeft, ter beschikking van LUTHER stond.

(15) "mein Hofkleid verdienen." (L. Epp., I, p. 77, 78.)
(16) Ibid., p. 283.

Zo waren dan de gemoederen langzamerhand van hun eerste schrik bekomen. LUTHER zelf was geneigd te verklaren dat zijn woorden niet dat vermogen bezaten, wat men hun toegekend had. Nieuwe omstandigheden konden de algemene aandacht afwenden, en die aanval, tegen de Roomse leer gericht, eindigde met, als zoveel andere, in de lucht te verdwijnen. Maar de aanhangers van Rome belette dat zulk ene zaak zulk een einde zou hebben. Zij deden de vlam toenemen, in plaats van deze uit te blussen.

Redetwist te Frankfort.

TETZEL en de Dominicaners namen stoutmoedig de handschoen op door de doctor hun toegeworpen. Brandende van begeerte om de vermetelen monnik, die hun handel was komen verstoren, te verpletteren, en om de gunst van de Roomse bisschop te verwerven, hieven zij een' kreet van woede aan; zij waanden dat het aanranden van de door de paus bevolen aflaat hetzelfde was als de paus zelf aan te randen, en riepen al de monniken en Godgeleerden van hun school te van hun hulp *(17)*. Inderdaad, TETZEL voelde zeer wel dat een tegenstander als LUTHER te sterk voor hem was. Geheel onthutst over de aanval van de doctor, maar vooral vol van toorn, verliet hij de omstreken van Wittenberg, en begaf zich naar Frankfort aan de Oder, waar hij reeds in de maand november 1517 aankwam. CONRAAD WIMPINA, een man van veel welsprekendheid, en een van de uitstekendste Godgeleerden van die tijd, was professor aan de hogeschool van die stad. WIMPINA zag de doctor en de hogeschool van Wittenberg met nijdige ogen aan. De roem van de een' en de andere verduisterde hem. TETZEL verzocht hem om een antwoord op de thesen van LUTHER, en WIMPINA schreef twee reeksen van anti-thesen, ten doel hebbende, de eerste, om de leer van de aflaten, en de tweede, om het gezag van de paus te verdedigen.

(17) "Suum senatum convocat; monachos aliquot et theologos sua sophistica utcumque tinctos." (MELANCHT. Vita LUTH., 106.)

Thesen van Tetzel.

Na reeds lang tevoren voorbereid en met zoveel gezwets aangekondigd te zijn, had op de 20ste Januari 1518 die redetwist plaats, waarop TETZEL zijn hoop bouwde. Hij had het sein gegeven. Van al de kloosters uit de omtrek waren monniken gezonden. Meer dan driehonderd van hen ontmoetten daar elkaar. TETZEL las zijn thesen. Men vond er zelfs die verklaring in weer, dat "al wie zegt dat de ziel niet uit het vagevuur vliegt zodra de penning op de bodem van de geldkist klinkt, in dwaling verkeert *(18)*."

(18) "Quisquis ergo dicit, non citius posse animam volare, quam in fundo cistae denarius possit tinnire, errat." (positiones fratris JOH. TEZELII, pos. 56. L. Opp., I, 94.)

Maar vooral wierp hij stellingen op, uit kracht van welke de paus waarlijk scheen "gezeten als God, in de tempel Gods," volgens de taal van een' Apostel. Het was voor die onbeschaamde aflaatkramer gemakkelijk, met al zijn ongeregeldheden en ergernissen onder de mantel van de paus te schuilen. Ziehier wat hij zich bereid verklaarde te verdedigen, in tegenwoordigheid van de talrijke vergadering welke hem omringde:

3. "Men moet de Christenen leren, dat de paus, naar de grootheid van zijn macht, boven de gehele algemene Kerk en de conciliën is verheven, en dat men zijn bevelen in alle onderdanigheid moet gehoorzamen."

4. "Men moet de Christenen leren, dat de paus alleen het recht heeft in zaken van Christelijk geloof te beslissen; dat hij alleen de macht heeft, en niemand buiten hem, naar zijn mening de zin van de heilige Schrift te verklaren, en alle woorden of werken van anderen goed te keuren of te veroordelen."

5. "Men moet de Christenen leren, dat het oordeel van de paus, in zaken die het Christelijk geloof betreffen, en die tot het heil van het menselijk geslacht nodig zijn, in generlei wijze kan dwalen."

6. "Men moet de Christenen leren, dat men, in zaken van het geloof, meer moet steunen en zich verlaten op het gevoelen van de paus, zodanig als zijne uitspraken dat openbaren, dan op het gevoelen van alle wijze mensen, zodanig als zij dat uit de Schrift ontlenen."

8. "Men moet de Christenen leren, dat zij die de eer en waardigheid van de paus aanranden, zich schuldig maken aan gekwetste majesteit en vervloeking waardig zijn."

17. "Men moet de Christenen leren, dat er vele dingen zijn welke de Kerk als zekere artikelen der algemene waarheid beschouwt, ofschoon zij noch in de canon des Bijbels, noch bij de oude leraren gevonden worden."

44. "Men moet de Christenen leren, dat men voor hardnekkige ketters moet houden degenen die door hun woorden, daden of schriften verklaren, dat zij hun ketterse

stellingen niet zouden herroepen, al regende en hagelde het over hen banvloeken op banvloeken."

48. "Men moet de Christenen leren, dat zij die de dwaling van de ketters voorstaan, en door hun gezag beletten dat zij voor de rechter gebracht worde, die het recht heeft hen te horen, in de ban gedaan worden; dat, indien zij binnen de tijd van een jaar niet nalaten dat te doen, zij eerloos verklaard en naar de regelen des rechts, en tot schrik van alle mensen, wreed met vele kastijdingen zullen gestraft worden *(19)*."

(19) "Pro infamibus sunt tenendi, qui etiam per juris capitula terribiliter multis plectentur poenis in omnium hominum terrorem." (L. Opp., I, 98.)

50. "Men moet de Christenen leren, dat diegenen welke zoveel boeken en papier bekladden, die openlijk en boosaardig prediken of redetwisten over de biecht, over de genoegdoening van de werken, over de rijke en grote aflaten van de bisschop van Rome en over zijn macht; diegenen welke zich voegen bij hen die over zulke zaken preken of schrijven, in hun schriften vermaak scheppen en deze onder het volk en in de wereld verspreiden; diegenen, eindelijk, welke in het verborgen, op ene smadelijke wijze en zonder schaamte over die dingen spreken, dat die allen moeten beven te vallen in de straffen welke wij zo even opgenoemd hebben, en zichzelf en anderen ten toekomende dage in de eeuwige verdoemenis, en hier beneden reeds in grote schande te storten. Want elk beest dat de berg aanraakt zal gestenigd worden."

Men ziet dat TETZEL LUTHER niet alleen aanviel. Hij had in de 48ste these waarschijnlijk de keurvorst van Saksen op het oog. Deze stellingen doen, voor het overige, juist de Dominicaner kennen. Elke tegenpartij met wrede straffen te bedreigen, was ene bewijsreden van een' inquisiteur, waarop men weinig wist te antwoorden. De driehonderd monniken, welke TETZEL had samengeroepen, openden allen grote ogen, en bewonderden hetgene TETZEL gezegd had. De Godgeleerden van de hogeschool vreesde te zeer van onder het getal van de begunstigers van de ketterij gerangschikt te worden, en waren te zeer aan de beginselen van WIMPINA gehecht, om rondborstig de opzienbarende thesen, die alom gelezen werden, aan te vallen.

Knipstrow.

Geheel die zaak, waarvan men zo grote ophef gemaakt had, scheen dan slechts een geveinsde strijd te moeten zijn; maar onder de menigte studenten, die bij de plechtigheid tegenwoordig waren, bevond zich een jong man van twintig jaren, met name JOHAN KNIPSTROW. Hij had de thesen van LUTHER gelezen en ze overeenkomstig de leer van de Schrift bevonden. Verontwaardigd van de waarheid openlijk met voeten te zien treden, zonder dat iemand zich aanbood om haar te verdedigen, verhief de jonge student zijn stem, tot grote verbazing van de gehele vergadering, en viel de laatdunkenden TETZEL aan. De arme Dominicaner, die op zulk ene tegenkanting niet gerekend had, werd geheel in verwarring gebracht. Na enige vergeefse pogingen verliet hij het slagveld en gaf zijn plaats aan WIMPINA over. Deze bood krachtiger' tegenstand; maar KNIPSTROW bracht hem zozeer in het nauw, dat, om aan zulk een' lastige strijd een einde te maken, WIMPINA, die het voorzittersambt bekleedde, de redetwist voor geëindigd verklaarde, en zonder anderen overging tot de bevordering van TETZEL tot de graad van doctor, als beloning voor die roemvolle strijd. WIMPINA, om zich van de jonge redenaar te ontdoen, liet hem

naar het klooster te Pyritz, in Pommeren, zenden, met bevel om hem streng te bewaken. Maar dit opkomend licht was alleen aan de oevers van de Oder ontrukt, om later in Pommeren een' grote glans te verspreiden *(20)*. God, wanneer Hij het goedvindt, bezigt scholieren om doctoren te beschamen.

(20) SPIEKER, Gesch. Dr. M. LUTHERS. BECKMANI Notitia univ. Francof. VIII, etc.

TETZEL, de nederlaag welke hij ontvangen had willende herstellen, nam de toevlucht tot de *ultima ratio (de laatste bewijsreden)* van Rome en der inquisiteurs: het vuur. Hij liet op ene wandelplaats van ene van de voorsteden van Frankfort een' predikstoel en brandstapel oprichten. Hij begaf er zich met de tekenen van zijn waardigheid als geloofsonderzoeker, in plechtstatige optocht, heen. Hij vierde op de predikstoel aan zijn woede de vrije teugel, wierp banbliksemen uit, en riep met zijn zware stem, dat die ketter, LUTHER, door vuur moest ter dood gebracht worden. Daarna de stellingen en de preek van de doctor op de brandstapel leggende, gaf hij deze aan de vlammen over *(21)*. Hij verstond zich daar beter op dan om thesen te verdedigen. Hij vond geen tegensprekers, en ditmaal was zijn overwinning volkomen. De onbeschaamde Dominicaner trok in zegepraal Frankfort weer binnen. Wanneer machtige partijen overwonnen zijn, nemen zij tot zekere vertoningen de toevlucht, welke men haar wel als een troost in haar schande moet laten. De andere stellingen van TETZEL nemen ene gewichtige plaats in bij de Hervorming. Zij verplaatsten de twist; zij brachten die van de aflaatmarkten in de zalen van het Vaticaan over, en wendde denzelve van TETZEL op de paus. Voor die verachtelijke makelaar, die LUTHER aangetast en overmeesterd had, stelden zij de geheiligde persoon van het opperhoofd van de Kerk in de plaats. LUTHER stond er over verbaasd. Het is waarschijnlijk dat hij later uit zichzelf die stap zou gedaan hebben; maar zijn vijanden bespaarden hem de moeite. Van toen af was het niet meer alleenlijk de vraag van een' schandelijke handel, maar van Rome; en de slag, waarmee ene stoute hand de winkel van TETZEL had willen omver werpen, deed de troon van de priester-koning op zijn grondvesten waggelen.

(21) "Fulmina in LUTHERUM torquet: vociferatur ubique hunc haereticum igni perdendum esse: propositiones etiam LUTHERI et concionem de indulgentiis, publice conjicit in flammas." (MELANCHT. Vita LUTH.)

Luther's thesen verbrand.

De thesen van TETZEL waren, voor het overige, niet anders dan het sein, aan de troep van Rome gegeven. Er verhief zich tegen LUTHER een kreet onder al de monniken, woedend van een' meer te vrezen tegenstander te zien verschijnen dan ooit de ERASMUSSEN en de REUCHLINS geweest waren. De naam van LUTHER klonk van al de predikstoelen der Dominicaners. Zij werkten op de driften van het volk; zij noemden de moedige doctor een' uitzinnige, een' verleider, een' van de Duivel bezetene. Zijn leer werd als de verschrikkelijkste ketterij gebrandmerkt. "Wacht nog slechts veertien dagen, ten hoogste vier weken," riepen zij uit, "en die beruchte ketter zal verbrand worden." Indien dit alleen van de Dominicaners afgehangen had, zou het lot van HUSS en HIERONYMUS weldra dat van de Saksische leraar geweest zijn; maar God waakte over hem. Zijn leven moest voltooien hetgene de as van HUSS had begonnen. Want elk is dienstbaar aan het werk Gods: de een door zijn leven, de ander door zijn dood. Velen riepen reeds dat de hogeschool te Wittenberg geheel en al door de ketterij aangetast was, en verklaarden haar voor eerloos *(22)*. "Laat ons," zo gingen

zij voort, "die booswicht en al zijn aanhangers vervolgen!" En in vele oorden wekten die kreten inderdaad de driften van het volk op. Zij die de gevoelens van de Hervormer toegedaan waren, ontgingen de algemene opmerkzaamheid niet, en overal waar de monniken zich de sterkste bevonden, ondervonden de vrienden van het Evangelie de uitwerkselen van hun haat. Zo begon dan ten aanzien van de Hervorming deze voorzegging van de Zaligmaker vervuld te worden: "Men zal u smaden, men zal u vervolgen, men zal liegende alle kwaad tegen u spreken, om mijnent wille." Deze beloning der wereld ontbreekt te gener tijd aan de echte discipelen van het Evangelie.

(22) "Eo furunt usque, ut universitatem Wittembergensem propter me infamen conantur facere et haereticam." (L. Epp., I, p. 92.)

Zodra LUTHER met de thesen van TETZEL en de algemene aanval, waartoe zij het sein gaven, bekend werd, ontvlamde zijn moed. Hij voelde dat men zulke tegenstanders in het aangezicht moest weerstaan; zijn onversaagde geest kon daar gemakkelijk toe besluiten. Maar in dezelfde tijd openbaarde hun zwakheid hem zijn kracht, en deed hem voelen wat hij zelf was.

Geschreeuw van de monniken.

Hij liet zich echter niet door die beweegredenen van hoogmoed vervoeren, zo natuurlijk eigen aan het menselijk hart. "Ik heb meer moeite," schreef hij te dier tijd aan SPALATIJN, "om mij te onthouden van mijn vijanden te versmaden, en van zo tegen CHRISTUS te zondigen, dan ik zou hebben om hen te overwinnen. Zij zijn zo onkundig in Goddelijke en menselijke zaken, dat het schande is om met hen over iets in strijd te treden. En echter is het deze onkunde zelf welke hun onbegrijpelijke vermetelheid en hun onbeschaamdheid veroorzaakt *(23)*." Maar hetgene bovenal zijn hart versterkte te midden van die algemene hoon, was de innige overtuiging dat zijn zaak die van de waarheid was. "Verwonder u niet," schreef hij aan SPALATIJN in het begin van het jaar 1518, "dat men mij zo sterk aanvalt. Ik hoor met blijdschap die beledigingen. Indien men mij niet vervloekte, zouden wij niet zo vast kunnen geloven dat de zaak welke ik ondernomen heb die van God zelf is *(24)*. CHRISTUS is gesteld geworden om een teken te zijn dat wedersproken zou worden." "Ik weet," zei hij op een' andere tijd, "dat het Woord van God van het begin van de wereld af van zulk een' aard geweest is, dat al wie het in de wereld heeft willen invoeren, evenals de Apostelen alle dingen heeft moeten vaarwel zeggen en de dood verwachten. Indien dit zo niet ware, zou het het Woord van CHRISTUS niet zijn *(25)*. Die zielevrede te midden van de beroering is ene zaak, onbekend aan de helden van de wereld. Men ziet mensen, die aan het hoofd staan van ene regering, van ene staatkundige partij, onder hun zorgen en hun kommer bezwijken; -de Christen verkrijgt gewoonlijk in de worsteling nieuwe krachten. Het is omdat hij ene verborgene bron kent van rust en moed, waarvan hij wiens ogen voor het Evangelie gesloten zijn niets weet.

(23) L. Epp., I, p. 92.

(24) "Nisi maledicerer, non crederem ex Deo esse quae tracto." (L. Epp., I, p. 85.)

(25) "Morte emptum est (verbum Dei)," vervolgt hij in krachtvolle taal, "mortibus vulgatum, mortibus servatum, mortibus quoque servandum aut referendum est." ("Door de dood is het Woord van God gekocht, door de dood van velen is het verspreid, door veler dood bewaard, door veler dood moet het bewaard blijven of teruggebracht worden.")

Gemoedsrust van Luther.
Eén ding kwelde echter soms LUTHER: het was de gedachte aan de onenigheden welke zijn moedige tegenstand zou kunnen verwekken. Hij wist dat één woord genoeg kon zijn om de gehele wereld in vlam te zetten. Hij zag soms vorst tegen vorst, misschien volk tegen volk. Zijn Duits hart was daarover bedroefd, zijn Christelijke liefde was er van verschrikt. Hij zou de vrede gewild hebben. Echter moest hij spreken. Zó wilde het de Heer. "Ik beef," zei hij, "ik sidder bij de gedachte dat ik ene oorzaak van tweedracht zou kunnen zijn tussen zulke grote vorsten *(26)*."

(26) "Inter tantos principes dissidii origo ese, valde horreo et timeo." (L. Epp., I, p. 93.)

Hij bewaarde nog het stilzwijgen omtrent de stellingen van TETZEL welke de paus betroffen. Indien de drift hem vervoerd had, zou hij ongetwijfeld terstond met onstuimigheid die ontzaglijke leer aangevallen hebben, achter welke zijn tegenstander zich meende te verschuilen. Hij deed het niet. Er is in zijn wachten, in zijn omzichtigheid, in zijn stilzwijgen iets statigs en plechtigs, dat genoegzaam de geest die hem bezielde openbaart. Hij wachtte, maar niet uit zwakheid: want de aanval werd er te krachtiger door.

Tetzel's thesen verbrand.
TETZEL haastte zich, na zijn auto-da-fé van Frankfort aan de Oder, zijn thesen naar Saksen te zenden. Zij zullen er, dacht hij, aan die van LUTHER tot tegengift strekken. Een man kwam van Halle te Wittenberg, door de inquisiteur belast om er zijne stellingen te verspreiden. De studenten van de hogeschool, nog geheel verontwaardigd dat TETZEL de thesen van hun meester verbrand had, hadden nauwelijks de aankomst van zijn bode vernomen, of zij zochten hem op, omringden hem, vielen hem op het lijf en verschrikten hem met de vraag: "Hoe durft gij zulke dingen hier brengen?" Enigen kochten van hem een deel van de exemplaren waarvan hij voorzien was; anderen maakten zich van het overschot meester, en zo bemachtigde men de gehele voorraad, die achthonderd exemplaren bedroeg. Daarna plakten de studenten te Wittenberg, buiten weten van de keurvorst, van de senaat, van de rector, van LUTHER en van al de professoren *(27)*, deze woorde aan de deuren van de universiteit aan: "Degene die lust heeft bij het verbranden en de uitvaart van TETZELS thesen tegenwoordig te zijn, laat zich te twee ure op het marktplein vinden."

(27) "Haec inscio principe, senatu, rectore, denique omnibus nobis." (L. Epp., I, p. 99.)

Luther's smart.
Zij kwamen daar op dat uur in menigte samen en gaven onder veelvuldige toejuichingen de stellingen van de Dominicaner aan de vlammen over. Één exemplaar ontkwam de brand. LUTHER zond het later aan zijn vriend LANGE te Erfurt. Die grootmoedige maar onbedachte jongelingschap volgde het voorbeeld van de ouden; "Oog om oog en tand om tand," en niet dat van CHRISTUS. Maar wanneer leraren en hoogleraren zulk een voorbeeld te Frankfort gaven, moet men zich dan verwonderen dat jonge studenten het te Wittenberg volgden? Het gerucht van deze academische strafoefening verspreidde zich door geheel Duitsland, en gaf veel stof tot spreken *(28)*. LUTHER voelde daarover ene levendige smart.

(28) "Fit ex ea re ingens undique fabula." (Ibid.)

"Ik verwonder mij," schreef hij aan zijn oude meester JODOCUS te Erfurt, "dat gij hebt kunnen geloven dat ik het was die de thesen van TETZEL had doen verbranden. Denkt gij dan dat ik zozeer het verstand verloren heb? Maar wat kan ik doen? Wanneer het mij betreft, geloven allen alles van allen *(29)*. Kan ik de monden van alle lieden sluiten? Welnu! laat ze zeggen, horen, zien, voorgeven wat hun behaagt. Ik zal werken zolang de Heer mij daartoe kracht verleent, en met Gods hulp zal ik nimmer iets vrezen." "Wat ervan worden zal," zei hij tot LANGE, "ik weet het niet, of het zou moeten zijn dat het gevaar waarin ik mij bevind daardoor zelfs veel groter werd *(30)*." Die daad toont hoezeer de harten van de jonge lieden reeds brandde voor de zaak welke LUTHER verdedigde. Het was een verschijnsel van hoog gewicht: want ene beweging die bij de jeugd plaats heeft, slaat spoedig onvermijdelijk tot het gehele geslacht over.

(29) "Omnes omnibus omnia credunt de me." (L. Epp., p. 109.)
(30) Ibid., p. 98.

Bezoek van de bisschop.
De thesen van TETZEL en WIMPINA, schoon weinig geacht, brachten zekere uitwerking te weeg. Zij vermeerderden de twist, zij maakten de scheur in het kleed van de Kerk nog groter, zij wierpen in het geschil vraagstukken door eigenbaat gekenmerkt op. Ook de bestuurders van de Kerk begonnen er zich meer aan te laten gelegen liggen, en zich met nadruk tegen de Hervormer te verklaren. "Ik weet waarlijk niet op wie LUTHER vertrouwt," zei de bisschop van Brandenburg, "dat hij zo de macht van de bisschoppen durft aanvallen." Begrijpende dat deze nieuwe omstandigheid nieuwe maatregelen vereiste, kwam de bisschop zelf te Wittenberg. Maar hij vond LUTHER met die inwendige blijdschap vervuld, welke een goed geweten geeft, en met vaste wil bezield om de strijd te voeren. De bisschop voelde dat de Augustijner monnik ene hogere macht dan de zijn gehoorzaamde, en hij keerde verstoord naar Brandeburg terug. Eens, (het was nog gedurende de winter van 1518,) voor zijn haard gezeten, zei hij, terwijl hij zich wendde tot degenen die hem omringden: "Ik wens mijn hoofd niet in rust neer te leggen vóór dat ik MARTIJN evenals dit hout in de vlammen geworpen heb;" en hij wierp het hout dat hij in de hand hield op het vuur *(31)*. De omwenteling van de zestiende eeuw moest evenmin door de hoofden van de Kerk, als die van de eerste eeuw door de Sanhedrin en de Synagoge daargesteld worden. De hoofden van de geestelijkheid waren, in de zestiende eeuw, gekant tegen LUTHER, tegen de Hervorming, tegen haar dienaren, evenals zij het geweest waren tegen JEZUS CHRISTUS, tegen het Evangelie, tegen Zijn Apostelen, en gelijk zij het in alle tijden te dikwijls zijn tegen de waarheid. "De bisschoppen," zegt LUTHER, sprekende van het bezoek dat de prelaat van Brandenburg bij hem had afgelegd, "beginnen te bemerken dat zij zouden hebben moeten doen hetgene ik doe, en zij zijn er beschaamd over. Zij noemen mij hoogmoedig, vermetel, en ik loochen niet dat ik het ben. Maar zij zijn de lieden niet om te weten wat God is en wat wij zijn *(32)*."

(31) L. Epp., I, p. 121.
(32) Ibid., p. 146.

Priërias.
Een gewichtiger tegenstand dan die van TETZEL werd reeds aan LUTHER geboden. Rome had geantwoord. Een wederantwoord was van de muren van het heilig paleis uitgegaan. LEO X was geen man om over Godgeleerde zaken te spreken. "Het is een monnikentwist, "had hij gezegd; "het beste is om er zich niet mee te bemoeien;" en op een' andere tijd: "Het is een beschonken Duitser die deze thesen geschreven heeft: wanneer zijn roes voorbij is zal hij geheel anders spreken *(1)*." Een Dominicaner van Rome, SYLVESTER PRIERIAS, opziener van het heilig paleis, oefende de bediening van boekbeoordelaar uit. Hij was als zodanig de eerste die in Italië de thesen van de Saksischen monnik leerde kennen.

(1) Tafelgesprekken, bl. 1337.

Een Rooms boekbeoordelaar en de thesen van LUTHER, welk ene ontmoeting! De vrijheid van het woord, de vrijheid van onderzoek, de vrijheid van het geloof komen in de stad Rome die macht bestrijden welke zich aanmatigt de alleenhandel van de wetenschappen in handen te houden, en de mond der Christenheid naar goedvinden te openen en te sluiten. De worsteling van de Christelijke vrijheid, welke kinderen Gods voortbrengt, met het pauselijk despotismus, dat slaven van Rome verwekt, is, als het ware, in de eerste dagen van de Hervorming zinnebeeldig voorgesteld in de ontmoeting van LUTHER en PRIERIAS.

De Roomse boekbeoordelaar, prior-generaal der Dominicaners, belast om te beslissen wat de Christenheid moet zeggen of zwijgen, en wat zij moet weten en niet weten, haastte zich te antwoorden. Hij gaf een geschrift uit, dat hij aan LEo X opdroeg. Daarin liet hij een' blik van verachting op de Duitse monnik vallen, en verklaarde, met geheel Romeinse zelfverbeelding, "dat het veel waard was te onderzoeken of die MARTIJN toch een' ijzeren neus en een koperen hoofd had, zodat men hem niet in stukken zou kunnen breken *(2)* !..." Vervolgens valt hij, bij wijze van samenspraak, de thesen van LUTHER aan, beurtelings zich van spotternijen, scheldwoorden en bedreigingen bedienende.

(2) "An ferreum nasum aut caput aeneum gerat iste LUTHERUS, ut effringi non possit." (SYLV. PRIERATIS Dialogus.)

Stelsel van Rome.
Deze strijd tussen de Augustijner van Wittenberg en de Dominicaner van Rome werd gevoerd over het vraagstuk zelf dat het beginsel is van de Hervorming, te weten: "Welk is voor de Christenen het enig onfeilbaar gezag?" Ziehier het stelsel der Kerk, volgens haar voortreffelijkste en onafhankelijkste woordvoerders ontvouwd *(3)*:

(3) Zie JOH. GERSONIS Propositiones de sensu litterali S. Scripturae. (Opp., T. I.)

"De letter van het geschreven Woord is dood, zonder de geest van uitlegging, welke er alleen de verborgen zin van doet verstaan. Doch die geest wordt niet aan ieder Christen, maar aan de Kerk, dat is: aan de priesters, geschonken. Het is ene grote vermetelheid, te beweren dat Hij die aan de Kerk beloofd heeft altijd met haar te zijn tot het einde der wereld, haar aan de macht van de dwaling zou hebben kunnen overgeven. Men zal veellicht zeggen dat de leer en inrichting van de Kerk niet zodanig zijn als men ze in de heilige orakelen vindt. Buiten twijfel; maar die

verandering is slechts schijnbaar; zij heeft betrekking tot de vorm, en niet tot het wezen van de zaak. Wat meer is: die verandering is een voortgang. De levendmakende kracht van de Goddelijke Geest heeft wezenlijkheid gegeven aan hetgene in de Schrift slechts denkbeeldig was voorgesteld; zij heeft een lichaam gegeven aan de ruwe trekken van het Woord; zij heeft de laatste hand gelegd aan de losse schetsen, en het werk volmaakt, waarvan het slechts de eerste trekken geleverd had. Men moet dan de zin van de heilige Schrift verstaan, zo als de Kerk, geleid door de Heilige Geest, die heeft bepaald *(4)*." Hier waren de Catholieke leraars onder elkaar verdeeld. De algemene kerkvergaderingen, zeiden sommigen, en GERSON behoorde onder dit getal, zijn de vertegenwoordigers van de Kerk; het is de paus, zeiden anderen, wie de geest van uitlegging toevertrouwd is, en niemand heeft het recht de Schrift anders te verstaan dan het de Roomse paus bepaalt. Dit was het gevoelen van PRIëRIAS.

(4) Dit is dus de oude zang, welke de voorstanders van Rome thans weer zingen: "CHRISTUS kan Zijn Kerk aan de macht van de dwaling niet hebben overgelaten. Hij heeft dus in de Kerk ene zichtbare macht gesteld, om Zijn woorden nader te verklaren en te volmaken, die daarin door de H. Geest onfeilbaar wordt geleid." En vraagt men naar het bewijs: het is geen ander dan omdat men het zelf zo in zijn wijsheid goedvindt, en meent te kunnen betogen dat het zo moet geschied zijn, zo JEZUS wijs gehandeld heeft, zonder toch ergens een geschiedkundig bewijs te kunnen bijbrengen dat Hij het ook waarlijk zo heeft goedgevonden; wat toch bovenal voor onze zekerheid zou nodig zijn. Van daar, als het op de nadere bepaling aankomt, bij wie dan die zichtbare macht gevonden wordt, zo raakt men zelf onderling in twist, daar de een die in de kerkvergaderingen, de ander in de paus wil zoeken. De waarheid van de zaak is, dat zij nergens gevonden wordt, en ene loutere uitvinding is van ‘s mensen eigene wijsheid; terwijl JEZUS op ene geheel andere wijze voor de bewaring van de waarheid weet zorg te dragen.

Zodanig was de leer welke de opziener van het heilig paleis aan de opkomende Hervorming tegenstelde. Hij opperde over de macht van de Kerk en des pausen stellingen, waarover de grootste vleiers van het Roomse hof zich zouden hebben geschaamd. Ziehier één van de grondslagen welke hij leide aan het hoofd van zijn geschrift: "Al wie," zegt hij, "zich niet vasthoudt aan de leer van de Roomse Kerk en van de Roomse paus, als aan de onfeilbaren regel van de geloofs, waaruit de heilige Schrift zelf haar kracht en haar aanzien ontleent, is een ketter *(5)*."

(5) "A qua etiam sacra Scriptura robur trahit et auctoritatem, haereticus est." (Fundamentum tertium.)

De samenspraak.

Daarna, in ene samenspraak, waarvan de sprekers LUTHER en SYLVESTER zijn, tracht deze de stellingen van de doctor te weerleggen. De gevoelens van de Saksische monnik waren iets geheel vreemds voor een’ boekbeoordelaar van Rome; ook toont PRIëRIAS dat hij noch de roerselen van zijn hart, noch de beweegredenen van zijn karakter heeft begrepen. Hij mat de leraar van de waarheid naar de geringe maatstaf van Romes dienaren af. "O! waarde LUTHER!" zei hij tot hem, "zo gij van onze heer de paus een goed bisdom en een’ volle aflaat tot herstelling van u Kerk ontvingt, zou gij beter woorden geven, en zelfs de aflaat ophemelen, dien het u nu belieft zwart te maken!" De Italiaan, zo trots op zijn beschaafdheid van zeden, spreekt Soms op de ruwste toon: "Indien het de honden eigen is te bijten," zegt hij tot LUTHER, "vrees ik

zeer dat gij een' hond tot vader gehad hebt *(6)*." De Dominicaner verwondert zich, bijna op het einde, over de inschikkelijkheid welke hij gebruikt heeft om tot een' oproerige monnik te spreken, en eindigt met aan zijn tegenstander de wrede tanden van een' inquisiteur te laten zien. "De Roomse Kerk," zegt hij, "die in de paus ten toppunt van geestelijke en tijdelijke macht opklimt, kan door de wereldlijke arm diegenen dwingen die van het geloof afwijken, dat zij eerst ontvangen hadden. Zij is niet gehouden om tot het bestrijden en overwinnen van oproermakers redenen te gebruiken *(7)*." Zodanige woorden, komende uit de mond van een der voornaamsten van het Roomse hof, betekende wat; zij maakten LUTHER niet vervaard; hij geloofde of veinsde te geloven dat deze samenspraak niet van PRIëRIAS was, maar van ULRICH VAN HUTTEN, of van een van de andere vervaardigers van de Brieven van enige onvermaarde mannen, die, zei hij, op zijn gewone spottende wijze en om LUTHER tegen PRIëRIAS in het harnas te jagen, deze verzameling van zotternijen en onzin opgesteld had *(8)*. Intussen, na enige tijd het stilzwijgen bewaard te hebben, was zijn twijfel, zo hij die had, verdwenen: hij begaf zich aan het werk, en in twee dagen was zijn antwoord gereed *(9)*.

(6) "Si mordere canum est proprium, vereor ne tibi pater canis fuerit. (SYLV. PRIëRATIS Dialogus.)
(7) "Seculari brachio potest eos compescere, nec tenetur rationibus certare ad vincendos protervientes." (SYLV PRIëRATIS Dialogus.)
(8) "Convenit inter nos, esse personatum aliquem SYLVESTRUM ex obscuris viris, qui tantas ineptias in hominem luserit ad provocandum me adversus eum." (Epp., I, p. 87, van de 14de januari.)
(9) T. I, Witt. Lat., p. 170.

Stelsel van de Hervorming.

De Bijbel had over LUTHER beslist. Deze had de Hervormer verwekt en de Hervorming begonnen. LUTHER had de getuigenis van de Kerk niet nodig gehad om te geloven: Zijn geloof was uit de Bijbel zelf gekomen: van binnen en niet van buiten. Hij was zo innig overtuigd dat de Evangelieleer onomstotelijk op Gods Woord was gegrond, dat alle uit wendig gezag hem onnut was. Deze ondervinding, welke LUTHER verkregen had, opende voor de Kerk ene nieuwe toekomst. De levende bron, welke voor de monnik van Wittenberg kwam te ontspringen, moest een stroom worden die de dorst van de volken zou lessen.

Om het Woord te bevatten, moet de Geest Gods er het verstand van geven, had de Kerk gezegd; en zij had gelijk gehad. Maar haar dwaling was geweest te geloven dat die Heilige Geest een alleenhandel was, aan zekere kaste toegestaan, en dat Hij in vergaderingen en collegiën, in ene stad, in een conclave of kabinet kon opgesloten worden. "De wind blaast waarheen hij wil," had de Zoon van God gezegd, sprekende van de Geest Gods; en bij ene andere gelegenheid: "Zij zullen *allen* van God geleerd zijn." Het bederf van de Kerk, de eerzucht der pausen, de hartstochten van de conciliën, de geschillen van de geestelijkheid, de pracht van de prelaten hadden die Heilige Geest, die geest van nederigheid en vrede, ver van de priesterlijke verblijven doen vlieden. Hij had de vergaderingen van de hoogmoedigen, de paleizen van de vorsten van de Kerk verlaten, en werd bij eenvoudige Christenen en zedige priesters gevonden. Hij was ene heerschappijvoerende hiërarchie, welke voor haar voeten menigmaal het bloed der armen deed stromen, ene trotse en onkundige geestelijkheid, wier hoofden niet de Bijbel, maar het zwaard wisten in de hand te houden, ontvlucht,

en werd nu bij verachte sekten, dan bij mensen van kunde en wetenschap gevonden. De heilige wolk, welke zich van de prachtige tempelgebouwen en trotse hoofdkerken verwijderd had, was neergedaald op de onbekende plaatsen waar de nederigen woonde, en op de vreedzame binnenkameren, die van een' nauwgezette arbeid getuigden *(10)*. De Kerk, die zich door haar begeerte naar macht en geld had verlaagd, die zich in de ogen van het volk, door het winzuchtig gebruik dat zij van de leer des levens maakte, had onteerd; de Kerk, die de zaligheid verkocht om de schatkist te vullen, welke haar hoogmoed en haar uitspattingen ledigden, had alle achting verloren, en de verstandige lieden stelden haar getuigenis niet meer op prijs. Een zo in minachting geraakt gezag versmadende, keerden zij zich met blijdschap naar het Goddelijk Woord en de onfeilbaar gezag, als naar de enige toevlucht die hen in zulk ene algemene verwarring niet begeeft.

(10) Ja juist zó is het. Wel is er een onfeilbaar geleide van de H. geestes nodig, om het Woord van JEZUS recht te verstaan en de waarheid van de dwaling grondig te onderscheiden. Dit is ook duidelijk door Hem aan Zijn Kerk toegezegd. Doch aan welke Kerk? Aan hen die ze waarlijk uitmaken, die zich in oprechtheid aan Hem zelf als het enige Hoofd houden, de nederigen en dikwijls verachten: deze kunnen zeker zijn dat zij in de waarheid geleid worden.

Antwoord aan Priëras.

De eeuw was dan bereid. De stoute beweging, waardoor LUTHER het steunpunt van de grote verwachtingen van 's mensen hart veranderde, en met ene machtige hand deze van de muren van het Vaticaan op de steenrots van Gods Woord overbracht, werd met geestdrift begroet. Dit is het werk dat de Hervormer zich voorstelde in zijn antwoord aan PRIERIAS. Hij liet de gronden daar, welke de Dominicaner aan het hoofd van zijn werk gelegd had: "Maar," zei hij, "op uw voorbeeld zal ik ook enige gronden leggen.

"De eerste is dit woord van de heilige PAULUS: "Zo iemand u een ander Evangelie verkondigt dan wat wij u verkondigd hebben, al was het iemand van onze, of een engel uit de hemel, die zij vervloekt."

"De tweede is deze plaats van de heilige AUGUSTINUS aan de heilige HIERONYMUS: "Ik heb geleerd om niet dan alleen aan de canonieke boeken de eer te bewijzen van zeer vastelijk te geloven dat geen van deze gedwaald heeft; wat de andere betreft, ik geloof niet wat zij zeggen, alleen daarom dat zij het zeggen.""

LUTHER stelde dan hier met ene vaste hand de grondbeginselen van de Hervorming neer: het Woord van God; geheel het Woord van God; niets dan het Woord van God. "Indien gij deze gronden wèl verstaat," vervolgt hij, "zult gij ook verstaan dat geheel uw samen spraak gans en al omver geworpen is: want gij hebt niets anders gedaan, dan woorden, meningen van de heilige THOMAS, enz. op de voorgrond te stellen." Daarna de aangenomen grondstellingen van zijn tegenstander aanvallende, verklaart hij onbewimpeld, dat hij van mening is dat pausen en conciliën kunnen dwalen. Hij klaagt over de vleierijen van de Roomse hovelingen, die de paus de ene en andere macht toekennen. Hij verklaart dat de Kerk, naar haar wezenlijke natuur, alleen in CHRISTUS, en bij vertegenwoordiging alleen in de kerkvergaderingen bestaat *(11)*. En op de onderstelling komende welke PRIëRIAS gemaakt had, zei hij tot hem: "Ongetwijfeld beoordeelt gij mij naar u zelf; maar indien ik naar de bisschoppelijke

waardigheid stond, zou ik voorzeker deze redenen, die u zo kwalijk in de oren klinken, niet houden. Verbeeldt gij u dat ik niet weet hoe men te Rome aan de bisdommen en het priesterambt komt? De kinderen zelf, zingen zij niet in al de straten van die stad die zo bekende woorden:

(11) "Ego ecclesiam virtualiter non scio nisi in CHRISTO, reptesentative non nisi in concilio." (L. Opp. Lat., p. 174.)

"Een stad zo snood, zo vol van zonden
Als Rome, wordt thans niet gevonden (12)?"

(12) "Quando hanc pueri in omnibus plateis orbis cantant; Denique nunc facta est....foedissirna Roma." (L. Opp. Lat., p. 183.)

Het waren liederen die te Rome in omloop waren vóór de verkiezing van een van de laatste pausen. Niettemin spreekt LUTHER met achting van LEO. "Ik weet," zegt hij, dat wij in hem, als ware het, DANIEL in Babel hebben; zijn onschuld heeft reeds menigmaal zijn leven in gevaar gebracht." Hij eindigt met enige woorden op de bedreigingen van PRIERIAS te antwoorden: "Eindelijk, gij zegt dat de paus te gelijk priester en keizer is, en dat hij de macht heeft om door de wereldlijken arm te dwingen. Hebt gij lust om te moorden?...Ik verklaar het u: gij zult mij door uwe snorkerijen en door het dreigend getier uwer woorden niet vervaard maken. Al brengt men mij ter dood, CHRISTUS leeft: CHRISTUS, mijn Heer en de Heer van allen, in eeuwigheid geprezen! Amen. *(13)*."

(13) "Si occidor, vivit CHRISTUS, Dominus meus et omnium." (Ibid., p. 186.)

Zo dan richtte LUTHER, met ene vaste hand, tegen het trouweloze altaar van het Pausdom, het alleen heilige, alleen onfeilbare altaar van Gods Woord op, waarvoor hij wilde dat zich alle knieën zou buigen, en waarop hij zich bereid verklaarde zijn leven te offeren.

Hoogstraten.

Weldra vertoonde zich een nieuwe vijand in het strijdperk: het was ook een Dominicaner. JAKOB HOOGSTRATEN, inquisiteur te Keulen, die wij reeds tegen REUCHLIN en de beminnaars van de wetenschappen hebben horen uitvaren, beefde van woede zodra hij de eerste stappen van de held van de Hervorming vernam. Het kon wel niet anders of het monnikenobscurantismus en fanatismus moesten handgemeen worden met hem die hun de doodsteek moest geven. Het monnikendom had zich gevormd zodra de oorspronkelijke waarheid was begonnen verloren te gaan. Sinds die tijd waren de monniken en de dwalingen in gelijke mate toegenomen. Hij die hun ondergang moest verhaasten was verscheen. Maar die sterke kampvechters konden het slagveld niet verlaten zonder met hem een' woeste strijd te hebben gevoerd. Zij voerden die met hem gedurende zijn gehele leven; maar het is in HOOGSTRATEN dat die strijd bijzonder persoonlijk is voorgesteld. HOOGSTRATEN en LUTHER: de vrije en moedige Christen en de driftige slaaf van van de monniken bijgeloviqheden! HOOGSTRATEN wordt verbitterd, vaart uit, eist met groot getier de dood van de ketter...Hij wil dat men Rome door vlammen zal doen zegepralen. "Het is ene misdaad van hoog verraad tegen de Kerk," riep hij uit, "indien

men zulk een' verschrikkelijke ketter nog een uur langer laat leven. Men richte ogenblikkelijk voor hem een' brandstapel op!" Die bloedige raad werd spoedig maar al te zeer in verscheiden koninkrijken en gewesten gevolgd, en de stem van vele martelaren gaf, gelijk in de eerste tijden der Kerk, te midden van de vlammen, van de waarheid getuigenis. Maar het was tevergeefs dat het zwaard en het vuur tegen LUTHER werden te hulp geroepen. De Engel des Heeren legerde zich onophoudelijk geheel om hem heen en beschermde hem.

LUTHER antwoordde HOOGSTRATEN onverschrokken en met weinige woorden. "Ga heen," zei hij ten slotte tot hem, "uitzinnige moordenaar! die nooit kunt verzadigd worden van het bloed van de broeders; het is mijn oprechte begeerte dat gij u wel wacht van mij een' Christen en gelovige te noemen, en dat gij daarentegen niet ophoudt mij als een ketter uit te krijten. Begrijp die dingen wel, bloeddorstig mens! vijand van de waarheid! En zo uw dolle woede u vervoert om iets tegen mij te ondernemen, draag dan zorg met omzichtigheid te werk te gaan en de rechte tijd waar te nemen; God weet wat ik voornemens ben, als Hij mij het leven vergunt...Mijn hoop en verwachting, zo God het wil, zullen niet teleurgesteld worden *(14)*." HOOGSTRATEN zweeg.

(14) L. Opp. (L), XVII, 140.

Eck.

Een voor LUTHERS hart grievender aanval wachtte de Hervormer. Doctor ECK, de beroemde hoogleraar van Ingolstadt, de bevrijder van URBANUS REGIUS, de vriend van LUTHER, had de geruchtmakende thesen ontvangen. ECK was geen man om de misbruiken der aflaten te verdedigen; maar hij was doctor der School, en niet van de Bijbel, bedreven in de Scholastieken, en niet in het Woord van God. ECK was zo de vertegenwoordiger van ene nieuwe klasse van mensen. Had PRIëRIAS Rome, HOOGSTRATEN de monniken vertegenwoordigd, de nieuwe kampvechter vertegenwoordigde de School *(15)*.

(15) Door de School hebben wij te verstaan de geleerde van die tijd, niet die waarvan een REUCHLIN en ERASMUS de voorgangers waren, maar die de oude schoolse wijsbegeerte van de middeleeuwen nog aankleefden, en daarnaar de Godgeleerdheid verklaarden. Men noemde deze Scholastieken, en hun leerwijze Scholastiek.

Men moest niet menen dat die Scholastiek, welke omtrent sinds vijf eeuwen over de Christenheid heerschappij voerde, zich door de eerste stoot met de lans van de Hervormer overwonnen rekende. De School verhief zich en wilde degenen verpletteren die over haar stromen van verachting uitgoot. Het ogenblik was gekomen dat de scheiding voltrokken moest worden. De mensen die het ware geloof bezaten en de mensen die slechts zeker gevoelen toegedaan waren konden niet met elkaar vermengd blijven. Aan de ene kant de voorstanders van het Goddelijk Woord; aan de andere kant die van menselijke leraren; en het was niet éne worsteling welke het geschil besliste. ECK en LUTHER, de School en het Woord werden nog meer dan eens handgemeen met elkaar. Maar toen was het dat de strijd werd begonnen.

ECK moet in verscheidene stellingen van LUTHER dwalingen vinden. Niets noodzaakt ons om aan de oprechtheid van zijn overtuigingen te twijfelen. Hij was

iemand die met geestdrift de gevoelens van de Scholastieken voorstond, gelijk LUTHER met geestdrift zich vasthield aan Gods Woord. Men zou zelfs kunnen onderstellen dat ECK enige smart voelde, toen hij zich genoodzaakt zag zich tegen zijn oude vriend aan te kanten; het schijnt echter, uit de manier waarop hij hem aanviel, dat de drift en jaloezie ene rol in deze twist speelden.

Obelisken.

Het was onder de naam van *Obelisken*, dat hij zijn aanmerkingen tegen LUTHERS thesen schreef. In het eerst bewaarde hij nog enigszins de welvoegelijkheid. Hij maakte zijn werk niet openbaar, en hield zich tevreden met het in vertrouwen aan zijn gewone prelaat, de bisschop van Eichstadt mee te delen. Maar spoedig waren de Obelisken overal verspreid, hetzij dat die onbescheidenheid de schuld was van de bisschop of van de doctor zelf. Er kwam een afschrift van in handen aan een' vriend van LUTHER, met name LINK, prediker te Neurenberg; deze haastte zich het aan zijn vriend te zenden. ECK was een geheel ander tegenstander dan TETZEL, PRIERIAS en HOOGSTRATEN; hoe meer zijn geschrift de hunne in wetenschap en scherpzinnigheid overtrof, hoe gevaarlijker het was. Hij nam een' toon aan van medelijden over zijn "zwakken tegenstander," wel wetende dat mededogen meer kwetst dan toorn. Hij gaf zachtelijk te kennen, dat LUTHERS stellingen het Boheemse vergift verspreidden; dat zij naar Bohemen riekten, en deed op LUTHER, door die vuilaardige zinspelingen, de ongunst en de haat nederkomen, in Duitsland onafscheidelijk aan de naam van HUSS en van de Boheemse scheurmakers verbonden.

Luthers gevoelen.

De boosaardigheid die in dit geschrift doorstraalde verontwaardigde LUTHER. Maar de gedachte dat deze aanval kwam van een oude vriend, kwelde hem nog meer. Het is dan ten koste van de vriendschap der zijnen dat men de waarheid moet verdedigen. LUTHER stortte zijn hart en zijn droefheid uit in een' brief aan EGRANUS, priester te Zwickau. "Men noemt mij in de Obelisken een venijnig mens," zegt hij, "een' Bohemer, een' ketter, een' muiter, een' onbeschaamde, een' vermetele. Ik ga de lichtste scheldwoorden voorbij, als die van suffer, onnozele, weetniet, verachter van de opperpriester, enz. Er worden niet dan de vuilaardigste beschimpingen in gevonden. En hij die ze geschreven heeft is een beroemd man, van een' geest vol wetenschap, van ene wetenschap vol geest, en, wat mij het meeste verdriet veroorzaakt, een man die aan mij door ene grote, kortelings gemaakte vriendschap was verbonden *(16)*: het is JOHANNES ECK, doctor in de Godgeleerdheid, kanselier van Ingolstadt, enz.; een man, vermaard en beroemd door zijn schriften. Indien ik de overleggingen van de satan niet kende, zou ik mij verbazen over de woede die hem vervoerd heeft om ene zo aangename en nog zo jonge vriendschap te verbreken *(17)*; en dat zonder mij te waarschuwen, zonder mij te schrijven, zonder mij één woord te zeggen..."

(16) "Et quod magis urit, antea mihi magna recenterque contracta amicitia conjunctus." (L. Epp., I, p. 100.)
(17) "Quo furore ille amicitias recentissimas et jucundissimas solveret." (Ibid.)

Maar indien LUTHERS hart verbrijzeld is, zijn moed is niet terneer geslagen. Hij ontvlamt daarentegen in de strijd. "Verblijd u, mijn broeder!" zei hij tot EGRANUS, die ook door een' hevig' tegenstander was aangevallen, "verblijd u, en laat u door al

die vliegende bladeren niet verschrikken! Hoe meer mijn tegenstanders zich aan hun woede overgeven, hoe meer ik vorder. Ik laat de dingen varen die achter mij zijn, opdat zij ze achterna blaffen, en zet die voort welke vóór mij zijn, opdat zij tegen deze op hun beurt blaffen."

ECK voelde al het schandelijke van zijn gedrag, en beijverde zich om zich in een' brief aan CARLSTADT te verontschuldigen. Hij noemde in deze LUTHER "hun gemeenschappelijke vriend." Hij wierp de gehele schuld op de bisschop van Eichstadt, op wiens aanzoek hij voorgaf zijn werk geschreven te hebben. Het was zijn oogmerk niet geweest de Obelisken openbaar te maken. Hij zou zonder dat meer eerbied gehad hebben voor de vriendschapsbanden welke hem aan LUTHER verbonden. Hij verzocht eindelijk, dat LUTHER, in plaats van openlijk handgemeen met hem te worden, veeleer zijn wapenen tegen de Godgeleerden van Frankfort zou richten. De hoogleraar van Ingolstadt, die niet gevreesd had de eerste aanval te doen, begon te vrezen bij de gedachte aan de sterkte van de vijand, die hij de onvoorzichtigheid gehad had aan te vallen. Hij zou graag de strijd hebben ontgaan. Het was te laat.

Asterisken.
Al zijn mooie woorden overreedden LUTHER niet. Echter wilde deze zwijgen. "Ik zou," zei hij, "die brok, een' CERBERUS waardig, geduldig geslikt hebben *(18)*." Maar zijn vrienden waren van andere gedachten. Zij hielden bij hem aan en dwongen hem. Hij antwoordde op de Obelisken van ECK door zijn *Asterisken*, of Sterren, stellende, zo als hij zei, tegenover de roest en de loodverwige kleur van de Obelisken van de doctor van Ingolstadt, het licht en de schitterende glans van de sterren des hemels. In dit werk behandelde hij zijn nieuwe tegenstander minder streng dan die welke hij vóór hem had te bestrijden gehad; maar zijn verontwaardiging straalt te midden van zijn woorden door.

(18) "Volui tamen hanc offam CERBERO dignam absorbere patientia." (L. Epp., I, p. 100.)

Hij toonde aan dat erin dat gehele mengelmoes der Obelisken niets uit de heilige Schriften, niets uit de kerkvaders, niets uit de kerkelijke canons gevonden werd; maar daarentegen de grootste Scholastiekerij, niets anders dan meningen en loutere dromerijen *(19)*, in één woord, dat alles zelfs wat LUTHER aangetast had. De Asterisken zijn vol beweging en leven. De auteur is over de dwalingen van het boek zijns vriends verontwaardigd; maar hij heeft medelijden met de man *(20)*. Hij belijdt opnieuw het grondbeginsel dat hij ten grondslag gelegd heeft in zijn antwoord aan PRIëRIAS: "De opperpriester is een mens en kan feilen; maar God is de Waarheid, en niemand zal Hem misleiden *(21)*." En verder, gebruikende een argument *ad hominem* omtrent de schoolse leraar, zegt hij tot hem: "Het is voorzeker ene onbeschaamdheid, wanneer iemand in de wijsbegeerte van ARISTOTELES onderwijzende iets leert dat hij door het gezag van die oude niet kan bewijzen. -Gij stemt het toe. -Welnu, het is nog met veel meer recht de onbeschaamdste van alle vermetelheden, in de Kerk en onder de Christenen iets te verzekeren, dat CHRISTUS zelf niet heeft geleerd *(22)*. Maar, dat de schat van CHRISTUS' verdiensten in de handen van de paus is, waar wordt dit in de Bijbel gevonden?"

(19) "Omnia Scholasticissima, opiniosissima, meraque somnia." (Asterici. L. Opp. Lat., I, 145.)

(20) "Indignor rei et misereor hominis." (Ibid., p. 150.)
(21) "Homo est summus pontifex, falli potest. Sed veritas est Deus, qui falli non potest." (Ibid., p. 155.)
(22) "Longe ergo impudentissima omnium temeritas est, aliquid in ecclesia asserere et inter Christianos, quod non docuit CHRISTUS." (Ibid., p. 156.)

Eindelijk voegt hij er bij: "Wat het boosaardig verwijt van Boheemse ketterij betreft, ik draag met geduld die smaad om CHRISTUS' wil. Ik leef in ene beroemde universiteit, in ene geachte stad, in een aanzienlijk bisdom, in een machtig hertogdom, waar allen rechtgelovig zijn, en waar men buiten twijfel zulk een' snode ketter niet zou dulden."

LUTHER maakte de Asterisken niet openbaar: hij deelde ze slechts aan enige vrienden mee; het was eerst later dat zij in het licht werden gegeven *(23)*.

(23) Cum privatim dederim Astericos meos non fit ei repondendi necessitas." (L. Epp., p. 126.)

Verwijdering tussen Luther en Eck.
Deze verwijdering tussen de doctor van Ingolstadt en de doctor van Wittenberg baarde opzien in Duitsland. Zij hadden gemeenschappelijke vrienden. SCHEURL vooral, die het middel schijnt geweest te zijn waardoor de twee leraren met elkaar in vriendschapsbetrekking waren geraakt, SCHEURL was er van verschrikt. Hij behoorde tot degenen die de Hervorming in het lichaam van de Duitse Kerk en door middel van haar uitstekendste woordvoerders wenste te zien daargesteld. Maar indien, van het begin af, de aanzienlijkste Godgeleerden des tijds handgemeen werden; indien, terwijl LUTHER met nieuwe dingen voortging, ECK zich als de vertegenwoordiger van de oude dingen aanstelde, welk ene tweespalt was er niet te duchten. Zouden zich niet talrijke aanhangers rondom die beide hoofden scharen, en zou men niet twee legers zich in de boezem van de rijks zien vormen?"

SCHEURL beijverde zich dan om ECK en LUTHER met elkaar te verzoenen. Deze verklaarde dat hij bereid was alles te vergeten, dat hij het verstand van ECK beminde, dat hij zijn kennis bewonderde *(24)*, en dat hetgene die oude vriend gedaan had hem meer smart dan gramschap had veroorzaakt. Hij schreef aan ECK een' brief vol van toegenegenheid *(25)*." "Ik ben bereid," zei hij aan SCHEURL, "tot de vrede en tot de oorlog; maar ik trek de vrede voor. Begeef u dan aan het werk; bedroef er u met ons over dat de Duivel tussen ons dat begin van tweedracht gezaaid heeft, en verblijd er u vervolgens over dat CHRISTUS het in Zijn barmhartigheid vernietigd heeft." Maar ECK antwoordde niet op LUTHERS brief. Hij liet hem zelfs niets boodschappen *(26)*. Het was geen tijd meer de gemoederen met elkaar te bevredigen. De strijd werd steeds groter. De hoogmoed van ECK en zijn onverzoenlijk gemoed verbraken weldra geheel en al de laatste draden van de reeds zieltogende vriendschap.

(24) "Diligimus hominis ingenium et admiramur eruditionem." (L. Epp., ad SCHEURLUM, 15 juni 1518, I, p. 125.)
(25) "Quod ad me attinet, scripsi ad eum ipsum has, ut vides, amicissimas et plenas litteras humanitate erga eum." (Ibid.)
(26) "Nihil neque litterarum, neque verborum me participem fecit." (Ibid.)

Zodanig waren de worstelingen welke de voorvechter van Gods Woord, van zijn eerste intrede in het strijdperk af, had door te staan. Maar die gevechten welke onder de hoge standen van de maatschappij geleverd worden, die academische redetwisten, zijn voor de Christen van weinig waarde. Menselijke leraren verbeelden zich de schoonste zegepraal behaald te hebben, wanneer zij enige tijdschriften en enige zalen van hun stelsels met ophef doen gewagen. Daar hun meer ene zaak van eigenliefde of partijzucht dan het welzijn van de mensheid ter harte gaat, hebben zij aan die voor het oog der wereld zo schitterende uitkomsten genoeg. Ook hun werkzaamheden zijn niets anders dan rook, die, na verblind te hebben, verdwijnt zonder sporen achter te laten. Zij hebben verzuimd het vuur in de volksmenigten te ontsteken; zij hebben het menselijk geslacht slechts even aangeroerd.

Volksschriften.

Zo is het niet met de Christen; het geldt bij hem niet een maatschappelijk of academisch geluk, maar het heil van de zielen. Hij laat dan graag de schitterende strijd varen, die hij geheel op zijn gemak met de kampvechters van de wereld zou kunnen voeren, en waardeert de verborgene werkzaamheden hoger, die het licht en het leven aanbrengen in de landhutten en afgelegen hoeken van het volk. Dit is het wat LUTHER deed, of liever, volgens het voorschrift van zijn Meester "deed hij deze dingen, zonder de andere na te laten." Terwijl hij de inquisiteurs, de kanseliers van hogescholen, de opzieners van het heilig paleis bestreed, beijverde hij zich om onder de volksmenigte gezonde begrippen in het stuk van godsdienst te verspreiden. Tot dit doel hebben verschillende volksschriften, welke hij toen in het licht gaf, betrekking, zo als zijn leerredenen over de tien geboden, twee jaren tevoren in de kerk te Wittenberg uitgesproken, en waarvan wij reeds gesproken hebben, en zijn verklaring van het gebed des Heeren voor eenvoudige en onkundige leken *(1)*. Wie zou niet graag weten wat de Hervormer toen aan het volk voordroeg? Wij zullen dan enige van de woorden aanhalen, welke hij "het land liet rondlopen," gelijk hij zegt in de voorrede van het tweede van de schriften.

(1) L. Opp. (L.), VII, 1086.

Over het gebed.

Het gebed, dat innige werk van hart, zal ongetwijfeld steeds een van de punten zijn waarvan ene hervorming in leer en leven moet aanvangen; en al wie de gebeden- en misboeken van het volk kent, zal de noodzakelijkheid van een praktikaal onderwijs omtrent dit stuk erkennen.

Het is moeilijk, en zelfs onmogelijk, de taal van LUTHER vol kracht en leven, en het kernachtige van de taal, welke zich, om zo te zeggen, onder de pen van de schrijver, naarmate hij opstelde, vormde, weer te geven. Het is moeilijk om ene keuze te doen; en stukken uit het verband genomen verliezen bijna al hun waarde. Wij willen het echter beproeven.

LUTHER zag rondom zich het arme volk in ene aanbidding met de lippen verzonken. "Wanneer gij bidt," zei hij, "gebruik weinig woorden, maar vele en bovenal ernstige gedachten en aandoeningen. Hoe minder gij spreekt, hoe beter gij bidt. Weinig woorden en veel gedachten, dat is Christelijk. Veel woorden en weinig gedachten, dat is Heidens...." "Het schijn- en lichamelijk gebed is dat geprevel met de lippen, dat uitwendig geklap, dat zonder enige aandacht gemaakt wordt, en wat de ogen en oren

van de mensen aandoet; maar het gebed in geest en in waarheid is de innige begeerte, het verlangen, de verzuchtingen, die uit het binnenste van de harten voortkomen. Het eerste is het gebed van de geveinsden en van al degenen die op zichzelf vertrouwen. Het tweede is het gebed van Gods kinderen, die in Zijn vreze wandelen...."

Onze Vader.
Daarna zegt hij over de eerste woorden van het gebed des Heeren: "Onze Vader:" -"Er is geen naam, onder al de namen, die ons beter omtrent God gezind maakt dan de naam van Vader. Het zou ons niet zoveel liefde en troost verschaffen Hem Heer, of God, of Rechter te noemen...Door die naam van Vader worden de ingewanden des Heeren bewogen: want er is geen beminnelijker en vermogender stem dan die van een kind tot zijn' vader." Hij vervolgt en zegt op deze woorden: "Die in de hemelen zijt:" "Degene die belijdt, dat hij een' Vader heeft die in de hemel is, erkent zichzelf als verlaten op aarde. Van daar komt het dat erin zijn hart een brandend verlangen is, als bij een kind dat buiten zijn vaderland, onder vreemdelingen, in ellende en jammer verkeert. Het is alsof hij zei: Helaas! Vader! Gij zijt in de hemel, en ik, uw ongelukkig kind, ik ben op aarde, ver van U, in allerlei gevaren, behoeftigheden en druk."

Hij voegt op deze woorden: "Uw naam worde geheiligd," er bij: "Die toornig en nijdig is, die vloekt en lastert, onteert Gods naam, waarin hij gedoopt is geworden. Een godonterend gebruik makende van het vat dat God zich heeft geheiligd, gelijkt hij aan een' priester, die zich van de gewijde kelk wilde bedienen, om ene zeug te laten drinken, of om mest te laden..."

Uw koninkrijk.
Hij vervolgt en zegt op de woorden: "Uw koningrijk kome:" - "Zij die goederen bijeenschrapen, die prachtige gebouwen stichten, die alles najagen wat de wereld kan geven, en met de lippen dit gebed uitspreken, gelijken aan die grote orgelpijpen, welke uit alle macht en zonder ophouden in de kerken zingen en schreeuwen, zonder woorden, of gevoel, of verstand te hebben....."

Wat verder tast LUTHER de toen zo verspreide dwaling van de bedevaarten aan: "De een gaat naar Rome, de ander naar St. Jakob; deze bouwt ene kapel, gene legt een gesticht aan om in Gods rijk te komen; maar allen verwaarlozen het gewichtigste punt, om namelijk zelf Zijn koninkrijk te worden. Waarom gaat gij het Godsrijk zoeken aan gene zijde der zeeën?...Het is in uw hart dat het moet opgericht worden."

Uw wil.
"Het is ene verschrikkelijke zaak," vervolgt hij, "ons deze bede te horen doen: "Uw wil geschiede!" -Waar ziet men in de Kerk die wil van God?...De ene bisschop verheft zich tegen de andere bisschop, de ene Kerk tegen de andere Kerk Priesters, monniken, nonnen twisten, strijden, krijgen, en in alle plaatsen is er niets dan tweedracht. En echter roept iedere partij dat er een goede wil, ene oprechte gezindheid is; en zo verrichten allen tesamen, tot eer en heerlijkheid Gods, een werk van de Duivel...."

Ons dagelijks brood.
"Waarom zeggen wij: "ons brood?" "zo gaat hij voort terwijl hij de woorden: "Geef ons heden ons dagelijks brood," verklaart. "Omdat wij niet bidden om het gewone brood te hebben dat de Heidenen eten, en dat God aan alle mensen geeft, maar om *ons* brood, voor ons die *kinderen* zijn van de hemelse Vaders."

"En wat is dan dat brood van God?" Het is JEZUS CHRISTUS, onze Heer. "Ik ben het levende brood dat van de hemel neergedaald is en dat der wereld het leven geeft." Daarom, dat men zich niet bedriege! Alle leerredenen en alle onderwijzingen, die ons JEZUS CHRISTUS niet afmalen en doen kennen, zouden het dagelijks brood en het voedsel onzer zielen niet kunnen zijn...."

"Waartoe dient het dat zulk brood ons is toebereid geworden, wanneer het ons niet wordt toegedeeld en wij het zo niet kunnen smaken!....Het is alsof men een prachtig gastmaal bereid had' en er niemand was om het brood rond te delen, om de gerechten op te dragen, om de wijn te schenken, zodat de gasten zich met het gezicht en de reuk moesten voeden.... Daarom moet men CHRISTUS alleen verkondigen."

Leerrede over de boetvaardigheid.
Maar wat is het dan CHRISTUS te kennen, zegt gij, en welk voordeel ontstaat daaruit?...Antwoord: CHRISTUS te leren en te kennen is te verstaan wat de Apostel gezegd heeft: "CHRISTUS is ons van God geworden wijsheid, rechtvaardigheid, heiligmaking en verlossing." Nu dan, gij verstaat dat, wanneer gij erkent dat al uw wijsheid ene verwerpelijke dwaasheid, uw rechtvaardigheid ene verwerpelijke ongerechtigheid, uw heiligheid ene verwerpelijke onreinheid, uw verlossing ene rampzalige veroordeling is; wanneer gij voelt dat gij waarlijk voor God en alle schepselen, een dwaas, een zondaar, een onreine, een veroordeeld mens zijt; en wanneer gij, niet slechts door woorden, maar uit grond uws harten, en door uw werken toont, dat u geen andere troost en geen ander heil overblijft dan CHRISTUS. Geloven is niets anders dan dit hemelse brood te eten."

Zo bleef LUTHER aan zijn besluit trouw om de ogen van een blind volk te openen, dat door priesters naar goedvinden geleid werd. Zijn schriften, in weinig tijds door geheel Duitsland verspreid, deden er een' nieuwe dageraad opgaan, en strooiden overvloediglijk de zaden van de waarheid op een' welbereide grond. Maar terwijl hij dacht aan degenen die ver waren, vergat hij diegenen niet die nabij waren. De Dominicaners verdoemden van al de kansels de eerloze ketter. LUTHER, de man van het volk, en die' zo hij het gewild had, met enige woorden de verbolgen driften van het zou hebben kunnen gaande maken, verachtte steeds zulk ene zegepraal, en dacht op niets anders dan om zijn hoorders te onderwijzen.

De vergeving is afkomstig van Christus.
Dat deed hij. Zijn roem, die zich meer en meer verbreidde, de moed waarmee hij de banier van CHRISTUS in het midden van de in slavernij gebrachte Kerk plantte, vermeerderden steeds te Wittenberg het verlangen om zijn predikatiën te horen. Nooit was de toeloop zo groot geweest. LUTHER ging recht op het doel aan. Eens de predikstoel beklommen hebbende, ontvouwde hij de leer van de boetvaardigheid, en sprak bij deze gelegenheid ene rede uit welke daarna zeer beroemd werd, en waarin hij verscheidene grondslagen van de Evangelische leer leide. Hij stelt eerst de menselijke vergiffenis tegenover de vergiffenis des hemels. "Er is tweederlei kwijtschelding," zegt hij: "de kwijtschelding van straf en de kwijtschelding van schuld. De eerste verzoent uitwendig de mens met de Christelijke Kerk. De tweede, welke de hemelse aflaat is, verzoent de mens met God. Wanneer de mens in zichzelf dat gerust geweten, dat blij gemoed niet vindt, welke de vergeving van God

veroorzaakt, is er geen aflaat die hem kan helpen, al kocht hij die allen welke ooit op aarde geweest zijn."

Hij vervolgt: "Zij willen goede werken doen vóór dat de zonden vergeven zijn; terwijl de zonden vergeven moeten zijn vóór dat er goede werken kunnen gedaan worden. Het zijn niet de goede werken die de zonde verdrijven; maar verdrijft de zonde en gij zult de werken hebben *(2)*! Want de goede werken moeten gedaan worden met een blij gemoed en een goed geweten voor God, dat is: met de vergeving der zonden."

(2) "Nicht die Werke treiben die Sünde aus; sondern die Austreibung van de Sünde thut gute Werke." (L. Opp. (L.), XVI I, 162.)

Nu komt hij op het hoofddoel van deze preek, wat ook dat van de Hervorming was. De Kerk had zich in de plaats van God en Zijn Woord gesteld; hij verwerpt dat, en doet alles afhangen van het geloof aan Gods Woord.

"De kwijtschelding van schuld is niet in de macht van de paus, van de bisschop, van de priester, of van enig mens wie het ook zij; maar zij rust eniglijk op het Woord van CHRISTUS en op uw eigen geloof. Want CHRISTUS heeft onze troost, onze verwachting, ons heil niet willen bouwen op een woord of op een werk van de mens, maar alleen op zichzelf en op Zijn werk en op Zijn Woord...Uw berouw en uw werken kunnen u bedriegen... Maar CHRISTUS, uw God, zal u niet misleiden, noch wankelen, en de Duivel zal Zijn woorden niet omver werpen *(3)*.

(3) "CHRISTUS dein Gott wird dir nicht lügen, noch wanken." (Ibid.)

"Een paus, een bisschop hebben niet meer macht dan de minste priester, wanneer het de vergeving ener misdaad betreft. En zelfs, wanneer er geen priester is, kan ieder Christen, al was het ene vrouw of een kind *(4)*, hetzelfde doen. Want wanneer een eenvoudig Christen tot u zegt: "God vergeeft de zonde in de naam van JEZUS CHRISTUS," en gij dat woord met een vast geloof aanneemt, alsof God zelf het tot u sprake, dan zijt gij vrijgesproken...

(4) "Ob es schon ein Weib oder ein Kind wäre." (Ibid.)

"Indien gij niet gelooft dat uw zonden u vergeven zijn, maakt gij uw God tot een' leugenaar, en verklaart gij u zekerder van uw ijdele gedachten dan van God en Zijn Woord....

"Onder het Oude Testament hadden noch priester, noch koning, noch profeet de macht om de vergeving der zonden te verkondigen. Maar onder het Nieuwe heeft ieder Christen de macht. De Kerk is geheel vol van vergeving van de zonden *(5)*! Indien een Godvruchtig Christen, hetzij man of vrouw, jong of oud, uw geweten troost door het Woord des kruises, ontvang die troost met zulk een geloof, dat gij u liever verscheidene malen liet ter dood brengen dan te twijfelen dat het zo zij voor God....Heb berouw, doe alle werken die gij kunt doen; maar dat het geloof wat gij hebt in de vergeving van CHRISTUS de eerste plaats beklede, en alleen bevel voere op het slagveld *(6)*."

(5) "Also siehst du dass die ganze Kirche voll von Vergebung van de Sünden ist." (Ibid.)
(6) "Und Hauptmann im Felde bleibe." (Ibid.)

Zo sprak LUTHER tot zijn verbaasde en opgetogene hoorders. Al die stellaadjen welke onbeschaamde priesters, tot hun voordeel, tussen God en ‘s mensen ziel hadden opgericht, werden omver geworpen, en de mens in onmiddellijke betrekking met zijn’ God gebracht. Het woord van de vergeving daalde zuiver uit de hoogte neer, zonder door duizend bedorven kanalen te komen. Opdat Gods getuigenis mocht gelden, was het niet meer nodig dat mensen er hun leugenachtig zegel op drukten. De alleenhandel van de priesterlijke kaste was vernietigd; de Kerk was vrijgemaakt.

Vrees van Luthers vrienden. Reis naar Heidelberg.
Intussen moest het vuur, dat te Wittenberg ontstoken was, ook elders ontstoken worden. LUTHER, niet tevreden van de waarheid des Evangelies in zijn woonplaats, hetzij aan de academische jongelingschap of aan het volk, te verkondigen, begeerde de zaden van de gezonde leer in andere plaatsen te verspreiden. De Augustijner-orde hield, in de lente van het jaar 1518, haar algemeen kapittel te Heidelberg. LUTHER werd er als een van de uitstekendste manmen van de orde op geroepen. Zijn vrienden deden al wat zij konden om hem het ondernemen van die reis af te raden. Inderdaad, de monniken hadden alles in het werk gesteld om de naam van LUTHER, in al de plaatsen die hij moest doorreizen, gehaat te maken. Bij beledigingen voegden zij bedreigingen. "Binnen veertien dagen," zeiden sommigen, "binnen ene maand," zeiden anderen, "beloven wij u zijn as *(1)*." Er was weinig nodig om op zijn’ doortocht ene volksbeweging te verwekken, waarvan hij het slachtoffer zijn zou. "Of wel," hielden al zijn vrienden aan, "wat zij niet met geweld durven doen, zullen zij door hinderlagen en bedrog verrichten *(2)*." Maar LUTHER liet zich nimmer door vrees zelfs voor het dreigendst gevaar in de vervulling van een’ plicht weerhouden. Hij sloot dan het oor voor de vreesachtige redenen van zijn vrienden: hij wees hen op Hem op Wien hij zijn vertrouwen stelde, en onder Wiens bescherming hij die zo gevreesde reis wilde ondernemen. Op de 13de april 1518, na de afloop van het Paasfeest, begaf hij zich gerustelijk te voet op weg *(3)*.

(1) "Adversus me mire fulminant de suggestu. Alius intra quindenum, alius intra mensem me promittunt populo certissime comburendum." (L. Epp., I, p. 98.)
(2) L. Epp., I, p. 98.
(3) "Pedester veniam." (Ibid.)

Hij had een’ gids bij zich, met name URBANUS, die zijn klein reispakje droeg en hem tot Wurzburg moest vergezellen. Hoe vele gedachten moesten elkaar niet verdringen in het hart van de dienaar des Heeren gedurende deze eenzame reis! Te Weissenfels werd hij door de priester, die hij niet kende, voor de leraar van Wittenberg herkend en voortreffelijk onthaald *(4)*. Te Erfurt voegden zich twee andere broeders van de Augustijner-orde bij hem. Te Judenbach ontmoetten deze drie de vertrouwdste raadsman van de keurvorst, DEGENHARD PFEFFINGER, die de hun opzichte de eer van de herberg, waar zij hem aantroffen, ophield. "Ik heb het genoegen moeten hebben," schreef LUTHER aan SPALATIJN, "die rijke heer enige grossen armer te maken: want gij weet hoe graag ik bij iedere gelegenheid de rijken enig nadeel toebreng, ten voordele van de arme. vooral wanneer de rijken van mijn vrienden zijn *(5)*,"

(4) Ibid., p. 105.
(5) Ibid., p. 104.

Hij kwam geheel afgemat te Coburg aan. "Alles gaat, door Gods genade, wèl," schrijft hij, "uitgenomen dat ik beken gezondigd te hebben door die reis te voet te ondernemen. Maar ik heb, denk ik, voor die zonde de vergeving van de aflaten niet nodig: want het berouw is volmaakt en de voldoening is volkomen. Ik ben van vermoeienis bezweken en alle rijtuigen zijn vol. Is dit niet genoeg en zelfs te veel boete, berouw en voldoening *(6)*?"

(6) L. Epp., I, p. 106.

De Hervormer van Duitsland, zelfs niet ene plaats in de openbare rijtuigen, noch iemand die hem de zijne wilde afstaan, vindende, was, niettegenstaande zijn vermoeienis, verplicht de andere dag vroegtijdig opnieuw in alle nederigheid te voet van Coburg te vertrekken. Hij kwam de tweede Zondag na Pasen tegen de avond te Wurzburg aan. Daar zond hij de bode terug, die hij te Wittenberg aangenomen had, en wiens trouw hij in een' brief aan SPALATIJN roemt. "Laat aan hem nog iets geven," zegt hij; "want daar ik arm ben, en arm moet zijn, heb ik hem gering beloond."

Bibra.
Het was in deze stad dat zich bisschop BIBRA bevond, die zijn thesen met zoveel goedkeuring ontvangen had. LUTHER had voor hem bij zich een' brief van de keurvorst van Saksen. De bisschop, zeer verblijd over de gelegenheid die zich aanbood, om die onverschrokken voorvechter van de waarheid persoonlijk te leren kennen, haastte zich hem in het bisschoppelijk paleis te laten roepen. Hij ging hem tegemoet, sprak met veel hartelijkheid tot hem, en bood hem aan, hem een' gids tot Heidelberg te bezorgen. Maar LUTHER had te Wurzburg zijn twee vrienden, de vicaris-generaal, STAUPITZ, en de prior van Erfurt, LANGE, ontmoet, die hem ene plaats in hun rijtuig aangeboden hadden. Hij bedankte dan BIBRA voor zijn aanbod, en de volgende dag vertrokken de drie vrienden van Wurzburg. Zij reisde dan nu omtrent drie dagen in elkaars gezelschap. Al de gemoederen zowel als de tijd waren zwanger van de dingen die stonden te gebeuren. De 21ste april bereikten zij Heidelberg. LUTHER stapte aan het Augustijner-klooster af.

Het kasteel van de Paltsgraaf.
De keurvorst van Saksen had hem een' brief meegegeven voor de paltsgraaf WOLFGANG, hertog van Beijeren. LUTHER begaf zich naar zijn prachtig kasteel, welks heerlijke ligging nog op dit tijdstip de bewondering van de vreemdelingen tot zich trekt. De monnik uit de vlakten van Saksen bezat een hart om die ligging van Heidelberg te bewonderen, waar zich de twee schone valleien van de Rijn en de Nekker met elkaar verenigen. Hij stelde zijn aanbevelingsbrief aan JACOBUS SIMLER, intendant van het hof, ter hand. Deze, hem aangenomen en gelezen hebbende, zei: "Waarlijk, gij hebt daar een' kostelijke geloofsbrief *(7)*!" De paltsgraaf ontving LUTHER met veel beleefdheid. Hij nodigde hem dikwijls aan zijn tafel, zowel als LANGE en STAUPITZ. Zulk een vriendelijk onthaal was voor LUTHER een grote troost. "Wij verlustigden ons," zegt hij, "en vermaakten ons met elkaar door een' genoegelijke en aangename omgang, etende, drinkende, al de schoonheden van het paleis van de paltsgraaf in ogenschouw nemende, de sieraden, de wapenrustingen,

de harnassen, met één woord alles wat dit doorluchtig, waarlijk koninklijk kasteel merkwaardigs opleverde, bewonderende *(8)*."

(7) "Ihr habt bei Gott einen kostlichen Credenz." (L. Epp., I, p. III.)
(8) L. Epp., I, III.

De paradoxen.
Intussen had LUTHER een ander werk te verrichten. Hij moest werken terwijl het dag was. Overgebracht ter plaatse van ene hogeschool die een' grote invloed op het westen en het zuiden van Duitsland uitoefende, moest hij er iets ondernemen dat dit belangrijk gedeelte van de Germaanse Kerken zou doen waggelen. Hij begon dan thesen te schrijven, welke hij voornemens was in een' openbare redetwist te verdedigen. Zodanige redetwisten waren zeer gewoon; maar LUTHER voelde, dat, wanneer deze nut zou doen, zij de gemoederen moest treffen. Zijn natuurlijke neiging bewoog hem daarenboven de waarheid onder ene vreemde *(paradoxale)* gedaante voor te stellen. De hoogleraren der universiteit wilden niet toestaan dat de redetwist in hun grote gehoorzaal zou plaats hebben. Men nam ene zaal in het Augustijner-klooster, en de 26ste april werd vastgesteld als de dag van de strijd.

Redetwist.
De redetwist van Heidelberg was geheel iets anders dan die pennestrijd welke LUTHER tevoren met onderscheidene doctoren gevoerd had. Heidelberg ontving later het Evangelische Woord, en de onderhandeling in het Augustijner-klooster bijwonende, kon men begrijpen dat zij vruchten zou dragen.

De hoorders.
De beroemde naam van LUTHER trok een' grote toeloop van hoorders derwaarts: hoogleraren, hovelingen, burgers, studenten bevonden er zich in menigte. Ziehier enige van de "paradoxen van de doctor:" dit is de naam die hij aan zijn thesen gaf. Zij zijn mogelijk nog in onze dagen paradoxen, gelijk ten tijde van de Hervormer. Het zou echter gemakkelijk zijn deze voor het natuurlijk verstand in duidelijke stellingen over te brengen.

1. "De wet van God is ene heilzame leer van de levens. Nochtans kan zij de mens niet helpen in het najagen van de gerechtigheid; integendeel is zij hem een hinderpaal."

3. "Menselijke werken, hoe schoon en goed zij ook zijn mogen, zijn echter, naar allen schijn, niets anders dan doodzonden."

4. "Werken van God, hoe lelijk en slecht zij ook schijnen mogen, hebben echter ene onsterfelijke waarde."

7. "De werken van de rechtvaardigen zelf zouden doodzonden zijn, zo zij niet, vervuld van heilig ontzag voor de Heer, vreesden dat hun werken inderdaad doodzonden waren *(9)*."

(9) "Justorum opera essent mortalia nisi pio Dei timore, ab ipsismet justis, ut mortalia timerentur." (L. Opp. Lat., I, 55.)

9. "Te zeggen dat de werken, buiten CHRISTUS gedaan, wel is waar, dood zijn, maar niet dodelijk, is een gevaarlijk vergeten van de vreze Gods."

13. "De vrije wil na ‘s mensen val is niet meer dan een louter woord; en indien hij doet al wat hem mogelijk is, zondigt hij dodelijk."

16. "Een mens die zich verbeeldt tot de genade te komen door zoveel te doen als hem mogelijk is, voegt de ene zonde bij de andere, en hij is tweemaal schuldig."

18. "Het is zeker dat de mens geheel aan zichzelf moet wanhopen, ten einde vatbaar te worden gemaakt om de genade van CHRISTUS te ontvangen."

21. "Een Godgeleerde in naam noemt kwaad wat goed is, en goed wat kwaad is; maar een Godgeleerde van het kruis spreekt juist over de zaak."

22. "De wijsheid die Gods onzienlijke volmaaktheden in Zijn werken leert kennen, maakt de mens opgeblazen, verblindt en verhardt hem" *(10)*

(10) LUTHER spreekt hier niet van de strekking die deze wijsheid zou hebben uit haar eigen aard, maar alleen van let verkeerde gebruik wat men ervan maakt, en het uitwerksel, het zij thans alleen en op zichzelf toevalligerwijze, uithoofde van de verkeerdheid van het menselijk hart, heeft op een gemoed dat niet door het geloof in CHRISTUS is verlicht. Hij bedoelt dus geenszins, die wijsheid, mits op haar plaats recht gebruikte, te verachten, zo min als de wet van God; zo als een weinig verder uit de 24ste stelling duidelijk blijkt. Men houdt hier ook in het gemeen in het oog, dat het hier, zo als meermalen, LUTHERS doel is zich opzettelijk op ene paradoxe, vreemdklinkende wijze uit te drukken, om de aandacht meer op te wekken en op zijn voorstellingen te vestigen.

23. "De wet verwekt Gods toorn, doodt, vervloekt, beschuldigt, oordeelt en verdoemt al wat niet in CHRISTUS is *(11)*"

(11) "Lex iram Dei operatur, occidit, maledicit, reum facit, judicat, damnat, quicquid non est in CHRISTO." (L. Opp. Lat., I, 55.)

24. "Nochtans is die wijsheid (õ 22) niet slecht, en de wet (õ 23) niet te verwerpen; maar de mens die de kennis van God niet beoefent onder het kruis, verandert al wat goed is in kwaad."

25. "Diegene wordt niet gerechtvaardigd die veel werken doet, maar hij die, zonder werken, veel in CHRISTUS gelooft."

26. "De wet zegt: Doe dat! en het wordt nooit gedaan. De genade zegt: Geloof in Hem! en reeds is alles gedaan." *(12)*

(12) "Lex dicit: Fac hoc! et nunquam fit. Gracia dicit: Crede in hunc! et jam facta sunt omnia." (L. Opp. Lat., I, 55.)

28. "De liefde Gods vindt niets in de mens, maar zij schept in hem wat zij bemint. De liefde des mensen ontstaat uit hetgene haar beminnelijk is *(13)*."

(13) "Amor Dei non invenit, sed creat suum diligibile; amor hominis fit a suo diligibili." (Ibid.)

Bucer.

Vijf doctoren in de Godgeleerdheid vielen deze thesen aan. Zij hadden deze gelezen met ene verwondering, welke de nieuwheid van een zaak verwekt. Die Godgeleerdheid kwam hun zeer vreemd voor. Intussen redetwistten zij, naar de getuigenis van LUTHER zelf, met ene vriendelijkheid, welke hem veel achting voor hen inboezemde, maar te gelijker tijd met kracht en fijne onderscheiding. LUTHER betoonde van zijn kant ene bewonderenswaardige zachtzinnigheid in zijn antwoorden, een onvergelijkelijk geduld om de tegenwerpingen van zijn tegenstanders te horen, en al de scherpzinnigheid van de heilige PAULUS om de moeilijke vragen, welke men hem gedaan had, op te lossen. Zijn korte antwoorden, maar die vol waren van Gods Woord, vervulden allen die hem hoorden met bewondering. "Hij is in alles aan ERASMUS gelijk," zeiden velen; "maar in éne zaak overtreft hij hem: namelijk dat hij openlijk belijdt wat ERASMUS zich tevreden houdt in stilte in te boezemen *(14)*."

(14) BUCER, In Scultet. Annal. evangel. renovat., p. 22.

De redetwist was bijna geëindigd. De tegenstanders van LUTHER waren tenminste met ere van het slagveld teruggetrokken; de jongste onder hen, doctor GEORGE NIGER, bleef alleen met de machtige kampvechter handgemeen: niet meer wetende hoe zich van de zaak af te maken, en verschrikt over de stoute stellingen welke LUTHER uitsprak, riep hij op de toon van de vrees uit: "Indien onze boeren zulke dingen hoorden, zouden zij u stenigen en om het leven brengen *(15)*!" Op deze woorden ontstond er een algemeen schaterend gelach in de gehoorzaal.

(15) "Si rustici haec audirent, certe lapidibus vos obruerent et interficerent." (L. Epp., I, p. III.)

Nooit hadden echter enige hoorders met zoveel aandacht een' Godgeleerde redetwist aangehoord. De eerste woorden van de Hervormer hadden de gemoederen doen ontwaken. Vraagstukken die een weinig tevoren niet dan onverschilligheid zouden ontmoet hebben, ondervonden op dit ogenblik de levendigste belangstelling. Men las op het gelaat van vele van de aanwezigen de nieuwe begrippen, welke de stoute stellingen van de Saksische doctor in hun geest deden ontstaan.

Drie jonge lieden vooral waren hevig bewogen. Een van hen was een Dominicaner van zeven en twintig jaren, die, niettegenstaande de vooroordelen zijner orde, niet één van de woorden van de doctor scheen te willen verliezen. Geboren in ene kleine stad in de Elzas, was hij op zijn zestiende jaar in een klooster getreden. Hij gaf weldra zoveel blijken zijner geestvermogens, dat de verlichtste monniken van hem hoge verwachtingen opvattenden *(16)*. "Hij zal eenmaal onze orde tot ere verstrekken," zeiden zij. Zijn oversten zonden hem dan naar Heidelberg, opdat hij zich daar aan de studie van de wijsbegeerte, van de Godgeleerdheid, van het Grieks en Hebreeuws zou toewijden. Op dit tijdstip gaf ERASMUS verscheidene van zijn werken in het licht. MARTIJN BUCER, (zo was de naam van de jonge Dominicaner,) las deze gretig.

(16) "Prudentioribus monachis spem de se praeclaram excitavit." (M. ADAMI Vita BUCERI, p. 211).

Weldra verscheen de eerste schriften van LUTHER. De student van de Elzas beijverde zich om de leer van de Hervormer met de heilige Schriften te vergelijken. Toen kwam er enige argwaan omtrent de waarheid van de pauselijke godsdienst in zijn geest op *(17)*. Zo verspreidde zich het licht in die dagen. De keurvorst van de Palts onderscheidde deze jongen man. Zijn krachtige en heldere stem, de bevalligheid van zijn manieren, de welsprekendheid zijner redenen, de vrijmoedigheid waarmee hij de heersende ondeugden aantastte, maakten van hem een' uitstekend' prediker. Hij werd tot kapellaan van de keurvorst benoemd; en hij nam zijn bedieningen waar toen men de reis van LUTHER naar Heidelberg aankondigde. Welke blijdschap voor BUCER! Niemand begaf zich met meer ongeduld naar de zaal van het Augustijner-klooster. Hij nam met zich papier, pennen, inkt: hij wilde in geschrift stellen al wat de doctor zou zeggen. Maar, terwijl zijn hand met gezwindheid op zijn bladeren aanstipte wat LUTHER zei, schreef de hand Gods met onuitwisbaarder letteren in zijn hart de grote waarheden welke hij hoorde. De eerste lichtstralen van de leer van de genade verspreidden zich in zijn ziel gedurende deze merkwaardige stond *(18)*. De Dominicaner was voor CHRISTUS gewonnen.

(17) "Cum doctrinam in eis traditam cum sacris litteros contulisset, quaedam in pontificia religione suspecta habere coepit." (M. ADAMI Vita BUCERI.)
(18) "Primam lucem purioris sententiae de justificatione in suo pectore sensit." (M. ADAMI Vita BUCERI.)

Brenz.
Niet ver van BUCER bevond zich JOHANNES BRENZ of BRENTIUS, toen negentien jaren oud. BRENZ, de zoon van een' magistraatspersoon van ene stad in Zwaben, was op zijn dertiende jaar op de rol der studenten te Heidelberg ingeschreven geworden. Niemand toonde zoveel vlijt. Wanneer het uur van middernacht geslagen had, stond BRENZ op en begaf zich aan het werk. Hij maakte zich hiervan zulk ene gewoonte, dat hij gedurende zijn gehele leven na dit uur niet meer kon slapen. Later wijdde hij die stille ogenblikken aan de overdenking van de Schriften. BRENZ was een van de eersten om het nieuwe licht, dat toen in Duitsland scheen, te bemerken. Hij ontving het met ene ziel vol van liefde *(19)*. Hij las met gretigheid de schriften van LUTHER. Maar hoe groot was zijn geluk, toen hij hem zelf binnen Heidelberg kon horen! Een van de stellingen van de doctor trof vooral de jongen BRENZ; het was deze: "Diegene wordt niet voor God gerechtvaardigd die veel werken doet, maar hij die, zonder werken, veel in JEZUS CHRISTUS gelooft."

(19) "Ingens Dei beneficium laetus RRENTIUS agnovit, et grata mente amplexus est." (Ibid.)

Snepf.
Ene Godvruchtige vrouw van Heilbronn aan de Nekker, echtgenoot van een' raadsheer van die stad, met name SNEPF, had, op het voorbeeld van ANNA, haar eerstgeboren' zoon de Heere geheiligd, met ene levendige begeerte van hem eenmaal zich geheel aan de Godgeleerdheid te zien toewijden. Deze jongeling, geboren in het jaar 1495, maakte snelle vorderingen in de letteren; doch, hetzij uit smaak, hetzij uit eerzucht, of óm de begeerte van zijn vader op te volgen, hij gaf zich aan de studie van

de rechtsgeleerdheid over. De vrome moeder zag met smart haar zoon, haar EHRHARD, ene andere loopbaan betreden dan die waaraan zij hem had toegewijd. Zij waarschuwde hem, zij vermaande hem, zij spoorde hem zonder ophouden aan om zich de gelofte te herinneren, welke zij op de dag van zijn geboorte gedaan had *(20)*. Eindelijk, door het aanhouden zijner moeder overwonnen, gaf EHRHARD SNEPF zich over. Weldra had hij zelf zoveel smaak in zijn nieuwe studie, dat niets ter wereld hem ervan zou hebben kunnen afbrengen.

(20) "Crebris interpellationibus eum voti quod de nato ipso fecerat, admoneret; et a studio juris ad theologram quasi conviciis avocaret." (M. ADAMI Vita SNEPFII.)

Verkeer met Luther.

Hij was innig met BUCER en BRENZ verbonden, en zij bleven gedurende hun gehele leven vrienden: "want," zegt een van hun levensbeschrijvers, "de vriendschap, op de liefde voor de letteren en de deugd gegrond, wordt nimmer verbroken." Hij was met zijn twee vrienden bij de redetwist te Heidelberg tegenwoordig. De paradoxen en de moedige worstelingen van de Wittenbergse doctor gaven hem ene nieuwe veerkracht. De ijdele mening van de menselijke verdiensten verwerpende, omhelsde hij de leer van de genadige rechtvaardiging des zondaars.

De volgende dag begaf BUCER zich naar LUTHER. "Ik had met hem", zegt hij, "een gemeenzaam en vertrouwelijk gesprek, het heerlijkste maal, niet wegens de gerechten, maar wegens de waarheden die mij voorgesteld werden. Welke tegenwerpingen ik ook maakte, de doctor beantwoordde en verklaarde alles met de meeste duidelijkheid. Och! of het God behaagde dat ik de tijd had er u meer van te schrijven *(21)*!..." LUTHER zelf was over de gevoelens van BUCER getroffen. "Het is de enige broeder van zijne orde," schreef hij aan SPALATIJN, "die een goed geloof bezit; het is een jong mens van grote verwachting. Hij heeft mij in alle eenvoudigheid ontvangen; hij heeft met mij een leergierig gesprek gehouden. Hij is ons vertrouwen en onze liefde waardig *(22)*."

(21) GERDESIUS, Monument. antiq., etc.
(22) L. Epp., I, p. 412.

BRENZ, SNEPF en meer anderen, door de nieuwe waarheden, welke in hun geest begonnen op te gaan, gedrongen, gingen LUTHER evenzo bezoeken; zij spreken en redeneren met hem; zij vragen hem inlichting omtrent hetgene zij niet hebben begrepen. De Hervormer, op de Bijbel steunende, antwoordt hun. Ieder van zijn woorden doet voor hen een nieuw licht opgaan. Ene nieuwe wereld wordt hun geopend.

Werkzaamheden van de jonge leraren.

Na LUTHERS vertrek begonnen die edele mensen te Heidelberg te onderwijzen. Men moest voortzetten wat de man Gods had begonnen, en de lichttoorts welke hij ontstoken had niet laten uitgaan. De leerlingen zullen spreken wanneer de leraren zwijgen. BRENZ, schoon nog zo jong, verklaarde echter de heilige MATTHEUS, eerst in zijn eigen kamer; daarna, het vertrek te klein wordende, in de philosophische gehoorzaal. De Godgeleerden, vol van nijd bij het gezicht van de grote toeloop van hoorders welke die jonge man tot zich trok, werden op hem verbitterd. BRENZ nam toen de orde aan, en bracht zijn lessen naar het collegie van de kanunniken van de

Heilige Geest over. Zo dan werd het vuur, dat reeds in Saksen ontvlamd was, ook binnen Heidelberg ontstoken. Het licht vermenigvuldigde zijn brandpunten. Het was, gelijk men het uitdrukte, de zaaitijd voor de Palts.

Maar het was niet alleen de Palts die de vruchten van de redetwist van Heidelberg inoogstte. Die kloekmoedige vrienden van de waarheid werden ras grote lichttoortsen in de Kerk. Zij bezetteden alle verhevene plaatsen, en namen aan vele onderhandelingen deel waartoe de Hervorming aanleiding gaf. Straatsburg, en later Engeland, zijn aan de werkzaamheden van BUCER ene zuiverder kennis van de waarheid verschuldigd. SNEPF onderwees deze eerst te Marburg, daarna te Stuttgard, te Tubingen en te Jena. BRENZ eindelijk, na te Heidelberg geleraard te hebben, deed het lange tijd te Halle in Zwaben en te Tubingen. Wij zullen deze mannen in de loop der Hervorming weervinden.

Uitwerking op Luther.
Deze redetwist deed LUTHER zelf vorderen. Hij nam van dag tot dag toe in de kennis van de waarheid. "Ik ben," zei hij, "een van diegenen die door schrijven en anderen te onderwijzen gevorderd zijn, en niet van diegenen welke eensklaps, van niets, aanzienlijke en zeer geleerde leraren worden."

Bovenal gaf deze hem nieuwe moed. Hij was vervuld van vreugde te zien met welke begeerte de schooljeugd de opkomende waarheid ontving. Hij troostte er zich dus over dat de oude leraren zo sterk aan hun gevoelens gehecht bleven. "Ik heb de heerlijke hoop," zei hij, "dat, evenals CHRISTUS, door de Joden verworpen, naar de Heidenen gegaan is, wij nu de ware Godgeleerdheid, welke die grijsaards voor ijdele en hersenschimmige meningen verwerpen, tot het nieuwe geslacht zullen overgebracht zien *(23)*."

(23) L. Epp., I, p. 112.

De oude hoogleraar.
Het kapittel geëindigd zijnde, dacht LUTHER om naar Wittenberg terug te keren. De paltsgraaf stelde hem voor de keurvorst een' brief ter hand, gedagtekend van de 1ste mei, waarin hij zei dat "LUTHER in de redetwist zoveel bekwaamheid had aan de dag gelegd, dat daardoor een grote roem over de Wittenbergse hogeschool uitging." Men wilde niet toelaten dat hij de terugreis te voet ondernam *(24)*. De Augustijners van Neurenberg namen hem tot Wurzburg mee. Van daar begaf hij zich naar Erfurt met de kloosterbroeders van die stad. Nauwelijks was hij daar aangekomen, of hij begaf zich naar het huis van zijn voormalige meester, JODOCUS. De oude hoogleraar, zeer gebelgd en geërgerd over de weg welke LUTHER ingeslagen had, was gewoon voor al de gevoelens van LUTHER ene *thêta* te plaatsen, van welke letter de Grieken zich bedienden om de veroordeling aan te duiden *(25)*. Hij had de jonge doctor geschreven, om hem onderscheidene verwijten te doen. Deze wenste op zijn letteren mondeling te antwoorden. Daar hij echter niet ontvangen was geworden, schreef hij zijn meester: "De gehele hogeschool, uitgezonderd één licentiaat, denkt als ik. Ja, wat meer is: de vorst, de bisschop, met één woord, vele andere prelaten, en alle verlichte burgers die wij hebben, verklaren uit één mond dat zij tot hiertoe CHRISTUS en Zijn Evangelie niet gekend of gehoord hebben. Ik ben bereid uw berispingen te ontvangen. En al waren zij zelfs hard, zij zouden mij zeer zacht toeschijnen. Stort uw hart dan zonder

vrees uit, ontlast uw toorn. Ik wil noch kan op u verstoord zijn. God en mijn geweten zijn daarvan getuigen *(26)*."

(24) "Veni autem curru qui ieram pedester." (Ibid., p. 110.)
(25) "Omnibus placitis meis nigrum theta praefigit." (Ibid., p. III.)
(26) L. Epp., I., p. III.

Het ware licht.
De oude doctor was over de gevoelens van zijn vorige leerling getroffen. Hij wilde zien of er geen middel was om de veroordelende thêta weg te nemen. Zij hadden ene verklaring, maar deze was zonder gevolg. "Ik heb hem tenminste doen begrijpen," zegt LUTHER, "dat al hun gevoelens gelijk waren aan dat beest wat, naar men zegt, zichzelf verslindt. Maar het is vergeefs spreken tot een' dove. Die doctoren houden zich hardnekkig aan al hun kleine onderscheidingen vast, ofschoon zij bekennen niets anders te hebben om ze te bevestigen dan het licht, zo als zij zeggen, der natuurlijke rede, een donkere chaos voor ons, die geen ander licht verkondigen dan JEZUS CHRISTUS, het enige en waarachtige licht *(27)*:"

(27) "Nisi dictamine rationis naturalis, quod apud nos idem est, quod chaos tenebratum, qui non praedicamus aliam lucem, quam CHRISTUM JESUM, lucem veram et solam." (Ibid.)

Terugkomst in Wittenberg.
LUTHER verliet Erfurt in het rijtuig van het klooster, dat hem te Eisleben bracht. De Augustijners in die plaats, trots op de doctor die zoveel luister verspreidde over hun orde en hun stad, waar hij het eerste levenslicht aanschouwd had, lieten hem van daar met hun paarden en op hun kosten naar Wittenberg vervoeren. Ieder wilde die buitengewone man, die bij iedere trede steeds groter werd, een bewijs van toegenegenheid en hoogachting geven.

Hij kwam des Zaterdags na Hemelvaartsdag aan. De reis had hem goed gedaan, en zijn vrienden vonden hem van beter voorkomen, en welvarender dan vóór zijn vertrek, weer *(28)*. Zij verblijdden zich over al wat hij gezien en gedaan had. LUTHER rustte enige tijd van de vermoeienissen van zijn reis en van de strijd van Heidelberg uit. Maar deze rust was niet dan ene voorbereiding tot zwaarder arbeid.

(28) "Ita ut nonnullis videar factushabitior et corpulentior." (L. Epp., I, p. III.)

VIERDE BOEK

LUTHER VOOR DE LEGAAT

MEI – DECEMBER 1518

Verklaring van de thesen. Boetvaardigheid. De paus. Leo X. Luther aan zijn bisschop. Luther aan de paus. Luther aan de vicaris-generaal. Rovere aan de keurvorst. Leerredenen over de ban. Luther's invloed en kracht.

Rijksdag in Augsburg. De keizer aan de paus. Luther in Rome gedagvaard. Schrik van zijn vrienden. Luther's gemoedrust. Tussenkomst van de hogeschool. Bevelschrift van de paus. Luther's verontwaardiging. De paus aan de keurvorst.

De wapensmid Schwarzerd. Zijn vrouw. Philippus. Zijn geestvermogens. Zijn studiën. De Bijbel. Beroeping in Wittenberg. Leipzig. Minachting: Luther's vreugde. Vergelijking tussen Luther en Melanchton. Omwenteling in het onderwijs.

Gevoelens van Luther en Staupitz. Bevel om te verschijnen. Verontrustingen en moed. Vertrek naar Augsburg. Verblijf in Weimar en Neurenburg. Aankomst in Augsburg.

De Vio. Serra-Longa. Voorafgaand gesprek. Bezoek van de raadsheren. Terugkomst van Serra-Longa. De prior. Luther's voorzichtigheid. Luther en Serra-Longa. Het vrijgeleide. Luther aan Melanchton.

Eerste verschijning. Eerste woorden. Voorwaarden van Rome. Stellingen te herroepen. Luther's antwoord. Hij vertrekt. Indruk bij de twee partijen te weeg gebracht. Aankomst van Staupitz. Mededeling aan de legaat.

Tweede verschijning. Verklaring van Luther. Antwoord van de legaat. Zijn bespraaktheid. Luther's verzoek.

Derde verschijning. Schriftelijke protestatie. Schat van de aflaten. Het geloof. Ootmoedige bede. Antwoord van de legaat. Wederantwoord van Luther. Woede van de legaat. Luther vertrekt.

De Vio en Staupitz. Staupitz en Luther. Luther aan Spalatijn, aan Carlstadt. Het Avondmaal. Link en De Vio. Vertrek van Staupitz en Link. Luther aan Cajetanus. Stilzwijgen van de kardinaal. Vaarwel van Luther. Vertrek. Beroep op de paus. Schrik van de legaat.

Luther's vlucht. Algemene bewondering. Luther's begeerte. De legaat aan de keurvorst. Luther aan de keurvorst. De keurvorst aan de legaat. Voorspoed van de hogeschool.

Gedachten aan vertrek. Vaarwel aan de Kerk. Hachelijk ogenblik. Verlossing. Luther's moed. Ontevredenheid in Rome. Bul. Beroep op een kerkvergadering.

Verklaring van de thesen.
De waarheid had eindelijk in de boezem van de Christenheid het hoofd opgeheven. Overwinnaar van de lagere organen des Pausdoms, moest zij in strijd treden met het opperhoofd zelf. Nu zullen wij LUTHER handgemeen zien met Rome.

Het was bij zijn terugkomst van Heidelberg dat LUTHER die hoogte beklom. Hij had gezien dat zijn eerste thesen over de aflaten verkeerd begrepen waren geworden. Hij nam het besluit de zin er van met klaarheid te ontvouwen. Uit de kreten welke een blinde haat zijn vijanden deed aanheffen, was hij er van overtuigd geworden van hoeveel belang het was, het verlichte deel van de natie ten voordele van de waarheid te winnen: hij besloot zich op de oordeel te beroepen, door het de gronden voor te stellen waarop zijn nieuwe overtuiging rustte. Eindelijk moest men toch eens de uitspraken van Rome eisen. hij zal er dan deze verklaringen heen zenden; en terwijl hij deze met de ene hand aan alle onpartijdige en verlichte lieden van zijn volk aanbiedt, zal hij ze met de andere voor de troon van de opperpriester neerleggen.

Deze verklaringen van zijn thesen, welke hij *Oplossingen (1)* noemde, waren met veel gematigdheid geschreven. LUTHER trachtte de plaatsen die het meest hadden verbitterd te verzachten, en leide ene ware zedigheid aan de dag. Maar aan de andere kant gaf hij blijken van een onwrikbare standvastigheid, en verdedigde hij met moed al de stellingen welke de waarheid hem verplichtte staande te houden. Hij herhaalde met vaste beradenheid dat ieder Christen, die ene waarachtige boetvaardigheid heeft, zonder aflaat de vergeving van de zonde bezit; dat de paus, zowel als de minste van de priesters, niet meer kan dan eenvoudig bekend maken wat God reeds heeft vergeven; dat de schat van de verdiensten van de heiligen, waarover de paus het opzicht heeft, ene ijdele inbeelding was; en dat de heilige Schrift de enige regel was van het geloof. Maar laat ons hem zelf over enige van die punten horen.

(1) L. Opp. (L.), XVII, 29-113.

Boetvaardigheid
Hij begint met de natuur van de ware boetvaardigheid te bepalen, en stelt dat werk Gods, wat de mens vernieuwt, tegenover de schijnheilige werken van de Roomse Kerk. "Het Griekse woord metanoeite," zegt hij, "betekent: doet aan een' nieuwe geest, een nieuw gevoel, bezit een nieuwe natuur, zodat gij, ophoudende aards te zijn, hemelse mensen wordt... CHRISTUS is een Leraar van de geestes en niet van de letter, en Zijn woorden zijn geest en leven. Hij onderwijst dus ene boetvaardigheid naar de geest en de waarheid, en niet die uitwendige boeten, waarvan zich de hoogmoedigste zondaars zonder zich te verootmoedigen kunnen kwijten; Hij wil ene boetvaardigheid die volbracht kan worden in alle omstandigheden des levens, onder het purper van de koningen, onder de mantel van de priesters, onder de hoed van de vorsten, te midden van die pracht van Babel, waar zich eens een DANIëL in bevond, zowel als onder het gewaad van de monniken en onder de verscheurde lompen van de bedelaars *(2)*."

(2) Oploss. van de eerste these.

De paus.
Wat verder vindt men deze stoute woorden: "Ik stoor mij niet aan hetgene de paus behaagt of mishaagt. Hij is een mens gelijk and ere mensen. Er zijn verscheidene

pansen geweest die niet alleen dwalingen en ondeugden, maar nog buitengewoner dingen bemind hebben. Ik hoor de paus als paus, dat is te zeggen, wanneer hij in de canons, naar de canons spreekt, of als hij met ene kerkvergadering iets bepaalt; maar niet wanneer hij naar zijn eigen gedachten spreekt. Zo ik anders deed, moest ik dan niet zeggen, met degenen die JEZUS CHRISTUS niet kennen, dat de verschrikkelijke slachtingen van Christenen, waarmee JULIUS II zich bezoedeld heeft, de weldaden geweest zijn van een' getrouwe herder omtrent de schapen van de Heer *(3)*?.."

(3) These 26.

"Ik moet mij verwonderen," vervolgt hij, "over de eenvoudigheid van diegenen welke gezegd hebben, dat de twee zwaarden des Evangelies voorstellen, het ene de geestelijke en het andere de wereldlijke macht. Ja, de paus voert een ijzeren zwaard; en hij toont zich aldus aan de Christenheid, niet als een teder vader, maar als een ontzaglijk tiran. Ach! God heeft ons in Zijne toorn het zwaard gegeven dat wij begeerd hebben, wij hebben versmaad. Nergens ter wereld hebben vreselijker oorlogen plaats gehad dan onder de Christenen...Waarom heeft de schrandere geest welke die schone verklaring uitgevonden heeft niet even behendig de geschiedenis van de twee aan de heilige PETRUS toevertrouwde sleutelen uitgelegd, en als leerstuk van de Kerk bepaald, dat de ene dient om de schatten des hemels en de andere om de schatten der wereld te ontsluiten *(4)*?"

(4) These 80.

"Het is onmogelijk;" zegt hij ook, "dat een mens Christen zij zonder CHRISTUS te hebben; en indien hij CHRISTUS heeft, heeft hij in dezelfde tijd al wat CHRISTUS toebehoort. Hetgene onze gemoederen de vrede geeft, is dat door het geloof onze zonden niet meer aan ons, maar aan CHRISTUS toebehoren, op Wien God ze alle geworpen heeft; en dat van de andere kant al de gerechtigheid van CHRISTUS ons toebehoort, aan wie God ze gegeven heeft. CHRISTUS legt Zijn hand op ons en wij zijn genezen. Hij werpt Zijnen mantel op ons en wij zijn bedekt: want Hij is de Heiland in eeuwigheid geprezen en gezegend *(5)*."

(5) These 37.

Met zulke inzichten ten opzichte van de rijkdom van het door CHRISTUS aangebrachte heil, had hij geen aflaten meer nodig.

Leo X.

LUTHER, schoon het Pausdom aanvallende, spreekt echter op ene eerbiedige wijze van LEO X. "De tijden waarin wij verkeren zijn zo slecht," zegt hij, "dat zelfs de grootste mannen de Kerk niet te hulp kunnen komen. Wij hebben thans een' zeer goede paus in LEO X. Zijn oprechtheid, zijn kunde vervullen ons met vreugde. Doch wat kan hij alleen doen, die zo beminnelijke en behagelijke man? Hij was voorzeker waardig in betere tijden paus te zijn. Wij verdienen in onze dagen niet dan een' JULIUS en een' ALEXANDER VI."

Hij komt tot de zaak: "Ik wil het in weinige woorden en vrijmoedig zeggen: de Kerk heeft ene hervorming nodig. En dit is noch het werk van een enkel mens als de paus, noch van vele mensen als de kardinalen en de vaders van de kerkvergaderingen; maar

van de gehele wereld; of liever, het is een werk dat aan God alleen behoort. Wat de tijd betreft dat zulk ene hervorming moet beginnen, dat weet Hij alleen die de tijden gemaakt heeft....De dam is doorgebroken, en het is niet meer in onze macht de golven, die met onstuimigheid worden voortgestuwd, te keren."

Luther aan zijn bisschop.
Zodanig zijn enige van de verklaringen en gedachten welke LUTHER aan de verlichte lieden van zijn vaderland voorstelde. Het Pinksterfeest naderde, en het was op dit tijdstip, waarin de Apostelen aan JEZUS CHRISTUS, uit de dood verrezen, de eerste getuigenis gaven van hun geloof, dat LUTHER, die nieuwe Apostel, die getuigenis vol leven openbaar maakte, waarin hij met sterk verlangen ene opstanding van de Kerk begeerde. Zaterdags vóór Pinksteren, de 22ste mei 1518, zond hij dat geschrift aan de bisschop van Brandenburg, zijn gewone prelaat, terwijl hij hem schreef:

"Zeer waarde vader in God! Het is sinds enige tijd, dat er ene nieuwe, ongehoorde leer, rakende de Apostolische aflaten, in deze streken is beginnen gehoord te worden, waarover de geleerde en onkundigen verbaasd staan, en dat vele, van aangezicht mij bekende of onbekende, personen mij verzocht hebben mondeling of schriftelijk bekend te maken wat ik van de nieuwigheid, ik wil niet zeggen van de onbeschaamdheid, van de leer dacht. Ik hield mij eerst stil en teruggetrokken. Maar eindelijk klommen de zaken tot zulk ene hoogte, dat de heiligheid van de paus in gevaar gebracht werd.

"Wat moest ik doen? Ik meende die leer noch te moeten goedkeuren, noch veroordelen, maar een' redetwist over dit gewichtig punt te moeten houden, totdat de heilige Kerk uitspraak zou gedaan hebben.

"Daar niemand zich tot de strijd, waartoe ik de gehele wereld samengeroepen had, heeft aangeboden, en mijn thesen niet als stof tot onderhandeling, maar als onbetwistbare stellingen opgenomen zijn geworden *(6)*, zie ik mij verplicht ene verklaring er van openbaar te maken. Verwaardig u dan, goedertierenste bisschop! deze beuzelingen *(7)*, welke ik u aanbied, te ontvangen. En opdat de gehele wereld zien moge dat ik niet vermetel te werk ga, bid ik Uw Eerwaardigheid pen en inkt te nemen, en al wat u mocht mishagen door te halen, of zelfs op het vuur te werpen en te verbranden. Ik weet dat CHRISTUS mijn werk en mijn diensten niet nodig heeft, en dat Hij wel zonder mij aan Zijn Kerk goede tijdingen zal weten bekend te maken. Niet dat de bullen en bedreigingen van mij vijanden mij vervaard maken: veeleer het tegendeel; indien zij niet zo onbeschaamd en eerloos waren, zou niemand van mij horen spreken: ik zou mij in een hoek verschuilen en er alleen voor mijzelf studeren. Indien deze zaak niet die van God is, zal zij voorzeker niet meer de mijne of die van enig mens, maar ene zaak van gene waarde zijn. Hem zij de heerlijkheid en eer, Wien zij alléén toebehoren!"

(6) "Non ut disputabilia sed asserta acciperentur. (L. Epp., I, p. 114.)
(7) "Ineptias."

Luther aan de paus.
Acht dagen daarna, op Zondag van de heilige Drievuldigheid, de 30ste mei 1518, sloeg LUTHER zijn blikken op Rome. Hij was nog vervuld met eerbied voor het opperhoofd van de Kerk. Hij schreef LEO rechtvaardigheid en ene oprechte

waarheidsliefde toe. Het is tot hem, dat hij zich wil wenden. Ziehier enige stukken uit zijn brief.

"Aan de welgelukzaligen vader LEO X, opperste bisschop, wenst broeder MARTIJN LUTHER, Augustijner, het eeuwige heil!

"Ik verneem, allerheiligste vader! dat er ten mijne opzichte kwade geruchten lopen, en dat men mijn naam in een' kwade reuk brengt bij Uwe Heiligheid. Men noemt mij een' ketter, afvallige, meinedige, en met duizend andere scheldnamen. Al wat ik zie verbaast mij, al wat ik hoor verschrikt mij. Maar het enige fundament van mij gerustheid blijft, het is een zuiver en gerust geweten. Gelief mij te horen, o allerheiligste vader! mij, die slechts een kind en onwetende ben."

LUTHER verhaalt de eersten aanvang van de gehele zaak, daarna vervolgt hij:

"Men hoorde in alle herbergen niets dan klachten over de geldzucht van de priesters, dan aanvallen tegen de macht van de sleutelen en des opperste bisschops. Geheel Duitsland is er getuige van. Bij het vernemen van die dingen is mijn ijver voor de eer van CHRISTUS ontvlamd, zo als het mij toeschijnt, of, Zo men het anders wil uitleggen, mijn jeugdig en opbruisend bloed ontstoken.

"Ik waarschuwde enige van de voornaamsten der Kerk. Maar sommigen dreven met mij de spot, anderen waren horende doof. De schrik van uw naam scheen hen allen vast te kluisteren. Toen heb ik deze redetwist openbaar gemaakt.

"En ziedaar, o allerheiligste vader! ziedaar de brand, welke men zegt dat de gehele wereld in vlam gezet heeft.

"Wat moet ik nu doen? Ik kan niet herroepen, en ik zie dat die openbaarmaking van alle kanten op mij een' onbegrijpelijke haat doet nederdalen. Ik wil niet graag op het toneel van de wereld verschijnen; want ik ben zonder kennis, zonder geest, en veel te klein voor zulke grote zaken, vooral in deze beroemde eeuw, waarin CICERO zelf, zo hij leefde, verplicht zou zijn zich in een' donkere hoek te verbergen *(8)*.

(8) "Sed cogit necessitas (voegt hij er bij) me anserem strepere inter olores." ("De nood dwingt mij dat ik mijn ganzengeluid onder de zwanen laat horen.") L. Epp., I, p. 121.

"Maar om mijn tegenstanders te bevredigen, en aan de verzoeken van velen te voldoen, ziehier, zo maak ik mijn gedachten openbaar. Ik maak ze openbaar, heilige vader! om zoveel temeer onder de schaduw van u vleugelen in veiligheid te zijn. Al degenen die het willen, zullen zo kunnen verstaan met welke eenvoudigheid van hart ik het kerkelijk gezag verzocht heb mij te onderrichten, en welk een' eerbied ik aan de macht van de sleutelen betoond heb *(9)*. Indien ik in mijn zaak niet behoorlijk te werk gegaan was, was het onmogelijk geweest dat de doorluchtige FREDERIK, hertog en keurvorst van Saksen, die onder de vrienden van de Apostolische en Christelijke waarheid uitblinkt, ooit een zo gevaarlijk mens, als men beweert dat ik ben, aan zijn universiteit te Wittenberg zou geduld hebben.

(9) "Quam pure simpliciterque ecclesiasticam potestatem et reverentiam clavium quaesierim et coluerim." (Ibid.)

"Daarom, allerheiligste vader! val ik aan de voeten van Uw Heiligheid neer, en onderwerp mij aan haar met al wat ik heb en al wat ik ben. Laat mijn zaak varen of omhels haar; geef mij recht of geef mij onrecht; beneem mij het leven of geef het mij weder, zo als u zal behagen. Ik zal uw stem voor de stem van CHRISTUS erkennen, die voorzit en die spreekt door u. Indien ik de dood verdiend heb, ik weiger niet te sterven *(10)*; de aarde behoort de Heere toe met al wat in deze is. Hij zij geprezen in alle eeuwigheid! Amen. Hij handhave u eeuwig! Amen." Gegeven op de dag van het feest van de heilige Drievuldigheid, in het jaar 1518.

(10) "Quare, beatissime Pater, prostratum me pedibus tuae Beatitudinis offero, cum omnibus quae sum et habeo: vivifica, occide; voca, revoca; approba, reproba, ut placuerit. Vocem tuam, vocem Christi in te praesidentis et loquentis agnoscam. Si mortem merui, mori non recuSabo." (L. Epp., I, p. 121.)

"Broeder MARTIJN LUTHER, Augustijner."

Welk ene nederigheid en waarheid in deze vreesachtigheid, of liever in deze bekentenis van LUTHER, dat zijn jeugdig en opbruisend bloed mogelijk te snel is ontstoken! Men herkent hier de oprechte man, die, zichzelf niets latende voorstaan, de invloed der driften vreest in zijn, zelfs met Gods Woord meest overeenkomstige handelingen. Zijn taal is ver van die eens hoogmoedige geestdrijvers verwijderd. Men ziet in LUTHER de begeerte die hem kwelt, om LEO voor de zaak van de waarheid te winnen, om alle scheuring te voorkomen, en die hervorming, waarvan hij de noodzakelijkheid verkondigt, van het hoofd van de Kerk te doen uitgaan. Waarlijk, hij is het niet die men kan beschuldigen van in het Westen die eenheid te hebben verwoest, welker gemis zoveel personen van alle partijen later hebben betreurd. Hij offerde alles op om deze te verdedigen: alles, behoudens de waarheid. Maar het waren zijn trotse tegenstanders, die, terwijl zij weigerde de volheid en genoegzaamheid van het door JEZUS CHRISTUS aangebrachte heil te erkennen, aan de voet van het kruis de rok des Heeren verscheurden.

Luther aan de vicaris-generaal.

Na deze brief geschreven te hebben, wendde LUTHER zich nog dezelfde dag tot zijn vriend STAUPITZ, vicaris-generaal van zijn orde. Het was door zijn tussenkomst dat hij zijn Oplossingen en zijn brief aan LEO wilde doen toekomen.

"Terwijl deze gedachten mijn ziel deden ontvlammen," zegt hij, "hoor ik eensklaps nieuwe aflaattrompetten groot geschal maken en cimbalen van genade weergalmen, welke ons niet tot de ware strijd roepen. Zodanig is de zaak waarvoor ik nu geroepen worde openlijk op te treden, met groot gevaar van mijn leven: ik, die veel liever stil in een’ hoek zou willen blijven zitten en met vreugde de schitterende worsteling aanschouwen, waarin zoveel geleerde mannen in onze dagen hun vernuft ten toon spreiden.

"Ik bid u dan, met toegenegenheid de armhartigheden *(11)*, welke ik u zende, te ontvangen, en deze aan de voortreffelijke paus LEO X te doen toekomen. Niet dat ik u hierdoor in het gevaar waar ik mij in bevinde wil trekken: ik wil daarbij alléén gevaar

lopen. CHRISTUS zal zien of hetgene ik gezegd heb van Hem of van mij komt; CHRISTUS, zonder Wiens wil de tong van de paus zich niet kan bewegen, en het hart van de koningen niets kan uitrichten.

(11) Zijne Oplossingen.

"Wat hen betreft die mij bedreigen, ik heb hun niets te antwoorden dan het woord van REUCHLON: "De arme heeft niets te vrezen; want hij heeft niets te verliezen *(12)*." Ik heb noch goed, noch geld, en ik begeer het niet. Indien ik eertijds enige eer en enige goede naam gehad heb, Hij die begonnen heeft ze mij te ontnemen voleindige Zijn werk. Er blijft mij niets over dan dit ellendige lichaam, dat door zoveel beproevingen verzwakt is. Zij mogen het doden, door list of geweld, ter ere Gods! zij zullen zo mogelijk de tijd van mijn leven een uur of twee verkorten. Het is mij genoeg een' dierbare Verlosser te hebben, een' Hogepriester, mijne Heer JEZUS CHRISTUS. Ik zal Hem prijzen zolang ik adem haal. Indien iemand Hem niet met mij wil prijzen, wat gaat het mij aan!"

(12) "Qm pauper est nihil timet, nihil potest perdere." (L. Epp., I, p. 118.)

Deze woorden doen ons duidelijk in LUTHERS hart lezen *(13)*.

(13) Ja, zij verzekeren ons de oprechtheid van zijn bedoelingen! Hoe zou nijd of eergierigheid het hart met zulk ene gerustheid vervullen? Het is genoeg, zulke uitboezemingen van LUTHERS gemoed te lezen, zo ongezocht in de boezem van een' vriend uitgestort, om ons het lasterlijke van die aantijging te doen voelen, dat de gekrenkte eer van zijn orde de oorzaak van zijn handelingen geweest zou zijn. - Waar is de dwaas, die daarvoor zijn leven in gevaar zou stellen, en daarin zo zonder wankelen volharden; -de vermetele, die, zich hiervan bewust, zich in de goedkeuring van zijn' Verlosser zou durven gerust te stellen? Die dit kan geloven en, na het lezen van deze en dergelijke uittrekselen uit LUTHERS brieven, die beschuldiging kan blijven volhouden, is of ten enenmale door vooroordeel verblind, of zelf een verachtelijk huichelaar, die zodanig ene geveinsdheid, waarvoor zeker LUTHERS gemoed niet vatbaar was, voor mogelijk kan houden. - L.R.

Rovere aan de keurvorst.

Terwijl LUTHER zo op Rome de blikken van een kinderlijk vertrouwen sloeg, had Rome op LUTHER reeds die van de wraak geworpen. Sinds de 3de april had de kardinaal RAPHAËL DE ROVERE, in naam van de paus, aan de keurvorst FREDERIK geschreven, dat men enige argwaan omtrent zijn geloof koesterde, en dat hij zich moest wachten LUTHER in bescherming te nemen. "De kardinaal RAPHAëL," zegt deze, "zou groot vermaak hebben van mij door de hertog FREDERIK te zien verbranden *(14)*." Zo begon dan Rome de wapenen tegen LUTHER te richten: het was in de geest van zijn beschermheer dat het tegen hem de eerste aanval deed. Indien men erin slaagde de schuilplaats waaronder de Wittenbergse monnik rustig neerlag te vernielen, werd hij ene gemakkelijke prooi. Alles was welhaast geëindigd.

(14) L. Opp. (W.), XV, 339.

De onderneming was wèl berekend. De Duitse vorsten stonden sterk op hun goede naam als Christen-vorsten. Het geringste vermoeden van ketterij vervulde hen met vrees. Het hof van Rome had van die gemoedsstemming behendig gebruik gemaakt. FREDERIK had daarenboven een' oude eerbied voor de godsdienst zijner vaderen. Ook maakte die brief van de Roomsen hoveling een' sterke indruk op zijn geest. Maar van een' andere kant had de keurvorst tot grondbeginsel zich nergens in te overijlen. Hij wist dat de waarheid niet altijd aan de zijde van de sterkste was. De geschillen tussen het rijk en Rome hadden hem de belangzuchtige oogmerken van dat hof doen kennen. Hij had leren inzien dat, om Christen-vorst te zijn, het niet nodig was slaaf van de paus te wezen.

"Hij behoorde niet tot die onheilige geesten," zegt MELANCHTON, "die willen dat men alle veranderingen terstond en in hun eerste beginselen onderdrukken *(15)*. FREDERIK onderwierp zich aan God. Hij las zorgvuldig de schriften welke verscheen, en liet niet toe dat men hetgene hij waarheid oordeelde te zijn vernietigde *(16)*." Hij had er macht toe. Meester in zijn staten, genoot hij in het rijk een ontzag tenminste zo groot als dat wat men de keizer zelf toedroeg.

(15) "Nec profana judicia sequens quae tenera initia omnium mutationum celerrime opprimi jubent." (MELANCHT. Vita LUTH.)
(16) "Deo cessit, et ea quae vera esse judicavit, deleri non voluit." (Ibid.)

Leerredenen over de ban.
Het is waarschijnlijk dat er wel iets van die brief van de kardinaal RAPHAËL, de 7de juli de keurvorst ter hand gesteld, LUTHER ter oren kwam. Mogelijk was het het vooruitzicht van de ban, welke deze brief van Rome scheen te voorspellen, dat hem, op de 15de derzelfde maand, de kansel te Wittenberg deed beklimmen, en over dat onderwerp ene rede uitspreken, welke een' diepe indruk maakte. Hij onderscheidde daarin de inwendige en de uitwendige ban, de eerste, die van de Goddelijke gemeenschap, en de tweede, die van de ceremoniën van de Kerk uitsluit. "Niemand," zegt hij, "kan het afvallig gemoed met God verzoenen, dan alleen de Heer. Niemand kan een mens van de gemeenschap met God scheiden, dan alleen die mens zelf, door zijn eigen zonden. Welgelukzalig degene die sterft in een' onrechtvaardige ban! Terwijl hij, om van de gerechtigheid wille, van de kant der mensen ene zware tuchtiging ondergaat, ontvangt hij uit de hand Gods de kroon van de eeuwige gelukzaligheid...."

Enigen gaven over die vrijmoedige woorden hun goedkeuring luidt te kennen; anderen werden er nog meer door verbitterd.

Luther's invloed en kracht.
Maar reeds was LUTHER niet meer alleen; en schoon zijn geloof geen andere steun nodig had dan die van God zelf, er had zich rondom hem ene macht gevormd welke hem tegen zijn vijanden verdedigde. Het Duitse volk had de stem van die man gehoord. Uit zijn redenen, uit zijn schriften kwamen stralen te voorschijn, welke zijn tijdgenoten uit hun slaap opwekten en verlichtten. De kracht van zijn geloof stortte als een vuurstroom op de verdoofde harten neer. Het leven dat God in die buitengewone ziel gelegd had, deelde zich aan het dode lichaam van de Kerk mee. De Christenheid, sinds zoveel jaren zonder leven, werd met ene Godsdienstige geestdrift bezield. Ongetwijfeld hadden niet allen het rechte inzicht in de dieper liggende leringen welke

LUTHER verkondigde. Het was voor de grote menigte genoeg te weten dat de nieuwe leraar zich tegen de paus verzette, en dat op zijn veelvermogend woord de heerschappij van de priesters en monniken begon te waggelen. De aanval van LUTHER was voor hen als één dier ontstoken vuren op de bergen, die aan ene gehele natie het tijdstip verkondigen van het verbreken harer ketenen. LUTHER twijfelde er niet aan, het zover gebracht te hebben, dat reeds al wat er edelmoedigs was onder zijn volk hem onder toejuiching voor de hoofd erkend had. Maar voor een groot aantal was de verschijning van LUTHER nog meer. Het Woord van God, waarvan hij zich met zoveel kracht bediende, drong tot de gemoederen door als een tweesnijdend zwaard. Men zag in vele harten ene brandende begeerte ontsteken, om zekerheid van de vergeving en van het eeuwige leven te vinden. Sinds de eerste eeuwen had men zulk een' honger en dorst naar de gerechtigheid niet gezien. Had het woord van PETRUS de Heremiet en van BERNARDUS op de volken van de middeleeuwen gewerkt om hen uitwendig een vergankelijk kruis te doen aannemen, het woord van LUTHER werkte inwendig, om het ware kruis, de waarheid die zalig maakt, te doen omhelzen. Het stellaadjewerk dat toen op de Kerk drukte had alles verstikt; de vormen hadden het leven vernietigd. Het veelvermogend Woord aan LUTHER gegeven verspreidde een' levendmakende adem over de grond van de Christenheid. Overal vond men het inwendige gevoel, dat men werkzaam was, niet tot de stichting van een sekte, maar tot ene nieuwe geboorte van de Kerk en van de maatschappij. Degenen die toen door de adem van de Geest Gods geboren werden, schaarden zich rondom hem, die het middel was waardoor God werkte. De Christenheid was in twee legers verdeeld: de een streed met de geest tegen de vorm; de ander met de vorm tegen de geest. Aan de kant van de vorm waren, het is waar, alle schijnbare kracht en grootheid; aan de kant van de geest waren onvermogen en geringheid. Maar de vorm, van geest ontbloot, is niet dan een ledig lichaam, dat de eerste wind kan omver werpen. De schijnbare kracht dient zelfs niet anders dan om tegen hem te verbitteren, en zijn einde te verhaasten. Zo had het eenvoudige woord van de waarheid aan LUTHER een machtig leger verwekt.

Rijksdag in Augsburg.

Dat moest het: want de groten begonnen zich in beweging te stellen, en het rijk en de Kerk sloegen reeds de handen inéén om die lastige monnik te verwijderen. Keizer MAXIMILIAAN hield toen een' keizerlijke rijksdag te Augsburg. Zes keurvorsten hadden zich in persoon naar die samenkomst begeven. Al de Germaanse staten werden er vertegenwoordigd. De koningen van Frankrijk, van Hongarije en van Polen hadden er hun afgezanten. Al die vorsten en gezanten leiden ene grote pracht aan de dag. De oorlog tegen de Turken was een van de onderwerpen waarom de rijksdag vergaderd was. De sultan SELIM, na zijn vader vergiftigd, na zich van zijn broeders en hun kinderen ontdaan te hebben en zijn zegepralende wapenen in Armenië, in Egypte en Syrië te hebben overgebracht, zou wel eens, zo dacht men, verder kunnen gaan, en Italië en Hongarije bedreigen. De dood kwam hem kort daarna verhinderen. Maar LEO X zette er niet te minder het voordeel van een' nieuwe kruistocht om voort. Zijn legaat spoorde de Germaanse staten nadrukkelijk aan om zich tot de oorlog toe te rusten. "Laat de kerkelijken," zegt hij, "het tiende, de leken het vijftigste deel van hun inkomsten betalen; laat ieder huis de soldij van een' soldaat bekostigen; laat de rijken jaarlijkse bijdragen leveren, en alles zal wel gaan." De staten, afgeschrikt door het slecht gebruik dat men tevoren van zodanige bijdragen gemaakt had, en door de keurvorst FREDERIK wijselijk geraden, hielden zich tevreden met te verklaren dat zij de zaak in overweging zouden nemen, en brachten in dezelfde tijd nieuwe bezwaren tegen Rome in. Ene Latijnse redevoering, staande de rijksdag uitgegeven, gaf

onverschrokken aan de Duitse vorsten de plaats waar het meeste gevaar was te kennen. "Gij wilt," zei de schrijver, "de Turk op de vlucht drijven. Het is zeer goed; maar ik vrees zeer dat gij u in de persoon bedriegt. Het is in Italië, en niet in Azië, dat gij hem moet zoeken. Ieder van onze vorsten bezit macht genoeg om zijn land tegen de Turk van Azië te verdedigen; maar wat de Turk van Rome betreft, de gehele Christelijke wereld is niet in staat hem te overwinnen. De eerste heeft ons nog geen kwaad gedaan; de tweede zwerft overal, dorstende naar het bloed van de ongelukkigen *(1)*!"

(1) SCHRÖCK, K. Gesch. n. d. R., I, p. 156.

De keizer aan de paus.

Ene andere zaak, niet minder gewichtig, moest de rijksdag bezig houden. MAXIMILIAAN wenste zijn kleinzoon KAREL, die reeds koning van Spanje en Napels was, als koning van de Romeinen en als zijn opvolger in de keizerlijke waardigheid te doen uitroepen. De paus kende zijn belangen te wel, dan dat hij de keizerlijke troon door een' vorst wiens macht in Italië voor hem zo geducht kon worden zou wensen bezeten te zien. De keizer dacht reeds het grootste gedeelte van de keurvorsten en staten ten zijne voordeel gewonnen te hebben; maar hij vond een' sterke tegenstand bij FREDERIK. Te vergeefs zocht hij hem aan; tevergeefs voegden de staatsdienaren en vertrouwdste vrienden van de keurvorst hun bede bij de aanzoeken des keizers; die vorst was onbewegelijk en toonde, gelijk men gezegd heeft, dat hij zulk ene vastheid van karakter en grootheid van geest bezat dat hij nooit van besluit veranderde, wanneer hij er eens de billijkheid van had ingezien. Het oogmerk van de keizer mislukte.

Van toen af zocht de keizer 's pausen gunst te verwerven, ten einde hem voor zijn geliefkoosd plan te winnen. Hem een bijzonder bewijs van zijn belangstellende genegenheid willende geven, schreef hij hem de 5de augustus de volgende brief: "Heiligste vader! Wij hebben sinds enige dagen vernomen, dat er een broeder van de Augustijner-orde, MARTIJN LUTHER genoemd, begonnen heeft verscheidene stellingen over de aflaathandel te verdedigen. Hetgene ons temeer mishaagt, omdat gezegde broeder veel beschermers vindt, waaronder machtige personages zijn *(2)*. Indien Uw Heiligheid en de zeer waardige vaders van de Kerk (de kardinalen) niet spoedig hun gezag gebruiken om aan die ergernissen een einde te maken, zullen die verderfelijke leraars niet alleen de eenvoudige lieden verleiden, maar ook grote vorsten in hun verderf meeslepen. Wij zullen er voor waken dat al wat Uw Heiligheid in dit opzicht ter ere van de almachtige God bepalen zal, door allen in ons rijk nagekomen worde."

(2) "Defensores et patronos etiam potentes quos dictus frater consecutus est." (RAYNALD, Ad an. 1518.)

Deze brief zegt men geschreven te zijn ten gevolge van ene vrij levendige onderhandeling van MAXIMILIAAN met FREDERIK *(3)*. Dezede dag schreef de keurvorst aan RAPHAëL DE ROVERE. Hij wist buiten twijfel dat de keizer zich tot de Roomse paus gewend had, en, om de slag af te keren, wendde hij zichzelf evenzo tot Rome.

(3) Uit dit voorbeeld zien wij door welke gronden de staatkunde diegenen die de macht in handen hebben ten opzichte van de godsdienst bepaald wordt. MAXIMILIAAN, anders ver verwijderd van een vriend van de pauselijke heerschappij te zijn, wie men zelfs nageeft, dat hij het plan zou gehad hebben de pauselijke waardigheid, dat is, de opperheerschappij over de Kerk, met de keizerlijke te verenigen, waarschuwt de paus om te waken tegen de gevaren die uit de leer van LUTHER ontstaan zouden, alleen omdat keurvorst FREDERIK, die LUTHER begunstigde, zich niet naar zijn wensen schikt. Hoe spoedig is er niet iets gevonden, om de handelingen van de zodanigen, die volgens hun geweten enige ingeslopene misbruiken in de godsdienst tegenstaan, als gevaarlijk voor de orde en rust in de staat zelf af te schilderen, wanneer men om andere redenen hun niet genegen is! En hoe zou men dan op zulk ene gevaarlijke voorwaarde de vrijheid van geweten in de volkomene uitoefening van ene godsdienst, tot welke men zich van Gods wege verplicht voelt, van de voorafgaande beoordeling van de staat volstrektelijk laten afhangen? Zeker is het, dat LUTHER en de moedige Hervormers er nooit in zouden hebben toegestemd. Ook nu is het onredelijk en berooft de godsdienst van alle kracht, zodanig ene volstrekte oppermacht te willen oefenen, schoon daarom elk welgezind Christen tot ene billijke verantwoording, evenals LUTHER, steeds bereid is. Meer kan en mag niet gevorderd worden. -L.R.

"Ik zal nooit iets anders begeren," zei hij, "dan mij onderdanig te tonen aan de algemene Kerk."

"Ook heb ik nooit de schriften en leerredenen van doctor MARTIJN LUTHER verdedigd. Ik hoor bovendien dat hij zich steeds aangeboden heeft om met een vrijgeleide voor onpartijdige, geleerde en Christelijke rechters te verschijnen, ten einde zijn leer te verdedigen en, in geval men hem door de heilige Schrift zelve overtuigde, zich te onderwerpen *(4)*."

(4) L. Opp. (L.), XVII, 169.

Luther in Rome gedagvaard.

LEO X, die tot dit ogenblik toe de zaak haar gang had laten gaan, door het geschreeuw van de Godgeleerden en monniken ontwaakt, stelde te Rome een kerkelijk gerechtshof in, belast om LUTHER te oordelen, en bij wat SYLVESTER PRIËRIAS, de grote vijand van de Hervormer, te gelijk beschuldiger en rechter was. De zaak was spoedig in orde gebracht, en het hof dagvaardde LUTHER om binnen de tijd van zestig dagen in persoon voor het te verschijnen. LUTHER wachtte gerustelijk te Wittenberg de goede uitwerking af, welke de brief vol van onderdanigheid, door hem aan de paus geschreven, naar zijn gedachte moest teweegbrengen, toen men hem de 7de augustus, dat is slechts twee dagen na het vertrek van de brieven van MAXIMILIAAN en FREDERIK, de dagvaarding van de Romeinse vierschaar ter hand stelde. "Op het ogenblik dat ik de zegen wachtte," zegt hij, "zag ik de banbliksem op mij neerdalen. Ik was het schaap dat het water van de wolf beroert. TETZEL ontsnapte, en ik-ik moest mij laten verslinden."

Schrik van zijn vrienden.

Deze dagvaarding sloeg Wittenberg terneer: want welke partij LUTHER ook koos, hij kon het gevaar niet ontkomen. Begaf hij zich naar Rome, hij zou er het slachtoffer van zijn vijanden worden. Weigerde hij, hij zou, naar het gebruik, bij verstek veroordeeld

worden en niet ontsnappen: want men wist dat de legaat bevel van de paus had ontvangen, alles in het werk te stellen om de keizer en de Duitse vorsten tegen LUTHER in het harnas te jagen. Zijn vrienden waren verschrikt. Zal de leraar van de waarheid zijn leven gaan prijsgeven aan die grote stad, welke dronken is van het bloed van de heiligen en van het bloed van de martelaren van JEZUS?" Zal het genoeg zijn dat er zich een hoofd uit de boezem der in slavernij gebrachte Christenheid voor een ogenblik verheffe, om spoedig weer te vallen? Die man, welke God scheen geschapen te hebben om ene macht te weerstaan waartegen tot op dit ogenblik niets was bestand geweest, zal hij ook worden te onder gebracht? Al de vrienden van de Hervormer, welke zich te zwak voelden om zijn plaats te vervangen, zagen onder elkaar naar enig middel uit om hem aan het gevaar te onttrekken. LUTHER zelf zag niemand dan de keurvorst die hem kon redden; maar hij wilde veel liever sterven dan zijn vorst in ongelegenheid brengen. Zijn vrienden bedachten eindelijk eenstemmig een middel dat FREDERIK niet zou blootstellen. Hij weigere LUTHER een vrijgeleide: dit zal ene wettige reden zijn om niet te Rome te verschijnen.

Luther's gemoedsrust.

De 8ste augustus schreef LUTHER aan SPALATIJN, om hem te verzoeken dat de keurvorst zijn invloed zou aanwenden om hem in Duitsland te doen dagvaarden. "Weet," zei hij enige dagen later tot hem, "dat ik onder dit alles gene de minste vrees heb. Wanneer hun vleierijen of hun bedreigingen erin slaagden om mij voor allen een voorwerp van haat te maken, blijft mij deze zekerheid over, dat al wat die machtige mensen aanvallen ik van God ontvangen heb, Wien ik het wedergeef en aanbiedt uit goeder harte. Indien Hij het mij ontneme, het is wel; indien Hij het mij beware, het is wel. Zijn naam worde geheiligd en eeuwig geprezen! Amen *(5)*" - "Zie," schrijft hij aan STAUPITZ, "met welke hinderlagen men mij nadert, en hoe ik met doornen omringd ben. Maar CHRISTUS leeft en regeert, gisteren, heden en in eeuwigheid. Mijn geweten verzekert mij dat het de waarheid is welke ik geleerd heb, schoon zij nog meer gehaat wordt omdat ik haar leer. De Kerk is de buik van REBECCA. Het is noodzakelijk dat de kinderen tegen elkaar stoten, zelfs zo dat zij de moeder in gevaar brengen *(6)*. Voor het overige, bid de Heer dat ik niet te veel vreugde in deze beproeving hebbe. God rekene hun dit kwaad niet toe!"

(5) L. Epp., I, p. 131, 132.
(6) "Uterus REBECCAE est: parvulos in eo collidi necesse est, etiam usque ad periculum matris." (Ibid. 138.)

LUTHERS vrienden bepaalden zich niet bij raadgevingen en klachten. SPALATIJN schreef, in naam van de keurvorst, aan RENNER, 's keizers geheimschrijver: "Doctor MARTIJN wil graag al de universiteiten van Duitsland tot rechters hebben, uitgezonderd die van Erfurt, van Leipzig en van Frankfort aan de Oder, welke zich verdacht hebben gemaakt. Het is hem onmogelijk in persoon te Rome te verschijnen *(7)*

(7) L. Opp. (L'), XVII, 173.

Tussenkomst van de hogeschool.

"De hogeschool te Wittenberg schreef aan de paus zelf een brief van voorspraak. "De zwakheid van zijn lichaam," zei zij, sprekende van LUTHER, "de gevaren van de reis maken het hem moeilijk en zelfs onmogelijk aan het bevel van Uw Heiligheid te

gehoorzamen. Zijn smarten en zijn beden bewegen ons om medelijden met hem te hebben. Wij bidden u dan, heiligste vader! als gehoorzame kinderen, hem wel voor een mens te willen houden, die nooit is besmet geweest met leringen welke met het gevoelen van de Roomse Kerk strijden."

De hogeschool wendde zich in haar bekommering op dezelfde dag tot KAREL VAN MILTITZ, een' Saksisch edelman en kamerheer van de paus, die in grote achting stond bij LEO X. Zij leide in die brief van LUTHER ene beslissender getuigenis af dan zij in de eerste had durven doen. "Wij hebben," zei zij, "niet zonder innige smart vernomen, waarde heer KAREL! dat de waardige vader MARTIJN LUTHER, Augustijner, het edelste en eerwaardigste lid onzer hogeschool, in grote ongenade bij de heilige Apostolische stoel gevallen is. Sinds verscheidene jaren hebben wij zijn bekwaamheid, zijn kundigheden, zijn verheven verstand in kunsten en wetenschappen, zijn onbesprokene zeden en zijn geheel Christelijk gedrag gezien en gekend. Wij bidden u dan, hem aan de paus LEO X aan te bevelen, opdat men hem toestaat wat hij verzocht heeft. Bewijs deze dienst aan ons dierbare vaderland, en dat men weten moge dat nimmer een Duitser een' landgenoot verlegen laat *(8)*."

(8) L. Opp. Lat., I, 183, 184. L. Opp. (L.), XVII, 171, 172.

Bevelschrift van de paus.

LUTHER had vrienden, en zij begaven hem in de beproeving niet. Deze werkdadige liefde van al degenen die hem omringden is zijn schoonste lofrede. Terwijl men met angstvalligheid de uitslag van de zaak afwachtte, werd zij gemakkelijker beslecht dan men had kunnen hopen. De legaat DE VIO, vernederd door niet geslaagd te zijn in de last die hij had ontvangen om ene algemene oorlog tegen de Turken voor te bereiden, wenste zijn zending in Duitsland door enige andere verdienstelijke daad te verhogen en op te luisteren. Hij dacht dat, wanneer hij de ketterij uitroeide, hij weer met ere binnen Rome zou kunnen verschijnen. Hij verzocht dan de paus dat men hem die zaak zou opdragen. LEO nam het van zijn kant FREDERIK in dank af van zich zo sterk tegen de verkiezing van de jeugdigen KAREL verzet te hebben. Hij voelde dat hij zijn hulp nog nodig zou kunnen hebben. Zonder meer van de dagvaarding te spreken, droeg hij zijn legaat, bij een bevelschrift van de 23ste Augustus, de last op om de zaak in Duitsland te onderzoeken. De paus verloor op die wijze niets van zijn recht, en zelfs, wanneer men LUTHER tot ene herroeping kon brengen, ontging men het opzien en de ergernis welke zijn verschijning te Rome zoude hebben verwekt.

"Wij gelasten u," zei hij, "om voor u in persoon te doen verschijnen, om zonder enig uitstel, en zodra gij deze brief van ons zult ontvangen hebben, te vervolgen en te noodzaken, voornoemde LUTHER, die reeds door onze waarde broeder HIERONYMUS, bisschop van Asculum, voor een' ketter verklaard is geworden *(9)*."

(9) "Dictum LUTHERUM haereticum per praedictum auditorem jam declaratum." (Breve LEONIS X ad THOMAM.)

Vervolgens beval de paus tegen LUTHER de gestrengste maatregelen.

"Roep te die einde de macht en de hulp van onze zeer waarde zoon in CHRISTUS, MAXIMILIAAN, en van de andere vorsten van Duitsland, van alle gemeenschappen,

hogescholen en gezagvoerders, zo kerkelijke als wereldlijke, in. En indien gij hem achterhaalt, laat hem gestreng bewaken, opdat hij voor ons gebracht worde *(10)*."

(10) "Brachio cogas atque compellas, et eo in potestate tua redacto eum sub fideli custodia retmeas, ut coram nobis sistatur." (Breve LEONIS X ad THOMAM.)

Men ziet dat die toegevende inschikkelijkheid van de paus niet veel meer was dan een zekerder middel om LUTHER naar Rome te voeren. Hierop volgen de maatregelen van zachtheid.

"Indien hij tot inkeer komt, en uit zichzelf, zonder ertoe aangespoord te worden, voor zulk een misdrijf genade verzoekt, geven wij u de macht om hem in de gemeenschap van de heilige moeder de Kerk op te nemen."

De paus gaat spoedig weer tot vervloekingen over.

"Indien hij in zijn hardnekkigheid volhardt, en gij u van hem niet meester kunt maken, geven wij u de macht om hem in alle plaatsen van Duitsland vogelvrij te verklaren, om allen die hem aanhangen te bannen, te vervloeken, van de gemeenschap uit te sluiten, en om alle Christenen te bevelen dat zij hun tegenwoordigheid zullen schuwen."

Intussen is dit nog niet genoeg.

"En opdat die pest," vervolgt de paus, "zoveel te gemakkelijker worde uitgeroeid, zult gij in de ban doen alle prelaten, geestelijke orden, hogescholen, gemeenschappen, graven, hertogen en gezagvoerders, uitgezonderd keizer MAXIMILIAAN, die genoemden MARTIJN LUTHER en zijn aanhangers niet gevangen nemen, en hen u niet naar behoren en wel verzekerd toezenden."

Deze verschrikkelijke tirannie van Rome, welke toen op de Kerk drukte, zet haar bevelen en vervloekingen voort.

"En indien, (wat God verhoede,) gemelde vorsten, gemeenschappen, hogescholen en gezagvoerders, of wie ook daartoe behoort, op enigerlei wijze genoemde MARTIJN en zijn aanhangers ene schuilplaats aanbieden, hem openlijk of in het geheim, door hen of door anderen, hulp en raad verschaffen, brengen wij die vorsten, gemeenschappen, hogescholen en gezagvoerders onder het interdict, met hun steden, burchten, landen en dorpen, waar genoemde MARTIJN zou mogen heen vluchten, zo lang als hij er zal vertoeven, en drie dagen nadat hij ze zal verlaten hebben."

Die vermetele leerstoel, welke beweert Hem op aarde te vertegenwoordigen die gezegd heeft: "God heeft Zijn Zoon niet gezonden in de wereld opdat Hij de wereld veroordelen zou, maar opdat de wereld door Hem zou behouden worden," gaat met zijn banvloeken voort; en na de straffen tegen de kerkelijken aangekondigd te hebben, zegt hij:

"Wat de leken aangaat, zo zij niet terstond, zonder enig uitstel en enige tegenstand, aan uwe bevelen gehoorzamen, verklaren wij hen eerloos (met uitzondering van de zeer waardigen keizer), onbevoegd tot het volbrengen van enig nuttig werk, beroofd

van de begrafenis van de Christenen en vervallen van alle leengoederen die zij bezitten, hetzij van de Apostolische stoel, of van enig' heer wie het ook zijn moge *(11) (12)*.

(11) "Infamiae et inhabilitatis ad omnes actus legitimos, ecclesiasticae sepulturae, privationis quoque feudorum." (Breve LEONIS X ad THOMAM.)

(12) Wij zien hier juist het ware kenteken van de AntiChrist, het Beest in de Openbaring, dat ook het kopen en verkopen verbiedt aan ieder, die zijn merkteken met heeft en zich aan hem onderwerpt. (Re 13.17.) En hoe zouden wij dan in twijfel staan om de pausen van Rome, in sommige tijdpunten van hun bestaan, voor zulke Anti-Christen te verklaren. Schoon zij dan al nog die eigenlijke Anti-Christ niet waren, die nog te verwachten staat, zij waren zijn voorlopers. Nog behoren wij tegen hun list op onze hoede te zijn: -en het is wel degelijk de zaak van alle volken en vorsten hun invloed in een hun vreemd gebied niet toe te laten. Het is ook ene geheel ongehoorde zaak, dat een opperhoofd van ene bijzondere wereldlijke staat, of zelfs een opperpriester, die in een bijzonder land gevestigd is, tevens in andere landen, al ware het ook zelfs slechts Godsdienstig, gebied zou voeren. Men ziet uit de geschiedenis van de Hervorming wat daarvan wordt. Zo lang de pausen hun Goddelijke oppermacht niet door Goddelijke getuigenissen aantonen, moet hun gezag in andere landen niet wettig erkend worden; vooral niet dáár, waar zich ook Protestanten bevinden: het is ongepast, zelfs met hen concordaten te sluiten.

Men moest hen behandelen alsof zij niet aanwezig waren, en ook gene eden van getrouwheid aan hen toelaten. Deze invloed te keren is geen consciëntiedwang de Roomsgezinde aangedaan; maar het is de consciëntiedwang geweerd, die anders andere gezindheden boven het hoofd hangt; het is slechts ene aanmatiging te keer gegaan, die nooit voor het geweten als gegrond kan bewezen worden. Die er niet mede tevreden is, moet een afgezonderd land opzoeken, waar hij met zijn geloofsgenoten alleen woont, of zich met der woon onder het onmiddellijk pauselijk gebied begeven. Wat anders is het de leden van de Roomse Kerk vrij te laten, om enige geestelijke voorschriften omtrent de Godsdienstoefening binnen hun kerken of huizen van hun opperpriester te ontvangen. Dit kan zonder gevaar of ergernis van anderen geschieden. Billijke Catholieken zullen hiermee tevreden zijn, en zich geen recht in de staat boven andere gezindheden toeschrijven, noch begeren. -L. R.

Dergelijk lot wachtte LUTHER. De monarch van Rome heeft alles tot zijn verderf doen samenspannen. Hij heeft alles, ja zelfs de vrede des grafs er om bewogen. Zijn val schijnt gewis. Hoe zal hij die uitgebreide samenzwering ontkomen? Maar Rome had zich bedrogen; de beweging door Gods Geest verwekt kon niet gestild worden door de besluiten van zijn kanselarij.

Men had zelfs niet de schijn aangenomen alsof men een rechtvaardig en onpartijdig onderzoek wilde houden; en LUTHER was reeds voor een' ketter verklaard geworden, niet slechts vóórdat men hem had gehoord, maar lang vóór het einde van de tijd, die hem was gegeven om te verschijnen. De driften (en nergens tonen zij zich sterker dan bij Godsdienstverschillen,) doen alle vormen van het recht verwaarlozen. Het is niet slechts in de Roomse Kerk, het is ook in de Protestantse Kerken, die zich van het Evangelie hebben afgekeerd, het is overal waar de waarheid niet is, dat men ten haar opzichte zulke vreemde handelwijzen wedervindt. Alles is goed tegen het Evangelie.

Men ziet dikwijls dat mensen, die, in ieder ander geval, er zich ene gewetenszaak van zouden maken om de minste onrechtvaardigheid te begaan, niet schromen alle regelen en rechten met voeten te treden, zodra er spraak is van het Christendom en van de getuigenis die men daaromtrent aflegt *(13)*.

(13) Dat heeft men niet lang geleden nog gezien in Genève en Zwitserland. En nu men daar tot inzicht van het verkeerde is gekomen, en tot ene billijke en rechtvaardige verdraagzaamheid is teruggekeerd, is het alsof anders bezadigde Nederlanders er ere in stelden, om zich aan die uitzinnigheid toe te geven, en die zelfs met allen schijn van redenen te verdedigen. -L.R.

Luther's verontwaardiging.

Toen LUTHER later van dat pauselijk bevelschrift kennis droeg, drukte hij al zijn verontwaardiging uit. "Het opmerkelijkste van de zaak is dit," zei hij: "dit bevelschrift is de 23ste augustus afgegeven, en ik ben de 7de augustus gedagvaard geworden, zodat tussen de dagvaarding en het bevelschrift 16 dagen verlopen zijn. Maak nu de rekening, en gij zult bevinden dat mijn heer HIERONYMUS, bisschop van Asculum, mij in rechten vervolgd, het oordeel uitgesproken, mij veroordeeld en voor een' ketter verklaard heeft vóórdat ik de dagvaarding ontvangen had, of ten hoogste 16 dagen nadat men mij die had ter hand gesteld. Nu vraag ik, waar dan de 60 dagen, die mij in de dagvaarding toegestaan zijn, blijven? Zij zijn begonnen de 7de augustus, zij moesten eindigen de 7de oktober...Is het de manier en het gebruik van het hof van Rome, dat het op één en dezelfde dag dagvaardt, vermaant, beschuldigt, oordeelt, veroordeelt en schuldig verklaart, en dat wel een' mens die zo ver van Rome verwijderd is, en die niets van al die dingen weet? Wat antwoorden zij op dit alles? Ongetwijfeld dat zij vergeten hebben de hersenen met nieskruid te zuiveren vóórdat zij zulke leugenen in het werk stelde *(14)*."

(14) L. Opp. (L.), XVII, 176.

De paus aan de keurvorst.

Maar in dezelfde tijd dat Rome in het geheim zijn banbliksemen zijn legaat in handen stelde, trachtte hij, door schone en vleiende woorden, de vorst wiens macht hij het meeste vreesde van LUTHERS zaak af te trekken. Dezelfde dag, de 23ste Augustus 1518, schreef de paus aan de keurvorst van Saksen. Hij nam de toevlucht tot de kunstgrepen van de oude staatkunde welke wij reeds beschreven hebben, en werkte er door op de eigenliefde van de vorst.

"Waarde zoon!" zei de paus van Rome, "wanneer wij denken aan uw edel en lofwaardig geslacht, aan u die er het hoofd en sieraad van zijt; wanneer wij ons herinneren hoe gij en uw voorzaten steeds het Christelijk geloof, de eer en waardigheid van de heilige stoel hebt wensen te handhaven, kunnen wij niet geloven dat een mens, die het geloof verlaat, op de gunst van Uw Hoogheid kan steunen, en stoutelijk aan zijn snoodheid de vrije teugel vieren. Nochtans is ons van alle kanten bericht dat zekere broeder MARTIJN LUTHER, heremiet van de orde van de heilige AUGUSTINUS, als een boosaardig kind en verachter Gods, zijn kleed en zijn orde vergeten heeft, welke bestaan in nederigheid en gehoorzaamheid, en zich beroemt noch het gezag, noch de straf van enig mens te vrezen, verzekerd zijnde dat hij uw gunst en bescherming geniet.

"Maar daar wij weten dat hij zich bedriegt, hebben wij goed gevonden Uw Hoogheid te schrijven, en u aan te sporen, volgens het bevel van de Heer, om voor de eer van de naam van een' zo Christelijk vorst als gij zijt te waken, om u tegen die laster te verdedigen, u, het sieraad, de roem en de goede reuk van uw edel geslacht, en om u te wachten niet slechts voor zulk een'

grote misslag als men u aantijgt, maar ook voor de argwaan zelf welken de uitzinnige vermetelheid van die broeder op u tracht te doen komen."

LEO X maakte te gelijker tijd aan FREDERIK bekend, dat hij de kardinaal van de heilige SIXTUS gelast had de zaak te onderzoeken, en beval hem LUTHER in de handen van de legaat te stellen, "opdat," voegde hij er bij, nogmaals op zijn geliefkoosde bewijsreden terugkomende: "opdat sommige vrome lieden nu of in het toekomende zich niet eenmaal mochten beklagen en zeggen: "De verderfelijkste ketterij waardoor ooit Gods Kerk verontrust is geweest heeft het hoofd opgestoken, met behulp en onder begunstiging van dit aanzienlijk en lofwaardig huis *(15)*."

(15) L. Opp. (L.), XVII, 173.

"Zo had Rome dan al zijn maatregelen genomen. Met de ene hand deed het het steeds zo bedwelmend reukwerk van de loftuiting inademen, en in de andere hield het zijn wraak en zijn' schrik verborgen *(16)*.

(16) Zo wist Rome steeds de vorsten te vleien, om van hun macht tot verdrukking van de waarheid gebruik te maken. Het is ook in onze tijd deze kunstgreep nog niet vergeten, prijst en spoort de volken tot onderwerping aan, zolang het hoop heeft de vorsten in zijn belangen te zullen overhalen; doch begunstigt de opstand en stookt die aan, wanneer deze tot nieuwe uitbreiding van de macht van Rome ondernomen wordt. -L.R.

Al de machten van de aarde, keizer, paus, vorsten en legaten, begonnen zich tegen die nederige broeder van Erfurt te verzetten, wiens inwendige strijd wij hebben gevolgd. "De koningen van de aarde stellen zich op, en de vorsten beraadslagen tezamen tegen de Heer en tegen Zijn' Gezalfde."

Deze brief en dat bevelschrift van de paus waren niet in Duitsland aangekomen, en LUTHER verkeerde nog in vrees zich verplicht te zien te Rome te verschijnen, toen een gelukkig voorval zijn hart kwam vertroosten. Hem ontbrak een vriend, in wiens boezem hij zijn smarten kon uitstorten, en wiens getrouwe liefde hem troostte op het tijdstip dat hij door moedeloosheid werd overvallen. God gaf hem dit alles in MELANCHTON.

De wapensmid Schwarzerd. Zijn vrouw.

GEORGE SCHWARZERD was een bekwaam wapensmid van Bretten, ene kleine stad in de Palts. De 14de Februari 1497 werd hem een zoon geboren, die PHILIPPUS genoemd en later onder de naam van MELANCHTON beroemd werd. Zeer gezien bij de vorsten van de Palts, bij die van Beijeren en Saksen, was GEORGE een man van een allerbraafst karakter. Dikwijls weigerde hij de kopers de prijs die hem werd geboden; en wanneer hij vernam dat zij arm waren, noodzaakte hij hen hun geld terug te nemen. Hij stond gewoonlijk te middernacht op en deed dan, op de knieën, zijn

gebed. lndien het hem eens gebeurde dat hij de morgen aanschouwde zonder het gedaan te hebben, was hij de gehele dag over zichzelf ontevreden. De vrouw van SCHWARZERD, BARBARA genoemd, was de dochter van een' achtbaar magistraatspersoon, JOHANNES REUTER. Zij was van een zacht karakter, enigszins tot bijgelovigheid geneigd, voor het overige met wijsheid en voorzichtigheid begaafd. Het is van haar dat deze welbekende Duitse regelen afkomstig zijn:

"Deel vrij een' aalmoes uit, verarmen zal 't u niet,
Bezoek de tempel Gods, verhind'ring geeft 't u niet,
Smeer uw wagen steeds, 't vertraagt uw reis niet,
Haat onrechtvaardig goed, gedijen zal het niet,
Geloof het Boek van God, bedriegen kan het niet."

En deze andere regelen:

"Hij die steeds meerder wil verteren
Dan ooit zijn ploeg hem schenken kan,
Moet eens met schade en schande leren,
En sterft vaak als een eerloos man *(1)*."

(1) "Almosen geben armt nicht, u. s. w." "Wer mehr will verzehren, u. s. w." (MULLERS Reliquiën.)

Philippus.

De jonge PHILIPPUS was nog geen elf jaar oud toen zijn vader stierf. GEORGE liet twee dagen vóór zijn einde zijn zoon aan zijn sterfbed komen, en vermaande hem de gedachte aan God steeds in zijn geest levendig te houden. "Ik voorzie," zei de stervende wapensmid, "dat verschrikkelijke stormen de wereld zullen komen schokken. Ik heb vele grote dingen zien gebeuren; maar er bereiden zich nog grotere. God leide en besture u!" Nadat PHILIPPUS de vaderlijke zegen ontvangen had, zond men hem naar Spiers, opdat hij geen getuige zou zijn van de dood van zijn vader. Hij verwijderde zich geheel in tranen. De grootvader van de jonge knaap, de waardige ambtman REUTER, die zelf een' jonge zoon had bekleedde bij PHILIPPUS de plaats van vader, en nam hem met zijn broeder GEORGE in zijn huis. Weinig tijds daarna gaf hij de drie jongen knapen tot leermeester JOHANNES HUNGARUS, een' voortreffelijk' man, die later met grote kracht en tot in hoge ouderdom het Evangelie verkondigde. Hij verschoonde de jongeling in niets. Hij strafte hem voor iedere feil, maar met wijsheid. "Op die wijze," zei MELANCHTON in 1554, "heeft hij van mij een' taalkundige gemaakt. Hij beminde mij als een' zoon: ik beminde hem als een' vader, en wij zullen, hoop ik, elkaar in het eeuwige leven wedervinden *(2)*."

(2) "Dilexit me ut filium et ego eum ut patrem: et conveniemus, spero, in vita aeterna." (MELANCHT. Explicat. Evang.)

Zijn geestvermogens.

PHILIPPUS onderscheidde zich door de voortreffelijkheid van zijn geest, door zijn vlugheid in het leren en in het uitleggen van hetgene hij had geleerd. Hij kon niet ledig blijven, en zocht altijd iemand op met wie hij over hetgene hij gehoord had kon redetwisten *(3)*. Het gebeurde dikwijls dat wèl onderwezene vreemdelingen Bretten doorreisden en REUTER bezochten. Terstond naderde hen de kleinzoon van de ambtman, trad met hen in gesprek, en bracht hen onder het redetwisten zozeer in het nauw, dat de hoorders er over verbaasd stonden en zijn kampvechters in verlegenheid raakten.

(3) Quiescere non poterat, sed quaerebat ubique aliquem cum quo de au itis disputaret." (CAMER., Vita MELANCHT., p. 7.)

Aan zijn geestkracht paarde hij ene grote zachtaardigheid, en verwierf zich zo de toegenegenheid van allen. Hij had een gebrek aan het spraakorgaan; hij stamelde; maar, als de beroemde redenaar der Grieken, leide hij er zich met zoveel zorgvuldigheid op toe om zich daarvan te genezen, dat men er later geen spoor meer van ontdekte.

Zijn studiën.

De grootvader gestorven zijnde, werd de jonge PHILIPPUS met zijn broeder en zijn jeugdige oom, JOHAN, naar Pforzheim ter schole gezonden. Die jonge knapen woonden bij ene van hun bloedverwanten, zuster van de vermaarden REUCHLIN. Naar kundigheden begerig, maakte PHILIPPUS, onder de leiding van GEORGE SIMLER, snelle vorderingen in de wetenschappen, en bovenal in de studie van de Griekse taal, waarvoor hij ene wezenlijke neiging had. REUCHLIN kwam dikwijls te Pforzheim. Hij maakte bij zijn zuster kennis met haar jonge kostgangers, en was spoedig getroffen over de antwoorden van PHILIPPUS. Hij gaf hem ene Griekse spraakleer en een' Bijbel. Deze twee boeken moesten de studie van zijn gehele leven uitmaken. -

Toen REUCHLIN van zijn tweede reis naar Italië terugkwam, vierde zijn jonge bloedverwant, twaalf jaren oud, de dag van zijn aankomst, door voor hem met enige vrienden een Latijns blijspel, dat hij zelf vervaardigd had, te spelen. REUCHLIN, over het talent van de jongeling verbaasd, omhelsde hem tederlijk, noemde hem zijn veelgeliefde zoon, en gaf hem al lachende zijn rode hoed, welke hij ontvangen had toen hij doctor was geworden. Het was toen dat REUCHLIN zijn naam van SCHWARZERD in die van MELANCHTON veranderde. Deze beide woorden betekenen *zwarte aarde*, het een in het Duits, en het andere in het Grieks. De meeste geleerden van die tijd brachten hun namen in het Grieks of Latijn over.

MELANCHTON begaf zich, op de ouderdom van twaalf jaren, naar de universiteit van Heidelberg. Dáár begon hij zijn dorst naar wetenschap, die hem verteerde, te lessen. Hij werd op zijn veertiende jaar tot baccalaureus bevorderd. In 1512 riep REUCHLIN hem naar Tubingen, waar een groot aantal uitstekende geleerden zich verenigd bevonden. Hij hoorde hen allen. Hij woonde te gelijk de lessen in de Godgeleerdheid, in de medicijnen en in de rechtsgeleerdheid bij. Er was gene kundigheid welke hij niet meende te moeten verkrijgen. Het was geen lof die hij najoeg, maar het bezit en de vruchten der wetenschap.

De Bijbel.

De heilige Schrift hield hem toen vooral bezig. De geestelijken van de Kerk te Tubingen hadden opgemerkt dat hij dikwijls een boek in handen had, waarmee hij zich onder de dienst bezig hield. Dit onbekende boekdeel scheen groter dan de gewone gebedenboeken, en men verspreidde dat PHILIPPUS op die tijd ongewijde werken las. Maar men bevond dat het zo verdachte boek een exemplaar van de heilige Schriften was, kort tevoren te Bazel bij JOHANNES FROBENIUS gedrukt. Hij ging in het lezen daarvan zijn gehele leven met de onvermoeidste vlijt voort. Hij had dat dierbare boek altijd bij zich, wat zozeer de verwondering van de gelovigen te Tubingen had opgewekt, en droeg het naar alle openbare samenkomsten, waar hij geroepen werd, mee *(4)*. Hij verwierp de ijdele stelsels van de Scholastieken, en hield zich aan het eenvoudige Evangeliewoord vast *(5)*.

(4) CAMER., Vita MELANCHT., p. 16.

(5) Ziedaar het echte kenmerk van het ware oude Protestantisme, of van de wèlgegronde zucht naar verbetering zijner inzichten en naar ene grondige herstelling van de verdonkerde waarheid. Het was de hoogachting voor de Bijbel; de gehele overgegevenheid van het hart aan dat Goddelijk onderwijs; de onverzadelijke lust om daaruit alleen geleerd te worden; de oprechte gezindheid om zich geheel aan de klare en duidelijke zin van dat Woord te houden, en niet naar eigene bevattingen of de leerwijze van mensen zich te richten. Hoe geheel onderscheiden daarvan is de geest van dat nieuwe Protestantisme, dat alleen zijn eigen gedachten volgt, de Bijbel naar deze schikt en draait, en, kwanswijs zich op het voorbeeld van de Hervormers beroepende, in zoverre zij eigen vrijheid van onderzoek voorstonden, echter de oprechte gezindheid waarmee zij daarin te werk gingen, en het spoor dat zij standvastig betraden, ten enenmale verlaat. Hoe ongegrond en onbillijk is het, om dus tegen de duidelijke waarheid aan, wegens de handelwijs en de geest van het nieuwe, valse Protestantisme, ook het oude echte, zo lijnrecht daartegen overgesteld, te beschuldigen en hatelijk te maken. -L.R.

"Ik heb van MELANCHTON," schreef ERASMUS te dier tijd aan ŒCOLAMPADIUS, "de uitmuntendste gedachten en heerlijke verwachtingen. CHRISTUS geve slechts dat die jongeling ons lange tijd overleve. Hij zal ERASMUS geheel verduisteren *(6)*."

(6) ERASMI Epist., I, 7.

Desniettemin deelde hij in de dwalingen zijner eeuw. "Ik beef," zei hij op meer gevorderden leeftijd, "wanneer ik denk aan de eer welke ik aan de beelden gaf toen ik mij nog in het Pausdom bevond *(7)*.

(7) Cohorresco quando cogito quomodo ipse accesserim ad statuas in papatu." (Explicat. Evangel.)

In het jaar 1514 werd hij tot doctor in de philosophie bevorderd, en begon te onderwijzen. Hij was 17 jaar oud. De bevalligheid en aantrekkelijkheid welke hij zijn onderwijs wist bij te zetten, maakten de treffendste tegenstelling met de smakeloze leerwijze welke de leraren, en vooral de monniken, tot hiertoe hadden gevolgd. Hij nam een levendig aandeel in de strijd, waarin REUCHLIN zich gewikkeld zag met de duisterlingen van zijn eeuw. Minzaam in zijn omgang, zachtaardig, wellevend, van

allen die hem kenden bemind, zag hij zich weldra in de geleerde wereld met groot gezag en uitgestrekten roem overladen.

Beroeping in Wittenberg.
Het was toen dat de keurvorst FREDERIK het voornemen opvatte om MELANCHTON als hoogleraar in de oude talen naar zijn universiteit te Wittenberg te beroepen. Hij begreep al de luister, welke die jonge Hellenist over ene inrichting die hem zo dierbaar was zou verspreiden.

De keurvorst wendde zich tot REUCHLIN, die, verblijd van voor zijn jonge vriend zich zulk een schoon veld te zien openen, hem deze woorden van Jehova aan ABRAHAM schreef: "Ga uit uw land en uit uw maagschap en uit uw vaders huis, en Ik zal uw naam groot maken, en gij zult gezegend worden." -"Ja," vervolgt de grijsaard, "ik hoop dat dit omtrent u bewaarheid zal worden, mijn waarde PHILIPPUS, mijn werk en mijn troost!" MELANCHTON erkende in dit beroep ene roepstem van God. Bij zijn vertrek was de gehele universiteit bedroefd. Hij verliet zijn vaderland met de uitroep: "De wil des Heeren geschiede!" Hij was toen een en twintig jaar oud.

Leipzig.
MELANCHTON deed de reis te paard. Te Neurenberg verbond hij zich met de voortreffelijke PIRCKHEIMER; te Leipzig met de geleerde Hellenist MOSELLANUS. De hogeschool gaf in deze laatste stad ter zijner ere een gastmaal. Het was een recht akademische maaltijd. De schotels volgden elkaar in overvloed op, en bij elke nieuwe schotel stond een van de hoogleraren op en richtte ene tevoren gereed gemaakte Latijnse aanspraak tot MELANCHTON. Deze gaf een antwoord uit het hoofd. Eindelijk zei hij tot hen. "Zeer vermaarde mannen! sta mij toe eens voor al op uw toespraken te antwoorden; want daar ik niet voorbereid ben, zou ik in mijn antwoorden niet zoveel verscheidenheid als gij in uw aanspraken kunnen brengen." Van toen af kwamen de schotels op tafel zonder van ene rede vergezeld te worden *(8)*.

(8) CAMER., Vita MELANCHT., p. 26.

De jonge bloedverwant van REUCHLIN kwam de 25ste augustus 1518 te Wittenberg; twee dagen nadat LEO X het bevelschrift aan CAJETANUS en de brief aan de keurvorst getekend had.

Minachting.
De hoogleraren van Wittenberg ontvingen MELANCHTON niet met zoveel toegenegenheid als hem die van Leipzig ontvangen hadden. De eerste indruk beantwoordde niet aan hun verwachting. Zij zagen een' jongeling die nóg jonger scheen dan hij werkelijk was, met een weinig betekenend voorkomen, met een zwak en schroomvallig gelaat. Is dit die beroemde doctor, die de grootste mannen des tijds, ERASMUS en REUCHLIN, zo hoog verheffen?...Noch LUTHER, met wie hij het eerste kennis maakte, noch zijne ambtgenoten, hadden van hem grote verwachting, zodra zij zijn jeugd, zijn verlegenheid en zijn manieren zagen.

Vier dagen na zijn aankomst, de 29ste Augustus, sprak hij zijn inwijdingsrede uit. De ganse hogeschool was tezamen gekomen. De jonge knaap, gelijk LUTHER hem

noemde *(9)*, sprak in zo sierlijk Latijn en leide zoveel kunde, een' zo beschaafde geest, een zo gezond oordeel aan de dag, dat al zijn hoorders er over opgetogen waren.

(9) "Puer et adolescentulus, si aetatem consideres." (L. Epp., I, p. 141.)

Luther's vreugde.
De rede geëindigd zijnde, beijverden zich allen om hem geluk te wensen; maar niemand voelde meer vreugde dan LUTHER. Hij haastte zich de gevoelens, die zijn hart vervulden, aan zijn vrienden mee te delen. "MELANCHTON," schreef hij de 31ste Augustus aan SPALATIJN, "heeft vier dagen na zijn aankomst ene zo schone en zo geleerde redevoering uitgesproken, dat allen hem met goedkeuring en bewondering hebben gehoord. Wij zijn spoedig van de vooroordelen teruggekomen welke zijn gestalte en zijn persoon hadden doen ontstaan; wij prijzen en bewonderen zijn woorden; wij danken de vorst en u voor de dienst welke gij ons hebt bewezen. Ik verlang geen' andere meester in het Grieks. Maar ik vrees dat zijn zwak lichaam ons voedsel niet zal kunnen verdragen, en dat wij hem niet lang zullen houden uithoofde van de geringheid van zijn inkomen. Ik hoor dat de lieden te Leipzig zich reeds beroemen van hem ons te ontnemen. O mijn waarde SPALATIJN! draag zorg dat gij zijn ouderdom en persoon niet veracht. Deze man is alle ere waardig *(10)*."

(10) L. Epp., I, p. 135.

MELANCHTON begon dadelijk HOMERUS en de brief van PAULUS aan TITUS te verklaren. Vier dagen na de inwijding schreef LUTHER nogmaals aan SPALATIJN:

"Ik beveel u de zeer geleerde en zeer beminnelijke Griek PIIILIPPUS allerbijzonderst aan. Zijn gehoorzaal is altijd vol. Alle Godgeleerden vooral komen hem horen. Hij maakt dat allen, van hoge, lage en middenstand, het Grieks beginnen te leren *(11)*."

(11) "Summos cum mediis et intimis studiosos facit grae citatis." (Ibid., p. 140.)

MELANCHTON beantwoordde van zijn kant al die toegenegenheid van LUTHER. Hij ontdekte weldra in hem ene deugdzaamheid van karakter, ene sterkte van geest, ene moed, ene wijsheid, welke hij tot hiertoe bij geen' mens had gevonden. Hij eerde hem, hij beminde hem boven allen. "Indien er iemand is," zei hij, "die ik in nadruk bemin, en die ik met mijn gehele hart omhels, het is MARTIJN LUTHER *(12)*."

(12) MARTINUM, si omnino in rebus humanis quidquam, vehememtissime diligo et animo integerrimo complector." (MELANCHT. Epp., I, p. 411.)

Vergelijking tussen Luther en Melanchton.
Zo kwamen LUTHER en MELANCHTON met elkaar in betrekking, en zij waren vrienden tot in de dood. Men kan de goedheid en wijsheid van God niet genoeg bewonderen, die twee zo verschillende en echter voor elkaar zo onontbeerlijke mensen verenigde. Wat LUTHER was in warm gevoel, in onverzettelijkheid, in kracht, was MELANCHTON in helder inzicht, in wijsheid, in zachtzinnigheid. LUTHER bezielde MELANCHTON met moed, MELANCHTON hield LUTHER in toom. Zij waren als twee tegenstrijdig geëlectriseerde lichamen, het ene *positief*, het andere *negatief*; welke elkaar onderling temperen. Indien LUTHER MELANCHTON gemist had, zou misschien de stroom buiten zijn oevers getreden zijn. Zodra MELANCHTON

LUTHER miste, twijfelde hij en gaf toe zelfs daar waar hij niet had moeten toegeven *(13)*. LUTHER deed veel met kracht. MELANCHTON deed mogelijk niet minder, houdende een' langzamer en stiller gang. Beiden waren rechtschapen, openhartig, edelmoedig; beiden vol van liefde voor het Woord des eeuwigen levens, dienden het met ene getrouwheid en overgegevenheid, welke hun gehele leven beheersten.

(13) CALVIJN schrijft aan SLEIDANUS: "Dominus eum fortiore spiritu instrumt, ne gravem ex ejus timiditate jacturam sentiat posteritas." ("De Heere geve hem een' moediger geest, opdat de nakomelingschap van zijn schroomvalligheid geen groot nadeel ondervinde.")

Omwenteling in het onderwijs.

Voor het overige, de komst van MELANCHTON bewerkte ene omwenteling, niet alleen in Wittenberg, maar zelfs in geheel Duitsland en de gehele geleerde wereld. De studie van de Griekse en Latijnse klassieke schrijvers en van de wijsbegeerte, waarop hij zich toegelegd had, gaf hem ene geleidelijkheid, ene duidelijkheid, ene juistheid van begrip, welke over al de onderwerpen die hij behandelde een nieuw licht, ene onbeschrijfelijke schoonheid verspreidden. De zachte geest des Evangelies bezielde en maakte al zijn overdenkingen vruchtbaar, en de droogste wetenschappen zelfs zag men in zijn vertogen met ene ongewone bevalligheid, die al de hoorders innam, bekleed. De onvruchtbaarheid, welke de Scholastiek over het onderwijs had verspreid, nam een einde. Er begon met MELANCHTON ene nieuwe manier van onderwijzen en studeren. "Hem zij dank," zegt een beroemd Duits geschiedschrijver *(14)*, "Wittenberg werd de school van de natie."

(14) PLANCK.

De opwekking, welke MELANCHTON LUTHER gaf tot de vertaling van de Bijbel, is ene van de merkwaardigste omstandigheden in de vriendschap van die twee grote mannen. Reeds in het jaar 1517 had LUTHER enige proeven van vertaling begonnen. Hij schafte zich zoveel Griekse en Latijnse boeken aan als hij slechts kon bekomen. Thans maakte zijn arbeid, met zijn dierbare PHILIPPUS, nieuwe voortgang; LUTHER noodzaakte MELANCHTON aan zijn onderzoekingen deel te nemen; hij raadpleegde hem over moeilijke plaatsen; en dit werk, wat een der grootste weldaden van de Hervormer zijn moest, ging zekerder en sneller voort.

Ongetwijfeld gaf de komst van MELANCHTON aan LUTHER ene aangename afleiding, in een voor hem zo hachelijk ogenblik; ongetwijfeld, onder de aangename uitstortingen van een ontluikende vriendschap, en te midden van de Bijbelse werkzaamheden waaraan hij zich met nieuwe ijver overgaf, vergat hij soms Rome, PRIËRIAS, LEO, en het kerkelijk hof waarvoor hij moest verschijnen. Nochtans waren dat slechts vlugtige ogenblikken. In de loop zijner gedachten kwam hij natuurlijk op de geduchte vierschaar terug, waarvoor onverzoenlijke vijanden de ketterse monnik hadden doen dagvaarden. Met welk een' schrik zou niet deze gedachte een gemoed, dat iets anders dan de waarheid gezocht had, hebben vervuld! Maar LUTHER beefde niet; vol van geloof aan Gods getrouwheid en macht, bleef hij onverschrokken, en was geheel bereid om zich alléén bloot te stellen aan nog verschrikkelijker vijanden dan die de brandstapel van HUSS hadden ontstoken.

Weinige dagen na de komst van MELANCHTON en vóórdat het besluit van de paus, dat LUTHERS dagvaarding van Rome naar Augsburg overbracht, bekend kon zijn, schreef deze aan SPALATIJN: "Ik verneem dat enige onze doorluchtigste vorst in hemel en op aarde zwart zoeken te maken. Welke schreeuwende onrechtvaardigheid! Hetgene ik altijd gezegd heb herhaal ik nogmaals. Ik begeer niet dat onze onschuldige souverein iets in het minste tot verdediging van mij thesen doe; maar ik wil alléén overgeleverd en geworpen worden in de handen van al mijn tegenstanders. Ik hoop dat de keurvorst, ten minste zo hij dat kan zonder zich in ongelegenheid te brengen, zal doen beletten dat men mij geweld aandoet. Kan hij het niet, hij laat slechts geheel het onweer over mij losbarsten. Hetgene ik ondernomen heb te verdedigen, hoop ik, in spijt van alle sophisten, met de hulp van CHRISTUS te kunnen volhouden. Wat het geweld betreft, men moet daarvoor wel wijken; niettemin behoudens de waarheid *(1)*."

(1) L. Epp., I, p. 139.

Gevoelens van Luther en Staupitz.

LUTHERS moed nam meer en meer toe; de zachtaardigste en vreesachtigste mensen vonden, bij het zien van het gevaar dat de getuige van de waarheid over het hoofd hing, woorden vol van kracht en verontwaardiging. De voorzichtige, vredelievende STAUPITZ schreef SPALATIJN de 7de september: "Houd niet op de doorluchtigste vorst, uw meester en de mijnen, te vermanen om zich niet door het gebrul van de leeuwen te laten verschrikken; want er staat geschreven: "Gij zult de leeuwen en de draken vertreden." De vorst verdedige de waarheid, zonder zich over LUTHER, of over STAUPITZ, of over de orde te verontrusten. Er zij ene plaats waar men vrij en zonder vrees kan spreken. Ik weet dat de pest van Babel (ik zou haast gezegd hebben: van Rome) uitbreekt tegen een ieder die de misbruiken van degenen die JEZUS CHRISTUS verkopen aantast. Ik zelf heb een' prediker die de waarheid leerde van de kansel zien nederwerpen; ik heb hem, schoon het een feestdag was, zien binden en in de kerker slepen. Anderen hebben nog wreder dingen gezien. Daarom, waardste! zorg dat Zijn Hoogheid in zijne gevoelens volharde *(2)*."

(2) Jen. Aug., I, p. 384.

Bevel om te verschijnen.

Eindelijk ontving LUTHER het bevel om te Augsburg voor de kardinaal-legaat te verschijnen. Het is met één van de voornaamsten van de Kerk van Rome dat hij voortaan te doen zal hebben. Al zijn vrienden raadde hem, niet te vertrekken *(3)*. Zij vreesden dat men hem reeds gedurende de reis strikken zou spannen, en op zijn leven zou toeleggen; enige maakten hun werk om voor hem ene vrijplaats te zoeken. STAUPITZ zelf, de vreesachtige STAUPITZ, voelde zich ontroerd bij de gedachte aan de gevaren aan welke die broeder MARTIJN zou blootgesteld worden, die hij uit de vergetelheid des kloosters had getrokken, en welke hij op dat beroerde toneel, waar zijn leven thans in gevaar was, had geworpen. Ach! zou het voor de arme broeder niet beter geweest zijn voor altijd onbekend te blijven! Het is te laat. Desniettegenstaande zal hij doen wat hij kan om hem te redden. Hij schreef hem dan uit zijn klooster te Saltzburg, de 15de september, om hem te rade van te vluchten en bij hem ene schuilplaats te zoeken. "Het schijnt mij toe," zei hij, "dat de gehele wereld tegen de waarheid verbitterd en verenigd is. De gekruiste JEZUS werd Eveneens gehaat. Ik zie niet dat gij iets anders te wachten hebt dan vervolging. Weldra zal niemand, zonder vergunning van de paus, de Schriften mogen onderzoeken en er JEZUS CHRISTUS in

zoeken, wat CHRISTUS toch geboden heeft. Gij hebt slechts weinige vrienden, en och! behaagde het Gode, dat de vrees voor uwe tegenstanders dit kleine getal niet verhinderde zich ter van u gunste te verklaren! Het is derhalve het voorzichtigste dat gij voor enige tijd Wittenberg verlaat, en dat gij naar mij komt. Dan zullen wij te samen leven en sterven. Dit is ook," voegt STAUPITZ er bij, "de raad van de vorst *(4)*."

(3) "Contra omnium amicorum consilium comparui."
(4) Epp., I, p. 61.

Verontrustingen en moed.
Van onderscheidene kanten ontving LUTHER de meest ontrustende berichten. De graaf ALBERT VAN MANSFELD liet hem zeggen dat hij zich zou wachten om zich op weg te begeven, aangezien enige grote heeren gezworen hadden zich van zijn persoon meester te maken, en hem te worgen of te verdrinken *(5)*. Doch niets kon hem verschrikken. Hij dacht van het aanbod van de vicaris-generaal geen gebruik te maken. Hij zal zich niet in de vergetelheid van het klooster te Saltzburg gaan verbergen; hij zal getrouw op dat onstuimige toneel blijven waar Gods hand hem op geplaatst heeft. Het is door te volharden in spijt van de vijanden, het is door met luider stem de waarheid te verkondigen te midden van de wereld, dat het rijk van de waarheid vordert. Waarom zou hij dan vluchten? Hij is niet van degenen die terugdeinzen om te vergaan, maar van degenen die het geloof bewaren om hun ziel te redden. Onophoudelijk klinkt dit woord van de meester, die hij wil dienen en welke hij meer dan het leven bemint, in zijn hart: "Die mij zal belijden voor de mensen, zal ik ook belijden voor mijne Vader die in de hemelen is." Men vindt overal in LUTHER en in de Hervorming die onverschrokken moed, die hoge zedelijke zin, die onmetelijke liefde weer, welke de eerste komst van het Christendom reeds aan de wereld had doen zien. "Ik ben als JEREMIAS," zegt LUTHER op het tijdstip waarmee wij ons bezig houden, "de man des twistes en des krakeels; maar hoe meer zij hun bedreigingen vermenigvuldigen, hoe meer zij mijn blijdschap vermeerderen. Mijn vrouw en mijn kinderen zijn wel bezorgd; mijn landerijen, mijn huizen en al mijn goederen zijn in orde *(6)*. Zij hebben reeds mijn eer en mijn' goede naam geschonden. Er blijft mij niets over dan alleen mijn ellendig lichaam; laat ze het nemen, zij zullen zo mijn leven enige uren verkorten. Maar wat mijn ziel aangaat, zij zullen mij die niet ontnemen. Hij die het Woord van CHRISTUS in de wereld wil invoeren, moet ieder uur de dood verwachten: "want onze bruidegom is een bruidegom van de bloeds *(7)*."

(5) "Ut vel stranguler, vel baptizer ad mortem." (L. Epp., I, p. 129.)
(6) "Uxor mea et liberi mei provisi sunt." (L. Epp., I, p. 129.) Hij had niets van dit alles.
(7) "Sic enim sponsus noster, sponsus sanguinum nobis est." (Ibid.) Zie Ex 4.25.

Vertrek naar Augsburg.
De keurvorst bevond zich toen te Augsburg. Kort vóórdat hij die stad en de rijksdag verliet, beloofde hij de legaat dat LUTHER voor hem zou verschijnen. SPALATIJN schreef zijn vriend, in naam van de vorst, dat de paus ene commissie benoemd had om hem in Duitsland te horen, dat de keurvorst niet zou toestaan hem naar Rome te slepen. en dat hij zich moest gereed maken om naar Augsburg te vertrekken. LUTHER besloot te gehoorzamen. Het bericht dat de graaf VAN MANSFELD hem had doen toekomen bewoog hem aan FREDERIK een vrijgeleide te verzoeken. Deze

antwoordde dat dit niet nodig was, en zond hem slechts aanbevelingsbrieven voor enige van de aanzienlijkste raadsheren van Augsburg.

Hij deed hem enig geld voor zijn reis ter hand stellen; en de Hervormer vertrok arm en zonder bescherming, te voet, om zich in de handen van zijn vijanden te gaan stellen *(8)*.

(8) "Veni igitur pedester et pauper Augustam...." (L. Opp. Lat., in praef.)

Met welke gewaarwordingen moest hij Wittenberg verlaten en zich naar Augsburg begeven, waar de pauselijke legaat hem wachtte! Het doel van deze reis was niet, als te Heidelberg, ene vriendschappelijke hereniging; hij ging zonder vrijgeleide voor de macht van Rome verschijnen, en het einde kon zijn-de dood. Maar zijn geloof bestond niet in woorden; het was een waarachtig geloof. Het gaf hem ook de vrede des gemoeds, en in de naam van de God van de heerscharen ging hij onbevreesd voort om het Evangelie getuigenis te geven.

Verblijf in Weimar en Neurenberg.

Hij kwam de 28ste september te Weimar aan, en nam in het Franciscaner klooster zijn intrek. Eén der monniken kon zijn blikken niet van hem afwende; het was MYCONIUS. Hij zag LUTHER voor de eerste maal; hij wilde naderen, hem zeggen dat hij hem zijn zielrust te danken had, dat het al zijne begeerte was met hem te werken. Doch MYCONIUS werd door zijn opzieners van nabij bespied: men liet hem niet toe met LUTHER te spreken *(9)*.

(9) "Ibi MYCONIUS primum vidit LUTHERUM: sed ab accessu et colloquio ejus tunc est prohibitus." (M. ADAMI Vita MYCONII, p. 176.)

De keurvorst van Saksen hield toen te Weimar zijn hof, en het was waarschijnlijk te van deze oorzake dat de Franciscaners de doctor ontvingen. Daags na zijn aankomst vierde men het feest van de heilige MICHAEL. LUTHER las de mis, en werd zelfs uitgenodigd in de slotkerk te prediken. Het was een gunstbewijs dat zijn vorst hem graag wilde geven. Hij predikte hoofdzakelijk voor het hof, over de tekst van de dag, Mt 18.1-11. Hij sprak met nadruk tegen de geveinsden, en tegen degenen die zich op hun eigen gerechtigheid beroemen. Maar hij sprak niet van de engelen, ofschoon dit steeds op de dag van de heilige MICHAëL de gewoonte was. Die moed van de Wittenbergse doctor, welke zich gerustelijk en te voet naar ene dagvaarding begaf, die voor zoveel anderen vóór hem ene dagvaarding des doods geweest was, verbaasde degenen die hem zagen. De belangstelling, de bewondering, het medelijden volgden elkaar in de harten op. JOHAN KESTNER, provisor van de Franciscaners, ontroerd bij de gedachte aan de gevaren die zijn gast wachtten, zei tot hem: "Mijn broeder! gij zult te Augsburg Italianen ontmoeten, welke geleerde lieden, behendige tegenstanders zijn, en die u veel te doen zullen geven. Ik vrees dat gij tegen hen uw zaak niet zult kunnen verdedigen. Zij zullen u op het vuur werpen en de vlammen zullen u verteren *(10)*." LUTHER antwoordde met waardigheid: "Waarde vriend! bid onze Heere God, die in de hemel is, en wijd hem een *Pater noster* voor mij en voor zijn geliefd kind JEZUS, Wiens zaak mijn zaak is, opdat Hij genade omtrent Hem gebruike. Zo Hij Zijn zaak handhaaft, wordt de mijne gehandhaafd. Maar indien Hij Hem deze niet wil handhaven, ben ik het voorzeker niet die Hem deze zal handhaven, en Hij is het die er de schande van zal dragen *(11)*." LUTHER zette te voet zijn reis voort, en kwam te

Neurenberg aan. Hij ging een bezoek afleggen bij een' voornaam kerkelijk persoon; hij wilde behoorlijk verschijnen. Het kleed dat hij droeg was reeds oud, en had daarenboven veel door de reis geleden. Hij leende dan een' rok van zijn trouwe vriend WENCESLAUS LINK, prediker te Neurenberg.

(10) "Profecto in ignem te conjicient et flammis exurent" (M. ADAMI Vita MYCONII, p. 176. MYCONIUS, Ref. hist., p. 30.)

(11) Door LUTHER stap voor stap op deze reis te volgen, en oplettend zijn treden gade te slaan, wordt men temeer met hoogachting voor hem vervuld, voelt men hoe alleen de oprechte liefde tot de waarheid en de vaste zekerheid welke hij in zijn binnenste daarvan omdroeg, en gene eerzuchtige of andere verwerpelijke bedoelingen, hem dus moedig de grootste gevaren deed tegemoet gaan. Dezelfde opmerking zullen wij ook in zijn' gehele handel met CAJETANUS kunnen maken. -L.R.

LUTHER hield zich ongetwijfeld niet tevreden met LINK te bezoeken; hij bezocht ook zijn overige vrienden te Neurenberg: de stadsgeheimschrijver SCHEURL, de beroemde schilder ALBERT DURER, voor wie deze stad thans een standbeeld opricht, en nog meer andere. Hij sterkte zich in de omgang met deze voortreffelijken van de aarde. Maar hij vond ook onder de monniken en de wereldlijken vele lieden die over zijne tocht verschrikt waren, en hem bezwoeren dezede weg terug te keren. Enige brieven, welke hij uit die stad schreef, tonen de geest die toen die moedige getuige van de waarheid bezielde: "Ik heb," zegt hij, "kleinmoedige mensen ontmoet die mij wilden overreden om mij niet naar Augsburg te begeven; maar ik heb vast besloten het te doen. De wil van de Heeren geschiede! Zelfs te Augsburg, zelfs te midden van Zijn vijanden, voert JEZUS CHRISTUS heerschappij. CHRISTUS leve; LUTHER sterve, en ieder zondaar, gelijk er geschreven is! De God mijns heils zij geprezen! Vaarwel, volhard, blijf staande: want het is nodig òf door de mensen, òf door God verworpen te worden; maar God is waarachtig en de mens leugenachtig *(12)*."

(12) "Vivat CHRISTUS; moriatur MARTINUS...." (WEISMANNI Hist. Sacr. Novi Test., p. 1465.) WEISMANN had deze brief in het handschrift gelezen. Deze is in de verzameling van M. DE WETTE niet in wezen.

LINK en een Augustijner monnik, met name LEONARDUS, konden niet besluiten LUTHER alléén de gevaren, die hem bedreigden, tegemoet te laten gaan. Zij kenden zijn karakter en wisten dat hij, vol vanzelfverloochening en moed, misschien weinig voorzichtigheid zou gebruiken. Zij vertrokken dan alle drie gezamenlijk te voet. Maar toen zij ongeveer op vijf mijlen afstands van Augsburg waren, werd LUTHER, die de vermoeienis van de reis en de onderscheidene aandoeningen van zijn hart ongetwijfeld geschokt had, door hevige maagpijnen aangetast. Hij dacht er van te sterven. Zijn twee vrienden, zeer verontrust, huurden een' wagen waarop men de doctor vervoerde. Zij kwamen Vrijdags de 7de oktober in de avond te Augsburg aan, en stapten aan het Augustijner-klooster af. LUTHER was zeer afgemat, maar hij kwam weldra weer tot zichzelf; en buiten twijfel zijn geloof en de levendigheid van zijn geest herstelde spoedig zijn lichaam.

Aankomst in Augsburg.

Nauwelijks te Augsburg aangekomen, en vóór zelfs iemand gezien te hebben, verzocht LUTHER, die de legaat alle mogelijke eer wilde bewijzen, WENCESLAUS

LINK om naar hem toe te gaan, ten einde hem zijne aankomst bekend te maken. LINK deed het, en verklaarde zeer nederig de kardinaal in naam van de doctor van Wittenberg, dat deze bereid was voor hem te verschijnen zodra hij het gebood. DE VIO verheugde zich op die tijding. Hij had dan eindelijk de onstuimige ketter onder zijn bereik; hij beloofde zich wel dat hij de muren van Augsburg niet weer zou uitgaan gelijk hij erin gekomen was. In dezelfde tijd dat LINK zich naar de legaat begaf, vertrok de monnik LEONARDUS om LUTHERS komst te Augsburg aan STAUPITZ bekend te maken. De vicarisgeneraal had de doctor geschreven dat hij gewis terstond zou komen, zodra hij zijn aankomst vernam. LUTHER wilde geen ogenblik dralen om hem zijne tegenwoordigheid te doen weten *(1)*.

(1) L. Epp., I, p. 144.

De rijksdag was geëindigd. De keizer en de keurvorsten waren reeds van elkaar gescheiden. De keizer, wel is waar, was niet vertrokken; maar hij bevond zich in de omstreken op de jagt. De afgezant van Rome bleef dus alleen te Augsburg over. Wanneer LUTHER er staande de rijksdag verscheen was, zou hij er krachtige verdedigers gevonden hebben; maar alles scheen nu te moeten buigen onder het juk van het pauselijk gezag.

De Vio.

De rechter voor wie LUTHER moest verschijnen was niet zeer geschikt om hem gerust te stellen. THOMAS DE VIO, die de bijnaam van CAJETANUS voerde, van de stad Gaëta in het koninkrijk Napels, waar hij ten jare 1469 geboren was, had van zijn jeugd af veel goeds doen verwachten. Op zijn zestiende jaar was hij in de Dominicaner-orde getreden, tegen de uitdrukelijke wil van zijn ouders. Later was hij generaal van zijn orde en kardinaal van de Roomse Kerk geworden. Maar hetgene erger was voor LUTHER, die geleerde doctor was een van de ijverigste voorstanders van de schoolse Godgeleerdheid welke de Hervormer steeds zo onmeedogend had behandeld. Zijne kunde, de gestrengheid van zijn karakter en de zuiverheid van zijn zeden verzekerden hem daarenboven in Duitsland een' invloed en een gezag, welke andere Roomse hovelingen niet licht hadden verkregen. Het was ongetwijfeld aan dat gerucht van heiligheid dat hij zijn zending te danken had. Rome had berekend dat deze haar oogmerken van zeer veel dienst zou zijn. Zo maakten dan de hoedanigheden zelf van CAJETANUS hem nog meer gevreesd. Voor het overige, de zaak, waarmee hij belast was, was niet zeer ingewikkeld. LUTHER was reeds voor ketter verklaard. Indien hij niet wilde herroepen, moest de legaat hem gevangen zetten; en indien hij hem ontsnapte, moest hij over ieder die hem ene schuilplaats zou durven geven het banvonnis uitspreken. Ziedaar wat de gezagvoerder van de Kerk, voor wie LUTHER stond te verschijnen, vanwege Rome had te doen *(2)*.

(2) Pauselijke bul. (L. Opp. (L.), XVII, 174.)

Serra-Longa.

LUTHER had gedurende de nacht weer enige krachten bekomen. Zaterdags 's morgens de 8ste oktober, reeds een weinig van de reis uitgerust, begon hij zijn vreemde toestand te overwegen. Hij was onderworpen en wachtte af wat er zou gebeuren: hij wachtte niet lang. Een bevel van de legaat dagvaardde hem weldra om voor hem te verschijnen. LUTHER dacht zich naar die dagvaarding te begeven, toen

hij een bericht ontving van een' voornaam man die hem onbekend was en die hem liet zeggen, alsof hij hem geheel toegedaan geweest was, dat hij bij hem zou komen, en dat hij, vóór hem ontmoet te hebben, zich wel moest wachten voor de legaat te verschijnen. Deze boodschap kwam van een' Italiaans hoveling, met name URBANUS DE SERRA-LONGA, die dikwijls als afgezant van de markgraaf van Montferrat in Duitsland geweest was. Hij had de keurvorst van Saksen, bij wie hij in aanzien geweest was, leren kennen, en na de dood van de markgraaf had hij zich aan de kardinaal DE VIO verbonden.

Voorafgaand gesprek.
De listigheid en de handelwijze van de hoveling maakten de treffendste tegenstelling met de edele rondborstigheid en edelaardige rechtschapenheid van LUTHER. De Italiaan kwam weldra in het Augustijner-klooster. De kardinaal zond hem om de Hervormer te polsen en hem tot de herroeping, welke men van hem wachtte, voor te bereiden. SERRA-LONGA verbeeldde zich dat het verblijf wat hij in Duitsland gehad had hem boven de overige hovelingen uit het gevolg van de legaat hoge voordelen gaf; hij hoopte weinig moeite met die Duitse monnik te zullen hebben. hij kwam vergezeld van twee bedienden, en deed zich voor alsof hij uit eigen beweging kwam, uithoofde van de vriendschap welke hij een' gunsteling van de keurvorst van Saksen toedroeg, en uit liefde voor de heilige Kerk. Na LUTHER vlijtig gegroet te hebben, voegt de staatsman hem met innemende vriendelijkheid toe:

"Ik kom u een wijze en goede raad geven. Verbind u weer aan de Kerk. Onderwerp u zonder uitzondering aan de kardinaal. Herroep uw smaadredenen. Denk aan de abt JOACHIM van Florence: hij had, gij weet het, ketterse dingen gezegd, en echter werd hij niet voor ketter verklaard, omdat hij zijn dwalingen herriep *(3)*."

(3) Deze abt JOACHIM is waarschijnlijk dezelfde die anders bekend is onder de naam van JOACHIM abt van Flora, welke ten tijde van de kruistochten leefde, vele voorspellingen deed omtrent ene op handen zijnde hervorming, verklarende dat de Antichrist een paus zou zijn en reeds te Rome geboren was, daarenboven ook verkeerde begrippen over de Drieëenheid koesterde. Daar hij vooral onder de Franciscaners ook in volgende tijden vele aanhangers had, werden zijn gevoelens door paus INNOCENTIUS III op de tweede kerkvergadering van het Later aan veroordeeld, zo als een en ander wordt vermeld door MOSHEIM, in zijn Kerkelijke geschiedenis, 5de deel, en MAIMBOURG, in zijn Historie van de kruisvaarders, zonder dat echter één van beiden iets van zijn herroeping spreekt: alleen zegt de eerste, dat zijn persoon niet gedoemd werd. -L.R.

LUTHER spreekt toen van zich te zullen rechtvaardigen.

SERRA-LONGA. "Wacht u dat te doen!.. Zoudt gij evenals in een tornooispel de legaat van Zijne Heiligheid willen bestrijden?..."

LUTHER. "Indien men mij bewijst dat ik iets tegenstrijdigs met de Roomse Kerk geleerd heb, zal ik mijn eigen rechter zijn en terstond herroepen. Het zal er op aankomen te weten of de legaat op de heilige THOMAS steunt meer dan het geloof hem daar recht toe geeft. Indien hij het doet, zal ik voor hem niet wijken."

SERRA-LONGA. "Ei! Ei! gij denkt dan in het strijdperk te treden!..." Vervolgens begon de Italiaan dingen te zeggen welke LUTHER gruwelijk noemt. Hij beweerde dat men valse stellingen kon staande houden, zo zij slechts geld aanbrachten en de geldkisten vulden; dat men zich wel moest wachten op de hogescholen over het gezag van de paus te redetwisten; maar dat men daarentegen moest volhouden dat de opperpriester met een' enkele oogwenk geloofsartikelen kan veranderen en afschaffen; en andere dergelijke zaken *(4)*. Maar de sluwe Italiaan bemerkte weldra dat hij zichzelf vergat; hij bediende zich weer van schone woorden, en trachtte LUTHER te overreden zich in alles aan de legaat te onderwerpen en zijn leer, zijn eden en zijn thesen te herroepen.

(4) "Et nutu solo omnia abrogare, etiam ea quae fidei essent." (L. Epp., I, p. 144.)

De doctor, die in het eerste ogenblik enig geloof gegeven had aan de schone betuigingen van de redenaar URBANUS, (gelijk hij hem in zijn verhalen noemt,) begon overtuigd te worden dat zij weinig betekende, en dat hij veel meer aan de zijde van de legaat dan aan de zijne was. Hij hield zich dan een weinig meer in, en hield zich tevreden van te zeggen dat hij geheel bereid was ootmoed en gehoorzaamheid te tonen en in alles waarin hij zich mocht bedriegen voldoening te geven. Bij deze woorden riep SERRA-LONGA geheel verblijd uit: "Ik ga naar de legaat, gij zult mij volgen. Alles zal ten beste aflopen en spoedig een einde aan de zaak gemaakt zijn. *(5)*."

(5) L. Opp. (L.), XVII, 170.

Hij vertrok, en de Saksische monnik, die meer oordeel dan de Roomse hoveling bezat, dacht bij zichzelf: "Die loze SINON heeft zich door zijn Grieken zeer slecht laten onderrichten *(6)*."

(6) "Hunc SINONEM parum consulte instructum arte pelasga" (L. Epp., I, p. 144.) Zie de *Aeneas* van VIRGILIUS, 2e zang.

LUTHER, alléén gebleven, bevond zich tussen vrees en hoop. Nochtans nam de hoop de overhand. Het bezoek van SERRA-LONGA, die hij later een' onverstandige bemiddelaar noemt *(7)*, en zijn wonderlijke betuigingen gaven hem moed.

(7) "Mediator ineptus." (Ibid.)

Bezoek van de raadsheren.

De onderscheidene raadsheren en andere aanzienlijke mannen van Augsburg, aan wie de keurvorst LUTHER aanbevolen had, beijverden zich allen om degenen te komen zien wiens naam reeds in geheel Duitsland bekend was. PEUTINGER, raadsheer van het rijk, één van de uitstekendste patriciërs van de stad en die LUTHER dikwijls aan zijn tafel nodigde, de raadsheer LANGMANTEL, de doctor AUERBACH van Leipzig, de twee gebroeders ADELMANN, kanunniken te Augsburg, en nog verscheidene anderen kwamen in het Augustijner-klooster. Zij overlaadden met de ondubbelzinnigste vriendschap die buitengewone man, die ene grote reis deed om zich in de handen van Romes aanhangers te komen stellen. "Hebt gij een vrijgeleide?" zeiden zij tot hem. "Nee," antwoordde de onverschrokken monnik. "Welk ene onversaagdheid!" riepen zij uit. "Het was," zegt LUTHER, "een eervol woord om mijn

roekeloze dwaasheid aan te duiden." Allen verzochten hem uit één mond zich niet bij de legaat te vervoegen vóórdat hij een vrijgeleide van de keizer zelf had bekomen. Het is waarschijnlijk dat er reeds iets van het pauselijk bevelschrift, wat de legaat bij zich had, bekend was geworden.

"Maar," hernam LUTHER, "ik heb mij wel zonder vrijgeleide naar Augsburg begeven, en ik ben er in goede haven aangeland."

"De keurvorst," hernam LANGMANTEL op ene hartelijke maar beslissende wijze, "heeft u aan ons aanbevolen: gij moet ons dus gehoorzamen en doen wat wij u zeggen."

Doctor AUERBACH verenigde zich met de voorstellen van LANGMANTEL. "Wij weten," zei hij, "dat de kardinaal in de grond van zijn hart ten hoogste op u verbitterd is *(8)*. Men kan niet op de Italianen vertrouwen. *(9)*."

(8) "Sciunt enim eum in me exacerbatissimum intus, quicqu simulet foris." (L. Epp., I, p. 143.)
(9) L. Opp (L.), XVII, 201.

De kanunnik ADELMANN hield evenzo aan. "Men heeft u zonder bescherming gezonden," zei hij, "en men heeft juist vergeten u van datgene te voorzien wat gij het meest nodig had *(10)*."

(10) Ibid., p. 203.

Zijne vrienden belastten zich om van de keizer het nodige vrijgeleide te bekomen. Zij zetten voor het overige het gesprek voort: zij zeiden hem hoeveel zelfs belangrijke personen ter van zijn gunste gestemd waren. "De minister van Frankrijk zelf, die weinige dagen geleden Augsburg verlaten heeft, heeft van u op de vereerendste wijze gesproken *(11)*." Dit gesprek trof LUTHER, en hij gedacht er later dikwijls aan.

(11) SECKEND, p. 144.

Terugkomst van Serra-Longa.

Zo is dan reeds al wat het meest in de burgerij van ene van de eerste steden des rijks in aanzien was voor de Hervorming gewonnen. Zo was men gezind, toen SERRA-LONGA weer verscheen. "Kom," zei hij tot LUTHER, "de kardinaal wacht u. Ik zelf zal u tot hem geleiden. Hoor slechts hoe gij in zijn tegenwoordigheid moet verschijnen. Wanneer gij de zaal waar hij zich bevindt binnentreedt, zult gij voor hem neerknielen met het aangezicht ter aarde; wanneer hij u gezegd zal hebben van op te staan, zult gij u op de knieën verheffen; en om u geheel op te richten, zult gij nog wachten totdat hij het u beveelt *(12)*. Denk dat het voor een' vorst der Kerk is dat gij gaat verschijnen. Voor het overige, vrees niets: alles zal spoedig en zonder moeite ten einde gebracht worden."

(12) SECKEND., p. 130.

LUTHER, die tevoren de redenaar beloofd had hem te zullen volgen zodra hij er hem toe uitnodigde, voelde zich verlegen. Intussen aarzelde hij niet de raad van zijn Augsburgse vrienden te doen kennen, en sprak van een vrijgeleide.

"Wacht u daarvoor," hernam terstond SERRALONGA; "gij hebt erin generlei opzicht een nodig. De legaat is zeer geneigd en geheel bereid de zaak in van de minne te eindigen. Wanneer gij een vrijgeleide begeert, bederft gij geheel uw zaak *(13)*."

(13) L. Opp. (L.), p. 179.

"Mijn genadige heer, de keurvorst van Saksen," antwoordde LUTHER, "heeft mij in deze stad aan vele achtbare mannen aanbevolen. Zij raden mij niets zonder vrijgeleide te ondernemen; ik moet hun raad volgen: want indien ik het niet deed en wanneer er iets gebeurde, zouden zij de keurvorst, mijn' meester, schrijven dat ik hen niet heb willen horen."

LUTHER bleef bij zijn besluit, en SERRA-LONGA zag zich verplicht naar zijn gebieder terug te keren, om hem de tegenstand bekend te maken die zijn zending ontmoet had, op het ogenblik dat hij zich vleide deze met een' goede uitslag bekroond te zien.

Zo eindigden dan de onderhandelingen van deze dag met de redenaar van Montferrat.

De prior.

Ene andere uitnodiging werd LUTHER gedaan, maar met ene geheel andere bedoeling. De prior der Carmelieten, JOHAN FROSCH, was zijn oude vriend. Hij had, twee jaren tevoren, als licentiaat in de Godgeleerdheid, onder LUTHERS voorzitting, enige thesen verdedigd. Hij kwam hem bezoeken, en bad hem ernstelijk bij hem zijn intrek te komen nemen. Hij maakte aanspraak op de eer de leraar van Duitsland tot gast te hebben. Reeds vreesde men niet hem in tegenwoordigheid van Rome hulde te bewijzen; reeds was de zwakke de sterkste. LUTHER nam die uitnodiging aan, en begaf zich gevolgelijk van het klooster van de Augustijners naar dat van de Carmelieten.

De dag liep niet ten einde zonder dat hij ernstige overdenkingen maakte. Het dringende aanzoek van SERRA-LONGA en de vrees van de raadsheren deden hem in gelijke mate de moeilijke toestand waarin hij zich bevond beseffen. Desniettemin had hij zijn God in de hemel, en met Hem kon Hij zonder schrik insluimeren.

De volgende dag was een Zondag *(14)*: hij had een weinig meer rust. Nochtans moest hij ene andere soort van vermoeienis doorstaan. Er werd in de ganse stad niet dan van doctor LUTHER gesproken, en allen begeerden, (gelijk hij aan MELANCHTON schreef,)" die nieuwe Herostraat te zien, die een' zo grote brand had veroorzaakt *(15)*." Men haastte zich hem op al zijn treden te volgen; ieder wilde de onverschrokken monnik aanschouwen; en de goede doctor glimlachte ongetwijfeld over die zonderlinge begeerte.

(14) 9 oktober.
(15) "Omnes cupiunt videre hominem, tanti incendii Herostratum." (L. Epp., I, p. 146.)

Luther's voorzichtigheid.
Maar hij moest nog ene andere soort van kwellingen ondergaan. Was men begerig hem te zien, men was het nog meer om hem te horen. Van alle kanten verzocht men hem te prediken. LUTHER had geen groter vreugde dan het Woord te verkondigen. Het zou hem aangenaam geweest zijn, in die grote stad en in de plechtige omstandigheden waarin hij zich bevond, CHRISTUS te prediken. Maar hij leide bij vele gelegenheden een zeer juist gevoel van welvoegelijkheid en veel ontzag voor zijn meerderen aan de dag. Dat deed hij ook ditmaal. Hij weigerde vriendelijk, te prediken, uit vrees dat de legaat mogelijk zou menen dat hij het deed om hem verdriet aan te doen en hem te trotseren. Deze gematigdheid en voorzichtigheid waren buiten twijfel wel zo goed als ene leerrede.

Intussen lieten de lieden van de kardinaal hem niet met rust. Zij kwamen hun aanval vernieuwen. "De kardinaal," zeiden zij tot hem, "laat u van zijn genade en toegenegenheid verzekeren: waarom vreest gij?" En zij trachtten hem door allerlei redenen te doen besluiten om zich naar de legaat te begeven. "Het is een vader vol van barmhartigheid," zei hem één van de afgezanten. Doch een ander, tot hem naderende, luisterde hem in het oor: "Geloof niet wat men u zegt. Hij houdt zijn woord niet *(16)*." LUTHER bleef bij zijn besluit.

(16) L. Opp. (L.), XVII, 205.

Luther en Serra-Longa.
Maandags 's morgens de 10de oktober, kwam SERRA- LONGA hem nogmaals lastig vallen. De hoveling had het zich ene eer gerekend in zijn onderhandeling te slagen. Nauwelijks aangekomen, zei hij in het Latijn tot hem:

"Waarom komt gij niet bij de kardinaal?...Ten uiterste inschikkelijk wacht hij u. Er worden toch niet dan zes letters vereist. REVOCA, herroep. Kom! gij hebt niets te vrezen."

LUTHER dacht bij zichzelf dat die zes letters juist letters van hoge waarde waren; doch zonder over de grond van de zaak in onderhandeling te treden, antwoordde hij:

"Zodra ik het vrijgeleide bekomen heb, zal ik verschijnen."

SERRA-LONGA raakte bij het horen van deze woorden in drift. Hij hield aan en deed nieuwe voorstellen; maar hij vond LUTHER onbewegelijk. De Italiaanse hoveling al meer verbitterd riep eindelijk uit:

"Gij verbeeldt u ongetwijfeld dat de keurvorst de wapenen voor u zal opnemen, en zich om uwentwil in gevaar brengen van het land dat hij van zijn vaderen ontvangen heeft te verliezen!

LUTHER. "Daarvoor beware mij God!"

SERRA-LONGA. "Van allen verlaten, waar zult gij dan uw toevlucht zoeken?"

LUTHER, glimlachende en het oog des geloofs naar boven slaande: "Onder de hemel *(17)*."

(17) "Et ubi manebis?...Respond: Sub coelo." (L. Opp., in praef.)

SERRA-LONGA bleef een ogenblik over dit grootmoedig antwoord, wat hij niet verwachtte, getroffen; daarop ging hij voort: "Wat zou gij doen indien gij de legaat, de paus en al de kardinalen in uw handen had, gelijk zij u nu in de hunne hebben?"

LUTHER. "Ik zou hun alle ontzag en eer bewijzen. Maar Gods Woord gaat bij mij boven alles." SERRA-LONGA, lachende en een van zijn vingers op de Italiaanse manier bewegende: "Hem! hem! alle eer!....Ik geloof er niets van...."

Daarop vertrok hij, steeg te paard en verdween.

SERRA-LONGA verscheen niet meer bij LUTHER; maar lange tijd herinnerde hij zich en de tegenstand die hij bij de Hervormer ontmoet had, en die welke zijn meester weldra zelf moest ondervinden. Wij zullen hem later weer aantreffen, eisende met groot getier het bloed van LUTHER.

Het vrijgeleide.
Het was niet lang geleden dat SERRA-LONGA de doctor verlaten had, toen deze eindelijk het vrijgeleide ontving. Zijn vrienden hadden het van de raadsheeren des rijks bekomen. Het is waarschijnlijk dat deze te die opzichte de keizer, die niet ver van Augsburg was, geraadpleegd hadden. Het zou zelfs schijnen, naar hetgene later de kardinaal zei, dat men, hem niet willende belegen, hem zijne toestemming verzocht; mogelijk was dit de rede waarom DE VIO LUTHER door SERRA-LONGA moeite liet aandoen: want door er zich openlijk tegen te verzetten dat men hem een vrijgeleide gaf, zou men oogmerken geopenbaard hebben die men wilde verborgen houden. Het was veiliger LUTHER zelf te bewegen om van zijn eis afstand te doen. Men moest eindigen met toe te geven. Men bespeurde lichtelijk dat de Saksische monnik niet van die aard was om te buigen.

Luther aan Melanchton.
Zo zijn er dan gene beletselen meer. LUTHER gaat verschijnen. Hij steunt niet op een' vleselijke arm. Hij herinnert zich dat een keizerlijk vrijgeleide JOHANNES HUSS niet tegen de vlammen heeft beveiligd. Maar hij heeft zijn plicht gedaan door zich aan de raadgevingen van de vrienden zijns meesters te onderwerpen. De Allerhoogste zal het beslissen. Zo God het van hem eist, is hij bereid blijmoedig zijn leven te laten. Hij wil zich echter nog met zijn vrienden, inzonderheid met die MELANCHTON, die zijn hart reeds zo dierbaar is, onderhouden. Hij maakt zich enige ogenblikken in de eenzaamheid ten nut om hem te schrijven.

"Gedraag u als een man," zegt hij tot hem, "gelijk gij trouwens doet. Onderwijs onze dierbare jongelingschap wat recht en naar God is. Ik voor mij zal mij voor u en voor haar laten opofferen, indien het de wil de Heeren is *(18)*. Ik wil liever sterven, en zelfs, wat voor mij het grootste ongeluk zijn zou, eeuwig van uw aangename gemeenschap beroofd zijn, dan herroepen wat ik heb moeten leren, en zo doende mogelijk door mijn schuld de voortreffelijke studiën, waaraan wij ons thans overgeven, bederven.

(18) "Ego pro illis et vobis vado immolari." (L Epp., I, p. 146.)

"Italië is, gelijk eertijds Egypte, in zulk ene dikke duisternis gedompeld, dat men die met de hand tasten kan. Allen tezamen weten er niets van CHRISTUS of van hetgene Hem toebehoort. En nochtans zijn zij onze heeren en meesters ten aanzien van het geloof en de zeden. Zo wordt dan Gods toorn over ons vervuld, gelijk de profeet spreekt: "Ik zal jongelingen stellen tot hun vorsten, en kinderen zullen over hen heersen." Gedraag u naar ‘s Heeren wil, mijn waarde PHILIPPUS! en verwijder Gods toorn door vurige en reine gebeden."

Eerste verschijning.
De legaat, onderricht dat LUTHER de volgende dag voor hem zou verschijnen, liet diegenen op wie hij het meest vertrouwen had, hetzij Italianen of Duitsers, tezamen komen om met hen te beraadslagen hoe men met de Saksische monnik moest te werk gaan. De gevoelens waren verdeeld. "Men moet hem noodzaken," zei de een, "te herroepen." "Men moet hem grijpen en gevangen zetten," zei een ander. Een derde dacht dat men zich van hem moest ontdoen. Een vierde dat men hem veeleer door goedheid en zachtheid moest tevreden stellen. Het schijnt dat de kardinaal besloot met die laatste raad te beginnen *(19)*.

(19) L. Opp. (L.), XVII, 183.

Eindelijk brak de dag van de onderhandeling aan *(1)*. De legaat, wetende dat LUTHER zich bereid had verklaard te herroepen hetgene men hem kon bewijzen met de waarheid strijdig te zijn, was vol van hoop; hij twijfelde niet of het zou een man van zijn stand en zijn geleerdheid weinig kosten, om die monnik tot gehoorzaamheid aan de Kerk terug te brengen. LUTHER begaf zich naar de legaat, vergezeld van de prior van de Carmelieten, zijn’ gastheer en vriend, van twee broeders uit dit klooster, van doctor LINK en van een’ Augustijner, waarschijnlijk dezelfde die hem van Neurenberg vergezeld had. Nauwelijks was hij het paleis van de legaat binnengetreden, of al de Italianen die het gevolg van die vorst van de Kerk uitmaakten liepen toe; ieder van hen wilde de beruchten doctor zien, en zij drongen zich zozeer om hem heen dat hij ter nauwernood kon voortkomen. De zaal waar de kardinaal hem wachtte binnentredende, vond LUTHER daar met hem de Apostolische nuntius en SERRA-LONGA. De ontvangst was koel, maar beleefd, en volgens Romeinse plichtpleging. LUTHER knielde, volgens het voorschrift dat hem SERRA-LONGA gegeven had, voor de kardinaal neer; toen deze hem zei op te staan, richtte hij zich op de knieën op; en eindelijk, op een nieuw bevel van de legaat, stond hij geheel op. Vele van de uitstekendste Italianen, die aan de legaat verbonden waren, kwamen in de kamer, begerig bij die samenkomst tegenwoordig te zijn, en ongeduldig om de Germaanse monnik zich voor de majesteit van Rome te zien verootmoedigen.

(1) Dinsdag, de 11de oktober.

Eerste woorden.
De legaat bewaarde het stilzwijgen, verwachtende dat LUTHER zijn woorden zou gaan herroepen, gelijk een tijdgenoot zegt. Maar LUTHER wachtte van zijn kant in alle nederigheid dat de Roomse vorst hem zou aanspreken. Intussen ziende dat niemand de mond opende, beschouwde hij dit stilzwijgen als ene uitnodiging tot hem

gericht, en zei: "Zeer waardige vader! op de dagvaarding van Zijne pauselijke Heiligheid, en op begeerte van mijne genadige heer, de keurvorst van Saksen, verschijn ik voor u als een onderdanige en gehoorzame zoon van de heilige Christelijke Kerk, en ik erken dat ik het ben die de stellingen en thesen waarover geschil is in het licht gegeven heb. Ik ben bereid in alle gehoorzaamheid te vernemen waarvan men mij beschuldigt, en indien ik mij bedrogen heb, mij overeenkomstig de waarheid te laten onderrichten."

De kardinaal, besloten hebbende zich voor te doen als een liefderijk en mededogend vader jegens een afgedwaald kind, nam toen de vriendelijkste toon aan; hij roemde LUTHERS nederigheid, drukte hem daarover zijn vreugde uit, en zei tot hem: "Mijn waarde zoon! gij hebt door uw redetwist over de aflaten geheel Duitsland in opstand gebracht. Ik hoor dat gij een zeer geleerd doctor in de Schriften zijt, en dat gij vele discipelen hebt. Daarom, wanneer gij lid van de Kerk wilt zijn, en in de paus een' heer vol van genade wilt vinden, hoor mij."

Voorwaarden van Rome.

Toen aarzelt de legaat niet hem op eens alles te ontdekken wat hij van hem verwacht, zo groot is zijn vertrouwen. "Ziehier," zegt hij tot hem, "drie artikelen, welke ik naar het bevel van onze allerheiligste vader, paus LEO X, u moet voorstellen:

"Vooreerst, moet gij tot inkeer komen, uw ongelijk erkennen en uw dwalingen, uw stellingen en uw redenen herroepen. Ten tweede, moet gij beloven u in het toekomende te zullen onthouden van uw gevoelens te verspreiden. En ten derde, moet men meer gematigd zijn, en alles vermijden wat de Kerk zou kunnen bedroeven of omkeren."

LUTHER. "Ik verzoek, waardigste vader! dat mij het pauselijke bevelschrift meegedeeld wordt, uit kracht van wat gij volmacht ontvangen hebt om deze zaak te behandelen."

SERRA-LONGA en de overige Italianen van het gevolg van de kardinaals openden grote ogen bij het horen van zodanig een verzoek, en hoewel zij de Duitse monnik reeds voor het vreemdste verschijnsel hadden gehouden, konden zij echter van hun verbazing wegens een zo stoutmoedig woord niet bekomen. De Christenen, aan begrippen van rechtvaardigheid gewoon, willen dat men omtrent anderen of omtrent hen zelf billijk te werk ga; maar degenen die naar willekeur handelen zijn steeds zeer verwonderd, wanneer men van hen verlangt naar regelen, vormen en wetten te werk te gaan.

DE VIO. "Dit verzoek, waardste zoon! kan u niet ingewilligd worden. Gij moet uw dwalingen erkennen, voor het toekomende op uw woorden acht geven, niet tot uw uitbraaksel terugkeren, zodat wij gerust en zonder zorg mogen slapen; en dan zal ik, naar het bevel en het gezag van onze allerheiligste vader de paus, de gehele zaak in orde brengen."

LUTHER. "Gelief mij dan te doen weten waarin ik gedwaald mag hebben."

Op dit verzoek werden de Italiaanse hovelingen, die verwachtten dat de arme Duitser op de knieën om genade zou smeken, met nieuwe verbazing aangedaan. Niemand van

hun zou zich hebben willen verlagen om op ene zo onbescheidene vraag te antwoorden. Maar DE VIO, die het als niet zeer edelmoedig beschouwde die ellendige monnik met al de zwaarte van zijn grootheid en van zijn gezag te verpletteren, en die daarenboven op zijn kunde vertrouwde om ene gemakkelijke zegepraal te behalen, vond goed LUTHER te zeggen waarvan men hem beschuldigde, en zelfs met hem in onderhandeling te treden. Men moet die generaal van de Dominicaners recht laten wedervaren. Men moet in hem meer billijkheid, meer gevoel van welvoeglijkheid en minder drift erkennen, dan men sinds in dergelijke gevallen veelal gezien heeft. Hij nam de toon ener vaderlijke toegevendheid aan, en zei:

Stellingen te herroepen.

"Waardste zoon! ziehier twee stellingen door u geopperd, en die gij vooral moet herroepen: 1ø. "De schat van de aflaten is niet samengesteld uit de verdiensten en het lijden van onze Heer JEZUS CHRISTUS." 2ø. "De mens die het heilig sacrament ontvangt, moet het geloof aan de genade, die hem aangeboden wordt, bezitten."

Beide deze stellingen brachten, inderdaad, aan de handel van Rome een' dodelijke slag toe. Wanneer de paus de macht niet had naar goedvinden over de verdiensten van de Verlosser te beschikken; wanneer men, bij het ontvangen van de biljetten, waarin de makelaars van de Kerk handel dreven, niet een gedeelte van de eindeloze gerechtigheid ontving, verloren die papieren al hun waarde, en men zou ze niet meer dan gewone vodden achten. Het was Eveneens met de sacramenten. De aflaten maakten meer ofmin voor Rome een' buitengewone tak van handel uit; de sacramenten behoorden tot de gewone handel. De voordelen welke zij opbrachten waren niet de minste. Maar te beweren dat het geloof noodzakelijk was, wanneer zij aan het Christelijk gemoed ene wezenlijke weldaad zouden aanbrengen, was zoveel als de gehele handel te vernietigen. Want de paus is het niet die het geloof geeft; het is buiten zijn macht; het komt alleen van God. Het noodzakelijk te verklaren is dan zoveel als de geldwinning en haar voordelen aan de handen van Rome te ontnemen. In het aantasten van deze beide leerstukken had LUTHER JEZUS CHRISTUS gevolgd. Van het begin zijner bediening af, had hij de tafelen van de wisselaars omgekeerd en de kooplieden uit de tempel gedreven. "Maakt niet het huis mijns Vaders tot een huis van koophandel."

"Om deze dwalingen te bestrijden," vervolgde CAJETANUS, "wil ik niet het gezag van de heilige THOMAS en van andere schoolse leraren inroepen; ik wil mij alleen aan de heilige Schrift houden en met u in alle vriendschap spreken."

Luther's antwoord.

Maar ter nauwernood was DE VIO zijn bewijzen beginnen te ontwikkelen, of zijn mond was reeds vol van de heilige THOMAS, van de Scholastieken en hun meningen *(2)*. Hij bestreed de eerste stelling van LUTHER door ene *extravagante (3)* of verordeing van paus CLEMENS, en de tweede door allerlei meningen van de Scholastieken. De redetwist bepaalde zich in het eerst bij die verordening van de paus ten voordele van de aflaten. Eindelijk riep LUTHER, ziende welk een gezag de legaat aan een besluit van Rome toekende, vol verontwaardiging uit:

(2) L. Opp. (L), XVII, 180.

(3) Onder de naam van *Extravaganten* zijn voornamelijk bekend de wetten of besluiten van JOHANNES XXII; doch ook nog de verzamelingen van wetten of

besluiten van andere pausen, die in de andere wetboeken, onder de naam van *Decretalen* bekend, niet vervat zijn. -L.R.

"Ik kan zodanige verordeningen niet als voldoende bewijzen voor zulke gewichtige zaken aannemen: want zij verdraaien de heilige Schrift en halen deze nooit van pas aan."

DE VIO. "De paus heeft gezag en macht over alle dingen."

LUTHER, met nadruk. "Behoudens de Schrift *(4)*!"

(4) "Salva Scriptura."

DE VIO, spottende. "Behoudens de Schrift!...De paus, weet gij het niet? is boven de kerkvergaderingen: want hij heeft onlangs de kerkvergadering van Bazel veroordeeld en gestraft."

LUTHER. "De hogeschool van Parijs heeft de zaak hoger gezocht."

DE VIO. "De heeren van Parijs zullen daar hun straf voor ontvangen."

De redetwist tussen de kardinaal en LUTHER werd vervolgens gevoerd over het tweede artikel, te weten over het geloof, dat LUTHER noodzakelijk verklaarde wanneer de sacramenten van nut zouden zijn. LUTHER, zijn' gewone weg volgende, haalde ten voordele van het gevoelen dat hij verdedigde verscheidene plaatsen uit de Schrift aan. Maar de legaat hoorde ze al lachende aan. "Het is van het algemeen geloof dat gij daar spreekt," zei hij. "Nee!" antwoordde LUTHER. -Een van de Italianen, ceremoniemeester van de legaat, over de tegenstand van LUTHER en zijn antwoorden ongeduldig, brandde van begeerte om te spreken. Hij nam bestendig het woord, doch de legaat leide hem het stilzwijgen op. Ten laatste moest deze hem met zoveel gezag bestraffen, dat de ceremoniemeester geheel beschaamd de kamer verliet *(5)*.

(5) L. Opp. (L.), XVII, 180.

"Wat de aflaten betreft," zei LUTHER tot de legaat, "wanneer men mij kan aantonen dat ik mij bedrieg, ben ik bereid mij te laten onderrichten. Men kan daarover heen stappen zonder daarom een slecht Christen te zijn. Maar wat het artikel des geloofs aangaat, wanneer ik daaromtrent iets toegaf, zou ik CHRISTUS verloocheen. Ik kan noch wil derhalve u te die aanzien toegeven, en met Gods genade zal ik nimmer toegeven."

DE VIO, toornig beginnende te worden. "Of gij wilt of niet gij moet nog heden dit artikel herroepen, of anders zal ik om dit enkele artikel uw gehele leer verwerpen en veroordelen."

LUTHER. "Ik heb geen' andere wil dan die van de Heeren. Men mag met mij doen wat men wil, maar al had ik vierhonderd hoofden, ik zou ze liever alle verliezen, dan de getuigenis welke ik van het heilig geloof van de Christenen afgelegd heb herroepen."

DE VIO. "Ik ben hier niet gekomen om met u te redetwisten. Herroep, of bereid u om de straffen, die gij verdiend hebt, te ondergaan en te lijden *(6)*."

(6) L. Opp. (L.), XVII, 180, 183, 206, etc.

Hij vertrekt.
LUTHER zag wel dat het onmogelijk was de zaak door ene onderhandeling te eindigen. Zijn tegenstander zat voor hem als een paus, en eiste dat hij al wat hij hem zei nederig en met onderwerping zou aannemen, terwijl zijn antwoorden, niettegenstaande zij op de heilige Schrift gegrond waren, met het ophalen van de schouders, met getier, met lachen en spotternijen bejegend werden. Hij meende dat het 't wijsste zou zijn de kardinaal schriftelijk te antwoorden. Dit middel, dacht hij, laat tenminste aan onderdrukten een' troost. Anderen kunnen over de zaak uitspraak doen; en de onrechtvaardige tegenstander, die door zijn geschreeuw meester van het slagveld blijft, kan er door verschrikt worden *(7)*.

(7) Ibid., 209.

Zijn voornemen dan te kennen gegeven hebbende van te vertrekken, zei de legaat tot hem: "Wilt gij dat ik u een vrijgeleide bezorg om u naar Rome te begeven?"

Niets zou CAJETANUS aangenamer geweest zijn dan het aannemen van dat aanbod. Hij zou zo ontslagen zijn geworden van ene zaak, wier moeilijkheden hij begon te beseffen, en LUTHER en zijn ketterij zouden in zulke handen gevallen zijn die er orde op zouden hebben weten te stellen. Maar de Hervormer, die al de gevaren inzag waarvan hij zelfs te Augsburg omringd was, wachtte zich wel een aanbod aan te nemen dat hem, aan handen en voeten gebonden, aan de wraak van zijn vijanden zou hebben overgeleverd. Hij wees het van de hand zo menigmaal het DE VIO behaagde het te vernieuwen; wat dikwijls gebeurde. De legaat verborg de smart welke hem de weigering van LUTHER veroorzaakte: hij verschool zich achter zijn waardigheid, en ontsloeg de monnik met een' medelijdende grimlach, waaronder hij zijn verlegenheid trachtte te verbergen, en te gelijker tijd met de beleefdheid van iemand die een' volgende keer beter hoopt te slagen.

Nauwelijks was LUTHER in het voorhof van het paleis, of die klapachtige Italiaan, die ceremoniemeester, die de bestraffingen van zijn heer verplicht hadden de zaal waar de onderhandeling plaats had te verlaten, verblijd buiten het oog van CAJETANUS tot hem te kunnen spreken, en van begeerte brandende om die afschuwelijken ketter door zijn schitterende redenen te doen verstommen, liep naar hem toe, en begon al voortgaande hem met zijn drogredenen te overladen. Maar LUTHER, over die dwaze man verdrietig, antwoordde hem met een van de schampere woorden, welke hij zozeer in zijn macht had, en de arme ceremoniemeester liet geheel onthutst van zijn tegenpartij af, en keerde beschaamd in het paleis van de kardinaal terug.

LUTHER droeg geen zeer hoog denkbeeld van zijn tegenstander mee. Hij had, gelijk hij later aan SPALATIJN schreef, van hem stellingen gehoord die ten enenmale met de Godgeleerdheid strijdig waren, en die, in de mond van een' ander', als aartsketters beschouwd zouden zijn geworden. En echter was DE VIO als de geleerdste van de Dominicaners geacht. De tweede na hem was PRIëRIAS. "Men kan daaruit besluiten,"

zegt LUTHER, "wat diegenen moeten zijn, die zich in de tiende of honderdste rang bevinden *(8)*!"

(8) L. Epp., I, p. 173.

Indruk bij de twee partijen te weeg gebracht.
Van een' andere kant had de edele en vastberadene handelwijze van de Wittenbergse doctor de kardinaal en al zijn hovelingen verbaasd. In plaats van een' arme monnik die zijn vergiffenis als ene grote gunst zou inroepen, hadden zij een vrijmoedig man, een onverschrokken Christen, een verlicht doctor ontmoet, die verlangde dat men onrechtvaardige beschuldigingen met bewijzen zouden staven, en die in zegepraal zijn leer verdedigde. Allen voeren in het paleis van CAJETANUS hevig uit over de hoogmoed, de hardnekkigheid en onbeschaamdheid van die ketter. LUTHER en DE VIO hadden elkaar leren kennen, en beiden maakten zich vervolgens tot de tweede samenkomst gereed.

Aankomst van Staupitz.
Ene zeer aangename verrassing wachtte LUTHER bij zijn wederkomst in het Carmelieten-klooster. De vicaris-generaal van de Augustijner orde, zijn vriend' zijn vader, STAUPITZ, was te Augsburg aangekomen. Niet hebbende kunnen beletten dat LUTHER zich naar die stad begaf, kwam STAUPITZ zijn vriend een nieuw en treffend bewijs van zijn liefde geven, door zich te Augsburg bij hem te voegen, in hoop van hem nuttig te zijn. Die voortreffelijke man voorzag dat de onderhandeling met de legaat de gewichtigste gevolgen zou hebben. Zijn vrees en de vriendschap welke hij voor LUTHER had, kwelden hem in gelijke mate. Het was ene verkwikking voor het hart van de doctors, na ene zo verdrietige vergadering een' zo dierbare vriend in zijn armen te drukken. Hij verhaalde hem hoe het hem onmogelijk geweest was een waardig antwoord te bekomen, en men zich tevreden gehouden had, zonder hem overtuigd te hebben, ene herroeping van hem te vorderen. -"Het is volstrekt nodig," zei STAUPITZ, "de legaat schriftelijk te antwoorden.

Naar hetgene hij van de eerste samenkomst vernomen had, verwachtte STAUPITZ niets van de andere. Hij bepaalde zich dan bij ene zaak welke hij van nu voortaan noodzakelijk achtte; hij wilde LUTHER van de gehoorzaamheid aan zijn orde ontslaan. STAUPITZ dacht daardoor twee oogmerken te bereiken: wanneer, gelijk alles hem deed voorspellen, LUTHER in dat geschil de nederlaag bekwam, zou hij zo beletten dat de schande van zijn veroordeling niet op de gehele orde terugkaatste; en wanneer de kardinaal hem beval LUTHER tot stilzwijgen of tot ene herroeping te noodzaken, zou hij ene uitvlucht hebben *(9)*. Die zaak werd naar de gewone vormen voltrokken. LUTHER voelde al wat zij hem voorspelde. Zijn ziel was hevig bewogen bij het zien verbreken van banden welke hij in het enthousiasme van zijn jeugd had gevormd. De orde welke hij gekozen heeft werpt hem uit. Zijn natuurlijke beschermers verwijderen zich. Reeds wordt hij een vreemdeling voor zijn broeders. Maar schoon zijn hart bij deze gedachte van droefheid aangegrepen wordt, vindt hij al zijn vreugde weer door zijn blikken te vestigen op de beloften van die getrouwe God, die gezegd heeft: "Ik zal u niet begeven; ik zal u niet verlaten."

(9) SECKEND., p. 130.

Mededelingen aan de legaat.
De raadsheren des keizers de legaat door de bisschop van Trente hebbende doen weten, dat LUTHER van een keizerlijk vrijgeleide voorzien was, kon de trotse kardinaal zijn misnoegen niet verbergen. Het was met de pauselijke grondregelen strijdig, dat de keizer ene aan zijn rechtsgebied vreemde monnik in bescherming nam. Het bevelschrift, waarvan CAJETANUS voorzien was, strafte zelfs met ban en beroving van goederen al degenen die de partij van LUTHER kozen, de keizer alleen uitgezonderd. De keizerlijke raadsheren lieten te gelijker tijd de legaat zeggen van niets tegen de doctor te ondernemen. Toen werd DE VIO toornig en antwoordde op ene stuurse wijze met deze geheel Romeinse woorden: "‘ t Is wel; maar ik zal doen wat de paus beveelt *(10)*." Wij weten wat de paus had bevolen.

(10) L. Opp. (L), XVII, 201.

Tweede verschijning.
De volgende dag *(1)* maakte men zich van wederzijden tot de tweede samenkomst gereed, welke beslissend scheen te moeten zijn. LUTHERS vrienden, besloten hebbende hem naar de legaat te vergezellen, begaven zich naar het Carmelieten-klooster. De deken van Trente, PEUTINGER, de ene en andere raadsheer des keizers, en STAUPITZ kwamen na elkaar aan. Weldra had LUTHER de vreugde van bij hen zich te zien voegen de ridder PHILIPPUS VAN FEILITZSCH en de doctor RUHEL, raadsheren van de keurvorst, die van hun meester bevel ontvangen hadden de onderhandelingen bij te wonen en LUTHERS vrijheid te beschermen. Zij waren daags te voren te Augsburg gekomen. De doctor nam voorts een’ schrijver mee, en begaf zich, vergezeld van al die vrienden, naar de legaat.

(1) Woensdag, de 12de oktober.

Verklaring van Luther.
In dit ogenblik naderde STAUPITZ tot hem: hij voelde al wat LUTHER zou hebben door te staan; hij wist dat, wanneer zijn oog niet gevestigd was op de Heer, die de verlossing is van Zijn volk, hij zou moeten bezwijken. "Mijn waarde broeder!" zei hij hem met nadruk, "herinner u bestendig dat gij die dingen in de naam van onze Heer JEZUS CHRISTUS begonnen hebt *(2)*." Zo omringde God Zijn nederige dienaar met troost en bemoediging. LUTHER bij de kardinaal komende, vond er een’ nieuwe tegenstander: het was de prior van de Dominicaners van Augsburg, die naast zijn meester gezeten was. LUTHER had, overeenkomstig het besluit dat hij genomen had, zijn antwoord geschreven. De gebruikelijke eerbewijzingen geëindigd zijnde, las hij met ene krachtige stem de volgende verklaring en protestatie voor:

(2) SECKEND., p. 137.

"Ik verklaar dat ik de heilige Roomse Kerk eerbiedig, en dat ik het ook in het toekomende zal doen. Ik heb de waarheid in openbare redetwisten gezocht, en weet niet dat ik iets gezegd heb wat met de heilige Schrift, met de kerkvaders, met de pauselijke decretalen en met de gezonde rede strijdig was. Men kan mij niet noodzaken te herroepen, zonder mij te hebben gehoord, zonder mij te hebben overtuigd: want al wat ik gezegd heb houd ik nog op dit ogenblik voor recht, waarachtig en Christelijk.

"Ik ben intussen een mens, en kan mij bedriegen. Ik ben dan bereid mij te laten onderrichten en terechtwijzen in hetgene waarin ik mag hebben gedwaald. Ik verklaar mij bereid te Augsburg of elders in persoon rekenschap te geven van mijn leer en schriften, en hetzij in het openbaar of in het bijzonder te antwoorden op al wat men zal mogen te zeggen hebben over de stellingen welke ik verdedigd heb. Ik verklaar mij bereid mondeling of schriftelijk op al de tegenwerpingen en al de verwijten, welke de heer legaat mij kan doen, te antwoorden. Ik verklaar mij bereid mijn thesen aan de vier universiteiten van Bazel, Freiburg in Brisgau, Leuven en Parijs te onderwerpen en te herroepen wat zij voor dwaling zullen erkennen. In één woord: ik ben bereid tot al wat men van een Christenmens kan vorderen. Maar ik protesteer plechtig tegen de gang die men aan deze zaak heeft willen geven, en tegen de vreemde eis om mij tot herroeping te noodzaken zonder mij te hebben weerlegd *(3) (4)*."

(3) LÖSCHER, II, 463. L. Opp. (L.), XVII, 181, 209.
(4) Men ziet hieruit ten duidelijkste, dat het LUTHERS bedoeling in het geheel niet is geweest zich van de Roomse Kerk te scheiden, of ene nieuwe sekte op te richten; maar alleen om op de misbruiken in die Kerk opmerkzaam te maken, willende zich ook graag te die opzichte aan redelijk onderricht onderwerpen. -L.R.

Antwoord van de legaat.
Buiten twijfel was niets billijker dan die voorstellen van LUTHER, en zij moesten ene rechter in de grootste verlegenheid brengen, wie vooruit het oordeel, dat hij moest vellen, was voorgeschreven geworden. De legaat, welke die protestatie niet verwacht had, trachtte zijn verwarring door een' gemaakte lach en ene schijnbare zachtmoedigheid te verbergen.

"Die protestatie"' zei hij al grimlachende tot LUTHER, "is niet nodig; ik wil noch in het openbaar noch in het bijzonder met u redetwisten, maar ik ben voornemens de gehele zaak met goedheid en als een vader te schikken."

Geheel de staatkunde van de kardinaal was, de strenge rechtsvormen, welke degenen die vervolgd worden beschermen, aan ene zijde te stellen, en de zaak slechts als een zaak van bestuur tussen ene meerdere en zijne mindere te behandelen: een gemakkelijke weg in zoverre deze voor alle willekeur het ruimste veld opent.

Zijn bespraaktheid.
Op de innemendste toon voortgaande, zei DE VIO: "Mijn waarde vriend! laat, bid ik u, een nutteloos voornemen varen; keer liever tot u zelf in, erken de waarheid, en ik ben bereid u met de Kerk en de opperste bisschop te verzoenen...Herroep, mijn vriend! herroep! dit is de wil van de paus. Of gij het wilt of niet, er is weinig aan gelegen! Het zou u moeilijk vallen de verzenen tegen de prikkels te slaan..."

LUTHER, die zich zag behandelen als ware hij reeds een oproerig en door de Kerk verworpen kind, riep uit: "Ik kan niet herroepen! maar ik bied mij aan te antwoorden, en wel bij geschrift. Gisteren hebben wij genoeg gestreden *(5)*."

(5) "Digladiatum." (L. Epp., I, p. 181.)

DE VIO werd door die uitdrukking verbitterd, welke hem herinnerde dat hij niet voorzichtig genoeg was te werk gegaan; maar hij herstelde zich en zei al

glimlachende: "Gestreden! mijn waarde zoon! ik heb niet met u gestreden: ik wil niet eens strijden, maar ben bereid, ten einde de doorluchtigste keurvorst FREDERIK te believen, om u te horen en u vriendelijk en vaderlijk te vermanen."

LUTHER begreep niet dat de legaat door de uitdrukking die hij gebezigd had zozeer geërgerd zou zijn; want, dacht hij, wanneer ik niet beleefd had willen spreken, zou ik hebben moeten zeggen, niet: strijden, maar twisten en krakelen; want wij hebben waarlijk gisteren niets anders gedaan.

DE VIO intussen, die voelde dat hij in tegenwoordigheid van de aanzienlijke getuigen, die bij de onderhandeling tegenwoordig waren, tenminste LUTHER moest schijnen te overtuigen en hem moest trachten te verpletteren, kwam op de twee stellingen, welke hij hem als hoofddwalingen had doen kennen, terug, wèl besloten de Hervormer zo min mogelijk het woord te laten nemen. Op zijn Italiaanse vlugheid in het spreken vertrouwende, overlaadde hij hem met tegenwerpingen, waarop hij het antwoord niet afwachtte. Nu schertst hij en dan toont hij zich ontevreden; hij spreekt met hartstochtelijke ijver; hij mengt de wonderlijkste zaken ondereen; hij haalt de heilige THOMAS en ARISTOTELES aan; hij tiert en raast tegen al degenen die anders denken; hij richt tussenbeiden zijn rede tot LUTHER. Deze wil meer dan tienmaal het woord nemen; maar de legaat valt hem terstond in de rede en overlaadt hem met bedreigingen. Herroeping! herroeping! ziedaar al wat hij wil; hij dondert, hij heerst en spreekt geheel alleen *(6)*. STAUPITZ neemt op zich de legaat in zijn rede te stuiten. "Gelief te vergunnen," zegt hij tot hem, "dat doctor MARTIJN de tijd hebbe om u te antwoorden." Maar de legaat hervat zijn rede: hij haalt de *extravaganten* en de meningen van de heilige THOMAS aan; hij heeft zich voorgenomen alléén te spreken. Kan hij niet overtuigen en durft hij hem niet rechtstreeks aantasten, hij wil hem ten minste in verwarring brengen.

(6) "Decies fere coepi ut loquerer, toties rursus tonabat et solus regnabat." (L. Opp. (L.), XVII, 181, 209.)

Luther's verzoek.

LUTHER en STAUPITZ zagen duidelijk dat men niet slechts de hoop moest opgeven om DE VIO door ene onderhandeling tot betere inzichten te brengen, maar ook om ene geloofsbelijdenis, die het gewenste gevolg zou hebben, af te leggen." LUTHER kwam dan weder op het verzoek, dat hij bij de aanvang van de zitting gedaan had, en wat de kardinaal toen had ontweken. En daar het hem niet vergund was te spreken, verzocht hij dat het hem tenminste vergund zou worden te schrijven en de legaat zijn antwoord geschreven ter hand te stellen. STAUPITZ ondersteunde hem; vele van de aanwezigen verenigde zich met dat verzoek; en CAJETANUS, ondanks al zijn weerzin van al wat geschreven is, (want hij herinnerde zich dat het geschrevene blijft,) stemde er eindelijk in toe. Men scheidde van elkaar. De hoop welke men gehad had van de zaak in deze bijeenkomst ten einde te brengen, was zo verschoven en men moest afwachten wat de naastvolgende onderhandeling zou beslissen.

De vergunning welke de generaal van de Dominicaners LUTHER gegeven had om de tijd te nemen tot het antwoorden, en wel schriftelijk antwoorden, op de twee duidelijk uitgesprokene beschuldigingen welke hij hem gedaan had ten opzichte van de aflaten en het geloof, was ongetwijfeld met de striktste rechtvaardigheid overeenkomstig; en

echter moeten wij er DE VIO voor dank weten als voor een blijk van gematigdheid en onpartijdigheid.

LUTHER vertrok van de kardinaal, verheugd dat hem zijn billijk verzoek was toegestaan. Naar CAJETANUS toegaande en van hem terugkomende, was hij het voorwerp van de algemene opmerkzaamheid. Hij had aller harten gewonnen. Alle verlichte lieden stelden in zijn zaak belang, alsof zij zelf hadden moeten geoordeeld worden. Men voelde dat het de zaak des Evangelies, van de rechtvaardigheid en van de vrijheid was, welke toen te Augsburg bepleit werd. Het lage gemeen hield het alleen met CAJETANUS, en het gaf er de Hervormer buiten twijfel enige duidelijke blijken van; want hij werd dat gewaar *(7)*.

(7) L. Opp. (L.), XVII, 186.

Het werd steeds duidelijker dat de legaat van hem niets anders wilde horen dan deze woorden: "Ik herroep;" en hij had vast besloten ze niet uit te spreken. Hoedanig zal de uitslag zijn van zulk een' ongelijke strijd? Hoe! kan men zich verbeelden dat de gehele macht van Rome, met een monnik handgemeen, niet in staat zal geraken om hem te verpletteren? LUTHER ziet die dingen; hij voelt de zwaarte van die vreselijke hand waaronder hij zich heeft komen plaatsen; hij verliest de hoop van ooit naar Wittenberg terug te keren; van zijn waarde PHILIPPUS weer te zien, van zich weer te midden van de edelmoedige jongelingschap te bevinden, in wier harten hij zo graag de zaden des levens wenste te strooien. Hij ziet de ban boven zijn hoofd hangen, en twijfelt geenszins of deze zal hem weldra treffen *(8)*. Deze vooruitzichten verontrusten zijn ziel, maar doen haar de moed niet verliezen. Zijn vertrouwen op God is niet geschokt. God moge het werktuig, dat Hij tot dit ogenblik toe heeft willen gebruiken, verbrijzelen; maar Hij zal de waarheid handhaven. Wat ook gebeure, LUTHER moet haar ten einde toe verdedigen. Hij begeeft zich dan aan het werk om de protestatie gereed te maken welke hij de legaat wil overhandigen. Het schijnt dat hij daaraan de dag van de 13de oktober gedeeltelijk toewijdde.

(8) L. Opp. (L), XVII, 185.

Derde verschijning.
Des Vrijdags, de 14de oktober, keerde LUTHER tot de kardinaal terug, vergezeld van de raadsheeren van de keurvorst. Hij hield zijn protestatie in de hand. De Italianen drongen als naar gewoonte om hem heen en waren in groot aantal bij de onderhandeling tegenwoordig. LUTHER naderde en gaf de legaat zijn verklaring over. De lieden van de kardinaal vestigden hun blikken op dat geschrift, zo vermetel en zo onbeschaamd in hun ogen. Ziehier wat de doctor van Wittenberg daarin hun meester verklaarde *(1)*:

(1) Ibid., 187.

Schriftelijke potestatie.
"Ik heb de waarheid gezocht; daaraan heb ik niet kunnen misdoen: veel minder nog kan men mij noodzaken te herroepen, zonder mij te horen en zonder mij te overtuigen.

"Ik ben bereid rekenschap van al mijn woorden te geven, en dit wil ik nederig doen in deze brief,

"Gij valt mij over twee punten aan. En eerst legt gij mij de verordening van paus CLEMENS VI voor, welke begint met deze woorden: *Unigenitus*, enz., waarin moet gezegd zijn dat de schat van de aflaten bestaat in de verdiensten van de Heer JEZUS CHRISTUS en van de heiligen, wat ik in mijn thesen ontken.

"Men geeft aan de heilige Schrift in die verordening een' zin die aan deze vreemd is. Dikwijls bedriegen zich de *decretalen* en strijden tegen de heilige Schrift en de liefde; en schoon men deze moet horen als de stem van de heilige PETRUS, kan dit echter niet, dan voor zover zij niet met andere *decretalen* of met de heilige Schrift in strijd zijn."

Schat van de aflaten.
"Wat mij nog meer beweegt," zegt hij vervolgens, "om weinig werk van de aflaten te maken, is dat de heilige PETRUS zelf, toen hij niet recht wandelde naar de waarheid des Evangelies, door de heilige PAULUS bestraft werd. (Ga 2$.) Zou het dan een zo groot wonder zijn dat een opvolger van de heilige PETRUS zich soms bedroog?...PANORMITANUS," vervolgt hij, noemende aldus de vervaardiger van de verzameling van kerkelijk recht, getiteld *Panormia*, te weten: IVES, bisschop van Chartres, op het einde der 11de eeuw *(2)*, "PANORMITANUS verklaart in zijn eerste boek, dat, in hetgene het geloof betreft, niet slechts een algemeen concilie, maar ook ieder gelovige boven de paus is, wanneer hij getuigenissen der Schrift en beter redenen dan die van de paus kan bijbrengen *(3)*. De stem van onze Heer CHRISTUS verheft zich ver boven al de stemmen van mensen, welk een' naam zij ook dragen mogen.

(2) Deze verzameling was gemaakt uit de canons of regels van de heiligen, en was vóór de verzameling van wetten, door GRATIANUS in de 12de eeuw uitgegeven, in gebruik. -L.R.
(3) "...Ostendit in materia fidei, non modo generale concilium esse super papam, sed etiam quemlibet fidelium, si melioribus nitatur auctoritate et ratione quam papa." (L. Opp. Lat., I, 200.)

"Wat mij de meeste smart veroorzaakt en de meeste stof tot overdenking geeft, is dat deze verordening leringen behelst die ten enenmale met de waarheid in strijd zijn. Eerst verklaart zij dat de verdiensten van de heiligen een schat zijn, terwijl de gehele Schrift getuigt dat God zeer rijkelijk beloont, meer dan wij hebben verdiend. De profeet roept uit: "Heer! treed niet met Uw knecht in het gericht: want niemand die leeft zal voor Uw aangezicht rechtvaardig bevonden worden *(4)*!" "Rampzalig het leven van de mensen, hoe roemrijk en prijswaardig het ook zijn moge," zegt de heilige AUGUSTINUS, "wanneer daarover een oordeel, waarvan de barmhartigheid uitgesloten was, moest uitgesproken worden *(5)*!"

(4) Ps 143.2.
(5) Confess., IX.

"Zo worden dan de heiligen niet behouden door hun verdiensten, maar eniglijk door de barmhartigheid Gods, gelijk ik dat verklaard heb. Ik houd dit staande en blijf er bij. De woorden der heilige Schrift, welke verklaren dat de heiligen gene verdiensten

genoeg hebben, moeten boven mensenwoorden gesteld worden, welke verzekeren dat zij er te veel van hebben. Want de paus is niet boven, maar beneden Gods Woord."

LUTHER bepaalt zich daar niet bij: hij toont aan, dat wanneer de aflaten niet de verdiensten van de heiligen kunnen zijn, zij nog minder de verdiensten van CHRISTUS zijn. Hij doet zien dat de aflaten onvruchtbaar en onnut zijn, nademaal zij niets anders uitwerken dan dat zij de mensen van het doen van goede werken, als gebeden, aalmoezen, enz., ontslaan. "Nee," roept hij nu uit, "de verdiensten van CHRISTUS zijn geen schat van aflaten die van het goede ontslaat, maar een schat van genade die levend maakt. De verdiensten van CHRISTUS worden de gelovige zonder aflaten, zonder sleutelen, door de Heilige Geest alleen en niet door de paus toegerekend."

"Indien iemand ene gegronder mening dan de mijne heeft," voegt hij er bij, terwijl hij, wat het eerste punt aangaat, besluit, "hij doe deze kennen, en dan herroep ik...."

Maar toont zich LUTHER al genegen uit eerbied toe te geven ten opzichte van het artikel van de aflaten, waaraan hij voor de zaligheid minder gewicht hecht, hij is dat niet ten opzichte van hetgene het geloof betreft, wat steeds het hoofdpunt van het Christendom is en blijft.

Het geloof.
"Ik heb verzekerd," zegt hij, tot het tweede artikel overgaande, dat geen mens voor God kan gerechtvaardigd worden, dan alleen door het geloof, zodat het nodig is dat de mens met ene volkomene verzekering gelove dat hij genade heeft verkregen. Want aan die genade te twijfelen is hetzelfde als die te verwerpen. Het geloof des rechtvaardigen is zijn rechtvaardigheid en zijn leven *(6)*." LUTHER staaft zijn stelling met ene menigte getuigenissen van de Schrift.

(6) "Justitia justi et vita ejus, est fides ejus." (L. Opp. Lat., I, 211.)

Ootmoedige bede.
"Ik smeek uw vaderlijke liefde ootmoedig mij het waarachtige licht mede te delen, door middel van wat ik de getuigenissen, die ik heb aangevoerd, anders dan ik tot heden toe gedaan heb moge verstaan. Ik wil noch kan herroepen, ten ware men mij ene andere leer in de heilige Schrift aantoont.

"Gelief dan bij onze allerheiligste heer de paus, LEO X, voor mij te spreken, opdat hij mij niet met zoveel ongenade behandele...Mijn ziel zoekt het licht van de waarheid. Ik ben niet zo hoogmoedig en naar ijdele roem begerig, dat ik beschaamd zou zijn te herroepen wanneer ik valse dingen geleerd had. Het zal mijn grootste vermaak zijn al wat naar God is te zien zegepralen. Alleen dwingt men mij niet, iets tegen de inspraak van mijn geweten te doen *(7)*."

(7) Op deze en dergelijke betuigingen van LUTHER stuiten al de lasteringen af en de beschuldigingen tegen LUTHER van weerbarstigheid, hoogmoed en onverzettelijkheid. Hoe blinkt hier zijn hartelijke liefde tot de waarheid, zijn oprechte nederigheid niet uit! Of zou men al die betuigingen voor louter veinzerij willen houden? Hij die dat doen kan moet zelf wel een huichelaar zijn, of, met

vooroordelen bezet, de oprechte taal van hart van die des veinsaards niet kunnen onderscheiden. - L.R.

Antwoord van de legaat.
De legaat had LUTHERS verklaring in handen genomen; na deze doorgelopen te hebben, zei hij koel tot hem: "Gij hebt daar een nutteloos geklap gemaakt; gij hebt vele ijdele woorden geschreven; gij hebt dwaselijk op de twee artikelen geantwoord, en gij hebt uw papier met een groot aantal plaatsen uit de heilige Schrift, die niet tot het onderwerp betrekking hebben, beklad." Vervolgens werpt DE VIO LUTHERS protestatie met verachting weg, achtende deze zijn aandacht geheel onwaardig, en, terwijl hij dezelfde toon aanneemt welke hem bij de laatste samenkomst zo wèl gelukt was, begint hij uit alle macht te schreeuwen, dat LUTHER moet herroepen. Deze is onbewegelijk. "Broeder! broeder!" roept DE VIO in het Italiaans uit, toen hij die standvastigheid zag, "de laatste keer zijt gij zeer goed geweest, maar heden zijt gij geheel ondeugend." Daarop begint de kardinaal ene lange rede, ontleend uit de verdichtselen van de heilige THOMAS; hij verheft opnieuw uit al zijn vermogen de verordening van CLEMENS VI; hij houdt hardnekkig vol te verdedigen dat, uit kracht van de verordening, het de verdiensten zelf van CHRISTUS zijn die door middel van de aflaten aan de gelovigen uitgedeeld worde, met het doel om die handel te verheffen. Hij meent LUTHER tot stilzwijgen te hebben gebracht: deze neemt soms het woord; maar DE VIO kijft, raast zonder ophouden, en wil, gelijk de vorige dag, alléén op het slagveld zich bewegen.

Wederantwoord van Luther.
Deze handelwijs was hem eens mogen gelukken; LUTHER was geen man om het andermaal te dulden. Zijn verontwaardiging barst eindelijk uit, en het is zijn beurt, de aanschouwers, die hem door de bespraaktheid van de Italiaanse prelaat reeds overwonnen achtten, met verbazing te vervullen. Hij verheft zijn luide stem; hij tast de geliefkoosde tegenwerping van de kardinaal aan, en zet hem de vermetelheid die hij gehad heeft, om met hem in strijd te treden, duur betaald. "Herroep! herroep!" herhaalde DE VIO hem, terwijl hij hem de pauselijke verordening toonde.

"Welnu!" zei LUTHER, "indien door deze verordening kan bewezen worden dat de schat van de aflaten de verdienste van CHRISTUS zelf is, bewillig ik er in om, volgens de wil en het goedvinden van Uwe Eminentie, te herroepen..." De Italianen openen grote ogen bij het horen van die woorden, en kunnen hun vreugde, van de tegenstander eindelijk in het net gevangen te zien, niet bedwingen. Wat de kardinaal betreft, deze is als buiten zichzelf, hij lacht dat het schatert; maar met een, lach waaronder zich verontwaardiging en toorn mengen: hij springt op, hij grijpt het boek waarin de beruchte verordening vervat is, hij zoekt, hij vindt ze, en geheel trots op zijn overwinning, leest hij deze met luider stem, in drift en als uit één adem voor *(8)*. De Italianen zegevieren; de keurvorstelijke raadsheren verkeren in de grootste onrust en verlegenheid; LUTHER wacht zijn tegenstander af. Eindelijk, toen de kardinaal komt aan deze woorden: "De Heer JEZUS CHRISTUS heeft die schat door Zijn lijden verworven," valt LUTHER hem in de rede: "Zeer waardige vader," zegt hij tot hem, "gelief dit woord: "Hij heeft verworven *(9)*," wel nauwkeurig in aanmerking te nemen en te overwegen. CHRISTUS heeft door Zijn verdiensten een' schat verworven; de verdiensten zijn dan niet de schat: want, om met de filosofen te spreken, de oorzaak is iets anders dan hetgene uit die oorzaak voortvloeit. De verdiensten van CHRISTUS hebben voor de paus de macht verworven om zodanige aflaten aan het volk te geven;

maar het zijn niet de verdiensten zelf van de Heer, welke de hand van de opperpriester uitdeelt. Zo is dan mijn besluit waarachtig, en die verordening, welke gij met zoveel geschreeuw inroept, geeft met mij aan de waarheid, die ik verkondig, getuigenis."

(8) "Legit fervens et anhelans." (L. Epp., I, p. 145.)
(9) "Acquisivit." (Ibid.)

Woede van de legaat.
DE VIO houdt het boek nog in de hand; zijn blikken zijn nog op de noodlottige plaats gevestigd; er is niets op te antwoorden. Ziedaar, zo is hij zelf in de strik gevangen die hij gespannen heeft; en LUTHER houdt er hem met ene sterke hand in besloten, tot onbeschrijfelijke verbazing van de Italiaanse hovelingen die hem omringen. De legaat zou wel willen ontsnappen; maar het is niet mogelijk: hij heeft reeds sinds lange tijd zowel de getuigenissen der Schrift als die van de kerkvaders laten varen; hij had tot die *extravagante* van CLEMENS VI zijn toevlucht genomen, en ziet, door deze wordt hij gevangen. Nochtans is hij te loos om zijn verwarring te laten blijken. Zijn schande willende verbergen, verandert de vorst van de Kerk haastig van onderwerp, en valt met onstuimigheid op andere artikelen aan. LUTHER, die deze behendige kunstgreep bemerkt, laat hem niet toe te ontsnappen: hij sluit en haalt van alle kanten het net toe waarin hij de kardinaal gevangen heeft, en maakt de ontkoming onmogelijk. "Eerwaardigste vader!" zegt hij in scherts, onder de schijn van eerbied: "Uw Eminentie moet toch niet deken dat wij Duitsers de spraakkunst niet kennen: een schat te zijn en een schat te verwerven zijn twee zeer verschillende dingen."

"Herroep!" zegt DE VIO tot hem, "herroep! of zo gij het niet doet, zend ik u naar Rome om er voor de rechters te verschijnen, die benoemd geweest zijn om kennis van uw zaak te nemen. Ik doe u met al uw aanhangers, al degenen die u gunstig zijn en het mogen worden, in de ban, en ik werp hen uit de Kerk. Mij is te die aanzien alle macht gegeven door de heilige Apostolische stoel *(10)*. Denkt gij dat uw beschermers mij tegenhouden? Verbeeldt gij u dat de paus zich aan Duitsland bekreunt? De kleinste vinger van de paus is sterker dan al de Duitse vorsten *(11) (12)*."

(10) L. Opp. (L.), XVII, 197.
(11) Tafelgesprekken, bl. 1331.
(12) Welk ene trotsheid, en dat alles zonder enig bewijs dat de paus ervan God toe is gerechtigd! Wat zou het zijn, indien hij eens zijn vorige macht wist te herkrijgen? Hoe nodig dus daartegen zorgvuldig op zijn hoede te zijn! -L.R.

"Verwaardig u" antwoordt LUTHER, "aan paus LEO X het antwoord, dat ik u schriftelijk heb ter hand gesteld, met mijn zeer ootmoedige beden toe te zenden."

De legaat, bij deze woorden, zeer tevreden een ogenblik van rust te vinden, sterkt zich opnieuw door het gevoel van zijn waardigheid, en zegt tot LUTHER met trotsheid en toorn:

"Herroep, of kom niet weer *(13)*!"

(13) "Revoca aut non revertere." (L. Opp. (L.), XVII, 202.)

Luther vertrekt.
Dit woord brengt LUTHER in vuur; ditmaal zal hij anders dan door redenen antwoorden. Hij maakt ene buiging en vertrekt. De keurvorstelijke raadsheeren volgen hem, en de kardinaal en zijne Italianen, alleen gebleven, zien elkaar over zulk een' uitslag geheel beschaamd aan.

LUTHER en DE VIO zagen elkaar niet meer; maar de Hervormer had op de legaat een sterke indruk gemaakt, welke nooit geheel werd uitgewist. Hetgene LUTHER over het geloof gezegd had, hetgene DE VIO in latere schriften van de Wittenbergse doctor las, wijzigde aanmerkelijk de gevoelens van de kardinaal. De Godgeleerden van Rome zagen met verbazing en misnoegen wat hij in zijn verklaring van de brief aan de Romeinen omtrent de rechtvaardiging opperde. De Hervorming week niet terug en herriep niet; maar haar rechter, hij die niet opgehouden had te roepen: "Herroep!" veranderde van inzichten en herriep zijn dwalingen. Zo werd de onwankelbare trouw van de Hervormer bekroond *(14)*.

(14) En zo zal het altijd en met ieder zijn, die voor de waarheid op zijn' tijd weet pal te staan. -L.R.

LUTHER keerde naar het klooster terug waar hij herbergzaamheid had gevonden. Hij was standvastig gebleven; hij had van de waarheid getuigenis gegeven; hij had gedaan wat hij behoorde te doen; God zal het overige doen. Zijn hart was met vrede en blijdschap vervuld.

Nochtans waren de berichten welke men hem meedeelde niet geruststellend; het gerucht liep in de gehele stad, dat, zo hij niet wilde herroepen, men hem moest grijpen en in de gevangenis werpen. De vicaris-generaal van de orde, STAUPITZ zelf, verzekert men, moest erin hebben bewilligd *(1)*. LUTHER kan niet geloven hetgene zijn vriend betreft. Nee!

(1) L. Opp. (L.), XVII, 210.

STAUPITZ zal hem niet ontrouw worden! Wat de bedoelingen van de kardinaal aangaat, naar zijn eigen woorden te oordelen, behoeft men nauwelijks in twijfel te staan. Intussen, hij zal het gevaar niet ontvluchten; zijn leven, zowel als de waarheid zelf, is in machtige handen, en in weerwil van hetgene hem bedreigt, zal hij Augsburg niet verlaten.

De Vio en Staupitz.
De legaat had weldra over zijn hevige drift berouw; hij voelde dat hij zijn rol had vergeten; hij wilde trachten er weer op te komen. Nauwelijks had STAUPITZ zijn middagmaal geëindigd, (het was van de morgens dat de bijeenkomst had plaats gehad,) of hij ontving ene boodschap van de kardinaal, hem uitnodigende bij hem te komen. STAUPITZ ging er heen, van WENCESLAUS LINK vergezeld *(2)*. De vicaris-generaal vond de legaat met SERRA-LONGA alléén. DE VIO naderde terstond tot STAUPITZ en sprak hem met de vleijendste woorden aan. "Tracht dan," zei hij tot hem, "uw monnik te overreden en tot ene herroeping te bewegen. Waarlijk, ik ben anders over hem tevreden, en hij heeft geen' beter vriend dan mij *(3)*."

(2) L. Opp. (L.), XVII, 204.
(3) Ibid., 185.

STAUPITZ. "Ik heb het reeds gedaan, en zal hem nu nog raden zich in alle nederigheid aan de Kerk te onderwerpen."

DE VIO. "Gij moet hem op de bewijsredenen antwoorden welke hij uit de heilige Schrift ontleent."

STAUPITZ. "Ik moet u bekennen, mijn heer! dat dit boven mijn vermogen is: want doctor MARTIJN overtreft mij in verstand en in kennis van de heilige Schriften."

De kardinaal glimlachte ongetwijfeld bij die gulle bekentenis van de vicaris-generaal. Hij wist voor het overige zelf wat moeite het inhad, LUTHER te overtuigen. Hij vervolgde en zei tot STAUPITZ en LINK:

"Bedenkt wel, dat gij als aanhangers van een ketterse leer zelf aan de straffen van de Kerk blootgesteld zijt."

STAUPITZ. "Gelief de onderhandeling met LUTHER te hervatten; verorden een' openbare redetwist over de betwiste punten."

DE VIO, van schrik bevangen bij die gedachte alleen, roept uit: "Ik wil met dat beest niet meer redetwisten; want het heeft doordringende ogen en wonderlijke gedachten in het hoofd *(4)*."

(4) "Ego nolo amplius cum hac bestia disputare. Habet emm profundos oculos et mirabiles speculationes in capite suo." (MYCONIUS, p. 33.)

STAUPITZ verkreeg eindelijk van de kardinaal dat hij LUTHER schriftelijk zou opgeven wat hij moest herroepen.

Staupitz en Luther.
De vicaris-generaal kwam bij LUTHER terug. Door al de voorstellen van de kardinaal aan het wankelen gebracht, trachtte hij hem tot enig vergelijk te brengen. "Wederleg dan," zei LUTHER tot hem "de getuigenissen van de Schrift welke ik te voorschijn gebracht heb." -"Het is boven mijn vermogen," zei STAUPITZ. -"Welnu!" hernam LUTHER, "het strijdt tegen mijn geweten te herroepen zolang men mij de plaatsen van de Schrift niet heeft kunnen verklaren. Hoe!" vervolgde hij, "de kardinaal geeft voor, naar gij mij verzekert, dat hij zo de zaak wil bemiddelen, zonder dat hij er om mij enige schande of nadeel door lijde. Ach! dat zijn Romeinse woorde, die in goed Duits betekenen dat het mijn schande en mijn eeuwig verderf zou zijn. Wat heeft toch diegene anders te wachten die uit mensenvrees en tegen de stem van zijn geweten de waarheid verloochent *(5)*?"

(5) L. Opp. (L.), XVII. 210.

STAUPITZ hield niet langer aan; hij maakte LUTHER slechts bekend dat de kardinaal erin bewilligd had om hem schriftelijk de punten op te geven waaromtrent hij ene herroeping verlangde. Daarop deed hij hem ongetwijfeld zijn besluit kennen

om Augsburg, waar hij niets meer te verrichten had, te verlaten. LUTHER deelde hem een voornemen mee, dat hij gevormd had, om hun zielen te troosten en te versterken. STAUPITZ beloofde terug te komen, en zij scheidde voor enige ogenblikken van elkaar.

Luther aan Spalatijn, aan Carlstadt.
Alléén in zijn cel gebleven, bepaalde LUTHER zijn gedachten bij enige aan zijn hart zo dierbare vrienden. Hij verplaatste zich te Weimar, te Wittenberg. Hij wenste de keurvorst te berichten wat er gebeurde; en vrezende onbescheiden te zijn door zich tot de vorst zelf te wenden, schreef hij aan SPALATIJN, en verzocht de kapellaan de staat van zaken aan zijn meester te doen kennen. Hij verhaalde hem de gehele zaak, zelfs dat de legaat de belofte gedaan had de betwiste punten schriftelijk op te geven. Hij besloot met te zeggen: "Zo is het met de zaak gesteld; maar ik heb noch hoop, noch vertrouwen op de legaat. Ik wil gene enkele syllabe herroepen. Ik zal het antwoord, dat ik hem ter hand gesteld heb, openbaar maken, opdat, wanneer hij tot geweld overgaat, hij met schande in de ganse Christenheid bedekt worde *(6)*."

(6) L. Epp., I, p. 149.

Voorts maakte de doctor zich enige ogenblikken, die hem nog overbleven, ten nut om zijn vrienden te Wittenberg zijn nieuws mede te delen.

"Vrede en heil!" schreef hij aan doctor CARLSTADT. "Ontvang deze weinige woorden alsof het een lange brief was; want de tijd en de omstandigheden laten mij niet veel toe. Op een' andere keer zal ik u en anderen breedvoeriger schrijven. Ziedaar, het zijn reeds drie dagen dat mijn zaak wordt behandeld, en reeds zover zijn de zaken gekomen, dat ik geen hoop meer heb tot u weer te keren, en dat ik niet anders dan de ban heb te wachten. De legaat wil volstrektelijk niet dat ik, hetzij in het openbaar of in het bijzonder, redetwiste. Hij wil voor mij niet een rechter, maar een vader zijn, zegt hij; en echter wil hij van mij niets anders dan dit woord horen: "Ik herroep, en ik erken dat ik gedwaald heb." En ik-ik wil het niet zeggen.

"Mijne zaak is aan des te groter gevaren blootgesteld, naarmate zij niet slechts onverzoenlijke vijanden, maar ook mensen die niet in staat zijn over deze te oordelen, tot rechters heeft. Desniettegenstaande, de Heere God leeft en regeert: aan Zijn bewaring beveel ik mij aan, en ik twijfel er niet aan of Hij zal mij, op de gebeden van enige vrome zielen, hulp verlenen; ik meen te voelen dat men voor mij bidt.

"Één van beiden: ik zal tot u terugkeren zonder dat men mij kwaad heeft gedaan, of, met de ban geslagen, zal ik elders mijn toevlucht moeten zoeken.

"Hoe het ook zij, houd u mannelijk, blijf standvastig en verheerlijk CHRISTUS onbevreesd en met vreugde...

"De kardinaal noemt mij steeds zijn' waarde zoon. Ik weet wat men ervan moet geloven. Ik ben niettemin overtuigd dat ik hem zeer lief en dierbaar zou zijn, wanneer ik dit enkele woord: *Revoco, (ik herroep,)* wilde uitspreken. Maar ik wil geen ketter worden, door het geloof, dat mij een Christen heeft doen worden, te herroepen. Veel liever worde ik vervolgd, gevloekt, verbrand, ter dood gebracht....

"Vaarwel, mijn waarde doctor! en toon deze brief aan onze Godgeleerden, aan AMSDORFF, aan PHILIPPUS, aan OTTEN en aan de overigen, opdat gij voor mij bidt en ook voor u: want het is ook uw zaak die behandeld wordt. Het is die van het geloof aan de Heere CHRISTUS en van de genade Gods *(7)*." Aangename gedachte, die steeds met troost en vrede diegenen vervulde welke aan JEZUS CHRISTUS, aan Zijn Godheid en genade getuigenis gegeven hebben, terwijl de wereld van alle kanten op hen haar oordeel, haar uitsluiting en haar ongenade deed nederdalen: "Onze zaak is die van het geloof aan de Heer!" En hoeveel aangenaams ook in die overtuiging, welke de Hervormer uitdrukt: "Ik voel dat men voor mij bidt!" De Hervorming was een werk des gebeds en van de Godsvrucht. De worstelstrijd van LUTHER met DE VIO was die van de Godsdienstige grondstof, welke weer vol leven te voorschijn kwam, met de zieltogende overblijfsels der dialectiek uit de middeleeuwen.

(7) L. Epp., I, p. 159.

Het Avondmaal.

Zo onderhield zich LUTHER met zijn afwezige vrienden. Weldra kwam STAUPITZ terug, doctor RUHEL en de ridder VAN FEILITZSCH, beide afgezanten van de keurvorst, kwamen ook bij LUTHER, na hun afscheid van de kardinaal te hebben genomen. Enige andere vrienden van het Evangelie voegden zich bij hen; en LUTHER, die edelmoedige mannen dus verenigd ziende, die weldra zullen verspreid worden, en van welke hij zich misschien voor altoos zal gescheiden zien, stelt hun voor, gezamenlijk het Nachtmaal des Heeren te vieren. Zij nemen het aan, en deze kleine vergadering van gelovige mensen heeft gemeenschap aan het lichaam en bloed van CHRISTUS. Welke gewaarwordingen vervullen de harten van de vrienden van de Hervormer, op het ogenblik dat zij, met hem het heilig Avondmaal vierende, bedenken dat het mogelijk de laatste maal is dat het hem vergund zal zijn dit te doen, en dat die moedige getuige van de waarheid mogelijk zich zal afgesneden zien van de gemeenschap van de Kerk, omdat hij zijne God voor de mensen heeft verheerlijkt! Zij voelen behoefte hun geloof te sterken door te naderen tot de Heer. Welk ene vreugde en liefde vervullen LUTHERS hart, daar hij zich door zijn Meester zo in genade aangenomen ziet, op het tijdstip dat de mensen hem terugstoten en met hun vervloekingen bedreigen! Hoe verdween zijn lijden voor het lijden van Hem Wiens dood hij herdenkt! Hoe plechtig moest niet dit Nachtmaal zijn! Hoe heilig moest niet die avondstond wezen *(8)*!

(8) L. Opp. (L.), XVII, 178.

Link en De Vio.

De volgende dag *(9)* wachtte LUTHER de artikelen welke de legaat hem moest zenden. Maar, noch die artikelen, noch enige tijding van hem ontvangende, verzocht hij zijn vriend, doctor WENCESLAUS LINK, die de vorige dag STAUPITZ vergezeld had, zich naar de legaat te begeven, en hem nogmaals te verzoeken die zaak in van de minne te schikken. DE VIO ontving LINK op de vriendelijkste wijze, en verzekerde hem dat hij niet dan als vriend wilde handelen. "Ik beschouw," voegde hij er bij, "doctor MARTIJN LUTHER niet meer als ketter. Ik wil hem ditmaal niet in de ban doen, tenminste wanneer ik gene andere bevelen van Rome ontvang: want ik heb zijn antwoord met een’ bijzondere bode naar de paus gezonden." Vervolgens, om een bewijs van zijn goede gezindheid te geven, voegde hij er bij: "Wanneer doctor LUTHER slechts wilde herroepen hetgene de aflaten betreft, zou de zaak weldra

geëindigd zijn: want, wat aangaat het geloof in de sacramenten, dit is een artikel dat ieder op zijne wijze kan verklaren en verstaan. "SPALATIJN, die deze woorden vermeldt, voegt er deze schampere maar juiste opmerking bij: "Waaruit het duidelijk blijkt dat Rome het geld zoekt meer dan het heilig geloof en het heil van de zielen *(10)*."

(9) Zaterdag, de 15de oktober.
(10) L. Opp. (L), XVII, 182

LINK kwam bij LUTHER terug: hij vond er STAUPITZ, en gaf rekenschap van zijn bezoek. Toen hij de onverwachte toegevendheid van de legaat verhaalde, zei STAUPITZ: "Het zou de moeite waardig geweest zijn dat doctor WENCESLAUS een' schrijver en getuige bij zich gehad had, om dat woord in schrift te stellen: want indien zulk een voornemen bekend wierd, zou het de Romeinen groot nadeel toebrengen."

Vertrek van Staupitz en Link.
Intussen, hoe schoner de woorden van de Roomse prelaat werden, hoe minder de brave Germanen op hem vertrouwden. Vele van de verstandige mannen aan welke LUTHER aanbevolen was hielden raad, en het besluit van hun overwegingen was dat STAUPITZ en LINK onverwijld moesten vertrekken en niet op de zaakgelastigden van Rome vertrouwen. "De legaat," zeiden zij, "bereidt enig onheil voor door die postbode waarvan hij spreekt, en het is zeer te vrezen dat gij allen te gelijk gegrepen en in de gevangenis geworpen wordt."

STAUPITZ en WENCESLAUS besloten dan de stad te verlaten; zij omhelsden LUTHER, die in zijn voornemen volhardde om te Augsburg te blijven, en vertrokken in allerijl, langs twee verschillende wegen, om zich naar Neurenberg te begeven, niet zonder veel bezorgdheid over het lot van de grootmoedige getuige die zij achterlieten.

Zo was dan LUTHER van zijn twee vrienden beroofd, maar hij bleef gerust. Niemand daarenboven deed hem moeite aan; niemand in geheel Augsburg durfde het te ondernemen om met hem te redetwisten. De monniken en al de overige tegenstanders, die kort tevoren en vooral gedurende de rijksdag zo hevig tegen zijn ketterijen uitgevaren hadden, vertoonden zich nergens. LUTHERS tegenwoordigheid had hen zo getroffen dat zij zich niet durfden te verroeren *(11)*."

(11) L. Opp. (L.), XVII, 178.

Luther aan Cajetanus.
De Zondag ging vrij stil voorbij. LUTHER wachtte tevergeefs tijding van de legaat: deze liet hem niets weten. Toen besloot hij hem te schrijven. STAUPITZ en LINK hadden vóór hun vertrek hem gesmeekt de kardinaal alle mogelijke inschikkelijkheid te betonen. LUTHER heeft Rome en zijn afgezanten nog niet op de toets gesteld: hij doet nu zijn eerste proef. Wanneer de inschikkelijkheid niet gelukkig slaagt, zal hij zich gewaarschuwd kunnen houden. Maar nu moet hij het tenminste beproeven. Wat zijn eigen persoon betreft, er gaat geen dag voorbij dat hij zichzelf niet veroordeelt, dat hij er niet over zucht dat hij zich zo licht tot uitdrukkingen laat vervoeren, wier kracht de behoorlijke grenzen overschrijdt; waarom zal hij aan de kardinaal niet

bekennen hetgene hij elke dag aan God bekent? LUTHER bezat daarbij een hart dat licht werd aangedaan, en dat geen kwaad vermoedde. Hij vatte dan de pen op, en in het gevoel van oprechte nederigheid en eerbiedige goedwilligheid schreef hij de kardinaal *(12)*:

(12) De brief is gedagtekend van de 17de oktober.

"Zeer waardige vader in God! ik kom uw vaderlijke goedheid nogmaals, niet persoonlijk, maar schriftelijk, smeken mij gunstig te willen horen.

"Die eerwaardige doctor STAUPITZ, mijn waardste vader in CHRISTUS, heeft mij vermaand mij te verootmoedigen, mijn' eigen' zin te verloocheen en mijn gevoelen aan het oordeel van brave en onpartijdige lieden te onderwerpen. Hij heeft ook uw vaderlijke goedheid geroemd, en mij van de belangeloze gevoelens waarmee gij ten mijne opzichte bezield zijt ten enenmale overtuigd. Dit bericht heeft mij met blijdschap vervuld, temeer daar ik voor hem die het mij gebracht heeft zoveel achting en vertrouwen heb, dat ik geen mens in de gehele wereld weet, wiens raad ik meer geneigd ben op te volgen.

"Mijn zeer geliefde broeder, doctor LINK, die met mij opgevoed is, en van zijn jeugd af in mijn studiën en mijn geloof gedeeld heeft, heeft mij dezelfde getuigenis gegeven.

"Uw vaderlijke toegenegenheid had mij niet sterker en met meer liefde kunnen trekken dan door die twee bemiddelaars. Mijn vrees vermindert meer en meer, en is reeds in ene oprechte liefde en geheel kinderlijke onderwerping aan uw vaderlijke goedheid veranderd.

"Nu dan, waardigste vader! ik beken, zo als ik reeds tevoren gedaan heb, dat ik (gelijk men zegt) geen zedigheid, zachtmoedigheid en eerbied genoeg jegens de naam van de opperpriester betoond heb; en schoon men mij grotelijks getergd hebbe, begrijp ik nu dat het beter voor mij geweest was mijn zaak met meer nederigheid, zachtmoedigheid en eerbied te behandelen, en de zot niet naar zijn dwaasheid te antwoorden, om hem zo niet gelijk te worden. (Pr 26.4).

"Dit bedroeft mij zeer en ik verzoek genade. Ik wil het van de predikstoel aan het volk bekend maken, gelijk ik trouwens reeds dikwijls gedaan heb. Ik wil er mij met Gods genade op toeleggen om anders te spreken. Wat meer is: ik ben bereid, zonder dat men het van mij vordert, te beloven dat ik geen enkel woord meer over het onderwerp van de aflaten zal spreken, zodra deze zaak bemiddeld is. Maar dat dan ook tevens diegenen welke oorzaak geweest zijn dat ik die begonnen heb, verplicht worden van hun kant zich voortaan in hun redenen te matigen, of te zwijgen.

"Wat de waarheid van mij leer betreft, ik zou van ganser harte alles herroepen, wanneer mijn geweten het slechts enigermate kon gedogen.

"Het gezag van de heilige THOMAS en van andere leraars zou mij in dit stuk niet genoeg kunnen zijn. Ik moet (indien ik het waardig ben) de stem horen van de bruid, welke is de Kerk. Want het is zeker dat zij de stem hoort van de Bruidegom, welke is CHRISTUS.

"In alle nederigheid en onderdanigheid bid ik dan uwe vaderlijke liefde, over dit gehele, tot nog toe zo onzekere stuk onze allerheiligste heer, LEO X, te schrijven, opdat de Kerk beslisse, uitspraak doe, bevele, en men met een goed geweten moge herroepen of in oprechtheid geloven *(13) (14)*."

(13) L. Opp. (L.), 198.
(14) Hoezeer blinkt ook niet in deze brief de oprechtheid van LUTHER uit. Hij wil zijn gebreken geenszins ontveinzen. Hij is niet te trots om deze ootmoedig te belijden, en daarvoor verschoning te vragen, en echter doet hij dat op zulk ene wijze, dat er de waarheid niet bij lijdt, en tevens zijn vaste overtuiging van deze er bij doorstraalt. Met wat recht kan men zulk een' man, omdat de alles overtreffende liefde tot de waarheid zijn ijver soms wat bovenmatig doet stijgen, omtrent de zaak die hij voor heeft zelf in het ongelijk stellen? Mochten allen, zelfs bij het voorstaan van ene goede en rechtvaardige zaak, zo goed hun gebreken kennen en belijden! - L.R.

Bij het lezen van deze brief doet zich nog ene opmerking voor. Men ziet dat LUTHER niet handelde ten gevolge van een tevoren gevormd stelsel, maar alleen uit kracht van overtuiging die achtervolgens in zijn geest en in zijn hart ingedrukt was. Wel ver van dat er bij hem een bepaald stelsel, ene berekende tegenkanting bestond, was hij soms, zonder het zelf te vermoeden, in tegenspraak met zichzelf; er bleven in zijn geest nog oude overtuigingen over, schoon er reeds tegenovergestelde overtuigingen in plaats genomen hadden. En echter is het in deze bewijzen van oprechtheid en waarheid, dat men wapenen tegen de Hervorming heeft gezocht; het is omdat zij die verbindende wet van vooruitgang, welke in alle zaken de menselijke geest opgelegd is, gevolgd heeft, dat men de geschiedenis haar tegenstrijdigheden *(variations)* heeft geschreven; het is in de trekken zelf die haar oprechtheid aan de dag leggen, en welke haar bij gevolg eerwaardig maken, dat een van de uitstekendste Christelijke vernuften zijn sterkste tegenwerpingen heeft gevonden *(15)*!.. Onbegrijpelijke afwijkingen van de menselijke geest *(16)*!

(15) BOSSUET, Hist. des variations, Livre I, p. 25, etc.
(16) Ja nog onbegrijpelijker, dat men, nadat die zogenoemde tegenstrijdigheden reeds zo dikwijls en zo goed zijn opgehelderd, deze echter nog tot walgens toe herhaalt, en, zo als in de *Evangelise Weerhaan*, opnieuw aan ene onkundige menigte opdist, welke het niet geoorloofd is de schriften van de grote Hervormer, of andere tot zijn verdediging geschreven, zelf in te zien, en daardoor zich beter te laten onderrichten. -Die het beter weet en het echter doet, schame zich op zulk ene oneerlijke wijze de waarheid te verduisteren, en ene kwade zaak, die reeds lang als zodanig was erkend, weer enige schijn bij te zetten. Mocht deze geschiedenis van de Hervorming aan enig braaf Catholiek, tegen het verbod, in handen komen, zij strekke daartoe, om hem voor de lasteringen tegen de Hervormers de ogen te openen. - L.R.

LUTHER ontving geen antwoord op zijn brief.

Stilzwijgen van de kardinaal.
CAJETANUS en al zijn hovelingen, na zo sterk geijverd te hebben, waren eensklaps bewegeloos geworden. Wat mocht daarvan de reden zijn? Zou het niet de stilte zijn die een' grote storm voorafgaat? Enigen denken als PALLAVICINI: "De kardinaal

verwachtte," merkt hij op, "dat de trotse monnik, gelijk een blaasbalg, langzamerhand de wind waarvan hij vervuld was zou verliezen en ten enenmale nederig worden *(17)*." Zij die de gangen van Rome beter menen te kennen, zijn verzekerd dat de legaat zich van LUTHER wil meester maken; maar dat hij, uithoofde van het keizerlijk vrijgeleide niet uit zichzelf totdat uiterste durvende komen, van Rome het antwoord op zijn tijding wachtte. Weer anderen kunnen niet geloven dat de kardinaal zolang zou wachten. Keizer MAXIMILIAAN, zeggen zij, (en dit zou wel de waarheid kunnen zijn,) zal er zich geen geweten van maken LUTHER, niettegenstaande het vrijgeleide, aan het oordeel van de Kerk over te geven; zomin als SIGISMUND er zich geen geweten van gemaakt heeft HUSS aan het concilie van Constanz over te leveren. De legaat is misschien thans in onderhandeling met de keizer. De volmacht van MAXIMILIAAN kan ieder ogenblik komen. Zoveel tegenkanting hij tevoren de paus toonde, zozeer schijnt hij, op dit tijdstip en totdat de keizerlijke kroon het hoofd van zijn kleinzoon versiert, hem te vleijen. Er is geen ogenblik te verliezen. "Schrijf," zeggen de edelmoedige mannen die LUTHER omringen tot dezen: "schrijf een beroep op de paus, en verlaat zonder verwijl Augsburg."

(17) PALLAVICINI Hist. Concil. Trid., I, p. 17.

Vaarwel van Luther.

LUTHER, wiens tegenwoordigheid in deze stad sinds vier dagen geheel nutteloos is, en die, door te blijven na het vertrek van de Saksische raadsheren, door de keurvorst gezonden om voor zijn veiligheid te waken, genoeg getoond heeft dat hij niets vreesde en dat hij bereid was te antwoorden, geeft eindelijk aan de beden van zijn vrienden gehoor. Maar tevoren wil hij DE VIO van zijn voornemen onderrichten; hij schrijft hem Dinsdag, de dag vóór zijn vertrek. Deze tweede brief is bondiger dan de eerste. Het schijnt dat LUTHER, ziende dat al zijn toegeven vruchteloos is, het hoofd begint op te heffen, in het gevoel van zijn recht en van de onrechtvaardigheid zijner vijanden.

"Zeer waardige vader in God!" schrijft hij aan DE VIO, "uw vaderlijke goedheid heeft mijn gehoorzaamheid gezien, ja gezien, zeg ik, en genoeg leren kennen. Ik heb ene zo ver reis te midden van grote gevaren, met grote lichaamszwakte en onaangezien mijn uiterste armoede, ondernomen; op bevel van onze allerheiligste heer, LEO X, ben ik in persoon voor Uw Eminentie verscheen; kortom, ik heb mij aan de voeten van Zijn Heiligheid nedergeworpen, en nu wacht ik af wat hem zal goeddunken, bereid zijn oordeel te erkennen, hetzij hij mij veroordeelt of vrijspreekt. Ik ben mij dan bewust niets te hebben verzuimd van hetgene een' gehoorzame zoon van de Kerk betaamt.

"Ik denk dus hier niet nutteloos de tijd van mijn verblijf te verlengen; dit is mij daarenboven onmogelijk, mij ontbreken de middelen; en uw vaderlijke goedheid heeft mij nadrukkelijk bevolen, niet meer onder uw ogen te komen, wanneer ik niet wilde herroepen.

"Zo dan, ik vertrek nu in de naam des Heeren en zal zien of het mij mogelijk is mij ergens heen te begeven waar ik in rust kan leven. Onderscheidene mannen van meer gewicht dan ik hebben mij aangespoord om van uw vaderlijke goedheid, en zelfs van onzen allerheiligste heer, LEO X, die kwalijk onderricht is, op hem zelf, beter onderricht zijnde, mij te beroepen. Ofschoon ik weet dat zulk een beroep onze doorluchtigste keurvorst veel aangenamer dan ene herroeping zijn zal, zou ik het

echter, wanneer ik alleen mijzelf had moeten raadplegen, niet gedaan hebben....Ik heb niets misdaan, ik moet derhalve niets vrezen."

Vertrek.
LUTHER deze brief geschreven hebbende, (welke eerst na zijn vertrek de legaat werd ter hand gesteld,) maakte hij zich gereed Augsburg te verlaten. God had er hem tot op dit ogenblik beveiligd, en zijn ganse hart loofde daarvoor de Heer. Maar hij moest God niet verzoeken. Hij omhelsde zijn dierbare vrienden, PEUTINGER, LANGMANTEL, de ADELMANS, AUERBACH en de prior van de Carmelieten, die hem ene zo Christelijke gastvrijheid had verleend. De Woensdags vóór het aanbreken van de dag was hij reisvaardig. Zijn vrienden hadden hem aanbevolen vele voorzorgen te nemen, uit vrees dat, wanneer men zijn vertrek bemerkte, men hem hinderpalen in de weg zou leggen. Hij volgde zoveel mogelijk die raad. Een klein paard, dat STAUPITZ ter zijner beschikking had gelaten, werd hem voor de poort van het klooster gebracht. Nog eens zijn broeders vaarwel gezegd; daarna stijgt hij op en vertrekt, zonder toom te hebben voor zijn paard, zonder laarzen, zonder sporen, zonder wapenen. De magistraat der stad had hem een' gerechtsdienaar te paard gegeven, die de wegen volkomen kende en hem moest vergezellen. Deze dienaar leidt hem te midden van de duisternis door de stille straten van Augsburg. Zij richten hun koers naar ene kleine poort die zich in de muur van de stad bevindt. Een van de raadsheeren, LANGMANTEL, had bevel gegeven dat deze voor hem zou worden geopend. Hij is nog onder het bereik van de legaat. De hand van Rome zou zich nog over hem kunnen uitstrekken; buiten twijfel, zo de Italianen wisten dat de prooi waarop zij hun blikken hebben gevestigd hun ontsnapt, zouden zij een' kreet aanheffen; wie weet of de onverschrokken tegenstander van Rome nog niet zou gegrepen en in de gevangenis geworpen worden?...Kortom, LUTHER en zijn gids komen bij de kleine poort; zij gaan deze door; zij bevinden zich buiten Augsburg, en weldra zetten zij hun paarde in galop, en verwijderen zich met de meeste spoed.

Beroep op de paus.
LUTHER had bij zijn vertrek zijn beroep op de paus in handen van de prior VAN POMESAW gelaten. Zijn vrienden waren niet van gevoelen geweest het de legaat ter hand te stellen. De prior was gelast het twee of drie dagen na het vertrek van de doctor, in tegenwoordigheid van een' notaris en getuigen, aan de deur van de hoofdkerk aan te plakken. Dat gebeurde dan ook.

LUTHER stelt in dit beroep voor, dat hij in zijn openbare redetwisten noch over het geloof, noch over de goede werken, noch over de geboden Gods en der Kerk gehandeld heeft, maar alleen over de aflaten, een stuk waarover tot op die dag veel verschillende gedachten onder de Godgeleerden geweest waren, zonder dat de Kerk nog uitspraak gedaan had. Hij neemt geheel zijn zaak in ogenschouw; hij bepaalt zich bij zijn onderhandeling met CAJETANUS; en zijn onderwerping aan de heilige stoel betuigende, verklaart hij dat hij zich beroept van de allerheiligste vader de paus, die omtrent deze zaak kwalijk onderricht was, op de allerheiligste heer en vader in CHRISTUS, LEO de Xden van die naam, door Gods genade beter onderricht, enz., enz. *(18)*. Dit beroep was volgens de gebruikelijke stijl en vormen ingericht geworden, door de dienaar van de keizerlijke notaris GALL VAN HERBRACHTINGEN, in tegenwoordigheid van de twee Augustijner monniken BARTHOLOMEUS UTZMAIR en WENZEL STEINBIES. Het was gedagtekend van de 16de oktober.

(18) "Melius informandum." (L. Opp. Lat., I, 219.)

Schrik van de legaat.
Zodra de kardinaal LUTHERS vertrek vernam, stond hij er over verbaasd; en zelfs, naar hij in een' brief aan de keurvorst verzekert, was hij ervan verschrikt en ontsteld. En inderdaad, het moest hem verbitteren. Dit vertrek, wat zo plotseling aan al zijn onderhandelingen een einde maakte, wierp al zijn hoop omver waarmee zijn hoogmoed zich zo lang gevleid had. Hij had de eer verlangd de wonden van de Kerk te genezen, in Duitsland de wankelende invloed van de paus te herstellen; en niet alleen ontsnapte hem de ketter zonder dat hij hem had gestraft, maar zelfs zonder dat hij erin geslaagd was hem te vernederen. De onderhandeling had alleen gediend om van de ene kant de eenvoudigheid, de oprechtheid, de standvastigheid van LUTHER, en aan de andere het heerszuchtig en onbillijk gedrag van de pans en zijn' afgezant in helder daglicht te stellen. Dewijl Rome er niets bij had gewonnen, verloor het er door, en omdat zijn gezag er niet door bevestigd was geworden, had het er een' nieuwe schok door bekomen. Wat zal men zeggen aan het Vaticaan? Welke tijdingen zullen van Rome komen? Men zal de moeilijkheid van zijn toestand vergeten; men zal de verkeerde uitslag van die zaak aan zijn onbekwaamheid toeschrijven. SERRALONGA en al de Italianen zijn woedend van te zien dat zij, zulke bekwame lieden, door een' Duitse monnik verschalkt zijn geworden. DE VIO heeft moeite zijn toorn te verbergen. Zulk ene belediging roept om wraak; en wij zullen hem weldra zijn gramschap in een brief aan de keurvorst zien uitstorten.

Luther's vlucht.
Intussen ging LUTHER met zijn ruiter voort ver van Augsburg te vluchten. Hij zette zijn paard aan en deed het zo gezwind voortgaan als het arme dier slechts kon. Hij herinnerde zich de vlucht van JOHANNES HUSS, zij mocht dan verzonnen zijn of niet, de wijze waarop men hem achterhaalde, en de stelling van zijn vijanden, die beweerden dat, daar HUSS door die vlucht het vrijgeleide van de keizer vernietigd had, men het recht had gehad hem tot de vlammen te veroordelen *(1)*. Nochtans zette zich die ontrustende gedachten niet in LUTHERS hart vast. Gelukkig uit de stad gekomen waar hij tien dagen heeft doorgebracht onder die vreselijke hand van Rome, die reeds zoveel duizenden getuigen van de waarheid verpletterd heeft, en zoveel bloed rondom haar doet stromen, thans weer zijn vrijheid genietende, de zuivere landlucht inademende, de dorpen en velde doortrekkende, zich wonderbaar verlost ziende door de arm des Heeren, loofde geheel zijn ziel de Allerhoogste. Het is hem wèl, die in dit ogenblik zeggen kan; "Onze ziel is ontkomen als een vogel uit de strik van de vogelvangers. De strik is gebroken, en wij zijn ontkomen...Onze hulp is in de naam van de Heeren, die hemel en aarde gemaakt heeft *(2)*." Zo is dan het hart van LUTHER met blijdschap vervuld. Maar zijn gedachten komen op DE VIO terug: "De kardinaal," denkt hij, "zou mij wel gaarne in zijn handen gehad en naar Rome gezonden hebben. Het veroorzaakt hem buiten twijfel veel verdriet dat ik hem ontsnapt ben. Hij verbeeldde zich dat hij te Augsburg meester van mij was. Hij meende mij te hebben; maar hij hield de aal bij de staart. Is het geen schande dat die lieden mij van zoveel waarde achten? Zij zouden verscheidene kronen geven om mij te hebben, terwijl onze Heere CHRISTUS ter nauwernood voor dertig zilverlingen verkocht is geworden *(3)*."

(1) WEISMANNI Hist. eccl., I, 1237.
(2) Ps 124$.

(3) L. Opp. (L.), 202.

LUTHER leide deze eerste dag veertien mijlen af. Des avonds aan de herberg gekomen waar hij de nacht wilde doorbrengen, was hij zo vermoeid, (zijn paard had een' zeer zware draf, zegt ons een geschiedschrijver,) dat hij, van het paard gestegen, zich niet staande kon houden, en zich stijf en stram op het stro neervleide. Hij genoot echter enige rust. De volgende dag zette hij zijn reis voort. Hij ontmoette te Neurenberg STAUPITZ, die er de kloosters van zijn orde bezocht. Het was in deze stad dat hij voor de eerste maal het bevelschrift zag dat de paus te zijne opzichte aan CAJETANUS had gezonden. Hij was er over verontwaardigd, en het is wel waarschijnlijk, dat wanneer hij dat bevelschrift in handen gehad had vóór zijn vertrek van Wittenberg, hij nooit voor de kardinaal zou zijn verscheen. "Het is onmogelijk te geloven," zegt hij, "dat iets zo ongehoords van een' opperpriester uitgegaan zij *(4)*."

(4) L. Epp., I, p. 166.

Algemene bewondering.
Overal op zijn reis was LUTHER het voorwerp der algemene belangstelling. Hij kwam terug zonder toegegeven of gestruikeld te hebben. Zulk ene overwinning, door een' bedelmonnik op ene vertegenwoordiger van Rome behaald, vervulde aller harten met bewondering. Duitsland scheen zich over ultramontaanse hoon te hebben gewroken. Het eeuwige Woord was meer dan dat van de paus geëerbiedigd geworden. Die ontzaglijke macht, welke sinds eeuwen alles overheerste, ontvangt een' geduchte schok. Haar einde nadert. De reis van LUTHER was een zegetocht. Deze gebeurtenis openbaarde de vermindering van het pauselijk gezag onder de Germaanse volken. Men juichte over de onverzettelijkheid van Rome; want zij moest de val veroorzaken. Wanneer het gene schandelijke winsten had willen behouden, wanneer het wijs genoeg geweest was om de Duitsers niet te verachten, wanneer het schreeuwende misbruiken had verbeterd, zou misschien, naar menselijke inzichten, alles tot die dodelijke staat wedergekeerd zijn waaruit LUTHER was ontwaakt. Maar het Pausdom wil niet toegeven; en de doctor zal zich genoodzaakt zien meer andere dwalingen aan het licht te brengen, en in de kennis en openbaarmaking van de waarheid voort te gaan.

LUTHER kwam de 26ste oktober te Graefenthal, aan het uiterste einde van de bossen van Thuringen. Daar ontmoette hij de graaf ALBERT VAN MANSFELD, dezelfde die hem zo sterk afgeraden had zich naar Augsburg te begeven. De graaf lachte zeer bij het zien van zijn zonderlinge toerusting. Hij haalde hem over en noodzaakte hem zijn gast te worden. Weldra begaf LUTHER zich weer op weg.

Luther's begeerte.
Hij maakte spoed, verlangende de 31ste oktober te Wittenberg te zijn, in de gedachte dat de keurvorst zich daar uithoofde van het Allerheiligenfeest zoude bevinden, en dat hij hem dan zou kunnen spreken. Het bevelschrift, dat hij te Neurenberg gelezen had, had hem al het gevaar van zijn toestand doen kennen. Inderdaad, reeds te Rome veroordeeld, kon hij niets hopen, noch te Wittenberg te blijven, noch in een klooster ene veilige schuilplaats te vinden, noch ergens in rust en zekerheid te leven. De bescherming van de keurvorst zou hem misschien kunnen verdedigen; maar hij was ver van er zeker van te zijn. Hij kon niets wachten van de twee grote vrienden welke hij tot hiertoe aan het hof van die vorst gehad had. STAUPITZ, van de gunst beroofd

welke hij zolange tijd genoten had, verliet toen Saksen. SPALATIJN was bij FREDERIK bemind, maar had geen' grote invloed op hem. De keurvorst zelf kende de leer van het Evangelie niet genoeg, om zich om harentwil aan blijkbare gevaren bloot te stellen. Intussen dacht LUTHER dat er niets beters te doen was dan naar Wittenberg weder te keren, en daar af te wachten wat de eeuwige en barmhartige God met hem zou doen. Wanneer men, gelijk veler gedachte is, hem met rust laat, zal hij zich geheel en al aan de studie en het onderwijs van de jeugd toewijden *(5)*.

(5) L. Opp. (L.), XVII, 183.

LUTHER kwam de 30ste oktober te Wittenberg aan. Het was tevergeefs dat hij zich had gehaast. De keurvorst noch SPALATIJN waren er gekomen om het feest te vieren. Zijn vrienden waren zeer verheugd hem weer bij zich te zien. Hij bevlijtigde zich nog dezelfde dag zijn aankomst aan SPALATIJN bekend te maken: "Ik ben heden door Gods genade behouden en wel te Wittenberg aangekomen," zegt hij; "maar hoe lange tijd ik er blijven zal, is mij onbekend...Ik ben vol blijdschap en vrede, zodat ik mij zeer verwonder dat de proef welke ik doorsta zoveel en zo grote mannen zo groot kan toeschijnen."

DE VIO had, na het vertrek van LUTHER, niet lang gewacht om al zijn verontwaardiging voor de keurvorst uit te storten, Zijn brief ademt wraak.

Hij doet aan FREDERIK met het meeste zelfvertrouwen verslag van de onderhandeling: "Nademaal broeder MARTIJN," zegt hij ten slotte, "door vaderlijke middelen er niet toe gebracht kan worden om zijn dwaling te erkennen en de Catholieke Kerk getrouw te blijven, verzoek ik Uw Hoogheid hem naar Rome te zenden of uit uw staten te jagen. Weet toch dat deze moeilijke, slechte en zo vergiftige zaak niet lang meer kan duren: want zodra ik onze allerheiligste heer zoveel list en boosheid zal hebben doen kennen, zal men er spoedig een einde aan hebben gemaakt."

In een naschrift, met zijn eigen hand geschreven, vermaant de kardinaal de keurvorst niet op ene zo schandelijke wijze zijn eer en die zijner doorluchtige voorzaten, om ene ellendige minderbroeder, te bezoedelen *(6)*.

(6) L. Opp. (L.), XVII, 203.

Luther aan de keurvorst.

Nooit misschien was LUTHERS ziel met zulk ene edele verontwaardiging vervuld, dan toen hij het afschrift van die brief las, dat hem door de keurvorst was gezonden. Het gevoel van het lijden dat hij moet ondergaan, de hoge prijs van de waarheid, waarvoor hij strijdt, de minachting welke hem het gedrag van Romes legaat inboezemt: al die gewaarwordingen vervullen op éénmaal zijn hart. Het antwoord, geschreven in het ogenblik waarin geheel zijn ziel zich zo geschokt gevoelt, is vol van die moed, van die verheffing van hart, van dat geloof, welke men steeds bij hem wedervindt in de moeilijkste omstandigheden zijns levens.

LUTHER vangt aan met een verhaal te doen van de onderhandeling te Augsburg. Hij stelt het gedrag van de kardinaal ten toon; daarop vervolgt hij:

"Wat broeder MARTIJN in zijn thesen oppert, zegt de kardinaal, is, wel is waar, door hem alleen voorgesteld als een onderwerp van openbare redetwisten; maar in zijn leerredenen zijn die dingen als waar en zeker opgeworpen.

"Ik antwoord:

"Indien men daarin slechts een onschuldig onderwerp van redetwist ziet, waarom doen dan de doctoren van Rome mij, arm en ongelukkig mens, zoveel verdriet aan? Waarom bederven zij mij door zoveel onkosten? Waarom doen zij zoveel moeite om mijn eer te schenden en mij te lasteren? Waarom verwekken zij zoveel ergernissen, ik zou haast zeggen, scheuringen? -Het zijn redetwisten, zegt de kardinaal. Gode zij dank! ik ben vrijgesproken: want welke misdaad kan men een' openbare redetwist, of hem die deze voert, toerekenen? Het is ter oorzake van de redetwist dat ik gedagvaard ben geworden, niet ter oorzake van de leerredenen.

"Ik wil in de plaats van de keurvorst de legaat antwoorden:

"Toon dat gij met kennis van zaken spreekt, zoude ik hem zeggen; men stelle de gehele zaak in schrift: dan zal ik broeder MARTIJN naar Rome zenden, of ik zal hem zelf in hechtenis nemen en ter dood laten brengen. Ik zal voor mijn geweten en mijn eer zorg dragen, en niet gedogen dat enige vlek mijn' roem bezoedele. Maar zolang uw zekere kennis het licht schuwt, en zich niet dan door veel geschreeuw doet kennen, kan ik aan de duisternis geen geloof geven. -

"Zo zou ik willen antwoorden, voortreffelijke vorst!

"Uw Hoogheid beoordele wat ik had moeten, of wat ik nog zou moeten doen. Ik ben met groot gevaar van mijn leven en tegen de raad en de wil van al mijn vrienden verscheen. Ik heb rekenschap van mijn leer aan de hoogëerwaardige legaat afgelegd. Ik heb erin bewilligd dat hij mij opnieuw onderzocht. Ik heb geen bedrog, hoe ook genaamd, gebruikt. Ik heb niets nagelaten, dan alleen deze zes letters: REVOCO *(ik herroep)* uit te spreken.

"Laat de eerwaardige legaat, of de paus zelf, mijn dwalingen schriftelijk opgeven; laat ze hun redenen bloot leggen; dat zij mij onderrichten, mij, die het begeer te zijn, die het verzoekt, die het wil, die het wacht, zodat geen Turk zelfs zou weigeren het te doen. Indien ik niet herroep en mij zelf veroordeel, wanneer men mij zal hebben aangetoond dat de plaatsen welke ik aangevoerd heb anders moeten begrepen worden dan door mij is geschied, dan, o voortreffelijkste vorst! zij Uw Hoogheid de eerste om mij te vervolgen en weg te jagen; dan verdrijve mij de hogeschool en overlade mij met haren toorn.... Wat meer is, en ik neem hemel en aarde tot getuige, dat de Heer JEZUS CHRISTUS zelf mij dan verwerpe en veroordele!...De woorden die ik spreek zijn niet die van ene ijdele verwaandheid, maar van ene vaste overtuiging. Ik wens dat de Heere God mij Zijn genade onttrekke, en dat de gehele schepping Gods mij haar gunst weigere, bijaldien, wanneer men mij ene betere leer getoond zal hebben, ik deze niet omhels *(7)*.

(7) Ziehier de betuigingen van de oprechte waarheidsliefde. En heeft men ooit getracht daaraan enigszins te voldoen? Men behoorde dat immers beproefd te hebben: en dan eerst zou men recht gehad hebben, ingeval men daartoe was in

staat geweest en het dan toch vruchteloos gebleven ware, om van hardnekkigheid te spreken. Of zou de legaat van de paus, ja de paus zelf, hiertoe minder verplicht zijn geweest dan een Apostel, die, niettegenstaande zijn onfeilbaar gezag, echter al deed wat hij kon om de Christenen te overtuigen, en zei: "Als tot verstandigen spreek ik: oordeelt gij hetgene ik zeg." Doch het haperde daar, dat men ene kwade zaak voor had, die uit het Woord van God niet kon bewezen worden, maar met het streed. -L.R.

"Zo zij mij, arme geringen bedelmonnik, uithoofde van de laagheid van mijne staat te zeer verachten, en weigeren mij in de weg van de waarheid te onderrichten, Uw Hoogheid verzoeke de legaat u schriftelijk aan te tonen waarin ik gedwaald heb; en zo zij zelfs Uw Hoogheid die gunst weigeren, dat zij dan, hetzij aan Zijn Keizerlijke Majesteit, of aan enig aartsbisschop van Duitsland, hun gedachten schrijven. Wat moet, wat kan ik meer doen? "De kardinaal weigert mij een' openbare rede twist; hij weigert met mij in het bijzonder te redetwisten; hij wil mijn dwaling niet schriftelijk aantonen; hij wil het oordeel van de vier beroemdste hogescholen niet geldig erkennen. En wanneer hij daarenboven nog het verzoek van een' zo machtig vorst verwerpt, wat kan ik anders denken dan dat hij mij met geweld en list in het verderf zoekt te storten?

"Geloof diegenen niet die zeggen dat broeder MARTIJN kwalijk gesproken heeft, vóórdat men hem hoort en overtuigt.

"Uw Hoogheid luistere naar de stem van zijn geweten en van zijn eer, en zende mij niet naar Rome. Niemand kan het u bevelen: want het is onmogelijk dat ik te Rome veilig ben. De paus zelf is er niet veilig. Het zou zoveel zijn als u te gebieden het bloed van een' Christen te verraden. Zij hebben er papier, pennen en inkt; zij hebben er ook schrijvers tot in het oneindige. Het is hun gemakkelijk te schrijven waarin en waarom ik gedwaald heb. Wanneer ik afwezig ben, zal het hun minder kosten mij schriftelijk te onderrichten, dan, wanneer ik tegenwoordig ben, mij met list te doen sterven.

"Ik onderwerp mij aan ballingschap. Mijne vijanden leggen mij van alle kanten lagen; zodat ik nergens in zekerheid kan leven. Wat zou een arme en ellendige monnik als ik kunnen hopen? Wat heb ik niet van mijn vijanden te wachten, omdat zij zelfs Uw Hoogheid niet sparen? Opdat u geen kwaad om mijnentwil overkome verlaat ik, in Gods naam, uwe staten. Ik wil gaan waar de eeuwige en barmhartige God mij wil hebben. Hij doe met mij wat Hem behaagt!

"Nu dan, doorluchtigste keurvorst! ik groet u met eerbied; ik beveel u de onsterfelijke God, en zeg u eeuwig dank voor al de weldaden mij bewezen. Welk volk het ook zij waaronder ik in het toekomende leef, eeuwig zal ik van u gedenken, en onophoudelijk met erkentelijkheid voor uw geluk en dat der uwen bidden *(8)*...

(8) "Ego enim ubieumque ero gentium, illustrissimae Dominationis tuae nunquam non ero memor....(L. Epp., I, p. 187.)

"Ik ben, Gode zij dank! nog vol blijdschap, en acht mij gelukkig dat CHRISTUS, Gods Zoon, mij waardig oordeelt voor ene zo heilige zaak te lijden. Hij beware Uw Doorluchtige Hoogheid in alle eeuwigheid! Amen."

Deze brief, zo vol kracht en waarheid, maakte een' diepe indruk op de keurvorst. "Hij was door een' zeer welsprekende brief getroffen," zegt MAIMBOURG *(9)*. Nooit zou hij er over hebben kunnen denken om een' onschuldige in handen van Rome over te leveren. Mogelijk zou hij LUTHER aangespoord hebben zich enige tijd schuil te houden. Maar hij wilde zelfs de schijn niet hebben van in enigerlei wijze aan de bedreigingen van de legaat gehoor te geven. Hij schreef aan zijne raadsheer PFEFFINGER, die zich bij de keizer bevond, zich naar Zijne Majesteit te begeven, om hem de staat van zaken te doen kennen, en hem te smeken dat hij naar Rome zou schrijven, opdat men aan die zaak een einde mocht maken, of tenminste deze in Duitsland door onpartijdige rechters mocht laten beoordelen *(10)*.

(9) Zo schrijft dus MAIMBOURG alleen aan welsprekendheid toe hetgene het eenvoudig uitvloeisel was van het hart. Zo zal men dan misschien nog wel beweren willen, dat al die hartelijke betuigingen en uitstortingen van het gemoed, in LUTHERS brieven voorkomende, waarin men de waarheid en oprechtheid voelen en tasten kan, en die alleen genoeg zijn om deze te bewijzen, slechts gemaakte kunstenarijen waren, misschien wel met list zo samengebracht, om des te beter te verschalken! Wie denkt hier niet aan de waard die de gasten naar zichzelf beoordeelt? Doch dan geven wij het zulke valse en listige beschuldigers nog te doen, om zo naïef de ongezochte taal van de waarheid en van de oprechtheid na te bootsen. -L.R.

(10) L. Opp. (L.), XVII, 244.

De keurvorst aan de legaat.

Enige dagen daarna antwoordde de keurvorst aan de legaat: "Nademaal doctor MARTIJN voor u te Augsburg is verscheen, moet gij voldaan zijn. Wij hadden niet verwacht dat gij, zonder hem overtuigd te hebben, hem zou willen noodzaken te herroepen. Geen van de geleerden die zich in onze vorstendommen bevinden, heeft ons gezegd dat de leer van MARTIJN goddeloos, antichristelijk en ketters was." De vorst weigert vervolgens LUTHER naar Rome te zenden, of hem uit zijn staten te jagen.

Deze brief, welke LUTHER meegedeeld werd, vervulde hem met vreugde. "Goede God!" schreef hij aan SPALATIJN, "met hoeveel blijdschap heb ik hem gelezen en herlezen: want ik weet welk vertrouwen men in die woorden, vol van ene zo bewonderenswaardige kracht en bescheidenheid tevens, kan stellen. Ik vrees dat de Romeinen niet al hetgene zij betekenen zullen begrijpen. Maar zij zullen ten minste verstaan, dat hetgene zij reeds geëindigd waanden, nog niet eens begonnen is. Gelief de vorst mijn dank te betuigen. Het is vreemd dat hij, die, nog kort geleden, bedelmonnik was gelijk ik, (DE VIO,) niet vreest de machtigste vorsten zonder eerbied aan te spreken, hen op hoge toon te vermanen, hen te bedreigen, hun te bevelen, en hen met onbegrijpelijke trotsheid te behandelen. Mocht hij leren inzien, al ware het slechts spade, dat de tijdelijke macht van God is, en dat het niet geoorloofd is haar eer met voeten te treden *(11)*."

(11) L. Epp., I, p. 198.

Voorspoed van de hogeschool.

Wat FREDERIK ongetwijfeld aangemoedigd had om de legaat te antwoorden op een' toon, welke deze niet verwachtte, was een brief die de Wittenbergse hogeschool hem geschreven had. Het was niet zonder reden dat zij zich ter gunste van de doctor verklaarde. Zij bloeide meer en meer, en verduisterde al de overige scholen. Eene menigte studenten stroomde uit alle streken van Duitsland derwaarts, om die buitengewone man te horen, wiens onderwijzingen voor de godsdienst en de wetenschappen een nieuw tijdvak scheen te openen. Die jonge lieden, uit alle gewesten gekomen, bleven dikwerf staan op het ogenblik dat zij in het verschiet de torens van Wittenberg ontdekten; zij hieven dan hun handen ten hemel, en prezen God dat Hij uit Wittenberg, gelijk welëer uit Sion het licht van de waarheid liet schijnen, en het tot de verst afgelegene streken verspreidde *(12)*. Een geheel nieuw leven, ene geheel nieuwe werkzaamheid bezielden de hogeschool. "Men beijvert zich hier op de studie als mieren," schreef LUTHER *(13)*.

(12) SCULTEL., Annal. I, p. 17
(13) "Studium nostrum more formicarum fervet." (L. Opp. I, 193.)

LUTHER, overwegende dat hij weldra uit Duitsland kon verdreven worden, hield zich met de openbaarmaking van de handelingen van het gesprek te Augsburg bezig. Hij wilde dat deze handelingen als ene getuigenis van de worsteling tussen Rome en hem zouden bewaard blijven. Hij zag het onweder gereed om over hem los te barsten, maar hij vreesde het niet. Hij wachtte van dag tot dag de vervloekingen van Rome. Hij schikte al zijn zaken in orde, om tot het vertrek gereed te zijn wanneer zij aankwamen. "Mijn kleed opgeschort en mijn lendenen omgord hebbende," zei hij, "sta ik gereed als ABRAHAM te vertrekken, zonder te weten waar ik zal heen gaan; of liever wel wetende waarheen, omdat God aan alle oorden is *(1)*." Hij was voornemens een' brief van vaarwel achter te laten. "Heb dan de moed," schreef hij aan SPALATIJN, "de brief van iemand die vervloekt en uit de gemeenschap gebannen is te lezen *(2)*"

(1) L. Opp., I, 188
(2) Ibid.

Zijne vrienden waren te zijne opzichte met vrees en kommer vervuld. Zij smeekten hem zich als gevangene in handen van de keurvorst te stellen, opdat deze vorst hem ergens in veiligheid mocht doen bewaren *(3)*."

(3) L. Epp., I, p. 189.

Zijn vijanden konden, van een' andere kant, niet begrijpen wat hem zoveel zekerheid gaf. Eens sprak men over hem aan het hof van de bisschop van Brandenburg' en vroeg men waarop hij toch mocht steunen. "Het is ERASMUS," zei men, "het is CAPITO, het zijn andere geleerde mannen, waarop hij vertrouwt." "Nee, nee," hernam de bisschop, "de paus zou zich zeer weinig aan die lieden bekreunen. Het is op de Wittenbergse hogeschool en de hertog van Saksen dat hij zich verlaat...." Zo wist dan noch de één, noch de ander, welke de machtige sterkte was tot welke de Hervormer zijn toevlucht had genomen.

Gedachten aan vertrek.
Er kwamen in LUTHERS geest gedachten op om te vertrekken. Het was niet de vrees voor gevaar welke ze in hem deed ontstaan, maar de gedachte aan de steeds

toenemende hinderpalen welke de vrije belijdenis van de waarheid in Duitsland zou ontmoeten. "Wanneer ik hier blijf," zei hij, "zal mij de vrijheid om veel dingen te zeggen en te schrijven benomen worden. Wanneer ik vertrek, zal ik de gedachten van mijn hart vrijelijk uitstorten en mijn leven voor JEZUS CHRISTUS opofferen *(4)*."

(4) "Si iero totum effundam et vitam offeram Christo." (L. Epp, I, p. 190.)

Frankrijk was het land waar LUTHER onverhinderd de waarheid dacht te kunnen verkondigen. De vrijheid welke de leraars en de hogeschool van Parijs genoten, scheen hem benijdenswaardig. Hij was het daarenboven in vele punten met hen eens. Wat zoude er gebeurd zijn wanneer LUTHER van Wittenberg naar Frankrijk overgebracht was geworden? Zoude de Hervorming daar, gelijk in Duitsland, ingevoerd zijn? Zoude de macht van Rome daar onttroond zijn geworden, en Frankrijk, dat bestemd moest zijn om in zijn boezem de hierarchische beginselen van Rome en de verwoestende beginselen van een Godsdienstige wijsbegeerte met elkaar te zien strijd voeren, een voornaam brandpunt van Evangelisch licht geworden zijn? Het is nutteloos omtrent dit onderwerp ijdele vooronderstellingen te maken. Maar buiten twijfel, LUTHER te Parijs zou veel verandering in het lot van de Kerk en van Frankrijk teweeggebracht hebben.

Vaarwel aan de kerk.

LUTHERS ziel was hevig bewogen. Hij predikte dikwijls in de stadskerk voor SIMON HEIJNS PONTANUS, prediker te Wittenberg, die bijna altijd ziek was. Hij meende, bij iedere gelegenheid, afscheid te moeten nemen van dat volk, aan wat hij zo dikwijls de zaligheid had verkondigd. "Ik ben," zei hij eens op de kansel, "een prediker die zeer weinig vastheid en zekerheid heeft; hoe menigmaal ben ik niet reeds onverwacht vertrokken zonder u gegroet te hebben?...Zo dit nogmaals het geval mocht zijn en ik niet mocht weerkomen, ontvang dan mijn laatst vaarwel." Na nog vele woorden er bijgevoegd te hebben, eindigde hij en zei met gematigdheid en zachtzinnigheid: "Ik vermaan u eindelijk u niet te laten verschrikken, wanneer de pauselijke bestraffingen over mij met woede losbarsten. Reken het de paus niet toe, en wees hem, noch enig sterveling, wie het ook zij, daarom kwalijk gezind; maar stel de gehele zaak in Gods hand *(5)*."

(5) L. Epp, I, p. 191.

Hachelijk ogenblik. Verlossing.

Het ogenblik scheen eindelijk gekomen. De vorst gaf hem te verstaan dat hij wenste hem van Wittenberg zich te zien verwijderen. De wil van de keurvorst was LUTHER te heilig, dan dat hij niet alles zoude doen om zich daarnaar te gedragen. De Hervormer maakte dan toebereidselen tot zijn vertrek, zonder recht te weten waarheen hij zijn treden zoude richten. Hij wilde echter zijn vrienden voor het laatst nog eens rondom zich verenigen. Hij bereidde hun een afscheidsmaal. Met hen aan dezelfde tafel gezeten, genoot hij nogmaals hun aangenaam verkeer hun tedere en angstvallige vriendschap. Men brengt hem een' brief...Deze komt van het hof. Hij opent die en leest hem. Zijn hart is aangedaan...Deze behelst een bevel tot vertrek. De vorst vraagt hem "waarom hij zolange tijd draalt om zich te verwijderen." Zijn ziel was van droefheid overstelpt. Nochtans schept hij weer moed, en zijn hoofd opheffende, zegt hij op een' vaste en blijde toon, terwijl hij zijn blikken slaat op degenen die hem omringen: "Vader en moeder verlaten mij; maar de Heer zal mij aannemen *(6)*." Hij

moest vertrekken. Zijn vrienden waren aangedaan. Wat stond er te gebeuren! Wanneer de begunstiger van LUTHER hem verstoot, wie zal hem aannemen? En dat Evangelie, en die waarheid, en dat bewonderenswaardige werk....alles buiten twijfel zal met die beroemde getuige vallen. De Hervorming schijnt slechts aan een' draad te hangen, en het ogenblik dat LUTHER de muren van Wittenberg verlaat, zal dit die draad niet verbreken? LUTHER en zijn vrienden spraken weinig. Getroffen over de slag die hun broeder trof, waren de blikken van de laatsten op die brief van het hof gevestigd. Tranen kwamen hun in de ogen. Intussen, weinig tijds was er verlopen toen er ene tweede boodschap kwam. LUTHER opent de brief, niet twijfelende er ene nieuwe aanmaning in te zullen vinden. Maar, o machtige hand van God! voor het ogenblik is hij gered. Alles is veranderd. "Daar de nieuwe gezant van de paus hoop heeft," schrijft men hem, "dat alles door middel van een Godgeleerd gesprek zal kunnen geschikt worden, zo blijf nog *(7)*." Hoe gewichtig was dit uur! en wat zou er gebeurd zijn wanneer LUTHER, steeds bereid de wil van zijn vorst te gehoorzamen, terstond na zijn eerste brief Wittenberg had verlaten? Nooit waren LUTHER en het werk der Hervorming lager gekomen dan op dit tijdstip. Het was, naar het scheen, met hun lot gedaan: één ogenblik was genoeg om het te veranderen. Tot de laagste trap van zijn loopbaan gekomen, steeg de doctor van Wittenberg weer spoedig naar omhoog, en van toen af hield zijn invloed niet op steeds groter te worden. De Heer gebiedt, naar de taal van een' profeet, en Zijn dienaren dalen neer tot de afgronden en stijgen weer op ten hemel *(8)*.

(6) "Vater und Mutter verlassen mich, aber van de Herr nimmt mich auf."
(7) L. Opp., XV, 824.
(8) Indien ooit enige tussenkomst van de Voorzienigheid tevens als een bewijs van de oprechte en Gode behagelijke bedoeling van enig persoon en van de waarheid van ene zaak kan worden aangemerkt, het is gewis deze: -zo personeel, -zo onverwacht en juist van pas; zulk ene kennelijke beantwoording van het ogenblikkelijk tevoren uitgedrukt vertrouwen, en verhoring van het stil gebed des harten; met één woord, een waar Goddelijk wonder tot redding van LUTHER en de Hervorming! -L.R.

SPALATIJN liet LUTHER naar Lichtenberg ontbieden om, volgens de bevelen van FREDERIK, ene bijeenkomst met hem te houden. Daar spraken zij lang over de toestand van zaken. "Wanneer de bestraffingen van Rome komen," zei LUTHER, "dan zal ik voorzeker niet te Wittenberg blijven." -"Wacht u," hernam SPALATIJN, "van uw reis naar Frankrijk niet te zeer te verhaasten *(9)*!..." Hij verliet hem met hem te zeggen dat hij zijn raad zoude afwachten. "Beveel slechts mijn ziel aan CHRISTUS," zei LUTHER tot zijn vrienden. "Ik zie dat de vijanden zich in het voornemen versterken om mij te verdelgen. Maar CHRISTUS versterkt mij te gelijker tijd in dat om voor hen niet te wijken *(10)*."

(9) "Ne tam cito in Galliam irem." (L. Epp., I, p. 195.)
(10) L. Epp., I, p. 195.

Luther's moed.
LUTHER gaf toen de handelingen van het gesprek te Augsburg in het licht. SPALATIJN had hem vanwege de keurvorst geschreven het niet te doen; maar het was te laat. Eenmaal de openbaarmaking geschied zijnde, gaf er de vorst zijn goedkeuring aan. "Grote God!" zei LUTHER in de voorrede, "welk ene nieuwe, welk ene ongehoorde misdaad, het licht en de waarheid te zoeken!...en vooral in de Kerk,

dat is in het rijk van de waarheid" "Ik zend u mijn handelingen," schreef hij aan LINK: "zij zijn buiten twijfel scherper dan de heer legaat ze wel verwacht heeft; maar mijn pen is gereed om nog groter dingen voort te brengen. Ik weet zelf niet van waar mij die gedachten komen. Naar mijn begrip is de zaak zelfs nog niet begonnen *(11)*: zover is het er van daan dat de groten van Rome er reeds het einde van mogen verwachten. Ik zal u zenden wat ik geschreven heb, opdat gij zien moogt of Ik goed geraden heb wanneer ik geloof dat de Antichrist, waarvan de heilige PAULUS spreekt, thans in het hof van Rome heerschappij voert. Ik meen te kunnen bewijzen dat hij heden erger is dan de Turken zelf."

(11) "Res ista necdum habet initium suum meo judicio." (Ibid., p. 193.)

Van alle kanten kwamen weer kwade geruchten tot LUTHER. Een van zijn vrienden schreef hem, dat de nieuwe gezant van Rome bevel ontvangen had zich van hem meester te maken en hem aan de paus over te leveren. Een ander berichtte hem, dat hij op reis zijnde ergens een hoveling ontmoet had, en dat, het gesprek op de zaken komende waarop toen de aandacht van Duitsland gevestigd was, deze hem verklaard had zich verbonden te hebben om LUTHER de opperpriester in handen te stellen. "Maar hoe meer hun woede en hun geweld toenemen," schrijft hij, "hoe minder ik beef *(12)*.

(12) "Quo illi magis furunt, et vi affectant viam, eo minus ego terreor." (L. Epp, I, p. 191.)

Ontevredenheid in Rome. Bul.

Men was te Rome over CAJETANUS zeer ontevreden. De spijt welke men voelde van die zaak te zien mislukken, gaf aanstonds hem de schuld. Al de Roomse hovelingen meenden hem met recht te mogen verwijten, dat hij die voorzichtigheid en slimheid had gemist, welke de eerste vereiste van een' legaat moesten zijn, en dat hij bij zulk ene gewichtige gelegenheid de ruwheid van zijn schoolse Godgeleerdheid niet had weten te matigen. Bij hem ligt al de schuld, zei men. Zijn domme verwaandheid heeft alles bedorven. Waarom LUTHER verbitterd door beledigingen en bedreigingen, in plaats van hem door belofte van een goed bisdom, of zelfs van een' kardinaalshoed, teruggebracht *(13)*? Die baatzuchtigen beoordeelden de Hervormer naar zichzelf. Intussen moet men die misslag herstellen. Aan de ene kant moest Rome uitspraak doen; aan de andere kant moest het de keurvorst ontzien, die het zeer nuttig werd bij de verkiezing van een' keizer, waartoe men weldra geroepen zou worden. Daar de Roomse kerkelijken onmogelijk konden vermoeden wat LUTHERS sterkte en moed te weeg bracht, verbeeldden zij zich dat de keurvorst veel meer in de zaak was gewikkeld dan werkelijk het geval was. De paus besloot dan een' andere regel van gedrag te volgen. Hij liet door zijn' legaat in Duitsland ene bul bekend maken, waarin hij de leer der aflaten juist in de aangerande punten bekrachtigde, doch waarin hij noch van de keurvorst, noch van LUTHER sprak. Daar de Hervormer altijd gezegd had dat hij zich aan de uitspraak van de Roomse Kerk zoude onderwerpen, moest hij nu, dacht de paus, òf zijn woord houden, òf zich openlijk een verstoorder van de rust van de Kerk en een verachter van de heilige Apostolische zetel tonen. Bij het een of ander geval moest de paus, dacht men, altijd winnen. Maar men wint niets door zich met zoveel hardnekkigheid tegen de waarheid aan te kanten. Te vergeefs had de paus met de ban bedreigd een' ieder die anders dan hij bevolen had zou leren; het licht wordt niet door zulke bevelen tegengehouden. Het zou verstandiger geweest zijn, door

zekere bepalingen de eisen van de aflaatventers te matigen. Dit besluit van Rome was derhalve een nieuwe misslag. Door schreeuwende dwalingen te wettigen, verbitterde het de verstandige lieden en maakte het de terugkering van LUTHER onmogelijk. "Men geloofde," zegt een Catholieke geschiedschrijver en groot vijand van de Hervorming *(14)*, "dat deze bul alleen uitgevaardigd was om het belang van de paus en der geldverzamelaars, welke bijna niemand meer vonden die hun iets voor die aflaten wilde geven."

(13) SARPI, Concile de Trente, p. 8.
(14) MAIMBOURG, p. 38.

Beroep op een kerkvergadering.
De kardinaal DE VIO kondigde dit besluit de 13de december 1518 te Lintz in Oostenrijk af; maar reeds had LUTHER zich tegen zijn aanvallen in veiligheid gesteld. De 28ste november had hij, in de kapel van het Lichaam van CHRISTUS te Wittenberg, zich van de paus op ene algemene kerkvergadering beroepen. Hij voorzag het onweer dat over hem zoude losbarsten. God alleen kon het afwenden. Maar hem stond tenminste iets te doen, en hij deed het. Hij moest ongetwijfeld Wittenberg verlaten, al was het zelfs alleen om de keurvorst, zodra aldaar de vervloekingen van Rome zouden aangekomen zijn; maar hij wilde Saksen en Duitsland niet zonder een sterk protest verlaten. Hij schreef dan dit beroep, en opdat het gereed zou zijn om verspreid te worden op het ogenblik dat de woede van Rome hem achterhaalde, gelijk hij spreekt, liet hij het drukken, onder uitdrukkelijke voorwaarde dat de boekverkoper al de exemplaren ervan onder zijne berusting zou houden. Maar die man verkocht ze uit winzucht bijna alle, terwijl LUTHER ze goed bewaard achtte. Deze werd zeer toornig; maar de zaak was gebeurd. Dit stoutmoedig beroep werd overal verspreid. LUTHER betuigde er opnieuw in dat hij niet voornemens was iets tegen de heilige Kerk, het gezag van de Apostolische stoel en van de goed onderrichten paus te zeggen. "Maar," vervolgt hij, "aangezien de paus, die Gods stedehouder is op aarde, gelijk een ander mens, kan dwalen, zondigen, liegen, en het beroep op een algemeen concilie het enige middel is van behoud tegen onrechtvaardige handelingen, waaraan het onmogelijk is weerstand te bieden, zie ik mij verplicht daartoe mijn toevlucht te nemen *(15)*."

(15) LÖSCHER, Ref. Act.

Ziedaar dan de Hervorming op een nieuw terrein overgebracht. Het is niet meer van de paus en zijn besluiten, het is van ene algemene kerkvergadering dat men haar doet afhangen. LUTHER wendt zich tot de gehele Kerk, en de stem welke uit de kapel van het Lichaam van CHRISTUS uitgaat, moet al de gemeenten des Heeren doorlopen. Het ontbreekt de Hervormer niet aan moed, daarvan geeft hij een nieuw bewijs. Zal God hem begeven? Dit is het wat de onderscheidene perioden van de Hervorming, die zich nog onder onze ogen moeten ontwikkelen, ons zullen leren.

Einde van het EERSTE DEEL, boek 1 t/m boek 4